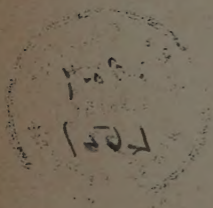

W. Muran
2 North Square

THEOLOGIA
DOGMATICA ET MORALIS

AD MENTEM

S. THOMÆ AQUINATIS ET S. ALPHONSI DE LIGORIO

THEOLOGIA DOGMATICA ET MORALIS

AD MENTEM

S. THOMÆ AQUINATIS ET S. ALPHONSI DE LIGORIO

NECNON JUXTA RECENTIORA SEDIS APOSTOLICÆ DOCUMENTA

ACCURATE EXPLANATA

AUCTORIBUS

PROFESSORIBUS THEologiÆ SEMINARIi CLAROMONTENSIS

E Societate Sancti Sulpitii

PROMOVENTE ET APPROBANTE

ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO DD. JOANNE PETRO BOYER

Episcopo Claromontensi

EDITIO QUARTA

TOMUS QUINTUS

TRACTATUS DE ACTIBUS HUMANIS — DE CONSCIENTIA — DE LEGIBUS
DE PECCATIS — DE VIRTUTIBUS IN GENERE — DE VIRTUTIBUS THEOLOGICIS
DE PRÆCEPTIS DEI ET ECCLESIAE.

Property of

CLgA

Please return to

Graduate Theological

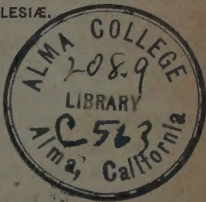
Union Library PARISIIS

APUD A. ROGER ET F. CHERNOVIZ, EDITORES

Via vulgo dicta Grands-Augustins, 7

1886

8840

Property of

CLD

Please return to

Graduate Theological

Union Library

THEOLOGIA MORALIS

PROOEMIUM GENERALE.

Ab exordio hujusce operis (*Theol. proleg.*), multa fuerunt opportune præmissa, ex quibus jam intelligitur quænam sint Theologiæ moralis materia et methodus. Expedire tamen videtur, ut ea quæ sunt huic propria plenius ostendamus, proindeque hoc loco peculiariter agamus de Theologiæ moralis objecto et fontibus; dicemus postea de auctoritate et usu casuistarum, et imprimis S. Ligorii, in Theologia morali.

I. DE THEOLOGIÆ MORALIS OBJECTO ET FONTIBUS.

1. Objectum Theologiæ moralis optime a S. Thoma declaratur, cum dicit in ea tractari *de motu rationalis creaturæ in Deum* (S. Th., 1 p., q. 2). Et revera, postquam in Theologia dogmatica disputatum est de Deo et de omnibus mysteriis et operibus quæ ut creator, redemptor et sanctificator, propter creaturas rationales et præsertim propter homines operatus est, necesse est ut in alia parte Theologiæ, de eo ut de ultimo fine ac de reditu hominis ad ipsum disseratur. Jam vero, cum homo ad Deum finem suum ultimum, nonnisi per actiones liberas quæ *mores* vocantur, tendere ac pervenire possit, inde fit ut hæc pars Theologiæ pro objecto habeat actus humanos seu mores hominum dirigere ad Deum; quare *Theologia moralis* dicitur (Cf. S. Th., 1. 2. *prolog.*).

Finis autem ille ultimus, ad quem homo ducendus est ejusque mores dirigendi, vere et essentialiter supernaturalis est; siquidem Deus ipse, non utique ratione tantum cognoscendus, sed intuitive videndus amoreque fruitivo immediate possidendus, seipsum ut finem attingendum homini proposuit. Sed

quotiescumque finem aliquem Deus suis creaturis præfigit, media quoque ad finem conducentia disponit ac parat; idcirco Deus homini sic elevato vivendi rationem præscripsit, quæ legem mere naturalem prætergrediatur. Porro hujusmodi via supernaturalis qua ad Deum tendendum est, simul ac auxilia quibus homo ad hoc indiget, per Christum Redemptorem præbentur; ipse enim ait (*Joan.*, xiv, 6) : « Ego sum via, veritas et vita. » Quapropter regulæ ac præcepta morum quæ Theologia moralis tradit, non modo ex lege naturali et ex Decalogo, sed potissimum ex Evangelio, atque etiam ex legibus Ecclesiæ Christi depromuntur.

Recte igitur definitur Theologia moralis : *scientia quæ tractat de actibus humanis, eorumque directione ad finem ultimum, secundum principia revelationis christianæ, et præcepta legis naturalis.*

Unde apparet quantum sit discrimen inter disciplinam moralem quæ a philosophis docetur, et eam quæ in Theologia traditur, quantumque posterior priori prævaleat. — 1. Illa siquidem pro fine *felicitatem* respicit *naturalem*; hæc ad *supernaturalem beatitudinem* atque æternam Dei possessionem conducit. — 2. Illa omnem honesti et inhonesti ideam non nisi ex *naturalis rationis* dictamine deducit; hæc vero ex regulis superioribus *doctrinæ divinitus traditæ* potissime haurit. — 3. Illa tandem suis placitis *hominem* format; hæc autem suis præceptis *Christianum*, id est Christi discipulum et imitorem, instituit.

E duobus autem fontibus Theologia christiana haurit scientiam moralem, nempe ex revelatione divina et ex ratione humana. Jam in Tractatu *de Locis theologicis* explicatum fuit quænam sint utriusque munera in doctrina sacra tradenda et scientifice exponenda. Paucis igitur complectemur ea tantum quæ disciplinam morum proprie spectant.

2. Assertio. 1^a : *Revelatio divina omnino habenda est ut fons primarius et principalis Theologiæ moralis, idque respectivum ad præcepta religionis supernaturalis, tum etiam ad ea quæ in lege naturali continentur.*

PROB. 1^a PARS. Quoad ea quæ ad ordinem supernaturalem di-

recte attinent, sic ratiocinatur S. Thomas (1 p., q. 1, art. 1) : « Homo ordinatur ad Deum, sicut ad quemdam finem, qui comprehensionem rationis excedit. Finem autem oportet esse præcognitum hominibus, qui suas intentiones et actiones debent ordinare in finem. Unde necessarium fuit homini ad salutem, quod ei nota fierent quædam per revelationem divinam, quæ rationem humanam excedunt. » — Et vero finis ille ultimus qui homini præfigitur attingendus, ejus naturam ita excedit, ut ad illum solis propriis viribus pervenire nequeat; ergo præcepta naturalia, quæ homo secundum suam proportionem adimplere potest, non sufficiunt ad eum ordinandum in talem finem; unde oportet ut superaddantur divinitus præcepta virtutum altioris ordinis, quæ ideo sola revelatione divina cognosci possunt (Cf. S. Th., 1. 2, q. 62, a. 1).

PROB. 2^a PARS. Ad præcepta *etiam legis naturalis*, præsertim firma certitudine et nullo admixto errore, cognoscenda, adhiberi debet lumen revelationis supernaturalis, et auxilium legis divinæ; nam alioquin, ut recte ait S. Thomas (*Cont. Gent.*, l. 1, c. 4; cf. S. Th., 1. 2, q. 62, a. 1), « apud multos in dubitatione remanerent ea quæ sunt verissime demonstranda, et inter multa etiam vera quæ demonstrantur, immisceretur aliquando aliquid falsum. » Unde concludit alio loco idem Angelicus Doctor (1. 2, q. 91, a. 4) : « Ut ergo homo absque ulla dubitatione scire possit quid ei sit agendum, quid vitandum, necessarium fuit ut in actibus propriis dirigeretur per legem divinitus datam, de qua constat quod non potest errare. » Ad illam igitur legem divinam, et ad revelationem supernaturalem, tanquam ad fontem primarium et infallibilem, recurrendum est, etiam in iis quæ legis naturalis sunt (Cf. Tract. *de Vera Religione*); imo Theologia Sacra, etsi auxilium rationis humanæ non dedignetur, sed potius utiliter adhibeat, hæc tamen præcepta moralia non considerat ut naturali lumine manifestantur, sed ut continentur in principiis a Deo revelatis.

3. Assertio 2^a. *Ratio humana et ipsa haberi debet tanquam fons sed secundarius et dependens, Theologiæ moralis.*

Nomine autem rationis hic accipitur non intellectus ille speculativus, qui sistit in sola veritatis consideratione, sed

intellectus practicus, qui veritatem cognoscit, sicut speculativus, sed veritatem cognitam ordinat ad opus (S. Th., 1 p. q. 79, a. 11); et recte definitur: *facultas cognoscitiva intellectus practici, quæ actiones humanas proxime dirigit ad honestatem moralem*.

Porro rationem humanam sic intellectam

Dicimus 1. ipsam esse *fontem* Theologiæ moralis, et quidem duplici modo: — *Primo*, quia ipsa per se sufficit ad præcepta legis naturalis certo cognoscenda et demonstranda, ut expresse dicit Apostolus (Rom., II, 12), et aliunde probatur contre Traditionalistas in Tractatibus de *Vera Religione* et de *Legibus*; quare usu constanti apud theologos moralistas usurpatur in plerisque quæstionibus et controversiis, præsertim de Decalogo. — *Secundo*, quia in doctrina morum, sicut et in doctrina fidei, ratio humana necessaria est ad conclusiones eruendas ex principiis fidei, eaque utitur sacra Theologia ad plenius manifestandum ea quæ in revelatione divina traduntur (S. Th., 1 p. q. 1, a. 8, ad 2). Et hoc est proprium et legitimum officium Theologiæ non tantum *scholasticæ*, sed etiam *casuisticæ*.

Dicimus 2. ipsam esse *fontem dependentem et secundarium*, et quidem — *dependentem*, respectu nimirum legis æternæ, et voluntatis supremæ Dei, quæ est primarius et originalis fons totius rectitudinis moralis; quare ratio humana non habenda est nisi tanquam fons derivatus, et non valet ad honestatem actuum humanorum mensurandam, nisi, ut ait S. Thomas (de Malo, q. 2, a. 4), quatenus est « informata principiis legis divinæ ac naturalis » (Cf. S. Th., 1. 2, q. 19, a. 4 et 9; q. 91, a. 3, ad 2); — *Secundarium*, respectu legis divinitus revelatæ, quæ, juxta superius dicta, utpote authentica et infallibilis manifestatio voluntatis Dei, judicio fallibili rationis anteponi debet.

4. Corollarium 1. Idem est fons hujus partis, ac totius Theologiæ, scilicet *divinum lumen*, et *prima veritas*, quatenus, sive immediate nobis credenda et agenda revelet, sive mediate et per discursum applicetur conclusionibus plus minusve remotis; et in hoc maxime differt Theologia moralis a morali philosophia humana, seu naturaliter acquisita. — Illud igitur

discrimen versatur inter dictam philosophiam moralem et doctrinam sacram morum, quod nimirum in illa *primum* locum *ratio* teneat, *postremum auctoritas*; e contra in Theologia morali *primum* sibi locum vindicet *auctoritas*, *postremum humana ratio*.

5. Corollarium 2. *Judex et arbitra*, sive legis divinæ positivæ sive etiam legis naturalis, ideoque omnium præceptorum quæ ad mores humanos pertinent, *sola est auctoritas divinæ revelationis*, seu potius Ecclesia Christi interpretes ejus infallibilis, non vero humana ratio, quæ est tantummodo legis divinæ discipula et ancilla, cujus officium est huic unice subservire, ejusque præcepta agnoscere, et cognitis obtemperare (S. Th., cf. prop. 3 in Syllab. damn.).

6. Corollarium 3. *Theologo moralistæ*, de quacumque quæstione agat, etiam legis naturalis, *prius consulendum est quid Scriptura vel Traditio* præscribat, ac potissimum *quid Ecclesia* juris naturalis et divini interpretes doceat, *quam quid sibi humana ratio* dictet. — Hinc si reperiantur decreta perspicua Scripturæ vel Traditionis et definitiones Ecclesiæ, primum moralistæ officium sit his subicere omne judicium rationis, juxta illud Apostoli (II Cor., x, 5): « In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi; » quo facto, recte et utiliter duplici alii officio incumbere poterit, adjicere scilicet auctoritati divinæ propria sua placita, saltem quasi argumenta extranea et probabilia, atque deinde ex doctrina revelata conclusiones remotiores ad casus particulares deducere (S. Th., 1 p., q. 1, a. 8 ad 2). — Si vero omnino sileat divina revelatio, desitque Ecclesiæ definitio, quæstio solius rationis judicio dimitti debet; et in hoc casu solutio investiganda est, sive ex argumentis intrinsecis quæ ipsa ratio unicuique suppetat, sive etiam ex auctoritate extrinseca theologorum, uti statim explicaturi sumus.

II. DE AUCTORITATE ET USU CASUISTARUM.

7. Definitur hæc appellatio. Inter scholasticos theologos, ii *casuistæ* dicuntur, qui ex principiis revelatis doctrinam mo-

rum exponendam assumunt, conclusiones deducendo usque ad casus particulares; eo autem nomine appellantur, quia sic respondent casibus conscientię, non quidem ut Ecclesię pastores doctoresque a Deo constituti, sed ut privati interpretes legum moralium sive divinarum sive humanarum; quapropter convenientius *theologi morales* vocantur, quia non tantum casibus particularibus solvendis incumbunt, sed doctrinam morum eadem methodo scientifica tradunt ac cęteri theologi scholastici, qui doctrinę fidei operam dant. Theologię casuisticę originem et historiam reperies expositas in *Dissertatione prolegomena Zacharię ad S. Ligorii Theologiam moralem* (p. 1, cap. 6).

Casuistarum auctoritas ad utrumque fontem supradictum doctrinę moralis, diverso tamen titulo, referri debet.

8. Principium 1. *Allegari possunt casuistę in probationem revelationis divinę, utpote testes traditionis in Ecclesia vigentis.*

Id de auctoritate theologorum in genere statuitur in *Tractatu de Locis theologicis*, et a fortiori de theologis moralibus tenendum est, quia eorum doctrina, utpote ad praxim pertinens, celerius et universalius apud fideles diffunditur ac doctrina mere dogmatica et speculativa; unde, si in ea errent, Ecclesiam item errandi majori periculo exponunt; inde fit, ut Ecclesia talem errorem in doctrina morum, pręsertim si communis evadat, nunquam dissimulet.

Quapropter duę regulę sequentes dari possunt.

Regula 1^a. Si qua in quęstione morali *omnes omnino casuistę concordant*, affirmantes aliquid licitum esse, testes haberi debent doctrinę revelatę, aut saltem quę sit proxima revelatę, proindeque saltem hęresi proximum est ab eorum opinione unanimi discedere.— Dixi *affirmantes aliquid licitum esse*; nam minor peccandi occasio erit, si aliquid illicitum esse dicant quod revera sit licitum, quam si licitum affirmant quod minime liceat; in eo enim casu, qui eorum doctrinam sequetur, tutiorem partem eliget, nullique salutis periculo sese objiciet.

Regula 2^a. Si casuistę *fere omnes in communem sententiam convenient*, id haberi debet tanquam adeo probabile argumen-

tum veritatis, ut tali sententiæ refragari temerarium sit, nisi forte obstet ratio aut auctoritas plane gravis et nemini observata, sed clara atque perspicua.

9. Principium 2. *Allegari insuper possunt in favorem probationis ex ratione humana desumptæ, ideoque probabilitatis alicujus opinionis.*

Nam et ipsi, sicut et nos, ratione potiuntur et utuntur; ergo sub hoc etiam respectu eorum sententia ponderanda est et æstimanda.

Unde triplex regula :

Regula 1^a. Theologorum casuistarum sive paucorum sive multorum sententia, si alii contra pugnant viri docti, *tantum saltem* valet ad probabilitatem statuendam, *quantum valent ipsæ rationes* ab illis allatæ; quare in conflictu opinionum, primum ponderandæ sunt rationes, et exinde exsurgit probabilitas quæ dicitur *intrinseca*.

Regula 2^a. Sententiæ casuistarum æstimandæ sunt, non modo juxta vim intrinsecam rationum quæ hinc et inde in probationem adducuntur, sed etiam *juxta graviores levioresve auctoritatem* qua unusquisque gaudet in Theologia morali; et ex hujusmodi æstimatione comparativa exsurgit immediate probabilitas quæ vocatur *extrinseca*, mediate vero *prudens præsumptio probabilitatis intrinsecæ*; « probabilitas enim extrinseca, ait S. Ligorius (*Th. mor.*, lib. 1, n. 365), ex auctoritate doctorum tanti roboris est, ut æquiparetur aliquando probabilitati intrinsecæ rationis, præsumptionem certam faciens quod doctores illi, qui opinionem aliquam docuerint, rationibus innixi veritatem perpenderunt. »

Regula 3^a. Aliquando *unicus casuista*, si ejus auctoritas in Theologia morum sit omni exceptione major, si afferat rationem quam alii non considerarint, vel non satis solverint, ipse autem aliorum rationes commodè solvat, sufficiet ad opinionem reddendam extrinsece aut intrinsece probabilem (*Zach., diss. cit.*, 2 p., cap. 5; Lacroix et Melch. Can., *ibid. cit.*).

III. DE AUCTORITATE S. LIGORII IN THEOLOGIA MORALI.

10. Principium. *Auctoritas S. Ligorii in rebus morum quam maxime valet apud theologos.*

PROB. 1. Ejus doctrina moralis magnopere commendatur, — tum ex eo quod S. Doctor omnium insignium auctorum qui de re morali dissertaverunt placita in medium profert, eorumque opiniones diu investigatas sagaci ingenio ponderat, ita ut illius Theologia cæteros doctores supplere possit; — tum ex eo quod non nisi post multos sacri ministerii annos, in missionibus indefesse peractos, scripsit, quod aliis theologis generatim est insolitum; — tum ex eo quod, cum eximia sanctitate claruerit, precibus et virtutum exercitio meruit, qui luminis cœlestis auxilio singulari adjuvaretur, atque sic agendo et docendo, ad cælum evolavit beatus (Neyraguet, *Comp. theol. mor. præf.*).

PROB. 2. Accedunt laudes egregiæ quibus ejus doctrina moralis fuit exornata, nostris præsertim temporibus, occasione postulationis tituli Doctoris. Ipsum enim scholæ et gymnasia, academiæ ac societates præclarissimæ doctorum hominum, theologi perinsignes et religiosorum ordinum antistites, quasi ex unanimi concentu celebrarunt ceu « ducem certissimum, insignem magistrum divinitus concessum, principem theologiæ moralis. » Ipsum maxima pars episcoporum Ecclesiæ (ultra octingentos) dignum censuit, qui inter doctores Ecclesiæ connumeretur, ea potissimum ratione quod ejus scripta « in scholis catholicis acceptata, jure merito tanquam tuta, sana ac perpetua regula ab ipsis reputantur » (*Acta Doctoratus*, p. 7).

PROB. 3. Sed solemnia præsertim S. Sedis judicia præstantissimam conferunt auctoritatem scriptis moralibus S. Ligorii. Porro, prætermisiss aliis plurimis testimoniis Benedicti XIV, Clementis XIII, Pii VII, Leonis XII, Pii VIII, Gregorii XVI et Pii IX (quæ apud *Vind. Alph.*, Diss. præem. de *Auctorit. doctrin. mor. S. Alph.*, n. 7-36, recitata reperies), sufficiant sequentia : -

1. Decretum S. Congregationis Rituum super revisione et approbatione operum V. Alphonsi, quo declaratum fuit « *nihil in iis censura dignum repertum fuisse*, » quod probavit Pius VII, die 18 maii 1803.

2. Decretum super ejus virtutibus, in quo dicitur : « Elucescebat in verbi Dei ministerio apud rudem derelictam plebem, dum eam præceptionibus divinæ legis imbuebat; *in cathedra morum apud conscientiarum moderatores, dum doctrinæ copiam effundebat*; in pastorali officio apud commissum sibi gregem, dum vigili custodia illum salutaribus pascuis enutriebat. »

3. Responsum S. Pœnitentiariæ, die 5 jul. 1831 a Gregorio XVI approbatum et confirmatum, quo — huic quæsito : « Utrum sacræ theologiæ professor opiniones, quas in sua theologia morali proficitur Beatus Alphonsus a Ligorio, sequi tuto possit ac profiteri? » respondetur : « *Affirmative*, quin tamen inde reprehendendi censeantur, qui opiniones ab aliis probatis auctoribus traditas sequuntur; » — et alteri quæsito : « An sit inquietandus confessarius, qui omnes beati Alphonsi a Ligorio sequitur opiniones in praxi sacri pœnitentiæ tribunalis, *hac sola ratione* quod a S. Sede apostolica, *nihil in operibus censura dignum repertum fuerit*? Confessarius, de quo in dubio, non legit opera Beati Doctoris, *nisi ad cognoscendum accurate ejus doctrinam*, non perpendens momenta rationesve quibus variæ nituntur opiniones; sed existimat se tuto agere, eo ipso quod doctrinam quæ nihil censura dignum continet, prudenter judicare queat *sanam esse, tutam nec nullatenus sanctitati evangelicæ contrariam*; » respondit : « *Negative*, habita ratione mentis Sanctæ Sedis circa approbationem scriptorum servorum Dei ad effectum canonizationis. »

4. Bulla canonizationis S. Alphonsi de Ligorio (data a Gregorio XVI, die 26 maii 1839), in qua dicitur eum, « *doctis æque ac laboriosis operibus in lucem editis, rem christianam mirifice juvisse*; plurimos conscripsisse libros sive ad morum doctrinam tuendam, sive ad plenam sacri ordinis institutionem, in quibus *inusitatam vim, copiam, varietatemque doctrinæ* demerari licet; illud vero imprimis notatu dignum esse, quod, licet copiosissime scripserit, ejusdem tamen opera *inoffenso prorsus*

pede percurri a fidelibus posse, post diligens institutum examen perspectum fuerit. »

5. Tandem Pius IX, in decreto Urbis et Orbis super concessione tituli doctoris (die 23 mart. 1871) hæc habet : « Ipse (S. Alphonsus) doctis operibus, *maximeque theologiæ moralis tractationibus*, obscura dilucidavit, dubiaque declaravit, cum inter implexas theologorum sive laxiores, sive rigidiores sententias, *tutam straverit viam*, per quam christifidelium animarum moderatores *inoffenso pede* incedere possunt » (Cf. Litt. Apost. die 7 jul. 1871, *super confirm. tit. doct.*).

Ex his autem actis S. Sedis sequentia deducimus :

11. Corollarium 1. *Doctrinæ S. Ligorii in rebus moralibus certo certius convenit ea saltem Ecclesiæ approbatio quæ negativa seu permissiva dicitur.*

Ejusmodi autem approbatio illa est, qua Ecclesia *doctrinam aliquam ab omni censura immunem declarat*, quin tamen eam positive laudet aut commendet. Ad vim porro hujus declarationis explicandam, tria notare juvat :

1. Ipsa fit per *verum et expressum Ecclesiæ judicium*, ac proinde vi talis approbationis scripta S. Ligorii, *non modo tolerata* censenda sunt, eodem prorsus sensu quo tolerata erant ante Ecclesiæ judicium, ita ut nec constet in iis esse errorem nec constet non esse, imo *nec sunt mere permissa*, eo scilicet tantum modo quo permissa dicuntur scripta, quæ cum licentia auctoritatis Ecclesiæ typis vulgantur, sed *authentico et expresso judicio declarata sunt tuta et sana*, doctrinaque in ipsis contenta ab omni censura theologica immunis.

2. Eadem declaratio, cum enuntietur per propositionem *universalem negativam*, « nihil censura dignum, » extenditur, vi regularum dialecticæ, non tantum ad complexum doctrinæ moralis, sed etiam *ad omnes et singulas propositiones et opiniones, nulla prorsus excepta*; ex quo tenendum est quod in operibus S. Doctoris, in integra ejus theologia morali, nullum statuitur principium, nulla deducitur conclusio, nulla docetur opinio, quæ aliqua censura theologica qualificari possint.

3. Dicta declaratio tamen *non habenda est ut definitiva et irreformabilis*; siquidem data fuit super doctrina considerata

non absolute et in seipsa, sed relative ad tempus et alias circumstantias quibus S. Doctor eam docuit; unde Sedes Apostolica non pronuntiavit, nec ideo certum est, quascumque ipsius opiniones semper remansuras esse sanas ac tutas, omnique censura immunes; fieri enim potest, ut intercedat aliqua posterior auctoritatis competentis authentica declaratio, qua contra opinionem Sancti solvatur aliqua quæstio, vel etiam ut ex scientiæ moralis profectu aliqua sententia pariter contraria certa evadat, sensu Ecclesiæ communi aut theologorum consensione unanimi.

12. Corollarium 2. *Doctrinæ morali S. Ligorii convenire videtur etiam Ecclesiæ approbatio quæ vocatur positiva seu electiva.*

Adest enim hujusmodi approbatio, si doctrina quædam *explicite laudatur et commendatur, uti quæ tuto in praxi teneri potest*, quin tamen sint reprehendendi qui contrariam sequuntur.

Porro, quisquis verba S. Sedis supra relata attento animo perpenderit, facile intelliget tam splendida testimonia non modo approbationem negativam continere, sed etiam positiva esse atque explicita judicia de præcellenti merito doctrinæ S. Ligorii. SS. enim Pontifices solemniter testantur ipsum eluxisse speciatim « *in cathedra morum*, apud conscientiarum moderatores, dum *doctrinæ copiam* effundebat » (Decr. Pii VII, *super virtut.*); eundem « *datum divinitus* Ecclesiæ superiori sæculo,.... doctis æque ac laboriosis operibus in lucem editis, *rem christianam mirifice juvisse*, » in quibus « sive ad morum doctrinam tuendam, sive ad plenam sacri ordinis institutionem » conscriptis, « *inusitatam vim, copiam, varietatemque doctrinæ* demirari licet » (Greg. XVI, *Bulla canon.*); insuper illum confessariis in tribunali pœnitentiæ quasi oraculum constituunt; responsione supra allata de confessario qui omnes S. Ligorii opiniones sequitur; eum tandem sanctis Ecclesiæ doctoribus adscribendum esse Pius IX solemni judicio decrevit, « *ita quidem, ut in Universali catholica Ecclesia semper is doctor habeatur* » (Litt. Apost., *Sup. confirm. tit. doct.*).

Vis autem talis approbationis hæc est :

1. Certum est per eam doctrinæ S. Ligorii conferri *veram et solidam probabilitatem extrinsecam*, illam nempe quæ *auctoritate fundetur*; siquidem ex responsis S. Sedis, ille tuto agit qui supradicta approbatione fretus, judicat doctrinam hujus B. Doctoris sanam esse, tutam, nec ullatenus sanctitati evangelicæ contrariam, et ideo non legit illius opera, nisi ad eam cognoscendam, non perpendens momenta rationesve quibus variæ nituntur opiniones (Resp. cit. S. Pæn.); id sane aperte significat tantam esse S. Ligorii auctoritatem, vi nimirum approbationis apostolicæ, ut se sola sufficiat ad constituendam alicujus opinionis extrinsecam auctoritatem.

2. Ex hac probabilitate extrinseca, splendidisque laudibus quibus SS. Pontifices eandem doctrinam commendarunt, legitime infertur *præsumptio, et prudentissima quidem, probabilitatis etiam intrinsecæ*; probabilitas enim extrinseca intrinsecam supponit, imo, juxta ipsum S. Ligorium (diss. 2. de *Usu opin.*, n. 113), huic aliquando æquiparanda est; idque, ut patet, eo magis, quo magis auctor fuerit sanctus, prudens, doctus, universæ Ecclesiæ acceptus, atque a S. Sede commendatus; ergo.

3. Attamen supradicta approbatio, etsi maxime laudativa sit, non est usque eo extollenda, ut *omnes et singulæ* S. Doctoris sententiæ directe per eam exhibeantur tanquam *absolute veræ*, aut etiam *intrinsece probabiles*, atque uti tales *definitive* haberi debeant; hæc enim approbatio *nec est dogmatica, nec est exclusiva*, nullas dirimit controversias, opinionesque ab opinionibus S. Ligorii alienas ipsisve contrarias nullatenus improbat (Cf. Vind. Alph., diss. *proæm.* § 2, passim.).

Circa usum vero doctrinæ moralis S. Ligorii sequentes ad praxim deducimus regulas.

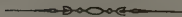
13. Regula 1^a: *Nemini licet privata auctoritate qualemcumque propositionem aut opinionem S. Doctoris qualibet censura theologica qualificare*: cuique sane liberum est ejus sententias examinare, de majori minorive earum probabilitatis intrinsecæ gradu disceptare, imo ab illis recedere illasque impugnare; sed illicitum est de quavis ejus sententia asserere quod « contineat errores contra fidem aut bonos mores, vel doctrinam novam aut peregrinam, atque a communi sensu Ecclesiæ et

consuetudine alienam » (Decr. Urban. VIII; cf. Bened. XIV, *de Serv. Dei beatif.*, lib. 2, cap. 28, n. 2, 5). — Nemini pariter licitum est *inquietare*, sive *professorem* qui *omnes opiniones S. Ligorii* profitetur et docet, sive *confessarium* qui *omnes et singulas* ejusdem doctoris sequitur decisiones in praxi sacri pœnitentiæ tribunalis, nisi tamen propter aliquod posterius Ecclesiæ documentum, aut communem sensum theologorum, quædam ex ejus sententiis amittat omnem probabilitatem, ac desinat esse tuta (Cf. Resp. cit. S. Pœnit.). — Nemini tandem licet, iisdem positis exceptionibus, etsi improbabilem habeat judicio privato aliquam opinionem nostri doctoris, *alios sub peccato prohibere ab ea sequenda*; proinde confessarius non potest privatam suam opinionem imponere pœnitenti, qui opinionibus S. Ligorii innixus et alioqui dispositus, absolutiorem petit (Gury, *Cas. consc.*, n. 74; Vind. Alph., *loc. cit.*, n. 77).

14. Regula 2^a : *Licite et prudenter agit*, ideoque tuta conscientia esse potest, qui non valens ulterius de veritate opinionum inquirere, *omnes et singulas sententias S. Ligorii sequitur*, auctoritate innixus tanti doctoris et approbationis S. Sedis (Resp. cit. S. Pœnit.). — Prudenter etiam agit, qui ex propria scientia et investigatione persuasum habens opinionem suam opinione S. Ligorii *probabiliorem* esse, hanc tamen privato suo sensui practice anteponit, *propter eandem hujus doctoris auctoritatem* (Cf. S. Th., 2. 2, q. 4, a. 8, ad. 2; S. Lig., *Diss. schol. mor.*, cap. 4, n. 114; Scavini, *Theol. mor.*, n. 164; Gury, *Cas. consc.*, n. 73; ap. Vind. Alph., *loc. cit.*, n. 68). — Imo prudenter adhuc agit; ille qui, ex privata scientia reputans quidem aliquam S. Doctoris opinionem *non esse probabilem*, illam nihilominus sequitur, quia suam persuasionem mutavit ex illo principio reflexo: Eximius hic doctor, tanta prudentia ac scientia præditus, multo melius meipso rationes rei perscrutari novit, ideoque multo minus errare potuit in hac controversia; cæterum, uti recte ait Gury, de intrinseca probabilitate juris communiter possunt judicare soli doctissimi, et in re morali versatissimi. Attamen secus dicendum esset, si quis (quod rarissime eveniet) opinionem S. Ligorii

prorsus et certo improbabilem et falsam haberet; nam contra persuasionem et certitudinem subjectivam non licet agere. — In his autem omnibus hypothesibus diligenter cavendum est, ne S. Ligorio adscribantur opiniones aliorum, ab ipso quidem relatæ, sed non positive ut probabiles admissæ (Gury, *Cas. Consc.*, n. 73, 74).

15. Regula 3^a: *Nulla unquam adest obligatio* in rebus controversis opinionem S. Doctoris præ cæteris amplectendi ob ejus auctoritatem; nec ullatenus reprehendendi sunt, qui opiniones ab aliis probatis auctoribus traditas sequuntur (Resp. S. Pœn. cit.). — Licite et utiliter se gerit ille qui non modo curat doctrinam moralem S. Ligorii cognoscere, sed eam examinat et ponderat, ejus argumenta sive intrinseca sive extrinseca ad trutinam revocando, atque etiam alios auctores adit, ut totam quæstionem melius intelligat, et opinionem veriore, pro gradu auctoritatis et valore rationum, seligat. — Imo si opinio S. Ligorii alicui videatur improbabilis, ei prorsus citra ullam temeritatis notam licebit hanc debita cum reverentia impugnare, modo modesta impugnatio bonis rationibus innixa sit (Bened. XIV, *de Serv. Dei beatif.*, lib. 2, cap. 34, n. 12).

TRACTATUS

DE

ACTIBUS HUMANIS

NOTIONES PRÆVIÆ.

1. Tractatus objectum et utilitas. Tota ratio Theologiæ moralis in eo sita est, ex dictis, ut hominem ad propositum sibi finem, beatitudinem scilicet æternam, perducatur; primum omnium igitur de hoc ultimo fine nobis esset disserendum, exemplo Doctoris Angelici, qui ab ea tractatione exordium sumit secundæ partis *Summæ theologicæ*; sed quæstio hæc explicata fuit in Tractatu *de Deo Creatore*; de ea igitur amplius disserere prætermittimus, et statim de relatione seu motu hominis ad suum ultimum finem agendum est.

Porro ut docet S. Thomas (1. 2, q. 6, *proæm.*), non aliter quam per actus aliquot nobis proprios ad beatitudinem æternam tendere possumus; unde actus humani recte dicuntur a S. Bernardo *æternitatis semina*; perspiciamus igitur oportet quinam actus ad beatitudinem illam consequendam apti sint et idonei, et e contra quibusnam actibus ab ea consequenda præpediamur. — Sed antequam ad actus humanos in particulari deveniamus, primum necesse est ut eos in genere consideremus, et exponamus conditiones generales moralitatis quæ in quolibet actu particulari impleri debent; hoc autem est objectum præsentis Tractatus.

Hujus porro utilitas et necessitas exinde facili negotio infertur. Siquidem patet ejusmodi disputationem jure merito haberi veluti fundamentum aliarum, quippe quum principia

generalia quæ in ea statuuntur omnes quæstiones particulares illuminent ac veluti toti Theologiæ morali imperent, atque ideo ex eorum veritate aut falsitate veritas aut falsitas pendeat omnium solutionum quæ de casibus specialibus postea afferentur.

2. Actuum humanorum notio. Actus qui ab homine fiunt, sunt duplicis generis : alii dicuntur hominis, alii humani.

1. Illi soli proprie dicuntur *humani*, qui procedunt ab homine, ut homo est, id est, ut differt ab irrationalibus creaturis; ab his autem differt homo in eo quod agat libere, et ita sit suorum actuum dominus, ut eos pro libitu ponat vel non ponat; unde illæ solæ actiones dicuntur proprie humanæ, quæ ex voluntate deliberata procedunt.

2. Actus vero qui ab homine quidem procedunt, sed non ex deliberata voluntate, sunt actus *hominis*. Hujus generis sunt — motus tam intellectus quam voluntatis *indeliberati*, et similiter actus ridendi, flendi, admirandi, loquendi, prævenientes deliberationem rationis, et ideo dicuntur motus *primo-primi*; — item actus somniantium, delirantium, amentium, ebriorum, puerorum, aut eorum omnium qui usu rationis sunt quomodo-cumque destituti (S. Th., 1. 2, q. 1, a. 1; Billuart, *de Ult. fin.*, diss. 1, art. 2).

Porro in Theologia morali ratio habetur actuum humanorum, non actuum hominis; siquidem consideratur homo, ut est agens morale, ejusque actiones, ut sunt dignæ laude vel vituperio, atque habent rationem meriti aut demeriti; tales autem non sunt, nisi actus qui a deliberata voluntate procedunt (Gury, *de Act. hum.*, p. 1).

3. Eorum divisio. Multipliciter dividuntur actus humani, præsertim autem duplici ratione; cum enim ex dictis agatur de actu humano, quatenus moralitatis capax est, ejus species distinguendæ sunt, — tum sub ea ratione *qua actus humanus est*, abstrahendo a moralitate, — tum sub ea ratione *qua idem est actus moralis*.

1. Actus *humanus, ut sic consideratus*, id est, ut a voluntate deliberata procedens, dividitur in elicitedum et imperatum. — *Elicitedum* dicitur ille qui a voluntate *immediate* exercetur, quin

ullus alius præcesserit actus voluntatis a quo pendeat. — *Imperatus* vero vocatur actus qui exercetur imperio voluntatis, et vi alicujus volitionis præcedentis, sive ab ipsa voluntate, quæ sibi aliquos actus imperat, sive ab aliis potentiis, quæ per illam ad agendum moventur et applicantur. — Sed actus imperatus potest esse internus aut externus : *internus*, si facultas quæ imperium voluntatis exsequitur est aliqua e facultatibus animæ, *externus*, si voluntas agit per organa corporis ; ordinarie autem actus internus simpliciter *actus* dicitur, actus externus potius *actio* vocatur.

2. Actus humanus, ut est *moralis*, distinguitur in bonum, malum et indifferentem ; *bonus* est actus qui conformis est regulis morum, *malus* qui eisdem contrarius est, *indifferens* qui neque conformis est dictis regulis, neque contrarius est. Actus autem sive bonus sive indifferens dicitur etiam *licitus*, utpote nulla lege prohibitus ; actus malus *illicitus* dicitur, utpote lege naturali aut positiva prohibitus. — Actus bonus distinguitur in naturalem et supernaturalem ; *naturalis* est, si solis naturæ viribus perficiatur ; *supernaturalis*, si adjuvante Dei gratia producat (Gury, *ibid.*, n. 2).

4. **Ordo dicendorum.** Actus humanus juxta multoties dicta, spectatur a nobis non in genere *naturæ* (talem enim considerationem philosophis relinquimus), sed proprie in genere *moris* ; unde tota ratio præsentis Tractatus in hac quæstione solvenda constat : quænam requirantur ad *moralitatem* actuum *humanorum* ? seu : quid sit actus humanus, quatenus *humanus*, et quatenus *moralis* ?

Duæ igitur erunt partes : — 1. de principio constitutivo actus humani, ut sic considerati ; — 2. de ejus moralitate.

PARS I.

DE PRINCIPIO CONSTITUTIVO

ACTUUM HUMANORUM.

5. Actum humanum eum S. Thoma definivimus, illum qui ex voluntate deliberata procedit; vox autem *deliberata* usum rationis simul et libertatis significat; ergo tria esse videntur principia actuum humanorum : *ratio, voluntas, libertas*.

Sed cognitio *rationis* videtur potius *conditio prærequisita* ad exercitium voluntatis, juxta axioma : « Nihil volitum, quin præcognitum; » atque ideo est principium equidem constitutivum actus humani, sed veluti mediate tantum. — Insuper *libertas*, juxta philosophos, nihil aliud est quam quædam *voluntatis proprietas*, per quam ipsa in suis actibus exerendis a necessitate est immunis; et concordat S. Thomas dicens (1, 2, q. 17, a. 1, ad 2) : « Radix libertatis est voluntas, sicut subiectum. » — Unicum est igitur principium constitutivum actus humani, nempe *voluntas*, quatenus *libere* agit, seu, ut aiunt theologi, *voluntarium liberum*.

Dicemus — 1. de natura voluntarii liberi, — 2. de ejus existentia et necessitate, — 3. de causis quæ voluntarium liberum tollunt, vel minuunt.

CAPUT I.

DE NATURA VOLUNTARII LIBERI.

Natura voluntarii liberi ex ejus notione et divisionibus innotescet.

ARTICULUS I.

De notione voluntarii liberi.

Quamvis in præsentî hominis statu voluntarium et liberum ab invicem separari nequeant, nullusque detur actus voluntarius qui non sit liber, juvat tamen utriusque notiones distinguere.

I. *De notione voluntarii.*

6. Definitio voluntarii. Actus voluntarius ille est qui a voluntate producitur; quoniam autem exercitium voluntatis prærequirit cognitionem, hæc datur a S. Thoma (1. 2, q. 6, a. 1) definitio voluntarii: *id quod est a principio intrinseco cum cognitione finis*, quibus verbis multi addunt: *et singulorum in quibus operatio consistit*.

Ad rationem igitur voluntarii duo requiruntur: — 1. ut procedat a principio *intrinseco*, id est a principio quod est in agente; si enim quis invitus ac renitens ab extrinseco moveatur, motus ille non est voluntarius; — 2. ut procedat a principio *cognoscente*; voluntas enim non fertur in incognitum.

Qualis autem cognitio determinationi voluntatis præire debeat, inquirendum est.

7. Quæritur 1. *An ad voluntarium requiratur cognitio finis propter quem voluntas movetur?*

RESP. *Affirm.* et sic probatur: Omne agens equidem sua actione tendit ad finem, sed duplici modo, juxta Doctorem Angelicum (1. 2, q. 1, a. 2): « uno modo, sicut seipsum ad finem movens; alio modo, sicut ab alio motum ad finem; » prior modus proprius est eorum quæ rationem habent, quia habent dominium suorum actuum per liberum arbitrium; posterior modus est eorum quæ ratione carent: tendunt enim in finem propter naturalem inclinationem, quasi ab alio mota, non autem a seipsis, cum non cognoscant rationem finis; ergo proprium est et essenziale voluntario, ut fiat cum cognitione finis ad quem motus voluntatis tendit.

Ideo voluntarium jure dicitur *esse perfecte a principio intrin-*

seco. Nam duplex potest esse principium intrinsecum motus, scilicet *efficiens* et *finale*, et illa perfecte moventur a principio intrinseco, quæ, ut ait S. Thomas (q. 6, a. 1), habent in seipsis principium sui actus, non solum *ut agant*, sed etiam *ut agant propter finem*. Porro id locum habet in voluntario, in quo nimirum reperire est, non modo principium intrinsecum *efficiens*, sed principium intrinsecum *finale*, id est præviā cognitionem finis; equidem finis non movet nisi per cognitionem; ergo actus voluntarii, iique soli, sunt perfecte ab intrinseco.

8. Quæritur 2. *Utrum et quatenus requiratur etiam cognitio singulorum in quibus operatio consistit, seu cognitio circumstantiarum?*

RESP. *Hanc cognitionem requiri*, non quidem in eo sensu quod nullus actus sit voluntarius, quin cognoscantur omnes omnino circumstantiæ, sed quod *illæ tantum circumstantiæ sint voluntariæ, quæ sunt præcognitæ*. — Unde si substantia actus cognoscatur, sed aliqua circumstantia agentem lateat, actus erit voluntarius quoad substantiam cognitā, sed involuntarius quoad circumstantiam quæ ignoratur; sic qui occidit sacerdotem, quem talem esse cognoscit, homicidii reus est simul et sacrilegii; si sciat esse hominem, at ignoret esse sacerdotem, homicidii tantum reus est; si invincibiliter putet esse feram, non peccat.

9. Corollarium. Igitur per allatam notionem, voluntarium distinguitur, — tum a *violento*, cujus principium est extra; — tum a *volito simpliciter*, quod est objectum et terminus extrinsecus voluntatis, sed, ut tale, ab ejus influxu non procedit; sic pluvia in terram aridam effusa quoad agricolam dicetur volita, non autem voluntaria; — tum a *motu physico*, v. g., cordis, quia licet motus naturalis sit a principio intrinseco efficiente, non tamen est a principio intrinseco finali, seu cum cognitione finis; — tum ab *instinctu naturali*, qui fit cum cognitione mere sensitiva et materiali finis, et in brutis etiam reperitur.

II. De notione liberi.

10. Definitio et distinctiones liberi. Liberum opponitur

necessario, ac proinde dicitur *id quod a necessitate est immune*.

Duplex autem necessitas distinguitur: necessitas externa et necessitas interna. *Necessitas externa*, seu *coactio*, est quæ ab externo principio infertur alicui contra propriam ipsius inclinationem. *Necessitas interna* consistit in quadam propensione invincibili, seu determinatione ad unum sine potentia ad oppositum. — Hinc duplex libertas: libertas a coactione, et libertas a necessitate interna. Libertas a coactione tantummodo vim externam excludit; dicitur etiam *spontaneitas*, et reperitur in omnibus quæ non invita et per vim externam compulsa, sed ex inclinatione quamvis necessitate agunt. Libertas a necessitate interna, quæ simpliciter dicitur libertas a necessitate, excludit quamcumque vim etiam internam, ita ut voluntas sit prorsus domina actuum suorum; unde etiam *libertas arbitrii*, vel *liberum arbitrium* appellari solet.

Jam vero libertas arbitrii, de qua hic potissimum agitur, reponenda est, juxta S. Thomam (1 p., q. 83, a. 3), in potestate aliquid eligendi; libertas enim arbitrii, ut diximus, reddit voluntatem immunem a quavis necessitate etiam naturali et interna, ac proinde efficit, ut ipsa dominetur suis actibus; voluntas autem suis actibus dominari dicitur ex eo quod potest hoc vel illud eligere (S. Th., 1 p., q. 82, a. 1, ad 3); quare libertas arbitrii recte vocatur libertas *indifferentiæ*, quia ille qui gaudet libertate arbitrii, non est determinatus ad unum, sed indifferens ad opposita, ideoque potest pro libitu velle vel non velle, hoc vel illud velle. Hujusmodi igitur libertas arbitrii seu indifferentiæ merito definitur: *potestas eligendi inter opposita*.

Sed hæc indifferentia versari potest, — 1. vel circa actum et ejus omissionem, quatenus nempe voluntas potest elicere vel non elicere aliquem actum, v. g. amare vel non amare aliquid, et tunc vocatur libertas *exercitii* seu *contradictionis*; — 2. vel circa actus specie diversos et contrarios, quatenus scilicet voluntas potest velle aliquod objectum vel ejus contrarium, v. g. bonum vel malum, et tunc vocatur libertas *contrarietatis*; — 3. vel circa actus specie simpliciter diversos, sed

non contrarios, quatenus voluntas potest velle hoc vel quidpiam aliud, v. g., orare vel studere, et tunc vocatur libertas *specificationis*.

His datis notionibus, remanet expendendum in quam ex his variis speciebus sita sit essentia libertatis, seu, aliis verbis, utrum indifferentia sit libertati essentialis, et qualis indifferentia ad eam constituendam requiratur et sufficiat.

11. Assertio 1^a : *Vera et essentialis libertas actionis humanæ non consistit in sola immunitate a coactione, sed in immunitate a necessitate seu libertate indifferentiæ.*

PROB. 1. *Decisionibus Ecclesiæ.* Concilium Tridentinum (sess. 6, can. 5) anathematizat Lutherum et Calvinum, tanquam negantes liberum arbitrium hominis, consequenter libertatem veram et essentialem arbitrii; sed illi hæresiarchæ non negabant libertatem a coactione, quam potius prædicabant (Luth., lib. *de Serv. arbit.*; Calv., lib. 2 *de Lib. arbit.*); ergo negabant libertatem a necessitate; ergo vera et essentialis libertas arbitrii, juxta conc. Trid., non consistit in sola immunitate a coactione. — Pius V, Gregorius XIII et Urbanus VIII damnarunt sequentes propositiones Baii : « Quod voluntarie fit, *etiamsi necessario fiat*, libere tamen fit (n. 39). *Sola violentia* repugnat libertati hominis naturali (n. 66); » ergo ad veram libertatem non sufficit immunitas a coactione.

PROB. 2. *SS. Patribus.* Clemens Alexandrinus (lib. 4, *Strom.*) ait : « Id est in potestate nostra, cujus ex æquo sumus domini, et ejus quod ei adversatur, ut philosophari vel non, et credere vel non credere. » — S. Augustinus (lib. *de Spir. et litt.*, c. 34) : « Hoc quisque habere in potestate dicitur quod, si vult, facit, si non vult, non facit. » Juxta eundem (lib. *de Grat. Christ.*, c. 47), conciliatio libertatis cum gratia ita est difficilis, « ut quando asseritur Dei gratia, liberum arbitrium putatur auferri; » quæ tamen difficultas nulla esset, si libertas in sola immunitate a coactione consisteret. — S. Thomas (1 p., q. 83, a. 3) : « Ex hoc liberi arbitrii esse dicimus, quod possumus unum recipere, alio recusato, quod est eligere, et ideo naturam liberi arbitrii ex electione considerare oportet. »

PROB. 3. *Ratione theologica.* Ad veram et essentialem liber-

tatem requiritur ut agens actus suos in potestate sua habeat, et eorum dominus sit, ut indicat Scriptura Sacra (*Gen.*, IV, 7) : « Sub te erit appetitus ejus (peccati), et tu dominaberis illius. » (*I Cor.*, VII, 37) : « Non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis. » Atqui actus a sola coactione immunes, non sunt in potestate et dominio agentis; nam, ut ait S. Thomas (1 p., q. 82, a. 1) : « Sumus domini nostrorum actuum, secundum quod possumus hoc vel illud eligere; » sed qui ad unum necessario fertur, quantumvis spontanee, non potest hoc vel illud eligere; ergo nec actionis suæ dominus est, nec liber.

12. Assertio 2^a : *Ad essentiam libertatis non requiritur indifferentia specificationis vel contrarietatis ad bonum vel malum, sed sola indifferentia contradictionis et exercitii.*

PROB. *Rationibus theologicis ex S. Thoma depromptis :*

1. Ad libertatem arbitrii sufficit ut voluntas sit domina sui actus; atqui eo ipso quod est indifferens ad ponendum vel non ponendum aliquem actum, est hujus domina. Ergo.

2. Liberum arbitrium sic se habet ad eligendum ea quæ sunt ad finem, sicut se habet intellectus ad conclusiones deducendas ex principiis; atqui manifestum est quod ad virtutem intellectus pertinet, ut legitimas conclusiones inferat juxta principia posita; sed ad ipsius defectum pertinet, ut prætermittendo ordinem principiorum falsas eruat conclusiones; ergo quod liberum arbitrium diversa eligere possit, servato ordine finis, hoc pertinet ad perfectionem libertatis; sed quod possit, divertendo ab ordine finis, male eligere media et peccare, hoc pertinet ad defectum libertatis. — Et vero liberum arbitrium per se in bonum ordinatum est, cum bonum sit objectum voluntatis; nec in malum tendit, nisi propter defectum quo apprehenditur malum ut bonum : ergo ubi perfectissimum est liberum arbitrium, ibi in malum tendere non potest; ergo ad rationem liberi arbitrii non pertinet ut indifferenter se habeat ad bonum vel malum, sed tantum ut actionem aliquam facere vel non facere possit.

3. In Deo et in Christo est perfecta libertas, et perfectior quam in nobis; nam libertas est perfectio *simpliciter simplex*:

quæ ipsis denegari non potest; atqui tamen non habent indifferentiam contrarietatis ad bonum et malum. Ergo (S. Th., *Cont. Gent.*, l. 2, c. 48; S. Th., 1 p., q. 62, a. 8 ad 3; in 2. dist. 25, q. 1, a. 1 ad 2; *De verit.*, q. 22, a. 6; Cf. Billuart, *de Act. hum.*, diss. 2, art. 5).

13. Corollarium. Ergo optima definitio libertatis ea est : *facultas electiva mediorum, servato ordine finis.*

Dicitur 1. *facultas*, id est facilis potestas, propter remotiorem impedimenti; liberum enim arbitrium nec coactione nec necessitate interna impeditur a propria operatione.

Dicitur 2. *facultas electiva*, quia, ex dictis, in eo situm est liberum arbitrium ut possit unum eligere, alio recusato.

Dicitur 3. *facultas electiva mediorum*, quia electio proprie non est de fine ut finis est, sed de mediis tantum. — Dixi *de fine ut finis est*, quia contingere potest, ut aliquis finis ordinetur ad alium finem ulteriorem, et tunc finis ille proximus accipitur ut medium, et sic cadit sub electione.

Dicitur 4. *servato ordine finis*; probavimus enim ex Doctore Angelico in hoc reponendam esse essentiam et perfectionem libertatis, ut a suo fine, id est, a bono non divertat; unde potestas peccandi non pertinet ad essentiam libertatis, sed ad ejus defectum (S. Th., *sup. cit.*, et insuper 1 p., q. 83, a. 3 et 4; Billuart, diss. 1, art. 1).

ARTICULUS II.

De divisionibus voluntarii liberi.

Voluntarii liberi divisiones desumuntur sive ex parte intellectus, sive ex parte voluntatis, sive ex parte signi quo exterius declaratur.

14. — I. Ex parte intellectus, dupliciter potissimum dividitur voluntarium :

1. In voluntarium *perfectum* et *imperfectum*. — Voluntarium *perfectum* est illud quod procedit ex perfecta seu plena cognitione et advertentia. — Voluntarium *imperfectum* vero illud est quod procedit ex imperfecta seu semiplena cognitione et advertentia, qualiter evenit in semiamentibus, semidormien-

tibus, vel semiebriis; advertendum est quod in semiplena advertentia multiplex gradus haberi potest.

2. In voluntarium *explicitum* et *implicitum*. — Voluntarium *explicitum* illud est quo volumus aliquid in se distincte cognitum et cogitatum. — Voluntarium vero *implicitum* illud est quo volumus aliquid indeterminate tantum cognitum, aut confuse cogitatum, volendo nempe aliud in quo continetur; sic qui voluntarie aliquem statum amplectitur, v. g. matrimonii, aut religionis, aut sacerdotii, cognoscens in confuso gravia onera annexa, implicite vult sese obligare ad illa onera, quamvis de illis determinate non cogitet.

15. — II. Ex parte voluntatis, sic dividitur voluntarium :

1. *Ratione inclinationis* voluntatis, dividitur in voluntarium *simpliciter*, et voluntarium *secundum quid*; sed duplici modo hæc divisio adhibetur a theologis post S. Thomam :

Priori modo acceptum, — voluntarium *simpliciter* illud est quod fit ex plena voluntatis inclinatione, sine ulla ipsius repugnantia; — voluntarium vero *secundum quid* illud est quod procedit quidem ex voluntatis consensu, sed cum repugnantia, seu aliqua inclinatione voluntatis in oppositum; huiusmodi est projectio mercium in mare facta metu naufragii; tale autem voluntarium a S. Thoma vocatur *mixtum*; unde prius, id est voluntarium simpliciter, recte diceretur *purum* (S. Th., 2. 2, q. 142, a. 3; S. Lig., de act. hum., n. 9).

Posteriori modo, — voluntarium *simpliciter* definitur id quod a voluntate efficaciter intenditur, non obstante ejus repugnantia, seu inclinatione in oppositum; — voluntarium vero *secundum quid*, id quod ineffaciter intenditur, seu quod non fit, quamvis ad id agendum per se voluntas aliquatenus inclinet. — Scilicet huiusmodi divisio adhibetur in iis tantum actibus, in quibus voluntatis affectio ad duo tendit, quæ simul habere non potest, et ad unum fertur *absolute*, ad alterum vero *conditionate*, nempe si prius amittendum non sit; seu circa unum habetur *voluntas*, circa alterum *velleitas*; unde appellatio voluntatis *absolutæ* seu *simplicis*, et voluntatis *secundum quid*; sic mercium projectio in mare, imminente naufragio, est voluntaria *absolute et simpliciter*, et simul involun-

taria *secundum quid* (S. Th., 1. 2, q. 6, a. 6; S. Lig., *ibid.*, n. 21).

2. *Ratione intentionis voluntatis, dividitur voluntarium in directum et indirectum.*

Voluntarium *directum* est illud, quod in se et per se intenditur, id est, quod in ordine intentionis immediatum est obiectum voluntatis, quamvis forte ultimum sit in ordine executionis, ut furtum a fure patratum, vel occisio a malevolo homicida intenta. — Voluntarium *indirectum* dicitur illud quod a voluntate non intenditur, sed ex alio directe voluto secuturum prævidetur et permittitur, v. g., ebrietas ex potatione excessiva, vel homicidium ex temeraria lapidis projectione.

Auctores plurimi eam divisionem exprimunt nomine voluntarii *in se* et voluntarii *in causa* : — Sed alii ad ordinem executionis attendentes potius quam ad ordinem intentionis, dicunt voluntarium *in se*, illud quod sine ullo medio intenditur et efficitur, v. g., si Petrus voluntarie et propria manu Paulum occidat; voluntarium vero *in causa*, illud quod intenditur in aliqua causa, per quam efficiatur, v. g., si Petrus incendat domum, sciens Paulum in ea inclusum incendio esse periturum; juxta hos auctores voluntarium *in se* est semper voluntarium directum, ut patet, sed voluntarium *in causa* potest esse directum vel indirectum, prout effectus secuturus ex causa positive et proprie intenditur, vel tantum prævidetur et permittitur; sic v. g., occisio Pauli erit directe voluntaria, si Petrus domum incendat, in ea præcise intentione ut Paulus in ea comburatur et moriatur; indirecte autem voluntaria, si Petrus domum incendat, non ex intentione Paulum occidendi, sed ex alia intentione, prævidens tamen Paulum esse in domo comburendum.

Tandem multi theologi, præsertim veteres, nomine voluntarii directi et indirecti cum S. Thoma (1. 2, q. 6, a. 3) utuntur ad designandum voluntarium *positivum*, id est, quod est a voluntate reipsa et positive agente, et voluntarium *negativum*, id est, quod procedit ex omissione actus a voluntate dependentis, qualis est ommissio missæ in eo qui ad instantem

ejus celebrationem advertens, nihilominus studio domi vacare pergit (Gury, n. 5).

3. *Ratione influxus voluntatis in actum externum, voluntarium dividitur in actuale, virtuale, habituale et interpretativum.*

Voluntarium *actuale* dicitur illud quod a voluntate hic et nunc influente procedit, seu melius, est ipsummet actuale exercitium voluntatis; quod autem fieri potest dupliciter: — vel per actum *signatum*, cum quis per reflexionem signat actum, quem exercet, vel exerciturus est: v. g., volo consecrare; — vel per actum *exercitum*, cum quis sine tali reflexione super suum actum attente agit; v. g., sacerdos consecraturus, qui, etsi non reflectat se habere voluntatem consecrandi, attente et cum plena sui cognitione profert verba consecrationis, vult consecrare in actu exercito.

Voluntarium *virtuale* illud est quod vi actus voluntatis prius positi, et in agentem moraliter influere pergenteris, provenit; seu aliis verbis, est ipsum voluntarium actuale quod præcessit ac moraliter perseverat in agente; talis est intentio in sacerdote, qui ex voluntate actuali consecrandi, Missam inchoavit, sed postea mente distracta consecrat.

Voluntarium *habituale* est illud quod fuit actu elicitedum, nec fuit revocatum, sed est vel somno, vel notabili temporis mora interruptum, ita ut non influat in actum, nec directe, nec per virtutem moraliter perseverantem.

Voluntarium *interpretativum* vocatur, si neque physice neque moraliter est habitum, sed prudenter præsumi potest, et haberetur, si de eo cogitaretur, aut cogitari posset. Sic infirmus sensibus destitutus, si christiane vixerit, censetur extremam unctionem velle suscipere (Cf. Gury, n. 5; Thom. ex Charm., *de Act. hum.*, cap. 2, q. 1).

Patet ex his definitionibus voluntarium actuale et virtuale jure merito voluntarii nomine donari, voluntarium vero, tum habituale, tum interpretativum, nonnisi improprie dici voluntarium.

16. — III. Ex parte signi quo voluntarium exterius declaratur, duplex distinguitur: *expressum et tacitum*.

Voluntarium *expressum* est illud quod verbo aut alio signo distincte declaratur. — Voluntarium *tacitum* est illud quod distincte non declaratur, sed ex quodam facto, aut facti omissione colligitur, juxta hanc regulam juris : Qui tacet, consentire videtur.

Taciturnitas autem consensui æquivalere censetur præsertim in duplici casu. — 1. Quando *aliquid favorable proponitur*, non vero quando id quod proponitur est onerosum; nam nemo censendus est recusare quod commodum est, bene vero quod onerosum. Hinc si aliquo tibi promittente vel donante taceas, censeris acceptare; sed e contra, si quis dicat puellæ, promittisne mihi matrimonium, quamvis ipsa taceat, non ideo consentire videtur, quia matrimonium est onerosum. — 2. Quando *ille qui tacet, loqui tenetur*, non vero cum loqui non tenetur. Hinc pater, dominus, superior, qui subditos quos vident delinquere non corripunt, cum facile possunt, eorum vitia approbare censentur; non autem si taceant, quia prudenter timent, ne ex sua correptione graviora exsurgant mala aut scandala; nam in primo casu loqui tenentur, non in secundo. Hinc reus qui a legitimo judice interrogatus, tacet, fateri censetur; quia legitime interrogatus, respondere tenetur.

CAPUT II.

DE EXISTENTIA VOLUNTARII LIBERI IN ACTIBUS HUMANIS.

17. Errores. Circa libertatem errarunt non pauci, scilicet :

1. Fatalistæ omnes qui contenderunt nullam homini competere libertatem, sed omnia fato et ineluctabili necessitate regi. Confutantur illi pseudophilosophi in philosophia, ubi stabilis hominem vera libertate donari.

2. Wiclefistæ, Lutherani et Calvinistæ, contententes liberum arbitrium Adæ peccato fuisse penitus extinctum, et hominem non agere nisi sub imperio gratiæ aut cupiditatis necessitantis.

3. Jansenius, qui nomine admittit libertatem et re eam admit. Hæc est illius systematis summa : homo in præsentium rerum ordine necessario agit ex prædominante delectatione, sive terrestri, id est, cupiditate, sive cœlesti, id est, gratia. At hæc delectatio dominans, cui necessario adhæret et quæ ad oppositum vires sufficientes ei non relinquit, non semper eadem remanet, sed mutationi subjacet; modo enim prævalet cupiditas, modo autem gratia; et sita est libertas, in eo quod, quamvis in præsentibus circumstantiis non adsit potestas ad oppositum, aderit, si mutantur circumstantiæ; necessitas igitur non est absoluta, sed relativa, quæ non obstat libertati.

Theologi hos errores unanimi ore rejiciunt et sequentes stabiliant assertiones.

18. Assertio 1^a : *In præsentī statu naturæ lapsæ adest libertas non tantum a coactione, sed etiam a necessitate, id est, libertas indifferentiæ seu electionis.*

EST DE FIDE, et a conc. Trid. tradita his verbis (sess. 6, can. 5) : « Si quis liberum hominis arbitrium post Adæ peccatum amissum et extinctum esse dixerit, aut rem esse de solo titulo, imo titulum sine re, figmentum denique a Satana inventum in Ecclesiam, anathema sit. »

PROB. 1. *Scrip. S. (Eccli., xv, 14) :* « Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum *in manu consilii sui*. Adjecit » *mandata et præcepta* sua : *si volueris* mandata servare, » conservabunt te.... Apposuit tibi aquam et ignem; *ad quod* » *volueris* porrige manum tuam. Ante hominem vita et mors, » bonum et malum ; *quod placuerit ei* dabitur illi. » Unde sic : Ex illo textu homo est *in manu consilii sui*, dantur illi *mandata et præcepta*, illa servare potest *si vult*, potest *eligere* inter ignem et aquam, vitam et mortem, bonum et malum, *quod placuerit ei* : porro in his omnibus sita est libertas indifferentiæ seu electionis; ergo homo ista libertate donatur. — Jeremias dicit (xxi, 8) : « Hæc dicit Dominus : Ecce do coram » vobis viam vitæ, et viam mortis : » porro illæ viæ non dantur homini, nisi quatenus ipsi conceditur electionis potestas inter illas; ergo.

PROB. 2, *SS. Patribus*, imprimis S. Augustino, qui (lib. de

Gratia et lib. arbit., c. 2, n. 2), ait : « Divina præcepta homini non prodessent nisi haberet liberum voluntatis arbitrium, quo ea faciens, ad promissa præmia perveniret. » Et insuper (*lib. de Spir. et litt.*) : « Consentire vocationi divinæ, vel ab ea dissentire, proprie voluntatis est. » Addenda sunt cætera testimonia, sive S. Augustini, sive aliorum Patrum, supra allata (n. 11).

PROB. 3. *Ratione.* Semper et ubique terrarum hominibus data sunt consilia, præcepta cum adhortationibus, præmiis et pœnis : porro hæc supponunt libertatem a coactione et a simplici necessitate; nam omnia ista hominibus utilia esse nequeunt, nisi ea conditione ut in iis eligendis sint liberi, ut patet (S. Th., 1. 2, q. 83, a. 1).

19. **Assertio 2^a :** *Ad merendum vel demerendum in præsentī statu naturæ lapsæ, non sufficit libertas a coactione, sed requiritur libertas a necessitate.*

EST DE FIDE; propositio enim contradictoria damnata fuit ut hæretica ab Innocentio X : « Ad merendum et demerendum in statu naturæ lapsæ non requiritur in homine libertas a necessitate, sed sufficit libertas a coactione. »

PROB. 1. *Script. S.* (*Eccli.*, xxxi, 10) : « Erit illi gloria » æterna, qui potuit transgredi, et non est transgressus, » facere mala et non fecit. » Unde sic : Illud ad merendum requiritur, ex quo Scriptura repetit meritum : atqui Scriptura repetit meritum ex libertate a necessitate, ex eo quod scilicet potuit homo transgredi et non est transgressus, facere mala et non fecit; ergo.

PROB. 2. *SS. Patribus.* S. Hieronymus (*lib. 2, cont. Jovin.*, § Petrus), sic habet : « Liberi arbitrii nos condidit Deus, nec ad virtutem nec ad vitia necessitate trahimur, alioquin ubi necessitas, nec corona est. » — Quæ verba referens S. Augustinus (*lib. de Nat. et grat.*, c. 63, n. 73), ea ut certissime vera approbat hocce modo : « Quis non toto corde suscipiat! Quis aliter conditam humanam neget esse naturam! » — (*Lib. 3, de Lib. arb.*, c. 18, n. 50), ait : « Quis peccat in eo quod nullo modo caveri potest? Peccatur autem, caveri igitur potest. »

PROB. 3. *Ratione*. Actus necessarii et mere spontanei non sunt morales; ergo nec meritorii nec demeritorii. Et sic probatur antecedens : — 1. Ex S. Thoma (in 2, dist. 24, q. 3, a. 2), ubi dicit quod, « ibi incipit genus moris, ubi primo dominium voluntatis invenitur; » atqui dominium voluntatis in suos actus non invenitur, nisi sit in potestate voluntatis velle et non velle. — 2. In tantum actus dicuntur morales, in quantum subjiciuntur regulis morum, et ab iis dirigi possunt; atqui actus necessarii et pure spontanei non possunt subjici regulis morum neque ab iis dirigi; actus enim hujusmodi sunt invariabiles, et frustraneum sane foret, imo stultum, adhibere regulam actioni quæ aliter esse non posset; ergo. — 3. Per actum proprium aliquis mereri non potest nisi sit dominus sui actus; sic enim suum actum quasi pretium pro præmio dare potest; atqui homo non est dominus actus sui nisi per liberum arbitrium, quo possit illum ponere vel non ponere; ergo (S. Th., q. 29, de Verit., a. 6; Billuart, de Act. hum., diss., 2. art. 3).

20. *Assertio 3^a : Libertas contrarietatis pertinet quidem ad statum hominis viatoris, sed ad merendum non est necessaria.*

PROB. 1^a PARS omnibus fere testimoniis Sacræ Scripturæ et SS. Patrum quæ in præcedentibus assertionibus retulimus; liberum enim arbitrium hominis explicant per potestatem faciendi bonum aut malum, eligendi vitam vel mortem. Unde S. Hieronymus (Epist. 146) ait : « Solus Deus est in quem peccatum non cadit; cætera, cum sint liberi arbitrii, in utramque partem suam possunt flectere voluntatem. »

PROB. 2^a PARS. Christus enim erat impeccabilis, et tamen meruit; et ipsa B. Virgo, Apostoli, alique sancti confirmati in gratia, meruerunt, quamvis peccare non potuerint. — Et vero, eo ipso quod actus est liber libertate contradictionis, ita ut possit poni et non poni, cadit sub regulis morum; de illo enim lex potest disponere, ipsum præcipere aut prohibere; ergo est moralis, et consequenter meritorius. — Tandem etiam per libertatem contradictionis agens est dominus sui actus boni; potest enim eum ponere vel non ponere; et quamvis con-

trarium, nempe actum malum, non possit eligere et ponere, hoc perfectioni libertatis tribuendum est, ut supra probavimus.

CAPUT III.

DE CAUSIS QUÆ VOLUNTARIUM LIBERUM TOLLUNT, VEL MINUUNT.

21. Prænotanda. — 1. Ex definitione supra data, duo ad voluntarium requiruntur, scilicet quod sit a principio intrinseco, et fiat cum cognitione. Voluntarium igitur omnino tollitur, si defecerit alterutra conditio, et minuitur, si, manente essentia utriusque, aliquid desit de unius aut alterius conditionis perfectione. Porro — duæ sunt causæ quæ tollunt aut minuunt primam conditionem, nempe *violentia* et *metus*; — duæ etiam quæ tollunt aut minuunt secundam, scilicet *concupiscentia* et *ignorantia*.

2. Dum vero dicitur his causis tolli aut minui voluntarium et causari involuntarium, non est sensus, quod violentia, metus, concupiscentia aut ignorantia involuntarietatem, ut ita dicam, in ipso actu voluntatis physice producant, sed quod physice vel moraliter moveant ad actum, qui vel simpliciter vel secundum quid contrariatur inclinationi voluntatis. — Unde illa involuntarietas causatur ab amore alicujus boni oppositi; sic, v. g., dum quis metu naufragii movetur ad projiciendas merces, ista projectio est involuntaria secundum quid, quia repugnat affectui quem projiciens habet conservandi suas merces; involuntarium igitur, quod reperitur in ista projectione, non causatur a metu, sed ab amore mercium (Billuart, *de Act. hum.*, dissert. 1, art. 6).

ARTICULUS I.

De violentia.

22. Definitio et divisio. Violentia est *vis externa illata re-*

nitenti; violentum proinde est *id quod est a principio extrinseco et libero, dum patiens in contrarium nititur*.

Dicitur 1. *id quod est a principio extrinseco et libero*; nemo enim sibimetipsi vim infert, alioquin simul vellet et nollet.

Dicitur 2. *dum patiens in contrarium nititur*; quia ad violentum non sufficit, ut quis se mere negative habeat, alioquin justificatio infantis per baptismum foret violenta; sed requiritur ut patiens positive reluctetur.

Violentia dicitur *absoluta*, quando patiens totis viribus agenti resistit prout hic et nunc potest et debet; dicitur *secundum quid*, quando resistit aliquo modo, sed non omnino quantum potest et debet.

Circa violentiam, quatenus est causa involuntarii, duo quæruntur apud D. Thomam.

23. Quæritur 1. *Utrum et quatenus violentia inferri possit voluntati?*

RESP. Quantum ad *ipsum proprium actum* voluntatis seu actum elicited, non potest ei violentia inferri: quantum vero *ad actus a voluntate imperatos*, voluntas violentiam pati potest. (Ita S. Th., 1. 2, q. 6, a. 4).

Primum sic probatur: Actus a voluntate elicited est essentialiter voluntarius. Atqui actus essentialiter voluntarius non potest esse coactus; quia voluntarium et coactum ex natura rei opponuntur; etenim voluntarium est id quod fit juxta inclinationem voluntatis, et violentum id quod est contra inclinationem patientis; ergo ex natura rei sibi invicem opponuntur; ergo actus a voluntate elicited non potest esse coactus.

Secundum constat quoque; etenim membra seu potentiæ exteriores, quibus fiunt actus imperati, possunt per violentiam, aut impediri ne imperium voluntatis exerceatur, aut moveri ad actus voluntati contrarios; ut si, v. g., voluntas vellet videre, posset quis vi claudere oculos, et si nollet videre, posset vi aperire oculos, et sic de cæteris.

24. Quæritur 2. *Utrum et quatenus violentia voluntarium liberum tollat aut minuat in actibus in quos cadit?*

Distinguendum est, prout violentia est absoluta vel secundum quid.

I. *Violentia absoluta voluntarium omnino tollit.* Nam actio quæ fit a principio extrinseco, contra omnem voluntatis resistantiam, est penitus involuntaria; atqui actio quæ fit per violentiam absolutam, fit a principio extrinseco contra omnem voluntatis resistantiam, ex definitione; ergo.

II. *Violentia secundum quid non tollit, sed minuit voluntarium liberum,* idque plus vel minus pro majori vel minori resistantia aut resistendi difficultate, et etiam pro majori vel minori affectu, quo quis vim patitur; sed nunquam ita minuit, ut culpa de mortali venialis fiat.

Dicitur 1. *non tollit*, quia, cum voluntas non omni modo quo potest contra vim resistat, remanet in actu aliqua ratio voluntarii; siquidem actus est partim contra, partim juxta voluntatis inclinationem: ergo est partim voluntarius partim involuntarius.

Dicitur 2. *sed minuit*, id patet ex præcedenti ratione.

Dicitur 3. *magis vel minus pro majori vel minori*, etc., nam duplex est mensura hujusmodi voluntarii; — una veluti *externa*, ex gradu nempe resistantiæ aut ex resistendi difficultate desumpta; patet enim actum externum coactum eo minus esse voluntarium, quo quis magis resistit, aut resistantia est difficilior; — altera mensura est *interna*, id est, desumpta ex ipso ad talem actum affectu quem servat voluntas patientis; siquidem in hoc affectu residet ipsum voluntarium.

Dicitur 4. *nunquam ita ut culpa de mortali venialis fiat*; nam talis violentia cognitionem intellectus nec tollit, imo nec minuit, et proinde non impedit quin actus sit *perfecte* voluntarius, etsi eum reddat voluntarium *secundum quid*; sic, qui vi externa coactus ad actum idololatriæ aut aliud crimen committendum, violentiæ partim resistit, partim cedit, peccati mortalis semper reus est habendus.

25. **Corollarium.** Ex his patet quatenus pro casibus resistere debeat, qui violentia impellitur ad actum pravum:

1. Si *fructuosa speratur resistantia*, nec illius incommoda sint malo agendo graviora, resistendum est ob odium actui malo debitum.

2. Quamvis inutilis debeat esse resistantia, resistendum est

quando, sublata resistentia, *adest periculum assentiendi actui malo*, quod evenit præsertim in actibus luxuriæ; ratio est quia nunquam licet se exponere periculo proximo peccandi formaliter. — Asserit S. Ligorius illud periculum proximum vix unquam abesse in actibus luxuriæ, ac proinde in his casibus semper resistendum esse, quamvis prævideatur inutilitas resistentiæ.

3. Si inutilis prævidetur resistentia, si abest consensus periculum, si *gravia dantur incommoda in resistentia*, non existit obligatio resistendi, ex isto axioma: *Nemo tenetur ad actum inutilem et sibi noxium*. — Attamen, si ex resistentiæ absentia sequeretur proximi scandalum, quæstionis solutio penderet ex principiis stabiliendis ubi de caritate vel de scandalo.

ARTICULUS II.

De metu.

26. Definitio et divisio. Metus est *trepidatio mentis ob aliquod periculum quod quis sibi aut suis videt imminere*.

Metus, respective ad voluntarium, præsertim considerari debet *subjective* seu in agente, et est gravis aut levis, prout ipsa mentis trepidatio est gravis aut levis, quacumque ex causa proveniat hujusmodi trepidatio.

Ordinarie tamen ad discernendum metum gravem a levi, ratio habenda est *objecti*, ac proinde — metus est *gravis*, si timetur malum grave et probabiliter imminens, uti mors, mutilatio, dura carceratio, notabile famæ detrimentum, magna bonorum jactura; — est e contrario *levis*, si timetur mediocre incommodum, aut etiam grave, sed quod est parum probabile, aut facile vitari potest.

Metus autem gravis subdividitur in absolute et respective gravem. — Metus dicitur *absolute* gravis, quando timetur malum *in se* grave, et ex causa vere probabili imminens, seu malum ex quo vir constans graviter commoveri solet. — Metus est *relative* gravis, quando timetur malum leve in se, aut parum probabile, sed ex quo tamen quædam personæ graviter commoventur; sic pueri, mulieres, senes timore majori in

eodem periculo affici solent, quam viri ætate maturi; talis metus in praxi parum differt a metu quem diximus subjective gravem.

Huc revocatur metus *reverentialis*, quo nempe quis timet ne parentes suos aut alios superiores habeat offensos, et ideo veretur eis resistere. Hinc erit gravis vel levis, habita ratione personæ reverendæ et personæ reverentis. — Observandum tamen, quod metus reverentialis, sine apprehensione alterius gravis mali, non tam est metus quam reverentia, quæ non inducit metum alicujus mali, sed tantum quamdam erubescen-
tiam (S. Lig., lib. 6, n. 1056).

27. Quæritur 1. *An et quatenus metus tollere possit voluntarium?*

Nulli dubium esse potest, quin metus *tam absolute quam respective levis* nec tollat nec minuat voluntarium liberum; talis enim metus facile contemni potest, et proinde non impedit, quominus homo sua prorsus sponte agat.

Pariter certum est metu gravi, *quo rationis usus tollitur*, voluntarium et ipsum omnino tolli; si autem talis metus usum rationis non auferat quidem, sed notabiliter impediat, actus erit imperfecte voluntarius ob imperfectionem cognitionis.

Quæstio igitur remanet expendenda circa metum gravem, *quo stante homo est omnino sui compos*; hæc autem statuuntur :

I. *Actus qui fit ex metu, quantumvis gravi, est absolute et perfecte voluntarius et liber.* Ratio est, quia cum tali metu agens servat intellectus cognitionem et voluntatis determinationem : sic mercator, qui ex metu naufragii projicit merces suas in mare, scit se merces suas in mare projicere, et vult realiter actum istum, quamvis de illa actione doleat. — Ergo christiani qui metu tormentorum et mortis, manentes tamen sui compotes, Christum denegarunt, enorme commiserunt peccatum, atque merito ab Ecclesia excommunicati fuerunt (S. Th., 1. 2, q. 6, a. 6; S. Lig., de Act. hum., n. 21).

II. *Attamen quæ fiunt ex metu gravi sunt mixta voluntario et involuntario.* Nam in tali casu duæ sunt in agente voluntatis

inclinationes ad invicem oppositæ, una quæ actui consentit, et altera quæ eidem repugnat; actus igitur est voluntarius, quatenus est ex priori inclinatione voluntatis, quæ ex hypothesi metui libere cedit; sed est etiam involuntarius, quatenus est contra posteriorem inclinationem voluntatis, quæ nimirum, dum metui cedit, servat affectum ad oppositum; sic, in exemplo mercatoris, projectio mercium est voluntaria, quia vult servare vitam, propter quod projicit merces in mare; est involuntaria, quia vellet merces servare, propter quod eas projicit contra propriam inclinationem. Ergo quæ fiunt ex metu sunt partim voluntaria, partim involuntaria.

III. *Quæ fiunt ex metu sunt voluntaria simpliciter, et involuntaria secundum quid.* Nam — 1. illud est *voluntarium simpliciter*, quod hic et nunc, ponderatis omnibus circumstantiis individuantibus, est vere et efficaciter volitum, non obstante repugnantia in oppositum; mercator autem supradictus vere et efficaciter et simpliciter vult merces projicere, considerando nempe præsentis circumstantias periculi vitæ, quod est majus malum necessario vitandum. — 2. Illud est *involuntarium secundum quid*, quod in se consideratum, et præcisum a præsentibus circumstantiis, a voluntate intenditur, sed conditionate et ineffaciter; atqui, sub hoc aspectu, actio ex metu facta, v. g., projectio mercium, est involuntaria, siquidem mercator illam non vult secundum quid, nempe extra casum imminentis naufragii, quia talis actio in se considerata ejus voluntati displicet; ergo (S. Th., 1. 2, q. 6, a. 6; S. Lig., *de Act. hum.*, n. 21).

28. Quæritur 2. An et quatenus metus excuset a culpa?

Ex dictis, patet metum levem a culpa non excusare, et metum gravem, quo ratio vel omnino perturbatur vel aliquatenus impeditur, a culpa saltem gravi excusare, imo ab omni culpa, si agens non remanet sui compos.

Sed quæstio est de metu *gravi*, qui rationis usum nullatenus impedit.

Distinguendum est :

1. Si ea quæ fiunt ex metu *non sunt intrinsece et per se mala*, sed tantummodo *ex lege positiva*, ordinarie loquendo metus

gravis a tota culpa excusat, quia lex positiva obligare non solet cum gravi incommodo. — Dicitur tamen *ordinarie loquendo*, quia si quis metu gravi compelleretur ad legem aliquam positivam violandam in contemptum legitimæ auctoritatis vel religionis, aut cum gravi scandalo publico, gravis metus tunc non excusaret a culpa transgressionis; plus enim refert religionem et potestatem legitimam non contemni, et scandalum omitti, quam evitari damnum privati.

2. Si e contra quæ fiunt ex metu *sunt intrinsece et per se mala*, certum est metum quantumvis gravem (dummodo non perturbet rationem), nunquam excusare a tota culpa; quæ enim includunt intrinsecam et essentialem malitiam, si fiant voluntarie, nunquam culpa carere possunt. — Attamen, cum actus sit simul involuntarius secundum quid, culpa minuitur, non tamen ita ut ex mortali fiat venialis, et patet ex supra dictis de actibus ex violentia secundum quid positus (Scavini, *de Act. hum.*, disp. 1, art. 2, § 2)

ARTICULUS III.

De concupiscentia.

29. Ejus notio. Concupiscentia, qualis hic accipitur, est *motus appetitus sensitivi bonum sensibile prosequens*.

Dicitur 1. *motus appetitus sensitivi*, seu illius facultatis, qua anima tendit in objectum sensibus propositum, et apprehensum tanquam sibi consentaneum. Duplex siquidem appetitus species homini inest, pro duplici cognitione qua objectum aliquod ab ipso apprehenditur; sensitivam nempe cognitionem appetitus sensitivus sequitur, intellectivam vero appetitus intellectivus seu rationalis.

Dicitur 2. *bonum sensibile prosequens*; nam, juxta S. Thomam (1. 2, q. 6, a. 7, ad 1), « timor est de malo, concupiscentia autem respicit bonum. » Per concupiscentiam igitur hic intelligitur motus appetitus sensitivi prosequentis bonum, prout distinguitur a motu refugiente malum, qualis est metus.

Hujusmodi autem motus concupiscentiæ, præsertim si sint cum aliqua commotione corporali, proprie dicuntur *passiones*

(S. Th., 1. 2, q. 22, a. 1; q. 35, a. 1; q. 41, a. 1), quæ proinde, haud secus ac ipsa concupiscentia, non sunt malæ *secundum se*, sed tantum *per accidens*, scilicet quatenus non subjiuntur imperio rationis et voluntatis, et ad peccatum inclinant (*ibid.*, q. 24, a. 1 et 2). In præsentī equidem naturæ corruptæ statu, sæpe homines extra limites rationis appetitu sensitivo trahuntur, et ideo passiones in vulgari suo vocabulo uti malæ motiones habentur, quas theologi sub nomine *fomitis peccati* aut etiam *concupiscentiæ* designant. Hic autem a tali inordinatione abstrahimus, passionesque et concupiscentiam *secundum se* accipimus, et inquirimus an et quatenus earum motus in voluntarium liberum influant.

30. Divisio concupiscentiæ. Duplex distinguitur : una *antecedens*, alia *consequens*. — Prior quemlibet antecedit actum voluntatis, eamque ad consentiendum trahit et inclinat, ut, dum viso inimico exardescit ira, movetque voluntatem ad eum ulciscendum. — Posterior sequitur consensum voluntatis, imo oritur ex prævio voluntatis consensu alicui rei jam præstito; idque duplici modo, *directe* nempe aut *indirecte*, juxta distinctionem de ipso voluntario expositam (S. Th., 1. 2, q. 73, a. 6, ad 2; q. 76, a. 6; S. Lig., *de Act. hum.*, n. 33; Gury, n. 15).

31. Assertio 1^a : *Concupiscentia antecedens quæ usum rationis omnino aufert, eo ipso voluntarium liberum tollit; ea autem quæ relinquit usum rationis, voluntarium liberum non tollit, sed potius auget ratione inclinationis voluntatis, minuit vero ratione deliberationis et libertatis.*

1^a PARS CONSTAT, quia libertas voluntatis provenit ex eo quod intellectus proponit objectum cum indifferentia; sed in vehementissima passione, v. g., iræ, tristicæ, intellectus aliquando adeo potest turbari, ut objectum non proponat cum omnibus circumstantiis et rationibus in utramque partem indifferenter ostensis, sed cum determinatione ad id, ad quod passio inclinat adhibitis solum rationibus quæ in hanc partem tendunt; hoc casu voluntas non agit libere, sed naturaliter et necessario (S. Th., 1. 2, q. 77, a. 7).

In praxi, concupiscentia antecedens sæpe libertatem aufert

pro actibus mere internis, v. g. dilectionis vel odii, quia immediate a concupiscentia procedunt; raro id fit pro verbis, rarius pro factis, nisi agatur de actibus omnino primo-primis.

2^a PARS CONSTAT, quia per concupiscentiam voluntas inclinatur ad volendum id quod concupiscit; ergo concupiscentia augeat voluntarium (S. Th., 1. 2, q. 6, a. 1). — Et vero, impellente concupiscentia, intellectus in qualitatibus sensibilibus objecti considerandis magis occupatur, et exinde proponit voluntati objectum ut magis concupiscibile, majorique efficacia prosequendum (Billuart, *de Act. hum.*, diss. 1. art. 8).

3^a PARS CONSTAT, — tum quia concupiscentia minuit *iudicium rationis*, et cognitionem finis ad quem actus tendit, atque circumstantiarum quæ illum comitantur; siquidem impedit ne mens, ab objecto delectabili rapta et illecta, consideret turpitudinem moralem actus; — tum quia concupiscentia minuit *indifferentiam*, fortiusque determinat ad unam partem contradictionis: facit enim ut objecto prosequendo intellectus voluntati proponat omnes rationes boni delectabilis, et minus attendat ad rationes boni honesti quibus ab illo objecto removeretur voluntas. Ergo (Billuart, *Ibid.*).

Hinc concupiscentia antecedens minuit sive meritum actus boni, sive demeritum peccati: minuit enim liberum, ex quo habet actus ut sit laude vel vituperio dignus, meriti vel demeriti capax (S. Th., 1. 2, q. 77, a. 6, ad 2). — Itaque minus reus est qui ex impetu gravis concupiscentiæ antecedentis commotus peccat, quam ille qui ex mera malitia et actu spontaneo voluntatis malum eligit; peccata prioris generis dicuntur peccata infirmitatis, alia vero peccata malitiæ.

32. Assertio 2^a: *Concupiscentia consequens, ut sic, voluntarium liberum per se nec augeat nec minuit, sed est signum intensi voluntarii.*

1^a PARS CONSTAT, quia illud tantum potest voluntarium liberum augere vel minuere, quod actum voluntatis præcedit; atqui, in hypothesis concupiscentiæ consequentis, non motus concupiscentiæ actum voluntatis, sed contra actus voluntatis motum concupiscentiæ antecedit, sicut causa effectum. — Dicitur, *ut sic*, id est, concupiscentia considerata respectu actus

voluntatis qui præcessit et eam excitavit; nam si spectetur et ipsa quatenus antecedit actum qui ponendus est, dicenda est augere voluntarium et minuere liberum, haud secus ac omnis concupiscentia antecedens (Suarez, *de Act. hum.*, disp. 3, sect. 3, n. 6).

2^a PARS CONSTAT; nam concupiscentia consequens, juxta definitionem allatam, ea est quam voluntas de industria et electione vult et excitat, ut majori cum inclinatione majorique nisu objecto delectabili fruatur; atqui manifestum est talem concupiscentiam demonstrare intensionem voluntatis majorem ad actum, atque adeo, ut ait S. Thomas, esse signum magnitudinis voluntarii. Ergo.

Hinc, etsi concupiscentia consequens per se voluntarium non augeat, attamen est indicium majoris meriti vel demeriti, atque eo sensu illud auget, « et hoc modo, ait D. Angelicus, verum est, quod ille qui cum majori compassione facit elemosynam, magis meretur, et qui cum majori libidine facit peccatum, magis peccat; quia hoc est signum quod motus voluntatis sit fortior » (*De mal.*, q. 3, art. 14; S. Th., 1. 2, q. 77, a. 6; S. Lig., *de Act. hum.*, n. 33). — Itaque si quis excitet in se, v. g., vini desiderium, ut possit immoderatus bibere, magis peccat bibendo; sicut ex opposito si quis excitet in se commiserationis actum, ut largiorem stipem eroget, magis meretur stipem erogando.

33. Scholium de habitibus sive bonis sive malis. His eadem accommodari debent principia, ac concupiscentiæ motibus.

1. Quatenus sunt *consequentes*, id est, quatenus libere sunt acquisiti, et libere conservantur, demonstrant majorem et constantiorem voluntatis inclinationem, sicque augment meritum aut demeritum agentis. — Unde inferes, in eo qui actus alicujus virtutis operatur ex habitu acquisito, etsi majori facilitate minori que repugnantia agat, meritum non minui sed augeri, quia talis habitus supponit voluntarium magis intensum; inferes pariter peccantem ex habitu, a peccato non excusari, quin potius magis accusari et gravius peccare, quia majori inclinatione et deliberatione peccat quam si sine habitu

peccaret, et ideo S. Thomas (q. 78, a. 2) docet peccantem ex habitu peccare ex malitia.

2. Quatenus vero sunt *antecedentes* respectu voluntatis, quæ eos nempe retractavit et mediis idoneis eradicare conatur, habitus augent quidem voluntarium liberum ratione propensionis voluntatis, haud secus ac concupiscentia antecedens, sed illud minuunt, aut etiam tollunt ratione deliberationis et indifferentiæ libertatis; unde fieri potest, ut motus mali ex illo habitu effluentes, v. g., blasphemiæ, a tanto peccato excusentur, aut etiam a toto, quia desinunt esse liberi in suo principio.

ARTICULUS IV.

De ignorantia.

34. Ignorantiæ notio. Ignorantia *late* sumpta, est *carentia scientiæ in subjecto sciendi capaci*; nam in subjecto sciendi incapaci, ut in puero aut amente, dicitur potius nescientia. — *Stricte* sumpta, qualis hic accipitur, ignorantia est *carentia scientiæ debitæ*, id est, carentia cognitionis eorum quæ quis tenetur scire, v. g., carentia scientiæ theologicæ in parcho: hæc dicitur ignorantia *positiva*; carentia enim scientiæ non debitæ, v. g., theologiæ in rustico, vocatur ignorantia *negativa*.

35. Species ignorantiae distinguuntur. — I. Ignorantia *ex parte objecti* dividitur — in ignorantiam *juris*, seu *legis*, quando lex ignoratur, v. g. lex jejunii, — et ignorantiam *facti*, quando ignoratur, v. g. factum esse legi oppositum, v. g., ignoratur præsentem diem esse vigiliam Assumptionis B. Virginis Mariæ, et scitur hac die esse jejunandum.

II. Sed præcipua divisio, ratione præsentis quæstionis, desumitur *ex parte voluntatis*, videlicet in ignorantiam *antecedentem*, *concomitantem* et *consequentem*.

Ignorantia *antecedens* est illa, quæ omnem antecedit actum voluntatis, ita ut nullo modo sit voluntaria, et tamen sit causa volendi id quod alioquin agens non vellet si sciret; talis est ignorantia illius qui, adhibita sufficienti diligentia, occidit amicum, putans invincibiliter esse cervum, quem non occidisset si scivisset esse amicum.

Ignorantia concomitans ea est, quæ etiam præcedit omnem actum voluntatis, neque est ullatenus voluntaria, sed non est causa volendi actionem, quia agens adhuc eam vellet, si abesset ignorantia; talis est ignorantia illius, qui hostem occidit, putans occidere cervum, ita dispositus ut, si sciret, etiam occideret. — Hæc ignorantia, ut patet, non est causa actionis, sed tantum per accidens actionem comitatur, quare dicitur *concomitans*.

Ignorantia consequens illa est, quæ sequitur actum voluntatis, ita ut ipsa ignorantia sit voluntaria, et procedat a libera voluntate. Subdividitur in ignorantiam *affectatam* et *negligentem*. — Prima est *directe* voluntaria, et adest quando quis directe et positive vult aliquid ignorare, vel ut excusationem peccati jam commissi habeat, vel ut non retrahatur a peccato committendo; hac ignorantia laborant ii qui, data opera, nec consilium petunt in dubio, nec conciones et catecheses adeunt, ne in malam fidem incidant, et a suo proposito deterreantur. — Secunda est *indirecte* tantum voluntaria, et adest quando quis, licet non velit positive ignorare, negligit addiscere ea quæ scire potest et debet. Quæ negligentia, si fuerit gravis, ita ut vel nullum vel leve admodum pro rei qualitate adhibeatur studium in veritate indaganda, dicitur ignorantia *crassa* seu *supina*; talis est ignorantia quæ oritur ex magna desidia, vel pigritia, vel ex nimia sollicitudine rerum temporalium, vel ex vehementi affectu ad aliquam actionem, quomodo peccant, v. g., qui aliquod munus exercent, seu acceptant, sine sufficienti doctrina ad illud necessaria. Si vero negligentia fuerit levis, ita ut adhibita fuerit diligentia notabilis in discendo, non tamen omnino sufficiens, ignorantia dicitur *levis* aut *levissima*, pro qualitate diligentiae adhibitæ in discendo respective ad quantitatem rei addiscendæ (S. Lig., *de Act. hum.*, n. 26; Billuart, *de Act. hum.*, diss. 1, art. 9).

III. Alia est percelebris divisio, quæ etiam ex parte voluntatis se tenet, sed potissimum adhibetur respectu imputabilitatis seu culpabilitatis actus qui fit ex ignorantia, id est, in ignorantiam *invincibilem* et *vincibilem*.

Invincibilis seu inculpabilis dicitur illa ignorantia quæ adhibita diligentia debita vinci non potuit; *vincibilis* vero seu culpabilis, ea quæ potuit et debuit vinci.

Hæc autem *physice* vel *moraliter* intelligi possunt. — *Invincibilis* est *physice* ignorantia, si nullo modo vinci potest; — *moraliter*, si adhibita morali diligentia tolli nequeat; moralis autem censetur ea diligentia, quam viri prudentes ejusdem conditionis, pro rei gravitate, adhibere solent; unde diligentia requisita non est in omni casu eadem, sed pendet a variis circumstantiis tum personæ agentis, tum actionis ponendæ. Apud theologos, supradicta divisio moraliter, non physice, accipitur.

Quod ad praxim attinet, ignorantia invincibilis a vincibili per hoc dignoscitur, quod — *invincibilis* habenda est ignorantia, si nulla cogitatio, nullumque dubium erroris veniat in mentem operantis, ne in confuso quidem, dum operatur vel actionis causam ponit; — *vincibilis* vero, si operans vel errorem jam advertit, vel saltem dubitat de errore, advertitque simul ad obligationem illum vincendi, tamen negligit illum vincere (S. Lig., *De consc.*, n. 3).

Jam vero si duæ ultimæ divisiones ad invicem conferantur, liquet omnem ignorantiam antecedentem esse invincibilem, sed non e contra; nam addit antecedens supra invincibilem, quod sit causa cur aliquid fiat quod non fieret si abesset, quod non competit omni ignorantie invincibili, ut patet in ignorantia concomitante, quæ est invincibilis et tamen non antecedens; sed liquet omnem ignorantiam consequentem esse vincibilem, et vice versa. — Quare ignorantia invincibilis dividi potest in invincibilem antecedentem et invincibilem concomitantem; ignorantia autem vincibilis coincidit cum ignorantia consequenti.

His positis, ita solvimus quæstionem, an et quatenus ignorantia voluntarium liberum tollat minuat vel augeat; cætera autem quæ ignorantiam spectant, opportunius tractabuntur in Tractatibus de *Conscientia*, de *Legibus* et de *Peccatis*.

36. Assertio 1^a: *Ignorantia invincibilis antecedens voluntarium liberum omnino tollit.*

Ratio est, quia ibi tollitur voluntarium liberum, ubi actus fit sine cognitione intellectus, et sine libero voluntatis consensu; sed ignorantia antecedens ex definitione omnem intellectus cognitionem præcedit, et ideo liberum impedit consensum, qui nimirum non datur sine cognitione; ergo, data ignorantia invincibili antecedente, tollitur voluntarium liberum. — Quin etiam opus ex tali ignorantia procedens, nedum sit voluntarium, est, quoad circumstantiam ignoratam, contra inclinationem agentis; ex hypothesi enim operans censetur ita dispositus ut, si ignorantia abesset, opus non præstaret. Patet exemplo illius qui, sufficienti diligentia adhibita, occidit amicum putans occidere feram; hic enim actus, quatenus est occisio amici, fit sine cognitione, et sub ea ratione repugnat inclinationi occidentis, proindeque est prorsus involuntaria (S. Th., 1. 2, q. 6, a. 8; S. Lig., *de Act. hum.*, n. 27).

Utrum vero dari possit hujusmodi ignorantia de præceptis etiam juris naturalis, ita ut agens a peccato excusetur, expositum reperies in Tractatu *de Legibus*.

37. Assertio 2^a : *Ignorantia invincibilis concomitans nec voluntarium facit, nec involuntarium positive, sed involuntarium negative tantum.*

1. *Non facit voluntarium;* nam opus externum ex tali ignorantia procedens fit sine cognitione, seu cum ignorantia quæ nec in se nec in sua causa est voluntaria, cum sit invincibilis.

2. *Nec facit involuntarium positive;* id enim non potest dici positive involuntarium quod non fit contra voluntatis inclinationem; atqui actus qui ponitur cum ignorantia concomitante non est contra voluntatis inclinationem (pariter enim fieret si cognitio adesset), sed potius sæpe fit cum magna, saltem habituali, voluntatis propensione, ut patet in eo qui, credens se feram occidere, hostem suum occidit, quemque occidisse gaudet, ut rescivit. Ergo.

3. *Sed facit involuntarium negative tantum,* seu *non voluntarium;* nam adest involuntarium *negative*, quando voluntas simpliciter non vult aliquid, quod tamen ipsi voluntati non displicet positive; sed in casu posito, opus certe non est voli-

tum, cum non possit esse volitum quod ignoratur; ergo est involuntarium negative. Unde recte ait S. Thomas de tali ignorantia, quod non facit hominem involuntarium, sed non volentem (S. Th., *ibid.*, et q. 76, a. 3; S. Lig., *ibid.*, n. 28).

38. Assertio 3^a : *Ignorantia consequens seu vincibilis voluntarium liberum non tollit; imo vero, si sit affectata seu directe voluntaria, illud auget; si autem non sit affectata, sed indirecte tantum voluntaria, illud minuit.*

1. *Non tollit voluntarium liberum;* nam voluntarium adest quando opus fit a principio intrinseco cum cognitione; atqui talē est opus ab ignorantia consequente seu vincibili procedens; qui enim ignorantiam depellere potest et debet, et tamen in ea manet, recte censetur eam scienter et libere velle; sed qui vult causam vult et effectum; ergo non tantum ipsa ignorantia agenti est voluntaria, sed actus qui ex illa fit habendus est et ipse ut voluntarius. — Si objicias talem actum fieri sine cognitione, et ideo dici non posse voluntarium, respondetur illum fieri sine cognitione *formali* et *in se*, non tamen sine cognitione *virtuali* et *in causa*, nempe in ignorantia quæ potuisset et debuisset depelli (Billuart, *de Act. hum.*, diss. 1, art. 9).

2. *Ignorantia consequens, si sit affectata, voluntarium liberum auget;* illud enim auget voluntarium, quod procedit ex majori deliberatione et affectu vehementiori; sed talis est ignorantia affectata, ut si, v. g., quis ita scientiam repudiet, ut liberius et sine remorsu peccet; quare hæc ignorantia arguit formalem contemptum legis, et est peccatum malitiæ (S. Th., 1. 2, q. 76, a. 4).

3. *Ignorantia consequens indirecte tantum voluntaria minuit voluntarium,* seu opus ex ea procedens est involuntarium *secundum quid*; nam quod fit contra aliquam voluntatis inclinationem est involuntarium *secundum quid*; atqui effectus proveniens ex ignorantia supra dicta est contra aliqualem voluntatis inclinationem; agens enim in hoc casu ita affectus esse censetur, ut si adesset scientia, non poneret opus, quare scientia postea adveniente tristatur; id patet in eo qui, non facta sufficienti diligentia, putans occidere feram, occidit

amicum; ergo (S. Th., 1. 2, q. 5, a. 8; q. 76, a. 4; S. Lig., *ibid.*, n. 29).

39. Corollarium 1. Hinc ignorantia *antecedens omnino excusat a peccato*; ex infra enim dicendis (Tract. de Peccatis), peccatum esse non potest sine voluntario libero; talis autem ignorantia tollit voluntarium liberum; ergo. Apposite S. Augustinus (lib. 5 de lib. arb., c. 18) : « Non tibi imputabitur ad culpam, quod invitus ignoras » Cf. S. Th. (1. 2, q. 76, a. 3).

40. Corollarium 2. Hinc ignorantia *concomitans, neque omnino excusat*, quia non tollit omnem voluntatem sive habitua-lem sive actualement conditionatam peccandi; *neque etiam accusat*, quia est involuntaria et invincibilis; unde talis ignorantia tollit quidem peccatum quatenus externum, sed relinquit affectum peccandi. — Unde qui cum ignorantia concomitante inimicum occidit, manet reus homicidii interni propter malam voluntatem occidendi inimicum, si cognovisset; excusatur tamen ad homicidio externo et ideo a restitutione, atque etiam a censura homicidio annexa, quæ nonnisi propter opus externum fertur.

41. Corollarium. 3. Hinc ignorantia *consequens arguit peccatum*, quia causat voluntarium simpliciter. — Imo, si sit *affectata, illud auget*, quia, ut ait S. Thomas (1. 2, q. 76, a. 4), » ex intentione voluntatis ad peccandum provenit. » — Si vero sit tantum *indirecte voluntaria*, utpote ex negligentia addiscendi proveniens, *minuit peccatum*; « cum enim ait S. Thomas (*ibid.*), aliquid non cognoscitur esse peccatum, non potest dici quod voluntas directe et per se feratur in peccatum, sed per accidens; unde ibi est minor contemptus, et per consequens minus peccatum. » Eo magis autem minuit peccatum talis ignorantia, quo levior fuit negligentia; unde quandoque ex mortali facit veniale, quando nempe negligentia in ignorantia depellenda, fuit tantum venialiter culpabilis; nam ejusmodi peccata sunt tantum imputabilia in sua causa, nullamque aliam habent malitiam præter malitiam negligentiae ex qua oriuntur; cum ergo causa, negligentia scilicet, ad gravem culpam non pertingat, effectus quoque, seu peccata, levem culpam excedere non possunt.

42. Scholium. Quod de ignorantia dictum est, idem dicendum, — tum de *inadvertentia*, quæ est privatio attentionis actualis, seu quædam ignorantia actualis, — tum de *inconsideratione*, quæ est privatio debitæ inspectionis, — tum de *oblivione*, quæ est privatio debitæ recordationis rei alias notæ.

Quare inadvertentia (idem dic de aliis) — excusat *a toto* peccato, si sit *antecedens* seu *invincibilis*; — *nec excusat, nec accusat*, ad modum supra expositum, si sit *concomitans*; — excusat *a tanto*, sed *non a toto*, si sit *consequens* seu *vincibilis*.

Porro inadvertentia, — 1. est *invincibilis*, quando non potuit, nec debuit vitari, talis est inadvertentia illius qui, habens cognitionem habitualement, est actualiter distractus, nec ullam suæ distractionis dedit causam; — 2. est *vincibilis in seipsa*, cum agens advertit opus, quod aggreditur, plus mereri considerationis, nec tamen vult majorem adhibere: — 3. est *vincibilis in alio*, cum agens vult aliud, quod cum seria rei faciendæ consideratione cohærere non potest, v. g., quando vult sequi passionem; vel cum non exuit se defectu quodam, qui advertentiam tollet, v. g., præcipatione in agendo, negligentia in attendendo (Thom. ex Charm., de Act. hum., q. 2, § 2, concl. 3).

PARS II.

DE MORALITATE ACTUUM HUMANORUM.

Agendum est — 1. de essentia moralitatis actuum humanorum, — 2. de fontibus ex quibus actus humani moralitatem desumunt, — 3. de requisitis ut actus humani sint moraliter imputabiles.

CAPUT I.

DE ESSENTIA MORALITATIS ACTUUM HUMANORUM.

43. Notio moralitatis et divisio quæstionis. Duplex esse distinguendum est in actu humano : esse *physicum* et esse *morale*. — Secundum esse *physicum*, actus humanus est actus a deliberata voluntate hominis procedens; de eo respectu in priori parte egimus. — Quid sit autem esse *morale*, et quid addat esse physico actus humani, sedulo nunc investigandum.

Sane hæc denominatio a *more* desumpta est, — non vero a more, qui significat inclinationem quamdam naturalem ad aliquid frequenter et eodem modo agendum; hæc enim etiam in brutis reperitur, ut notavit S. Thomas (1. 2, q. 58, a. 1), — sed a more a quo homines sunt boni vel mali, laude vel vituperio digni.

At homines dicuntur boni vel mali, prout actus suos liberos disponunt conformiter vel difformiter ad regulam moralitatis. Quæ tandem regula, nedum arbitraria sit, ad id unum ordinatur, ut homines conducatur ad suum finem ultimum. Quapropter moralitas definiri potest : *relatio seu habitudo quam actus a deliberata hominis voluntate procedens habet ad supremam morum regulam in ordine ad finem ultimum*.

Quoniam vero, secundum S. Thomam (1 p., q. 5, a. 4; 1, 2, q. 1, a. 1 et 2), in rebus operabilibus finis est primum principium, ideo — 1. a fine ordinis moralis disputare incipimus; — 2. postea dicemus de regula suprema moralitatis; — 3. quibus peractis, facili negotio deducemus quænam sit ratio formalis moralitatis actuum humanorum.

ARTICULUS I.

De fine ordinis moralis.

44. Notio finis. Definitur finis *id cuius gratia aliquid fit*.

Dicitur 1. *id*, nempe bonum aliquod sive verum sive appa-rens, nam voluntas non potest moveri nec allici, nisi a bono, quod est ejus objectum adæquatum (S. Th., 1, 2, q. 1, a. 3).

Dicitur 2. *cujus gratia*, id est, cujus amore et fruendi desi-derio agens operatur; quare distinguitur finis proprie dictus, tum a medio, tum a fine improprie dicto seu termino puro. — 1. A *medio*, quia, licet multa fiant propter medium, puta propter præparandum pharmacum, aut lucrandam pecuniam, attamen nec pharmacum, nec pecunia dici possunt finis, cum illa non fiant amore pharmaci, aut pecuniæ, sed amore dun-taxat sanitatis, et commodæ sustentationis, in quibus agens requiescere intendit; hinc bonum utile, ut utile, non habet rationem finis, quia ad aliud ordinatur; dixi *ut utile*, quia, etsi pecunia, v. g., non habeat ex se rationem nisi boni utilis, apprehenditur tamen ab avaro ut bonum delectabile, ideoque ab illo intenditur ut finis. — 2. A *termino puro* distinguitur finis; nam ad terminum purum ita opera sua dirigit agens, ut illum non appetat, nec illius gratia agat, uti videre est in illo, qui multa præparat pro tempore ægritudinis, ad quam novit certe terminandam sanitatem, non habet tamen ægritu-dinem pro fine, sed pro termino, quia illam nec amat, nec appetit, sed, quantum potest, propellit.

Dicitur 3. *aliquid fit*, id est, assumitur ut medium, quod ad finis assecutionem inservire posse judicatur; unde patet id quod ait Doctor Angelicus (1. 2, q. 1, a. 1, ad 1) finem, etsi sit postremus in executione, esse tamen primum in inten-tione, atque ideo esse primam omnium causarum.

45. Distinctiones finis. Multipliciter dividitur finis :

Dividitur 1. in finem *operis* et finem *operantis*. — Finis *operis* est res illa, ad quam opus ex natura sua tendit. — Finis *operantis* est ille, quem sibi ad libitum constituit operans : v. g., in eleemosyna, finis operis est sublevatio pauperis, finis operantis potest esse vel Deus, vel vana gloria, vel ali-quid aliud (S. Th., 2. 2, q. 141, a. 6). — Finis *operis* dicitur etiam physicus, proprius, intrinsecus, essentialis, et univer-salis; finis *operantis* dicitur moralis, extrinsecus, acciden-talis, et particularis.

Dividitur 2. in finem *ultimum* et finem *intermedium*. — Finis *ultimus* ille est, qui sic intenditur gratia sui, ut in nullum alium referatur. — Finis *intermedius* est, qui ratione etiam sui intenditur, sed ita tamen ut in ulteriorem finem referatur; dicitur autem *ratione sui intenditur*, ut finis intermedius secernatur a medio quo finis obtinetur; medium nullatenus propter se et ratione sui appetitur, sed tantum propter finem; sic ægrotanti pharmacum est medium quo sanitas obtinetur, sanitas est finis intermedius qui propter se appetitur et simul ad finem ultimum refertur, gloria Dei est finis ille ultimus in quo sistitur, et qui ad nullum alium finem refertur (Cf. S. Th., 1, 2, q. 1, a. 4).

Finis ultimus autem duplex distinguitur: *positive* et *negative* seu *privative* ultimus. — Finis *positive* ultimus ille est quem agens ita intendit ut omnem alium finem ulteriorem excludat sive explicite sive implicite. — Finis *negative* seu *privative* ultimus est ille quem agens ita appetit ut finem ulteriorem neque intendat neque excludat; sic mercator qui nihil aliud nisi lucrum appetit, si ita dispositus est ut lucro renuntiaret, si illud obtinere non posset sine Dei offensa, habet lucrum pro fine ultimo, sed *negative* tantum et *privative*; si secus, lucrum est illi finis *positive* ultimus.

Dividitur 3. in finem *primarium* seu principalem et *secundarium* seu minus principalem. — *Primarius* est qui per se primo intenditur, seu per se primo movet operantem. — *Secundarius*, qui non per se primo, sed secundario et consecutive, atque alio præsupposito, movet seu intenditur; unde hic finis primario subordinatur, non ut medium, sed aut ut effectus, aut ut aliquid illi consecutive annexum; sic finis primarius celebrationis Missæ est cultus divinus, secundarius stipendium.

Dividitur 4. in finem *cujus gratia* et finem *cui*. — Finis *cujus gratia* est ipsum bonum quod appetitur et *cujus gratia* fit aliquid. — Finis *cui* est subjectum seu persona cui bonum illud appetitur; sic in medico sanitas est finis *cujus gratia*, æger cui vult procurare sanitatem est finis *cui*. — Adnotandum vero hanc divisionem non esse in duos fines distinctos,

sed in duas res integrantes unum finem totalem; non enim finis *cujus gratia*, nempe sanitas, appetitur in abstracto sed ut bona ægro (Ita Billuart, *de ult. Fine*, diss. 1, art. 1, ex S. Th., 1. 2, q. 2, a. 7 ad 2).

Dividitur 5. in finem *qui*, seu finem *objectivum*, et finem *quo*, seu finem *formalem*. — Finis *objectivus* seu *qui*, est res seu objectum quod assequi cupimus. — Finis *formalis* seu *quo*, est ejus assecutio et possessio; sic divitiæ sunt finis *objectivus* avari, earum vero acquisitio, finis *formalis*. — Hæc divisio ut præcedens, non est divisio in duos fines distinctos, sed in duas formalitates, seu res integrantes unum finem totalem; non enim avarus intendit divitias, nisi ut eas possideat (Ita Billuart, *ibid.*, ex S. Th., 1. 2, q. 1, a. 8, et q. 11, a. 3 ad 3).

Porro circa finem actuum moralium, duo sunt inquirenda : — 1. an et quomodo homo in omnibus actibus deliberatis operetur propter finem et quidem ultimum; — 2. utrum Deus sit vitæ humanæ finis ultimus, et quatenus homo, quotiescumque deliberate agit, ad Deum tendere debeat.

§ I. An et quomodo homo in omnibus actibus suis deliberatis operetur propter finem, et quidem ultimum?

Quæstio expendenda est, primum respective ad finem in genere, postea respective ad finem ultimum.

I. De directione actuum humanorum ad finem in genere

46. Principium. *Essentiale est homini, ut est natura rationalis, formaliter agere propter finem.*

Etenim essentialē est actibus humanis a ratione et voluntate libera procedere; id constat ex dictis in priori parte hujus Tractatus. Sed munus rationis in eo est ut apprehendat varios fines et varia media ad hos proportionata, et judicet quid sit anteponendum; quo facto, id habet pro munere voluntas libera, eligere scilicet finem et media quæ ostendit ratio, et ad illa seipsam libere movere. Atqui eo modo agere est formaliter agere propter finem. Ergo.

Dixi : *ut est natura rationalis*, ac proinde ut deliberate et libere agit, nam actiones hominis indeliberatæ fiunt quidem

propter finem, ut dum quis subito movet manum aut pedem, vel naturaliter desideratum, aut sine attentione fricat barbam ad sedandum pruritus, sed non fiunt propter finem *formaliter*, id est a ratione præstitutum, ad quem homo se moveat ex proprio judicio et deliberatione (S. Th., 1. 2, q. 1, a. 1 ad 3).

47. Quæritur 1. *Quatenus singuli actus humani sint propter finem?*

Duodecim numerari possunt actus, qui in operatione humana completa reperiri possunt, et ad finem suo singuli modo referuntur; ordinarie equidem ita subito sibi succedunt, ut ab ipso operante vix percipiantur et discernantur; realiter tamen inter se distinguuntur.

1. Primus est *simplex apprehensio*, qua intellectus aliquid ut bonum apprehendit et voluntati proponit.

2. Huic ex parte voluntatis respondet *simplex volitio*, quæ est nuda complacentia et appetitus inefficax boni propositi.

3. Hæc vero simplex volitio, si sit fortis, movet intellectum ad examinandum, utrum istud bonum sit acquisitu possibile, et fit tertius actus, qui est secundus intellectus, nempe *judicium* quo intellectus proponit voluntati objectum ut conveniens et acquisitu possibile.

4. Illi judicio correspondet ex parte voluntatis *intentio*, quæ est quartus actus et secundus voluntatis, quo scilicet voluntas efficaciter tendit in finem per media assequendum.

5. His quatuor actibus positis circa finem, vi intentionis movetur et applicatur intellectus ad inquirenda media fini obtinendo congrua, et fit quintus actus qui est tertius intellectus et primus circa media, qui dicitur *consilium*, seu consultatio de mediis.

6. Consilii inquisitionem et judicium sequitur *consensus* voluntatis, approbans media ab intellectu proposita, eaque acceptans tanquam utilia et ad finem præintentum conducentia.

7. Vi autem hujus consensus applicatur intellectus ad discernenda quæ sunt media aptiora, et fit septimus actus, qui est quartus intellectus, et dicitur *judicium discretivum* mediorum, actus nempe intellectus practici dictantis quod-

nam e pluribus mediis sit assumendum ad finem obtinendum.

8. Huic iudicio respondet ex parte voluntatis *electio*, qua voluntas unum medium præ alio acceptat. — Definitor proinde *electio* : *actus liber voluntatis, quo ex pluribus mediis idoneis et placentibus, unum cæteris præfert in ordine ad finem intentum.*

9. Vi electionis applicatur intellectus ad imperandam executionem mediorum, fitque nonus actus, qui est quintus et ultimus intellectus, et dicitur *imperium*.

10. Imperio ex parte voluntatis respondet decimus actus, nempe *usus activus* seu applicatio potentiarum executivarum ad operationem.

11. Huic autem applicationi activæ voluntatis respondet ex parte potentiarum voluntati subditarum *usus* qui dicitur *passivus*, seu ipsa executio mediorum virtute cujus finis acquiritur. — Dicitur *passivus*, quia est usus procedens ab usu activo, quamvis respectu ipsius rei exterioris, vel interioris, extrinsece habeat quamdam actionem activam; sic enim motione manus utor calamo, et dici potest activus secundarius.

12. Executioni tandem mediorum succedit ex parte voluntatis *fruitio*, quæ est ultimus actus, et definitor : *jucunda quies amantis in fine possesso*. Hinc — 1. ad fruendum aliqua re hæc tria sunt necessaria, amare, possidere et gaudere seu delectari; — 2. quies quæ intelligitur nomine fruitionis, proprie non est cessatio operationis, sed gaudium et delectatio; — 3. perfecta fruitio est solum de ultimo fine; nam ultimus finis solus est qui totaliter satiet, et quietet appetitum; sed cum finis ultimus possit duobus modis possideri, scilicet perfecte in re ipsa, et imperfecte in spe, duplex potest dari illius fruitio, una perfecta quæ habetur in patria de Deo clare viso, alia imperfecta quæ habetur hic in via de Deo, per spem et amorem imperfecte possesso.

Sic autem omnes enumerantur actus humani, qui in ordine ad finem fieri possunt. Nam omnis actus aut *circa finem* aut *circa medium* versatur, quod tripliciter contingit fieri, aut *appetendo*, aut *exsequendo*, aut *fruendo*, ex quo triplex oritur ordo actuum. — *Primus* omnes illos actus continet qui neces-

sarii sunt, usque ad postremam medii electionem (eo quo expositi sunt ordine), octo scilicet actus, quorum *quatuor priores* versantur *circa finem*, duo ab intellectu procedentes, nempe simplex apprehensio et iudicium, duo a voluntate, nempe simplex volitio et intentio; *quatuor vero posteriores circa media*, duo pariter ab intellectu producti, consilium scilicet et iudicium discretivum mediorum, duo a voluntate, consensus scilicet et electio. — Stabilita autem electione, progreditur agens *ad executionem*, et sic est *secundus* ordo, in quo tres numerantur actus, primus ab intellectu procedens, nempe imperium, secundus a voluntate, nempe usus activus, tertius a potentiis executivis, nempe usus passivus. — *Tertius* tandem ordo in sola fruitione finis consistit (Suarez, *de Act. hum.*, disp. 6).

Qui vero plura circa hos actus desiderat, Doctorem Angelicum adeat qui de illis fuse agit per decem quæstiones (1. 2, q. 8 ad 17; cf. Billuart, *de Act. hum.*, diss. 3; Gonet, *Man. Thom. de Act. hum.*, c. 1-8.)

48. Quæritur 2. *Quotuplici modo actus humani referri possint in finem?*

Dicitur homo actus suos referre in finem, vel actualiter, vel virtualiter, vel habitualiter, vel interpretative, quæ oportet breviter explicare.

I. *Actualiter* dicitur homo operari propter finem, quando ad finem *hic et nunc tendit per actum deliberatum et reflexum*, seu, aliis verbis, actuali et expressa volitione finem in se cognitum et cogitatum intendit. — Ad hanc igitur requiritur cognitio et cogitatio actualis de ipso fine, tum actualis motio voluntatis in ipsum, ut cum intra se quis dicit: hoc volo hic et nunc facere propter hunc finem; multi eam relationem vocant *formalem*.

II. *Virtualis* relatio sic dicitur, quia ipsa in se non existit, sed *virtute* continetur in alia, quod fieri potest duplici modo :

1. *Primus modus* adest, quando quis vi intentionis præteritæ, non retractatæ, operatur et media eligit, licet de fine actu non cogitet. — Dicitur *virtualis*, quia consistit in *aliqua virtute relicta ex priori intentione*, quæ ideo, licet actu præterita,

moraliter perseverat, et in operationem præsentem influit; ut si quis, post habitam intentionem actualem celebrandi missam, induat sacras vestes, altare ascendat, et verba consecrationis pronuntiet ex vi prioris intentionis, quæ actu quidem ob aliquam distractionem præteriit, sed virtutem suam et influxum nihilominus retinet et exercet.

Hinc ad intentionem virtualem sic intellectam tria requiruntur: — 1. *Ut præcesserit actualis cognitio et intentio.* — 2. *Ut talis intentio non sit retratacta per contrariam intentionem.* Dicitur *per contrariam intentionem*, quia solus non usus, etiam longi temporis decursu, *per se* non sufficit ad virtutem prioris intentionis destruendam; hæc enim, cum sit quid spirituale, a tempore non pendet. *Per accidens* tamen ex non usu per longum tempus virtus prioris intentionis potest destrui, propter instabilitatem mentis nostræ, quæ in tam varias et etiam contrarias intentiones facile abit, uti experientia cuique constat. — 3. *Ut duret effectus aliquis ex priori intentione relictus, a quo procedat aliquo modo opus.* Tunc autem dignoscitur in praxi virtutem prioris intentionis influere in opus, quando quis sui compos et moraliter agens est in ea mentis dispositione ut reflectens supra se, vel interrogatus quid aud quare agat, statim allegaret suam priorem intentionem, et responderet: hoc facio propter talem finem (Billuart, *de Fin. ult.*, diss. 1, art. 5; Suarez, *de Fin. ult.*, disp. 2, sect. 4, n. 4).

2. *Secundo autem modo habetur virtualis intentio finis*, quando quis intendit aliquod objectum, in quo sistit ex vi hujus actualis considerationis et motionis, et tamen illud *objectum intentum natura sua fertur et ordinatur ad alium finem*, quem agens *nec explicite appetit, nec repellit*; sic qui eleemosynam largitur ex misericordia in proximum et propter honestatem hujus virtutis, nihil de Deo cogitans, sed opus suum non detorquens ad alium finem, dicitur virtualiter operari propter Deum et implere illud Pauli (I Cor., x, 31): « Omnia in gloriam Dei facite, » quia videlicet ipsum objectum honestum quod intendit, natura sua tendit ad Deum.

Hinc ad hujusmodi intentionem virtualem tria hæc sunt necessaria: — 1. *Ut opus ex se et quasi proprio pondere*

tendat ad aliquem finem, sicut v. g., minus perfectum ad suam perfectionem, aut participatio et inchoatio ad suum complementum et consummationem. — 2. Ut agens hunc finem *explicite non intendat*, nec de eo cogitet; alioquin adesset intentio actualis. — 3. Ut opus suum contra ejus naturam *non detorqueat in alium finem*, ut si quis eleemosynam elargiretur propter vanam gloriam.

Quidam hanc secundam intentionem virtualem vocant *interpretativam*, quia agens interpretative dicitur intendere ulteriorem finem, ad quem opus natura sua fertur; sed improprie; datur enim altera stricta et proprie interpretativa, de qua infra dicemus. Melius autem hæc secunda intentio virtualis ab aliis dicitur intentio virtualis *implicita*, seu relatio *operis*; prima autem, quæ est ex vi prioris intentionis ab operante explicite formatæ, dicitur intentio virtualis *explicita*, seu relatio *operantis* (Billuart, *ibid.*).

III. *Habitualis* intentio variis modis a variis auctoribus exponitur. — 1. Alii eam explicant ratione *puræ concomitantis habitus alicujus cum actu, absque ullo influxu, sive actuali, sive virtuali, in actum*; ut si justus dormiens recitaret preces, aut etiam sui potens peccaret venialiter, dicitur tamen habitualiter operari propter Deum, non quia ipsa opera referat in Deum, sed quia simul cum illis retinet habitualement relationem ipsius personæ vel voluntatis in Deum ut finem ultimum (S. Th., 2. 2, q. 24, a. 10; 1, 2, q. 88, a. 1, ad 2; q. 3, *de Malo*). — 2. Alii eam intelligunt de *intentione semel habita, nec retractata*, per quam tale opus vel in particulari, vel saltem sub generalitate quadam, relatum fuit in finem, quin tamen dicta intentio *ullo modo etiam virtualiter* in opus ipsum influat; ut v. g., si quis summo mane omnia opera diei in Deum retulerit, postea vero in decursu diei operatur aliquid de se referibile in Deum, tamen sine ulla memoria ulloque influxu etiam virtuali prioris intentionis, tunc dicitur ille habitualiter operari propter Deum; ejusdem naturæ est intentio applicandi fructus Missæ multis abhinc diebus vel mensibus formata (Suarez, *de Ult. fin.*, dis. 2, sect. 4, n. 2 et 3).

IV. *Interpretativa* intentio, prout distinguitur a virtuali se-

cundo modo accepta, adesse dicitur, quando, licet agens eam nec habeat nec habuerit de facto, *datur tamen fundamentum quod eam haberet, si de fine cogitaret*; ut, v. g., qui dat eleemosynam pauperi quem sub veste peregrina credit extraneum, (et tamen est propinquus), dicitur interpretative voluisse dare propinquo, quia præsimitur quod libentius dedisset propinquo, si cognovisset (Billuart, *loc. cit.*).

II. De directione actuum humanorum ad finem ultimum.

49. Principium. *In omnibus quæ homo deliberate vult et operatur, intendit saltem virtualiter ultimum finem seu beatitudinem.*

Nam — 1. adest intentio virtualis, (saltem si *posteriori sensu* supra exposito sumatur), quando quis appetit aliquid quod ex natura sua ordinatur ad finem, quamvis tunc de eo non cogitet; sed bonum particulare ex natura sua ordinatur ad ultimum finem seu ad beatitudinem in genere, cum sit veluti quædam ejus inchoatio et participatio. Ergo quando homo bona particularia appetit, vult implicite et virtualiter ultimum finem seu beatitudinem.

2. Adest etiam intentio virtualis in *priori sensu* intellecta; nam intentio ultimi finis in communi, seu beatitudinis, est veluti volitio quædam generalis, cujus influxus, virtualiter saltem, se extendit ad omnes volitiones secundarias; siquidem, ut ait S. Thomas (1. 2, q. 1, a. 6 ad 3), « virtus primæ intentionis, quæ est respectu ultimi finis, manet in quolibet appetitu cujusque rei, etiamsi de ultimo fine non cogitetur; » et alibi (in 4, dist. 49, q. 1, a. 3, q. 4, ad 6), « desiderium beatitudinis virtute est in omnibus desideriis, sicut causa in effectu » (Cf. S. Th., 1, 2, q. 1, a. 6).

50. Quæritur 1. *Utrum omnes actiones humanæ fiant propter eundem ultimum finem?*

Prænotandum est — 1. Quod sicut finis in genere, ex dictis in ejus definitione, est semper aliquod bonum sive verum sive apparens, ita finis ultimus non potest esse nisi bonum summum et perfectum, pleneque satiativum appetitus, seu beatitudo suprema saltem existimata; de hoc omnes conveniunt.

Prænotandum est — 2. hunc finem ultimum posse dupliciter considerari : — 1. *formaliter* et *in abstracto*, sub ratione communi beatitudinis ut sic, quodcumque illud sit; — 2. *materia-liter* et *in concreto*, pro re illa particulari in qua quis existimat consistere suam beatitudinem, quamque ideo sibi constituit finem ultimum.

RESP. — 1. Omnes actiones humanæ fiunt propter eundem ultimum finem *formalem*, seu propter beatitudinem *in abstracto*, quia in omni actione humana, ut diximus, homo appetit suum bonum perfectum, pleneque satiativum. — 2. Sed non fiunt propter eundem ultimum finem *materialem* seu *particularem*; nam non omnes homines in uno eodemque bono particulari suam beatitudinem ponunt; idque sequitur ex voluntatis libertate, qua fit, ut quidam appetant divitias ut bonum consummatum, quidam voluptates, quidam vero quodcumque aliud, pauci Deum qui solus est summum bonum vere beatificans (S. Th., 1, 2, q. 1, a. 7).

51. Quæritur 2. *Utrum idem homo possit sibimet simul constituere plures fines ultimos totales et adæquatos?*

Quæstio præsens non est, ut patet, de ultimo fine *formali* et *in abstracto*, qui non potest esse nisi unus, nempe beatitudo in genere, sed de ultimo fine *materiali* seu *in concreto*, seu de re particulari in qua agens beatitudinem appetit. — Pariter quæstio non est de ultimis finibus *inadæquatis*, ex quibus simul junctis et concurrentibus una totalis beatitudo compleatur, ut si quis divitias, voluptates et honores, tanquam fines ultimos partiales appeteret; sed agitur de fine ultimo *totali* et *adæquato*, quo, seorsim ab alio, agens sufficienter moveatur.

RESP. cum S. Thoma (1. 2, q. 1, a. 5) *negative*. Nam — 1. Ultimus finis adæquatus et totalis totaliter dominatur voluntati; sed implicat duos esse fines qui totaliter voluntati dominantur, et quibus voluntas totaliter subjiçitur et serviat, juxta illud Christi (*Matth.*, vi, 24) : « Nemo potest duobus » dominis servire. » Ergo. — 2. De ratione ultimi finis simpliciter est esse bonum perfectum et satiativum totius appetitus hominis; at si essent duo ultimi fines simpliciter, neuter

esset bonum perfectum, quia uni deficeret quod alter haberet, neuter etiam totum hominis appetitum satiare. Ergo.

§ II. Utrum et quatenus homo, quotiescumque deliberate agit, ad Deum tanquam finem ultimum tendere debeat?

Tres nobis solvendæ occurrunt quæstiones : — 1. Utrum Deus sit finis noster ultimus? — 2. Utrum teneamur omnes actus deliberatos in Deum referre? — 3. Quomodo facienda sit hujusmodi relatio?

I. *Utrum Deus sit finis noster ultimus?*

Nulli sane dubium esse potest, quin Deus ipse sit ultimus finis hominis, sicut et cæterarum omnium creaturarum; quoniam autem hæc veritas est quasi principium totius moralitatis, abs re non erit eam abundantius ostendere.

52. Assertio. *Deus solus est finis ultimus, ad quem et propter quem homo tum naturaliter tum supernaturaliter institutus est.*

Probari potest assertio sive directe, sive indirecte.

PROB. DIRECTE. — 1. *Scriptura Sacra*, quæ expresse ait : (*Prov.*, xvi, 4) « Universa propter semetipsum operatus est Dominus. » (*Apoc.*, xii, 13) : « Ego sum alpha et omega, primus et novissimus. » Ex his enim constat Deum esse finem ultimum creaturarum omnium, ergo a fortiori et ipsius hominis, qui proprie et peculiari modo potest Deum attingere. Insuper Christus inquit (*Joan.*, xvii, 3) : « Hæc est vita æterna, » ut cognoscant te solum Deum verum. » Ergo cognitio Dei, ac proinde Deus ipse cognoscendus, est finis ultimus hominis.

2. *Ratione multiplici* (S. Th., *Cont. Gent.*, lib. 3, cap. 17 et seqq.). Finis inter alias causas primatum obtinet, agens enim non agit nisi propter finem; finis igitur ultimus est prima omnium causa; sed esse primam omnium causam, non potest nisi primo enti, ac proinde Deo, convenire; ergo Deus solus est ultimus finis omnium. — Insuper nulla res haberi potest in ratione finis, nisi in quantum bona est; ergo finis ultimus est summum bonum; sed summum bonum est unum tantum, scilicet Deus; ergo. — Denique Deus hominem creavit et

ad statum supernaturalem sublimavit; ergo est ejus ultimus finis; nam illum creando, non potuit alium finem ultimum præter seipsum illi præstitui; hominem vero elevando ad ordinem supernaturalem, intuitivam sui visionem, beatificamque possessionem illi proposuit tanquam finem attingendum, uti probatum fuit in Tractatu *De Deo Creatore*. Ergo.

PROB. INDIRECTE *per notionem scilicet beatitudinis*. Nam beatitudo hominis re ipsa idem est cum ejus ultimo fine; in eo enim solum differunt, quod sub nomine finis indicatur formalis ratio causæ, sub nomine autem beatitudinis ratio boni perfecti et satiati. Sed beatitudo hominis consistit in solo Deo, quod tripliciter constat.

Constat — 1. *Script. Sacra*. Psalmista ait (*Ps. LXXII, 25*) : « Quid mihi est in cælo, et a te quid volui super terram? » Pars mea Deus in æternum. » (*Ps. CII, 5*) : « Qui replet in » bonis desiderium tuum. » (*Ps. XVI, 15*) : « Satiabor cum ap- » paruerit gloria tua. »

Constat — 2. *Ratione*. Nam beatitudo sita est in bono perfecte satiati hominis, subindeque utriusque potentiæ in anima ejus existentis, intellectus scilicet et voluntatis. At solus Deus potest intellectum hominis satiare, quantum ad cognitionem veri, et voluntatem ejus, quantum ad fruitionem boni; objectum enim intellectus est universale verum, et objectum voluntatis universale bonum; verum autem et bonum universale in Deo solo reperitur, non vero in aliqua creatura, quæ habet solum veritatem et bonitatem participatam, et ordinatam ad ipsum Deum, qui est fons totius veritatis et bonitatis. Ergo ille solus potest appetitum hominis satiare, quantum ad cognitionem veri et fruitionem boni (*S. Th., 1. 2, q. 2, a. 8*).

Constat — 3. *Discurrendo per singula bona creata*, quæ sunt triplicis generis, nimirum bona animæ, bona corporis, et bona externa, et demonstrando in nullo ex illis bonis beatitudinem nostram posse consistere.

In primis incipiendo a *bonis externis*, quæ sunt divitiæ, honores, fama seu gloria et sæcularis potentia, ea non posse beatitudinem præbere manifestum est, — 1. quia non perma-

nent, sed facile elabuntur, — 2. non excludunt omnia mala, — 3. non satiant hominis appetitum, quo enim plus abundant, eo plus desiderium incendunt, — 4. non sufficiunt, ea enim habentibus plura alia necessaria deesse possunt, ut sapientia, sanitas, etc.; hæc autem omnia veræ beatitudini repugnant; ergo (S. Th., 1. 2, q. 2, a. 1-4).

Nec in *bonis corporis* beatitudo hominis potest consistere, quia hæc bona communia sunt hominibus et brutis, imo in brutis sæpe reperiuntur perfectiori modo quam in hominibus, ut vita longior, valetudo firmior, vires majores, sensus acutiores. Adde quod beatitudo debet omnia mala excludere; voluptates autem corporeæ omnia mala non expellunt, sed potius multis amaritudinibus respersæ sunt. Militant etiam aliæ rationes, quas protulimus contra bona externa (S. Th., *ibid.*, a. 5 et 6).

Demum in *bonis animæ*, nempe scientiis et virtutibus beatitudinem non consistere, non minus evidens est. — Scientiæ enim naturales sitim animæ et naturale sciendi desiderium magis accendunt quam extinguant; quia objecta illarum summum bonum non sunt, nec primam veritatem continent, et aliunde in illis addiscendis maximus contingit labor et afflictio spiritus, juxta illud Eccles. (1, 18) : « In multa sapientia multa est indignatio, et qui addit scientiam addit et laborem. » — Virtutes vero, earumque operationes pertinent quidem ad felicitatem, sed ut via ad terminum; via autem distinguitur a termino; item felicitas est præmium virtutis; ergo virtus non est ipsa felicitas; tandem virtus non satiat appetitum, sed rectificat tantum. Unde S. Augustinus (*de Epic., et Stoic.*, cap. 8) : « Non virtus animi tui, inquit, facit te beatum, sed qui tibi virtutem dedit. » Ergo (S. Th., *ibid.*, a. 7).

Dixi in assertionione posita, *tum naturaliter, tum supernaturaliter*, quia, si Deus est finis ultimus hominis in ordine mere naturali (et illud evincunt rationes allatæ), a fortiori et in ordine supernaturali; cæterum alibi probatum fuit hominem, quatenus elevatum ad statum supernaturalem, ad visionem Dei intuitivam ordinari.

53. Corollarium. Duplex igitur distingui debet ordo moralis, pro duplici fine hominis : ordo *naturalis* et ordo *supernaturalis*. — Ordo *naturalis* ille est quo actus humani juxta dictamen rationis diriguntur ad cognitionem et amorem Dei naturalem ; — ordo *supernaturalis* ille est quo actus nostri ad perfectionem quæ vires naturæ exsuperat per media apta et proportionata elevati, tendunt ad æternam essentiæ divinæ visionem et fruitionem.

Manifestum est autem huic duplici fini et ordini morali, duplicem etiam quasi gradum et ordinem officiorum respondere, quæ nimirum alia ab aliis sedulo distinguere debet theologus christianus.

II. *Utrum teneamur omnes actus deliberatos in Deum referre?*

52. Assertio. *Tenemur omnes actus nostros deliberatos aliquo modo ordinare in Deum ut ultimum finem tum naturalem tum supernaturalem.*

PROB. *Scriptura Sacra*, simul et *SS. Patribus*. Disertis enim verbis Apostolus dicit (I Cor., x, 34) : « Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. » (Col., iii, 17) : « Omne quodcumque facitis » in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini Jesu Christi, » gratias agentes Deo et Patri per ipsum. » Quibus autem verbis non merum consilium, sed præceptum contineri Patres unanimiter docent ; hinc S. Thomas in hæc verba scribit : « Quidam dicunt, quod hoc est consilium, sed hoc non est verum » (Lect. 3. in Coloss.). — Insuper hoc præceptum in maximo ac primo dilectionis mandato fundatur, nimirum : « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et ex tota mente tua. Hoc enim, ait S. Augustinus, quid aliud jubetur, quam ut omnes cogitationes tuas, et omnem vitam, et omnem intellectum in illum conferas, a quo habes ea ipsa, quæ confers ? Cum autem ait : *toto corde, tota anima, tota mente*, nullam vitæ nostræ partem relinquit, quæ vacare debeat, et quasi locum dare, ut alia re velit frui, sed quidquid aliud diligendum venerit in animum, illuc rapiatur, quo totus dilectionis impetus currit » (Aug., de Doct. christ., lib. 1. cap. 22, n. 21).

Concordat S. Thomas dicens (1. 2, q. 100, a. 10, ad 2) : « Sub præcepto caritatis continetur, ut diligatur Deus ex toto corde; ad quod pertinet, ut omnia referantur in Deum, et ideo præceptum caritatis implere homo non potest, nisi etiam omnia referat in Deum. »

Aliunde assertio nostra communis est theologorum, et facili negotio constat ex ratione theologica, qua nempe ostenditur Deum non posse esse finem nostrum ultimum, quin exinde sequatur omne quod sumus, quod habemus, et quod operamur, debere ad ipsum aliquo modo ordinari.

Dixi *ut ultimum finem sive naturalem sive supernaturalem*; duplex enim est ordo relationis in Deum, ut ex supra notatis liquet, pro duplici ordine, naturæ scilicet et gratiæ; atque ideo, — necessitas actus humanos referendi in Deum *ut finem naturalem*, seu ex motivo dilectionis Dei ut est auctor naturæ, pertinet ad legem pure naturalem, talisque relatio requiritur et sufficit ut actus humani sint moraliter boni et honesti; — necessitas vero eos referendi in Deum *ut finem supernaturalem*, seu ex motivo caritatis Dei super omnia et propter se dilecti, pertinet ad legem gratiæ, talisque relatio prorsus requiritur, ut opera nostra sint perfecte bona in ordine supernaturali, et meritoria æternæ beatitudinis.

Sed unusquisque ea tantum relatione actus suos ordinare tenetur, qua Deum cognoscit aut cognoscere potest. Quapropter — 1. *infideles saltem negativi* transgressione relationis supernaturalis minime tenentur, nec quicquam obest ne eorum opera moraliter bona sint, si juxta rectam rationem naturalem operentur; quod confirmatur damnatione propositionum, 25^a a Pio V, nempe : « Omnia opera infidelium sunt peccata, et philosophorum virtutes sunt vitia; » et 8^a ab Alexandro VIII, scilicet : « Necesse est, infidelem in omni opere peccare; » nam si præceptum illis esset actus suos referre ad finem supernaturalem, cum hujus cognitione caruerint, utpote quæ sine fide haberi nequeat, sequeretur eos in omnibus operibus suis necessario peccare. — 2. *Omnes verò christiani, non justii tantum sed etiam peccatores*, tali præcepto relationis supernaturalis tenentur (Perrone, *de Carit.*, c. 1, a. 1, prop. 3; Gousset, n. 50).

Quidam tamen theologi contradicere videntur, docentes esse solummodo consilium, non autem præceptum, dirigere omnes actiones ad Deum tanquam finem ultimum supernaturalem; at intelligunt relationem actualem aut virtualem explicitam, quam et nos, cum cæteris theologis communiter, ut minime necessariam habemus; quare in assensione diximus *aliquo modo*; de hoc autem modo statim agendum est.

III. *Quomodo fieri debeat relatio actuum humanorum in Deum?*

55. Prænotandum. In memoriam revocandæ sunt distinctiones intentionum, quas supra (n. 48) explicavimus, ac pro certo tenendum, — nec relationem *habitualement*, nec *interpretativam* sufficere, quippe quæ non sint vere et proprie relationes; — relationem e contra *actualem* non requiri ad singulos actus, utpote præsentī hominum conditioni minime accommodatam. Nam « omnia *actu* in Deum referre, ait S. Thomas, non est possibile in hac vita, sicut non est possibile quod semper de Deo cogitetur; hoc enim pertinet ad perfectionem patriæ » (*de Virt.*, q. 2, a. 11, ad 2); — unde superest solam relationem *virtualem* requiri et sufficere, prout docet Doctor Angelicus, qui post citata verba ita prosequitur: « sed quod omnia *virtute* referantur in Deum, hoc pertinet ad perfectionem caritatis, ad quam omnes tenentur » (Cf. S. Lig., *de Act. hum.*, n. 44).

56. Opiniones. — Lovanienses, qui et Augustinianenses dicuntur, quia doctrinam S. Augustini sequi prætendunt, docent omnino requiri in actibus deliberatis relationem *virtualem explicitam* in Deum, eam nempe quæ relicta sit ex priori relatione actuali adhuc moraliter perseverante et in opus influente; — unde, juxta illos, præter præceptum caritatis quod suo tempore urget, datur *præceptum speciale et distinctum* relationis *formalis et explicitæ* in Deum, identidem renovatæ, ita ut vere dici possint singula opera sua ejus virtute et influxu peragi.

Thomistæ vero et alii theologi communiter cum ipsis dicunt non esse necessariam hujusmodi relationem virtualement explicitam, sed sufficere, — quando præceptum caritatis urget,

eam relationem quæ *virtualiter* in actu caritatis continetur; — quando vero tale præceptum non urget, sufficere relationem virtuales *implicitam*, quæ in intentione honestatis actus implicite continetur; nam, ut ait Billuart, « diligendo honestatem particularem hujus operis, censetur agens diligere virtualiter implicite primigeniam et fontalem honestatem quæ est ipse Deus, cujus hæc particularis honestas est participatio, atque consequenter intendit implicite ipsum Deum » (Billuart, *de Carit.*, diss. 4, art. 8).

57. Assertio. *Non est necesse ut homo, quando deliberate agit, opus suum in Deum referat relatione virtuali explicita, sed sufficit relatio virtualis implicita ad sensum Thomistarum.*

Probatur triplici modo, nempe quia præceptum relationis virtualis explicitæ involvit contradictionem; — quia, præter præceptum caritatis, nullum datur speciale præceptum formaliter referendi actus in Deum, — et quia relatio implicita, quæ fit per intentionem honestatis actus, vera est et sufficiens relatio.

1. Præceptum relationis *virtualis explicitæ*, quam adversarii prætendunt, *contradictionem implicat*; siquidem ex una parte urgeret semper et pro semper, quia ex hypothesi urgeret in singulis actibus deliberatis; ex altera parte tamen, cum sit affirmativum, non potest obligare pro semper, sed certis tantum temporibus et circumstantiis; ergo.

2. Insuper præceptum relationis actuum ad Deum *satis impletur per præceptum caritatis, a quo proinde non distinguitur*: « Si quæretur ait S. Thomas (in 2 sent., dist. 40, q. 1, a. 5 ad 6), quando oporteat actum referre in finem ultimum, hoc nihil aliud est quam quærere, quando oporteat habitum caritatis exire in actum, quia quodcumque habitus caritatis in actum exit, fit ordinatio totius hominis in finem ultimum, et per consequens, omnium eorum quæ in ipsum ordinantur ut bona sibi. » Ergo, ubi non urget præceptum caritatis, non tenetur homo opus suum in Deum referre nisi illa relatione virtuali implicita quam superius exposuimus.

3. *Vera est et sufficiens relatio implicita quæ fit per intentionem honestatis actus*; qui enim vult aliquod bonum, v. g., eleemosynam, formaliter propter illius intrinsecam ho-

nestatem, vult virtualiter honestatem in se; sed qui vult honestatem in se vult implicite Deum, fontem et regulam omnis honestatis, licet de Deo explicite non cogitet; ergo. Unde recte ait S. Augustinus (Serm. 2, in Ps. xxxiv, n. 16): « Suggesto remedium, unde tota die laudes Deum, si vis : quidquid egeris, bene age, et laudasti Deum; quando cantas hymnum, laudas Deum, et quoties cessasti ab hymno cantando, discedis ut reficiaris, noli ebriari, et laudasti Deum; discedis ut dormias, noli surgere ad male faciendum, et laudasti Deum; negotia agis, noli fraudem facere, et laudasti Deum; aurum colis, noli litem movere, et laudasti Deum; in innocentia operum tuorum præpara te ad laudandum Deum tota die. »

Et vero infidelis seu peccator, qui nulla præcedenti actuali relatione in Deum, quædam justa et honesta facit absque ulla admixtione pravæ circumstantiæ, sed ex amore honestatis et æquitatis naturalis, v. g., reddit proximo quod suum est, servat fidem amico datam, miseretur innocentis afflicti, etc., hic sane obedit Deo, licet eum non satis explicite cognoscat, quia facit quod Deus omnis æquitatis auctor facere præcipit, imo operatur implicite propter Deum, quia operatur propter æquitatem et honestatem naturalem cujus Deus est auctor et consummator; atque etiam implicite et secundum quid amat Deum ut primam omnium actionum honestarum regulam, quia amat honestatem, quam Deus amare præcipit; unde S. Augustinus (*in Ps. c*): « Quidquid bene fit, Deo fit, quia ex ejus præcepto fit » (Ita Billuart, *loc. cit.*).

58. Quæritur 1. *Qualis sit honestas operis quæ ab agente intendi debeat, ut adsit relatio virtualis implicita?*

RESP. 1. Sufficit sane honestas quæ reperitur in *bono animi vel corporis*, v. g., in necessaria vel utili animi relaxatione, corporis sanitate, quiete moderata et similibus; nam bona est voluntas, quando muneri suo incumbit; sed munus voluntatis rationalis est, ut tum corporis, tum animi necessitatibus provideat; ergo bona est, quando præfatos fines proximos intendit.

RESP. 2. Sufficit etiam juxta quosdam, honestas quæ in eo præcise consistit quod *actio vel omissio sit permissa*, etsi con-

trarium consulatur, modo tamen consilium neque ex sensuali inclinatione, neque ex pigritia, neque ex contemptu relinquatur; nam qui positive curat vitare inhonestatem, ille honestatem vult; bonum est enim et honestum velle recedere ab inhonestate; porro eligens aliquam actionem vel omissionem, quia est permissa nec prohibita, sed cum ea animi dispositione, ut non eam eligeret, si esset prohibita, hic positive curat vitare inhonestatem; ergo vult honestatem. — His tamen putamus esse adjungendum motivum aliquod saltem implicitum procurandi bonum animi aut corporis, prout exponemus infra ubi de actibus iudifferentibus.

57. Quæritur 2. *Quid in praxi sit imponendum, quid consulendum, circa relationem actuum in Deum?*

RESP. 1. *Hæc tantum sunt necessaria, proindeque imponenda per modum præcepti, nempe — 1. Ut agens, in omnibus et singulis operibus suis, intendat honeste agere nullamque culpam sive mortalem sive venialem admittere; adeoque ut opus ex se nullam inordinationem contineat, qua impediatur ne sit in Deum referibilis. — 2. Ut idem agens, quotiescumque urget præceptum caritatis, actum hujus virtutis eliciat, nec per gravem culpam retractet; hujusmodi enim actu homo se et sua omnia implicate refert et consecrat Deo, ut ultimo fini; quæ relatio et totalis consecratio virtualiter perseverat in omnibus actibus sequentibus, donec revocetur per peccatum mortale. — 3. Ut, relatione per peccatum revocata, iterum referat agens opera sua ad Deum iterum per alium actum caritatis; ad id non tamen statim tenetur, sed ubi urgebit præceptum hujus virtutis; nam non violatur præceptum relationis in Deum, nisi cum omittitur actus caritatis, quo tempore elici deberet.*

RESP. 2. *Valde tamen consulendum est, ut quotidie, mane præsertim, generaliter et explicite offerantur Deo omnia opera facienda; imo prorsus utile est atque proficuum, intentionem sæpius per diem renovare, atque assuescere mentem ad Deum attollere. Nam multi sunt sane gradus perfectionis in hoc præcepto implendo. Insuper puritas intentionis, qua omnes et singulæ actiones in Deum diriguntur, multum inservit, uti constat ex vitis sanctorum atque ex asceticorum doctrina, sive ad levia*

peccata vitanda, sive ad virtutem obfirmandam, sive ad augenda operum merita.

60. Corollarium 1. *Hinc omnino rejicienda est necessitas relationis, sive actualis, sive virtualis explicitæ,*

1. *Vel ex motivo caritatis*, uti volunt Janseniani; nam alioquin actus sine caritatis motivo et influxu elicited, peccatum esset; peccaret proinde qui intuitu solius beatitudinis æternæ operaretur; actus fidei, timoris gehennæ, spei, religionis, justitiæ, vitiosi essent si a caritate non imperarentur; vana esset et insufficiens obedientia legis quæ non fieret ex motivo caritatis; sed hæc omnia contradicunt, — tum Concilio Tridentino quod docet attritionem conceptam ex metu gehennæ et pœnarum et ex consideratione turpitudinis peccati esse donum Dei et impulsus Spiritus Sancti (sess. 14, cap. 4), et opera quæ fiunt intuitu beatitudinis æternæ esse pariter bona et honesta (sess. 6, can. 31); — tum decisionibus SS. Pontificum qui damnarunt propositionem qua docetur eum qui solius mercedis æternæ intuitu operatur, peccare (prop. 10 ab Alex. VIII damn.), et hanc propositionem Baii (n. 16): « Non est vera obedientia legis quæ fit sine caritate. »

2. *Vel ex motivo supernaturali*, uti docuit Baius; nam etiam sine fide, homo potest opera moraliter bona operari; alioquin omnia opera infidelium essent peccata, quod fuit a Pio V damnatum (prop. 25 Baii).

Nec dicatur relationem explicitam operum in Deum ut finem ultimum supernaturalem ab Apostolo his verbis præcipi: « Omnia in gloriam Dei facite » (I Cor., x, 31). Nam præceptum Apostoli aut ut *negativum* habetur, aut ut *affirmativum*. — Si ut *negativum*, obligat quidem semper et pro semper, sed, nedum præcipiat relationem explicitam operum faciendam esse, solummodo prohibet ne quis quid agat quo gloria Dei lædatur; ac proinde satis servatur si in omnibus et singulis operibus peccatum mortale et veniale vitetur, et honestas operis intendatur, ut supra explicatum est. — Si vero ut *affirmativum* perhibeatur idem præceptum, jubet equidem ut quisque omnia opera sua omnemque vitam in gloriam Dei positiva relatione ordinet; sed cum de natura præcepti affirmativi

sit, ut non obliget pro semper et quolibet instanti, sequitur satis esse si homo, dum urget præceptum caritatis, a quo probavimus præceptum relationis operum non distingui, actum hujus virtutis eliciat ad vitam suam in Deum ordinandam, talemque ordinationem per peccatum mortale non revocet.

61. Corollarium 2. *Hinc nullius præcepti rei sunt :*

1. *Justi*, qui nunquam de relatione explicita operum cogitant, sed {debitis temporibus actus caritatis exercent, et variis vitæ christianæ propriæque conditionis officiis recte funguntur; hi enim, eo ipso quod ad Deum connituntur se ordinare, opera etiam sua ad Deum ordinare censentur.

2. *Peccatores*, qui a Deo aversi per peccatum mortale, differunt converti et seipsos iterum in Deum ordinare, usque dum urgeat præceptum conversionis et caritatis, atque interim conantur honestam vitam pro sua conditione ducere; — quare illi tantum peccatores præceptum relationis in Deum violant, qui creaturis et peccatis ita inhærent, ut omnino et positive renuant ab iis separari, et ad Deum converti; talis enim dispositio est novum peccatum actuale quo hujusmodi peccatores se suaque opera a Deo ut fine ultimo avertunt et detorquent.

3. *Infideles* etiam, qui, etsi sint creati et ordinati ad Deum ut finem supernaturalem, nunquam de tali fine cogitant quem invincibiliter ignorant, neque etiam de actu caritatis curant aut de quavis relatione operum in Deum, sed honestatem quærunt et diligunt in singulis actibus, conformiter dictamini rationis naturalis. — At longe aliter res se haberet quoad *infideles positivos*, ac præsertim quoad incredulos et rationalistas nostræ ætatis, qui omnem ordinem atque religionem supernaturalem scienter et sua culpa respuunt; quantumvis enim honestatem naturalem jactitent se colere in suis operibus, ac reipsa colant, extra viam salutis nihilominus currunt, utpote a fine ultimo supernaturali positive et libere aversi.

ARTICULUS II.

De regula suprema moralitatis.

62. Duplex regula moralitatis, una proxima, altera re-

mota. Duæ sunt regulæ seu mensuræ moralitatis actuum humanorum; — una est *proxima*, ac in homine existens, nempe dictamen nostræ rationis, seu conscientia; — altera est *remota*, in mente divina existens, scilicet divina voluntas, seu lex æterna, quæ est ipsa ratio Dei dirigens omnes creaturas in suum finem.

De his porro regulis ex instituto dicemus, tum in Tractatu *de Conscientia*, tum in Tractatu *de Legibus*. Præsens autem disputatio in hoc inquirendo tota est, nempe an et quo sensu voluntas Dei sit suprema regula moralitatis, et quatenus voluntatem nostram huic conformare teneamur.

§ I. An et quo sensu voluntas Dei sit suprema regula moralitatis?

63. Assertio. *Prima seu suprema regula totius moralitatis actuum humanorum est summa ratio et voluntas Dei, proxima vero et secunda dictamen conscientix hominis.*

Ita S. Thomas, qui (1. 2, q. 71, a. 6) ait : « Regula voluntatis humanæ est duplex : *una propinqua* et homogœnea, scilicet ipsa *humana ratio*; alia vero est *prima regula*, scilicet *lex æterna*, quæ est quasi ratio Dei » (Cf. *de Virt.*, q. 5, a. 2; S. Th., 1. 2, q. 19, a. 19, a. 4; *de malo*, q. 2, a. 4).

PROB. 1^a PARS, triplici ratione — 1. Tota rectitudo ordinis moralis in eo est ut dirigantur actus morales in finem proprium; ergo debet esse proportio inter finem moralitatis et primam regulam quæ dirigit ad ejus assecutionem; sed finis ultimus ordinis moralis est Deus, uti constat ex jam probatis in præcedenti articulo; ergo sola ratio et voluntas Dei potest haberi quasi prima regula moralitatis. — 2. Regula suprema moralitatis debet esse indefectibilis in dirigendo actus morales in proprium finem, qui est Deus; porro nulla creatura rationalis potest esse prima regula indefectibiliter dirigens in Deum, sed solum lex æterna in mente divina existens; ergo. — 3. Voluntas Dei summa seu lex æterna habet omnes proprietates regulæ primæ, siquidem est *obligatoria*, quia Deus est superior natura, tum potentia, tum dominio, et auctoritatem habet præcipiendi et prohibendi, simul et puniendi; est *universalis*, quia se extendit ad omnes rationales creaturas omnes-

que earum actiones; est *constans*, ut pote æterna et immutabilis; tandem est omnium regularum *prima*, quia Dei ordinatio est independens ab ullo priore ordinante vel dirigente; ergo.

PROB. 2^a PARS eo modo : illa debet esse proxima regula moralitatis, per quam lex æterna hominibus intimatur, et proponitur ut adimplenda; porro talis est conscientia. Nam diverso modo lex æterna communicatur entibus irrationabilibus et hominibus; irrationabilibus nempe, quæ sunt expertia libertatis, communicatur per modum cujusdam inclinationis naturalis, per quam indefectibiliter tendunt in suos fines; hominibus vero communicatur per directionem moralem, qua nimirum ipsis proponuntur absque præjudicio libertatis ea quæ sunt secundum legem Dei æternam agenda vel fugienda; porro hujusmodi directio moralis solo medio dictamine rationis seu conscientiæ innotescit; ergo dictamen conscientiæ est regula proxima moralitatis.

Et sane conscientia non est regula et lex *ratione* sui, nec *per se* obligat, sed quia proponit et applicat regulam et legem in particulari. Sicut si præceptum imperatoris numquam ad cives perveniret, nisi mediante proconsule, et proconsul non præciperet nisi recitando præceptum imperatoris, præceptum proconsulis foret regula civium, non ratione sui, sed ratione præcepti imperatoris quod promulgaret et applicaret; sic conscientia respectu actionum nostrarum nihil est aliud quam intimatio, seu quasi promulgatio et applicatio regulæ et legis divinæ ad hic et nunc operandum, seu, ut ait S. Thomas, nihil est aliud quam perventio legis divinæ ad eum qui conscientiam habet (*de Verit.*, a. 3, ad 3, et a. 4, ad 2).

Eadem eleganter expressit idem Angelicus his verbis : « Quod autem ratio humana sit regula voluntatis humanæ, ex qua bonitas mensuretur, habet ex lege æterna, quæ est ratio divina; unde in *Psalm.* iv dicitur : « Multi dicunt, quis ostendit » nobis bona? signatum est super nos lumen vultus tui, Domine, » quasi diceret, lumen rationis, quod in nobis est, in tantum potest nobis ostendere bona, et nostram voluntatem regulare, in quantum est lumen vultus tui, id est, a vultu tuo

derivatum » (S. Th., 1. 2, q. 19, a. 4; Cf. Salm., tract. de *Princ. mor.*, cap. 2).

64. Corollarium. Hinc patet quantum a vero aberrant, qui, nostris præsertim temporibus, moralitatem *sine Deo*, seu, ut aiunt, moralitatem *independentem* prætendentes, omnium legum et obligationum moralium *primum principium* reponunt, — vel 1. in *pacto* quodam *sociali* inter homines inito, — vel 2. in *obligatione consulendi utilitati publicæ*, et vitandi quæ huic nocent, — vel 3. in *ipsa natura humana* inclinante ad dammandos quosdam actus tanquam pravy, et ad laudandos alios tanquam moraliter bonos, — vel 4. in *lumine naturalis rationis* seu conscientiæ, dictante talem actum esse bonum et faciendum, talem vero malum et vitandum. Quare in Syllabo opportune damnantur propositiones sequentes (prop. 3) : « *Humana ratio, nullo prorsus Dei respectu habito, unicus est veri et falsi, boni et mali arbiter, sibi ipsi est lex*, et naturalibus suis viribus ad hominum ac populorum bonum curandum sufficit. » (Prop. 56) : « *Morum leges divina haud egent sanctione, minimeque opus est ut humanæ leges ad naturæ jus conformentur, aut obligandi vim a Deo accipiant* » (Cf. *Theol. Lingon.*, p. 73).

§ II. Utrum et quatenus voluntatem nostram voluntati divinæ, quasi supremæ regulæ moralitatis, conformare debeamus?

65. Divisio quæstionis. Duobus modis potest divina voluntas ad humanam comparari : — 1. Ex parte *ipsiusmet voluntatis humanæ*, quando nempe divina voluntas disponit de actibus voluntatis humanæ; — 2. Ex parte *objecti*; possunt enim divina et humana voluntas ad invicem conformes esse, quia volunt unum et idem objectum.

De hac porro duplici conformitate procedit quæstio, supposito tamen quod voluntas divina innotescat; nam, si non innotescit, potest esse bona voluntas humana absque conformitate.

66. Quæritur 1. *Utrum voluntas humana, ut recta sit, debeat conformari divinæ disponenti de ipsius actibus?*

Solutio quæstionis variari debet, prout agitur de voluntate Dei aut præcipientis, aut consulente, aut permittente.

RESP. 1. Voluntati divinæ *præcipienti tenetur* voluntas humana, ut recta sit, *conformari, juxta tenorem et mensuram præcepti.*

Ratio est, quia voluntas divina natura sua est superior, et habet jus et virtutem inducendi obligationem, si eam velit efficaciter imponere; porro voluntas divina præcipiens est illa qua Deus vult absolute imponere homini hujusmodi obligationem; ergo non potest humana voluntas esse bona, nisi sit conformis voluntati divinæ præcipienti (Suarez, *de Act. hum.*, disp. II, sect. 2, n. 1).

RESP. 2. Voluntati divinæ *consulenti non tenetur per se* voluntas humana *positive conformari.*

Voluntas Dei consulens ea est qua Deus aliquod opus bonum non præcipit sed commendat, ita ut, si fiat, merces obtineatur, si vero non fiat, nullius culpæ et pænæ reatus incurratur. Porro quod non sit necesse ut voluntas humana conformetur divinæ voluntati consulenti, facile patet; nam sine dubio Deus vult homines velle suam perfectionem, per praxim castitatis, paupertatis evangelicæ, et obedientiæ; et tamen homo non peccat volendo aliud ab hisce consiliis diversum; et ratio est quia — ex una parte, Deus per hanc suam voluntatem non intendit inducere positivam obligationem, qua homo efficaciter et absolute teneatur; — ex altera parte, objectum ipsum ejus voluntatis per se non est necessarium ad bonos mores, proindeque natura sua non inducit talem obligationem; ergo (Suarez, *loc. cit.*, n. 7).

Dixi 1. *per se*, quia sæpe homo ad consilia teneri potest *per accidens*, seu *indirecte*, virtute nempe alicujus præcepti, quod, datis certis circumstantiis, non posset servari, quin hoc vel illud consilium adimpleretur, ut si, v. g., ageretur de fugiendo periculo proximo peccandi, vel de vitando scandalo proximi.

Dixi 2. *positive*, nam tenemur voluntatem nostram aliquatenus *negative* conformare voluntati divinæ consulenti; siquidem tenemur, — *non contemnere* consilia, dicendo, v. g., ea non esse de se meliora quam eorum opposita, vel non licere ea vovere aut vota servare, statuendo formaliter et expresse nullum unquam sequi consilium, etc., — *non ea negligere ex*

pravo fine, videlicet ex amore delectationis sensibilis, præcise ut talis, id est, quæ ad honestiorem finem non referretur, neque ex natura sua, neque ex intentione agentis, ut jam probatum fuit ubi de relatione actuum in Deum, et rursus demonstrabitur ubi de actibus indifferentibus (Theol. Ling., *De Act. hum.*, p. 75).

RESP. 3. Voluntati divinæ *permittenti aliquem actum a fortiori non tenetur* voluntas humana conformari, quin potius, *si actus permissus ex se malus sit, male faciet* voluntas talem actum *non detestando*.

Ratio prioris partis est, quia Deus, permittendo tantum talem actum, in eo nullatenus sibi complacet, ideoque, nedum velit efficaciter inducere obligationem conformitatis ad actum permissum, hanc conformitatem ne ineffaciter quidem cupit. — Ratio autem posterioris partis manifesta est; siquidem omnis malitia peccati in hoc consistit quod voluntas humana actum malum, quem Deus non impedit, sed permittit, scienter et libere eligat (Suarez, *loc. cit.*, n. 8).

67. **Quæritur 2.** *Utrum humana voluntas, ut recta sit, teneatur conformari divinæ volenti alia objecta extra actus ipsius voluntatis?*

Quæstio non movetur de *positiva* conformitate voluntatis humanæ, seu de actu expresso quo voluntas humana velit id quod Deus vult, sed tantum de *simplici non repugnantia*; nam certum est hominem, licet sciat Deum aliquid velle, non obligari ad positivam conformitatem, et posse sine peccato nullum actum voluntatis habere; sed inquiritur utrum voluntas humana teneatur non repugnare objecto quod Deus vult. — Insuper aliud est conformari in *volito materiali*, aliud conformari in *volito formali*: conformitas in *volito materiali* adest, quando homo vult aliquid quod Deus vult; conformitas vero in *volito formali*, quando homo aliquid vult ob eandem rationem propter quam Deus idem vult (Suarez, disp. 11, sect. 1 et 3). Quæstio est pro illo duplici respectu *distinguenda*.

RESP. Voluntas humana, ut recta sit, *tenetur conformari* voluntati divinæ *in objecto formali, non autem in objecto ma-*

teriali, nisi voluntas divina sit *præceptiva* (Ita S. Th., 1. 2, q. 19, a. 10).

Constat *primum*; nam objectum formale voluntatis divinæ, seu *volitum formale*, nihil aliud est quam ratio ultima, communis et generalis, qua Deus totum universum ad seipsum et ad suam gloriam ordinat. Atqui ratio illa, non tantum est justissima, sed etiam principium totius rectitudinis moralis, ut probatum fuit supra, ubi de fine ordinis moralis. Ergo voluntas humana non potest in hoc honeste a divina discrepare; ergo, ut recta sit, debet conformari voluntati divinæ in volito formali, *saltem negative*, id est, non discordare positive ab illa in tali volito. — Adnota tamen, ex Doctore Angelico (*Ibid.* ad 1), non necessarium esse, ut illa conformitas sit *explicita et proxima*, sed sufficere ut voluntas objectum appetat sub ratione aliqua honestatis; bonum enim honestum est inchoatio et participatio boni divini, atque de se tendit ad Dei gloriam (Suarez, *loc. cit.*, n. 2; Billuart, *de Act. hum.*, diss., 4, art. 7).

Constat *secundum*; nam quod homo non teneatur semper se conformare in omni objecto *materiali* a Deo volito, constat ex eo quod Deus, voluntate generali primæ causæ et universalis provisoris, plura vult, ut bella, pestes, incendia, mortem parentum et similia, quæ relata ad communem ordinem universi, vel ad ostensionem divinæ justitiæ sunt bona, mala vero respective ad nos; unde Augustinus (*Enchir.*, cap. 101): « Aliquando, ait, bona voluntate homo vult aliquid quod Deus non vult; tanquam si bonus filius patrem velit vivere, quem Deus bona voluntate vult mori ». — Et vero, si quis videat patrem suum mori in hæresi, aut in peccato mortali, et per consequens esse damnatum, ex ipso opere videt id esse voluntatem Dei, alias non sic eveniret; sed non est bonum, quod filius velit damnationem æternam patris, imo ex caritate et pietate tenetur ei velle et procurare salutem æternam; ergo non semper est bonum convenire cum voluntate divina in volito materiali (Gonet, *Man. Thom.*, tract. de *Act. hum.*, cap. 15; Cf. S. Th., 2. 2, q. 82, a. 9, ad 1; *Caten. aur.*, in orat. dom.; de *Verit.*, q. 23, a. 8).

ARTICULUS III.

De ratione formali moralitatis.

68. Opiniones. Tres sunt præcipuæ sententiæ theologorum circa essentiam seu rationem formalem moralitatis; — alii cum Scoto eam constituunt in sola libertate indifferentiæ, adeo ut idem sit esse morale ac esse liberum; — alii cum Suarezio dicunt eam consistere in extrinseca quadam denominatione desumpta a regulis morum; — alii tandem cum D. Angelico (1. 2, q. 18, a. 4, ad 2) sentiunt eam formaliter constitui per relationem realem et intrinsecam actus humani ad supremam regulam morum.

69. Assertio 1^a: *Libertas indifferentiæ est quidem conditio essentialis seu fundamentum moralitatis actuum humanorum, non tamen ex se sola sufficit ad ejus essentiam constituendam.*

Prima pars constat, — tum quia actus moralis est actus humanus, ut ait D. Thomas (1. 2, q. 1, a. 1), seu actus qui procedit ab homine, in quantum a brutis distinguitur in modo operandi; sed modus quo homo in suis operationibus distinguitur a brutis, est quia agit libere; ergo omnis actus moralis debet esse liber; — tum quia actus moralis est dignus laude vel vituperio; sed actus necessarius non est dignus laude vel vituperio, cum non pendeat ab electione agentis; ergo actus moralis requirit libertatem (Salm., *de Princ. mor.*, cap. 1, n. 31, n. 10).

Secunda pars constat, — tum quia prius concipitur in actu libertas quam moralitas; actus enim concipitur liber eo ipso quod egreditur a voluntate cum indifferentia ad oppositum; sed talis nondum concipitur moralis, usquedum concipiatur lex seu regula cui subjiciatur; imo, si nulla esset regula morum, adhuc posita indifferentia electionis, intelligeretur libertas in actibus voluntatis, et tamen in tali casu nulla esset in eis moralitas; — tum quia possunt multiplicari et variari moralitates in eodem actu, quin varietur libertas; dum enim quis committit adulterium, est ibi duplex moralitas, scilicet injustitiæ et luxuriæ, et una libertas; pariter dum quis comedit carnes feria quinta, instante duodecima nocturna, et ea

audita continuat comestionem, variatur moralitas : hæc enim comestio de bona fit mala, et tamen perseverat eadem libertas; ergo libertas non est forma constitutiva moralitatis, sed quid distinctum, et ad illam præsuppositum.

Attamen, quamvis diversa sit ratio libertatis et moralitatis, quia de facto omnis actio moralis est libera, et vicissim omnis actio libera est moralis; hinc fit, ut actio humana et moralis promiscue sumatur, et in eo sensu S. Thomas (1. 2, q. 2, a. 3) ait : « Idem sunt actus moralis et actus humanus » (Billuart, *loc. cit.*; S. Lig., *de Act. hum.*, n. 35).

70. Assertio 2^a : *Moralitas actus humani formaliter constituitur, non per denominationem mere extrinsecam a regulis morum desumptam, sed per relationem realem et intrinsecam ad eas.*

Probanda est assertio per partes.

PROB. 1. moralitatem constitui per *relationem seu respectum ad regulas morum*; nam in eo reponenda est moralitas actus humani, per quod ille conducitur ad finem ultimum vel ab eo avertitur; patet ex supra dictis de fine ordinis moralis; sed actus humanus conducitur ad finem ultimum et ab eo avertitur per suam relationem conformitatis vel difformitatis ad regulas morum; ergo moralitas per eam relationem formaliter constituitur. — Et vero in qualibet arte tota ratio formalis operis arte facti sumitur ex ordine ad ideam et regulas artis quæ sunt in mente artificis, illudque opus bonum dicitur vel malum, prout est conforme his regulis, vel ab eis deviat; ergo a pari tota ratio formalis moralitatis desumitur ex ordine seu relatione quam actus humani habent ad suam regulam seu mensuram.

PROB. 2. moralitatem constitui per *relationem realem, et non tantum logicam seu rationis*; nam moralitas convenit actibus humanis independenter ab omni fictione intellectus; siquidem revera et a parte rei actus humani sunt moraliter boni vel mali, meritorii vel demeritorii, laude aut vituperio digni.

PROB. 3. moralitatem constitui per *relationem intrinsecam, et non per denominationem mere extrinsecam*; id enim sequitur ex eo quod dicta relatio non sit merum ens rationis, sed quid

reale, cum non possit esse realis, quin a parte rei existat, nec possit a parte rei existere, quin actioni morali intrinsece inhæreat (Gonet, *de Act. hum.*, c. 9; Billuart, diss. 4, art. 1).

71. Corollarium 1. *Ergo bonitas moralis constituitur per relationem conformitatis ad regulas morum.*

Patet ex dictis de moralitate in genere; si enim bonitas sit species moralitatis, debet participare rationem generis, scilicet relationem ad regulas morum, et addere differentiam qua distinguatur a malitia, scilicet conformitatem cum regulis morum a quibus deviat malitia.

Nec obstat quod D. Thomas (1. 2, q. 18, a. 1) collocet bonitatem moralem in *plenitudine essendi*, seu in eo quod actioni humanæ nihil desit ex his quæ suo esse congruunt, cujusmodi sunt debitus finis, debita quantitas, debitus locus, et aliæ circumstantiæ debitæ. — Nam S. Doctor non explicat rationem formalem seu essentiam bonitatis, sed exponit *causas* seu *conditiones prærequisitas* ex quibus resultat bonitas moralis; ac proinde solum intendit quod conformitas seu consonantia cum regulis morum, in qua bonitas moralis formaliter consistit, necessario præsupponit in actu morali debitum objectum, finem et circumstantias (Gonet, *loc. cit.*, cap. 10; Billuart, *loc. cit.*, art. 2).

72. Corollarium 2. *Malitia moralis constituitur per dissonantiam regulis morum.*

Eadem est ratio. — Inter theologos autem, plures volunt hanc dissonantiam esse relationem *positivam* haud secus ac relationem conformitatis qua constituitur bonitas moralis; plures vero alii contendunt eam esse *meram privationem* illius consonantiæ et rectitudinis quæ bonitati competit; de hac controversia consule, si lubet, Billuart (*loc. cit.*).

CAPUT III.

DE FONTIBUS MORALITATIS.

73. Fontes seu principia moralitatis dicuntur ea omnia, ex quibus actus humanus habet ut sit bonus, vel malus, vel indifferens; tres porro a theologis post S. Thomam (1. 2, q. 18, a. 2, 3, 4), numerantur fontes moralitatis : *objectum, circumstantiæ et finis*.

Dicemus — 1. de valore seu efficacia uniuscujusque fontis seorsim spectati ad moralitatem actus inducendam; — 2. de concursu multiplicis moralitatis ex pluribus simul fontibus in eodem actu; — 3. de indifferentia actuum ex tribus simul fontibus.

ARTICULUS I.

De valore uniuscujusque fontis ad moralitatem actus inducendam.

Hic fontes moralitatis sigillatim et seorsim ab invicem consideramus, et inquirimus an et quatenus bonitas vel malitia actus humani ab unoquoque desumatur.

§ I. Utrum et quatenus actus humanus bonitatem vel malitiam sumat ex objecto?

74. Definitur acceptio objecti in hac quæstione. — 1. Objectum hic non sumitur in tota sua latitudine, pro eo omni quod voluntati objicitur, sic enim comprehenderet etiam finem et circumstantias; sed *strictè et proprie*, pro re omni aut persona quæ *primo et per se* ab actu attingitur. Hoc sensu res aliena est objectum furti, Deus objectum caritatis, proximus objectum homicidii, et sic de aliis.

2. Objectum autem dupliciter concipi potest : *physice* et in esse entis, prout est ens aliquod positum extra nihil; vel *moraliter* et in esse moris, prout ab agente attingitur modo qui

rectæ rationi consentit, aut ab eadem discrepat. — Quæstio autem non est de objecto physice considerato, sed *moraliter*; sic, v. g., objectum a quo furtum malitiam suam moralem sumit, non est pecunia, præcise ut pecunia physice considerata, cum, ut sic, possit esse objectum avaritiæ aut eleemosynæ haud secus ac furti; sed est pecunia, prout est res aliena et ratio vetat ne auferatur invito domino.

3. Tandem objectum a quo quærimus utrum actus humanus desumat moralitatem, intelligimus objectum quod *de se bonum* est vel *malum*; nam si objectum sit indifferens, non potest conferre bonitatem aut malitiam, cum neutram habeat, sed repetenda est vel a fine, vel a circumstantiis quæ objectum formaliter determinant ad rationem boni vel mali objectivam.

75. *Assertio. Prima et specifica bonitas vel malitia actus humani desumitur ab objecto secundum esse morale spectato* (S. Th., 1. 2., q. 18, a. 2).

Probatur per partes :

PROB. 1^a PARS, id est, actum humanum *desumere suam moralitatem ab objecto*. Nam ab eo actus suam habet moralitatem, a quo habet ut bonus sit aut malus; atqui ab objecto habet actus ut bonus sit vel malus, juxta id quod legimus de peccatoribus (Os., ix, 10) : « Facti sunt abominabiles sicut ea » quæ dilexerunt, » et D. Augustinus (Tract. 2, in ep. Joan.) : « Talis quisque est qualis est ejus dilectio; terram diligis ? terra es; Deum diligis ? quid dicam ? quasi Deus es. » — Res exemplis illustratur : actus dandi eleemosynam est in se bonus, quia ejus objectum, nempe pecunia prout pauperi erogatur, est quid in se bonum et honestum; e converso furtum est actus in se malus, quia ejus objectum, scilicet res aliena prout invito domino auferitur, est quid in se malum.

PROB. 2^a PARS, nempe ab objecto desumi *primam* moralitatem actus. Etenim illa moralitas prima dici debet quæ actui ante aliam quamcumque convenit, et quæ, etiamsi aliæ mutantur, semper tamen eadem ipsa remanet; atqui moralitas ab objecto sumpta ante aliam quamcumque actui convenit, cum actus sine ea concipi non possit, bene vero sine aliis; et aliæ mutari possint, ista vero nunquam mutetur. — Sic

furtum quod quis in Ecclesia committit ad se inebriandum, primario concipitur malum ratione objecti, quatenus nempe est ablatio rei alienæ invito domino; quæ quidem injustitia furto inhæret, etiam mutato fine, qui est ebrietas, et circumstantia, scilicet loci sacri.

PROB. 3^a PARS, scilicet, ab objecto desumi moralitatem *specificam* actus. Nam ab eo sumitur specifica moralitas actus, ratione cujus quædam virtutes et vitia, ac proinde eorundem actus, a se invicem specie differunt. Atqui quædam virtutes sicut et vitia, ac proinde ipsorum actus, a se invicem specie differunt ratione objecti circa quod versantur. — Sic virtutes theologicæ specie differunt a moralibus, eo quod theologicæ Deum habeant pro objecto, non autem morales; sic etiam homicidium et adulterium specie distinguuntur, eo quod illorum objecta specie differunt.

76. *Quæritur 1. Quomodo debeat intendi bonitas objecti ut actus sit bonus?*

Prænotandum, quod dupliciter aliquid potest esse intentum, nempe — 1. *directe, formaliter et explicitè*, quando voluntas in illud per se fertur, sive tanquam in motivum volendi, sive tanquam in rem volitam; sic qui vult eleemosynam ad satisfaciendum pro peccatis, vult directe, formaliter et explicitè misericordiam et pœnitentiam; — 2. *indirecte, virtualiter et implicitè* tantum, quando objectum est volitum mediante alio cui est annexum, vel in quo continetur; sic qui vult ludum tempore quo instat auditio missæ, vult indirecte et implicitè omissionem missæ; qui vult furtum, vult indirecte et implicitè malitiam ipsi annexam (Billuart, *de Act. hum.*, diss. 4, art. 3, § 4).

RESP. Ut actus humanus bonitatem sumat ab objecto, requiritur *ut ista directe, formaliter et explicitè sit volita*; quia, ait D. Angelicus (1. 2, q. 19, a. 7, ad 3), « ad hoc quod sit voluntas bona, requiritur quod sit boni *sub ratione boni*, id est, quod velit bonum, et *propter bonum*. » — Hinc qui jejuna ut pareat sumptibus, et a fortiori qui jejuna propter vanam gloriam, non agit opus bonum, quia non intenditur formaliter honestas jejunii.

Attamen non est necesse ut operans bonitatem actus intendat in actu *signato*, seu *reflexe*, v. g., ut dicat secum: volo id agere quia bonum est; sed sufficit ut eam velit sub ea ratione qua bona est, v. g., in eleemosyna intendat sublevare pauperem.

77. Quæritur 2. *Quomodo debeat intendi malitia objecti, ut actus sit malus?*

RESP. Ut actus sit malus ex objecto, sufficit ut *malitia objecti sit indirecte, virtualiter et implicite volita*; agit enim contra rectam rationem quicumque appetit aliquid cum quo percipit conjunctam esse malitiam, licet hæc secundum se ipsi non placeat. — Hinc qui se inebriat, licet non velit directe privationem rationis et ipsam ebrietatis malitiam, sed solam intendat delectationem quam percipit ex potu, turpiter tamen agit et peccat.

Et vero, alias vix aut ne vix ullus peccaret, si requireretur ut malitia directe et propter se intenderetur; nam vix aut ne vix ullus est qui directe intendat malitiam, et non vellet potius eam abesse a suo actu; et si quis sit ita scelestus ut eam appetat, id non potest nisi mediante aliqua bonitate quam in ea apprehendit; quia nemo intendit malum, unice ut malum (Billuart, *loc. cit.*; cf. S. Th., *ibid.*).

§ II. Utrum et quomodo actus humanus aliquam bonitatem vel malitiam sumat a circumstantiis?

78. Notio circumstantiæ. Circumstantia est *accidens quoddam moraliter afficiens actum humanum jam constitutum in suo esse tum physico tum morali*.

Dicitur 1. *accidens*, quia est quid extrinsecum entitati actus, qui sine tali accidente concipi et subsistere potest; talis est circumstantia loci sacri in furto.

Dicitur 2. *moraliter afficiens actum*, id est, modificans illum in ordine ad regulas morum, et conferens ipsi aliquid bonitatis vel malitiæ accidentalis; quia si afficeret physice, esset quidem circumstantia actus qua physicus est, non qua moralis; — sic, v. g., eleemosynam dare inimico est circumstantia moralis, quæ actionem facit magis Deo acceptam; sed dare eam manu dextera vel sinistra, mane vel vespere, in auro vel

argento, sunt circumstantiæ actus quæ physicus est, quæ nihil ad mores conferunt.

Dicitur 3. *afficiens actum humanum jam constitutum in suo esse morali*, quia objectum actus dat ipsi primam moralitatem, et ideo circumstantia non nisi secundam et accidentalem dare potest.

79. Assertio. *Actus humanus desumit aliquam bonitatem vel malitiam a circumstantiis* (S. Th., 1. 2, q. 18, a. 3).

PROB. 1. Auctoritate, — sive *Scripturæ Sacræ* (Marc., XII), ubi vidua pauper quæ in gazophylacium misit duo minuta, præfertur divitibus qui summas majores dederunt. Ergo actio viduæ hujus ex paupertatis circumstantia nobilior et sanctior facta est; — sive *Concilii Tridentini*, quod (sess. XIV, c. 5) definivit jure divino in confessione declarandas esse circumstantias peccati speciem mutantem; quod inutiliter præceptum esset, si circumstantia malitiam actui non tribueret.

PROB. 2. Ratione, et quidem multiplici. — 1. De bonitate et malitia in moralibus censendum est eodem modo ac de bonitate et malitia in entibus physicis; atqui in rebus physicis tota bonitas et perfectio non sumitur a sola forma quæ dat speciem, sed etiam ab accidentibus; ergo tota bonitas et malitia moralis non sumitur ab objecto quod dat speciem, sed etiam ex circumstantiis quæ sunt ejus accidentia (S. Th., 1. 2, q. 18, a. 3). — 2. Ideo actus humanus desumit bonitatem vel malitiam ab objecto, quia objectum habere potest relationem circumstantiæ aut disconvenientiæ ad regulas morum; sed convenientiæ etiam possunt importare hanc relationem; sic, v. g., non solum est disconveniens regulis morum furari, sed etiam furari in loco sacro. — 3. Dantur actus alii aliis meliores aut peiores, licet idem habeant objectum, eundemque finem: sic, v. g., actio illius qui nummum furatur in templo peior est quam si extra templum fieret; actio pauperis qui pauperi eleemosynam erogat, cæteris paribus sanctior est, quam actio divitis. Atqui tamen idem est objectum, idemque finis; ergo tales actus aliquid bonitatis vel malitiæ a circumstantiis desumunt.

80. Quæritur 1. Quomodo circumstantiæ distinguantur?

RESP. Circumstantiæ sunt triplicis generis :

1. *Aliæ mutant speciem moralitatis*; illæ sunt nempe quæ actum humanum — vel ex una specie trahunt ad aliam, v. g., ex indifferente eum reddunt bonum vel malum; sic deambulatio, quæ fit ob corporis sanitatem, transit in actum bonum ex indifferencia quam ex objecto habet; — vel primam speciem ita præfocant, ut impediant quominus se prodere valeat; sic eleemosyna data primario ob vanam gloriam mala est, et ita mala, ut bonitas ex objecto omnino evanescat.

2. *Aliæ novam addunt speciem bonitatis vel malitiæ bonitati vel malitiæ objectivæ*; sic, v. g., bonitati eleemosynæ, si hæc fiat ad obtinendam a Deo gratiam caste, juste et pie vivendi, talis intentionis circumstantia addit novam bonitatem; sic item malitiæ furti quod committitur in loco sacro, illa circumstantia loci addit novam malitiam.

3. *Aliæ nec primam speciem mutant, nec aliam addunt, sed bonitatem vel malitiam augment, aut minuunt intra eandem speciem*; sic major vel minor pecuniæ quantitas in eleemosyna facit majorem vel minorem eleemosynæ bonitatem, licet in specie et in natura sit eadem, nempe virtus caritatis; sic pariter major vel minor pecuniæ quantitas furto sublata facit majorem vel minorem furti malitiam, licet in specie sit eadem malitia, nempe vitium injustitiæ (Ita Scavini, *de Act. hum.*, disp. 1, cap. 3).

81. Quæritur 2. Quot numerentur circumstantiæ?

RESP. Septem communiter numerantur circumstantiæ notissimo illo Tullii versiculo :

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.

Quis significat qualitatem agentis, aut ejus conditionem, v. g., sacerdotes, religiosi vel laïci, soluti vel conjugati.

Quid denotat quantitatem et qualitatem effectus aut objecti, v. g., utrum res ablata sit sacra necne, gravis an levis.

Ubi designat qualitatem loci in quo peccatum commissum est, v. g., an sit publicus, sacer, etc.

Quibus auxiliis significat instrumenta seu media quibus usus est operans, v. g., an occiderit veneno, vel gladio.

Cur denotat finem, non intrinsecum et operis, hic enim pertinet ad substantiam actus, sed extrinsecum et operantis, v. g., utrum quis ad sacram synaxim accedat pietatis an vanæ gloriæ causa.

Quomodo exprimit modum accidentalem quo fit actus: v. g., intensive an remisse ex contemptu vel levitate, ex malitia vel passione.

Quando denotat conditionem accidentalem temporis, aut ejus durationem, v. g., an opus fiat die festo, an odium vel detractio longo tempore perduraverit.

82. Quæritur 3. *Utrum actus exterior sit circumstantia augens bonitatem vel malitiam actus interni?*

Ut status quæstionis plenius intelligatur, quædam sunt prænotanda :

1. Non quæritur utrum actus exterior *interiori conjunctus* veram habeat bonitatem vel malitiam; id enim pro certo supponimus; nam hoc ipso quod est liber et rationi conformis vel difformis, habet totum quod requiritur ut sit bonus vel malus; sed inquiritur utrum bonitatem vel malitiam habeat *propriam et distinctam*, quæ bonitatem vel malitiam actus interioris augeat.

2. Nec quæritur utrum actus exterior sit *per accidens* causa *occasionalis* cur bonitas aut malitia actus interni augeatur; non est enim dubium quin actus interior sæpe multiplicetur, aut diutius continuetur, aut majori intentione fiat propter actum exteriorem, uti fusius explicat D. Thomas (1. 2, q. 20, a. 4); sed quæstio est an *per se* et *ratione sui* actus exterior, præcise ut *mera exsecutio interioris*, huic addat *novam* bonitatem aut malitiam.

RESP. Actus exterior, prout est *mera exsecutio actus interni*, non adjungit ei bonitatem aut malitiam in ordine ad præmium vel pœnam essentialem, adjungit tamen in ordine ad præmium vel pœnam accidentalem (S. Th., 1. 2, q. 20, a. 4; in 2 dist. 40, q. 1, a. 3; de Malo, q. 2, a. 2, ad 8).

PROB. 1^a PARS — 1. Ex *Scripturis* et *SS. Patribus*, apud quos perfecta voluntas non minus laudatur aut vituperatur, remuneratur aut punitur, ac si opera fuisset completa. — Sic (*Gen.*,

XXII, 16) Deus dicit ad Abraham : « Quia fecisti hanc rem, et » non pepercisti filio tuo unigenito propter me, benedicam » tibi », et tamen Abraham de facto filium suum non mactaverat. — (*Matth.*, v, 28) : « Omnis qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam mœchatus est eam in corde suo. » Quæ verba expendens S. Bernardus (Epist. 77) ait : « Quid plinius, quam quod *voluntas pro facto* reputatur, ubi factum excludit necessitas? » — Et S. Chrysostomus (hom. 26 in *Matt.*) : « *Sola voluntas est, inquit, quæ remuneratur*, sive bona in bonis, sive mala in malis; opera autem sunt testimonia operum. »

2. *Ratione.* Bonitas enim et malitia moralis fundantur in libertate; unde ibi solum potest esse bonitas vel malitia moralis intrinseca, ubi est libertas intrinseca; sed in actu exteriori potentiae executivæ nulla est libertas intrinseca; hæc enim in sola voluntate interna reperitur; ergo nec bonitas nec malitia moralis intrinseca, sed tantum extrinseca, ab actu nempe voluntatis imperante desumpta.

PROB. 2^a PARS. — 1. Ex *communi theologorum sensu*, qui post S. Thomam docent, eos qui sola voluntate martyres sunt, posse quidem mereri æquale et majus præmium essenziale, quam qui reipsa patiuntur pro Christo, quia possunt majori affici caritate; non tamen gaudent præmio accidentali, quod *aureola* dicitur, quia illa solum ipsi exteriori passioni debetur.

2. *Ratione.* Præmium essenziale est conjunctio animæ cum Deo per visionem et amorem; præmium vero accidentale est gaudium de bono creato; sed qui actum externum, v. g., elemosynam posuit, de ejus positione gaudebit in cœlis; qui vero ponere voluit et non potuit, de positione ejus gaudere non poterit. Ergo licet ambo conveniant in præmio essentiali, different tamen in accidentali; idemque e converso dicendum de reprobis, ut patet.

Adverte tamen quod, cum actus externus sit interioris *complementum substantiale*, et ex utroque exsurgat *unus actus moralis* in certa specie malitiæ, puta furti vel adulterii, ideo actus externus semper debet in confessione declarari, ut completa peccati species explicetur.

§ III. Utrum actus humanus aliquam bonitatem vel malitiam habeat a fine?

83. Prænotanda. — 1. Licet finis una sit e præcedentibus circumstantiis expressa vocabulo *cur*, de fine tamen particulariter agunt theologi, quia est inter circumstantias præcipua qua agens moveatur ad opus. — 2. Finis de quo agitur in præsentī, non est finis *operis*; is enim non distinguitur ab objecto; sed est finis *operantis*, qui etiam extrinsecus vocari solet.

84. Assertio : *Actus humanus desumit etiam bonitatem vel malitiam a fine* (S. Th., 1. 2, q. 18, a. 4).

PROB. 1. *Script. Sacra* (Matth., vi, 1) : « Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus; *ut videamini ab eis*, alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum. » Et insuper (Ibid., 22, 23) : « Lucerna corporis tui est oculus tuus; si *oculus* tuus fuerit *simplex*, *totum corpus lucidum* erit; si autem *oculus* tuus fuerit *nequam*, *totum corpus tuum tenebrosum* erit. » Ergo omnis actus humanus pendet a fine ejusque influxu; si finis sit bonus, non potest non influere bonitatem, si pravus, non potest non refundere pravitatem.

PROB. 2. *Ratione.* Nam finis — 1. facit actum *ex indifferente bonum vel malum*; sic deambulatio mala est, si fiat luxus ostendanti causa, bona vero, si fiat ut quis liberius deinceps Deo famuletur; — 2. facit actum *ex malo pejorem*, ut si quis furetur quo possit lautius vino indulgere; — 3. facit actum *ex bono malum*, ut si quis jejundet eo fine ut hominibus appareat jejunans; — 4. facit actum *ex bono meliorem*, ut si quis eleemosynam eroget ut peccata sua redimat. Ergo actus humanus aliquam bonitatem vel malitiam habet a fine.

85. Quæritur 1. *Quantum actus bonus, relatus ad finem bonum, inde contrahat bonitatem?*

RESP. cum S. Thoma (q. 19, a. 8), quod aliquando accipit totam bonitatem finis, aliquando non; — 1. accipit totam bonitatem finis, si actus ille sit satis efficax et proportionatus secundum omnes suas circumstantias ad finem illum assequen-

dum; v. g., quispiam intendit in aliquo actu amoris tantum amare Christum, quantum amavit eum S. Laurentius; si ille actus amoris procedat ex æquali caritate habituali, et gratia actuali, qualem habuit S. Laurentius, actus ille habebit totam bonitatem finis, seu intentionis; — 2. si vero actus ille non sit tam intensus, vel non habeat proportionem ad talem finem, *non habebit totam bonitatem finis*, ut si quis, ex intentione alendi quinquaginta pauperes, det summam insufficientem, medium enim non est fini proportionatum; ex eodem defectu provenit, quod voluntas convertendi totum mundum, alendi omnes pauperes, liberandi omnes animas ex purgatorio, etc., non habeat totam bonitatem finis; nam per unum actum voluntatis non possunt illi fines obtineri; — 3. attamen *utile est hujusmodi fines perfectiores affectu prosequi*; quia medium semper aliquid participat de bonitate finis; ita quisquam communicans, recte exoptat Christum in Eucharistia suscipere cum ea caritate, qua eum divina Virgo concepit, cum ea reverentia, qua eum adorant Angeli, etc.; ita etiam utiliter excubabis aliquos affectus, v. g. succurrendi omnibus pauperibus, si possibile foret; pariter in passione levioris doloris vel afflictionis, augebitur meritum ex affectu magnæ caritatis aut martyrii (Dens, *de Act. hum.*, n. 85).

86. Quæritur 2. *Quantam actus malus contrahat malitiam ex malo fine intento?*

RESP. *Contrahitur tota malitia finis intenti*, juxta hæc verba S. Thomæ (*loc. cit.*, ad 3) : « Quantum mala est intentio, tantum mala est voluntas. » — Ratio est, quia sola malitia intentionis sufficit ad malitiam voluntatis; ad malum enim sufficit unus defectus; et hinc patet disparitas a præcedenti responsione, quia nempe sola bonitas intentionis non est tota causa bonæ voluntatis. Unde qui per mendacium intendit peccare mortaliter, peccat mortaliter; qui per levem alapam intendit occidere hominem, fit reus homicidii (Dens, *ibid.*).

ARTICULUS II.

De concursu multiplicis moralitatis ex pluribus simul fontibus in eodem actu.

Duæ sunt quæstiones : — 1. de multiplici moralitate ejusdem rationis, scilicet de multiplici bonitate, vel multiplici malitia; — 2. de multiplici moralitate oppositæ rationis, quarum nempe una sit bona, altera mala.

§ I. An idem actus possit simul habere plures species bonitatis, vel plures species malitiæ, ex pluribus fontibus concurrentibus?

Hæc quæstio vix ullæ controversiæ locum dedit; communis est enim inter theologos opinio affirmans.

87. Assertio. *Idem actus potest simul habere plures species bonitatis, vel malitiæ, unam ex objecto, aliam ex circumstantiis, aliam denique ex fine.*

PROB. 1. *Auctoritate S. Thomæ* qui ait (1. 2, q. 18, a. 4) : « Actiones humanæ habent rationem bonitatis *ex fine* a quo dependent, *præter bonitatem absolutam*, quæ in eis existit, » et postea dicit quadruplicem bonitatem posse reperiri in actu : primam naturalem secundum esse physicum, tres alias morales, ex objecto nempe, ex circumstantiis et ex fine.

PROB. 2. *Ratione.* — 1. Bonitas et malitia actus desumuntur ex conformitate vel difformitate ad regulam morum; sed unus idemque actus potest esse conformis vel difformis regulæ morum duobus simul vel tribus distinctis modis; sic cum quis eleemosynam tribuit pauperi ut peccata propria redimat, duplex in eo actu occurrit conformitas ad regulam morum, una misericordiæ, altera vero pœnitentiæ; sic etiam qui furatur in ecclesia ad sese inebriandum, triplicem uno actu contrahit malitiam, unam injustitiæ ex objecto, aliam sacrilegii ex circumstantia, aliam intemperantiæ ex fine; sic e converso S. Ludovicus eleemosynam pauperibus erogans, capite aperto, genibus flexis, ad eos sublevandos, et potissimum ad Christum in illis venerandum, bonitates plurium virtutum unico actu amplectebatur. — 2. Et sane, idem actus potest

procedere a distinctis virtutibus, nempe ab una elicitive, et ab alia imperative, ut constat in martyrio, quod, ut ait D. Angelicus (2. 2, q. 124, a. 2, ad 2), « est actus caritatis ut imperantis, fortitudinis autem ut elicientis; » ergo potest ab utraque suam specialem bonitatem habere.

88. Corollaria. Hinc infertur opus *ex objecto bonum ad finem bonum relatum*, puta eleemosyna ad satisfaciendum pro peccatis, *melius esse et duplicis meriti*; imo *meritum multiplicari ratione multiplicis boni finis extrinseci* quem operans sibi proponit.

Valde igitur præstat ut bonum faciens bonas et præsertim supernaturales intentiones multiplicet; sic enim simul et eodem actu habere poterit exercitium, et meritum plurium virtutum; quare pastor aut confessarius assistens infirmo, qui ad multa opera externa virtutum est impotens, eum utiliter hortabitur ad habendum plurium virtutum motiva, ut speciale meritum eorum acquirat.

§ II. Ad idem actus possit esse simul bonus et malus ex diverso fine?

89. Sensus quæstionis. In quæstione dicitur *simul*, quia conveniunt omnes eundem actum posse *successive* esse moraliter bonum et malum, et e contra; sic potest aliquis velle vesci carnibus tempore licito, et volitionem hanc eo etiam tempore continuare quo carniū esus illicitus sit; tunc autem unus et idem actus transit successive ab una moralitatis specie in aliam. Quæstio itaque est de eodem actu pro eodem tempore.

Porro triplex hypothesis fingi potest: — 1. actus ex objecto bonus relatus ad finem malum; — 2. actus ex objecto malus relatus ad finem bonum; — 3. actus ex objecto et fine bonus cui adjicitur circumstantia mala.

90. Quæritur 1. *Quid de actu secundum se bono relato ad finem malum?*

Ante responsionem notandum est duplicem esse finem, — 1. *totalem et adæquatam*, quando nempe malus finis unica est ratio, cur eligitur bonum opus, in quo casu honestas operis

nullo modo appetitur, sed se habet ut merum medium ad malum finem assequendum; ut si quis juvenis puellæ pauperi, ad eam seducendam, erogaret eleemosynam; — 2. *partialem et inadæquatum*, quando nempe malus finis non est unicum motivum actionis, sed propria etiam operis honestas propter se appetitur, et ideo se habet ut finis saltem intermedius, non ut merum medium; sic, dum quis ex sincero fine misericordiæ vult pauperi dare eleemosynam, sed quia pauper petit in publico, subintrat stimulus vanitatis, quæ etiam movet ad dandam eleemosynam.

RESP. 1. Actus *ex objecto bonus*, cujus *malus finis est totalis et adæquata ratio* cur eligatur, non servat bonitatem objecti, *sed fit totus malus*.

Responsio facile constat — 1. *Script. Sacra*. Christus ait (*Matth.*, vi, 23): « Si *oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit*; » unde si finis est malus, totus actus malus erit. Et insuper (*Ibid.*, 1): « Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, *ut videamini ab eis*; alioquin *mercedem non habebitis* apud Patrem vestrum qui in cœlis est; » at si opera ex malo fine patrata remanerent bona, non forent absque mercede; ergo. — 2. *Ratione*. Si actio illius qui ob vanam gloriam mendico stipem erogat, bona esset, utique ratione objecti. Atqui hæc actio ne ratione quidem objecti bona est; objectum enim actionis non est eleemosyna simpliciter, sed eleemosyna prout ad malum finem relata, seu prout peccati instrumentum, quod sane malum est. Ergo.

RESP. 2. Actus *ex objecto bonus*, cujus *malus finis non est totalis et adæquata ratio* cur eligatur, potest esse *simul bonus ex objecto et malus ex fine*, nisi tamen *finis sit mortaliter malus*.

Nam — 1. Actus de quo agitur, v. g., eleemosyna facta partim propter propriam honestatem misericordiæ, partim propter vanam gloriam, haurit et retinet bonitatem ex objecto, non obstante concursu hujus finis extrinseci mali; siquidem amare bonum in se et propter se est necessario et essentialiter bonum; atqui eleemosynæ honestas in casu amatur in se et propter se, et non præcise et unice propter vanam gloriam, quam suppo-

nimus non esse illius causam totalem et adæquatam. Ergo. — 2. Si levis inordinatio finis totum inficiat actum, ita ut nihil in eo bonitatis remaneat, vix ullum actum bonum etiam in viris sanctis reperire poterimus; paucissima enim sunt opera etiam in viris sanctis attente vigilantibus, quibus in hac vita non immisceatur aliqua mala intentio, puta vanæ gloriæ, amoris proprii, etc.; porro durum nimis et absurdum consequens; ergo (Billuart, *de Act. hum.*, diss. 4, art. 4, § 2).

Dixi *nisi finis sit mortaliter malus*, tum enim actus fit omnino malus, propter rationem infra afferendam, ubi agemus de circumstantia mala quæ actui bono advenit (n. 92).

91. Quæritur 2. *Quid de actu secundum se malo, sed relato ad finem bonum?*

RESP. Talem actum *manere in se malum*, minui tamen ejus *malitiam*.

1. *Hic actus manet in se malus*, — tum quia specifica et primaria actuum humanorum moralitas desumitur ab objecto secundum esse morale spectato, ut dictum est supra (n. 71); atqui in casu objectum est malum; ergo; — tum quia eos damnat Apostolus qui dicunt facienda esse mala ut eveniant bona (*Rom.*, III, 8); — tum quia ad militiam moralem specificam satis est, si desit vel unicum eorum quæ debentur actui; unde illud theologiæ effatum: « Bonum ex integra causa, malum ex quocumque defectu. »

2. *Ejus malitia minuitur*; nam malitia seu gravitas peccati desumitur ex affectu voluntario ad peccatum; atqui in casu, licet non minuatur malitia, v. g., furti vel mendacii, petita ex objecto, minuitur tamen affectus voluntarius ad peccatum; peccatum enim non appetitur nisi ex amore boni honesti, et ut induit rationem boni utilis ad istud bonum honestum consequendum. Hinc S. Augustinus (*Cont. mend.*, cap. 8): « Pejor est, inquit, qui concupiscendo, quam qui miserando furatur. » Et S. Thomas (2. 2, q. 110, a. 2): « Quanto bonum intentum est melius, tanto magis minuitur culpa mendacii. »

Dixi tamen talem actum *manere in se malum*, quia sæpe sæpius fit *saltem inadæquate bonus in individuo* et probabilius *etiam meritorius*, quando nempe agens est in bona fide; nam

qui bona fide existimat se posse actum seu medium ex objecto malum adhibere in bonum finem, agit ex certa conscientia de honestate suæ actionis; jamque objectum specificè malum sibi non est malum, sed illud apprehendit ut bonum propter finem intentum; imo, ait S. Ligorius (*Tract. de Consc.*, n. 6, 7), et mereri debet propter bonum finem quo operatur, nempe gloriæ Dei, aut caritatis erga proximum, etc.; unde recte S. Bernardus dicit (*de Præcepto et dispens.*, c. 12, 17): « Nec plane condigna remuneratione fraudabitur in opere quoque non bono ipsa bona voluntas. »

92. Quæritur 3. *Quid de actu bono ex objecto et fine, sed cui advenit circumstantia aliqua mala?*

RESP. 1. Circumstantia mortaliter mala semper actum omnino inficit, quantumvis ex aliis capitibus bonum; actus enim ille nulla ex parte bonus esse potest, siquidem agens peccando mortaliter a Deo totaliter recedit (*Gury*, n. 30).

RESP. 2. Circumstantia venialiter mala, actui bono adveniens, totam ejus bonitatem et meritum non aufert. Ratio est quia circumstantia de qua loquimur, non est finis et intentio saltem principalis agentis, sed irrepit duntaxat in decursu operis de se boni et in finem bonum directi, v. g., si quis inchoato in bonum finem jejunio, gloriam inanem inter jejunandum concipiat, vel aliquo veniali tædio aut impatientia afficiatur; atqui talis circumstantia non potest actum intrinsece vitare; siquidem nullo modo influit in actum bonum, sed eum tantummodo extrinsece comitatur; ergo. — Et sane quis audeat dicere sanctissimum martyrem qui, ex ferventissima caritate vitam pro fide profundens, inter durissima tormenta et acerbissimos labores levem vel impatientiæ vel pusillanimitatis motum admittit, illico privari absolute et merito et corona martyrii?

Hinc consolationem capere possunt pii et timorati homines, dum in virtutum exercitio aliquis defectus subrepat; sic ex pia intentione Deo pro peccatis satisfaciendi procedit opus pœnitentiæ quandoque levi defectu vel excessu maculatum; sic ex zelo disciplinæ in adolescentem dissolutum procedit quandoque in magistro vel parente correptio leviter excedens;

sic ex zelo promovendi gloriam Dei et salutem proximi procedit nonnunquam in prædicatore concio aliquo vanæ complacentiæ motu sordescens; sic ex honesta intentione subveniendi per cibum et potum necessitati corporis sæpe procedit comestio aut potatio insidianti sensualitati paululum indulgens; et plura alia similia; nemo tamen dicit has pias et bonas intentiones ideo perire, taliumque operum merita penitus amitti (Billuart, *loc. cit.*).

ARTICULUS III.

De indifferentia actuum humanorum ex tribus simul fontibus.

93. Prænotanda. Actus humanus dupliciter considerari potest, *in specie* scilicet et *in individuo*. — Actus humanus *in specie* est actus spectatus comparate ad objectum tantum, abstrahendo a fine et a cæteris circumstantiis; quare dicitur etiam actus humanus *in abstracto*. — Actus vero humanus spectatus *in individuo* est actus prout a parte rei ponitur, et comparate ad tres fontes moralitatis, scilicet ad objectum, finem et circumstantias.

1. Certum est dari actus indifferentes *in specie*, seu *in abstracto*, id est, actus qui spectati seorsim a fine quo fiunt, nihil boni continent aut mali moralis; sunt enim actus quorum objectum est indifferens, id est, neque præceptum, neque prohibitum a lege, uti levare festucam, ire ad campum, et similia, unde bene S. Hieronymus (*Epist.* 89): « Bonum est, inquit, continentia, malum est luxuria, inter utrumque indifferens ambulare » (Cf. S. Thom., 1. 2, q. 18, a. 8; S. Lig., *de Act. hum.*, n. 43).

2. Certum est etiam dari actus indifferentes in individuo, sed *indeliberatos*, utpote qui ex imaginatione vel naturæ impulsu procedunt, ut plerumque fricare barbam, manum aut pedem movere; hi enim neque boni, neque mali sunt moraliter, sed defectu libertatis.

3. Certum est tandem dari in individuo actus etiam deliberatos qui neque meritorii sint neque demeritorii, sed in-

differentes *in ordine supernaturali*; sic eleemosyna facta ab infideli aut peccatore ex motivo misericordiæ.

Quæstio est igitur utrum dari possunt *in individuo*, seu comparate ad objectum, finem et circumstantias, actus *deliberati*, qui neque boni neque mali sint, sed *indifferentes in ordine naturali*. — Affirmant Scotistæ; negant Thomistæ.

94. Assertio. *Dari non possunt actus indifferentes in individuo.*

PROB. 1. *Script. Sacr.* Ait enim Christus (*Matth.*, XII, 36): « Dico autem vobis quoniam *omne verbum otiosum* quod locuti » fuerint homines, *reddent rationem de eo* in die iudicii. » Unde verbum otiosum est malum et prohibitum. Sed non minus actio otiosa est moraliter mala, quam verbum otiosum, imo magis, cum in actione otiosa tempus tam inutiliter occupetur quam in verbo otioso, et aliunde jactura rei otiosæ major sit quam damnum verbi otiosi: unde recte S. Hieronymus (*in Ps.* XVI): « Si de verbis otiosis, inquit, redditur ratio, *quanto magis de operibus.* » Porro sive verbum sive opus dicitur otiosum, non eo quod habet malum finem, sed quia caret debito fine, juxta illud S. Gregorii (*Hom.* 6 *in Evang.*): « Otiosum verbum est quod utilitate rectitudinis, aut ratione justæ necessitatis caret. » Ergo omnis actio quæ ad debitum finem non ordinatur est mala; ergo omnis actio aut bona est, aut mala; ergo nulla actio est indifferens in individuo.

PROB. 2. *Auctoritate Doctorum.* S. Augustinus (*De peccat. mer. et remiss.*, lib. 2, cap. 18): « Mirum, si (voluntas) potest *in medio* ita consistere, ut *nec bona nec mala* sit. Aut enim justitiam diligimus, et bona est; aut si omnino non diligimus, non bona est. Quis vero dubitet dicere voluntatem nullo modo justitiam diligentem *non modo esse malam, sed etiam pessimam?* » — S. Thomas (I. 2, q. 18, a. 8): « Oportet quod quilibet actus individualis habeat aliquam circumstantiam, *per quam trahatur ad bonum vel malum*, ad minus ex parte intentionis finis. Cum enim rationis sit ordinare, actus a deliberata ratione procedens, si non sit ad debitum finem ordinatus, eo ipso repugnat rationi, et habet rationem mali; si vero ordinatur ad debitum finem, convenit cum ordine rationis, unde

habet rationem boni. Necesse est autem quod vel ordinetur, vel non ordinetur ad debitum finem, unde *necesse est omnem actum hominis a deliberata ratione procedentem in individuo consideratum bonum esse vel malum.* » — Ita etiam expressis verbis docet S. Ligorius (*de Act. hum.*, n. 44).

PROB. 3. *Ratione fundamentali*, quam præbet D. Angelicus verbis citatis. Quotiescumque enim homo deliberate agit, tenetur actioni suæ præstituere finem bonum et honestum : quod si faciat, actus erit bonus, modo aliunde non sit malus ; si non faciat, erit malus, quia carebit fine sibi debito. Ergo non datur, nec dari potest in individuo actus qui nec bonus nec malus sit, sed indifferens (Ita Billuart, *de Act. hum.*, diss. 6, art. 6).

Antecedens sic probatur. — 1. Homo, quotiescumque deliberate agit, tenetur agere *ut homo*, seu secundum dignitatem et exigentiam naturæ rationalis, et prout distinguitur a brutis ; atqui hoc est agere propter bonum honestum, quod est finis creaturæ rationalis ; ergo. — 2. Distinguitur tantum triplex bonum propter quod homo agere potest, scilicet honestum, utile et delectabile ; atqui non potest agere propter bonum *utile*, utpote quod non propter se appetitur, sed propter aliud ad quod conducit, unde non potest habere rationem finis ; nec ei licet agere propter bonum *delectabile*, ut sic, utpote quod est finis brutorum et partis sensitivæ, non creaturæ rationalis ; ergo debet agere propter bonum *honestum*. — 3. Probavimus supra (n. 18) hominem teneri in omnibus actibus deliberatis agere propter Deum tanquam finem ultimum, intentione virtuali implicita ; atqui, ex iis quæ ibidem explicavimus, hoc nihil aliud est quam intendere operis honestatem, quæ de se et proprio pondere in Deum tendit, tanquam in fontem omnis honestatis ; ergo homo, quotiescumque deliberate agit, tenetur sibi proponere finem honestum ; ergo nullus est actus indifferens in individuo.

CONFIRMATUR assertio : Actio spectata in individuo est actio quæ fit propter aliquem finem ; semper enim homo in actibus deliberatis, agit propter finem. Atqui actio quæ fit propter finem, non potest esse indifferens ; nam eatenus talis actio esset indifferens, quatenus fieret propter finem qui nec bonus

nec malus esset; id autem est impossibile; siquidem finis omnis est vel Creator, vel creatura; sed actio quæ fit propter Creatorem, ut agens in eo conquiescat, fit propter bonum finem; actio vero quæ fit propter creaturam, sine ordinatione saltem implicita in Deum, ut voluntas in illa sola ultimate conquiescat, fit propter malum finem; ergo.

95. Corollarium 1. *Ergo peccat qui delectationem sensibilem propter se solam appetit.*

Nam ille homo agit inordinate, utpote pervertens ordinem rerum ab auctore naturæ institutum. Ex Dei enim instituto duo sunt ordines facultatum, quasi duæ partes, in homine; facultates nempe partis sensitivæ quæ ad bonum sensibile tendunt, et facultates partis intellectivæ quæ bonum rationale seu honestum debent appetere; eaque subordinatio inter illas stabilita fuit, ut pars sensitiva, quæ ideo inferior dicitur, parti rationali seu superiori, nunquam vero pars rationalis parti sensitivæ inserviat. Ergo delectatio nunquam debet esse finis ultimus actionis deliberatæ, sed haberi debet tantum veluti medium ad actiones promptius, suavius, constantius efficiendas (Cf. S. Th., 1. 2, q. 4, a. 2, ad 2). Porro ille qui delectationem sensibilem propter se *solam* appetit, in ea quasi in fine ultimo operis sistit et requiescit, *positive* excludens quosvis alios fines honestos; ergo pervertit ordinem a Deo institutum; ergo peccat. — Jure igitur damnata fuit propositio sequens ab Innocentio XI (prop. 8): « Comedere et bibere usque ad satietatem ob solam voluptatem non est peccatum, modo non obsit valetudini, quia licite potest appetitus naturalis suis actibus frui. »

96. Corollarium 2. *Ergo licite et honeste agit, qui delectationem sensibilem etiam propter se quærit, dummodo finem ulteriorem aliquatenus implicite intendat.*

Nam aliud est agere *propter delectationem*, aliud *propter solam delectationem*; posterius hoc ulteriorem operis finem *positive* excludit; hæc autem finis exclusio inordinata est; sed prius nullam inordinationem involvit. Si adesset inordinatio, vel quia delectatio quæritur, vel quia propter se quæritur.

Porro — 1. Nulla est in ordinatio *in eo quod delectatio quæritur*; siquidem delectatio sensibilis in se est quid bonum, juxta S. Thomam (*Cont. Gent.*, lib. 3, cap. 26): « Delectatio, inquit, *bona est et appetenda*, si bonam consequatur operationem »; si enim esset intrinsece mala, quare Deus homini dedisset facultatem eam percipiendi? Imo inter virtutes cardinales numeratur virtus temperantiæ, cujus proprium officium est usum delectabilium, non omnino respuere, sed moderari.

2. Nec inordinatio adest, quia delectatio *propter se* quæritur, si non *propter se solam*; nam qui delectationem moderate appetit, eam quidem ratione sui quærendo, sed ulteriorem finem simul implicite et virtualiter intendendo, ille ordinate et honeste agit; ad actionis enim honestatem non necesse est de ulteriori aut etiam de fine operis intrinseco cogitare, sed satis est, ut actionem ceu rectæ rationi consonam apprehendat. In eo casu delectatio est quidem finis, sed finis tantum intermedius, qui aliquatenus implicite ad finem honestum, et ultimate ad Deum refertur.

Quapropter non peccat, etiam leviter, qui delectationem cibi vel ludorum, vel etiam recreationem aurium ex musica, oculorum ex visione pulchri, narium ex olfactione floris expresse quærit, etiamsi in his et similibus non cogitet de ulteriori fine, dummodo consueverit ea assumere propter aliquam animi vel corporis utilitatem, aut etiam velit generatim in his omnibus honeste se habere (Gury, edit. Dumas, n. 28). — Quinimo tales delectationes moderatæ, cum sint in se naturaliter bonæ, utpote a nostra natura intentæ, possunt offerri Deo, et illa oblatio sive actualis sive virtualis poterit esse supernaturaliter meritoria vitæ æternæ (Gury, *Cas. Consc.*, n. 30).

97. Scholium. Utraque sententia, etsi in principiis speculativis multum opposita, non tamen videtur adeo differre quoad praxim. Nam Scotistæ, haud secus ac Thomistæ, prohibent ne finis actus humani *positive et ultimate* reponatur in creaturis, ac proinde in bono delectabili. Pariter Thomistæ, haud secus ac Scotistæ, dicunt sufficere ad vitandum peccatum, ut agens, in bono delectabili quærendo et percipiendo, ulteriorem finem honestum, ad quem tale bonum naturaliter tendit, *implicite*

tantum intendat, aut etiam juxta plures *positive non excludat*. Quapropter nec plura sunt peccata, in sententia Thomistarum, nec pauciora in sententia Scotistarum. In hoc uno differunt, quod bonus dicitur a Thomistis finis et actus, qui ut indifferens ab adversariis habetur, atque ideo plus bonitatis moralis in operibus humanis a prioribus doctoribus tribuatur quam a posterioribus. Adde quod hæc bonitas est tantum ordinis naturalis; nullumque meritum se sola conferre potest nobis qui ad finem supernaturalem sublimati sumus (Gury, n. 24).

CAPUT III.

DE REQUISITIS UT ACTUS HUMANUS SIT MORALITER IMPUTABILIS.

98. Expositis essentia moralitatis, et fontibus ex quibus in actus nostros derivatur, remanet ut hos actus, in sua moralitate constitutos, inspiciamus, conditionesque explicemus, quibus datis moralitas eorum bona vel mala nobis imputetur.

Dicemus de conditionibus requisitis — 1. in actu humano universim spectato, — 2. in voluntario indirecto.

ARTICULUS I.

De requisitis in voluntario communiter sumpto.

Ut bonitas vel malitia alicujus actus possit et debeat agenti imputari, conditiones requiruntur, tum ex parte intellectus, tum ex parte voluntatis.

§ I. De requisitis ex parte intellectus.

Ex parte intellectus unica adesse et requiri potest conditio, juxta superius dicta (n. 6), nempe cognitio seu apprehensio eorum in quibus actio facienda consistit.

99. Multiplex species seu gradus cognitionis. Cognitio est vel *materialis* et *physica*, vel *moralis*, — Prior ea est qua intellectus entitatem physicam actus apprehendit sine ordine ad

regulas morum, ut si quis carnes die jejunii comedens, apprehendit quidem carnum comestionem, sed prohibitionem ideoque actus malitiam ignorat, aut ad eam non advertit. — Posterior ea est qua actus apprehenditur secundum suam convenientiam vel inconvenientiam cum regulis morum, ut si quis in eodem casu ad prohibitionem advertat.

Cognitio moralis — 1. est vel *perfecta* seu plena, vel *imperfecta* seu semiplena. — Cognitio porro *perfecta* censetur, quando intellectus sine turbatione aut impedimento actus bonitatem vel malitiam apprehendit; et hoc quidem sæpe fit per cogitationem *distinctam*, *reflexam* et *discursivam*, sed fieri potest etiam unico instanti per *simplex judicium* mentis, quin mens per discursum in seipsam speciali actu reflectat, imo et per cogitationem *confusam*, ad sensum qui infra explicabitur. — Cognitio *imperfecta* est, quando quis actum ejusque moralitatem, mente non omnino expedita, ideoque semiplene tantum apprehendit, qualiter evenit in semidormiente, vel semiamente, vel semiebrio, aut in eo qui variis distractionibus distrahitur vel vehementi passione impetitur.

2. Est vel *actualis*, vel *præterita* seu *virtualis*. — Cognitio *actualis* adest, quando hic et nunc advertitur ad bonitatem vel malitiam actus; quod fieri potest duplici modo, aut advertentia *reflexa*, seu, ut aiunt, *signata*, quando intellectus secum consultat de moralitate actus faciendi, vel saltem advertit se ad eam advertere, aut advertentia *simpliciter actuali* seu *exercita*, quando quis sine tali reflexione sed cum directa apprehensione bonitatis vel malitiæ rei faciendæ operatur; huic distinctioni affinis est illa quam exposuimus de voluntario in actu signato et in actu exercito (n. 13). — Cognitio *præterita* seu *virtualis* ea est quæ præcessit, nec jam actualiter existit, per quam scilicet agens initio operis vidit ejus moralitatem, vel in causa apprehendit effectus morales secuturos, de quibus jam nunc non recogitat.

3. Est vel *distincta*, vel *confusa*. — Cognitio *distincta* est, quando res clare et aperte in se cognoscitur; *confusa* vero, quando quis actionem ponit vel omittit, sine clara quidem advertentia, aut etiam directa dubitatione vel suspitione malitiæ,

sed cum aliquali tamen cogitatione sive periculi, sive obligationis inquirendi, quæ, si non negligeretur, conduceret ad cognitionem distinctam malitiæ. — Infra hujusmodi cognitionem confusam, ponunt quidam auctores cognitionem seu advertentiam *interpretativam*, quæ in eo consistat, quod agens debeat et possit advertere, quamvis revera nullatenus advertat; utrum ad imputabilitatem actus sufficiat necne, infra expendemus (Theol. Ling., p. 266, 267; Billuart, *de Peccatis*, diss. 5, art. 6).

100. Assertio 1^a: *Ut moralitas alicujus actus agenti imputetur, hæc requiruntur et sufficiunt ex parte cognitionis :*

1. *Requiritur cognitio moralis, nec sufficit cognitio physica;* bonitas enim vel malitia actus non potest agenti imputari, nisi hujus voluntas in eam feratur tanquam in objectum; sed voluntas est facultas cæca, quæ illud tantum objectum appetit, quod ab intellectu fuit aliquo modo apprehensum, juxta illud adagium : ignoti nulla cupido; ergo ad moralem imputationem requiritur cognitio moralis, et cognitio mere physica nihil refert ad mores.

2. *Requiritur cognitio saltem confusa, nec sufficit cognitio mere interpretativa;* etenim nihil potest esse volitum, quin sit præcognitum; unde si non præcessit cognitio et advertentia saltem confusa, eo modo quo fuit superius explicata, bonitas vel malitia actus est omnino involuntaria, ideoque non potest agenti imputari. — Et sane si nulla habeatur suspicio, vel cogitatio de obligatione adhibendæ majoris diligentiae, aut considerationis, inadvertentia est prorsus invincibilis; nec sufficit quod operans advertere potuerit et debuerit, aut quod ipsi non defuerint media apta ad illum monendum de actus malitia, si de facto ad illa minime attenderit, deest cognitio moralis, actusque, qua moralis, non est voluntarius; alias sequeretur, ait S. Ligorius (*De peccatis*, n. 4), quod plurimi homines multis mortalibus culpis gravati se invenirent, quin circa illas ullam cognitionem unquam habuerint ». — Concludendum igitur cum eodem doctore (*Ibid.*), « quod opinio eorum (si forte adsunt), qui dicunt operanti adversus legem imputandos esse omnes errores quos committit, etiamsi nulla un-

quam intercesserit advertentia saltem in confuso, sed tantum adfuerit advertentia interpretativa, hæc opinio nullo modo sustineri potest. »

3. *Sufficit cognitio præterita, nec requiritur cognitio actualis*; nam duplex est voluntarium pariter imputabile, voluntarium *in se*, et voluntarium *in causa*: prius equidem cognitionem et advertentiam actualem prærequirit; sed posterius supponit tantum cognitionem adfuisse quo tempore causa fuit posita; ergo ad imputabilitatem aliquando sufficit cognitio præterita.

4. *Sufficit cognitio confusa, nec requiritur cognitio distincta*; nam cognitio confusa, ex dictis, aliqualem supponit cogitationem saltem obligationis inquirendi, quæ, si non negligeretur, conducirer ad cognitionem distinctam malitiæ; id autem sufficit ut talis malitia imputetur ei qui inquirere negligit; data enim hac negligentia, actus fit moraliter voluntarius saltem in causa; ergo ad moralem imputabilitatem non requiritur cognitio distincta, sed sufficit cognitio confusa.

101. Assertio 2^a. *Ut moralitas actus quoad omnem suæ materiæ gravitatem imputetur, requiritur insuper cognitio perfecta, sive sit actualis sive præterita, sive pariter sit confusa sive distincta, nec sufficit cognitio imperfecta.*

PROB. Nam sublata cognitione perfecta (ait Theol. Ling. de Act. hum., n. 298), mens non est plene expedita, sed impeditur et ligatur in sua operatione, nec proinde gaudet omni libertate, ut patet in semidormiente, semiebrio, semiamente; quare agens non potest dici omnino sibi præsens suive compos, nec proin omnino dominus suorum actuum; porro ei qui non omni sua libertate gaudet, nec est omnino dominus suorum actuum, actus non possunt quoad omnem materiæ gravitatem imputari; ergo.

Dixi 1. *requiritur cognitio perfecta*, non vero ea *perfectissima*, qua non tantum moralitas actus plene apprehenditur, sed etiam ipsius sequelæ, motiva et media clarissime cognoscuntur, ac diu perpenduntur; si enim talis advertentia requireretur ad totalem materiæ imputationem, pauci admodum, præsertim inter rudes, peccarent mortaliter; sed sufficit advertentia perfecta quam definivimus.

Dixi 2. *sive sit actualis, sive præterita*, quia, ut jam explicatum fuit, etsi cognitio perfecta *actualis* requiratur ut actus sit *in se* plene voluntarius et totaliter imputabilis, cognitio *præterita* potest esse sufficienter perfecta, ad imputationem totalem voluntarii *in causa*.

Dixi 3. *sive sit distincta, sive confusa*, quia bene fieri potest, ut cognitio sit simul confusa et perfecta; cognitio enim potest esse confusa ex causis duplicis generis, vel ex impedimento *naturali* et *involuntario* quod obstat quin mens sit prorsus sibi præsens, et plene advertere possit, vel ex *negligentia* aut *inconsideratione* aut *passione voluntaria*; — in priori autem casu cognitio est equidem simul confusa et imperfecta; — in posteriori vero casu, est confusa simul et perfecta, seu potius est forsan confusa *in se*, sed perfecta *in causa*, quia agens scienter et libere omittit plenioram et distinctam considerationem, aut advertentiam circa actus malitiam; quare hæc quoad totam suam gravitatem potest ipsi imputari. — Haud diffitemur tamen quod cognitio perfecta sæpius de facto coincidat cum cognitione distincta; neque quod meritum vel demeritum actus eo magis respective ad agentem augeatur, quo ejus cognitio et advertentia ab bonitatem vel malitiam operis est magis distincta et expressa.

102. Quæritur 1. *Quibusnam signis dignoscatur cognitio seu advertentia imperfecta?*

Hæc sunt signa advertentiæ imperfectæ : — 1. quando agens nondum attingit septennium; ordinarie enim præsumi potest non habuisse plenum usum rationis; — 2. quando est semistultus, aut fuerit, dum ageret, semiebrius, vel semidormiens, aut etiam si quasi semidormiens rem tenuiter apprehenderit; — 3. quando quis vehementi passione aut animi perturbatione, vel distractione et alicujus objecti meditatione involuntarie et citra culpam præoccupatus fuerit; hæc enim omnem advertentiam impedire possunt, et ordinarie illam minuunt; — 4. quando post factum rem melius considerans, judicat se omnino non fuisse facturum, si ita apprehendisset; — 5. quinimo quotiescumque agens, præsertim si sit timorata conscientia, et habitualiter a peccato gravi abhorreat, dubitat

an peccatum perpetrando fuerit perfecte excitatus a somno vel non, aut esset mentis compos, an in ebrietate aut phrenesi egerit; qui enim ex plena advertentia agunt, satis cognoscunt se fuisse vigiles aut sui compotes, nisi forte mora temporis oblivionem induxerit.

103. Quæritur 2. *Quandonam præsumi debeat in agente ad-fuisse advertentiam confusam, saltem imperfectam?*

Tunc advertentia confusa, saltem imperfecta, adesse censenda est : — 1. quando agens advertit necessariam esse majorem considerationem in inquirendo, quam tamen non adhibet; — 2. si velit aliquid cum seria operis ponendi consideratione impossibile, vel non se exuat defectu qui advertentiam impedit, qualis est in agendo præcipitantia, in attendendo negligentia; — 3. quando in agendo non adhibet eam diligentiam, quam viri prudentes adhibere solent, et ad quam adhibendam se obligatos credunt, modo in his casibus aliquid advertat tali agendi rationi annexum esse aliquod periculum peccati.

In praxi, quando ex consideratione objecti vel circumstantiarum prudenter præsumitur cogitationem oriri debuisse de legis obligatione vel de actionis aut omissionis inhonestate, ordinarie judicari potest intervenisse advertentiam saltem confusam, et cogitationem aliquam de obligatione circumspicius agendi. — Excipe tamen, si agatur de personis timoratis, quæ ad bonas cogitationes solent esse attentæ, et de quibus prudenter præsumitur quod attendissent, si quæ ipsis cogitatio suborta fuisset (Ita Sættler, Rousselot, apud Theol. Ling., *de Act. hum.*, n. 300).

104. Quæritur 3. *Quandonam advertentia confusa judicanda sit advertentiæ perfectæ æquivalere quoad operis imputationem?*

Opus cum advertentia confusa peractum debet quoad omnem suæ materiæ gravitatem imputari haud secus ac si ex advertentia perfecta et distincta profectum fuisset, quotiescumque impedimentum clarioris cognitionis fuit aliquo modo voluntarium; idque, juxta S. Ligorium (*de Pecc.*, n. 4), evenire potest :

1. Ob negligentiam : « Negligentia enim, ait S. Thomas

(1. 2, q. 76, a. 3), facit ignorantiam ipsam esse voluntariam et peccatum; » ergo si quis negligit, vel actu a voluntate imperato recusat animum applicare ad plenius advertendum ad præceptum quod urget, ipsi recte imputantur ad culpam mala quæ sequuntur.

2. Ob *passionem*, quam agens vult deliberate sequi; ille enim qui aliquam passionem amplexatur, consequenter amplectitur omnia media quæ ad eam explendam conducunt, omnesque effectus communiter ex illa passione provenientes, qui, etsi in particulari non prævidentur, prævidentur saltem in confuso; unde sunt voluntaria *in sua causa* (Cf. S. Th., 1. 2, q. 6, a. 8); — sed etiam dici sæpe possunt *in se* voluntaria, quia taliter operantibus secundum suas pravas passiones, non defuit cognitio sufficiens malitiæ suarum culparum, etsi forsitan tam obscura sit, ut vix discerni possit, ob easdem nempe rationes, quas statim de pravo habitu afferemus (S. Lig., *loc. cit.*).

3. Ob *pravum habitum*; actus enim mali, qui ex malo habitu proveniunt, sunt pariter voluntarii, et quidem ordinarie non tantum *in sua causa* sed etiam *in seipsis*, quia nimirum peccatores male habituati judicandi sunt cognitionem aliquam actua-lem habuisse suorum criminum, quæ sufficit ad reddendos actus vere deliberatos et mortales. « Cum enim, ait S. Ligorius (*loc. cit.*), parvipendant peccatum, non fit in eorum animis illa sensibilis et memorabilis impressio, quæ fit in alio habente conscientiam minus depravatam; et hinc evenit, quod in eorum memoria non remanet vestigium actualis illius cognitionis, quam satis habuerunt antea de peccatis, aut vestigium est adeo leve, ut interrogati de facili respondeant quod non adverterint. » — Ægre igitur admittenda est in eis inadvertentia quam prætendunt; si quando tamen actus malos omnino inadvertenter ex consuetudine perpetrent, hi actus quidem in se dici nequeunt voluntarii; verumtamen voluntarii sunt *in causa*, atque adeo semper ipsis imputantur, quia stricta obligatio pravæ consuetudinis corrigendæ semper urget (Gury, edit. Dumas, n. 144).

4. Ob *voluntariam inconsiderationem in agendo*; illi enim

qui jam in confuso advertit aliquid esse amplius considerandum, et tamen vult præcipitanter operari, merito imputantur omnes errores, quos committit (S. Lig., *loc. cit.*).

105. Corollarium 1. Circa motus sensualitatis.

Ex parte cognitionis tres distinguuntur : — 1. Motus *primo-primi*, qui præveniunt omnem rationis advertentiam ad regulam morum; et hi sunt, ex dictis, omnis culpæ expertes; — 2. Motus *secundo-primi*, qui fiunt cum tenui tantummodo, semiplena et imperfecta ad regulam morum advertentia; et hi, in qualibet etiam gravi materia, culpam venialem non excedunt; diximus enim actus ex imperfecta cognitione profectos, non esse quoad omnem materiæ gravitatem imputandos; — 3. Motus *deliberati* denique, qui fiunt cum plena advertentia intellectus ad malitiam moralem, saltem confuse in genere; et hi sunt peccata mortalia, si objecta sub gravi sunt vetita (S. Th., *de Malo*, q. 7, a. 6; S. Lig., *de Peccat.*, n. 3).

106. Corollarium 2. Circa regulam pro praxi confessarii.

Debet sane confessarius ex ipsa pœnitentis confessione inquirere et dijudicare utrum hic in operando vel perfectam, vel imperfectam, vel nullam habuerit advertentiam; utiliter tamen attendat etiam,

1. Ad naturam præceptorum quæ violata sunt; — in peccatis enim, quæ sunt contra præcepta *positiva*, aut etiam contra conclusiones *remotas* legis naturalis, facile evenit quod quis, advertens ad actum physicum, ejus malitiam moralem imperfecte vel nullatenus apprehendat; — id vero difficilius concedi potest circa conclusiones proximas juris naturalis, difficillime circa præcepta *primaria*.

2. Ad modum quo fit peccatum, opere externe, an corde tantum; — raro enim peccata *externa*, præsertim si factis et non verbis tantum perpetrantur, advertentiam mentis præveniunt; — quoad vero *motus internos* longe facilius datur inadvertentia invincibilis. — Unde sæpe qui sunt timoratæ conscientiae obstinate vexantur motibus concupiscentiæ, vindictæ, judicii temerarii, etc., quos quidem sentiunt et advertunt, sed nullatenus reflectendo ad malitiam; nam statim ac eam advertunt, illos cum horrore rejiciunt et detestantur.

3. Ad *mores* præsertim *pœnitentis*; — si enim sit timorata conscientia, curam sedulo gerens salutis, sæpe de malitia suarum actionum sollicitus, etc., ut plurimum judicanda est ejus inadvertentia involuntaria, aut saltem, si agatur de peccatis externis, imperfecte voluntaria; — si e contra sit vitæ liberioris, pravis habitibus constrictus, sæculi moribus serviens, et salutis incurius, judicandus est, ut plurimum, plenam et sufficientem habuisse advertentiam (Billuart, *de Pecc.*, diss. 3, art. 2, pet. 2).

§ II. De requisitis ex parte voluntatis:

107. Colliguntur ea quæ sunt alibi probata. Certum est:

1. Ad moralem actuum imputationem, *omnino requiri*, præter advertentiam intellectus, *consensum voluntatis*, qui sit *liber* non tantum a coactione, sed etiam *a necessitate* (n. 19).

2. Consensum *actualem* requiri ut actus *directe* et *in se* imputetur, consensum vero *virtualem* prorsus sufficere ut *indirecte* et *in causa* imputetur, idque ob easdem quas attulimus rationes de advertentia actuali et præterita (n. 100); sed consensum *habitualement* vel *interpretativum*, ad sensum qui initio Tractatus fuit expositus (n. 15), nullatenus sufficientem esse.

3. Consensum *perfectum*, id est cum advertentia plena et deliberatione perfecta præstitum, ad *totalem* actus imputationem ideoque ad peccatum mortale necessarium esse; consensum vero *imperfectum*, etiam de materia gravi, imputari tantum ad peccatum *veniale* (cf. n. 101).

Sed ad hujus puncti completam explanationem, solvenda sunt duo quæsitæ ad praxim attinentia.

107. Quæritur 1. *Utrum et quatenus consensus ad peccatum sufficiens censeri debeat præstitus, quando quis erga motus prævos concupiscentiæ, neque positive consentit, neque dissentit, sed negative seu neutraliter tantum sese habet?*

Prænotandum est, quod duplici modo potest quis motibus concupiscentiæ *positive* dissentire, *directa* scilicet et *indirecta* resistentia. — Prior fit, ipsum motum pravum impugnando per actum formalem voluntatis, et etiam quandoque per actum corporalem, ut si quis, ad extinguendum delectationis sensum,

laborem aliquem susciperet, aut dolorem subiret; posterior autem, animum avertendo a cogitatione rei malæ, aliisque rebus occupando. — Porro resistentia et impugnatio directa nunquam est necessaria, imo ne semper quidem est consulenda, sive in tentatione contra castitatem, sive in aliis multis periculosis tentationibus, præsertim apud homines nimis timoratos, vel scrupulosos. Quæstio præsens igitur movetur de resistentia positiva sed indirecta, utrum nempe necessarium sit hanc adhibere, an sufficiat negative se habere.

RESP. 1. Censendus est *per se consensisse*, qui negative sese habet, quia voluntas constituta est regina potentiarum, ideoque tenetur eas regere et dominari, non solum non consentiendo earum motibus, sed eos compescendo, quando plene illos intellectus advertit; atqui hoc non præstat voluntas, quando sine justa causa permittit, ut in anima quasi æqua lance maneant; ergo. Apposite S. Thomas (1. 2, q. 74, a. 6): « Deficit (ratio) in directione passionum inferiorum dupliciter; uno modo, quando imperat illicitas passiones; alio modo, quando non reprimit illicitum passionis motum » (Ita ap. Salm., *De Princip. mor.*, cap. 13, n. 13).

RESP. 2. *Secluso periculo consensus positivi*, talis status negativus voluntatis debet *ad peccatum veniale tantum*, etiam in materia gravi, imputari; *dato autem illo periculo*, in materia gravi imputatur *ad peccatum mortale*. — *Prima pars* constat, tum quia ad peccandum mortaliter requiritur plena libertas, quæ oritur et provenit unice a voluntate; quare, si voluntas non positive consentiat, motus inordinatus appetitus sensitivi non erit mortalis sed venialis; tum quia, si sub gravi teneremur omnes motus inordinatos positive repellere, teneremur ad impossibile; impossibile enim est, omnes hos motus collective sumptos positive coercere (S. Th., 1. 2, q. 74, a. 4; S. Lig., *de Pecc.*, n. 6). — *Secunda pars* constat, quia eadem obligatione, qua quis tenetur evitare peccatum, tenetur etiam evitare periculum peccandi; nam qui amat periculum peccati, censetur peccatum amare (Salm., *loc. cit.*, n. 15, 16, 18).

RESP. 3. Aliquando *per accidens non est obligatio, etiam sub veniali*, motibus inordinatis resistendi positive, nempe *quando*

justa adest causa negative se habendi; quod duplici potissimum in casu fieri potest; si quis expertus sit resistendo magis motus excitari et augeri, vel si motus ortum habent ex actione necessaria vel utili, v. g., ex auditione confessionum, ex lectione rerum turpium scitu utilium, etc. (S. Lig., *Ibid.*, n. 9).

109. Quæritur 2. *Quibus signis dignoscatur consensus imperfectus?*

Præter signa imperfectæ cognitionis et advertentiæ, quam nunquam sequitur consensus perfectus, dantur hæc signa consensus imperfecti: — 1. Si quis, plene advertens tentationem, soleat statim eam repellere, aut soleat esse ita affectus, ut malit mori, quam expresse mortaliter peccare; talis enim affectus plenus et firmus non subito mutatur, et, dum mutatur, plene advertitur; — 2. Si quis, licet facile potuerit exterius exsequi peccatum, non tamen sit exsecutus; excipe, si præ timore tantum humano a peccato se abstinuit; — 3. si quis valde timida et suspensa mente processisse meminit; — 4. si semisomnis fuit, et judicet se id non fuisse facturum, si plene vigilasset; aut etiam si dubitet an in somnio vel vigilia motus inordinatos passus fuerit; — 5. si quis sit timoratæ conscientiæ, et soleat resistere tentationi, dum eam perfecte advertit, potest in quolibet dubio proprie dicto prudenter existimare se non plene consensisse; secus, si sit liberioris conscientiæ et soleat consentire; — 6. Diuturnitas tentationis non est sufficiens argumentum perfecti, imo ne imperfecti quidem consensus; potest enim diu durare tentatio repugnante voluntate (Ita S. Lig., *de Pecc.*, n. 55; Billuart, *de Pecc.*, diss. 8, art. 3, § 3).

110. Corollaria. Ex dictis circa consensum requisitum colliges, — 1. tum motus appetitus sensitivi, tum actus intellectus aut cujuslibet potentiæ a voluntate distinctæ non esse moraliter imputabiles, nisi aliquo modo voluntas eis consentiat; ac proinde cogitationes aut imaginationes pravæ non esse formaliter peccata, quantumcumque durent, quamdiu voluntati displicent; — 2. e contra toties esse peccatum, quoties, in transgressione alicujus legis, adest consensus voluntatis cum sufficiente rationis advertentiæ; neque refert quod

hunc consensum veluti extorqueat vehementissima passio, vel metus mortis, aut vis aliqua illata; si enim hæc non tollant iudicium et advertentiam rationis, non excusant a peccato, sed tantum illud minuunt, juxta ea quæ superius exposita sunt (n. 24, 28, 31).

ARTICULUS II.

De requisitis in voluntario indirecto.

111. Quæstio statuitur et dividitur. Nomine voluntarii indirecti intelligitur, juxta notionem in priori parte hujus Tractatus datam (n. 15), effectus aliquis qui ex causa voluntarie posita secuturus prævidetur, quin ipse proprie intendatur.

Hic statim patet non posse moveri quæstionem de effectu *bono*; statuimus enim (n. 74) actum humanum bonitatem ab objecto non desumere, nisi ista *directe, formaliter et explicitè* sit volita; quare, ut effectus aliquis bonus ex operatione secuturus moraliter imputetur operanti, non sufficit eum esse indirecte voluntarium.

Agitur proinde solummodo de effectu *pravo*. Casus autem hujusmodi est: ex una eademque actione vel actus omissione orituri sunt duo effectus, unus bonus qui ab agente directe et proprie intenditur, alter malus qui est præter ejus intentionem; et inquiritur — 1. quandonam iste posterior censi debeat indirecte voluntarius, agentique ad culpam imputabilis; — 2. quandonam e contra eidem agenti liceat talem effectum permittere ejusque causam ponere.

§ I. De requisitis ut effectus malus alicujus actionis aut omissionis censeatur indirecte voluntarius, atque agenti moraliter imputetur.

Tres conditiones requiruntur:

112. Prima conditio est, ut illa actio vel ommissio, quæ est causa talis effectus, *sit prohibita, et quidem ratione pravi effectus*.

Dicitur 1. *sit prohibita*, id est, agens teneatur causam non ponere, aut positam tollere, aut actionem omittere. Si enim non datur obligatio vitandi causam, effectus ex illa sequens

imputari nequit; quia agens jam utitur jure suo, et justa ei suppetit ratio se habendi tantum permissive ratione pravi effectus.

Dicitur 2. *ratione pravi effectus*, id est, ut effectus ex actione vel omissione proveniens alicui in culpam cedat, non sufficit quod ea causa sit prohibita, sed insuper requiritur ut omitti debuerit eo titulo, ne sequeretur pravus ille effectus, seu ob suam connexionem cum eo effectui. Ratio petitur ex natura voluntarii indirecti; est enim voluntarium et imputabile ad peccatum non *in se*, sed *in causa* tantum; ergo si ista causa non sit prohibita ratione pravi effectus, non erit culpabilis ratione hujus effectus, nullo modo proinde hic effectus erit ad culpam imputabilis; sic, v. g., clericus, venando occidens hominem, sed post adhibitam sufficientem diligentiam, etsi peccet contra leges Ecclesiæ venationem clericis prohibentes, non tamen peccat peccato injustitiæ seu homicidii, siquidem non prohibita erat illa venatio ob periculum homicidii, sed alio titulo, nempe quia venatio dedecet clericum (Ita Theol. Ling., *de Act. hum.*, n. 308 et 309).

Si igitur agens justam habeat causam, ob quam potest ponere aut non tollere causam, effectus inde subsecutus non censetur ei voluntarius, nisi solum permissive, quemadmodum peccata nostra Deo solum permissive sunt voluntaria (Brocard, *de Consc.*, q. 1, art. 2, § 4). — Quandonam autem adsit necne justa ratio ponendi præfatam causam pravi effectus, infra dicemus.

113. Secunda conditio est ut agens, ponendo causam, *saltem in confuso præviderit* effectum malum inde subsecuturum, simul et *attenderit ad supradictam prohibitionem* causæ ratione talis effectus.

Ratio est quia nihil est imputabile quin voluntarium, nihil vero voluntarium quin præcognitum. Hinc ebrietas nec voluntaria est nec imputanda ei qui inebriatur ex modico vino, cujus vim ignorabat.

Dicitur *saltem in confuso*, quia, juxta ea quæ diximus de advertentia (n. 100, 4), non requiritur ad voluntarium, nec proinde ad peccandum, formalis et distincta cogitatio de ma-

litia actus vel effectus pravi, neque etiam expressa prævisio futuritionis effectus; sed sufficit aliqualis cognitio confusa atque etiam dubitatio, ut operans possit et debeat attentius considerare et distinctius advertere, et, si negligat, reus sit pravi effectus. — Sed hæc saltem confusa prævisio requiritur, nec sufficeret interpretativa, si de facto ne minima quidem menti unquam occurrerit suspicio pravi effectus et obligationis ejus causam vitandi; siquidem ignoti nulla cupido (Cf. n. 100, 2).

114. Tertia conditio est ut agens *potuerit causam non ponere, aut positam auferre.*

Ratio est, quia alioquin deficit liberum; et, deficiente libertate, necessario deficit voluntarium; deficiente tandem voluntario et libero, deficit moralitas (n. 69). — Aliunde obligatio dari nequit, quando hæc impleri non potest; nam, juxta axioma, nemo ad impossibile tenetur; hinc ait S. Augustinus (*de lib. arb.*, lib. 3. cap. 18) : « Quis enim peccat in eo, quod nullo modo caveri potest? »

Hæc autem conditio in eo sensu intelligenda est, quod agens potuerit, non solum physice, sed etiam moraliter, agere aut abstinere ab actu; ac proinde non sufficit quod extiterit medium quo potuerit causam vitare, sed requiritur ut illud cognoverit et adverterit.

115. Quæritur 1. *Utrum et quatenus voluntarium indirectum imputetur tempore quo ponitur causa?*

RESP. *Tempore quo libere ponitur causa, tota contrahitur in conscientia coram Deo malitia pravi effectus indirecte voliti, et quidem eo gradu quo hic fuerit prævisus, sive postea sequatur sive non.*

Dicitur 1. *tota* contrahitur pravi effectus malitia *tempore quo ejus causa ponitur*; talis enim effectus non in se et directe intenditur, sed tantum *indirecte* et *in sua causa*, ac proinde in ipsa tantum positione causæ conditiones voluntarii induit.

Dicitur 2. *in conscientia coram Deo*, quia in foro externo et coram hominibus effectus pravus non imputatur nisi cum de facto ex causa sequitur; Deus enim solus intuetur cor, et peccatum in ipso voluntatis actu interno apprehendere et redarguere potest.

Dicitur 3. *eo gradu quo effectus pravus fuerit prævisus*, non vero eo gradu quo postea sequetur; malitia enim peccati non ex effectu externo, sed ex prævia cognitione et advertentia mensuratur.

Dicitur 4. *sive effectus pravus sequatur sive non*, ob eamdem rationem; hinc duo medici vel clerici qui tempore studiorum pigritiæ cum pari prævisione indulgent, æqualem culpam suscipiunt coram Deo, quamvis postea ex eis unus prava consilia det, alter vero non det deficiente occasione.

116. Quæritur 2. *Utrum et quatenus voluntarium indirectum imputandum sit tempore quo effectus pravus sequitur?*

Distinguendum est: vel agens retractavit pravam voluntatem qua prius posita fuerat causa mali effectus, vel non.

1. *Si eam retractavit*, et quidem *efficaciter et effective*, id est non tantum quoad voluntatem internam, sed etiam *quoad causalitatem externam*, seu influxum, effectus non erit amplius voluntarius, nec imputabilis, quia tunc non est amplius effectus istius causæ; hinc qui alicui mandavit ut homicidium committeret, si mandatum efficaciter revocaverit, ita ut mandatum nullo amplius modo influat, non habendus est reus homicidii a mandatario patrati. — Dixi *efficaciter et effective*, quia si externa causalitas necdum sit ablata, erunt effectus imputabiles, non quidem ad novum reatum a reatu positionis causæ distinctum, sed ad pœnas et obligationes quæ ex peccato voluntario aliquando sequuntur in foro externo; atque ideo sive censura incurretur, si sit tali effectui annexa, sive obligatio restitutionis contrahetur, si talis effectus jura proximi lædat.

2. Si vero *eam non retractavit*, et effectum pravum non impediat, cum possit impedire, atque id advertat, novam malitiam etiam coram Deo et in conscientia contrahit, et quidem a malitia positionis causæ distinctam, siquidem effectui pravo novum consensum directe præstat, adeoque talis effectus fit in se et directe voluntarius. — Dixi, *si id advertat*, quia, si tempore quo sequitur effectus non adverteret, adesset tantum voluntarium in causa.

117. Corollarium. Ex his intellige, ait Dens (*de Act. hum.*, n. 28), quando et quorum peccatorum sit reus, qui, v. g., in

seminario negligit studium, ex quo contingit, quod postea committat varios errores in sacramentis administrandis, consiliis dandis, etc.; nimirum peccavit in seminario causam ponendo, sicque ignorantia, ex qua errores profluunt, est ipsi vincibilis; adeoque errores, in quantum eos saltem confuse prævidit, erunt ipsi culpabiles, nisi postea per duplicatam in studio diligentiam deleverit omnem negligentiam, et ita causam positam totaliter et efficaciter amoverit. — Idem dicendum de avvocato, medico, opifice, et aliis (Consule Tractatum de variis statuum obligationibus).

§ II. De requisitis ut agenti liceat pravum effectum permittere ejusque causam ponere.

118. Causa multiplex distinguitur. Causa pravi effectus

1. Alia est *physica*, alia *moralis*. — *Prior* est ea quæ influxu materiali producit effectum, v. g., ignis incendium. — *Posterior* est ea quæ aliam causam rationalem et liberam ad effectum producendum efficaciter movet, sive jussu, sive suasionibus, sive exemplo, aut similibus aliis modis.

2. Alia est *immediata*, alia *mediata*. — Causa *immediata* effectum producit nulla alia causa interveniente, ut si quis transfodiat sinum alterius, domum ejus evertat. — Causa *mediata* effectum non producit, nisi alia causa intercedente, ut si quis det gladium furibundo cædem meditati. — Hinc causa moralis est semper causa mediata, non autem vice versa; fieri enim potest, ut causa quæ intervenit ad effectum producendum, non sit libera.

3. Alia est causa *proxima*, alia *remota*. — *Proxima* dicitur ea quæ, attentis omnibus circumstantiis, certam aut valde probabilem connexionem habet cum effectu. — *Remota* vero est quæ, attentis pariter circumstantiis, aliquam quidem habet cum effectu connexionem, sed parum probabilem, quia nempe in eum non influit notabiliter. — In praxi, causa judicanda est eo propinquior quo pauciora, eo remotior quo plura sunt media inter causam et effectum.

4. Alia est causa *per se*, alia *per accidens*. — *Prior* ea est quæ ex natura sua tendit et ordinatur ad effectum producen-

dum, v. g., potus excessivus est causa *per se* ebrietatis. — *Posterior* ea est quæ non est ex natura sua ordinata ad effectum, sed hunc, intercedente aliqua circumstantia, producere valet; sic homicidium ex ebrietate sequi potest. Plerumque hæc divisio in præcedentem recidit. — Causæ *per accidens* aliquatenus affinis est causa *occasionalis*, quæ tamen cum illa confundi non debet; hæc enim nec physice nec moraliter influit in effectum, sed occasionem tantum præbet, qua posita, alter se determinat ad effectum producendum, ita ut non censeatur motus nisi a seipso.

5. His distinctionibus addere juvat, quod duplici modo potest quis ponere causam alicujus pravi effectus, prout nempe vel *solus* propria actione aut omissione illum producit, vel cum alio agente *cooperatur* ad eundem producendum.

Multipli autem modo potest quis peccato alterius cooperari — 1. tolerando illud, seu dissimulando et non impediendo, — 2. occasionem peccandi præbendo, v. g., per scandalum, — 3. exhibendo operam aut materiam qua proximus abusurus est ad peccandum, — 4. suasionem et consiliis influendo in peccatum, — 5. jubendo seu mandando ut peccatum committatur, — 6. participando ad ipsum peccatum patrandum.

Antequam porro statuatur principium quo præsens quæstio solvenda sit, supponere oportet quod agens causam pravi effectus ponit scienter et libere, id est, prævidens talem effectum oriturum esse, et valens pro libitu causam ponere aut omittere; secus enim deficeret secunda et tertia conditio quam supra ostendimus (n. 113, 114) ad voluntarium indirectum requisitam, et effectus pravus non esset agenti imputandus.

Quapropter id unum remanet expendendum, quandonam nempe deficiat prima conditio ibidem requisita, seu quandonam causa pravi effectus desinat esse prohibita, et liceat eam ponere non obstante tali effectu secuturo.

119. Assertio. *Licet ponere causam de se bonam aut indifferentem, ex qua oritur duplex effectus, unus bonus, alter vero malus, modo effectus bonus æque immediate ac malus ex causa sequatur, malum effectum saltem compenset, et malus effectus non intendatur,*

Ostendendum est quatuor conditiones, quæ in hoc principio enuntiantur, *requiri* et *sufficere* ut pravus effectus non imputetur.

PROB. 1^a PARS, nempe *has conditiones requiri*.

1. Requiritur ut *causa sit in se bona aut indifferens*, scilicet ut actus non sit intrinsece malus; si enim esset in se malus, per se reatum induceret, et Deus ipse eum permittere non posset, quicumque exinde sperari possint effectus.

2. Requiritur ut *bonus effectus æque immediate ac malus ex causa oriatur*; si enim causa directe et immediate malum habet effectum, et nonnisi mediante illo malo effectum bonum producit, certum est non licitum esse eam ponere, quia, ut ait Apostolus (*Rom.*, III, 8), non sunt facienda mala, ut eveniant bona.

3. Requiritur ut *bonus effectus malum saltem compenset*, seu ut adsit ratio sufficiens et proportionata ponendi causam; etenim, ut ait Billuart ubi de occisione injusti aggressoris, recta ratio dictitat potius carendum esse minori bono quam illud obtinere per actum ex quo sequeretur majus malum, cum ex duobus malis minus sit eligendum; insuper merito censetur agens velle pravam effectum, saltem quoad eam malitiam quæ per bonum non compensatur.

4. Requiritur ut *pravus effectus non intendatur*, seu ut agens circa illum permissive tantum se habeat; alioquin inordinatum quid intenderet et reus esset peccati. Quapropter debet agens in pravo effectum nullo modo sibi complacere, sed ita esse dispositus ut vellet talem effectum non produci, si aliter obtinere posset bonum effectum.

PROB. 2^a PARS, id est *easdem conditiones sufficere*.

PROB. 1. *Auctoritate S. Thomæ et omnium theologorum*: Sic Doctor Angelicus (2. 2, q. 64, a. 70): « Nihil prohibet unius actus esse duos effectus, quorum alter solum sit in intentione, alius vero sit præter intentionem. Morales autem actus recipiunt speciem secundum id quod intenditur, non autem ab eo quod est præter intentionem, cum sit per accidens. Ex actu ergo alicujus (v. g.) seipsum defendentis, duplex effectus sequi potest: unus quidem conservatio propriæ vitæ, alius autem occisio invadentis. Actus ergo hujusmodi ex hoc quod inten-

ditur conservatio propriæ vitæ, non habet rationem illiciti, cum hoc sit cuilibet naturale, quod se conservet in esse quantum potest. Potest tamen aliquis actus ex bona intentione proveniens illicitus reddi, si non sit proportionatus fini. » Quæ verba ferme de verbo ad verbum præfatam propositionem nostram enuntiant.

PROB. 2. *Ratione.* Nam actus qui supponitur in se bonus aut indifferens, non potest fieri illicitus, nisi ratione pravi effectus : atqui, positis præfatis conditionibus, ex hoc capite non fit illicitus. Ad hoc sufficit ut, quando præfatæ adsunt conditiones, pravus effectus censi debet in agente moraliter involuntarius, nec ei imputari possit : porro hæc duo certa sunt. — 1. Censeri debet in agente *moraliter involuntarius*; voluntas enim agentis in eo non complacet; illud duntaxat permittit ob justam causam, quia scilicet bonum effectum præstantiorem obtinere non valet, quin pravus effectus sequatur; unde merito dicitur evenire contra, aut saltem præter intentionem, licet dici possit physice voluntarius, quatenus causa, quæ in eum influit, est voluntaria. — 2. *Nec agenti imputari potest*; pravus enim effectus non potest imputari ei qui jus habet ejus causam ponendi; atqui ille qui ponit causam ex qua sequitur bonus effectus qui malum compensat, et pravam effectum non intendit, jus habet causam pravi effectus ponendi; siquidem jus habet obtinendi bonum effectum, quod jus auferri nequit malo effectui, qui nec intenditur, nec est bono effectui superior.

Ad plenioram autem explicationem primæ et tertiæ conditionis supra requisitæ, duo sunt inquirenda.

120. Quæritur 1. *Quomodo adjudicari possit utrum actio, ex qua effectus secuturus prævidetur, sit in se indifferens aut intrinsece mala?*

Ut dignoscatur an actio sit intrinsece mala necne, videndum est unde oriatur ejus malitia :

1. Si oriatur ex *ipso actus objecto* secundum esse morale spectato, tunc est actui intrinseca; objectum autem malum illud est quod in se spectatum et sejunctum a qualibet circumstantia est contrarium regulæ morum, v. g., mendacium, perjurium, blasphemia.

2. Si oriatur ex *circumstantiis ipsi actui intrinsecis*, tunc etiam est intrinseca; circumstantiæ autem intrinsecæ sunt illæ quibus actus constituitur et distinguitur, et quæ ipsi ita inhærent, ut ab eo separari nequeant, quin mutetur ejus natura, v. g., circumstantia personæ, quatenus matrimonii vinculo ligatæ, est circumstantia per quam intrinsece et essentialiter constituitur adulterium.

3. Si oriatur ex *circumstantiis actui extrinsecis*, tunc non afficit essentiam actionis, nec actio est intrinsece mala; circumstantiæ extrinsecæ sunt illæ quæ ab actu separari possunt quin mutetur ejus natura, v. g., in actu vendendi scalam. ensem, venenum quibus aliquis juvabitur ad furandum, vel occidendum, circumstantia hujus finis est extrinseca, et proinde tales actus non sunt intrinsece mali (Theol. Lingon., *de Act. hum.*, n. 326).

121. *Quæritur. 2. Quomodo dignoscatur utrum bonus effectus pravum compenset necne?*

Judicium hac de re proferendum ab innumeris pendet circumstantiis sedulo ponderandis; ad ista quinque potissimum attendendum est.

1. *Ad naturam causæ.* Ex modo dictis causa quæ ponitur non debet esse mala, sed indifferens vel bona. Jam vero quo excellentior est causa, v. g., oratio, Missæ sacrificium, eo pejor certe requiritur effectus ut propter illum supradicta causa omittenda sit.

2. *Ad naturam boni et mali effectus.* — An pravus effectus sit peccatum formale, an materiale tantum. — An bonus effectus, v. g., mentis recreatio per deambulationem, sit una tantum vice omittendus, an semper aut fere semper; fieri enim potest ut non magnum sit inconveniens, si una vice tantum, maximum vero, si sæpe aut fere semper in simili casu omittenda sit actio. — An malus effectus sit contra præceptum majoris vel minoris momenti. — An bonus effectus sit communis vel excellens...

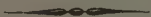
3. *Ad naturam influxus causæ in utrumque effectum.* Nam juxta communem sensum duo effectus, cæteroquin æquales, non judicantur sese mutuo compensare, saltem ratione

causæ, quando æque ab ea non procedunt; sed ille effectus qui proximius, id est, probabilius, sequitur, censetur ad causam magis attinere, et ideo major ratione causæ. — Hinc si malus effectus magis directe ac immediate, id est probabilius, a causa producat, major esse debet bonus effectus; minor vero poterit esse iste bonus effectus, si a causa proximius seu probabilius sequatur quam malus effectus. — Rursus attendendum est an bonus et malus effectus æque contingere debeant aut possint non posita hac causa; si enim malus effectus, qui prævidetur, æque ex alia causa existere debeat, minor requiritur ratio ad ponendam illius effectus causam; pariter si bonus effectus intentus possit dari alio modo et absque ullo pravo effectum, majus requiritur motivum ad causam ponendam, ut evidens est.

4. *Ad naturam juris quod habet agens bonum effectum obtinendi, aut proximus ne sibi per pravam effectum noceatur.* Sic minor requiritur causa ut ponatur actus bonis paternis nocivus, quam alienis bonis. Sic major requiritur ratio ut nocuum inferam personæ cujus cura fuit mihi specialiter commissa, v. g., pupillo meo, quam alteri personæ; quia pupillus jus specialius habet ut suum bonum procurem.

5. *Ad utilitatem publicam non pro uno casu particulari, sed pro generalitate casuum,* id est ad inconveniens quod oriretur pro bono communi, si generatim in similibus casibus actio foret omittenda, v. g., deferendi viaticum moribundo, occidendi injustum vitæ invasorem, concedendi sacramenta peccatori occulto publice petenti.

Explicit *Tractatus de Actibus humanis*; si quæ autem in eo desiderantur, præsertim circa partes intellectus in actibus humanis et moralibus, ea reperientur exposita in *Tractatu de Conscientia* qui subsequitur.

TRACTATUS DE CONSCIENTIA

PROOEMIUM.

1. Objectum et utilitas Tractatus. Ostendimus in Tractatu *de Actibus humanis* (n. 63) duplicem esse regulam moralitatis, unam remotam et supremam, quæ est summa ratio et voluntas Dei, alteram proximam, quæ est conscientia hominis; de hac posteriori nunc nobis est agendum; postea dicemus de legibus quibus voluntas Dei exprimitur.

Quanti sit momenti præsens Tractatus, quantumque valeat in Theologia morali, nemo est qui non statim agnoscat, si ad nexum attenderit quo præcedenti Tractatui *de Actibus humanis*, proindeque principiis totius Theologiæ moralis devincitur. Conscientia enim est regula proxima qua actus humani immediate diriguntur, ut ad Deum ceu finem ultimum pertingant; per ipsam igitur mensuratur eorum honestas vel malitia, non quidem objectiva et speculativa, sed subjectiva et practica; quamobrem confessariis præsertim omnino necessarium est ejus naturam et singulas species perspectas habere, ut in actibus pœnitentum bonitatem et malitiam formalem, peccatorumque gravitatem apprime discernant, atque securam inter rigidiores laxioresque sententias sibi ipsis eligant viam, quam etiam aliis demonstrent tuto sequendam.

2. Notio conscientiæ. Definiri potest conscientia : *Judicium intellectus practici dictans unicuique quid ipsi in particulari sit hic et nunc faciendum ut bonum, vel omittendum ut malum.*

Dicitur 1. *Judicium*, quia conscientia, qualis hic accipitur,

est actus, non habitus; est enim juxta D. Thomam (1. 2, q. 19, a. 5) applicatio scientiæ ad aliquam actionem particularem; applicatio autem non fit per habitum, sed per actum. Et sane proprietates conscientiæ, quæ sunt ligare, instigare, testificari, accusare et remordere, consistunt in actu, non in habitu.

Dicitur 2. *intellectus*, non voluntatis, quia actus memorati pertinent ad intellectum; unde conscientia quidem dicitur bona vel mala, non tamen bonitate formali, quæ soli competit voluntati, sed bonitate regulativa, in quantum nempe actus morales dirigit.

Dicitur 3. *intellectus practici*, non speculativi, quia conscientia versatur circa actiones humanas, non solum ut eas cognoscat, sed etiam ut regulet et dirigat; quare non sistit in contemplatione operis faciendi, sed hominem instigat ad bonum, vel retrahit a malo.

Dicitur 4. *dictans unicuique quid ipsi in particulari hic et nunc sit*, etc.; conscientia enim non versatur circa principia morum vel conclusiones generales de bonitate vel malitia actuum humanorum, sed circa conclusiones particulares de bonitate vel malitia actus hic et nunc ponendi aut fugiendi.

Dicitur 5. quid sit *faciendum* aut *omittendum*, quia, licet conscientia sit etiam de præteritis testificando, approbando, improbando, remordendo, de qua ait Apostolus (II Cor., I, 12): « Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, » hic tamen agimus de conscientia, prout est regula actuum futurorum.

Dicitur 6. *faciendum ut bonum*, aut *omittendum ut malum*; nam conscientia actus apprehendit ratione moralitatis, non ratione lucri aut commodi vel honoris.

Hinc recte dicitur conscientia *judicium practice-practicum*; distinguere enim oportet: — *judicium simpliciter speculativum*, quod versatur circa veritates mere speculativas, ut Deus est trinus; — *judicium speculativo-practicum*, quod versatur vel de aliquo principio universali moralitatis, vel de conclusione practica generali, vel de conclusionè practica particulari, sed quæ ad judicantem non pertinet, v. g., si ipse alteri dicat:

hodie tibi carnes edere non licet, aut quæ ad judicantem pertinet, sed non hic et nunc facienda vel omittenda, v. g., tali die futuro carnes edere mihi non licebit; et talia judicia fiunt vel per synderesim, vel per scientiam moralem; — judicium denique *practice-practicum*, quod est de bonitate vel malitia talis actus hic et nunc ponendi vel omittendi.

3. Differentia inter conscientiam et synderesim. Differt conscientia a synderesi, quæ est judicium habituale speculativo-practicum circa prima et generalia principia moralitatis, ut, v. g., bonum est faciendum, malum vitandum, quod tibi non vis fieri alteri ne feceris, et similia; *conscientia* vero illa principia applicat ad materiam determinatam et particularem.

Itaque conscientia est *conclusio per discursum* seu syllogismum, non quidem semper formalem, sed *saltem virtualement et implicitum*, deducta, cujus majorem ponit synderesis, minorem subsumit ratio, vel prudentia, vel experientia, vel fides humana aut divina, etc., conclusionem generalem infert scientia moralis, particularem vero seu de actu hic et nunc ponendo aut omittendo ipsa conscientia. — Exemplum sit de temperantia; dictat synderesis : *convenienter naturæ vivendum est*; subsumit ratio : *convenienter naturæ vivere est vivere temperate*, non plus sumendo, vel minus quam ad naturæ sustentationem et necessitatem satis sit; concludit scientia moralis : *ergo temperate vivendum est*; prudentia autem vel experientia omnibus consideratis circumstantiis ætatis, complexionis, valetudinis, occupationis, iterum subsumit : *ad conservandam naturam tantum cibi et potus necesse est et sufficit*; conscientia tandem concludit : *ergo tantum possum et debeo sumere*, vel, *ergo tanto jam sumpto cessandum est*.

4. Species conscientiæ distinguuntur. Conscientia dividitur potissimum ex parte objecti et ex parte subjecti seu actus.

1. Ex parte objecti, dividitur in veram et erroneam. — Conscientia *vera* ea est quæ ex principiis practicis veris per verum syllogismum concludit aliquid in particulari esse licitum vel illicitum, quod est revera tale. — Conscientia *erronea* seu *falsa* illa dicitur quæ ex principiis practicis falsis

concludit aliquid esse licitum vel illicitum, quod non est revera tale; et duplex est, invincibiliter et vincibiliter erronea. Conscientia *invincibiliter* erronea ea est cujus error moraliter vitari nequit, quia nempe nulla cogitatio, nec dubium erroris, ne in confuso quidem, venit in mentem operantis. Conscientia *vincibiliter* erronea illa est quam operans debet et potest vincere, quia errorem jam advertit, vel saltem de eo dubitat, advertitque simul ad obligationem illam vincendi, attamen vincere negligit (S. Lig., *de Consc.*, n. 3).

2. *Ex parte subjecti* seu *actus* distinguitur conscientia certa et dubia. — Conscientia *certa* ea est qua quis prudenter et absque rationabili errandi formidine judicat aliquid in particulari esse licitum vel illicitum; et hæc inveniri potest tam in vera quam in erronea, uti infra exponetur. — Conscientia *dubia* subdividitur in probabilem, simpliciter dubiam, et improbabilem. Conscientia *probabilis* illa est qua quis, innixus motivo non certo sed gravi, judicat cum aliqua formidine errandi aliquid esse licitum vel illicitum. Conscientia *simpliciter dubia* ea est quæ, perpensis rationibus utriusque partis, nec assentitur alicui ex illis, nec dissentit, sed anceps et hæsitans remanet. Conscientia *improbabilis* illa est quæ levibus tantum et insufficientibus nititur rationibus. — Hæc rursus duplex esse potest, scrupulosa vel temeraria. *Scrupulosa* est, si ex hujusmodi inutilibus rationibus judicat actionem esse illicitam. *Temeraria* est e contra, si leviori de causa judicat licitum esse quod revera illicitum est, aut leve habet quod est grave; dicitur etiam *laxa*. Conscientiæ scrupulosa et laxa pertinent, ut patet, ad conscientiam erroneam.

Ex his porro divisionibus maxime ad praxim attinent conscientia certa et conscientia dubia; ad eas siquidem aliæ species facili negotio reducuntur; quare in duplici capite agemus — 1. de conscientia certa — 2. de conscientia dubia.

CAPUT I.

DE CONSCIENTIA CERTA.

Principium circa conscientiam certam prius est statuendum, et postea conscientiae sive verae sive erroneae applicandum.

ARTICULUS I.

Statuitur principium circa conscientiam certam.

Præsupposita definitione conscientiae certae superius data, stabilimus sequens principium, quo fundatur totus præsens Tractatus.

5. Principium. *Conscientia certa, et quidem sola, est recta morum regula.*

Constat — 1. *eam esse rectam morum regulam*; nam conscientia certa est ea quæ prudenter et sine rationabili errandi formidine judicat de bonitate vel malitia actionis; sed fieri non potest ut homo peccet, cum agit ex prævia et certa persuasione quod actio sua est licita et honesta; ergo. — Et vero, juxta ea quæ statuuntur in Tractatu *de Actibus humanis*, nulla actio aut omissio est moraliter imputabilis nisi sit voluntaria; non potest autem esse voluntaria et moralis nisi cognoscatur ut talis; ergo cognitio certa moralitatis est mensura seu regula morum. — Tandem voluntas et lex divina est quidem habenda tanquam suprema moralitatis regula, sed homini non innotescit, ejusque actus non regulat, nisi per conscientiam certam, quæ ideo est regula proxima et practica morum; ergo (Cf. Tract. *de Act. hum.*, n. 57).

Constat — 2. *eam solam esse morum regulam*; etenim juxta Apostolum (*Rom.*, xiv, 23), « omne quod non est ex fide, » peccatum est; » atqui sola conscientia certa potest hanc fidem efficere, vel potius est ipsa illa bona fides; ergo nulla alia species conscientiae dari potest ut recta morum regula. — Et

vero nemini licet se exponere morali periculo formaliter peccandi; atqui operans ex conscientia non certa tali periculo se exponit; dicit enim intra se: probabile tantum est quod non peccem eliciens hanc operationem, probabile igitur est etiam quod peccem, atque ita subit periculum peccandi; ergo.

Ad quod autem principium enucleandum, tria sunt quærenda.

6. Quæritur 1. *Qualis debeat esse certitudo conscientiæ, ut hæc sit recta morum regula?*

In memoriam revocare juvat, quod certitudo triplex distinguï solet: *metaphysica*, quæ versatur circa veritates necessarias, *physica*, quæ versatur circa leges orbis physici, *moralis*, quæ versatur circa actus hominum liberos, et fundatur legibus quibus homines in suis moribus reguntur; cujus proinde contrarium esse non potest quin humana conditio subvertatur. Sic intellecta, certitudo moralis dicitur *perfecta*. Sed in rebus humanis admittitur alia certitudo moralis, *imperfecta* scilicet, quæ est assensus alicui veritati sine fundata et rationabili formidine de opposito, licet oppositum absolute esse possit; talis est ea quæ habetur in jure per duos testes fide dignos, aut quæ habetur de baptismo ex regesto baptismali.

RESP. Ut conscientia sit recta morum regula, sufficit eam gaudere *certitudine morale imperfecta*, — tum quia secus morum regula, cui homo proxime subjicitur, humanæ conditioni non esset accommodata; certitudo enim perfecta plerumque haberi nequit, — tum quia id quod tali certitudini deest ut sit firma, semper per principia reflexa suppletur; unde evenit ut certitudo, quamvis speculative imperfecta sit, practice fiat perfecta, uti constabit ex dicendis de probabilismo; — tum quia ita fert sententia communis Doctorum, et praxis universalis etiam virorum timoratorum (Gury, n. 39).

7. Quæritur 2. *De quam honestate vel malitia actionis haberi debeat certitudo conscientiæ, scilicet utrum de honestate vel malitia objectiva et materiali, an de honestate vel malitia subjectiva et formali?*

RESP. Cum conscientia sit iudicium practice-practicum,

satis est ut *habeat certitudinem de honestate vel malitia formali et subjectiva actionis*; certitudo enim de honestate vel malitia objectiva et materiali ad iudicium speculativo-practicum, seu ad scientiam moralem, minime vero ad conscientiam pertinet. — Et vero honestas vel malitia objectiva et materialis respicit actum objective et in se, formalis et subjectiva respicit actum simul et operantem, seu actum ut hic et nunc ab operante ponendum. Porro fieri potest, ut iudicium de priore seu de honestate vel malitia objectiva et materiali sit speculative dubium, et tamen iudicium de honestate subjectiva et formali, ob aliquod principium generale et reflexum (uti infra explicabitur), fiat practice certum; ergo conscientia potest esse practice certa, quin habeatur certitudo de honestate vel malitia objectiva actionis.

8. Quæritur 3. *Quotuplici modo obtineatur dicta certitudo conscientiae?*

RESP. Obtineri potest principiis *directis* vel *reflexis*.

1. Principiis directis. Principia directa illa sunt quæ deducuntur ex ipsamet natura seu ex visceribus rei, vel legis vel legislatoris consideratione; v. g., considerando legem audiendi missam die dominica, iudico illam obligare, quando observari potest sine gravi incommodo, et hic et nunc non dari istud grave incommodum pro me; unde infero me hac die dominica obligari ad audiendam missam; e contra altera die dominica, iudico dari istud grave incommodum; unde infero me non obligari ad audiendam missam, et rectissime, ut patet; ergo.

2. Principiis reflexis. Principia reflexa illa sunt quæ rei quidem viscera non attingunt, sed quorum tamen ope indirecte iudicat quis se posse licite agere; quod duplici fit via. — **1. Auctoritatis principio**; sic rusticus leges ecclesiasticas nesciens, consulit parochum suum, quem virum pium et doctum cognoscit, et ejus auctoritati sine ulla dubitatione adhæret; porro hunc rusticum sic efficere conscientiam suam practice certam nullus est qui diffiteatur. — **2. Principii alicujus generalis applicatione**: v. g., dubitat quis an ager quem possidet ad ipsum pertineat, ac proinde an possit illum retinere.

Ex principiis directis non potest excutere suum dubium, et quandiu istud dubium manebit, non poterit, tuta conscientia, agrum retinere; sed invocat principium generale extrinsecum, nempe: in dubio melior est conditio possidentis, quod in materia saltem justitiæ est moraliter certum, et concludit, non obstante suo dubio directo, se licite agrum retinere; et sic istud principium suam certitudinem in dubium directum reflectit, et ideo dicitur reflexum.

9. Corollarium 1. *Nunquam licet agere contra conscientiam moraliter certam præcipientem aut prohibentem.*

Id sequitur ex prima parte principii superius statuti. — Et sane conscientia certa est proxima et immediata regula morum, quia intimat et applicat legem hic et nunc præcipientem aut prohibentem, atque vi et nomine legis prohibet aut præcipit talem actum; ergo agere contra conscientiam certam præcipientem aut prohibentem, est agere contra legem actu obligantem, saltem existimatam ut talem; quod fieri non potest absque contemptu legis. — Insuper ille peccat qui vult peccatum et ei afficitur; sed qui agit contra conscientiam supradictam vult peccatum; facit enim quod judicat esse peccatum; ergo (Ita Billuart, *loc. cit.*, art. 2; cf. S. Th., 1. 2, q. 19, a. 5; *Quodl.*, 3, 26).

10. Corollarium 2. *Semper licet agere juxta conscientiam permittentem, dummodo ex principiis saltem reflexis fiat moraliter certa de honestate actus subjectiva.*

Id sequitur ex eodem principio, et responsis ad quæsitum. — Et sane talis actus, posito quod sit prohibitus, erit malus materialiter quidem, non autem formaliter, atque ideo non imputabitur ad culpam.

ARTICULUS II.

Applicatur supradictum principium conscientiaæ tum veræ tum erroneæ.

Quoniam judicium conscientiaæ, utpote humanum, potest a veritate aberrare, inde fit quod conscientia certa aliquando sit vera, aliquando erronea; insuper conscientia erronea potest

esse aut invincibilis aut vincibilis, uti multoties fuit explicatum.

Ope autem principii supra positi, statuimus regulas sequentes :

11. Regula 1^a : *Nunquam licet agere contra conscientiam veram præcipientem aut prohibentem; eandem vero permittentem sequi licet, modo sit etiam recta.*

PROB. UTRAQUE PARS; nam talis conscientia Deum repræsentat vere præcipientem aut prohibentem, vel permittentem; ergo qui huic conscientiæ obedire recusat, ille recusat obedire ipsimet Deo, et qui eam sequitur, nullius culpæ reus esse potest.

Dicitur in posteriori parte *modo sit etiam recta*; quia conscientia vera, stricte loquendo, non eadem est ac conscientia recta; verum enim est illud quod revera tale est, rectum vero quod fit juxta prudentiæ regulas; quare conscientia vera potest esse non recta, si nempe non est prudenter formata, et vicissim conscientia recta potest esse non vera sed falsa, ut in casu erroris invincibilis. Porro ut agenti liceat sequi conscientiam permittentem, etsi veram, necesse est ut hæc sit recta seu prudens; secus, non esset certa, et ex corollario secundo supra statuto, peccaret eam sequendo.

12. Regula 2^a : *Nunquam licet agere contra conscientiam invincibiliter erroneam præcipientem aut prohibentem; eandem permittentem semper sequi licet.*

PROB. UTRAQUE PARS. Nam licet dictamen talis conscientiæ non sit verum, est tamen rectum, seu pronuntiatum juxta prudentiæ regulas, cum error sit invincibilis; proindeque est respectu agentis practice certum; ergo, ex principio statuto, quotiescumque conscientia invincibiliter erronea suggerit talem actionem esse ponendam aut omittendam, actio poni debet aut omitti, peccaretque homo præceptum aut prohibitionem conscientiæ transgrediendo; pariter quotiescumque eadem conscientia dictat actionem esse licitam, licite operatur qui hanc actionem ponit.

Imo, juxta opinionem probabiliorem communiorem, sic operans acquirit sibi meritum, non ratione objecti, quod est

malum, sed ratione finis, qui est bonus. — Et vero qui hac ignorantia laborat duo efformat quasi judicia; unum generale, quo vult bonum; alterum particulare, quo ponit hoc medium ad bonum illud obtinendum; primum porro iudicium est meritorium, non vero secundum. Sic in eo qui invincibiliter credit se esse mentiendum ad salvandam vitam proximi, duo habentur judicia; unum universale et antecedens, quo vult salvare vitam proximi, et hoc bonum est et meritorium, cum procedat a caritate et verum sit; alterum particulare, determinatum et subsequens, quo putat se esse mentiendum ad proximum salvandum, et hoc in se meritorium non est, cum in se malum sit (Scavini, *de Consc.*, cap. 3, art. 1; cf. dicta in nostro Tract. *de Act. hum.*, n. 91).

13. Regula 3^a: *Nunquam licet agere contra conscientiam vincibiliter erroneam præcipientem aut prohibentem; neque eamdem permittentem aut etiam præcipientem sequi licet; sed eam ante actionem deponere oportet.*

PROB. — 1. *Contra eam agere non licet*, quia sic agens illud facit quod iudicat esse prohibitum, aut omittit quod iudicat esse præscriptum, et utrumque profecto peccatum est.

2. *Eam sequi non licet*, quia ex hypothesi error est vincibilis, et quisquis negligit talem errorem vincere, atque cum eo agit, culpa ei imputatur saltem ad voluntarium indirectum.

3. *Eam deponere oportet*; cum enim quis peccet eam sequendo, et peccet etiam contra eam agendo, sequitur quod deponi debeat, nempe per inquisitionem veritatis.

Ut autem hujus regulæ sensus et applicatio melius definiantur, triplex casus distinguendus est, eorum nempe qui, dum agendi occasio occurrit, vel conscientiam esse vincibiliter erroneam saltem suspicantur, vel id non advertunt, vel causam ignorantiae jam retractaverunt. — 1. Quoad eum qui hic et nunc aliquo modo *ignorantiam advertit* aut saltem suspicatur de necessitate inquirendi, priusquam agat, patet quod ipsi potissimum applicanda sunt ea quæ in Regula diximus. — 2. Quod vero attinet ad eum qui *errorem* olim in causa culpabilem jam in præsens amplius *non advertit*, v. g., confessarium qui non satis olim theologiam excoluit, aut hujus studium ni-

mis diu ex negligentia intermisit, de hoc etiam verissime cum S. Thoma (*de Verit.*, q. 17, a. 8, obj. 8) dicitur quod nunquam a peccato excusatur, sive agat juxta conscientiam sive contra; sed sequendo conscientiam, culpam tantummodo diligentiae olim omissae admittit, cujus proinde gravitas desumi debet non ab actione nunc ponenda, sed a negligentia in qua fuit indirecte voluntaria; dum agendo contra conscientiam, præter hunc reatum addit aliud nunc peccatum, et quidem directe voluntarium, peccatum scilicet actionis contra conscientiam scienter positæ. Hinc autem vera ratio patet, cur in tali casu magis reus sit, qui agit contra conscientiam, quam qui juxta; hic enim agit ex ignorantia, quæ minuit peccatum, ille vero ex affectu actuali ad peccatum. — 3. Quoad denique eum qui *ignorantiæ culpam retractaverit* per congruam pœnitentiam et diligentiam, patet illum, saltem quoad culpæ reatum, æquiparandum esse ei qui invincibili ignorantia laborat. Dixi *saltem quoad culpæ reatum*; nam damnum, si quod proximo illatum fuerit, semper resarciri debet; quia subsequens retractatio culpæ per actum contritionis non impedit, quin primitus libere ac peccaminose posita fuerit causa efficax damni, damnumque sit ex ea secutum (Ballerini, ap. Gury, n. 37).

14. Quæritur 1. *Quale sit peccatum agere contra conscientiam sive veram sive erroneam?*

RESP. 1. Agere contra conscientiam sive veram sive erroneam *non est speciale peccatum*; præceptum enim agendi juxta conscientiam non est speciale præceptum sed generale, haud secus ac præceptum obediendi legi.

RESP. 2. Quod fit contra conscientiam sive invincibiliter sive vincibiliter errantem, *habet hanc vel illam speciem peccati, est mortale vel veniale, prout conscientia dictat esse mortale vel veniale*; quia species et quantitas malitiæ desumuntur ab objecto, non secundum se, sed ut apprehenso et voluntati proposito; « actus, ait D. Angelicus, judicantur secundum voluntatem agentium ». (Lect. 2 in c. 14 Ep. ad Rom.). — Excipe tamen nisi id quod conscientia vincibiliter erronea dicit veniale, sit reipsa mortale; quia error voluntarius et vincibilis non tollit gravitatem essentialem peccati.

RESP. 3. Si conscientia errans dictat aliquid esse malum, sed *non determinat an sit mortaliter malum, an venialiter duntaxat*, vel is qui contra talem conscientiam agit, est ita dispositus, ut absolute vellet agere, sive de re gravi ageretur, sive non; vel est sic dispositus, ut nollet ageret, si dubium occurreret quod actio possit esse mortalis : — *Si prius*, peccat mortaliter, quia habet affectum ad mortale; — *Si posterius*, peccat tantum venialiter, quia non censetur habere affectum ad mortale; unde a mortali excusantur simplices et idiotæ, qui nonnulla agunt opera quæ sub ratione generali mali apprehendunt, nec discernunt an peccata sint mortalia aut venialia.

Ex his colliges — 1. pœnitentem non teneri dicere in confessione se egisse contra conscientiam veram, quia non est speciale peccatum; — 2. eum e contra, qui agit contra conscientiam erroneam, teneri id accusare et simul explicare speciem et gravitatem peccati quam dictabat conscientia; — 3. inepte agere, qui post actum a doctoribus vel a confessario inquirunt utrum peccaverint, et quale peccatum admiserint; nam peccatum præteritum non pendet a sequenti iudicio doctoris aut confessarii, sed a dictamine practico, quod quis in agendo habuit; prudenter tamen facit qui interroget, ut veritatem cognoscat, quo pacto scilicet in futurum in simili casu se gerere possit aut debeat (Billuart, *loc. cit.*, art. 3; Thom. ex Charm., *de Consc.* cap. 2; Gury, n. 42).

15. Quæritur 2. *Quibus signis dignoscat confessarius utrum conscientia sui pœnitentis sit invincibiliter an vincibiliter erronea?*

RESP. 1. Hæc dari possunt signa conscientiæ *invincibiliter* erroneæ : — 1. Si pœnitens sit vir probus, ac timorati conscientiæ, aut satis diligens sit et accuratus in iis adimplendis quæ ab aliis piis hominibus ejusdem conditionis peragi solent; — 2. si advertens se per ignorantiam violasse præceptum, doleat atque tristetur; — 3. si nunquam scrupulus, aut dubium aliquod præcesserit; — 4. si res ignorata sit juris humani, vel positivi, aut si sit quidem juris naturalis, sed difficillima inter doctores (Scavini, Thom. ex Charm., *loc. cit.*).

RESP. 2. Signa e contra conscientiæ *vincibiliter* erroneæ talia sunt : — 1. si aliquam indecentiam pœnitens in suo actu adverterit; — 2. si ipsi sua conscientia dictaverit esse saltem interrogandum confessarium, vel alium prudentem virum; — 3. si occasionem interrogandi ex verecundia vel metu neglexerit. Ex his et aliis similibus censi potest confuse saltem cognovisse actionis reatum, adeoque in culpabili errore versari (Gury, n. 38).

16. Quæritur 3. *Qualiter, ille qui laborat conscientia vincibiliter erronea, se gerere debeat in ea deponenda?*

Vel talis conscientia potest hic et nunc deponi, vel non.

1. *Si prius*, curandum est ut deponatur non temere, sed prudenter. — *Temere* eam deponunt qui ejus judicium contemnunt, ut liberius peccent; qui doctores quærunt loquentes sibi placentia; qui ratiunculis quibuscumque, dummodo libertati faveant, cito acquiescunt. — *Prudenter* autem eam deponunt qui Deum orant ut det illis « intellectum ad scrutandum » legem suam » (Ps. cxviii); qui sincero veritatis detegendæ studio consilium petunt a viris prudentibus et piis; uno verbo qui ad veritatem cognoscendam adhibent diligentiam quam in subjecta materia solent adhibere viri docti et timorati.

2. *Si posterius*, id est si conscientia vincibiliter erronea non possit ante actum deponi, et adsit agendi necessitas, tunc, habita intentione sese instruendi suo tempore, erit illa pars eligenda in qua minus mali appareat. Sic error ex vincibili fiet invincibilis, et ad culpam ulteriorem non imputabitur, cum actu deponi nequeat, et ejus causa fuerit retractata. — Diximus *in qua minus mali appareat*, quia si agens elegerit id quod sibi majus malum videtur, peccat juxta excessum mali apprehensi, cum libere hunc excessum eligat (Ita Scavini, *loc. cit.*).]

Qualiter autem ipse confessarius se gerere debeat cum pœnitente qui tali conscientia laborat, dicitur in Tractatu de *Pœnitentia*.

17. Scholium de conscientia perplexa. Ad conscientiam erroneam reduci potest conscientia perplexa; quasdam tamen speciales regulas circa eam afferre juvat.

Conscientia perplexa ea est *qua quis judicat se peccaturum, sive agat, sive non agat*, v. g., si inserviens moribundo putet se peccaturum, si eum deserat ut audiat sacrum, et pariter se peccaturum existimet, si ei assistat, et ita non audiat sacrum.

Porro vel talis conscientia est *vincibiliter* perplexa, vel *invincibiliter*.

1. Si sit *vincibiliter* perplexa, qui ea laborat debet eam deponere; quia tenetur vitare peccatum; peccaret autem, si non deponeret, utramvis partem eligeret; id sequitur ex dictis de conscientia vincibiliter erronea.

2. Si sit *invincibiliter* perplexa, et actio non possit sine gravi damno suspendi, tunc agens minus malum eligat, vitando potius transgressionem juris naturalis, quam juris divini positivi aut humani. Si vero actionem suam moraliter posset suspendere, teneretur illam differre, donec consuluerit peritos. — Quod si nesciat discernere quodnam sit minus malum, non peccat quidquid eligat; quia est quidem liber physice ratione actus, liber tamen non est moraliter ratione peccati; insuper peccatum esse non potest in eo quod nullo modo caveri potest, ut ait S. Augustinus (l. 3, *De lib. arb.*, c. 18, n. 50).

CAPUT II.

DE CONSCIENTIA DUBIA.

18. Ejus notio generalis. Conscientiam dubiam generaliter intelligimus, non eam tantummodo quæ inter duas partes anceps remanet, nec uni nec alteri parti assentiendo, sed omnem conscientiam quæ ea certitudine morali carêt, de qua diximus in primo capite, atque ideo aliquod dubium vel grave et probabile, vel leve et improbabile admittit.

In præsentī autem materia eundem ac in præcedenti sequemur ordinem; unde principia circa conscientiam dubiam primum statuemus, eaque dein conscientia tum probabili tum improbabili applicabimus.

ARTICULUS I.

Principia statuuntur circa conscientiam dubiam.

19. Multiplex species dubii distinguitur. Dubium dividitur :

1. In dubium *juris* et dubium *facti*. — Dubium *juris* illud est quo dubitatur an aliquid sit præceptum necne; v. g., an jejunium tali die præceptum sit, vel etiam, an lex jejunii in tali casu obliget necne. — Dubium *facti* est quando dubitatur an præcepto fuerit satisfactum; v. g., si quis clericus dubitat an officium divinum recitaverit.

2. In dubium *negativum* et *positivum*. — Dubium *negativum* est quando pro affirmatione alterutrius partis nullæ occurrunt rationes, vel non occurrunt nisi admodum leves et improbabilis; quare mens suspendit assensum ex defectu rationum; est improprie dubium, et melius dicitur nescientia seu ignorantia. — Dubium *positivum* est quando pro utraque parte, aut saltem pro una, sunt graves rationes; quare mens suspendit assensum, aut uni parti eum præbet cum formidine, ob rationes utrinque decertantes; dubium positivum coincidit cum opinione probabili de qua dicemus infra. — Patet dubium esse, aliquando ex utraque parte negativum, aliquando ex una parte positivum et ex altera negativum, aliquando ex utraque positivum.

3. In dubium *mere speculativum*, *speculativo-practicum* et *practice-practicum*. — Dubium *mere speculativum* est illud quod versatur circa veritatem rei quæ ad praxim non attinet. — Dubium *speculativo-practicum* versatur circa bonitatem vel malitiam actionis in se et objective sumptæ, v. g., si dubites an sit licitum secundum se iter agere die festo. — Dubium *practice-practicum*, est illud quo dubitatur de bonitate vel malitia actus hic et nunc ponendi, attentis omnibus circumstantiis, v. g., si dubites an tibi in his circumstantis constituto liceat facere opus servile die festo.

20. Principium 1. *Dubium mere negativum de una parte morali certitudini de opposito non obstat, ideoque pro nihilo practice habendum est.*

PROB. Dubium negativum, ex definitione superius data, vel nulla vel admodum levi ratione fundatur. Porro qui nullam aut nonnisi levissimam habet rationem dubitandi, ille sane certitudine morali gaudet; siquidem ad hanc requiritur et sufficit, juxta ea quæ diximus (n. 6), ut agens de honestate vel malitia actionis suæ judicet sine rationabili errandi formidine; ergo.

Hinc concludimus tale dubium esse *pro nihilo habendum*, seu ipsum non impedire quin vel urgeat obligatio, vel stet libertas, sicut ante dubium existerat. Et sane — 1. obligatio agendi vel non agendi semel cognita solidisque probationibus stabilita, nequit absque motivo vel ex improbabili tantum ratione in dubium verti, alioquin omnis moralitas corrueret; — 2. pariter non est præsumenda obligatio sine rationabili fundamento, alioquin conscientiæ innumeris implicarentur scrupulis.

21. Principium 2. *Stante dubio positivo practice-practico de honestate alicujus actionis, non licet eam ponere.*

PROB. iisdem rationibus quibus jam demonstravimus *solum* conscientiam practice certam esse rectam morum regulam, nempe — 1. Scriptura dicit (*Rom.*, XIV, 23): « Omne quod non » est ex fide, peccatum est, » id est, quod non est ex intima persuasione quod sit licitum, peccatum est; atqui illud quod fit, stante dubio practice-practico de honestate actionis, non est ex intima persuasione quod sit licitum; ergo. — 2. Sub dubio practice-practico operans, virtualiter legem Dei contemnit, cum interpretative secum dicat: hoc volo facere, sive sit contra legem Dei, sive non; atqui ita operari cum virtuali divinæ legis contemptu, est peccatum; ergo qui sub dubio practice-practico operatur, peccatum committit. — 3. Ille jam peccat, qui se exponit periculo peccandi formaliter, juxta hæc verba (*Eccli.*, III, 27): « Qui amat periculum, in illo peribit; » sed agens cum dubio practice-practico de honestate actionis se exponit periculo peccandi formaliter; facit enim quod rationaliter suspicatur offendere Deum; ergo.

22. Principium 3. *Stante dubio speculative practico de honestate alicujus actionis, potest nihilominus per principia sive*

directa, sive reflexa, haberi practica moralis certitudo; qua autem data, licet actionem ponere.

PROB. 1^a PARS; nam dubium speculative-practicum non excludit practicam moralem certitudinem; duplex est enim iudicium in rebus moralibus, uti notavimus, iudicium de honestate objectiva et materiali actionis, et iudicium de ejus honestate subjectiva et formali; atque aliæ sunt rationes quibus prius, aliæ autem quibus posterius fundatur, cum illæ ab objecto secundum se, istæ ab objecto quoad operantem spectato sumantur; dubium igitur speculative-practicum circa prius bene conjungi potest cum practica persuasionem circa posterius; ergo (S. Lig., *de Consc.*, n. 25). — Res clarius patebit exemplo iudicis qui, ex rationibus intrinsecis et directis, dubius est num Titius, v. g., sit reus, an non; attamen ex illo principio reflexo ac generali, nempe quod in dubio favendum est reo, Titium absolvit. Iudex videlicet laborat quidem dubio speculative-practico, sed, tali dubio non obstante, ope supradicti principii conscientiam sibi recte efformat moraliter certam de honestate subjectiva et formali suæ actionis in reo absolvendo (Scavini, *de Consc.*, cap. 3, art. 2).

PROB. 2^a PARS; ut liceat enim actionem ponere, requiritur quidem dictamen conscientiæ moraliter certum de ejus honestate; sed tale dictamen non consistit in iudicio speculative practico circa honestatem actionis objectivam, bene vero in iudicio practice-practico circa honestatem subjectivam et formalem; ergo, si detur practica moralis certitudo, actio erit subjective et formaliter honesta, quantumvis dubia remaneat honestas objectiva. Cæterum id fusius statuatur infra, ubi de probabilismo.

23. Quæritur 1. *Quale peccatum committat ille qui operatur cum dubio practice-practico?*

Peccatum quod committit agens cum dubio practice-practico ejusdem est speciei et naturæ ac peccatum de quo movetur dubium; est majus aut minus juxta gravitatem dubii et periculum quod incurritur. — Sic venator qui, dubitans an præ se habeat hominem vel feram, absque necessitate, armis suis utitur, peccat mortaliter, reusque est homicidii intentionalis,

licet feram occidat, quia sine ratione sufficienti causam ponit ex qua subsequi potest mors innocentis : majus autem aut minus est peccatum ratione dubii et periculi.

Si autem sciat quis aliquid esse malum, sed dubitat an sit mortale, aut veniale, et cum tali dubio operatur, distinguendum est : — 1. Si agens sit timoratae conscientiae, ac minime advertat, ne in confuso quidem, ad periculum graviter peccandi, neque ad obligationem rem examinandi, et tandem objectum non sit ex se grave, non peccat nisi venialiter ; ex his enim merito infertur non apprehendi peccatum uti mortale. — 2. Si secus, peccatum mortale erit, quia, ut ait S. Antoninus ex S. Thoma, periculo se exponit peccati mortalis ille qui operatur in eo dubio (S. Lig., *de Consc.*, n. 22, 23).

24. Quæritur 2. *Quomodo ille qui dubitat de honestate actionis hic et nunc ponendæ sese gerere debeat, ut conscientiam practice certam sibi efformet?*

Vel dubium est negativum, vel est positivum.

1. *Si dubium sit negativum*, id est, si rebus ponderatis advertat agens fundamentum dubii nullum esse aut inane, hic bene potest sine alia reflexione tale dubium deponere, et sic actionem exsequi ; tunc enim si malitia illius ignoratur, ignorantia est prorsus involuntaria, utpote quæ studio superari non potest.

2. *Si dubium sit positivum*, tunc ad hæc tenebitur agens : — 1. debet, antequam ad operationem deveniat, veritatem diligenter inquirere pro rei gravitate, et personæ locique conditione ; atque ideo rationes utriusque partis perpendat, probos et peritos consulat, eorumque praxim investiget ; secus enim periculo legis violandæ ex inquisitionis negligentia se exponeret, et peccaret. — 2. Si, hujusmodi inquisitione peracta, adhuc dubitat de honestate actionis, potest conscientiam practice certam sibi efformare ope unius e principiiis reflexis de quibus statim dicturi sumus. — 3. Si neque per rationes utriusque partis diligenter perpensas, neque per principium aliquod reflexum valeat a dubio se expedire, eam partem quæ ab omni periculo peccati removet, seu tutiorem partem amplectatur ; alioquin ageret in dubio practice pratico,

et ex dictis peccaret (S. Lig., de *Consc.*, n. 24; Gury, n. 42).

25. Quæritur 3. *Quænam sint principia reflexa quibus, stante dubio speculative practico, possit haberi conscientia moraliter certa, et quomodo illa sint intelligenda?*

Distingui debent principia quædam generalia, et regulæ nonnullæ speciales, quibus ea principia confirmantur et in casibus particularibus applicantur.

1. Principia generalia ab auctoribus allegata; duo sunt sequentia :

Primum principium : *Non est imponenda obligatio, nisi de ea certo constet*, seu : *lex dubia, lex nulla*, seu : *lex dubia non obligat*. — Hoc principium sic intelligitur : ubi opinio vere et solide probabilis deprehenditur contra legem, lex dici non potest sufficienter promulgata, et ideo non obligat, uti probabitur infra, quando agetur de probabilismo.

Secundum principium : *In dubio melior est conditio possidentis*, ad conscientiam efformandam valet juxta omnes in materia justitiæ, et juxta sententiam longe communioem in aliarum etiam virtutum materia. — **1. De materia justitiæ**, istud axioma in foro externo tum ecclesiastico tum civili receptum est tanquam regula certa; et omnes theologi eo frequentissime utuntur, ut casus justitiæ solvant etiam quoad forum internum conscientiæ. Sic autem intelligitur : quando dubium aliquod oritur inter litigantes, possessio rei de qua litigatur, haberi debet uti titulus ex quo certitudine morali præsumitur rem esse possessoris. — **2. De materia aliarum virtutum** censent nonnulli tale principium non valere; sed sententia affirmans istud valere est tenenda. Et sane hoc ideo valet in materia justitiæ, quia homo possidens habet aliquam præeminentiam juris, ut re non privetur nisi probetur eam non esse suam; sed idem est in aliis materiis; exercitium enim pacificum non solum juris proprietarii, sed cujuscumque alterius juris, puta imperandi, agendi vel non agendi, etc., est veluti possessio quædam, titulusque practice certus retinendi tale jus, donec probetur id retinendum non esse; ergo. Quod autem attinet ad usum hujus principii in conscientia moraliter certa efformanda, quæstio exponetur ubi de probabilismo.

II. *Regulæ*, quibus illa principia in particulari applicantur, aliæ spectant dubium facti, aliæ dubium juris.

1. Quæ spectant *dubium facti*, sunt sequentes :

Prima regula : *In dubio standum est pro eo, pro quo stat præsumptio.* — Ratio est quia præsumptio plerumque efficit certitudinem moralem saltem latam, cum illi ordinarie nonnisi dubium negativum opponatur.

Hinc — 1. Si quis dubitat an pravæ delectationi consenserit, judicare debet non consensisse, si soleat his tentationibus resistere, quia pro resistantia stat præsumptio ; secus, si soleat consentire. — 2. Si quis soleat tali tempore diligenter recitare breviarium, et dubitet an aliquam partem recitaverit, præsumptio illi favet, et ab obligatione recitandi seu repetendi illum eximit ; pariter si quis dubitat utrum formam consecrationis debitam in Missa pronuntiaverit, præsumendum est eum recte pronuntiasse, et a repetitione formæ ipsi abstinendum est.

Secunda regula : *In dubio judicandum est ex ordinarie contingentibus.* — Hæc regula in præcedentem magna ex parte recidit, siquidem in utraque præsumptio est ratio judicandi. Sed prior latius patet, quia præsumptio non tantum eruitur ex ordinarie contingentibus, sed etiam ex particularibus circumstantiis ; sic, v. g., licet homo peccet ordinarie, quando in tali occasione constituitur, visis tamen circumstantiis particularibus, præsumendum est ipsum non peccasse.

Tertia regula : *In dubio factum non præsumitur, sed probatur.* — Hæc regula intelligenda est de dubio circa actum principalem, v. g., si dubium sit an Petrus Joannem percusserit, hoc factum non præsumitur, sed qui affirmat, debet illud positive probare.

Quarta regula : *In dubio præsumitur factum, seu recte factum quod de jure faciendum erat ;* ad eam accedit hoc axioma : *In dubio standum est pro valore actus.* — Id significat, quod si factum principale sit certum, et dubitetur de actu accessorio vel de aliqua circumstantia aut conditione accessoria, vel de modo debito, tunc judicatur omnia fuisse recte facta, quæ de jure postulantur ; ratio est, quia, cum de actu principali cons-

tet, præsumitur agentem fecisse quidquid faciendum erat ad finem hujus actus obtinendum, nisi aliter probetur.

Hinc — 1. Si quis dubitat, an cum sufficienti dolore peccatum confessus fuerit, non tenetur iterum confiteri; — 2. si matrimonium certo est initum, et dubitatur an rite sit initum, standum est pro valore matrimonii (S. Lig., *de Consc.*, n. 26).

Quinta regula : *In dubio nemo malus præsumitur, nisi probetur*; huic regulæ affine est axioma in jure receptum : *In dubio favendum est reo*. — Id significat quod delictum non est imputandum nisi de eo certo constet; et ratio est, quia quisque censetur prius probitatem possidere quam improbitatem.

Facile autem patet has omnes regulas circa dubium facti esse quasi corollaria et applicationes principii generalis : *In dubio melior est conditio possidentis*.

2. Circa *dubium juris*, hæ sunt regulæ :

Prima regula : *In dubio favores sunt ampliandi et odia restringenda* (ita ex jur. can. 13 in 6); id est, in dubio benigniora sunt præferenda. — *Odiosum* autem hic intelligitur, quidquid tendit ad pœnam, vel lædit jus tertii, aut juri communi opponitur, *favor* vero, seu *favorabile*, quidquid libertati indulget, vel gratiam concedit, sine privatorum, aut communis, aut juris ipsius detrimento.

Secunda regula : *In dubiis, quod minimum est, tenendum* (Ex jur. can. 30 in 6). — Sic intelligenda est : ubi non constat de genuino sensu legis, et determinari non potest, neque per ipsam rei naturam, neque per contextum verborum, neque per loci consuetudinem, aliamve circumstantiam, interpretatio minus onerosa seu libertati benignior admittenda est; v. g., si, omnibus perpensis, dubitetur an aliqua censura sit *latæ* vel *ferendæ* sententiæ, interpretandum pro *ferenda* sententia; item si dubium sit, utrum in tali lege odiosa comprehendantur filiæ familias simul ac filii familias, lex interpretanda est de solis filiis familias. Ratio est, quia legislator non censetur velle obligare ultra id quod clare in lege exprimitur.

Tertia regula : *In dubio præsumptio stat pro superiore*. — Hæc regula sequitur ex principio generali : *In dubio melior est conditio possidentis*, et in eo sensu intelligenda est quod supe-

rior est in possessione juris imperandi, unde subditus qui dubitat utrum præceptum superioris sit justum necne, tenetur obedire.

Quarta regula : *In dubio pars tutior est sequenda.* — Hæc regula restringenda est ad dubium *practice practicum*, quod nempe ex alio principio directo vel reflexo non potuit deponi. — Si autem extendatur ad dubium *speculative practicum*, desinit esse regula præceptiva, sed est merum consilium, nisi tamen agatur de iis casibus in quibus finis est necessario obtinendus, v. g., de sacramentis conficiendis, ubi nempe sola probabilitas non sufficit ad removendum periculum, quod est absolute cavendum. At hæc rursus et fusius exponentur in quæstione de probabilismo quam statim aggredimur (Gury, n. 75, 76).

ARTICULUS II.

Applicantur supradicta principia conscientię probabilis.

26. Definitio et divisio conscientię probabilis. Conscientia *probabilis* ea est quæ opinione probabili fundatur; quare dicendum est quid sit opinio, quid probabilitas.

Opinio, juxta S. Thomam (1 p., q. 79, a. 9, ad 4) est *actus intellectus quo fertur in unam partem contradictionis cum formidine alterius*, id est, cum timore ne altera pars sit vera, et ea in quam fertur sit falsa. Hinc differt — tum a *dubio*, quod est suspensio intellectus inter utramque partem neutri assentientis, — tum ab assensu *scientię*, qui formidinem oppositi excludit (Cf. S. Th., 2. 2, q. 1, a. 4).

Probabile, secundum etymologiam, est id quod est apparenter verum, seu *verisimile* — Unde *probabilitas* est *verisimilitudo fundata motivo gravi sed absolute fallibili*; eo major igitur vel minor est probabilitas, quo motivum est magis vel minus grave.

Probabilitas est multiplicis speciei. — 1. Est *intrinseca* vel *extrinseca*, prout rationes quibus innitur, vel ex ipsius rei natura, proprietatibus, causis et effectibus, vel ex auctoritate doctorum desumuntur. — 2. Est *juris* vel *facti*, prout versatur,

vel circa honestatem actionis, vel circa aliquod factum. — 3. Est *speculativa* vel *practica* prout, vel rem in se, abstrahendo ab actu hic et nunc ponendo, vel actum proxime ponendum respicit. — 4. Est *absoluta*, vel *relativa*, prout talis apparet, vel omnibus aut plerisque, vel uni tantum aut paucis. — 5. Est *certa*, vel *dubia*, vel *tenuis*, prout innititur motivis, vel certis, vel dubiis, vel parum solidis. — 6. Est *solitaria* vel *comparativa*, prout talis apparet, vel in se sola spectata, vel comparatione instituta cum propositione contradictoria.

Hinc *opinio probabilis* in genere morum (de qua solum hic agimus), est *actus quo intellectus noster propter motivum grave, fallibile tamen, et ideo cum formidine oppositi, judicat aliquid esse in se licitum vel illicitum*. — Dicitur *in se*, quia opinio est iudicium speculative practicum, et versatur circa honestatem vel malitiam, non subjectivam et formalem, sed objectivam et materiale.

Conscientia autem probabilis, cum sit iudicium practice-practicum, definitur *illa per quam aliquis, innixus opinione probabili, format sibi practicum dictamen rationis ex certis principiis reflexis ad licite operandum*. — Unde conscientia probabilis, etsi fundetur in opinione probabili, iudicium tamen habere debet practice certum ope principii reflexi, quia est de honestate vel malitia subjectiva, ad quam ex supra dictis (n. 6) requiritur certitudo moralis (S. Lig., *de Consc.*, n. 40; Gury, n. 62; Scavini, *de Consc.*, cap. 3, art. 2, § 3).

27. Distinctio opinionis in tutiorem et minus tutam. Quando duæ opiniones sunt in concursu de eadem re morali, una est tutior, altera minus tuta. — Ea opinio est *tutior*, quæ tenet exstare legem aut præceptum, quo aliquid jubeatur aut vetetur; ideo dicitur *tutior*, quia, cum dicet legi obediendum esse, magis recedit a periculo peccandi; ob eandem rationem dicitur etiam favere legi. — Opinio *minus tuta*, ea est quæ negat exstare legem aut præceptum, et tenet hominem posse in casu pro suo libitu agere; concedit equidem eundem perfectius agere, si juxta illud præceptum aut prohibitionem se gerat, perinde ac si revera certo exstaret, sed docet ipsum posse libertate uti, quia probabile est legem non existere;

inde dicitur favere libertati hominis; vocatur *minus tuta*, quia minus recedit a periculo peccandi.

Quæstio autem est utrum liceat sequi opinionem minus tutam seu faventem libertati, quæ non sit certa sed probabilis tantum; idque expendendum est pro duplici casuum genere, prout nempe aut *de valore actionis* ad aliquem effectum obtinendum, aut *de solo licito vel illicito* agitur.

§ I. Utrum liceat sequi opinionem probabilem minus tutam, quando agitur de valore alicujus actionis ad aliquem effectum obtinendum?

Nulla est nec esse potest de hoc puncto controversia inter theologos; quare statim assertionem statuimus, ex qua dein varia consecutaria deducemus.

28. Assertio. *Non licet minus tutam sequi opinionem seu partem probabilem, imo nec probabiliores, relictâ tutiore, quoties agitur de aliquo effectu necessario, qui valida tantum actione obtineri potest.*

PROB. — 1. Qui effectum aliquem necessarium obtinere tenetur, debet curare ne ullo modo consecutio talis effectus in periculum adducatur, ideoque adhibere media nonnisi certo valida; ergo illi non debet sufficere quod medium aliquod sit probabile aut etiam alio medio probabilius; ergo ei non licet partem probabilem nec probabiliores sequi, relictâ tutiore.

2. Et vero quotiescumque medium aliquod determinatum fuit, tanquam exclusive validum et necessario adhibendum, ut certus effectus obtineatur, consecutio hujus effectus non ab opinione agentis probabili aut probabiliori pendet, sed a reali positione medii sic idonei; in his enim casibus probabilioritas, quantumvis bona fide existimata, medio de se inepto aptitudinem non præstaret, nec effectus jacturam impediret; ergo tunc non liceret partem etiam probabiliores sed minus tutam eligere.

3. Cæterum in talibus adjunctis nec ipsa probabilitas opinionis seu parti minus tutæ practice superest; nulla enim superest probabilitas in gratiam libertatis, ubi lex certa contra militat; atqui in casu certa lex est me teneri omni modo, ne

ex mea actione effectus obtinendus in discrimen, etiam probabile tantum, adducatur; adeoque certa lex est me non posse eligere nisi eam partem quæ tale discrimen magis removet, seu partem tutiorem; ergo parti minus tutæ non superest practica probabilitas (Gury, n. 56; Ballerini, *ibid.*; Billuart, *loc. cit.*, art. 3).

29. Corollaria. Hinc pars tutior est prorsus eligenda in sequentibus casibus :

1. In his quæ sunt *necessaria necessitate mediæ ad salutem*; tunc enim major probabilitas non sufficit, sed factum unice attenditur; proinde sola media absolute tuta et necessaria sunt adhibenda. Hinc in materia quæ *ad fidem seu veram Religionem* pertinet, non licet sequi opinionem, — *nec minus probabilem*, (ut inepte dicit propositio ab Innocentio XI damnata : « Ab infidelitate excusabitur infidelis non credens, ductus opinione minus probabili »), — neque *probabiliorem*; — sed tenemur amplecti *Religionem tutiorem*, qualis est procul dubio Religio catholica, et qui in dubio aliam amplecteretur, etiamsi hæc videretur ipsi probabilior, damnum suæ salutis æternæ incurreret (S. Lig., *de Consc.*, n. 43).

2. In iis quæ requiruntur *ad valorem sacramentorum*; sacramentum enim non haberetur, nisi reipsa ponerentur ea quæ Christus ad Sacramentum præscripsit; unde validitas sacramenti non pendet a conscientie dictamine, et probabilioritas facti non facit quod id quod requiritur ad validitatem actus non requiratur, nec quod id quod adest non adsit aut non noceat validitati; id insuper eruitur ex decreto quo Innocentius XI sequentem damnavit propositionem (n. 1) : « Non est illicitum in sacramentis conferendis sequi opinionem probabilem de valore sacramentorum, relicta tutiore. » — Juxta autem plures auctores, et merito ut videtur, quod dicitur de administratione sacramentorum, tenendum est etiam *de eorum susceptione*; eadem enim ratio in utroque casu valet, nempe quod specialis reverentia sacramentis debita exposcit ut ea non exponantur periculo nullitatis (S. Lig., *de Consc.*, n. 51).

Excipiendum tamen — 1. *Nisi defectus suppleatur ab Ecclesia*; aliquando enim ipsa potest et censetur supplere id

quod desideratur ad valorem sacramenti; quod quidem in duobus sacramentis potest contingere, scilicet in sacramento Pœnitentiæ, in quo Ecclesia supplet jurisdictionem confessarii, si hic ex gravi causa cum jurisdictione dubia aut probabili absolvat, et in sacramento Matrimonii, quod Ecclesia aliquando convalidat, auferendo impedimentum dubium juris ecclesiastici, uti suo loco explicatur in Tractatu *de Matrimonio* (S. Lig., *Ibid.*, n. 50). — 2. *Nisi urgeat casus necessitatis*; quia cum sacramenta sint propter homines, homini in gravi periculo vitæ constituto ea ministranda sunt meliori quo fieri potest modo, etiam cum mera probabilitate, imo aliquando cum probabilitate tenuissima de eorum valore (S. Lig., *Ibid.*, n. 49; Gury, n. 57).

3. In iis quæ inducere possunt *periculum damni proximi*; nam ex una parte jus proximi servandum est indemne, et ex altera parte damnum ejus, non a dictamine conscientiæ, sed a facto posito pendet. — Hinc venator, qui probabiliter judicat objectum in silva latens esse hominem, non potest ferire, licet probabilius judicet esse feram. — Hinc medicus et chirurgus tenentur ad medicamenta et media tutiora, quæ hic et nunc haberi possunt, adhibenda (S. Lig., *Ibid.*, n. 44).

§ II. Utrum et quatenus sequi liceat opinionem probabilem, minus tutam, ubi de solo licito vel illicito agitur?

Duplex casus probabilitatis distingui debet, casus scilicet probabilitatis solitariæ et extra concursum alterius probabilitatis oppositæ, et casus probabilitatis comparativæ et in concursu alterius.

×

I. *Utrum practice liceat sequi opinionem probabilem, in se et extra concursum alterius consideratam?*

30. Status quæstionis determinatur. — 1. Hic agitur tantum de opinione et conscientia *permittente* seu *quæ faveat libertati*; nam opinionem et conscientiam faventem legi seu præcipientem aut prohibentem semper agens sequi potest, quantumvis hæc sit practice dubia. — 2. Agitur de casu quo hujusmodi opinio probabilis favens libertati *extra concursum*

opinionis oppositæ datur, seu quando habentur graves et solidæ, fallibiles tamen, rationes opinandi quod actio sit licita, et nihil apparet in contrarium. — 3. Demum circa talem probabilitatem, quæstio non est utrum *per se* sufficiat ad conscientiam practice certam efformandam, atque ideo ad licite agendum; conscientia enim practice certa, quæ sola est recta morum regula (n. 5), nequit fundamento tantum probabiliter immediate inniti, sed ex principio aliquo certo deduci debet.

Quæritur ergo utrum detur hujusmodi principium certum et generale; vi cujus, data opinione in se probabiliter in favorem libertatis, conscientia practice certa efformari possit ad licite agendum: seu utrum talem opinionem practice liceat sequi.

31. Errores. Non defuerunt doctores, qui contenderunt esse semper illicitum in moralibus sequi opinionem probabilem qualemcumque, non solum vere et solide probabilem, sed etiam probabilissimam, proindeque partem tutiorem, seu legi faventem, semper esse eligendam, nisi pars quæ libertati favet sit *per se* et directe certa; hi auctores dicuntur ideo *rigoristæ* vel *tutoristæ*. — Cæteri omnes, etiam probabilioristæ quorum sententia infra exponetur, tenent opinionem solide probabilem, saltem extra concursum oppositæ, posse practice eligi.

32. Assertio. *Licet sequi opinionem vere et solide probabilem in se et extra concursum oppositæ consideratam.*

Ad honestatem enim actionis necessaria est equidem certitudo moralis de honestate ipsa, sed sufficit eam habere certitudinem per principium aliquod generale et reflexum. Porro qui opinionem vere et solide probabilem sequitur, potest esse practice certus de honestate suæ actionis, non quidem vi probabilitatis suæ opinionis, sed vi istius principii et ratiocinii generalis: Quando opinio contra legem est vere solideque probabilis, lex evadit dubia et incerta; atqui lex dubia et incerta non obligat; quod si non obligat, ergo sequi possum opinionem libertati faventem; ergo practice certus sum de honestate meæ actionis.

Et sane, dato hoc argumento, opinio est equidem et remanet tantum probabilis, sed versatur circa honestatem actionis obiectivam et materiale; conscientia vero agentis fit practice

certa de ejus honestate subjectiva et formali; aliis verbis, agens operatur cum formidine speculativa quod actio sit in se et objective illicita, non vero cum formidine practica quod eadem actio ipsi hic et nunc prohibetur (Scavini, *loc. cit.*).

Dixi *vere et solide probabilem*; nam si opinio quæ favet libertati esset nonnisi tenuiter vel dubie probabilis, lex non posset prudenter haberi ut dubia et incerta. Hinc merito damnata fuit ab Innocentio XI hæc propositio (n. 3): « Generatim, dum probabilitate intrinseca, seu extrinseca, quantumvis tenui, modo a probabilitatis finibus non exeatur, confisi aliquid agimus, semper prudenter agimus. »

33. Quæritur 1. *Utrum ad opinionem vere et solide probabilem sufficiat probabilitas extrinseca?*

RESP. *affirmative*, quia probabilitas extrinseca seu ex auctoritate doctorum desumpta præsupponit probabilitatem intrinsecam seu ex re ipsa petita, atque in eam resolvitur; adest enim certa præsumptio quod doctores, cum opinionem aliquam tradiderunt, bene penitusque perspexerint rei veritatem in se, neque illam tradere voluerint, nisi rationibus solidis innixi (S. Lig., lib. 1, n. 365). — Quinimo, ut ait D. Angelicus, « aliquis parvæ scientiæ magis certificatur de eo quod audit ab aliquo scientifico quam de eo quod sibi secundum suam rationem videtur » (S. Th., 2. 2, q. 4, a. 8). Unde in Scripturis legitur (*Prov.*, xxii, 17): « Inclina aurem tuam, et audi verba sapientum »; et (*Ibid.*, iii, 5): « Ne innitaris prudentiæ tuæ; » ergo prudenter agit, qui sapientum auctoritati defert, seu probabilitatem extrinsecam sequitur.

34. Quæritur 2. *Utrum ad opinionem vere et solide probabilem sufficere possit auctoritas unius doctoris?*

RESP. Vel agitur de auctore quocumque, vel de auctore qui sit omni exceptione major.

Si prius, non sufficit auctoritas talis doctoris, ut opinio haberi possit uti vere solideque probabilis; damnata est enim ab Alexandro VII hæc propositio: « Si liber sit alicujus junioris et moderni, debet opinio censeri probabilis, dummodo non constet rejectam esse a Sede Apostolica tanquam improbabilem. » — Et vero, alioquin nulla esset laxa opinio quam sequi

non liceret, cum nulla sit quam aliquis auctor non traderit.

Si posterius, sufficere poterit ejus doctoris gravis opinio, modo nihil sit contra Scripturam vel communem sensum Ecclesiæ; ratio est quia talis auctor prudenter judicatur habere rationem gravem pro opinione sua (cf. præm. Theol. mor., n. 9).

35. Quæritur 3. *Quomodo unusquisque pro sua conditione possit in praxi judicare de probabilitate sive intrinseca sive extrinseca alicujus opinionis?*

1. Illa opinio est viro *docto et probò* certe probabilis, quam ipse scit se diligenter excussisse, et experitur se absque inordinato affectu ob rationes graves, ut veram aut certe probabilem deprehendere.

2. Vir *mediocriter doctus* judicare potest de extrinseca opinionis probabilitate, si statum quæstionis recte intelligat, et assertam inveniatur in auctoribus omni exceptione majoribus.

3. Homo *rudis*, cui vir probus, prudens et doctus dicit aliquam opinionem esse certo probabilem vel veram, potest censere esse talem, quamdiu nemo illi dicit contrarium, nec ipse oppositum agnoscit; non enim per se rem examinare potest, nec aliud medium ipsi suppetit probabilitatem extrinsecam cognoscendi. — Hinc si parochus vel confessarius vel theologus, qui communiter habetur aptus muneri suo, dicat aliquid ex communibus dubiis esse licitum, reputari potest esse probabile, et talem sequens plerumque non errat, sed sequitur regulam vere et positive probabilem, maxime si sit rudis (Lacroix, *de Consc.*, n. 150-157).

II. *Utrum et quatenus practice liceat sequi opinionem probabilem in concursu opinionis oppositæ?*

36. Distinguuntur gradus probabilitatis comparativæ. Opinio aliqua, ad oppositam comparata, potest esse aut *probabilior*, aut *æque probabilis*, aut *minus probabilis*, ac opposita, prout nititur momentis aut gravioribus, aut æqualibus, aut levioribus. — Opinio *probabilior* et ipsa varios admittit gradus; potest enim esse vel dubie, aut parum probabilior, vel certe.

aut vere, aut absolute probabilior, vel notabiliter probabilior, vel probabilissima. — Pariter opinio *minus probabilis* et suos habet gradus; siquidem potest esse, etiam comparata ad oppositam probabilior, vere, certe, graviter, solide probabilis; potest etiam esse dubie, aut tenuiter, aut parum probabilis.

37. Opiniones exponuntur. In concursu duarum opinionum, quæ ad invicem opponuntur, eo major est probabilitas unius quo minor est probabilitas alterius, seu tantum crescit una probabilitas quantum decrescit altera, et vice versa. Quinque porro fieri possunt hypotheses: — 1. vel enim pars minus tuta est probabilissima, pars vero tutior tenuiter probabilis; — 2. vel pars minus tuta est probabilior, pars vero tutior minus probabilis; — 3. vel pars minus tuta et pars tutior sunt æque probabiles; — 4. vel pars minus tuta est adhuc solide et graviter sed minus probabilis, pars vero tutior est probabilior; — 5. vel tandem pars minus tuta est tenuiter probabilis, pars vero tutior probabilissima.

Jam vero, præter *tutoristas absolutos* seu *rigidos*, de quibus supra (n. 31), qui tenent partem minus tutam in nulla ex his hypothesibus eligi posse, proindeque partem *tutior* *semper sequendam* esse, nisi adsit *certitudo moralis in gratiam libertatis*, quinque sunt opiniones:

1. *Tutoristæ mitigati*, juxta quos pars minus tuta eligi potest in *prima* hypothesi, non in aliis, atque ideo ad amplectendam partem minus tutam *sufficit* sed *requiritur* ut ipsa sit *probabilissima*.

2. *Probabilioristæ*, juxta quos pars minus tuta eligi potest in *prima* et *secunda* hypothesi, non in aliis, atque ideo ad amplectendam partem minus tutam *sufficit* sed *requiritur* ut sit *probabilior* ac *opposita*.

3. *Æquiprobabilistæ*, juxta quos pars minus tuta eligi potest in *prima*, *secunda* et *tertia* hypothesi, atque ideo ad amplectendam partem minus tutam *sufficit* sed *requiritur* ut sit *æque probabilis* ac pars tutior.

4. *Probabilistæ simpliciter dicti*, juxta quos pars minus tuta eligi potest in *prima*, *secunda*, *tertia* et *quarta* hypothesi, atque ideo ad amplectendam partem minus tutam *sufficit* sed requi-

ritur ut sit *vere et solide probabilis*, etsi *minus probabilis* ac pars tutior.

5. *Laxistæ*, juxta quos pars minus tuta eligi potest in *qualibet* hypothesi probabilitatis, atque ideo ad amplectendam partem minus tutam *sufficit* ut sit *tenuiter* probabilis.

6. Sed his opinionibus, quæ omnes in eo concordant, quod nempe lex cessat obligare, quando contra eam militat probabilitatis major minorve gradus, determinatus ut supra, adjicere oportet *sextum systema*, nostris temporibus excogitatum, cujus fundamentum et palmare principium sic statuitur : — Lex dubia, seu cui oponitur aliqua probabilitas, neque caret omni obligatione, neque urget ut lex certa ; sed *plus minusve obligat*, prout *plus minusve cognoscitur* ; proinde causa, quæ excusare non valeret ab obligatione certa, aliquando sufficit ad excusandum a lege incerta, atque eo minor requiritur quo major est probabilitas contra talem legem et vice versa. — Vocatur autem hoc systema a suis fautoribus *systema compensationis*, quia totum est in ponderatione ac compensatione incommodorum quæ in casu orirentur, vel ex legis de qua dubitatur executione, vel ex usu libertatis.

Tutiorismus et Laxismus ab omnibus hodie rejiciuntur ; breviter igitur hæc systemata confutabimus, quæstionemque postea instituemus et expendemus inter Probabiliorismum, systema Compensationis et Probabilismum.

38. Laxismus rejicitur. In eo totum est hoc systema, ut liceat sequi opinionem minus tutam etiam tenuiter probabilem, relicta tutiore. Porro talis regula morum est prorsus rejicienda, uti constat, — 1. *Propositione* (n. 3) *ab Innocentio XI damnata* : « Generatim, dum probabilitate intrinseca seu extrinseca, *quantumvis tenui*, modo a probabilitatis finibus non exeatur, confisi aliquid agimus, *semper prudenter agimus.* » — 2. *Ratione*. Etenim non licet sequi opinionem aliquam minus tutam, nisi lex dici possit invincibiliter ignorata ; atqui non potest dici invincibiliter ignorata illa lex contra quam militat *tenuis tantum* probabilitas ; talis enim probabilitas ea est quæ levi nititur fundamento, ideoque exiguum tantum parit verisimilitudinem ; ergo ex ea non potest prudenter suaderi

legem non existere; ergo, data hujusmodi probabilitate, lex non est invincibiliter ignorata; ergo non licet sequi opinionem minus tutam, quæ sit tenuiter tantum probabilis, sed opinio tutior est eligenda (Gury, de *Consc.*, n. 58 : Viva, in *prop. damn.*, n. 4-8).

39. Tutiorismus rejicitur. Tutiorismus duplex est, ut monuimus, *rigidus* scilicet et *mitigatus*.

I. Tutiorismus *rigidus* docet nunquam licere sequi opinionem libertati faventem adversus aliquam legem, tametsi probabilissima censeatur.

Hoc autem falsum esse constat, — 1. *Damnatione propositionis* (n. 3) ab Alexandro VIII : « Non licet sequi opinionem vel inter probabiles probabilissimam. » — 2. *Ratione*. Probabilissima enim opinio ea est, quæ nititur fundamento gravissimo, quapropter opposita censetur tenuiter vel dubie probabilis (S. Lig., de *Consc.*, n. 48); ergo talis opinio non admittit nisi levem formidinem de opposito; porro levis formido in humanis actionibus est contemnenda; ergo prudenter et licite agit qui sequitur opinionem minus tutam seu libertati faventem, quæ sit probabilissima. Et sane, si in moralibus semper deberet homo assequi id quod est tutius, onus Christi leve et jugum suave redderetur intolerabile, et via quæ ducit ad vitam redderetur non quidem arcta, sed impervia. Ergo.

II. Tutiorismus *mitigatus*, concedit equidem opinionem minus tutam eligi posse, quando est probabilissima, sed tenet *non licere eamdem sequi, si sit probabilior tantum*; quod probant ejus sententiæ fautores, quia nempe, licet opinio supponatur probabilior, manet tamen intra limites probabilitatis, seu non est moraliter certa; unde eam sequens, sine necessitate aut justa causa, exponit se periculo morali peccandi (Ita Dens, de *Consc.*, n. 488).

Sed talem sententiam esse rejiciendam ut rigidiorem contendimus, et probamus. — 1. *Ex consensu fere unanimi theologorum*, si paucissimos excipias; communissima enim est apud eos doctrina, quod opinio vere probabilior, etiam minus tuta, potest semper licite eligi, relicta tutiore. — 2. *Ratione*. Quando enim opinio favens libertati probabiliori nititur

fundamento ac opposita favens legi, illa lex, si forte adsit, haberi debet ut invincibiliter ignorata, ac proinde non obligat, uti ostendetur infra de probabilismo. — 3. *Confutatione objectionis adversariorum*. Nam ope principii reflexi in præcedenti ratione allegati, jam non adest amplius periculum peccandi *formaliter*, etsi remaneat aliquod periculum peccandi *materialiter*; porro nemo tenetur vitare peccata mere materialia; implicat enim peccata mere materialia ad culpam formalem imputari; insuper agenti non imputantur peccata invincibiliter ignorata, qualia sunt peccata mere materialia; ergo.

40. Systema compensationis exponitur et rejicitur. Hoc loco quæstionem de systemate quod dicitur *compensationis* instituimus, tum quia, ut infra dicemus, ipsum aliquam habere videtur cum tutiorismo affinitatem, tum quia probabiliorismo et probabilismo iisdem simul argumentis adversatur, impugnando scilicet theoriam utrique huic sententiæ communem de conscientia practice certa per principium aliquod reflexum generale efformanda (V. Laloux, *de Act. hum.*, p. 109).

Sic autem ejus fautores probationes adstruunt. Duplex punctum seu duplicem regulam juxta ipsos distinguere juvat : — 1. *Lex dubia nec omni obligatione caret, nec urget ut lex certa, sed plus minusve obligat, prout plus minusve cognoscitur*; etenim, quotiescumque lex nobis est omnino cognita, omnem suam habet obligationem relative ad nos; si e contra nobis sit omnino incognita, nullam omnino habet obligationem; ergo a pari, si lex sit nobis cognita, sed imperfecte, aliquam habet obligationem, sed minus strictam, quæ oritur e periculo violandi ordinem saltem materialiter. — 2. *Causa quæ excusare non valeret a lege certo cognita, aliquando sufficit ad excusandum a lege imperfecte tantum cognita*; causa enim excusans proportionem habet ad vim et gravitatem obligationis; sed, ex dictis, obligatio legis incertæ seu imperfecte cognitæ minus stricta est ac obligatio legis certo cognitæ; ergo causa excusationis minor requiritur, quando obligatio est incerta; sed aliqua causa semper requiritur, quia in dubio

semper adest periculum transgressionis saltem materialis, et talis transgressio est semper verum malum, quod vitari debet, nisi causa excuset (Manier, *Comp. phil. de Consc.*, n. 135, 136; Laloux, *de Act. hum.*, p. 110, 111; R. P. Potton, *ord. Præd. de Theoria probab.*, passim; *de Probab. a compensens.*, p. 3 et seqq.).

Hoc vero systema nobis videtur rejiciendum, utpote *gratuitum* simul et *inutile*.

I. *Gratuitum* est, quia principiis fundatur hactenus inauditis et nullo modo probatis.

Primum enim principium in eo est, ut lex *plus minusve obliget prout plus minusve cognoscitur*, unde lex dubia, utpote imperfecte cognita, imperfectam parit obligationem. — Sed tale principium æquivocatione laborat; vel enim gradus cognitionis, de quo agitur, se tenet *ex parte rei cognitæ*, vel *ex parte certitudinis* ipsius cognitionis; si prius, principium haberi debet ut verum et probatum, si posterius, ut gratuitum imo et falsum. Verum est equidem et in Theologia morali inconcussum, lege non obligare, *nisi quatenus cognita est*, ita ut obligatio non possit esse gravis respective ad eum qui eam reputat levem, aut extendi ad casus quos agens ignorat sub ea contineri; sic intellecta, mensura cognitionis mensura est obligationis, et in hoc conveniunt omnes theologi. Ast nullus unquam asseruit obligationem *ex gradu certitudinis aut probabilitatis* mensurari, adeo ut, si cognitio certa plenam pariat obligationem, dubium nonnisi ejusdem medietatem producat. Et sane tale principium statui nequit, nisi prius statuatur probabilitatem esse partem aliquam certitudinis, et unamquamque certitudinis partem suam obligationis partem secum ferre. Cæterum quid sibi vult hæc dimidiata et partialis obligatio? Hæc enim est quid indivisum; vel existit tota, vel nullatenus existit.

Secundum principium est quod in lege dubia, semper urget aliqua obligatio, quia semper adest *periculum majus vel minus legem violandi materialiter*. — Sed jam diximus violationem legis materiale agenti non imputari nisi sit simul formalis; in casu autem legis dubiæ non adesse violationem formalem, quia

conscientia vi principii reflexi efficitur moraliter certa. Insuper principium positum arguit obligationem dari, quotiescumque adest periculum transgressionis materialis; at ista propositio est fundamentum unicum tutorismi absoluti ab Ecclesia damnati; ergo (Cf. Gury, *Cas. Consc.*, n. 62, 63; *Revue des sciences eccl.*, avril 1872, p. 385 et suiv.).

II. *Inutile est systema propositum*, quia regulæ ab ejus fautoribus traditæ, vel in tutorismum, vel in probabiliorismum, vel in probabilismum recidunt.

1. *In tutorismum* deducunt, si nempe principia superius posita nullo alio principio reflexo generali temperantur. — Etenim dato quod lex dubia semper plus minusve obliget, nisi casu occurrat ratio ab ea excusans, inde sequetur partem tutiorem necessario semper eligendam esse, licet probabilitas major vel etiam maxima libertati faveat, siquidem lex quantumvis incerta semper urgebit; pariter, dato quod nefas sit incurrere periculum legem materialiter violandi, ubi lex incerta est, inde sequetur nunquam licitum esse contra legem agere cum opinione quantumvis probabili, quia semper adest periculum legem materialiter violandi, nisi pars tutior eligatur. — Nec obstat quod aliquod temperamentum apponant supradicti auctores, dicendo obligationem ex lege incerta facilius causas excusantes admittere; nam causæ excusantes sunt per accidens, et casus exceptionis, non vero proprios regulæ traditæ casus constituunt (Cf. Gury, *Ibid.*, n. 61, 63; *Rev. des sciences eccl.*, *ibid.*, p. 388).

2. *In probabiliorismum* redeunt, si nimirum ad vitandum tutorismum admittatur pro casu opinionis minus tutæ probabilioris causa universaliter excusans ad modum principii generalis reflexi, his verbis: « Nimis onerosum esset prohibere usum opinionis minus tutæ probabilioris », (uti dicunt Laloux, *de Act. hum.*, p. 107, 109; Manier, *de Consc.*, n. 145).

3. *In probabilismum* aut saltem æquiprobabilismum recidunt, si eadem causa universaliter excusans, idemque principium generale reflexum, aut aliud simile, etiam ad casum opinionis minus tutæ saltem æquiprobabilis extendatur (uti vult R. P. Potton, *de Theor. probab.*, 2 p. cap. 7); res facile patet, nec ipsi

auctores citati diffitentur; ergo nihil opus erat novum et inauditum excogitare systema.

41. Expenditur et solvitur quæstio probabilioristas inter et probabilistas. Ex præcedenti discussione et sententiarum confutatione sequitur quod in dubio tutior pars non est necessario eligenda, sed partem minus tutam sequi aliquando licitum est; atque in eo concordant tum probabilioristæ, tum æquiprobabilistæ, tum probabilistæ simpliciter dicti; sed inter se dissentiunt in hac quæstione, scilicet, an et quatenus sufficiat partem minus tutam esse probabilem, ut liceat eam sequi, relicta tutiore; pro cujus solutione duas assertiones statuimus.

42. Assertio 1^a. *In concursu duarum opinionum de honestate alicujus actionis, licitum est opinionem minus tutam sequi, dummodo sit vere et solide probabilis.*

Probatur assertio tum ratione, tum auctoritate.

Prob. 1. *Ratione, ex veritate nempe principii fundamentalis quo nititur probabilismus, scilicet: lex dubia non obligat.* — Etenim si obligaret lex dubia, vel *per se directe*, vel, uti volunt quidam adversarii, vel *indirecte et vi legis alicujus generalis*, quæ præciperet obediendum legi dubiæ. Porro neutrum dici potest.

I. *Lex dubia non obligat per se et directe.*

Nam lex dubia de qua in thesi, ea est contra quam militat vera et solida probabilitas. Atqui hujusmodi lex nullam ex seipsa et directe inducere potest obligationem. — Probatur minor, quia ut lex aliqua obliget, non tantum in actu primo et speculative, sed etiam in actu secundo et practice (de quo præcise est quæstio), tria requiruntur, scilicet, — 1. ut lex illa condiciones essentielles legis respectu agentis habeat, potissimum sufficientem promulgationem; — 2. ut agens ipse legis et obligationis qua per eam tenetur cognitionem proprie dictam acquirat; — 3. ut tali obligatione libertas agentis efficaciter et moraliter devinciatur. Sed hæc tria in hypothesis legis dubiæ deficiunt; quod fusius ostendendum est.

Et quidem dico 1. legem dubiam non obligare, quia *non est sufficienter promulgata.*

Nam lex, ut ait S. Thomas, est regula et mensura actuum; unde debet esse promulgata, et quidem *ut certa*; si enim promulgatur ut dubia, promulgatur duntaxat dubium, opinio, sive quæstio, an adsit lex prohibens actionem, sed non promulgatur lex. Ergo lex de qua agens dubitat, non est respectu ipsius sufficienter promulgata; ergo non obligat (S. Lig., *de Consc.*, n. 60, 63, 67).

Et vero duplex distingui potest promulgatio necessaria ad legis obligationem constituendam: promulgatio communitati subditorum facta, et hæc requiritur et sufficit, ut lex *in actu primo et speculative* obliget, adeoque ejus transgressores rei fiant culpæ *materialis*; promulgatio ipsimet homini hic et nunc agenti facta, quæ sine cognitione et scientia legis in tali agente non existet, et hæc prorsus necessaria est, ut eum *in actu secundo et practice* lex obliget, atque, si eam transgrediatur, reus fiat culpæ *formalis*. Porro in præsentī, non de obligatione in actu primo et speculativa nec de transgressionē legis materiali agimus, sed solummodo de obligatione in actu secundo et practica, deque transgressionē formali. Ergo ad legis obligationem in individuo inducendam requiritur ejus promulgatio per cognitionem et scientiam; atqui lex dubia non est cognita, sed invincibiliter ignorata, uti jam ostendemus; ergo lex dubia non est sufficienter promulgata (Cf. S. Lig., *Ibid.*, n. 62, 64, 65, 72).

Dico 2. legem dubiam non obligare, quia est *invincibiliter ignorata*.

Etenim agens non potest aliqua obligatione teneri nisi eam cognoscat, ut certo existentem. « Nullus ligatur per præceptum aliquod, ait S. Thomas (*de Verit.*, q. 17, a. 3), nisi mediante scientia illius præcepti; » scientia autem, juxta constantem ejus doctrinam, et unanimem omnium doctorum sententiam, cognitionem certam et patentem significat, siquidem opponitur opinioni, sicut certum dubio aut probabili opponitur (2. 2, q. 1, a. 5, ad 4). Porro non certo cognoscitur illa lex contra quam militat vera et solida probabilitas; siquidem probabilitas, vera et solida, cum gravem secum afferat errandi formidinem, certitudini etiam morali imperfectæ opponitur. Ergo talis lex,

seu lex dubia, non obligat, quia est invincibiliter ignorata (S. Lig., *Ibid.*, n. 65, 76; Gury, édit. Dumas, n. 61, 62).

Et vero, in hypothese legis dubiæ, habetur quidam quædam cognitio seu scientia, sed scientia dubii, non vero scientia legis; siquidem dubitans, non ignorat quod possibile sit legem existere vel non, imo scientiam habere potest perfectam argumentorum sibi contradicentium, quibus utraque opinio statuitur; at talis scientia nullatenus dici potest scientia de ipsa existentia legis; « de ratione enim scientiæ est, inquit Angelicus, quod id quod scitur existimetur esse impossibile aliter se habere » (2. 2, q. 1, a. 5, ad 4); ergo dubium de lege idem est ac ignorantia de existentia legis; cum autem dubitans supponatur diligentem veritatis inquisitionem instituisse, inde sequitur quod ejus dubium est invincibile, atque invincibilis quoque ejus ignorantia; ergo lex dubia vere dici potest invincibiliter ignorata: ergo non obligat.

Dico 3. legem dubiam non obligare, quia *in dubio melior est conditio possidentis, id est, libertatis.*

Supra enim probavimus (n. 24) hoc axioma, non solum in materia justitiæ, sed in omni materia morali valere; porro possidet homo suam libertatem antecederet ad omnem legem, et ad omne dubium ortum de lege; siquidem prius concipiendus est homo liber, quam ei imponatur ulla lex; ergo quamdiu lex non est certo imposita, possidet libertas, eaque licite uti potest homo (S. Lig., *Ibid.*, n. 26).

Nec dicatur legem æternam, a qua derivatur cujusvis legis obligatio, esse libertate priorem, ideoque in dubio non libertatem sed legem possidere. Nam lex æterna libertate hominis prior est, prioritatem quidem temporis, non autem prioritatem ordinis sub ratione obligationis; sane prius est concipere subditos liberos, ac postea eos per legem obligare. — Insuper lex æterna, priusquam condatur homo liber, aptitudinem ligandi habet quidem *in actu primo*, sed *in actu secundo* non ligat, nisi quando homini libero promulgatur per cognitionem certam; tunc solum fit vera lex, cessatque possidere libertas. — Quapropter homo semper quidem in generali dispositus esse debet ad obediendum Deo, sed de facto ejus voluntati obsequi

non tenetur nisi quando illam cognoverit. Ergo lex, quamdiu remanet dubia, nullam obligationem *directe et per se* inducit.

II. *Lex dubia nec indirecte obligat, vi nempe alicujus legis generalis.*

Objicitur enim ab adversariis, vel lex vitandi periculum peccandi, vel lex tutius sequendi; porro neutra valet in dubio de quo hic agitur.

Nec 1. *lex vitandi periculum peccandi.* Nam illa lex vel intelligitur de periculo peccandi formaliter, vel de periculo peccandi materialiter tantum. — Si *prius*, adest equidem hujusmodi lex; sed in casu de quo agimus, nullum est periculum peccandi formaliter; ad peccatum enim formale requiritur ut agens obligationem sibi hic et nunc impositam transgrediatur; sed ex dictis lex dubia nullam parit obligationem, quia nempe non fuit sufficienter notificata; ideoque agens, quamvis speculative dubitet, practice tamen certus est se a lege hic et nunc non obligari; nullatenus igitur se exponit periculo obligationem formalem et subjectivam transgrediendi; ergo non adest periculum peccandi formaliter. — Si *posterius*, negandum est quod existat hujusmodi lex vitandi periculum peccandi materialiter; alias amplectendus esset tutiorismus rigidus; nam qui sequitur opinionem minus tutam probabilior, imo et probabilissimam, nonne se exponit tali periculo, quippe cum opinio probabilior et etiam probabilissima non excludat omnem erroris formidinem. Attamen adversarii non attendunt ad hoc periculum, utpote materiale, et merito; siquidem ex principio reflexo sibi efformant conscientiam practice certam, qua data, jam nulla lex agenti adest.

Nec 2. *lex tutius sequendi.* Concedimus equidem et supra statuimus adesse legem tutius sequendi in quibusdam materiis, quando nempe finis aliquis est absolute et efficaciter per media apta obtinendus; sed negamus talem legem existere, ubi de sola honestate actionis agitur; nam — 1. dato quod dubium speculativum quo laborat agens circa existentiam legis, excutiat ope principii reflexi certi, jam talis agens practice certus est de honestate suæ actionis, ita ut respectu ipsius, seu subjective et formaliter, jam nulla pars dici possit tutior

aut minus tuta, sed utraque tuta; objective quidem et materialiter, remanet periculum peccandi, proindeque pars minus tuta; sed diximus non adesse obligationem tale periculum vitandi; ergo nec obligatio tutius sequendi. — 2. Cæterum, ut optime notant auctores, si fingeretur talis lex, valeret etiam contra adversarios, et nos deduceret in tutiorismum ab Ecclesia damnatum (Gury, n. 63).

PROB. 2. *Auctoritate*, quæ scilicet ex doctrina Sanctorum, ex communiori theologorum sententia, ex approbatione saltem implicita S^e Sedis deducitur

1. *Ex doctrina Sanctorum*; siquidem — 1. *Menti Sanctorum Patrum conformior est* probabilismus ac opposita sententia. Licet enim Sancti Patres quæstionem probabilistas inter et adversarios agitatam non moverint, docent tamen in dubiis relinquendam esse homini potestatem sequendi benigniora; ergo agnoscunt aliquod generale principium, quo possit formari iudicium practice certum de non existentia legis. Sic S. Gregorius Nazianzenus quemdam Novatianum, qui secundas nuptias damnabat, sic insecatur (*Orat.* 39) : « Quo argumento id confirmas? Aut rem ita se habere proba, aut si id nequis, ne condemnes; quod *si res dubia est, vincat humanitas et facilitas.* » S. Joannes Chrysostomus (hom. 49 in *Matth.*) hæc habet : « Melius est errare in misericordia quam in severitate. Vis apparere sanctus : circa vitam tuam esto austerus, circa alienam esto benignus. » S. Augustinus affirmat (serm. 294, c. 11) : « Quod nec contra fidem, neque contra bonos mores esse *convincitur, indifferenter* esse habendum. » Lactantius scribit (*Instit.*, lib. 3, cap. 27) : « Stultissimi est hominis præceptis eorum *velle parere* quæ utrum vera sint aut falsa, *dubitatur.* » S. Gregorius Magnus (lib. 7, ep. 23) : « Melius est in dubiis non districtiorem exsequi, sed ad benignas potius partes inflecti. » S. Bernardus (Serm. 3 fer. 2 post Dom. Quinq.) : « Quando diversæ sunt opiniones, cæteris paribus, humanior est præferenda » — 2. A temporibus quo formaliter et explicite moveri cœpit quæstio de probabilismo, plurimi citantur Sancti huic doctrinæ faventes, nullusque est qui adversariorum sententiam amplexatus fuerit; præcipue nominari

possunt S. Philippus Neri, S. Franciscus Salesius, S. Leonardus, S. Alphonsus de Liguori, qui profecto laxioris doctrinæ nequeunt esse suspecti. S. Franciscus Salesius in *Instructione confessoriorum* suæ diœceseos, eisdem etiam atque etiam commendat lectionem *Tractatus de prudentia confessorii*, quem scripsit P. Valerius Reginaldus Societatis Jesu; insuper in epistola ad quemdam Episcopum, *Instructionem Sacerdotum* Card. Toleti vehementer laudat, tanquam continentem tutam doctrinam; demum in epistola ad P. Lessium, opus ejus *de justitia et jure* laudibus extollit, quasi difficultates illius partis theologiæ præ cæteris auctoribus egregie solvens; porro nemo nescit regulas et solutiones morales horum theologorum ex principiis probabilismi deduci.

2. *Ex communiori theologorum sententia.* Ex quo enim orta est disputatio de probabilismo, nempe a medio sæculo decimo secto, in ejus patrocinio suscipiendo convenerunt cum laicis presbyteri, episcopi, cardinales; cum clero sæculari regulares; discipuli S. Thomæ cum Scoti discipulis; dominicani cum Jesuitis, eo præcise tempore, quo celebres de gratia controversias habebant; demum cum universitatibus Hispaniæ, Italiæ, Germaniæ, facultates Parisiensis, Lovaniensis, Duacena; jam ab anno 1593 hæc sententia a Valentia et Suarez vocatur communis, et ipsemet Thyrsus Gonzalez, sententiæ oppositæ acerrimus propugnator, fatetur probabilismum omnes fere Theologos usque ad annum 1656 traxisse in sui assensum (Gury, n. 64; Theol. Wirc., *de Act. hum.*, n. 209; Cf. S. Lig., *Apolog.*, p. 415-418). — Quod autem a medio sæculo decimo septimo sententia probabilistarum a gradu communis doctrinæ exciderit, causæ fuerunt tum perniciosus ille probabilismi abusus, quo nempe ad materiam omnem etiam sacramentorum, atque etiam ad tenuiter ac dubie probabiles opiniones fuit a quibusdam falso extensus, tum præsertim Jansenistarum fraus et calumnia qui in *Litteris dictis provincialibus* omnes simul casuistas et probabilistas falso crimine laxitatis insimulantes, invidiam ob corruptam per eos scientiam moralem concitaverunt. Attamen illis etiam temporibus longe major pars theologorum, potissimum extra Galliam,

verum et genuinum probabilismum propugnabant, inter quos eminet S. Alphonsus de Ligorio, doctor Theologiæ moralis a Sancta Sede nuper declaratus, quem certissimum et indefesum usque ad mortem hujus sententiæ defensorem fuisse omnes norunt (cf. S. Lig., *Moral. syst.*, n. 83; *Apolog.*, p. 438-460). — Nostris tandem temporibus communior, ne dicam communissimā, iterum evasit doctrina probabilismi. Etenim si inspiciantur scholæ per totum orbem diffusæ, in plerisque invenietur tradita et propugnata, præsertim Romæ, quæ merito habetur ut centrum scientiarum theologicarum, et ubi falsa doctrina et quidem publice, tacente Ecclesia, doceri profecto nequit. Sic pariter in tota Italia, Hispania, Germania, etc.; in ipsa quoque Gallia jam unanimi fere plausu in dies nunc excipitur S. Ligorii doctrina, quæ sane a probabiliorismo prorsus abhorret (Ita Gury, n. 65).

3. *Ex approbatione saltem implicita S. Sedis.* In *proœmio generali* Theologiæ moralis præcipua recitavimus S. Sedis solemnia judicia in gratiam scriptorum S. Alphonsi de Ligorio, indeque qualis approbatio Ecclesiæ authentica ejus doctrinæ accedit, quantaque auctoritate ejus sententiæ præsertim morales donatæ censi debent, fuse ostendimus (*Theol. mor., proœm. gen.*, n. 7-10). Jam vero S. Doctor in suis operibus, — 1. expresse docet, ac mira eruditione confirmat, principia omnia reflexa quibus fundari probavimus theoriam probabilismi, nempe legem dubiam non obligare, atque in dubio meliorem esse conditionem libertatis possidentis (*v. loc. supr. cit.*); — 2. quoad praxim, asserit licitum esse usum certæ et solidæ probabilitatis contra legem, dummodo qui ea utitur, conscientiam sibi efformet practice certam ope horum principiorum. Ergo operum S. Ligorii approbatione Ecclesia implicate saltem approbavit præcipua et magis necessaria probabilismi principia.

Concludendum est igitur, cum ipsomet S. Ligorio « quod si sententia benigna (probabilismi) fuisset falsa, minime quidem communiter a doctoribus undique fuisset recepta, ut vere recepta fuit, aut saltem Ecclesia eam non tolerasset, permittendo, quod animæ communiter per hanc perditionis viam, ut adver-

sarii clamitant, a talibus cæcis ducibus deceptæ incederent. » (Diss., de usu mod. opin. prob.)

43. Assertio 2^a : *Ut opinio minus tuta habeatur tanquam certe et solide probabilis, atque ex principiis reflexis licite in praxi eligatur, non semper est necesse eam esse probabiliorē ac opposita, sed sufficere potest eam esse æquiprobabilem, imo minus probabilem, modo tamen opposita non sit notabiliter probabilior.*

Probabilismi principiis prius statutis, jam nunc præsentem assertionem ponere juvat, quo plenius dirimatur controversia probabilioristarum inter et æquiprobabilistas ac probabilistas simpliciter dictos, verique probabilismi limites certius definiantur.

PROB. 1^a PARS, adest, non semper necessarium esse ut opinio minus tuta sit *probabilior* ac opposita, *sed sufficere* eam esse *saltem æquiprobabilem*; et probatur

I. *Evellendo præcipuum argumentum* adversariorum, id est, probabilioristarum. Sic enim isti arguunt: Quando utraque pars contradictionis est æque probabilis, motiva utriusque mutuo se elidunt et æqualitate ponderant; unde intellectus manet inter utrumque suspensus, nullamque partem habet ut certe et solide probabilem (Billuart, de Consc., diss. 6, art. 2).

Sed recte respondetur: illa pars est et remanet certe et solide probabilis, pro qua certo stat auctoritas et ratio gravis; sed in casu pro utraque parte æqualiter datur auctoritas et ratio gravis; ergo utraque pars est et remanet certe et solide probabilis. Insuper dato quod æquales probabilitates sese mutuo elidant, inde resultat sane dubium positivum, an existat, vel non existat lex; proindeque lex est vere et stricte dubia; sed probavimus legem dubiam non obligare. Cætera principia probabilioristarum, vel supra in prima assertionē habes confutata, vel in solutione objectionum refellentur.

II. *Exponendo perniciosa consecutaria* sententiæ adversæ. Etenim si opinio minus tuta non possit haberi ut solide probabilis et sufficiens ad licite agendum, nisi sit probabilior ac opposita, sequetur difficultas nimis gravis pro confessariis,

maxima molestia pro fidelibus, et perpetua fluctuatio doctrinæ (Ita P. Gury, n. 66-68).

1. Sequetur *difficultas nimis gravis pro confessariis*, et quidem duplex, scilicet : — 1. Difficultas *probabilioritatem dignoscendi*; « Vel enim, inquit S. Ligorius ex P. Segneri (*Diss. edit. an. 1735*, n. 63) teneor sequi *probabiliores in se*, et tunc quando sciam, quæ opinio sit vere probabilior tot in casibus, ubi graves occurrunt rationes et auctoritates hinc inde oppositæ? Vel *probabiliores mihi*, et angustiae augerentur; nam sæpe mihi oporteret judicare meam opinionem esse probabiliorē contra aliam plurium sapientium sententiam; et tunc quis me tutum reddet, quod mea opinio sit certo probabilior? Quomodo certus fiam, quod ipse rationes oppositas bene intellexerim et bene solverim? » Quare concludit S. Doctor : « Quod fiamus certi, quod aliqua opinio sit vere probabilior, vel habeat requisitam præponderantiam, hoc est moraliter impossibile ». Hinc timebit confessarius, ne ob defectum sufficientis scientiæ in Theologia morali, aut diligentiae in perpendendis variis gradibus probabilitatis se et alios exponat periculo peccandi, carebitque principio reflexo ad conscientiam practice certam sibi efformandam, et ad tutius agendum ordinarie adigetur. — 2. Difficultas *opinionem semper probabiliorē sequendi et aliis imponendi*; non desunt enim confessarii, qui, utut probabiliorismum profitentes, dictitant se non posse in administratione sacramenti Pœnitentiæ principia probabiliorismi rigorese applicare; unde deflectentes a suis principiis, aliud in theoria, aliud omnino oppositum in praxi tenent; imo eo adducuntur ut, in angustiis constituti, facile id probabilius judicent, quod alias minus probabile haberent. Nonne præstaret principia mitiora cum (tot et tantis Doctoribus statuere et admittere, eaque exactius in praxim deducere?

2. Sequetur *maxima molestia pro fidelibus*. Etenim ipsi sibi debent efformare conscientiam practice certam de honestate suæ actionis; ad hoc autem, ex principiis probabiliorismi, tenerentur in quolibet dubio inquirere quænam opinio sit probabilior, et quænam minus probabilis; porro si confessariis et theologis etiam doctis id sæpius difficillimum est, a fortiori fi-

delibus; quare aut in perpetuis angustiis versari deberent; aut semper quod tutius est sequi; quod esset jugum importabile. Ergo.

3. Sequetur *fluctuatio perpetua doctrinæ*. Posita enim obligatione sequendi opinionem quæ cuique probabilior apparet, necessario alii pro affirmativa parte, alii pro negativa solvent; ligabit unus, solvet alter; siquidem, ut ait S. Ligorius (*op. cit.* n. 17), « non raro aliqua opinio, quæ alicui probabilior apparet, alicui minus probabilis apparebit; imo sibimetipsi opinio, quæ heri minus probabilis erat, hodie probabilior apparebit »; quare fiet ut « populus qui ad legem observandam tenetur, sæpius divisus sit et perplexus circa veritatem amplectendam; dum quisque concionator aut confessarius ex opinionum diversitate juxta suum sensum sæpe fideles instrueret ».

PROB. 2^a PARS, nempe *sufficere* etiam posse, si opinio sit *minus probabilis*, modo opposita non sit *notabiliter probabilior*. Idque constat, quia ex una parte minor probabilitas per majorem non necessario eliditur, et ex altera parte data regula est in praxi tuta simul et facilis.

1. *Minor probabilitas per majorem non eliditur*, ut ait S. Ligorius (*op. cit.*, n. 13), « nisi quando illa minor probabilitas ex eodem principio hauriatur, vel nisi opinio probabilior habeat pro se tam convincens argumentum, ut contraria vere improbabilis, vel non amplius graviter et certo probabilis videatur; secus tamen dicendum, si excessus non sit notabilis, et probabilitas opposita ex diversis principiis, ut fere semper accidit in opinionum concursu, vim accipiat; tunc enim opinio minus probabilis gravi suæ probabilitate minime destituitur. »

2. *Hæc regula est in praxi tuta simul et facilis*. Et quidem —
1. *tuta est*, utpote a laxismo pariter et a tutiorismo avertens; etsi enim probabilitatem etiam minorem in concursu probabilitatis aliquando sequi permittat, attamen requirit ut talis probabilitas sit et remaneat *vera* et non tantum apparens; *certa*, et non tantum dubia aut probabilis probabilitas; *solida* seu gravis, non vero exigua aut tenuis; proindeque ei non sufficit quævis ratio aut auctoritas, sed ratio gravis quæ de se ad

assensum prudentem moveat, licet non sine rationabili formidine de opposito, atque auctoritas doctorum quos scientia et probitate insignes quisque noverit; quis autem talem regulam a laxismo toto cœlo distantem non statim agnosceret? ergo tuta est et prudenter admitti potest. — 2. *Facilis est ad praxim*, atque incommodis illis caret quibus probabiliorismum obnoxium esse diximus; statim enim ac quisque certus est factus de probabilitate gravi et solida alicujus opinionis, « non teneatur, inquit S. Ligorius (*op. cit.*, n. 50), majorem adhibere diligentiam; siquidem quando opinio nititur gravi ac certo fundamento, non adest amplius moralis sive prudens spes inveniendi veritatem certam; et ideo si fallitur, invincibiliter fallitur. » Nec etiam multum timenda est fluctuatio doctrinæ, ut in probabiliorismo; « non negatur, ait idem S. Doctor (*Ibid.*, n. 43), hoc accidere posse; sed semper verum erit, quod cum aliqua opinio pollet solida probabilitate, et certo gravi nititur fundamento, ipsa apud maximam partem sapientum probabilis existimabitur. »

Diximus modo opinio opposita non sit notabiliter probabilior; si enim esset notabiliter probabilior, ut recte ait S. Ligorius (*Mor. syst.*, n. 56), opinio tutior non esset jam dubia (intellige de dubio stricte sumpto), sed quasi moraliter certa; et opinio minus tuta remaneret aut tenuiter aut saltem dubie probabilis respectu tutioris; adeoque non esset prudentia, sed imprudentia velle eam amplecti. Itaque practice confundi debet opinio notabiliter probabilior cum probabilissima.

44. Scholium de convenientia et disconvenientia æquiprobabilismi et probabilismi ad invicem. Conveniunt quoad substantiam theoriæ, disconveniunt quoad accidentia quædam tantum.

1. *Conveniunt quoad substantiam.* Nam — 1. Probabilismus simpliciter dictus supponit obligationem de qua agitur esse speculative dubiam, ob rationes utrinque probabiles; si enim probabiles non essent rationes, nullum esset dubium, et vana esset disputatio; hoc autem est etiam æquiprobabilistarum capitale principium. — 2. Probabilismus requirit ut opinio

minus tuta sit certe et solide probabilis, nec istam probabilitatem perdiderit per rationem contrariam; hic iterum nec aliud nec plus exigit æquiprobabilismus. — 3. Probabilismus fundat iudicium practicum non in opinione ipsa quæ incerta est, nec in ejus probabilitate quæ forte falsa est, sed in principio reflexo quod in dubiis non constat de obligatione, ideoque non agit temere sed prudenter, qui sequitur id quod ratio et auctoritas dicunt esse probabile; nihil solidius aut clarius in æquiprobabilismo exigitur (Ita auct. anon. diss. *de S. Alph. probab. et æquiprob.*, ap. *Vind. Ballerin.*, p. 149).

2. *Disconveniunt quoad accidentia quædam*, scilicet — 1. *Quoad verba* quibus thesis ab utraque sententia ponitur; siquidem requirit æquiprobabilismus ut opinio minus tuta sit *æque* aut *fere æque* probabilis; probabilismus vero, ut sit *certe* et *solide licet minus* probabilis; sed in praxi opinio *fere æque* probabilis ab opinione *minus* probabili parum differt, præsertim si cum S. Ligorio in hujusmodi fere æquali probabilitate includatur quælibet opinio probabilis, cui non opponitur altera quæ sit *certe, sine ulla hæsitatione* et *notabiliter* probabilior; — 2. *Quoad modum procedendi* in probabilitate perpendenda; æquiprobabilista enim, juxta suam theoriam, judicare debet de opinionis probabilitate non tantum absoluta sed *respectiva*; probabilista vero inquit tantum de certa et solida probabilitate *in se et absolute* considerata; hic enim dicit probabile quod solida habet fundamenta intrinseca et extrinseca; ille autem probabile asserit quod æque aut fere æque solida habet ac ejus oppositum. At S. Ligorius, qui, ut omnes norunt, auctor est æquiprobabilismi, hanc formulam non videtur addidisse ad probabilitatem augendam, sed ad veram solidamque probabilitatem discernendam, regulamque præbendam pro usu opinionis probabilis; quapropter præsens discrimen probabilismi et æquiprobabilismi accidentale videtur et extrinsecum, non vero substantiale et intrinsecum (Cf. diss. cit., *de Probab. et æquiprob. S. Alph.*, p. 113-148).

Hinc probabilismus noster moderatus a vera S. Ligorii sententia non essentialiter differt, præsertim cum S. Doctor, — 1. usum moderatum opinionis probabilis in concursu pro-

habilioris ipsemet egregie propugnaverit in duplici dissertatione (an. 1749 et 1755 edit.); — 2. nec postea hanc sententiam retractaverit aut etiam reformaverit in suis Retractationibus aut aliis scriptis; — 3. sed tantummodo novam probabilitatis formulam, novamque pro ejus usu regulam, non vero novum systema, tradere voluerit, ut ipse expresse declarat (*Apolog. introd.*, ap. *Vind. Alph.* p. 53; Cf. R. P. Ballerini, diss. *de Mor. syst. S. Alph.*, ap. *Vind. Baller.*; Lemmkühl, *Theol. mor.*, I, n. 89).

45. Objectiones. Plura ex iis quæ objici solent, superius confutata sunt in ipsamet probationum expositione, v. g., quod periculum peccandi vitari debet, in dubiis pars tutior eligenda est, probabilitas minor per majorem necessario eliditur, etc... Quæ remanent solvenda, his verbis objiciuntur apud Billuart (*de Consc.*, diss. 6, art. 1).

OBJ. 1. Probabilista non potest sibi efformare conscientiam moraliter certam, neque ex principiis directis, neque ex principiis reflexis; ergo peccat. — *Prob. ant.* Prima pars ab ipsis probabilistis conceditur; secunda pars constat, quia principia reflexa, quibus eorum sententia nititur, sunt ad summum probabilia, non vero certa, cum a pluribus negentur.

RESP. neg. ant. et ejus prob. quoad principia reflexa; hæc enim certa sunt *in se*, et ab ipsis probabilioristis negari non possunt, quin aut sibi contradicant, aut ad tutiorismum deflectant; siquidem nullo alio principio reflexo, præter illa probabilismi, inniti possunt. Cæterum non requiritur certitudo moralis nisi lata et imperfecta, uti probavimus (n. 6).

OBJ. 2. Qui operatur secundum opinionem minus probabilem et minus tutam in concursu probabilioris et tutioris imprudenter agit; ergo peccat. — *Prob. ant.*; ille enim imprudenter agit qui facit quod probabilius et verisimilius judicat esse peccatum; ergo.

RESP. neg. ant.; nam non agit imprudenter ille qui, etsi dubitet de obligatione *objectiva*, imo eam probabiliorem esse reputet, *practice* tamen et *subjective* certus est nullam sibi hic et nunc imponi obligationem, quia nempe lex dubia non obligat. — Ad *prob. dist. ant.*; si agens probabilius et verisi-

milius judicet esse peccatum, *judicio practice practico, conc.*; si autem *judicio speculative practico tantum, neg.*; in hoc enim posteriori casu, bene potest agens probabilioritati de peccato certitudinem practicam opponere de honestate actionis, ope nimirum principii alicujus reflexi.

Cæterum bene advertas cum S. Ligorio, quod, « quando adsunt duæ opiniones, altera magis, altera minus probabilis, tunc non fit comparatio *inter veritatem et falsitatem*; adeoque si minus probabilis eligitur, non ideo præfertur falsitas veritati, sed fit comparatio *inter duas apparentias veritatis*, quarum licet una videatur major quam altera, *utraque tamen videtur magna*, ita ut *utraque probabiliter sit vera*; qua de re eodem tempore, quo opinio probabilior apparet verisimiliter vera, apparet etiam verisimiliter falsa, et opinio opposita apparet verisimiliter vera » (Diss. edit. an. 1755, n. 17).

OBJ. 3. Transgressio materialis legis non est bona nec appetenda, sed fugienda quantum moraliter potest; atqui qui agit quod probabilius æstimat esse contra legem, non fugit quantum moraliter potest transgressionem materiale legis, sed potius illam appetit, saltem interpretative; ergo.

RESP. *dist. maj.* quoad *priorem* partem; *neg.* quoad *posterio-riorem*. — Transgressio materialis non est bona, seu est mala, *materialiter, conc., formaliter, nego*; non est appetenda, si *noscatur, conc., si ignoretur, subd.* Non est appetenda *ut transgressio, conc.*, non est appetenda *ut actus non prohibitus sed probabiliter bonus, nego*. — Quoad *posterio-riorem* partem, *neg.*; nam transgressio materialis non est fugienda, *quantum moraliter potest*, sed *quantum adest obligatio*; alioquin deveniendum esset ad tutiorismum; obligatio autem non est in casu legis dubiæ. — *Conc. min.* quoad *priorem* partem; sed *dist.* quoad *posterio-riorem*, nempe, agens non appetit, nec etiam interpretative; transgressionem materiale, *ut est transgressio*, licet velit et appetat actum, *ut est probabiliter bonus*.

Circa usum vero probabilitatis, quædam sunt pro praxi inquirenda

46. Quæritur 1. An licitum sit uti probabilitate, non tantum in materia juris positivi, sed etiam juris divini et naturalis?

RESP. *affirm.* Nam sive S. Thomas, sive S. Ligorius, principium supra positum, nempe, quod nullus ligatur per præceptum aliquod, nisi mediante scientia illius præcepti, etiam de lege naturali et divina intelligunt (V. S. Lig., *de Consc.*, n. 64, 65, 70-73). Et vero lex divina et naturalis, haud secus ac humana, dici debet invincibiliter ignorata, cum sit dubia; sed Deus non censetur nos obligare, quando invincibiliter legis existentiam ignoramus.

Hinc sequitur licitum esse uti probabilitate etiam in dubio *mali intrinseci*; dubium enim hujusmodi idem omnino est ac dubium de lege naturali; siquidem lex naturalis nil vetat nisi id quod per se malum ac inhonestum est.

47. Quæritur 2. *Utrum usus probabilitatis extendendus sit ad casum quo dubitatur an legi satisfactum fuerit, et an illa cessaverit lapsu temporis?*

Præsupponimus agi de dubio *positivo* et *speculativo*; nam si dubium esset *negativum*, pro nihilo esset habendum (n. 91) et proinde nulla esset probabilitas contra legem; si dubium esset *positivum* sed *practicum*, tutior pars esset sequenda (n. 21); in utroque igitur casu, illicitus esset usus probabilismi.

RESP. de dubio *positivo* et *speculativo*, controvertitur quoad utramque partem quæstionis positæ.

1. Circa *priorem* partem: — Alii negant, ex hoc principio, quod non satisfit obligationi certæ per adimpletionem dubiam. Etenim, inquiunt, lex semel existens et imperans jus habet exigendi rigorosam obedientiam, seu indubiam obligationis impletionem; porro quando tantum probabiliter, aut etiam probabilius existimas te legem implevisse, ipsi rigore minime satisfacisti; ergo lex adhuc te urget et præmit, usque dum certo satisfeceris. Insuper libertas certa non potest ligari per legem dubiam; ergo a pari lex certa non potest solvi per impletionem dubiam. Tandem, in dubio melior est conditio possidentis; sed in casu lex possidet contra libertatem, ergo prævalet. Ita sentire videtur S. Ligorius (*de Consc.*, n. 28, 29; lib. 6, n. 477; *q. ref. ser.* 2, n. 1, 18): ita post eum ejus discipuli, Scavini, Neyraguet, Gousset, etc. — Alii affirmant, ea

ratione : lex incerta non obligat ; atqui si probabile sit me legi satisfacisse, lex iterum satisfaciendi est incerta ; ergo me non obligat. Minor probatur, quia ubi una pars est probabilis, opposita non potest esse certa, siquidem contra certitudinem non datur probabilitas ; sed probabile est me jam satisfacisse ; ergo non potest esse certum me adhuc obligari. Quoad axioma, quod non satisfat obligationi certæ per impletionem dubiam, respondetur id verum esse de dubio negativo vel practico, non autem de dubio speculativo, si libertati faveat vera et solida probabilitas. Ita Suarez (in 3, S. Th., ad q. 90, disp. 22, sect. 9, n. 6), Lugo (*de Pœnit.* disp. 16, n. 59, 60), Lacroix (*de Leg.*, n. 599, 600), Salmanticenses (*de Voto*, c. 1, n. 145), atque etiam, uti videtur, ipse S. Ligorius (lib. 1, n. 99 ; lib. 3, n. 112, q. 3 ; cf. Ballerini, ap. Gury, n. 80). — Posterior sententia conformior videtur principiis probabilismi supra positis.

2. Circa *posteriorem* partem, duplex est pariter sententia inter probabilistas. — Alii negant, quia in dubio melior est conditio possidentis ; sed in hoc casu, lex certa possidebat, et in dubio quod exsurgit, præsumptio stat pro illa, hominique incumbit onus probandi quod lex cessaverit (Ita S. Lig., *de Consc.*, n. 27, 28 ; et plurimi ex ejus discipulis). Hinc, concludunt hi auctores, si dubitat agens an lex certe condita abrogata fuerit necne, tenetur eam adimplere ; pariter, si quis in sabbato dubitat utrum pervenerit hora mediæ noctis, an non, iste non potest manducare carnem ; in utroque casu enim lex possidet. — Alii affirmant, quia, quoties lex non potest suam probare existentiam, est lex dubia ; porro quoties grave dubium agitur utrum lex quæ aliquando erat certa, cessaverit necne lapsu temporis, lex non potest probare suam existentiam ; ergo est lex dubia, ergo non obligat. — Ob eandem rationem ac supra, verior videtur hæc secunda sententia.

48. Quæritur 3. *Utrum subditus dubitans, aut etiam probabilius judicans præceptum superioris esse de re illicita, teneatur illi obedire ?*

RESP. *affirm.* juxta communem sententiam tum probabilistarum, tum probabilioristarum, et prob. — 1. *Auctoritate,*

nam S. Bernardus (*de præc. et disp.*, c. 12) ait : « Quidquid vice Dei præcipit homo, quod tamen non sit certum displicere Deo, haud secus omnino accipiendum est, quam si præcipiat Deus. » S. Bernardinus Senensis (*Dial. de obed*) : « Ubi subditus rationabiliter dubitat an quod præcipitur sit peccatum, an non, tunc profecto obedire tenetur. » — 2. *Ratione*; nam superior habet jus certum præcipiendi, neque ob dubium subditi exiit jure suo; in dubio enim melior est conditio possidentis; ergo subditus tenetur illi obedire. Insuper rectus ordo et necessaria subordinatio subditi ad superiorem ita postulat, essetque majus malum turbari illum ordinem, quam forte peccari materialiter; ergo (*Billuart, de Consc.*, diss. 5, art. 2; *Lacroix, de Consc.*, n. 433).

49. Corollarium. *De agendi ratione confessarii circa usum opinionum probabilium.* Duplex potissimum casus occurrere potest; utrumque sic solvendum putamus juxta doctrinam statutam.

1. *Primus casus* eorum est pœnitentium qui *opinionem sibi-metipsis efformarunt opinioni quam tenet confessarius contrariam, sed tamen vere et solide probabilem.*

Confessarius propriam opinionem hujusmodi pœnitentibus imponere nequit. Ita communiter docent theologi apud S. Ligorium (*de Pœnit.*, lib. 6, n. 604). Ratio est, quia pœnitens jus habet sequendi quamlibet opinionem vere et practice probabilem, quamvis opposita confessario videatur probabilior; confessarius enim non est judex opinionum, sed peccatorum. — Deinde talis pœnitens, facta confessione, si aliunde dispositus videatur, jus habet ad absolutionem: neque potest confessarius, sine gravi injuria, illum adigere ad alium confessarium adeundum. — Idque tenendum est, etiamsi opinio pœnitentis confessario videatur improbabilis, modo tamen a theologis magni nominis probetur; sententia siquidem quæ tenetur a pluribus theologis, v. g., a quinque vel sex probitate et scientia præstantibus, nec damnata fuit, haberi potest ut probabilis, et consequenter a simplici confessario prohiberi non potest.

2. *Secundus casus* est eorum qui *nullam sibi efformarunt opinionem, sed a confessario consilium petunt.*

Nec iis confessarius potest propriam opinionem imponere, si opposita vera probabilitate gaudeat; jus enim non habet præbendi ut certas obligationes, quas ipse ut incertas ex auctoritate gravissimorum theologorum bene novit. Quapropter, — Vel per talem consultationem *rogatur confessarii sententia* circa casum propositum, et tunc debet consultus juxta propriam sententiam respondere; alias non ageret bona fide et videretur mentiri; nequaquam tamen eam præbere potest ut certam, sed tantum ut probabilem aut probabiliorem; — Vel ab eo rogatur tantum *quid liceat*; et tunc potest respondere illud de quo consulitur secundum aliquam opinionem probabilem esse licitum; — Vel rogatur *quid expediat* in tali casu, et tunc debet omnia prudenter considerare, personam ipsam quæ consilium petit et omnes circumstantias rei de qua consilium petitur, et omnibus perpensis, id quod expedire videbitur consulere. Imo aliquando expedit, et oportet, consulere id quod est tantum probabile, relicto probabiliore, quia contingere potest, ut qui consilium petit sit ita dispositus ut non sit factururus quod ei dictabitur secundum probabiliorem sententiam; unde sequetur eum periculo peccandi expositum iri. Debet tamen is a quo consilium petitur, ita se gerere, ut alii non scandalizentur, videntes eum aliter consulere quam sentiat vel faciat (Ita Abelly, *Medulla, de Act. hum.*, cap. 1, sect. 6).

ARTICULUS III.

Applicantur statuta principia conscientiae improbabilis.

50. Quæstio ponitur et dividitur. Diximus (n. 4) conscientiam improbabilem eam esse quæ levibus tantum et insufficientibus nititur rationibus. Quapropter ex ea nonnisi dubium negativum de opposito oritur; at dubium negativum, juxta primum principium superius de conscientia dubia positum (n. 20), pro nihilo prorsus habendum est. Conscientia igitur improbabilis, neque directe seu ratione sui, neque indirecte et ope alicujus principii reflexi, potest esse recta morum regula, sed spernenda est.

Quoniam vero duplex est hujusmodi conscientia, *laxa*

nempe et *scrupulosa*, prout, aut libertati seu parti minus tutæ, aut legi seu parti tutiori favere videtur, hinc de utraque seorsim agemus.

§ I. De conscientia laxa.

51. Conscientiæ laxæ notio et species. Conscientia laxa ea est *qua mens ex levioribus rationibus judicat esse licitum quod illicitum est, vel pro levi peccato habet quod revera est mortale.*

Triplex distingui potest : — 1. Conscientia *laxa simpliciter*, quæ definitioni nihil addit; — 2. Conscientia *cauteriata* (de qua Apostolus, I *Tim.*, iv, 2), ea nempe quæ ex diuturno peccandi habitu levia judicat peccata gravia, quin etiam gravissima nihili pendit; — 3. Conscientia *pharisaica*, sic dicta a Pharisæis qui excolantes culicem, id est, levissima, deglutiebant camelum, id est, gravissima peccata (*Matt.*, xxiii, 24), ea est conscientia quæ magna parvi, et parva magni facit.

52. Assertiones. — I. *Non licet conscientiam laxam permittentem sequi.*

Ratio est, quia talis conscientia, — 1. non est recte formata nec ideo moraliter certa; ergo per se et directe non potest haberi ut recta morum regula (ex principio de conscientia certa statuto, n. 5); — 2. nec est etiam solida probabilitate fundata, sed leviori tantum ratione; ergo ex nullo principio reflexo effici potest practice certa (Cf. n. 41).

II. *Graviter ideo peccat ille qui, conscientiam laxam sequens, legem aliquam in re gravi transgreditur.*

Ratio est, quia talis operans, vel aliquod de lege dubium habet, et tunc peccat, utpote agens in dubio practice pratico (cf. n. 21), vel legem ignorat, et tunc etiam peccat, utpote in conscientia vincibiliter erronea versatus (Cf. n. 13).

III. *Graviter peccare potest, etiam in re levi transgrediendo legem, si cum conscientia practice dubia de gravitate aut levitate peccati operatur.*

Ratio est, quia dictamen conscientiæ dubiæ prætermittendo ac temerarie contemnendo, scienter se exponit periculo graviter peccandi (Cf. n. 23).

Quapropter hujusmodi conscientia maxime periculosa est, quippe quæ animas inducit in « viam latam, quæ ducit ad perditionem » (*Matt.*, vii, 13). Ergo quam citius deponenda est (*Gury*, n. 50).

53. Quæritur 1. *Quænam sint causæ conscientiæ laxæ?*

Sequentes causæ apud auctores enumerantur : — 1. Vita mollis, quæ cor enervat et a spiritualibus rebus avertit, — 2. Neglectus orationis, qui mentem omnino dejicit, — 3. Nimia temporalium sollicitudo, quæ nos terrenos facit, — 4. Pecandi consuetudo, quæ peccati horrorem tollit, — 5. Familiaritas cum hominibus vitio deditis, — 6. Luxuria quæ impedit, quominus Christianus ad spiritualia tendat.

54. Quæritur 2. *Quinam sint effectus conscientiæ laxæ?*

Conscientiæ laxæ effectus præcipui sunt : — 1. Cæcitas mentis circa peccati malitiam aut gravitatem, — 2. Durities cordis, quod piis monitis non movetur, — 3. Irrisio piarum exercitationum, — 4. Obduratio in malo, qua summum salutis periculum inducitur, juxta illud Apostoli (*Rom.*, ii, 5) : « Secundum duritiam tuam, et impœnitens cor, thesaurizas » tibi iram in die iræ. »

55. Quæritur 3. *Quænam sint remedia conscientiæ laxæ?*

Hæc sunt præcipua : — 1. Dierum aliquot secessus, quo animus Deo et sibi vacet, dicente Scriptura (*Os.*, ii, 14) : « Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus »; — 2. Frequens et humilis oratio cum novissimorum meditatione, juxta illud (*Eccli.*, vii, 40) : « Memorare novissima tua, et in » æternum non peccabis »; — 3. Quotidiana conscientiæ discussio circa omnia quæ per diem acta sunt, secundum illud (*Is.*, xlii, 8) : « Redite, prævaricatores, ad cor »; — 4. Frequens optimorum librorum lectio humilis ac fidelis; — 5. Promptum confugium post peccatum ad Pœnitentiæ sacramentum, ne animæ vulnus incrudescat; — 6. Malorum fuga et conversatio cum bonis; nam « qui cum sapientibus graditur, sapiens erit; amicus stultorum similis efficitur » (*Prov.*, xiii, 20).

§ II. De conscientia scrupulosa.

56. Notio conscientiae scrupulosæ. Conscientia *scrupulosa* sic dicitur, quia sicut scrupulus, qui est lapillus asper, deambulantem pedem offendit, sic conscientia scrupulosa mentem angere ac perturbare solet. Definitur autem : *Judicium quod mens ex levissimis momentis, cum anxietate judicat peccatum adesse ubi nullum est peccatum, vel peccatum lethale ubi tantum levis existit culpa.*

Dicitur. 1. *Judicium*, omnis namque conscientia est, ex definitione, *judicium practicum*; ac proinde non datur conscientia scrupulosa absque *judicio* quo pronuntiatur aliquid esse vetitum. — Ergo sedulo secernenda est conscientia scrupulosa a conscientia scrupulis agitata, in qua non datur *judicium practicum* de illicitate actus, sed timor anxius, vel animi angor ex inanibus rationibus habitus, ne actio actualiter ponenda sit illicita.

Dicitur. 2. *Ex levissimis causis*; unde si causæ sunt proportionatæ timori, non est conscientia scrupulosa sed recta. — Hinc 1. non habent conscientiam scrupulosam sed *timoratam* illi qui, salutis suæ solliciti ac filiali timore ducti, non lethifera tantum, sed minima etiam peccata venialia devitare satagunt. Docent quippe divinæ Scripturæ et omnia SS. Patrum scripta quodcumque peccatum etiam minimum esse summo pere vitandum, et nulla prorsus ratione committendum : ergo conscientia ista timorata non est scrupulosa, sed rectissima. — Hinc 2. rursus pro scrupulosis habendi non sunt qui circa confessiones suas præteritas, ex gravi momento invalidas existimatas, conscientiae remorsus experiuntur.

57. Signa quibus dignoscitur scrupulosus. Dicitur *scrupulosus* ille qui habitualiter dispositus est seu propensus ad conscientiam scrupulosam habendam.

Tria sunt autem prænotanda : — 1. Plurimum interest, ut discernantur veri scrupulosi a falsis; sæpe enim scrupulosi putantur qui non sunt, et vice versa; et exinde ingentes in directione errores profluunt cum non modico damni spiritualis periculo. — 2. An aliquis, qui meticulosæ conscientiae est, sit

scrupulosus necne, communiter judicare non potest meticulosus ipse, sed judicium relinqui debet viro docto, probo et prudenti, qui in tractandis conscientiis aliquam experientiam habet. — 3. Vix potest aliquis judicare statim prima aut secunda vice, quando alterum confitentem audiit, an sit scrupulosus necne, quia quamvis aliquis quandoque anxius sit circa multa, forte juxta et rationabilis est anxietas.

Hæc autem attente perpendet confessarius :

1. *Non debet, saltem statim, veluti scrupulosum habere,* —

1. qui sollicitus est, imo et moderate anxius, ne Deum vel levissime offendat; — 2. qui post vitam in magnis peccatis diu traductam adhuc angitur, sibi que etiam intra mediocre tempus, v. g., intra medium annum nunquam videtur satisfacere, sed magis confiteri vult et præterita expiare; — 3. qui nunc adhuc deliberate consentit in gravia peccata, quamvis post commissum peccatum valde angatur, et anxie confiteatur; est enim justa causa anxietatis, et moderatæ turbationis, quam Deus per conscientiam remordentem injicit; imo in hoc est reipsa gratia actualis Dei, quæ ideo turbat, quia est contraria affectui peccaminoso, quem homo paulo ante habuit, aut forte etiamnum habet; — 4. qui in uno tantum vel altero casu transeunter habet scrupulum; nomen enim scrupulosi frequentiam seu habitum denotat.

2. *Recte autem aliquem reputabit scrupulosum,* ex hoc duplici signo generali : ex vano scilicet *perpetuoque timore* circa peccata, simul et ex *pertinacia judicii*; scrupulosus enim certitudinem in omnibus anxie quærens, — ex una parte putat se peccare in eo in quo pii timoratique homines nullum omnino peccatum inveniunt, ita ut magno semper concutiatore timore; — et ex altera parte confessario vel alteri viro pio et docto asserenti nullum esse peccatum, aut fidem non habet, aut cum anxio timore morem gerit; unde iterum atque iterum eundem aut alios consulit, nullius judicio acquiescit, imo quanto plures audit, eo magis scrupulis implicatur, eis que pertinaciter adhæret.

His autem signis communibus alia accedunt specialia, prout scrupuli versantur aut circa præterita, aut circa præsentia.

1. *Scrupulosus est circa præterita* ille, qui cum moralem diligentiam adhibuerit in examinandis, detestandis et confitendis peccatis præteritis, nihilominus sine prudenti motivo continuo timet, an hoc vel illud etiam non fecerit, an recte doluerit, an satis confessus sit, etc.; quapropter, excutiendæ conscientiæ finem non facit, in confessione peragenda, minutissima explicat, nullam circumstantiam etsi levissimam, imo quandoque impertinentem omittens, idem sæpe repetens, nec confessario monenti sufficere acquiescens, atque circa confessiones diligenter actas nunquam quiescit, sed easdem ex toto vel ex parte sine fine repetit.

2. *Scrupulosi circa præsentia*, alii timore anguntur quoad preces præscriptas, alii quoad peccata præsertim interna. — *Priores* eo signo dignoscuntur quod preces, v. g., breviarii, pœnitentiæ, celebrationis missæ, maxima cum animi anxietate recitent, de alicujus partis omissione aut de intentionis et attentionis defectu semper trepidantes, unde easdem continuo de novo repetant. — *Posteriores* vero, licet deliberate non consentiant in peccata, tamen ubique timent, ne hoc quod facere volunt sit peccatum, aut ne importunæ alicui cogitationi contra fidem, castitatem, aliasque virtutes, consensum dederint; atque ideo ubique hærent, et seipsos vanis apprehensionibus peccatorum excruciant, imo aliquando ad scrupulos depellendos gestibus aut ridiculis signis utuntur, v. g., oculos subito claudunt, contrahunt supercilia, annuunt vel renuunt capite, secum mussitant: « nolo; recede, diabole; » aut alia hujusmodi (Lacroix, Gury, Scavini, *de Consc.*).

58. Assertio: *Semper licitum est contra scrupulos agere, imo quandoque adest obligatio eos deponendi.*

PROB. 1^a PARS. Nam conscientia scrupulosa est ad summum conscientia dubia; porro in dubio, semper licet, ex dictis (n. 22), partem minus tutam libertati faventem eligere, relicta tutiore legi favente; ergo data conscientia scrupulosa, semper licet partem minus tutam eligere; ergo semper licet contra scrupulos agere. — Dixi quod *talis conscientia est ad summum conscientia dubia*, quia, cum sit improbabilis utpote futili ratione fundata, æquivalet potius dubio negativo, quod

contemnendum esse et pro nihilo habendum probavimus (n. 20); ergo contemnenda est conscientia scrupulosa. — Nec dicant scrupulosi conscientiam ipsorum esse efformatam, ac proinde contra illam agere illicitum esse; siquidem ordinarie sibi illudunt et judicare debent suam conscientiam non esse nisi scrupulis agitatam, quoties ipsorum judicium adversatur confessarii vel superioris judicio.

PROB. 2^a PARS. Nam ex scrupulis quandoque tam gravia oriuntur incommoda ut illos depellendi sit obligatio. Ex istis enim scrupulis onerosa et quasi impossibilis fit mandatorum Dei observatio, evaduntque scrupulosi omnis muneris incapaces; unde incidunt in periculum desperationis vel amentię. Cæteris autem, quibus nullum officium præstare possunt scrupulosi, pietas fit ridicula, contemptibilis et nonnunquam odiosa; ergo quandoque adest gravis obligatio deponendi conscientiam scrupulosam. Si vero scrupulosus qui eam non deponit, ordinarie non peccet, id fit quia non advertit, aut quia anxietatibus ita premitur ut obscuratus sit illius intellectus et careat sufficienti libertate.

59. Quæritur 1. Quænam sint causæ scrupulorum?

Ex triplici causa procedere possunt scrupuli, scilicet a Deo, a natura et a dæmone.

1. Sunt scrupuli qui *Deum auctorem habent*, non quidem *directe*, sed *indirecte*, quatenus Deus ob rationes sapientia sua dignas, id est, tum ad probandas animas sibi fideles, tum ut eximios virtutum actus producant, tum ut proficiant in humilitate cæterisque virtutibus, tum ut experientia sua discant quid sint scrupuli, et alios postea sapienter dirigant, lumen suum retrahit, ac permittit ut scrupulis agitentur; quod quidem pluribus sanctis evenisse eorum historiis compertum est. — At dignoscuntur scrupuli a Deo sic indirecte provenientes eorum motivo, effectu et duratione. Scrupuli enim a Deo provenientes ex nimio timore Deo displicendi, vividioraque peccati detestatione producuntur; ad majorem peccati fugam et perfectam totius vitæ emendationem impellunt; demum nonnisi transitorie existunt, suntque velut ignis qui aurum probat et pulchrius efficit.

2. Sunt scrupuli qui oriuntur *a natura*, et eorum causæ possunt esse *intrinsecæ*, ut melancholia, quæ multos reddit tristes, taciturnos et sibi graviores; imaginatio læsa; indoles timida; ingenii tenuitas; ignorantia; superbia seu amor proprii iudicii, unde nascitur pertinacia: amor proprius quo vellet scrupulosus plenam habere certitudinem se esse in statu gratiæ. — Aliæ vero causæ sunt *extrinsecæ*, scilicet: conversatio cum scrupulosis; lectio librorum qui de perfectione evangelica tractant, vel qui terribilia referunt, morbus, vigiliæ, immoderata jejunia, quibus cerebrum debilitatur et sensus infirmantur.

3. Sunt demum scrupuli qui *a dæmone proveniunt*; iste enim hominum infensissimus inimicus quandoque scrupulos in eorum animos injicit ut eos a perfectione et salute, tanquam nimis ardua, deterreat, ut a participatione sacramentorum, et præsertim sacræ synaxis, avertat, ut ad bona opera ineptos reddat, ut ad diffidentiam et desperationem adducat, et sic ad laxandas passionibus suis habenas, præ tædio et tristitia, inducat.

60. Quæritur 2. Quinam sint effectus scrupulorum?

Scrupuli sunt generatim valde noxii; aliquando tamen sunt utiles.

1. Sunt *valde noxii*, præsertim quando *ex culpa hominis* proveniunt aut perseverant; siquidem damna gravia secum trahunt, tum spiritualia, tum etiam corporalia, quæ in triplicem veluti gradum distingui possunt pro variis ipsius conscientiæ scrupulosæ gradibus. — 1. Jam ab initio quo quis conscientiæ scrupulosæ obsequitur, scrupuli valde nocent obedientiæ, aut etiam eam totaliter impediunt, quippe quum ad agendum impellunt contra Dei voluntatem per patrem spirituales manifestatam; insuper devotionem et orationis amorem debilitant, aut etiam de medio penitus tollunt, quia anxietatibus animum implent, eumque ineptum faciunt ad pietatis officia; demum vires mentis enervant, studiumque virtutis exstinguunt. — 2. Postea autem crescentibus scrupulis, nova majoraque damna obveniunt, scilicet conscientia obcæcatur, fiducia et spes in Deum magis magisque in dies immi-

nuitur, imo, ex continuis animi angoribus, hæc in ipso corpore haud raro sequuntur : cor constringitur, sanguis corrumpitur, spiritus vitales consumuntur, caput debilitatur; indeque scrupulosus, exhaustis corporis et animæ viribus ad quælibet officia sive spiritualia sive temporalia ineptus efficitur. — 3. Demum, nisi fortiter et constanter in scrupulos pugnet, iis vexatus eo poterit adduci ut, aut in desperationem agatur, et cupiditatibus suis fræna remittat, aut in amentiam incidat.

2. Sed *utiles sunt* scrupuli iis qui contra illos fideliter reluctant, — tum quia juvant ad emundandam conscientiam, — tum quia hominem reddunt in actionibus suis cautum, ne offendant Deum, — tum quia plurimum faciunt ad internam humiliationem, — tum quia meritum vitæ augent, — tum denique quia multum conducunt ad hoc, ut quis suo tempore possit alios juvare et dirigere; unde quos Deus præordinat ad alios suo tempore juvandos, prius in scrupulis sæpe exercet, ut discant compati, et practice noverint quomodo sit cum scrupuloso agendum (Lacroix, *de Consc. scrup.*).

61. Quæritur 3. Quænam sint remedia scrupulorum?

Aliæ dantur regulæ pro ipso scrupuloso, aliæ pro ejus confessario; has reperiēs expositas in Tractatu *de Pœnitentia* (n. 309, 310).

Quod autem ad ipsum scrupulosum attinet, hæc puncta quasi principia teneat inconcussa ipsique absolute sequenda: — 1. Obedientiam summam et cæcam confessario præstare debet; « hoc enim, ait S. Ligorius (*de Consc.*, n. 12), super omnia præcipuum, imo unicum potest dici remedium hujusmodi infirmorum, ut omnes docent patres, theologi, et spirituales magistri. » — 2. Meminerit scrupulosus quod ubi agitur de rebus moralibus non est certitudo in omnibus quærenda. — 3. Dubium, quod in aliis rationabile videri posset, scrupulosus omnino spernat. — 4. Imo omne dubium condemnare debet, nec curare nisi de peccato certo et evidenter commisso (Gury. n. 48).

His autem principiis et regulis adjiciat remedia sequentia (ex S. Lig., *Ibid.*) : — 1. Valde humilitatis virtutem colat,

sæpe enim scrupuli ex superbæ vitio ortum habent; — 2. Caveat a lectione librorum scrupulos excitantium, et scrupulosorum conversationem evitet; — 3. Ne diu moretur in examine conscientiæ, præsertim circa ea in quibus magis vexatur; — 4. Fugiat otium, ex quo mens sæpe inanibus apprehensionibus impletur; — 5. Instanter Deo se commendet, ad opem obtinendam parendi præceptis sui directoris.

TRACTATUS DE LEGIBUS

PROOEMIUM.

1. Tractatus objectum, ratio et utilitas declarantur. — Quoniam, ut ab initio diximus ex S. Thoma, Theologia moralis in eo tota est, ut tractet de motu rationalis creaturæ in Deum (recole dicta in *proœm. gen. Theol. mor.*, n. 1) cuique perspectum est quantum ad talem tractationem pertineat disserere *de Legibus*. Et sane quod homo ad Deum finem suum ultimum perveniat, id ab actuum humanorum seu morum rectitudine pendet; sed mores legibus reguntur, a quibus proinde rectitudinem desumunt, tanquam a regula sua externa et remota. Postquam igitur dictum fuit de Conscientia, quæ est regula morum proxima et interna, tractare nunc necesse est *de Legibus*.

2. Jam vero Leges considerat Theologia sacra, non sub eadem ratione qua Jurisprudentia et ipsum Jus canonicum. *Jurisprudentia* enim naturalem finem non transcendit, imo neque ex omni parte illum attingit, sed quatenus ad externam justitiam, et pacem reipublicæ tuendam necessarium est. — *Jus* autem *canonicum* ad supernaturalem quidem ordinem spectat, finisque ejus præcipuus est debitum ordinem in toto Ecclesiastico statu constituere, omniaque ad divinum cultum, salutem animarum, ac puritatem fidei et morum attinentia prudenter ordinare. — *Theologia* vero hæc omnia complectitur, sed sub altiori ratione; jus enim ipsum naturale considerat, ut supernaturali ordini supponitur, ab eoque firmitatem

majorem accipit; leges autem civiles solum, ut de earum recititudine per altiores regulas dijudicet, atque obligationes conscientiae, quæ ex illis oriuntur, juxta principia fidei declaret; sacros denique canones tanquam sibi proprios recognoscit et vindicat, sed quatenus conscientiam ligant, et ad æternam salutem dirigunt.

Hæc est igitur præsentis Tractatus ratio et indoles propria : in omnibus legibus *primariam originem* et *ultimum finem* sub divino lumine inquirere, — quomodo scilicet ex una parte a *Deo ipso oriantur*, vel immediate, si sunt divinæ, vel mediate, si sunt humanæ; quatenus potestas ad illas ferendas in Deo primarie existit, et ab ipso ad homines aut naturali aut supernaturali via diamanat; — quomodo ex altera parte leges omnes mensuræ sint humanarum actionum in ordine ad conscientiam, indeque quantum ad meritum, vel demeritum vitæ æternæ conferant.

3. Præstantia et utilitas Tractatus quem aggredimur ex his quæ dicimus maxime elucet. — Magnopere enim interest, nostris præsertim temporibus, ut auctoritas Dei, tanquam supremi legislatoris, vindicetur, atque ostendatur, sicut omnem paternitatem, ita etiam omnem legislatorem ab ipso derivari, omniumque legum auctoritatem in eum esse ultimo refundendam. — Quod autem ad praxim etiam attinet, multum sane proderit legum tum divinarum tum humanarum naturam et varietatem explicare, conditiones etiam describere quæ ad earum obligationem sunt requisitæ, limitesque definire quibus talis obligatio continetur, simul et modos quibus eadem cessare potest.

4. **Definitio legis.** Lex communiter a theologis post D. Thomam definitur : *Ordinatio rationis ad bonum commune ab eo qui curam communitatis habet promulgata* (S. Th., 1. 2, q. 90, a. 4).

Dicitur 1. *ordinatio rationis*, quia involvit geminos actus legislatoris, unum intellectus, quo ordinat facienda, alterum voluntatis, quo obligat ut fiant. — Hinc dicitur *ordinatio efficax*, non quidem respectu operis præscripti, cum leges continuo violentur, sed respectu obligationis quæ afficit subditos;

omnis enim lex ad aliquid obligat, et per hoc differt a *consilio*, quod, licet regulam agendi proponat, lex tamen non est, quia non importat voluntatem legislatoris efficaciter obligantem.

Dicitur 2. *ad bonum commune*; legis enim cujuslibet finis est bonum commune subditorum, non bonum legislatoris privatum, ut dicemus infra ubi de conditionibus requisitis ad legem humanam.

Dicitur 3. *ab eo qui curam communitatis habet*; nam lex, cum totam communitatem respiciat, non est præceptum quaecumque, sed publicum; indeque ferri debet ab habente auctoritatem publicam; hoc etiam uberius explicabitur.

Dicitur 4. *promulgata*, id est, intimata subditis; nemo enim potest obligari ad incognitum; utrum vero et quatenus promulgatio sit proprie de essentia legum, ibidem expendemus.

5. **Divisio Tractatus.** Omnis lex a Deo, ut diximus, vim obligandi desumit; sed quoniam aliæ sunt leges quas Deus immediate et per se imponit, aliæ vero quæ a quibusdam hominibus vi auctoritatis a Deo participatæ conduntur, hinc distinguere oportet leges divinas et leges humanas; de quibus in duplici parte seorsim disseremus.

PARS I.

DE LEGE DIVINA.

6. Duplex est lex divina, *necessaria* nempe quæ a voluntate Dei necessaria statuitur, et *positiva*, quæ a voluntate Dei libera procedit.

CAPUT I.

DE LEGE DIVINA NECESSARIA.

Lex omnis, cum sit quædam regula seu mensura, dupliciter considerari potest, scilicet in regulante et mensurante, aut in regulato et mensurato; atque ita est de lege divina necessaria; in quantum in Deo regulante spectatur, dicitur lex *æterna*, in quantum autem in homine regulato, vocatur lex *naturalis* (S. Th., 1. 2, q. 90, a. 1, ad 1; q. 91, a. 2); de utraque nobis est dicendum.

ARTICULUS I.

De lege æterna.

7. Ejus definitio. Lex æterna definiri potest : *ratio divinæ sapientiæ ab æterno in Deo existens, qua omnes actus et motiones singularum creaturarum in suos fines diriguntur, in ordine ad bonum commune totius universi* (Cf. S. Th., 1. 2, q. 91, a. 1; q. 93, a. 1).

Dicitur 1. *ratio divinæ sapientiæ*, ea nempe qua tota communitas universi gubernatur, seu, ut ait Scriptura (*Sap.*, xiii, 1), qua Deus « attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit » omnia suaviter.

Dicitur 2. *in Deo existens*, quia sicut in quolibet artifice præexistit ratio rerum faciendarum per artem, ita in quolibet gubernante præexistit ratio eorum quæ per subditos sunt agenda; et ideo in Deo sicut in principe universi præexistit ratio gubernationis omnium creaturarum.

Dicitur 3. *ab æterno*, quia, ut ait D. Angelicus (q. 91, a. 1), « divina ratio nihil concipit ex tempore, sed habet æternum conceptum » (ut dicitur *Prov.*, viii, 23).

Dicitur 4. *qua omnes actus et motiones singularum creaturarum diriguntur*, quia Deus non solum est per suam sapien-

tiam conditor universarum rerum, est etiam gubernator omnium actuum et motionum quæ inveniuntur in singulis creaturis (S. Th., 1. 2, q. 93, a. 1; 1 p. q. 14, a. 8; q. 103, a. 5).

Dicitur 5. *in suos fines diriguntur*; ratio enim divinæ sapientiæ, in quantum rationem habet *ideæ*, per quam cuncta sunt creata, singulis creaturis suum finem assignavit, sed in quantum rationem habet *legis*, per quam cuncta creata gubernantur, movet et dirigit omnia ad debitum finem.

Dicitur 6. *in ordine ad bonum totius universi*, quia ratio legis, ex ejus definitione, in eo consistit quod sit regula subditorum in ordine ad bonum commune; ergo lex æterna est summa ratio gubernativa qua singulæ creaturæ, earumque singuli actus ad bonum commune totius universi ordinantur et diriguntur; atque in hoc præsertim a providentia divina differt, quæ respicit bonum singulare uniuscujusque creaturæ.

8. Assertio. *Datur in Deo lex æterna.*

PROB. 1. *Scriptura Sacra* (Sap., VIII, 1): « Attingit (Sapientia divina) a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia » suaviter; » ergo datur in Deo summa ratio qua res omnes in suos fines ordinantur et diriguntur; sed hæc est lex æterna, juxta definitionem; ergo datur in Deo lex æterna.

PROB. 2. *Consensu* non solum SS. Patrum, sed etiam philosophorum gentilium; hæc sunt verba Tullii (*de Leg.*, lib. 2): « Hanc video sapientissimorum fuisse sententiam legem neque hominum ingeniis excogitatam, neque scitum aliquod esse populorum, sed æternum quiddam, quod universum mundum regeret, imperandi prohibendique sapientia. »

PROB. 3. *Ratione.* Nam — 1. Lex nihil aliud est quam dictamen rationis practicæ in principe qui gubernat aliquam communitatem perfectam. Porro tale dictamen est ab æterno in Deo tanquam in principe gubernante totam universi communitatem; etenim tota universi communitas divina Providentia regitur (ut constat ex S. Th., 1 p., q. 22, a. 1 et 2); atqui Providentia circa singula supponit dictamen rationis practicæ circa universalialia, et ex illo infertur sicut conclusio ex principiis; ergo (Ita Billuart, *de Leg.*, diss. 2, art. 1, ex S. Th., 1. 2, q. 91, a. 1).

9. Quæritur 1. *Utrum et quomodo omnia creata legi æternæ subjiciantur?*

RESP. Omnes motus et operationes *creaturarum, sive rationalium sive irrationalium*, legi æternæ subjiciuntur, sed *diverso modo*.

Constat 1. *Ratione generali* (ex S. Th., q. 93, a. 4). Lex æterna est ratio divinæ gubernationis; quæcumque ergo divinæ gubernationi subduntur, legi æternæ etiam subjiciuntur; sed divinæ gubernationi subduntur omnia quæ sunt in rebus a Deo creatis; ergo.

Constat 2. quoad *actus et motus irrationalium*; illa enim legi æternæ subjiciuntur, quæ fiunt ex instinctu et naturali inclinatione, quam Deus dedit rebus omnibus ad fines suæ naturæ præfixos; atqui taliter fiunt actus et motiones *creaturarum irrationalium*; unde dicitur (*Ps. CXLVIII*): « Ignis, grano, nix, glacies, et spiritus procellarum, quæ faciunt verbum ejus »; et (*Prov., VIII, 29*): « Legem ponebat aquis, ne transirent fines suos. »

Constat 3. quoad *actus creaturarum rationalium*; actus enim entium rationalium, vel sunt boni, vel mali; si sint boni, fiunt ex Dei directione et motione; si sint mali, ab æterna lege prohibentur, et dum contra voluntatem Dei prohibentem fiunt, incidunt in voluntatem Dei justissime punientem.

Dicitur 1. *creaturæ*, quia nec natura, nec voluntas divina legi æternæ subjicitur; lex enim æterna est ipsemet Deus, unde est ipse sibi sua lex.

Dicitur 2. *creaturas rationales et irracionales legi æternæ subjici diverso modo*; — actiones enim *creaturarum rationalium* subjiciuntur legi æternæ ut *præcipienti et obliganti*; — actiones vero quibus *creaturæ irracionales* ad suos fines diriguntur, non subjiciuntur legi æternæ, ut formaliter præcipienti, et obliganti, quia illæ non sunt capaces obedientiæ et obligationis, sed ut *ordinanti et moventi* illas ad suos fines.

10. Quæritur 2. *Utrum et quomodo omnes leges a lege æterna deriventur?*

RESP. 1. *Omnes leges a lege æterna derivantur*; idque probatur — 1. *Script. Sacra.* Sapientia divina, cujus ratio est lex

æterna, dicit (*Prov.*, VIII, 15): « Per me reges regnant et legum » conditores justa decernunt. » Et Apostolus (*Rom.*, XIII, 2): « Non est potestas, nisi a Deo. » Unde S. Augustinus (*de Lib. arb.*, lib. 1, cap. 6): « In temporali lege nihil est justum ac legitimum, quod non ex hac æterna sibi homines derivaverunt. »

— 2. *Ratione*. Nam in omnibus moventibus subordinatis, virtus secundi moventis derivatur a primo; ergo, cum lex æterna sit ratio gubernationis in supremo gubernante, necesse est quod omnes rationes gubernationis quæ sunt in inferioribus gubernantibus, a lege æterna deriventur.

RESP. 2. *Aliæ leges diversimode derivantur a lege æterna*. Nam intelligi potest alias leges ab æterna derivari, *vel formaliter*, si idem præcipiant aut vetent, vel *virtualiter*, si, imperando non imperata a lege æterna, eam aliquatenus determinant, vel *causaliter*, in quantum omnis potestas legislativa est a Deo. Porro — 1. Omnes leges a lege æterna derivantur *causaliter*, ut patet, sed aliæ immediate sunt a Deo, nempe leges divinæ, aliæ mediante tantum potestate hominibus communicata a Deo, nempe leges humanæ, sive ecclesiasticæ, sive civiles. — 2. Insuper, *lex naturalis* a lege æterna derivatur tum *virtualiter* tum *formaliter*, quia quæcumque præcipit aut vetat, imperantur etiam ab æterna, et quidquid habet roboris ad obligandum, quidquid justitiæ ac æquitatis, habet a lege æterna. — 3. *Lex divina posita* derivatur *in multis formaliter*, v. g., quoad præcepta Decalogi; *in aliquibus* etiam tantum *virtualiter*, quæ videlicet sunt determinatio legis æternæ, uti sanctificatio Sabbati. — 4. *Lex humana* etiam *in aliquibus* derivatur *formaliter*, atque *in plurimis virtualiter*; siquidem leges tum ecclesiasticæ tum civiles aliquando idem præcipiunt aut prohibent quod lex æterna; plures vero aliæ legem æternam determinant quoad materiam, quantitatem vel pœnam.

ARTICULUS II.

De lege naturali.

Dicemus — 1. de notione et existentia legis naturalis, — 2. de ejus objecto, — 3. de ejus immutabilitate.

§ I. De notione et existentia legis naturalis.

11. Ejus definitio. Lex naturalis juxta S. Thomam (1. 2, q. 91, a. 2) definitur : *Participatio legis æternæ in rationali creatura.*

Dicitur 1. *participatio legis æternæ*, quia lex naturalis a lege æterna formaliter derivatur, et idem utraque jubet et vetat.

Dicitur 2. *in rationali creatura*; nam lex æterna extendit se ad omnes creaturas tam rationales quam irrationales; at lex naturalis ad solam creaturam rationalem, id est, ad homines et angelos extenditur.

Unde lex naturalis in brutis proprie non residet; equidem ad ea quæ sibi naturaliter conveniunt, inclinationem ab Auctore naturæ acceperunt; attamen hæc inclinatio non se habet per modum cujusdam directionis seu præcepti, sicut in homine, sed per modum cujusdam impressionis, quatenus scilicet Deus illis imprimit principia intrinseca ad agendum conformiter ad suam naturam; quæ autem impressio magis instinctus naturalis, quam lex naturæ, appellari debet.

12. Assertio 1^a : *Datur in homine lex naturalis.*

PROB. 1. *Script. Sacra.* Apostolus enim dicit (*Rom.*, II, 14) : « Cum gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis » sunt faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt » lex; qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium illis reddente conscientia ipsorum ». In hoc autem textu, lex quam gentes non habent, intelligenda est secundum omnes Scripturæ Sacræ interpretes de lege positiva divina; lex vero scripta in cordibus, quam naturaliter (id est agendo secundum naturam), gentes faciunt, quæ ipsis est lex interna, talis, inquam, lex nihil aliud est quam lex naturalis; ergo juxta Apostolum datur in hominibus lex naturalis.

PROB. 2. *SS. Patribus.* S. Hieronymus (Ep. ad Algas., q. 8) ait : « Ita lex, quæ in corde scribitur, omnes continet notiones, et nullus est, qui hanc legem nesciat ». S. Ambrosius (lib. 9, ep. 71) : « Ea lex non inscribitur, sed innascitur, nec aliqua percipitur lectione, sed profluo quodam naturæ fonte in singulis

exprimitur ». S. Augustinus (*Conf.*, lib. 2, cap. 4) : « Lex tua, Domine, in cordibus hominum scripta est. »

PROB. 3. *Auctoritate S. Thomæ*, simul et *ratione fundamentali* ab ipso exposita (1. 2, q. 91, a. 2) : Lex, cum sit regula et mensura, debet esse in regulante et mensurante, simulque aliquo modo in regulato et mensurato; ergo omnes creaturæ, cum divinæ Providentiæ subduntur, et a lege æterna reguntur et mensurentur, participant aliquantulum legem æternam. Sed inter cæteras creaturas homo excellentiori modo divinæ Providentiæ subjacet; quippe ipse fit providentiæ particeps, sibi ipsi et aliis providens. Ergo excellentiori pariter modo legem æternam participat. Hæc autem specialis participatio legis æternæ in rationali creatura, ex definitione data, lex naturalis dicitur; ergo datur in homine lex naturalis.

13. **Assertio 2^a** : *Lex naturalis nihil aliud est quam lumen rationis naturalis, a ratione Dei æterna participatum et impressum quo discernimus quid sit intrinsece bonum vel malum.*

PROB 1^a PARS, id est, legem naturalem esse ipsum lumen rationis naturalis :

1. *Script. Sacra.* Apostolo scilicet dicente (*loc. cit.*) : « Gentes ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum » ; conscientia autem, quæ juxta Apostolum testimonium reddit, est actus seu dictamen naturale rectæ rationis; ergo lex naturalis nihil aliud est quam ipsa ratio naturalis.

2. *Ratione.* Est enim lex naturalis, quasi justus et iniquus sensus omnium hominum animis a natura insitus, quo unusquisque quædam vivendi principia evidentis æquitatis statim apprehendit, atque judicat, v. g., suum cuique tribuendum, fidem servandam, beneficiis gratum animum deberi, et alia hujusmodi; est insuper lex naturalis, quasi monitor actionum perpetuus et intimus, ad bonum vocans et a malo avertens, facta approbens aut accusans; porro hi sunt actus rectæ rationis, hæc sunt ipsius munia; ergo.

PROB. 2^a PARS, id est, legem naturalem esse in nobis lumen a ratione Dei æterna participatum et impressum.

S. Augustinus ait (*De serm. Dom. in monte*, lib. 2) : Nullam

animam esse, quæ ratiocinari possit, in cujus conscientia non loquatur Deus. Quis enim legem naturalem in cordibus hominum scribit, nisi Deus? » — Doctor Angelicus, allegans verba Psalmistæ : « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine », pergit his verbis : « quasi lumen rationis naturalis, quo discernimus quid sit bonum et quid malum (quod pertinet ad naturalem legem), nihil aliud sit quam impressio divini luminis in nobis » (1. 2, q. 91, a. 2; cf. q. 93, a. 2). Unde bene ait (1. 2, q. 19, a. 4, ad 3) : « Lex æterna innotescit nobis aliquid per rationem naturalem, quæ ab ea derivatur ut propria ejus imago. » (Recole ea quæ diximus in Tractatu de Actibus humanis, de duplici regula moralitatis, n. 63, et verba S. Thomæ ibidem recitata, nempe ex 1. 2, q. 19, a. 4; q. 71, a. 6; de Virt., q. 5, a. 2; de Verit., a. 3, ad 3; a. 4, ad 2.)

PROB. 3^a PARS, nempe eo lumine rationis nos *discernere quid sit intrinsece bonum vel malum*.

Cum enim lex naturalis sit participatio legis æternæ, ejus præcepta essentiis rerum fundantur et necessarias eorum relationes exprimunt; quare ea quæ ipsa jubet aut vetat, non ideo sunt bona quia jubentur, aut mala quia vetantur, sed ideo jubentur quia ex se intrinsece bona sunt, aut vetantur quia ex se et intrinsece sunt mala (Cf. S. Th., 1. 2, q. 71, a. 6, ad 4; q. 100, a. 8. ad 2).

14. **Assertio 3^a :** *Lex naturalis, etsi formaliter sit lumen naturale rectæ rationis, Deum tamen ipsum uti auctorem et legislatorem habet, ideoque est vere lex divina præceptiva.*

Quidam olim docuerunt, etiam inter theologos, naturam ipsam rationalem esse primam moralis honestatis regulam per se et independentem a Deo legislatore, ita ut ex conformitate vel difformitate ad illam desumenda esset honestas et pravitas humanarum actionum absque ullo respectu ad voluntatem Dei Creatoris et Legislatoris (ap. Suarez, de Leg., lib. 2, cap. 6). — Hodiernis temporibus, Proudhon et omnes positivistæ (Comte, Littré, Taine) ethicam seu legem naturalem contendunt statui posse et debere abstrahendo non tantum ab idea Dei et legis æternæ, sed etiam a natura, origine et fine hominis, eamque

concludunt ex solis hominis inclinationibus et propensionibus (Ap. Vallet, *Præl. phil. Eth. gen.*, cap. 3, § 3).

Contra hos omnes probatur assertio.

PROB. 1. *Auctoritate Pii IX* qui sequentes propositiones in Syllabo damnavit : « Humana ratio, nullo prorsus Dei respectu habito, unius est veri et falsi, boni et mali arbiter, sibi ipsi est lex, et naturalibus suis viribus ad hominum ac populorum bonum curandum sufficit » (n. 3). — « Morum leges divina haud egent sanctione, minimeque opus est ut humanæ leges ad naturæ jus conformentur, aut obligandi vim a Deo accipiant » (n. 66).

PROB. 2. *SS. Patribus et Doctoribus*. S. Augustinus (*de Pecc.*, lib. 2, c. 16) ait : « Nec peccatum erit, si quid erit, si non divinitus jubeatur, ut non sit ». — S. Thomas (1. 2, q. 19, a. 4) : « Quod autem ratio humana sit regula voluntatis humanæ, ex lege æterna, quæ est ratio divina, unde in *Psalms*. iv dicitur : « Multi dicunt : quis ostendit nobis bona? Signatum » est super nos lumen vultus tui, Domine » ; quasi diceret, lumen rationis, quod in nobis est, in tantum potest nobis ostendere bona, et nostram voluntatem regulare, in quantum est lumen vultus tui, id est, a vultu tuo derivatum ». — S. Ligorius (*Apolog.*, v, 2) ait : « Ce n'est pas la nature qui établit la loi et la mesure de l'honnêteté, mais c'est la loi que Dieu a imposée à ses sujets de chaque nature. La loi naturelle ne tire pas son origine des natures des êtres raisonnables, mais elle la puise de la loi éternelle. »

PROB. 3. *Ratione* — 1. Lex naturalis obligationem importat, ideoque supponit superiorem qui obliget. Porro iudicium rectæ rationis, quo discernitur et indicatur quid sit bonum quidve malum, non est actus superioris, sed potest esse in æquali aut inferiore, qui nullam vim habet obligandi. Ergo non potest se solo habere rationem legis, nec proinde legem naturalem sine Deo legislatore constituere; alias doctor ostendens quid sit malum vel bonum, legem imposeret, quod dici nequit; pariter lumen rationis naturalis obligationem per se non inducit, sed tantum ostendit. — 2. Lex naturalis procedere debet a legitimo superiore, habente vim obligandi supremam, universalem,

et efficacem; atqui sola Dei ratio et voluntas est per essentiam suprema, universalis et efficax, respectu creaturæ rationalis; ergo in actu voluntatis divinæ, per lumen rationis manifestato, constitui debet lex naturalis.

Ergo lex naturalis est vere et proprie *lex divina præceptiva*; seu ordinatio divina, *per lumen rationis* homini manifestata, dirigens hominem ad finem ultimum per media necessaria; unde *auctor* hujus legis est Deus, *præco* humana ratio, *subjectum* homo, *objectum* media necessaria.

15. Scholium. At ex postrema assertionem perperam quis inferret legem naturalem, quia a Deo vim obligandi haurit, divina indigere revelatione ut obliget. In præsentem equidem humani generis conditione, moraliter necessaria est revelatio supernaturalis, ut omnes homines, firma certitudine et nullo admixto errore, omnia legis naturalis præcepta cognoscant; id contra rationalistas probatum fuit in Tractatu *de vera Religione*; atque reipsa lex naturalis fuit protoparentibus supernaturaliter revelata, necnon postea in monte Sina divinitus promulgata. Sed dici nequit talem revelationem ac promulgationem fuisse absolute necessariam ut lex æterna hominibus innotesceret, eosque obligaret; quippe hæc, ut jam diximus ex S. Thoma, innotescit nobis duplici modo « per rationem naturalem, vel per revelationem superadditam » (1. 2, q. 19, a. 4, ad 3).

16. Corollarium. *Hinc lex naturalis omnes homines ratione utentes obligat.*

Ratio est, quia lex, juxta S. Thomam (1. 2, q. 90, a. 1), virtutem obligandi acquirit, quando applicatur iis qui secundum eam regulari debent; talis autem applicatio fit per promulgationem, qua nimirum lex in notitiam eorum deducitur. Porro lex naturalis, ex eodem D. Angelico (q. 91, a. 2), promulgatur per lumen rationis naturalis, quo discernimus quid sit bonum et quid sit malum. Ergo omnes homines tali lumine utentes, eosque solos obligat lex naturalis.

Dixi *ratione utentes*; unde homines qui rationis usu carent, ut infantes et amentes, lege naturali non ligantur *saltem in actu secundo*, hæc enim respectu ipsorum non est promulgata.

Et sane, ut recte ait S. Ligorius (*de Consc.*, n. 73), « in infusione animæ, non jam inseritur lex (naturalis), sed inseritur lumen, quo lex cognoscenda erit ab homine, cum pervenerit ad usum rationis; et tunc, cum homo legem cognoscet, lex ei perfecte et vere promulgabitur eumque ligabit. » — Aliquantenus tamen *in actu primo* ligantur hujusmodi infantes et amentes, propter nempe lumen rationis in eis inditum; quapropter id quod ipsi contra legem naturalem agerent, turpe esset et indecens, nec cuiquam liceret eos ad talem violationem inducere.

§ II. De objecto legis naturalis.

Tria sunt inquirenda :

17. Quæritur 1. *Utrum lex naturalis contineat plura præcepta, vel unum tantum?*

RESP. Legem naturalem *continere plura præcepta, quæ tamen fundantur in uno.* — Ratio est, quia præcepta legis naturæ eo modo se habent ad rationem practicam, sicut prima principia demonstrationum se habent ad rationem speculativam. Atqui in speculativis sunt equidem plurima principia demonstrationum, quæ tamen omnia fundantur in hoc uno : « Impossibile est idem esse et non esse. » Ita pariter, licet præcepta legis naturæ sint plura, omnia tamen radicaliter continentur in primo illo et universalissimo principio : « Bonum est faciendum, et malum fugiendum »; quod sic probatur : creatura rationalis debet ad bonum honestum tanquam ad finem in omnibus suis actibus tendere, ideoque a malo quod illi opponitur se avertere; ad hoc igitur reducuntur omnia præcepta legis naturæ, ita ut nihil præcipiat aut prohibeat nisi sub ratione boni. Ergo lex naturalis dici potest multiplex et una : *multiplex*, quia continet plura et diversa præcepta; *una* ab unitate primi principii a quo hæc proficiscuntur (S. Th., 1. 2, q. 94, a, 2; Billuart, *de Leg.*, diss. 2, art. 3).

18. Quæritur 2. *Quomodo dividantur præcepta legis naturalis?*

Dupliciter dividi possunt præcepta legis naturalis, *quoad se seu objective*, et *quoad nos*, seu secundum nostram *subjectivam cognitionem*.

1. *Quoad se*, sic dividuntur a S. Thoma (*Ibid.*): Haberi debent ut præcepta legis naturalis ea omnia ad quæ homo habet inclinationem naturalem. Est autem in homine triplex inclinationis gradus: — 1. Secundum naturam quam habet *communem cum omnibus substantiis*, inest ipsi inclinatio ad conservationem sui esse; et secundum hanc inclinationem, pertinent ad legem naturalem ea per quæ vita hominis conservatur et contrarium impeditur. — 2. Secundum naturam quam habet *communem cum cæteris animalibus*; et secundum hoc dicuntur ea esse de lege naturali quæ natura animalia docuit, ut est conservatio speciei, educatio liberorum, et similia. — Secundum naturam *rationis quæ est ipsi propria*, inest illi inclinatio ad veritatem cognoscendam de Deo, ad societatem cum aliis entibus intellectualibus; et huic inclinationi respondent præcepta Deum colendi, parentes honorandi, nemini nocendi, et similia religionis, justitiæ et caritatis proximi.

2. *Quoad nos*, seu quoad modum cognoscendi, dividuntur præcepta legis naturalis: — 1. In *principia practica universalissima cuilibet naturaliter nota*, qualia sunt ista: « Bonum est faciendum, malum est vitandum; quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris; » quæ non tam dicenda sunt præcepta, quam præceptorum omnium principia. — 2. In ea præcepta, quæ *ex primis principiis, per facilem et evidentem discursum*, deducuntur; sic ex hoc principio: quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris, ista concluduntur: ergo non est occidendum, non est furandum, et cætera præcepta Decalogi, excepta circumstantia diei in tertio præcepto, quod, licet sit legis naturalis, quatenus tempus aliquod cultui divino impendere præscribit, est tamen legis positivæ, quatenus ad talem cultum determinat certum diem integrum. — 3. In ea præcepta quæ *ex primis principiis, nonnisi difficili nec statim obvio discursu*, deducuntur, quomodo ex hoc principio: quod tibi fieri, etc., concluditur: ergo ne divitibus quidem danda est pecunia ad usuram.

19. Quæritur 3. *An et quatenus dari possit ignorantia præceptorum legis naturalis?*

Pro solutione hujus quæstionis adhibere oportet præcedentem distinctionem talium præceptorum in triplicem classem,

nempe in prima principia, conclusiones proximas, et conclusiones remotas.

RESP. 1. Circa *prima principia* legis naturalis *nunquam dari potest ignorantia*; itemque circa *conclusiones proximas*, nisi (quoad istas tantum) in rudibus et ad breve tempus, vel nisi addita aliqua circumstantia apparenter cohonestante (S. Lig., de Leg., n. 70; Hom. ap., tr. 1, n. 3).

Constat quoad *prima principia*, quia sunt cuilibet notissima, et ex sola terminorum apprehensione intelliguntur; unde S. Augustinus (*In Psalm. LVII*, n. 1) ait: « Manu formatoris nostri in ipsis cordibus nostris veritas scripsit: Quod tibi fieri non vis, ne facias alteri. Hoc et antequam lex daretur, nemo ignorare permissus est, ut esset unde judicarentur etiam quibus lex non est data. »

Constat etiam quoad *conclusiones proximas*, — tum ex Apostolo qui (*Rom.*, i) dicit Gentiles, qui contra talia præcepta peccant, esse dignos morte, et postea (*Rom.*, ii) rationes reddens, ait: « Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum » in cordibus suis; » — tum ex ratione D. Thomæ (1. 2, q. 94, a. 6), quia nempe, etsi aliquæ gentes talia præcepta ignorent, existimantes licitum esse furari et fornicari, tamen hæc ignorantia culpabilis est, quia oritur ex prava consuetudine; — tum ex eo quod non potest invincibiliter ignorari illud cujus cognitio sine difficultate haberi potest, quales sunt conclusiones proximæ juris naturalis.

Dixi nisi addita aliqua circumstantia apparenter cohonestante, quia juxta plures auctores, et merito, ratione hujus circumstantiæ talia præcepta obscura fiunt et reducuntur ad tertiam classem; sic potest quis, præsertim rudis, bona fide existimare quod sit licitum mentiri ad salvandam vitam innocentis, furari ad succurrendum indigenti.

RESP. 2. Circa *conclusiones remotas* juris naturalis *bene dare potest ignorantia invincibilis*. Nam conclusiones remotæ sunt conclusiones quæ a primis principiis nec immediate nec facili discursu eruuntur: porro non omnibus datur discernere con-

clusiones quæ difficili tantum discursu a primis principiis deducuntur. — Idque confirmatur experientia; illa enim ignorantia, fatentibus ipsis Lovaniensibus quos hic adversarios habemus, dicenda est invincibilis quæ depelli nequit nec studio humano, nec oratione; atqui existit hujusmodi ignorantia circa conclusiones remotas juris naturalis, scilicet in S. Thoma vel in S. Bonaventura, cum hi duo eximii viri et sancti non concordent in omnibus conclusionibus juris naturalis.

§ III. De immutabilitate legis naturalis.

20. Prænotanda. Respective ad præsentem quæstionem,

1. Duplicis generis distinguere juvat præcepta juris naturalis; — Præcepta *absoluta* seu *primaria*, quibus ea præcipiuntur vel prohibentur quæ semper et in omnibus circumstantiis sunt intrinsece bona vel mala, v. g., amare Deum, blasphemare; — Præcepta *conditionata* seu *secundaria*, quæ in certis duntaxat circumstantiis et sub certis conditionibus obligant, v. g., non occides, non furaberis.

2. Duplex mutatio legis utiliter discerni potest: — Mutatio *formalis* et *propria*, quando manente eadem materia tollitur obligatio legis; — Mutatio *materialis* et *impropria*, quando non lex ipsa, sed ejus objectum mutatur, ita ut non sit amplius materia legis.

His positis, quæstio expendi potest, vel quoad ablationem ipsius legis, quæ simpliciter mutatio vocari solet, vel quoad dispensationem qua in casu particulari tollitur obligatio, manente lege, vel per interpretationem et epikeiam.

21. Quæritur 1. *An lex naturalis pati possit mutationem?*

RESP. 1. *Non potest pati mutationem proprie dictam.* Nam tunc mutatio legis proprie dicta contingit, quando lex ipsa mutatur in se, vel quia desinit in se, ut quando ad tempus est lata, vel quia de justa fit injusta, vel quia abrogatur a superiore. At nullo ex his modis lex naturæ mutationem pati potest. — 1. Non enim potest *per seipsam desinere*, quia non est lata ad tempus, sed sine termino. — 2. Neque potest *de justa fieri injusta*, cum nihil præcipiat quod non sit intrinsece et ex natura rei bonum, nihil prohibeat quod non sit intrinsece et

ex natura rei malum. — 3. Neque potest a *Deo abrogari*, nam Deus non potest abrogare legem æternam, cum sit indefectibilis et tam necessaria quam ipse Deus, cui identificatur; ergo nec potest abrogare legem naturalem, quæ nihil aliud est quam legis æternæ fulgor et radius, eadem præscribens et vetans, quæ lege æterna præcipiuntur et prohibentur; ergo.

RESP. 2. *Pati potest mutationem improprie dictam, seu ex parte materiæ, sed in præceptis secundariis tantum*, cum nempe id quod erat materia legis naturalis desinit esse ejusdem legis materia ob quamdam circumstantiam advenientem; id autem locum habere potest solummodo in præceptis secundariis, ut sequitur ex eorum notione superius data, et contingit maxime in iis quæ pendent a supremo Dei dominio, et a libera hominis voluntate; sic, v. g., alienum retinere invito domino, est materia legis naturalis prohibentis, at per legitimam prescriptionem desinere potest esse materia illius legis, quia desinit esse alienum. At nemo non videt in his rationem ipsam legis naturalis invariata manere.

22. Quæritur 2. *An lex naturalis possit admittere dispensationem?*

RESP. 1. *Nulla potestas neque humana neque divina potest dispensare proprie et directe in lege naturali.* Dupliciter tantum intelligi potest, quod fiat dispensatio in lege naturæ: primo, manente illicito ac inhonesto actu in quo dispensatur; secundo, ita ut per dispensationem actus desinat esse illicitus et inhonestus. Sed neutro modo potest fieri dispensatio in lege naturæ. — 1. *Nec primo modo*; alioquin dicendum esset quod Deus dispensaret hominem ut peccaret, et actum intrinsece malum et inhonestum eliceret; quod infinitæ ejus sanctitati repugnat. — 2. *Nec secundo modo*; nam vel ageretur de dispensatione in præceptis *negativis*, vel de dispensatione in præceptis *affirmativis*. Porro præcepta *negativa* legis naturalis prohibent tantum actiones per se intrinsece et ex natura sua malas, ut mentiri, furari, adulterium committere, falsum testimonium proferre, etc.; res autem per se et intrinsece mala non potest non esse mala, quia essentiæ rerum sunt invariables; ergo non potest dispensatio efficere ut non sit mala, ita

ut illi auferat naturalem malitiam. Idem autem cum proportionem dicendum est de præceptis *affirmativis* legis naturalis; hæc enim obligant tantum in illis occasionibus in quibus omissio actus præscripti esset intrinsece et per se mala; ergo hæc omissio non potest non esse mala; ergo fieri nequit ut per dispensationem actus illi oppositus non sit adhuc moraliter necessarius.

RESP. 2. *Bene vero potest dispensari in præceptis secundariis legis naturalis, sed improprie, et indirecte*, mutando nempe materiam ex qua proxime legis obligatio oriebatur; ob eandem rationem ac supra de ipsa legis mutatione improprie dicta. — Ita Deus dispensavit cum Abrahamo ut filium suum immolaret, cum Israelitis ut Ægyptum spoliarent, cum Judæis ut plures haberent uxores, etc.; nam in his et similibus casibus, Deus ut naturæ auctor et supremus dominus creaturarum, Abrahamo dedit jus in vitam innocentis, transtulit in Israelitas dominium Ægyptiorum, mutavit jura uxorum in matrimonio, indeque non dispensavit proprie in lege naturæ, sed mutavit materiam, seu novas circumstantias apposuit, quibus positæ actiones jam non sunt lege naturali prohibitæ. — Pariter dispensatio votorum quæ sunt de jure naturæ, et tamen per postestatem ecclesiasticam relaxantur, consistit in subtractione materiæ, « quatenus, ait D. Thomas (2. 2, q. 88, a. 10, ad 2) auctoritate superioris dispensantis fit ut hoc quod continebatur sub voto, non contineatur, » quia nempe Ecclesia nomine Dei remittit jus quod Deus per votum acquisierat.

23. Quæritur 3. *An interpretatio et epiikia locum habeant in lege naturali?*

RESP. 1. *affirmative, quoad interpretationem*; hæc enim nihil aliud est ac explicatio qua declaratur mens quam habuit legislator, quando legem tulit; porro hujusmodi declaratio omnino legitima est et utilis de lege ipsa naturali; nam non omnia hujus legis præcepta sunt æque nota; nec æque intellectu facilia; ergo quædam ex illis indigent aliqua declaratione et interpretatione, ut verus eorum sensus haberi possit; sic, v. g., lex naturalis quæ jubet servari secretum, eget aliqua interpretatione, cum illa non obliget in omni casu, in eo sci-

licet in quo custodia secreti reipublicæ vel religioni noceret; sic pariter de aliis pluribus.

RESP. 2. *negative, quoad epiikiam.* Est enim epiikia, benigna et rationabilis declaratio, qua decernitur casum aliquem particularem, ob suas circumstantias, sub lege generali non comprehendendi; ergo epiikia locum non habet in lege, quæ non fertur per verba generalia, sed excipit omnes casus excipiendos; atqui lex naturalis non præcipit tantum in generali, sed ad singulos casus descendit; nullus enim potest subterfugere cognitionem Dei sui auctoris; excipit ergo quæ sunt excipienda, non præcipit nisi quæ sunt præcipienda, nec prohibet nisi quæ sunt prohibenda etiam in particulari; unde non eget emendari; ergo in lege naturali locum non habere potest epiikia.

CAPUT II.

DE LEGE DIVINA POSITIVA.

24. Notio et species. Lex divina positiva est illa quæ provenit a libera Dei voluntate, quam proinde potuit Deus condere, vel non condere.

Lex divina triplex distingui potest, scilicet primæva, mosaica et evangelica.

Primæva lex divina ea est lex quam Deus protoparentibus nostris tradidit. In ea distinguuntur dogmata, cultus et præcepta, de quibus sufficienter dictum est in *Tract. de vera Relig.*

ARTICULUS I.

De lege mosaica vel veteri.

Tria expendenda sunt, scilicet auctor, natura et abrogatio hujus legis.

25. Quæritur 1. *Utrum Deus ipse fuerit auctor legis Mosaicæ?*

Arbitrati sunt veteres quidam hæretici, Marcionitæ et Manichæi, legem veterem a malo principio procedere ob ipsius imperfectionem. Contra quos

RESP. 1. *Lex Mosaica Deum habuit auctorem, et ideo bona est.* Nam — 1. ex demonstratis (Tract. de vera Religione, n. 85 et seqq.), authentici, integri, veri ac inspirati sunt libri sacri : porro in ipsis multoties dicitur legem Mosaicam a Deo datam fuisse : sic Moyses semper nomine Dei loquitur dicens : « Deus sic locutus est; dixit ad me Dominus; hæc dicit Dominus... » et alia hujusmodi; ergo. — Ista assertio ab omnibus Patribus et doctoribus tenetur, nec ulteriori probatione indiget.

2. Si autem lex Mosaica Deum auctorem agnoscat, *ergo bona dici debet*, cum Deus nihil mali condere possit; ergo possibilis fuit illius observatio; ergo Judæis sufficientes concessæ fuerunt gratiæ. — Quamvis autem bona fuerit lex Mosaica, perperam concluderetur illam esse eximiam seu perfectam; aliud namque est esse bonum, aliud esse perfectum. Jam vero lex Mosaica *in multis imperfecta fuit*, ut testatur Apostolus (Hebr., vii, 18) : « Reprobatio quidem fit præcedentis man- » dati propter infirmitatem. *Nihil enim ad perfectum adduxit* » *lex.* » De hac imperfectione, non autem de vera bonitatis carentia, intelligendi sunt multi textus tum Scripturæ, tum SS. Patrum, in quibus explanandis tempus non teremus; res enim in se nimis aperta est.

RESP. 2. *Probabilius est legem Mosaicam non datam fuisse Hebræis ab ipso Deo immediate, sed per ministerium Angelorum.* Id probatur potissimum Script. S. S. Stephanus Judæis dicebat (Act., vii, 53) : « Qui accepistis legem *in dispositione* » *Angelorum.* » (Gal., iii, 19) : « Lex *ordinata per Angelos* in » manu Mediatoris. » (Hebr., ii, 2) : « Si enim qui *per Angelos* » *dictus est sermo.* » Ita quam plurimi SS. Patres et doctores. — Tenendum est itaque fuisse inter Angelos aliquem primum Angelum, qui Dei personam agens, ejus nomine dicere potuit : « Ego sum qui sum. »

Dicitur tamen *probabilius*, quia assertio nequaquam certa est; nam veteres Patres, usque ad S. Augustinum, tenuisse

videntur legem Mosaicam immediate datam fuisse a Deo Moysi; quod etiam e Judæorum traditione, et sensu naturali verborum eruitur; difficile quippe asseritur Angelum dicere potuisse : « Ego sum qui sum, » et nomen incommunicabile *Jehovah* assumere.

26. Quæritur 2. Quænam sit natura legis Mosaicæ?

Natura legis Mosaicæ patebit ejus fine, objecto et subjecto.

I. Multiplex assignatur *finis legis Mosaicæ*, scilicet : proximus, ultimus et extrinsecus.

1. Finis *proximus* fuit institutio populi israelitici in iis quæ spectant ad rectitudinem naturalem, cultum Dei et politiam civilem. Triplicis enim generis præcepta fuerunt a Moyse Israelitis data, nempe *moralia*, quæ ad rectitudinem naturalem; *cæremonialia*, quæ ad Dei cultum; *judicialia*, quæ ad politiam et civilem administrationem spectabant.

2. Finis *ultimus* fuit spiritualis et supernaturalis ejusdem populi felicitas, tum in hac vita per morum integritatem, tum in altera per æternam beatitudinem.

3. Finis *extrinsecus*, et legislatoris potius quam legis ipsius, fuit præparatio legis novæ per Christum stabiliendæ : « Finis » legis Christus » (*Rom.*, x, 4). — Hinc sub lege veteri tot cæremoniæ cultum a Messia instituendum adumbrantes, tot ritus varias Christi actiones præfigurantes, tot divini nostri Liberatoris typi, tot de Christi adventu, nec non de illius ortus loco, tempore, ac circumstantiis vaticinia. — Hinc insuper unumquodque fere præceptum, maxime cæremoniale, quasi duplicem finem habebat, litteralem unum, spiritualem et figurativum alterum; unde Apostolus : « *Omnia in figuris contingebant illis* » (*I Cor.*, x, 11).

II. *Objectum* legis est illud circa quod versatur lex : porro tria sunt circa quæ dantur præcepta in lege Mosaica, scilicet : *mores*, et ideo existunt præcepta moralia; *cultus divinus*, et sunt præcepta cæremonialia; *res politicæ et civiles*, et multa numerantur præcepta civilia; sed de his omnibus actum fuit in *Tract. de Religione*.

III. Quod ad *subjectum* legis Mosaicæ attinet, certum est —

1. Judæos omnes lege Mosaica adstrictos fuisse. — 2. Nullam

fuisse pro gentilibus obligationem adhærendi legi Mosaicæ, et illud constat tum ex ipso Moyse : « Hæc sunt verba quæ locutus est Moyses ad populum Israel... Audi, Israel... Deus noster pepigit nobiscum fœdus in Horeb; » tum ex impossibilitate legis servandæ pro omnibus gentibus, siquidem præcipiebatur ut ter in anno omnes sisterent in Jerusalem. Nulla igitur aderat obligatio pro gentibus parendi legi Mosaicæ, ut Mosaicæ, sed procul dubio ligabantur præceptis moralibus, quibus utpote naturalibus omnes adstringuntur. Sic adhuc revelationes Adæ, et Noe, et Patriarchis, pro totius generis humanis salute, factas, credere tenebantur gentes. — 3. Liberum fuit gentibus amplecti legem Mosaicam, cujus cultores non judæi vocabantur proselyti.

27. Quæritur 3. *Utrum et quandonam lex Mosaica fuerit abrogata?*

In Tractatu *de Religione* fuse demonstratum fuit legem Mosaicam fuisse abrogatam, ac proinde nullam existere etiam pro Judæis obligationem illam observandi; dicendum est igitur præcepta moralia in lege Mosaica contenta, nullatenus obligare, prout Mosaica, sed omnem vim suam servare, quatenus ad legem naturalem pertinent. — Inquirendum tantum superest quo tempore lex Mosaica vim suam obligatoriam amiserit.

Quatuor distinguuntur tempora; de quibus pauca sunt dicenda.

1. Ante Christi mortem. Communissima sententia tenet legem Mosaicam non fuisse abrogatam ante mortem Christi; etenim Christus eam semper adimplevit : « Non veni, aiebat, » solvere legem, sed adimplere; » illam observare præcepit : « omnia quæcumque dixerint (sacerdotes) vobis, servate et » facite » (*Matth.*, xxiii, 3).

2. A morte Christi ad Pentecosten. — **1.** In morte Christi cessavit lex vetus *in actu primo*, seu secundum se, seu lethale vulnus accepit; nam morte Christi seu testatoris firmatum est testamentum novum, ac proinde destructum vetus. Insuper (*Heb.*, vii, 12) : « Translato sacerdotio, necesse est ut legis » translatio fiat »; porro in cruce translatum fuit sacerdotium,

siquidem novum oblatum fuit sacrificium; ergo. — 2. *Lex vetus non fuit vere mortua ante Pentecosten*; etenim dicitur Christus (*Eph.*, II, 15) « legem mandatorum decretis evangelicis evacuans : » porro decreta evangelica ante Pentecosten non fuerunt promulgata. Insuper credibile non est Judæos fuisse sine lege per quinquaginta dies; porro id evenisset, cum mortua fuisset lex vetus in morte Christi, et non promulgata lex nova ante Pentecosten.

3. *A die Pentecostes usque ad eversionem templi*. Fatentur omnes a die Pentecostes omnem sublatam fuisse obligationem observandæ legis Mosaicæ; attamen licita fuit illius observatio, ut constat exemplo Apostolorum; qua autem ratione illud fieri possit sic explicant S. Augustinus, et post ipsum omnes fere nunc theologi : docent legem Mosaicam omni efficacia orbatam fuisse, sed ejus tamen observantiam piam extitisse; quod probatur ratione agendi Apostolorum, qui tam constanter hanc legem non observassent, nisi credidissent illud fieri posse pie et cum intentione Deo placendi. Licitum itaque erat observare legalia, sed non præscriptum; ideo illa modo negligebant, modo servabant Apostoli.

4. *Ab eversione templi*. — 1. Observantia præceptorum *judicialium* et a fortiori *moralium*, si quædam circa matrimonium excipiantur, nulla lege prohibetur. — 2. *Usus pure materialis legalium*, id est, absque ulla intentione colendi Deum animo judaico, sed ob alium finem prorsus diversum, licitus est. Sic incensum et thurificationes in Ecclesia adhibentur. — 3. *Usus legalium ex fine ut honoretur Deus*, et eo modo quo adhibebantur in veteri lege, proscriptus est; quia veterem observantiam Mosaicam a Deo proscriptam redolet. Ita omnes theologi.

ARTICULUS II.

De lege evangelica.

28. Ejus notic. Lex evangelica vulgo definitur : *Lex a Christo data, et ab Apostolis promulgata gratiam spiritualem conferens*. — Vocatur lex evangelica *lex nova* respectu legis veteris, *lex gratiæ* ex eo quod eam producat, *lex libertatis* quia

liberat ab innumeris præceptis mosaicæ legis, et præsertim quia nos eximit a iugo servitutis diabolicæ.

29. Quæritur 1. *An Christus veram legem dederit hominibus?*

Protestantes docuerunt totam vim legis novæ sitam esse in fide, et nullum præter fidei impositum fuisse præceptum; contra quos,

RESP. *Christus veram legem hominibus dedit.* EST DE FIDE. (Conc. Trid., sess. 6, c. 21): « Si quis dixerit Christum Jesum a Deo hominibus datum fuisse ut Redemptorem cui fidant; non etiam ut legislatorem, cui obediant; anathema sit; » (can. 13): « Si quis dixerit nihil præceptum esse in Evangelio præter fidem... anathema sit. » — Et sane Scriptura Sacra id docet prophetiis circa novam legem et novum legislatorem, ut videre est in Tractatu *de Religione*. Insuper legitur (*Joan.*, XIV, 15): « Si diligitis me, mandata mea servate. » (*Ibid.*, 21): « Qui habet mandata mea et servat ea, ille est » qui diligit me. » (*Matth.*, XXVIII, 19): « Euntes, docete » omnes gentes... docentes eos servare omnia quæcumque » mandavi vobis. » Ergo Christus dedit mandata seu legem hominibus.

30. Quæritur 2. *Quænam sit natura legis evangelicæ?*

Dicendum est de fine, objecto et subjecto legis evangelicæ.

1. *De ejus fine.* — 1. *Finis ultimus* legis evangelicæ fuit gloria Dei, ut patet. — 2. *Finis proximus* fuit salus generis humani (*I Tim.*, I, 15): « Fidelis sermo et omni acceptione dignus, dicebat Apostolus Timotheo, quod Christus venit in » hunc mundum peccatores salvos facere. » In symbolo Nicæno decantamus: « Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de cœlis. »

2. *De ejus objecto.* Leges Evangelii versantur: — 1. *Circa mores*, sive leges illæ aliquid addiderint juri naturali, sive, ut communius tenetur, illius sint tantum explanatio. — 2. *Circa cultum divinum*; plura enim sunt quæ ad sacrificium et sacramenta spectant. — 3. *Circa regimen* seu *politiam* Ecclesiæ; sic stabiliuntur primatus universalis S. Pontificis et præeminentia episcoporum supra alios Ecclesiæ ministros. — Præ-

ceptis plura adduntur per modum *consilii* et perfectionis, quæ ideo stricte et per se non obligant.

3. *De ejus subjecto.* Indubium est legem evangelicam eo fine datam fuisse ut omnes homines obligaret; dicebat enim Christus Apostolis suis : « Euntes in mundum universum » prædicate Evangelium omni creaturæ. Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit : qui vero non crediderit, condemnabitur » (*Marc.*, xvi, 15).

31. Quæritur 3. *Utrum lex evangelica sit prorsus immutabilis?*

RESP. *Affirmative.* Nam lex aliqua mutari nequit nisi per abrogationem, vel partialiter æque pro omnibus per derogationem, vel partialiter demum pro aliquo casu particulari per dispensationem. Porro — 1. De fide est evangelicam legem cessare non posse *per abrogationem*, id est, per promulgationem novæ legis perfectioris, uti fuse ostensum fuit in *Tract. de Religione*. — 2. Certum est evangelicam legem non esse aliquam mutationem passuram *per derogationem*; nam hæc potestas a nemine Ecclesiæ tribuitur, et tenent omnes theologi novam revelationem non futuram fore qua aliquid in religione christiana immutetur. — 3. Ab omnibus ferme doctoribus docetur *potestatem dispensandi* in lege evangelica Ecclesiæ non competere; etenim dispensatio est relaxatio legis in aliquo casu particulari a legitima auctoritate facta, in favorem alicujus qui alias obligaretur : porro hæc relaxatio fieri nequit nisi a superiore, vel ab eo qui specialem accepit hac de re potestatem ; jam vero non detegitur hæc specialis potestas in Ecclesia, nec eam sibi tribuunt SS. Pontifices : sic nunquam sibi adjudicarunt potestatem dispensandi supra legem qua prescribitur unitas in matrimonio; ergo. Et sane multum differt dispensatio ab interpretatione; in dispensatione relaxatur vinculum legis, in interpretatione fit solum legis explicatio; interpretationis jus certe pertinet ad Ecclesiam, non autem dispensationis potestas.

32. Corollarium. *Ex his omnibus apparet in quibus conveniant et discrepent lex vetus et lex nova.*

1. Conveniunt quoad plurima essentialia, cum habeant

eumdem auctorem, nempe Deum; eumdem finem, nempe cultum Dei et vitam æternam; eadem præcepta primaria, nempe fidei et caritatis, ex quibus *universa lex pendet et Prophetæ*.

2. Discrepant autem in plurimis gravissimis, scilicet : — Ratione *auctoris immediati* : lex nova a Christo data fuit, lex vetus a Moyse, aut Angelorum ministerio; — Ratione *subjecti* : omnes homines subjiciuntur legi novæ, soli Judæi legi mosaicæ; — Ratione *gratiæ* : vetera sacramenta erant egena et infirma elementa; novæ legis sacramenta producunt gratiam ex opere operato; — Ratione *inscriptionis* : lex vetus in tabulis lapideis atramento scripta erat; lex nova spiritu Dei vivi in cordibus nostris (II Cor., III, 3); — Ratione *durationis* : abrogata est lex vetus; usque ad finem mundi permansura est lex nova; — Ratione *mentis* utriusque legis; lex vetus erat lex timoris; lex nova, lex amoris; — Ratione *objecti* : lex vetus erat lex figurativa; lex nova rerum realitatem possidet, in Eucharistiæ sacramento Christum Dominum continet, justificationem concedit, et post mortem omnino justificatis æternas cœli portas aperit...; sunt et alia discrimina; hæc vero retulisse sufficiat.

PARS II.

DE LEGE HUMANA.

NOTIONES PRÆVIÆ.

33. *Necessitas legum humanarum.* Præter legem naturalem et divinam, adhuc necessarias esse leges humanas, constat ex duplici ratione. — 1. Lex naturalis vel divina solum complectitur quædam generalia principia morum per se nota, et ad summum extenditur ad ea quæ necessaria illatione ex his principiis deducuntur; præter illa vero nonnulla alia sunt necessaria in Republica humana ad rectam ejus gubernationem

et conservationem; ideoque necessarium fuit, ut magis in particulari determinarentur generalia illa principia morum; quod fit per leges humanas. — 2. Insuper necessarium est ad pacem hominum et virtutem, aliquas leges ab hominibus imponi, quibus improbi et protervi, metu pœnarum a vitiis cohiberentur, et ad virtutem impellerentur, quia, ut ait Aristoteles (1 *Politic.* cap. 2), sicut homo, si sit perfectus virtute, est optimum animalium, ita si sit separatus a lege et justitia, est pessimum omnium. Quare si nullæ essent leges humanæ, quæ licentiam agendi cohiberent, adulteria, furta, homicidia, et quælibet alia scelera impune grassarentur (Cf. S. Th., 1. 2, q. 91, a. 2; q. 93, a. 1).

34. Notio legis humanæ. Lex humana definitur: *Præceptum commune, justum et stabile, ab eo qui curam communitatis gerit statutum ad bonum publicum, subditos obligans post sufficientem promulgationem.*

Dicitur 1. *Præceptum*; ista vox tenet locum generis. Omnis lex est præceptum seu aliquid mandat et præcipit; at non omne præceptum est lex; carere enim potest quibusdam aliis conditionibus legi essentialibus: sic præceptum non est semper commune, sæpe vero privatum.

Dicitur 2. *Commune*; in eo sensu quod resipicat totam communitatem, vel aliquam illius partem, vel saltem attendat ad officium quod magni societatis interest, etiamsi ab unica persona exerceatur, v. g., officium magni cancellarii, vel eleemosynarii.

Dicitur 3. *Justum*, ex parte tum objecti, tum legislatoris, tum subditorum, ut infra dicetur; lex enim quælibet a Deo probetur necesse est: atqui Deus injustitiam sancire nequit.

Dicitur 4. *Stabile*; cum lex feratur pro communitate et in ipsius bonum, vi sua durare debet, donec abrogetur, vel donec, mutatis circumstantiis, communitati noxia aut inutilis evadat; et ideo lex in perpetuum ferri debet, id est, pro tempore indefinito, aut saltem pro tempore diuturno.

Dicitur 5. *Ab eo qui curam communitatis gerit statutum*; qui enim non esset superior, non posset alios ligare. — Nomine autem communitatis hic intelligitur *communitas perfecta*, scilicet

ea communitas quæ in se continet quidquid requiritur ut finem suum assequatur, quæ proinde vim coercitivam exercere potest.

Dicitur 6. *Ad bonum publicum*; nam legislator a Deo constitutus fuit ob bonum societatis; unde ejus leges ad hunc finem vergere debent; attamen non requiritur ut legislator ipse intendat bonum; satis est si lex ipsa ad hunc finem dirigatur.

Dicitur 7. *Obligans subditos*; lex enim, cum sit præceptum, essentialiter obligat; unde merum consilium nullatenus per se legis nomen usurpat. — Soli autem subditi obligantur, quia lex est actus legitimi superioris, qui non exercetur nisi erga inferiores.

Dicitur 8. *Obligans post sufficientem promulgationem*. Etenim, deficiente promulgatione sufficiente, non satis cognoscitur lex, unde axioma receptum: *Leges instituuntur cum promulgantur (Dist. 4, c. 3)*.

35. Variæ divisiones legum humanarum. Multipliciter dividuntur leges humanæ.

1. *Ratione sui auctoris*, seu *potestatis* a qua feruntur, distinguuntur in *legem ecclesiasticam* et *civilem*.

Lex ecclesiastica ea est quæ ab Ecclesiæ rectoribus fertur, et ad bonum spirituale ac supernaturale animarum, rectamque Ecclesiæ gubernationem ordinatur.

Collectio variarum legum ecclesiasticarum *corpus juris canonici* constituit, cui tamen addi debent conciliorum Constantiensis et Tridentini, ac Pontificum Romanorum in corpus juris nondum collectæ; de quibus vide *Prælectiones juris canonici* D. Icard (Tom. 1, *præleg.*, § 4).

Lex civilis a rectoribus societatibus civilis fertur, et ad bonum temporale civium, rectamque societatis civilis gubernationem ordinatur.

Singulæ nationes, seu communitates politicæ suas habent leges civiles proprias. Duplex præsertim distinguere juvat jus civile: Romanum et Gallicum novum. — *Jus Romanum* vim fere ubique habuit ad nostra usque tempora; continetur in celeberrimo Codice, seu corpore juris civilis edito Justiniani imperatoris jussu, et in quatuor partes distribuitur, quæ vocantur *Institutiones* Justiniani, *Digesta* seu *Pandectæ*, *Codex repetitæ*

prælectionis, et *Authenticæ* seu *Novellæ*. — *Jus Gallicum novum* in quinque partes seu codices particulares dividitur, nempe : *Code civil*, *Code de procédure civile*, *Code de commerce*, *Code d'instruction criminelle*, *Code pénal*; quibus adjiciuntur plures alii codices minoris momenti, v. g., *Code forestier*, *Code rural*, *Code municipal*, etc.; insuper multæ sunt aliæ leges nondum in Codicem redactæ, quæ in tabulis vulgo dictis *Bulletin des lois* inscribuntur et asservantur (Gury, n. 131, 132).

2. Ratione sui *effectus*, seu *obligationis* quæ a legibus procedit, distinguuntur : — leges *præceptivæ* seu *morales*, quæ sub culpa obligant; — leges *pœnales*, quæ sub pœna subeunda obligant; quæ autem vel sunt *pure* penales, si obligationi morali non sunt annexæ, seu nonnisi ad pœnam transgressionis acceptandam ut justam obligant, vel pœnales *mixtæ*, si legi et obligationi morali pœna est annexa; — leges *irritantes*, quæ actum cui certæ desunt conditiones decernunt esse invalidum, vel judicis sententia invalidandum.

3. Ratione *modi* quo leges feruntur, distinguuntur : — leges *scriptæ* quæ mandato scripto statuuntur; — leges *non scriptæ*, seu *consuetudinariæ*, quæ sola consuetudine introducuntur; de natura et conditionibus legis consuetudinariæ infra dicemus ubi de consuetudine.

36. Materia et ordo dicendorum. Circa has porro species varias legum humanarum, ea tantum tractabimus, quæ ad theologiam moralem pertinent, plurimaque alia scitu sane utilia et necessaria ad canonistas aut juris civilis peritos remitemus, quorum est ex instituto disserere de legibus ecclesiasticis aut civilibus.

Agemus autem — 1. de requisitis ad legem humanam; — 2. de ejus vi seu potestate; — 3. de ejus cessatione.

CAPUT I.

DE REQUISITIS AD LEGEM HUMANAM.

37. Enumerantur conditiones requisitæ. Propriæ et intrinsecæ conditiones legis humanæ non possunt aliunde melius quam ex ejus causis oriri; hujusmodi autem causæ, ex definitione superius data, sic explicantur: — 1. Causa *finalis*, seu finis intrinsecus et necessarius cujuslibet legis est bonum publicum, nunquam vero bonum privatum. — 2. Causa *efficiens*, seu auctor legis est ille qui curam communitalis gerit, atque ideo ille qui publica potestate pollet. — 3. Causa *materialis* seu *objectiva* est res justa. — 4. Causa *formalis* seu forma qua lex statui debet, in duplici actu legislatoris reponitur, in intentione scilicet et promulgatione.

ARTICULUS I.

De fine intrinseco et necessario legis humanæ, qui est bonum publicum.

38. Assertio. *De ratione legis est ut totam communitatem respiciat, ac sit propter bonum ejus commune tanquam propter finem intrinsecum.*

PROB. 1^a PARS; nam in hoc, ut diximus, differt lex a præcepto, quod præceptum uni, lex multis imponitur, quatenus illud ad privatam directionem alicujus personæ, hæc ad publicam gubernationem communitalis ordinatur.

Nec objiciatur leges quandoque ferri pro hominibus alicujus status tantum. — Nam et in hoc casu censetur lex lata pro tota communitate, quia ad rectam ejus gubernationem conducit; siquidem congruit toti communitati ut homines qui ad certum statum pertinent, certis legibus in suo officio dirigantur.

PROB. 2^a PARS; nam leges, ut diximus, respiciunt totam

communitatem; ergo propter bonum communitatis ferri debent. Inordinatum enim foret et contra omnem rectitudinem bonum commune ad privatum ordinare, seu totum ad partem referre.

Nec obest quod sint aliquæ leges quæ bonum privatum videntur respicere, ut leges in favorem pupillorum et militum, lex de tuenda vita, et similes. — Nam aliud est loqui de *materia proxima* circa quam versatur lex, aliud de *motivo formali* propter quod versatur circa talem materiam; leges enim supra dictæ, et aliæ plurimæ respiciunt bonum privatum personæ particularis, ut materiam proximam circa quam versantur; habent tamen bonum commune pro motivo quod per se primo respiciunt; exigit enim bonum commune societatis ut privatis tutamen et auxilium præstetur.

Dixi *propter bonum communitatis tanquam propter finem legis intrinsecum*, id est, ad quem lex tendat ex natura sui; unde non requiritur ut bonum commune ab ipso legislatore intendatur. Ad rationem enim et valorem legis, id solum est necessarium, nempe ut res illa, de qua fertur lex, hoc tempore, hoc loco, in hac gente et communitate, utilis sit et conveniens ad bonum illius commune; hæc autem utilitas et convenientia non datur a legislatore, sed supponitur; quapropter licet princeps ex odio aut ex alio pravo fine legem ferat, si lex ipsa nihilominus ex se in bonum commune cedit, peccat quidem hujusmodi legislator ratione pravæ intentionis, sed lex subsistit et obligat.

39. Corollarium. *Hinc de ratione legis est ut sit stabilis et perpetua.*

Ex dictis enim fertur pro tota communitate, et bonum ejus respicit; communitas autem non desinit, sed censetur perpetua. — Intellige tamen perpetuitatem, *non positivam*, quasi lex nullo modo possit desinere, sed *negativam*, quæ in hoc sita est, quod lex non desinat morte legislatoris, et quod obliget non solum præsentem, sed etiam futuros. — Quare cum tali stabilitate et perpetuitate bene stat quod lex possit desinere vel per revocationem ab habente auctoritatem, vel per contrariam consuetudinem, vel per aliam e causis infra exponendis in tertio capite (Billuart, *de Leg.*, diss. 1, art. 2).

ARTICULUS II.

De causa efficiente legis humanæ, quæ est publica potestas.

40. Statuenda est primum ad modum universalis principii necessitas potestatis publicæ ad condendam legem humanam in genere; quæstio postea solvetur de habente talem potestatem, tum in societate religiosa, quæ est Ecclesia Christi, tum in societate civili.

§ 1. Utrum et qualis potestas ad legem condendam requiratur?

41. **Assertio 1^a:** *De ratione legis est ut ab habente potestatem publicam condatur.*

Dicitur 1. *ab habente potestatem*; nam per legem præcipiens obligationem alteri imponit; sed homines sunt ad invicem natura æquales, nec æqualis habet jus obligandi æqualem; necessaria est igitur specialis potestas superior ad legem condendam.

Dicitur 2. *ab habente potestatem publicam*; nam, sicut non omne præceptum est lex, sed tantum præceptum totam communitatem ac bonum publicum respiciens, ita non omnis potestas præceptiva ad legem condendam sufficit, sed requiritur potestas præceptiva quæ sit publica. Duplex enim distinguitur potestas præceptiva, una *œconomica* et *puræ dominationis*, altera *politica* seu *publica* et *jurisdictionis*; prior est circa personas privatas, seu inter partes imperfectæ communitatis, v. g., familiæ; ita est potestas patris in filium, viri in uxorem, domini in servum; posterior per se primo respicit communitatem perfectam, v. g., regnum, provinciam. Porro ad leges condendas hæc species potestatis requiritur, illa autem non est sufficiens; siquidem legislatio est præcipuus actus quo respublica gubernatur, et ideo per se spectat ad potestatem politicam seu publicam; ergo.

Et vero communitas *perfecta* ea dicitur quæ sibi sufficit ad assequendum finem, ad quem instituta est, ideoque est proprium corpus politicum, et per propriam jurisdictionem gu-

bernatur, ut Ecclesia, Diœcesis, Regnum, Provincia sui juris, etc. — Communitas vero *imperfecta* sibi non sufficit ad suum finem, vel ad suam conservationem; ideoque quasi naturaliter ordinatur ad perfectam communitatem, ut pars ad totum; tales sunt Parochia, familia, etc. Itaque intelligitur potestatem legislativam non esse in communitate imperfecta, sed tantum in perfecta (S. Th., 1. 2, q. 90, a. 2; Suarez, *de Leg.*, lib. 1, cap. 6, n. 19, 21).

42. Assertio 2^a: *Ea potestas publica, qua leges feruntur, a Deo est ut a primo et principali auctore.*

PROB. 1. *Script. Sacra.* Sapientia enim alloquens reges, et iudices, eosque omnes « qui continent multitudines, » ait (*Sap.*, VIII, 4, 5): « *Data est a Domino potestas vobis*, et virtus ab Altissimo, » illosque vocat « *ministros regni illius.* » Et Apostolus (*Rom.*, XIII, 1, 2 et seqq.): « Omnis anima potestatibus » sublimioribus subdita est; *non est enim potestas nisi a Deo*; « quæ autem sunt, *a Deo ordinatæ sunt*; » ipseque dicit (*Ibid.*, 4, 6) eos qui hanc potestatem exercent in subditos esse « *Dei ministros.* » Ergo potestas condendi leges, quæ sane est primaria et principalis potestas, a Deo venit. — Idem expresse docetur apud Prov. (VIII, 15) his verbis: « *Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt.* »

PROB. 2. *Ratione.* Nam potestas legislativa, sive per seipsam, sive per potestatem judicariam quæ ipsam consequitur, habet plures actus, qui excedunt humanam facultatem; ergo signum est eam esse non ab hominibus, sed a solo Deo. — *Primus* actus seu effectus est subditos *obligare in conscientia*, sive præcipiendo, sive vetando; hoc autem maxime pertinet ad divinam potestatem. — *Secundus* est *punitio legis transgressorum et malefactorum*, etiam usque ad mortem; sed solus Deus est Dominus vitæ; ergo solus ipse dare potuit hanc potestatem. — *Tertius vindicare injurias singulorum*; porro scriptum est (*Rom.*, XII, 19): « *Mihi vindicta, et ego retribuam*, dicit Dominus; » ergo hæc etiam potestas est divina (Suarez, *de Leg.*, lib. 3, cap. 3, n. 3).

§ II. An sit in Ecclesia potestas ferendi leges canonicas, et quibusnam personis competat?

43. Hanc quæstionem nostri non est propositi tractare; sed in memoriam revocare sufficiat ea quæ, in Tractatu nostro *de vera Christi Ecclesia*, data opera, exponuntur.

Jam vero hæc tenenda sunt :

1. *Ecclesiam a Christo immediate* accepisse potestatem ferendi leges.

2. Hanc potestatem *proprie spirituales* esse; ita tamen ut *directe* respiciat omnia *spiritualia*, seu ea quæ ad finem supernaturalem immediate tendunt, et *indirecte* seu *consequenter* extendatur etiam ad *temporalia* quæ cum tali fine Ecclesiæ nexum habent necessarium.

3. Ejusmodi potestatem *R. Pontifici ex Christi institutione* competere eamque in ipso esse plenam, supremam et immediatam, quatenus scilicet leges condere valeat quæ per se et immediate omnes obligent christianos; — eamdemque potestatem pariter supremam *corpori episcopali, sub Romano Pontifice tanquam capite, jure divino* competere indeque constitutiones et decreta conciliorum generalium vim legis universalem Ecclesiam obligantis obtinere; — *episcopos* etiam, *pro sua quemque diœcesi propria, jure divino* hanc ipsam potestatem legislativam proprie participare, eorumque auctoritatem ad leges condendas, etsi suprema non sit, sed ad auctoritatem S. Pontificis et conciliorum subordinata, ordinariam tamen esse et immediatam in singulas, quibus præsent, Ecclesias particulares.

4. Talem denique potestatem legislativam sive R. Pontificis, sive conciliorum, sive episcoporum, *a quacunque alia potestate aut voluntate humana* esse prorsus in suo ordine independentem, atque adeo neque populum christianum, neque principes civiles, neque ipsos simplices presbyteros, etiam parochos, ullas posse in ea exercenda partes prætendere.

§ III. An sit in societate civili potestas ferendi leges, et in quibusnam hominibus resideat?

44. Opiniones. De potestate legislativa civili, ejusque origine et subjecto tres sunt opiniones.

1. Prima opinio, quæ communis est fere omnibus jurisperitis protestantibus, a Grotio usque ad recentes rationalistas, sed potissimum a Rousseau (in suo opere : *le Contrat social*) propugnata fuit, in his punctis doctrinæ consistit : — 1. Auctoritas suprema, ideoque potestas legislativa, quæ societati cuilibet civili competit, *nullatenus a Deo, sed a libera tantum voluntate hominum* oritur ; siquidem (juxta hos auctores) nonnisi libero pacto homines in societatem convenerunt, libero pariter consensu potestatem politicam in ea constituerunt (Cf. Rousseau, *Contr. soc.*, l. 1, c. 5). — 2. Hæc autem potestas non in peculiari persona aut cœtu, sed *in ipsa integra communitate residet*, seu in voluntate generali populi, quæ, vi pacti socialis, est quasi summa libertatum et voluntatum individuarum ; imo a *collectione civium suprema potestas removeri non potest* ; siquidem libertas unicuique civi prorsus essentialis est, et nunquam ab eo alienari valide potest (*Ibid.*, c. 4-4, 6). — 3. Exinde *populus ita essentialiter est et remanet princeps*, ejusque auctoritas ita sacra, ut hæc nec dividi, nec repræsentari, nec ullo limite affici unquam valeat ; quapropter principes, senatus et alii omnes qui auctoritatem exercent, nonnisi *simplices mandatarii* sunt a nutu populi pendentes, qui nempe eos *pro libitu* deponere potest, eodem jure quo ipsos prius elegerat ; sicque *legitima efficitur rebellio*, seu potius non est tunc populus rebellis appellandus ; utitur enim jure suo (*Ibid.*, liv. 2, ch. 1 ; liv. 4, ch. 7 ; liv. 3, ch. 18).

2. Talem doctrinam, utpote omnis juris socialis potestatisque politicæ eversivam, omnes theologi catholici rejiciunt, atque affirmant auctoritatem in societate civili vigentem a Deo primariam originem ducere ; ad id vero explicandum, in duas præcipue abeunt sententias diversas.

Opinio inter scholasticos communior hæc docet : — 1. Deus *immediate* confert supremam potestatem non uni homini vel

alicui senatui, sed *ipsi corpori communitatis seu societati* (ita Suarez, *de Leg.*, lib. 3, cap. 2, n. 3, 4; *Def. cath. fid.*, lib. 3, cap. 2, n. 5 et 7); — 2. Hæc vero potestas non est societati concessa, ut in ea semper maneat, neque ut per eam *immediate* exerceatur, sed *ut per ejus liberam electionem aut consensum* in unam personam vel familiam, aut in senatum vel aliquem cœtum transferatur (Suarez, *de Leg.*, cap. 3, n. 7; cap. 4, n. 8; *Def. cath. fid.*, cap. 2, n. 9); — 3. Deus tandem huic translationi a populo factæ consentit, et cooperatur *uti causa prima et universalis*; imo eandem translationem approbat, et *servari vult quasi sacram et irrevocabilem* (Suarez, *Def. cath. fid.*, cap. 2, n. 13).

Juxta aliam opinionem, a theologis non paucis sive antiquis sive recentibus propugnatam, subjectum (sive una persona sit, sive cœtus), in quo suprema potestas resideat, a populo quidem per electionem formalem aut æquivalentem designatur; sed in hominem seu cœtum sic electum *Deus ipse immediate* confert auctoritatem; ita ut summa potestas politica *immediate a Deo* sit, *jureque divino* instituta dici possit.

Ex his porro duabus posterioribus sententiis quænam sit potius amplectenda, expendunt philosophi christiani. (V. Liberatore, *Ethic. de Jur. soc.*, n. 50 et seqq.; Vallet, *Præl. phil.*, *Ethic.*, p. 2, sect. 2, cap. 1, art. 4 et 5); nos vero ab hac controversia abstrahentes, quædam tantum principia statuemus quæ ab omnibus viris catholicis teneri debent.

45. Assertio 1^a. *A Deo ipso, tanquam auctore naturæ, oritur in societate civili potestas seipsam per leges gubernandi.*

PROB. 1. *Auctoritate Leonis XIII*, qui (in *Encycl. Diuturnum*, 29 jun. 1881) hæc ait: « *Politicum imperium a Deo proficisci recte docet Ecclesia*; id enim ipsa reperit sacris Litteris et monumentis christianæ vetustatis aperte testatum. » .

PROB. 2. *Script. Sacra*, quæ multis in locis, ut supra ostendimus, « *humani potentatus in Deo esse fontem, præclare confirmat.* » — « *Ecclesiæ Patres, hanc ipsam, ad quam fuerant instituti, doctrinam profiteri ac propagare diligenter studuerunt.* » — « *Non tribuamus, S. Augustinus ait, dandi regni*

atqui imperii potestatem, nisi vero Deo » (S. Aug., *de Civ. Dei*, lib. 5, cap. 21). In eandem sententiam S. Joannes Chrysostomus : « Quod principatus sint, inquit, et quod alii imperent, alii subjecti sint, divinæ esse sapientiæ dico » (*In ep. ad Rom.*, hom. 23, n. 1). Id ipsum S. Gregorius Magnus testatus est, inquiens : « Potestatem imperatoribus ac regibus cœlitus datum fatemur » (*Epist.*, lib. 2, ep. 61).

PROB. 3. *Ratione*. Societas civilis, utpote homini naturalis, a Deo auctore naturæ originem primam ducit; id probant citati auctores. Ergo etiam a Deo accepit quidquid est ad ipsius constitutionem, conservationem et gubernationem necessarium. Porro — 1. potestas legislativa est pars formaliter constitutiva societatis civilis; hæc enim ex duobus elementis essentialibus coalescit, ex membris, seu personis quæ nexu sociali uniuntur, et ex capite, seu principio quo talis unitas gignitur; prius autem elementum, quod vocatur *multitudo*, se habet in corpore sociali per modum materiæ; posterius, quod est *auctoritas suprema*, se habet per modum formæ; sed leges condere est actus principalis et maxime necessarius auctoritatis supremæ; ergo potestas legislativa est pars formaliter constitutiva societatis civilis. — 2. Eadem potestas non minus est necessaria ad conservandam et gubernandam quam ad constituendam societatem; et ratio clara est; cum enim unumquodque membrum corporis socialis propriis et privatis tantummodo commodis consulit, quæ sæpe aliena sunt, imo quandoque contraria bono communi, necessaria est publica potestas legislativa, ad quam ex officio pertineat commune bonum intendere et procurare; alioquin, ut ait S. Thomas (*de Reg. princ.*, l. 1, cap. 1), « multitudo in diversa dispergeretur, sicut et corpus hominis et cujuslibet animalis deflueret, nisi esset aliqua vis regitiva communis in corpore, quæ ad bonum commune omnium membrorum intenderet. » Ergo ad societatis civilis constitutionem, conservationem et gubernationem, necessarium est ut potestatem legislativam habeat, qua seipsam regere possit; ergo a Deo talem potestatem accepit.

46. *Assertio 2^a* : Dicitur nequit supremam potestatem a socie-

tate in principem ita transferri, ut hic nonnisi mandatarius populi habendus sit.

Mandatarius ille est qui mandanti omnino subjicitur et ad illius nutum revocari potest; porro omnis princeps non ita a populo pendet, et id deducitur :

1. Ex *Auctoritate Scripturæ et Traditionis*, quæ nobis principem exhibent ut Dei legatum et ministrum : porro ille qui est Dei legatus et minister, dici nequit a populo absolute pendens et illius simplex mandatarius; ergo.

2. Ex *ratione*; etenim illa doctrina admitti non potest quæ est societatis eversiva et omni firmo fundamento destituta : atqui talis est doctrina quam impugnamus. — 1. Est eversiva societatis, quia innumeris malis et seditionibus ansam præbet, ut patet. — 2. Est omni firmo fundamento destituta; innititur quippe hoc principio quod libertas est inalienabilis, et quod proinde populus illius cessionem principi nequaquam facere potuit : porro illud principium gratis asseritur et quotidie impugnatur, cum quotidie libertas amittatur in matrimonio, in negotio, in arte militari; imo gentes ipsæ multas inter se contrahunt obligationes, quas, nemine diffitente, servare tenentur, et quæ ideo earum libertatem minuunt; ergo.

Hinc tenendum est auctoritatem supremam ita transferri in principem, ut ipse semel electus et institutus, ea utatur, tanquam proprius dominus, seu habens eam ex vi proprii muneris.

47. Assertio 3^a : *Nec dici potest potestatem supremam ita pendere a populi voluntate, ut civibus liceat rebellare adversus principem, etiam potestate sua abutentem.*

PROB. 1. *Auctoritate SS. Pontificum*; imprimis Gregorii XVI (Encycl. *Mirari vos*, 15 Aug. 1832), Pii IX (Encycl. *Qui pluribus*, 9 nov. 1846; Alloc. *Quisque vestrum*, 4 oct. 1847; Encycl. *Noscitis et Nobiscum*, 8 dec. 1849; Litt. Apost. *Cum catholica*, 26 mart. 1860), qui in Syllabo hanc damnavit propositionem (n. 63): « Legitimis principibus obedientiam detrectare, imo et rebellare licet; » Leonis XIII ita docentis (Encycl. *Quod Apostolici*, 28 dec. 1878): « Si tamen quandoque contingat temere et ultra modum publicam a principibus

potestatem exerceri, *catholicæ Ecclesiæ doctrina in eos insurgere proprio Marte non sinit*, ne ordinis tranquillitas magis magisque turbetur, neve societas majus exinde detrimentum capiat. Cumque res eo devenerit, ut *nulla alia spes salutis affulgeat*, docet christianæ patientiæ meritis et instantibus ad Deum precibus remedium esse maturandum » (Cf. Enc. Leonis XIII, *Diuturnum*, 29 jun. 1881).

PROB. 2. *Exemplo christianorum in primæ Ecclesiæ ætate viventium*. Certum est veteres christianos subjectos fuisse imperatoribus paganis, qui erant vere tyranni: atqui hæc obedientia ex conscientiæ motivo vere prodiit, non autem ex necessitate ob eorum paucitatem; tum quia simpliciter protestantur obedientiam; tum quia mentiti fuissent si obedientiam suam præstando obedientes non fuissent nisi ex necessitate; tum quia tempore Valentis et Juliani apostatæ non erant sane christiani pauciores numero; tum quia tandem de eorum magno numero protestatur Tertullianus, cujus testimonium firmat Gregorius XVI (in *Encyclina* citata). « Quæ quidem veterum christianorum fides in principes eo etiam illustrior effulget, si expendatur cum Tertulliano tunc temporis christianis non defuisse vim numerorum et copiarum, si hostes exortos agere voluissent. »

Dicitur 1. *rebellare non licet*; nam in casu tyrannidis, præsertim si leges principis non tantum jura civium, sed etiam jura Ecclesiæ, aut legem naturalem vel divinam violarent, resistentia quam passivam vocant, quæ in denegatione obedientiæ consistit, non modo licita, sed necessaria esset. « Quod si legislatorum ac principum placita, ait Leo XIII (*Encyc. cit.*), aliquid sanciverint aut jusserint quod divinæ aut naturali legi repugnet, christiani nominis dignitas et officium atque Apostolica sententia (*Act.*, v, 29) suadent obediendum esse magis Deo quam hominibus. »

Dicitur 2. *civibus rebellare non licet*; nam D. Thomas (*de Regim. princ.*, lib. 1, cap. 6; S. Th., 2. 2, q. 42, a. 2, ad 3) docere videtur, et post eum doctores non pauci idem sentiunt (Suarez, disp. 13, *de Bello*, sect. 8), ipsi genti seu societati, ut sic, licitum esse tyrannum intolerabilem, aliquando sub certis

conditionibus, deponere; plures vero alii theologi tenent id nunquam licere, sive privatis, sive ipsi societati, atque in talibus circumstantiis remedium nonnisi a Dei Providentia postulandum et expectandum esse (V. Liberatore, *loc. cit.*, cap. 5, art. 1, n. 103; Vallet, *loc. cit.*, art. 5, § 2, p. 437, 438).

ARTICULUS III.

De justitia quæ in lege humana requiritur.

In duobus consistit justitia in lege requisita, scilicet in eo quod præcipiat justa, et jûste feratur.

48. Assertio 1^a: *De ratione et essentia legis est ut præcipiat justa; alioquin non esset vera lex, nec obligaret.*

Prima pars assertionis dupliciter intelligi potest; scilicet, — vel *negative*, ut quod præcipitur, nec injustum, nec turpe sit, et in eo sensu assertio constat, tum quia potestas legislativa humana est a Deo, ut probatum est; quæ autem a Deo sunt, data sunt in bonum et ædificationem, non in malum et destructionem; tum quia nullus inferior potest præcipere contra legem et voluntatem superioris; lex autem præcipiens pravum actum est contra legem Dei illum prohibentis; ergo; — vel *positive*, ut quod præcipitur, sit justum et honestum, nempe aut *de se*, puta audire Missam, jejunare, et similia, aut saltem *ratione boni communis*, ad quod actus præceptus ordinatur, ut si legislator aliquid indifferens præcipiat propter bonum commune, in quo casu, quod antecederet ad legem erat indifferens, ex fine intento fit positive honestum. Ergo lex humana non potest præcipere nisi justa et honesta, juxta illud (*Prov.*, VIII, 15): « Per me reges regnant, et legum conditores *justa decernunt.* »

Secunda pars ex prima infertur; lex enim justitiam seu honestatem non habens, vera lex non est, adeoque nec obligat, nec servari potest; siquidem talis lex est ipsi Deo contraria, et includit culpam et offensionem Dei; porro oportet obedire Deo magis quam hominibus; ergo.

49. Assertio 2^a: *De ratione et essentia legis est, ut jûste feratur; et aliter lata non erit vera lex.*

Prima pars constat, quia de ratione legis est, ut sit rationi consentanea; ut autem sit rationi consentanea, non satis est ut habeat materiam honestam, id est, ut justa præcipiat (quod in assertione priore probavimus), sed etiam ut formam justam servet, hoc est, ut juste feratur; ergo hoc est de ratione legis.

Porro ut lex juste feratur, tres species justitiæ in ejus forma cerni debent; scilicet ferri debet, — 1. secundum *legalem* justitiam, seu debet jura communitati debita servare, et consequenter commune bonum intendere, ut jam supra ostensum est; — 2. secundum justitiam *commutativam*, seu non debet legislator suam potestatem excedere; eam autem excedit, cum leges fert pro non subditis, vel cum pro subditis plus statuit, quam statuere possit; — 3. secundum justitiam *distributivam*; seu debet legislator onera distribuere pro cujusque virium et facultatum proportionem; unde qui plus æquo et injuste gravarentur, non obligarentur quoad excessum injustum, nisi per accidens ratione scandali et perturbationis; in praxi autem caute incedendum est, cum agitur de arguenda legis iniquitate, quia ea quæ privatis aliquibus duriora videntur, non raro gravissimis et justissimis de causis statuuntur a principibus.

Secunda pars assertionis ex prima sequitur; quare cum S. Augustino recte concluditur: « Quod jure fit, juste fit; quod autem fit injuste, nec jure fieri potest; non enim jura putanda sunt vel dicenda iniqua hominum constituta » (*de Civ. Dei*, lib. 10, cap. 21).

50. Scholium. Circa usum autem utriusque assertionis, ne subditi exinde ad seditionem inducantur, et publica tranquillitas perturbetur, duo notanda sunt: — 1. Non ex vulgi opinione, sed ex sapientum judicio justitia legum pensanda est; — 2. In dubio utrum lex sit justa an injusta, servanda est lex; præsumptio enim stat pro legislatore, juxta ea quæ diximus in Tractatu *de Conscientia* (n. 47).

ARTICULUS IV.

De forma qua lex humana statui debet.

51. Duplex forma legis distinguitur. Formalis causa legis

duplex est : — una veluti *interna et spiritualis*, quæ est quasi *anima legis*, nempe intentio seu voluntas legislatoris ; — altera *externa et sensibilis*, quæ est veluti *corpus legis*, nempe promulgatio seu publica propositio legis. Duplex hujusmodi forma legis se tenet ex parte legislatoris ; seu duo sunt ipsius actus, quibus positus lex existit et vim habet. — Inquiri potest utrum ad legem constituendam requiratur etiam actus ex parte subditorum, id est, eorum acceptatio. Quare agemus de intentione legislatoris, de promulgatione legis, et de acceptione subditorum.

52. Quæritur 1. *Utrum et quatenus voluntas seu intentio legislatoris ad legem constituendam requiratur ?*

RESP. 1. Ad legis proprie dictæ constitutionem omnino requiritur, *tanquam forma ejus intrinseca*, voluntas seu intentio legislatoris. Ratio est, quia lex essentialiter pendet in suo esse, suaque institutione, ab intentione legislatoris ; ergo hæc intentio seu voluntas est quasi forma intrinseca seu anima legis. — Hinc licet legislator verba proferat de se sufficientia ad præcipiendum, et cum omnibus requisitis ad legem constituendam, si non habeat intentionem ferendi legem, non erit vera lex.

RESP. 2. Intentio hæc legislatoris tunc adesse censetur, cum *verba præceptiva* adhibet, sive *in actu signato*, sive *in actu exercito*. — Verba autem dicuntur præceptiva in *actu signato*, quando superior explicite dicit se velle obligare ; v. g., *præcipio*, *impero*, quoad præcepta affirmativa ; *inhibeo*, *prohibeo*, quoad præcepta negativa ; — verba præceptiva dicuntur in *actu exercito*, quando superior, quin explicite suam intentionem obligandi exprimat, absolute tamen et simpliciter præcipit, quod ex proprietate locutionis, ex usu, aut ex aliis conjecturis dignoscitur.

Hinc non omnia quæ sive in Constitutionibus S. Pontificum aut conciliorum, aut Episcoporum, sive in codicibus aut collectionibus legum civilium continentur, veram et propriam legis rationem habent ; plura enim a superioribus eduntur per modum consilii, seu paternæ monitionis, directionis et exhortationis, quæ nullam habent obligationem directe annexam ;

ad id sedulo quisque attendat ne obligationes legum sive canonicarum sive civilium ultra limites extendantur (V. Suarez, *de Leg.*, lib. 3, cap. 15, n. 7-10).

53. Quæritur 2. *Utrum et quatenus promulgatio sit de ratione et essentia legis humanæ, et qualis esse debeat?*

Promulgatio est *authentica legis publicatio a legitima auctoritate communitati facta, ut subditos obliget*. Dicitur — *publicatio*, non autem *divulgatio*; fieri enim potest ut lex sufficienter sit publicata, etsi non ab omnibus cognoscatur, puta si nolint cives legem vel audire, vel legere. — *A legitima auctoritate*; nam publicatio legis est actus superioris, est conditio legis. — *Communitati*; siquidem lex est pro communitate. — *Ut subditos obliget*; de natura enim legis est ut obliget.

Promulgatio autem sumitur dupliciter, — vel pro aliqua propositione externa et publica, quæ *strictè sufficiat*, ut lex moraliter possit ad notitiam totius communitatis pervenire; — vel pro *speciali modo* manifestationis publicæ, seu pro illa promulgatione quæ fit *solemniter et cum quodam apparatu, juxta certum morem* a lege scripta aut consuetudine inductum.

His porro præhabitis,

RESP. promulgatio *priori modo* intellecta, haberi debet ut *complementum essentiale seu forma externa legis*, non autem promulgatio *posteriori modo* accepta, quæ nempe a legislatoris voluntate pendet.

Constat *prima pars*; nam voluntas legislatoris interna, quæ est forma legis intrinseca, non habet completam rationem legis, nisi accedente promulgatione, — tum quia lex est regula operationis ad quam tota communitas conformare se debet; non potest autem habere talem rationem communis regulæ, nisi publice sit edita, ita ut a tota communitate observari possit; — tum quia lex est signum voluntatis principis, quæ vult totam communitatem movere et obligare; ergo essentiale est ut tale signum publicum sit.

Constat *secunda pars*, quia promulgatio sollemnis tali vel tali modo facta, ex hypothesi, per consuetudinem aut legem humanam determinata fuit; ergo abrogari potest et alteri cedere; ergo non est legi essentialis.

Hinc 1. Promulgatio fieri debet *nomine principis*; nam promulgatio est legis complementum; et legislator communitatem obligare velle solum intelligitur quando communitati loquitur.

Hinc 2. Promulgatio fieri debet *communitati*; unde si quibusdam tantum loqueretur princeps, non vero societati, legem condere non censeretur, quia lex est pro societate; exinde qui legem non adhuc promulgatam cognosceret, ab ea non ligaretur.

Hinc 3. *Modum qualemcumque eligere potest legislator*, dummodo talis sit ut legis cognitio societati possit pervenire. — Idcirco, quando fit legis promulgatio, requiritur aliquod temporis intervallum ut in omnibus locis obliget, quia fieri non potest, ut, facta promulgatione in uno loco, lex statim cognoscatur ab omnibus subditis, præsertim ab iis qui in remotis regionibus existunt. — Quale autem debeat esse illud tempus, difficile est determinatu; ex jure naturali requiritur solum sufficiens tempus ut lex communitati innotescat, quamvis a quibusdam ignoretur; et ideo tempus istud a legislatore solet determinari (Suarez, *de Leg.*, lib. 3, cap. 16, 17).

Qualis autem promulgatio sit in usu, expendunt canonistæ pro legibus ecclesiasticis, et jurisperiti pro legibus civilibus.

54. Quæritur 3. *An lex humana pendeat etiam ab acceptance subditorum?*

RESP. Ad constitutionem legis *per se* non requiritur consensus seu acceptatio *majoris partis communitatis*. Nam ea lex non pendet ab acceptance majoris partis communitatis, quæ ad sui acceptance obligat; atqui lex humana, a legislatore absoluto absolute lata, ad sui acceptance obligat, juxta illud Apostoli (*Rom.*, xiii) : « Qui potestati resistit, Dei ordi- » nationi resistit. » Ergo non pendet ab acceptance. — Hinc damnata fuit sequens propositio ab Alexandro VII (n. 28) : « Populus non peccat, etiamsi absque ulla causa non recipiat legem a principe promulgatam. »

Dicitur tamen *per se*, quia hæc assertio *per accidens* patitur nonnullas exceptiones : — *Prima* est exceptio, si in aliqua communitate non est translata in principem absoluta potestas

ferendi leges, sed solum cum consensu populi in publicis comitiis ejus, aut si princeps, etsi absolutus, non vult uti sua absoluta potestate, nec obligare intendit nisi ea conditione, ut major pars communitalis legem acceptet; quare in probatione assertionis diximus : *lex a legislatore absoluto absolute lata*. — *Secunda* est exceptio, si major et sanior pars populi legem non receperit; quamvis enim primi non acceptantes peccent, cæteri tamen non tenentur ad legem; nam præsumitur princeps nolle obligare ad observandum quod non est a majori parte receptum (S. Lig., *de Leg.*, n. 138-140).

ARTICULUS V.

De legis interpretatione.

55. Notio et species interpretationis. Interpretatio proprie dicta est *explicatio tollens obscuritatem legis, ejusque sensum assignans*.

Triplex communiter distinguitur, authentica, usualis et doctrinalis.

1. *Interpretatio authentica*, seu cum auctoritate, illa est quæ fit ab eo qui legem condere potest. Itaque ad interpretationem authenticam duo requiruntur; auctoritas legislatoris proprie dicti, vel ejus superioris; et forma pro lege requisita, quia ista interpretatio est veluti legis supplementum.

Utrum autem ad interpretationem authenticam requiratur promulgatio, sic solvit S. Lig. (lib. 3, n. 1027, et lib. 1, n. 200) : « Interpretatio seu declaratio *pure talis*, seu quæ clare a principio inest in ipsa lege, id est, cujus sensus totus jam in lege continebatur, (v. g., si lex loquatur de filio, et dubitetur an de filio legitimo vel spurio, et legislator declarat intelligi de legitimo), non indiget promulgatione, sed statim obligat omnes qui illam sciunt. — Declaratio *non pure talis*, cujus sensus non clare est imbibitus in lege, sed infertur ex aliquo argumento (puta quod nomine patris veniat avus), promulgatione speciali indiget, ut obliget. »

2. *Interpretatio usualis* ea est quæ fit usu et consuetudine; unde sequens axioma (Dec. l. 1, tit. 4, c. 8) : Consuetudo op-

tima est legum interpres. — Ad interpretationem usualem refertur *judicialis*, id est, praxis tribunalium, sive civilium sive ecclesiasticorum, quando hæc constans et uniformis. — De consuetudine infra agemus.

3. *Interpretatio doctrinalis*, sic dicta quia ordinarie fit ab hominibus doctis, illa est quæ sensum legis prout fuit a legislatore intentus tradere nititur.

56. **Regulæ.** Plures regulæ ad interpretationem doctrinalem servandæ sunt. — 1. Verba legis accipienda sunt *secundum nativam eorum significationem*, nisi sensus iste sit absurdus aut legem reddat inutilem. — 2. Si verba legis sunt *æquivoca* vel *ambigua*, eorum significatio colligi debet *ex antecedentibus* et *consequentibus*, *ex fine* et *causis legis*, ac demum *ex circumstantiis*. — 3. Si præfatis adhibitis mediis sensus legis adhuc desideretur, attendatur *ad legis materiam* : lex odiosa est stricte sumenda, late vero lex favorabilis. Hæc est regula 13 juris in Sexto : « Odia restringi et favores convenit ampliari. » Sæpe difficile est definire an lex sit odiosa vel favorabilis ; attendendum est ad bonum commune : quidquid minuit libertatem vel commoda civium, ut lex pœnalis, est odiosum ; quidquid e contra his favet, vel quorundam bonum promovet sine aliorum detrimento, est favorabile.

57. **Corollaria.** Ex his colliges

1. Verba legis universalialia, non esse limitanda nisi pugnent contra aliam legem, aut aliter constet de mente legislatoris, unde notum axioma : » Ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus. »

2. Lex, generaliter loquendo, non debet, ob 'paritatem rationis, ultra casus sub verborum forma comprehensos extendi. Potuit enim legislator velle ad unum obligare, non ad aliud, quamvis pro utroque similis sit ratio.

3. Aliter dicendum est : — 1. *In necessariis*. Si alioquin lex foret injusta, vel absurda, vel inutilis ; — 2. *In correlativis* : sic leges quæ alicui conferunt jus rem exigendi, imponunt alteri obligationem eam tradendi, quia jus et obligatio sunt duo correlativa ; — 3. *In æquiparatis* : unde cum electio, postulatio, præsentatio æquiparentur in jure, lex quæ statuit ali-

quid circa unum, censetur idem statuere circa aliud, in iis quibus æquiparantur ; — 4. *In connexis* : sic ille cui lex permittit testamentum, potest facere et codicillum.

58. Scholium de Epiikia. Epiikia definitur *benigna legis interpretatio, qua prudenter judicatur legislatorem noluisse aliquem casum specialem in verbis generalibus legis comprehendere.* — Hinc differt epiikia ab interpretatione proprie dicta, quia quamvis dignoscatur legis sensus, judicatur tamen legislatorem noluisse obligare.

Licetum est quandoque in lege humana uti epiikia. Nam legislator humanus non prævidet omnes casus et circumstantias, nec vult nec potest semper obligare, et ideo illius verba quandoque benigne interpretari licet.

Cum epiikia sit correctio legis, quæ verbis generalioribus exprimitur, illa uti licet in duplici potissimum hypothesisi. — 1. Quando legislator aliquem casum in lege sua complecti non potuit, propter, v. g., justitiam, vel bonum commune. Sic possunt cives arma sumere contra hostes urbis invasores, quamvis lege vetitum sit arma gestare. — 2. Quando legislator noluit obligare, quia in illo casu lex foret onerosa nimis et infirmitati humanæ non satis accommodata.

CAPUT II.

DE POTESTATE LEGIS HUMANÆ.

Potestas legis humanæ plane innotescet, si dixerimus — 1. quænam sit ejus materia ; — 2. quosnam effectus producat circa talem materiam ; — 3. quinam variis legibus humanis subjiciantur.

ARTICULUS I.

De materia legis humanæ.

59. Principium 1. Ex supra dictis, *id omne et solum esse*

potest materia seu objectum legis humanæ, cujus positio vel omissio *ad bonum commune conferre* potest (S. Th., 1. 2, q. 96, a. 3).

60. Principium 2. Actus *ex se mali* non possunt esse objectum legis *præcipientis*; actus *ex se boni* non possunt objectum esse legis *prohibentis*, nisi aliquando *per accidens* bonum publicum ordinis superioris exigat ut talis actus *ex se* bonus omittatur; actus *ex se indifferentes* aut *præcipi* aut *prohiberi* possunt, prout ex circumstantiis aut prodesse aut officere bono publico debent.

61. Principium 3. Propria legum civilium materia est bonum communitatis temporale; propria vero legis canonicæ materia est bonum communitatis spirituale; nec enim principibus laicis concessa est potestas Ecclesiam regendi, licet eam tueri et protegere debeant; nec Ecclesiæ data est a Christo potestate in res temporales, nisi concurrente necessitate finis spiritualis (cf. Tract. *de Ecclesia*),

His præsuppositis, duo inquiremus.

62 Quæritur 1. *Utrum lex humana possit præcipere actus internos?*

Actus internus potest considerari in se et prout est *mere internus*, vel quatenus *conjungitur actui externo*.

Actus internus jungitur actui externo *per se* vel *per accidens* : — Est conjunctus *per se*, seu essentialiter, quando alioquin actus externus non potest existere, vel tanquam *actus humanus*, si deesset intellectus aut voluntas, vel tanquam *talis actus humanus*; sic in collatione baptismi non sufficiunt cognitio et voluntas rei faciendæ, sed requiritur insuper intentio faciendi quod facit Ecclesia; sic in contractu requiritur intentio sese obligandi. — Est conjunctus actui externo *per accidens*, quando sine actu interno actus externus potest quidem existere, sed non tali aut tali modo : sic necessaria est specialis intentio ut eleemosyna fiat tanquam pœnitentia sacramentalis.

His positis :

RESP. 1. Quod *ad legem civilem* attinet, hæc tenenda videntur : — 1. Actus *mere interni* non sunt objectum legis civilis, quia sunt extra finem immediatum legis civilis, scilicet

bonum temporale civium. Ita omnes. — 2. Lex civilis potest ob bonum publicum præscribere actus internos *connexos per se actibus externis*; sic præscribit ut verum præstetur iuramentum. — 3. Non potest autem lex civilis præscribere actus internos *conjunctos per accidens actibus externis*, v. g., ut arma gerantur ex amore patriæ; etenim illud non videtur sat immediate connexum bono temporali societatis.

RESP. 2. Quod autem *ad legem ecclesiasticam* spectat :

1. Certum est Ecclesiam posse condere leges circa actus internos *connexos per se actibus externis*: illud quippe postulatur a bono spirituali fidelium. Sic præscribit parochis administrationem validam baptismi, ac proinde cum intentione faciendi quod ipsa facit.

2. Certum est ob eandem rationem Ecclesiam posse præcipere actus internos *connexos per accidens actibus externis*. Hinc merito damnata fuit sequens propositio ab Innocentio XI (n. 55): « Præcepto communionis annuæ satisfit per sacrilegam corporis Domini manducationem. »

3. Circa actus *mere internos* gravis est controversia; sed forsitan potius in verbis quam in doctrina sistit; etenim, independentem a legislativa potestate, Ecclesia actus mere internos plurimo modo attingit, nempe — 1. interpretando vel determinando jus divinum naturale et positivum, v. g., circa necessitatem actus interni fidei, spei et caritatis; in his enim casibus, Ecclesia non propria auctoritate decernit, sed nomine et auctoritate Dei ipsius, qui certe actus internos suis legibus attingit. — 2. Imponendo aliquem actum internum tanquam conditionem ut habeatur munus aliquod, v. g., votum castitatis ut suscipiatur subdiaconatus; vel tanquam debitum complementum actus externi, v. g., si injungatur non solum celebratio, sed etiam applicatio Missæ ad specialem intentionem. — 3. Exercendo potestatem fori interni: sic confessarius pias meditationes pœnitenti suo injungere potest. — Extra hos casus, plurimi auctores tenent Ecclesiam non posse ferre leges circa actus mere internos; tum quia illi actus per se non tendunt ad bonum commune; tum quia nequit Ecclesia hujusmodi leges aliqua sanctione fulcire.

63. Quæritur 2. *Utrum actus heroici aut valde ardui præcipi possint per legem humanam?*

RESP. *per se* loquendo, *negative*; ratio est quia talis lex infirmitati humanæ non esset accommodata, et a paucis tantum observaretur; unde in ruinam potius vergeret quam in ædificationem.

Dicitur *per se*; nam *per accidens* actus ejusmodi præcipi possunt, nempe — 1. quando particulari generi vitæ annectuntur, quam quisque libere suscipit; sic in ordinibus religionis, pro eorum diversis finibus, præcipi possunt servitium morbo contagioso laborantibus impendendum cum propriæ vitæ dispendio, profectio ad barbaras gentes evangelizandas, etc.; sic iis qui sacris ordinibus initiantur, obligatio castitatis perpetuæ imponitur; — 2. quando bonum commune id postulat; tali siquidem bono cedere debet bonum privatum; — 3. quando alicujus actus ommissio in contemptum religionis cedere debet; hujus duplicis casus infra dantur exempla ubi de obligatione legis cum gravi incommodo (n. 76).

64. Quæritur 3. *An modus finisque legis cadant sub præcepto?*

Hic agitur de modo et fine quibus ponitur actus, per quem lex adimpletur, nempe quod actus fiat, — *scienter et voluntarie* — *ex intentione legis implendæ*, — *ob finem honestum*, — *in statu gratiæ*.

RESP. 1. Modus legis, hoc quadruplici sensu intellectus, sub præcepto *legis civilis* generatim non cadit; potestas enim civilis præcipit tantum actus ad externum regimen politicum conducentes, id est, actus externos et corporales. — Dicitur tamen *generatim*, ob casus in quibus actus externi a lege civili præscripti actibus internis per se connectuntur, ut dictum est supra.

RESP. 2. Quoad *leges ecclesiasticas*, certum est modum legis sub earum præcepto nullatenus cadere, *si lex est prohibitiva*, siquidem per hujusmodi legem nihil aliud præcipitur quam ommissio actus. — Sed *si lex sit affirmativa seu præscriptiva*, distinctione opus est, et quæstio est per partes expendenda.

1. Requiritur sane ut actus ponatur *scienter et voluntarie*;

quod enim per legem præcipitur, non potest impleri, nisi per actum humanum, proinde per actum scienter et voluntarie positum; hinc præcepto audiendi Missam non satisfacit, qui ebrius aut dormiens Missæ interest.

2. Requiritur etiam ut actus ponatur *ex intentione faciendi id quod præceptum est*; alioquin actus non poneretur humano modo. — At non requiritur intentio *formaliter* implendi præceptum, seu agendi ex motivo *formalis* obedientiæ; lex enim non præcipit ut ponatur actus tanquam præceptus, sed solum ut ponatur voluntarie. — Imo, qui invitus seu coactus rem lege præscriptam præstat, peccat equidem prava sua voluntate, si nolit præcepto obedire; sed tamen, si actionem præceptam humano modo peragit, legem adimplet.

Hinc satisfacit præcepto, qui audit Missam, ignorans vel non advertens esse diem festum; vel qui advertit quidem ad obligationem, sed intendit tantum hic et nunc devotioni satisfacere, cum proposito aliam Missam audiendi; vel qui coactus tantum Missæ interest, modo revera sufficientem attentionem præstet. — Pariter sacerdos, qui horas recitavit non ea devotione, qua voluit, ideoque proposuit ad satisfaciendum præcepto repetere, etsi deinde non repetat, satisfecit tamen præcepto (S. Lig., n. 163, 164, 165).

3. Non requiritur ut actus fiat *ex motivo caritatis* aut etiam *ob finem honestum*, nisi substantia rei præceptæ id necessario includat; nam præcipitur tantum substantia operis, non vero motivum; quare satisfacit præcepto ille qui jejunit vel interest sacro ob vanam gloriam, aut etiam ut furetur, licet peccet contra aliud præceptum cui finis ille malus opponitur. — Dixi tamen: *nisi substantia rei præceptæ talem finem necessario requirat*; quia tunc finis directe sub præcepto cadit; hinc non satisficit præcepto confessionis vel communionis per confessionem vel communionem sacrilegam, quia substantia præcepti tunc non salvatur (uti constat ex prop. 14, damn. ab Alexandro VII, et prop. 53 damn. ab Innocentio XI). — Eadem porro dicenda sunt *de statu gratiæ*, ac de fine actus.

ARTICULUS II.

De effectibus legis humanæ.

65. Primarius effectus legis exponitur. Primus et adæquatus cujuslibet legis effectus est *obligare* subditos *ad aliquid*. Nam ex definitione omnis lex est præceptum, ab eo qui auctoritatem habet, latum; ergo illi obediendum est; ergo lex essentialiter obligat ad aliquid, seu ad id quod præcipere intendit superior.

Et vero, omnis lex, ut infra dicemus, est aut moralis, aut pœnalis, aut irritans, aut favorabilis. Porro, lex moralis directe obligat ad rem quæ per legem proponitur, ut ex ejus propria notione patet: — lex pœnalis obligat ad pœnam subeundam; — lex irritans obligat ad hoc, ut actus qui per legem irritatur, tanquam validus non habeatur; — lex favorabilis, seu privilegium, obligat, non quidem privilegiatum, sed alios, ut hunc in usu privilegii non perturbent.

66. Dividuntur leges ratione effectuum particularium. Præter hunc effectum generalem, qui directe aut indirecte per legem inducitur, distinguuntur varii legum effectus proprii et directi; indeque nascuntur varia genera legum.

Siquidem — 1. aliquando superior immediate obligare in conscientia intendit ad actus positionem vel omissionem, ita ut qui legem violaverit, ipso facto culpæ reus sit coram Deo; tunc lex dicitur *moralis*; — 2. aliquando non intendit determinate ad talem rem obligare, sed, aut ad eam præstandam, aut si non præstetur, ad pœnam subeundam; quapropter dicitur lex *pœnalis*; — 3. aliquando præcipit certum agendi modum, ita ut, eo deficiente, actus irritus et invalidus haberi debeat; tunc lex dicitur *irritans*; — 4. aliquando tandem speciale concedit beneficium per modum legis constantis, quæ vocatur lex *favorabilis*.

Non raro autem una et eadem lex duos aut plures ex his effectibus producit, ita ut sit, v. g., moralis simul et pœnalis, aut moralis simul et irritans; dicitur lex *mixta*.

§ I. De effectu legis moralis, seu de obligatione morali.

Dicendum est : — 1. de existentia et gravitate obligationis legis humanæ ; — 2. de ejus extensione ; — 3. de causis ab ea excusantibus.

I. De existentia et gravitate obligationis.

67. Status quæstionis et errores. Agitur, ut patet, de legibus justis, quæ insuper omnibus ad rationem veræ legis requisitis vestiuntur, ut supra in primo capite explicatum fuit.

Porro negant hæretici ferme omnes, præsertim pseudo-reformati, legislatores humanos, sive civiles, sive ecclesiasticos, ullam habere potestatem Christianorum conscientias per se obligandi, nisi forte illas determinando circumstantias, in quibus obligat lex divina vel naturalis.

68. Assertio. *Leges humanæ, tam civiles quam ecclesiasticæ, obligare possunt in conscientia, et sub peccato, quandoque etiam sub mortali.*

EST DE FIDE, quoad *leges ecclesiasticas* ; sic enim definitum fuit a Concilio Tridentino (sess. 7, can. 8) : « Si quis dixerit baptizatos liberos esse ab omnibus Sanctæ Ecclesiæ præceptis, quæ vel scripta vel tradita sunt, ita ut ea observare non teneantur, nisi se sua sponte illis submittere voluerint, anathema sit. »

PROB. 1. *Scriptura Sacra.* — 1. Quantum ad *leges ecclesiasticas* ; Christus Petro dixit (*Matth.*, xvi, 19) : « Quodcumque » ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis ; » ergo et in conscientia. Insuper (*Ibid.*, xviii) : « Si Ecclesiam non audierit, sit sibi sicut ethnicus et publicanus, » id est, sicut peccator ab Ecclesia præcisus ; ergo. Tandem Apostolus ait (*Hebr.*, xiii, 17) : « Obedite præpositis vestris et subjacete eis. » — 2. Quantum ad *leges civiles*, ex Apostolo (*Rom.*, xiii, 1 et seqq.) : « Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit ; non » est enim potestas, nisi a Deo. Itaque qui resistit potestati, » *Dei ordinationi resistit* ; qui autem resistunt, ipsi sibi *damnationem acquirunt* ; ideo necessitate subditi estote, non » solum propter iram, sed etiam *propter conscientiam.* »

PROB. 2. *SS. Patribus*. S. Augustinus (Ep. 50 ad Bonif.): « Quicumque legibus imperatorum, ait, quæ pro Dei veritate feruntur, obtemperare non vult, acquirit grande supplicium. » S. Bernardus (lib. *de Præc. et dispens.*, cap. 12): « Sive Deus, sive homo Dei vicarius mandatum quodcumque tradiderit, pari profecto obsequendum est cura, pari reverentia deferendum, ubi tamen Deo contraria non præcipit homo. » S. Thomas hæc docet (1. 2, q. 96, a. 4): « Leges humanæ, si justæ sint, habent vim obligandi in foro conscientiæ. »

PROB. 3. *Ratione*. Lex humana, sive civilis, sive ecclesiastica, derivatur a lege æterna; id constat ex probatis supra (n. 10); ergo habet vim obligandi in foro conscientiæ. Nam quod derivatur ab aliquo, rationem ejus et efficaciam participat suo modo, seu secundum suam naturam; cum igitur sit de ratione legis æternæ quod obligare possit in foro conscientiæ, idipsum etiam est de ratione legis humanæ, sive civilis, sive Ecclesiæ; ergo. Hinc recte peccatum definitur a S. Augustino: dictum, factum, vel concupitum contra legem æternam.

69. *Quæritur 1. Quid requiratur, ut lex directe sub gravi obliget?*

RESP. Duo requiruntur; nempe, *materia gravis, et in legislatore voluntas sub gravi obligandi.*

1. *Requiritur materia gravis, saltem in se, aut in circumstantiis.* Lex enim quæ in materia sub omni respectu levi imponeret obligationem gravem, cujus proinde violatio induceret damnationem æternam, non esset rationi consona, nec a Deo sanciretur; siquidem nulla existeret proportio inter delictum et pœnam; ergo.

Dicitur, *in se, vel in circumstantiis*, quia circumstantiæ specialem gravitatem præcepto facile tribuere possunt, v. g., tempus pestis vel belli. — Inter has circumstantias eminent finis a legislatore intentus, et media ad hunc finem obtinendum adhibita. Sic comestio fructus alicujus arboris in se spectata est materia levis: sed si attendatur Deum, vetando illam comestionem in paradiso, requisivisse ab homine signum dependentiæ, et hoc signum, in se facile, esse aptissimum medium ad hanc dependentiam ostendendam, haud ægre intelligetur

talem comestionem fuisse materiam gravem. Alia exempla habes in præcepto modicissimam aquam vino admiscendi in sancto Missæ sacrificio; item in prohibitione sumendi minimum cibum ante communionem.

Ut igitur detegatur an materia sit gravis, attendamus necesse est, tum ad præceptum in se spectatum et in suis circumstantiis, tum ad sensum communem, tum ad finem intentum a legislatore, tum denique ad naturam pænæ; nequit enim sapiens legislator pœnam gravem pro levi culpa infligere.

2. Requiritur in legislatore voluntas obligandi sub gravi. Etenim tota vis legis venit a legislatore; ergo non existit obligatio gravis, quando legislator vult tantum sub levi obligare; sicut enim posset nullo modo obligare, ita etiam imperfectam seu levem potest obligationem statuere.

70. Quæritur 2. Quomodo dignoscatur, utrum legislator intenderit veram et strictam, et in re gravi, gravem obligationem imponere?

RESP. 1. Ut dignoscatur vera lex strictam et proprie dictam obligationem moralem inducens, tum verba quibus utitur legislator considerari debent, tum consuetudo quæ legem interpretatur, consulenda est. Sic — 1. verba : præcipio, mando, impero, jubeo, prohibeo, interdico, ex se veram et strictam obligationem indicant; — 2. ordinamus, sancimus, statuimus, non strictam obligationem imponunt; — 3. debet, oportet, fac, abstine, caveant, ne audeant, tenentur, aliquando veram et proprie dictam obligationem denotant, aliquando improprie dictam; quare ex contextu aut ex consuetudine explicari debent (Reuter, n° 152).

RESP. 2. Dignoscetur autem legislatorem voluisse sub mortali obligare — ex gravitate materiæ : quia censetur legislator obligationem imponere juxta materiæ naturam : — ex verbis quibus utitur; præceptum erit grave, si præcipiat sub indignatione Dei, in virtute obedientiæ, et similibus verbis; — ex gravitate pænæ transgressoribus inflictæ, quales sunt excommunicatio, irregularitas, suspensio, etc.; — ex prudentium judicio; — et ex consuetudine.

Diximus in assertione directe, quia omnis lex, etiam de

materia levi et levissima, *indirecte* obligat *sub gravi*, ne sive lex ipsa, sive legislator formaliter contemnatur. Id tamen aliqua explicatione indiget.

71. Quæritur 3. *An et quatenus adsit obligatio gravis non contemnendi sive legem, sive legislatorem?*

RESP. 1. Quantum ad contemptum *legis*. In omni legis violatione adest aliquis illius contemptus, ut evidens est; si enim perfecto honore haberetur lex, non utique infringeretur. Iste igitur contemptus, qui *materialis* vocari potest, ab ipsa legis violatione non distinguitur. — Contemptus *formalis* legis non videtur novam addere peccato inobedientiæ malitiam, sed tantum illius gravitatem augere. Si autem contemneretur lex prout versatur circa aliquid leve, puta si quis diceret : illam legem vilem habeo, quia est de re levissima, non daretur peccatum mortale.

RESP. 2 Quoad contemptum *legislatoris*. Legislator potest contemni ut *merus homo*, puta, ut iracundus, ebriosus, et tunc peccatum erit grave aut leve ratione deordinationis contemptus. — Si autem legislator spernatur ut *legislator*, peccatum est grave, quia iste contemptus refunditur in Deum omnis potestatis fontem et originem. — Si demum legislator non spernatur *simpliciter ut legislator*, sed *partialiter et sub aliquo respectu*, ut si quis diceret : agnosco mei superioris auctoritatem, paratus sum ei parere quoties aliquid in materia gravi præcipiet, et etiam ordinarie in materia levi, sed in casu occurrente nullo pacto ei obediam, nec ipsi inest jus hoc mihi imperandi; talis contemptus non videretur gravis, siquidem notabilis non infertur superiori injuria. — Unde dicunt auctores raro contingere peccatum mortale ratione contemptus (S. Lig., lib. 1. n. 142; lib. 5, n. 61; lib. 4, n. 161).

II. De extensione seu ambitu obligationis legis.

72. Quæritur 1. *Quatenus obliget lex in præsumptione fundata?*

Duplex est præsumptio, *periculi una, facti altera*. — Lex fundata in *præsumptione periculi* ea est quæ fertur quia legislator judicat actionem prohibitam esse periculosam, diversa-

que incommoda habere pro societate ; sic lex prohibens ac irritans matrimonia clandestina fundatur in periculo fraudis, scelerum et incommodorum quæ ex illis matrimoniis facile oriri possunt. — Lex fundata in *præsumptione facti* ea est qua legislator, vel ejus interpres, præsumit aliquod factum evenisse vel tali modo contigisse, quamvis aliter res fieri potuerit : ut si quis, ex falso allegatis, ad restituendum obligatus fuerit per sententiam judicis.

His positis :

1. Lex fundata in *præsumptione periculi* obligat in conscientia, etiamsi in casu particulari revera non interveniret id propter cujus periculum condita fuit lex. — Nam leges obligant juxta legislatoris voluntatem : atqui in prædicto casu obligare intendit legislator ; merito quidem, alioquin non satis promoveretur bonum publicum, cum multi sibi falso persuaderent nullum esse respectu sui periculum.

2. Lex seu præceptum fundatum in *præsumptione facti per se* non obligat, deficiente veritate facti quod præsumitur. Ratio est quia tollitur omnino fundamentum legis. — In quo magna est differentia inter istam legem et illam quæ fundatur in *præsumptione periculi* : in priori enim, cessante facto, cessat totaliter legis ratio ; in posteriori vero, cessante periculo pro aliqua persona, res semper remanet in se periculosa, et sic semper subsistit legis fundamentum. — Dixi *per se*, quia adesse potest per accidens obligatio servandi legem, scilicet, v. g., ad vitandum scandalum, ad servandum pacem.

73. Quæritur 2. *Quatenus obligent leges in conflictu?*

Existit conflictus quando ex duabus legibus simul obligantibus una observari nequit, quin omittatur altera. — Conflictus *apparens* sistit in verbis, non vero in legum præscriptionibus ; talis est conflictus existens inter leges quæ ab infallibili auctoritate oriuntur ; unde dari nequit verus conflictus inter leges naturalem, divinam et ecclesiasticam. — Conflictus *realis* consistit in ipsis legibus diversa præcipientibus, cum vera intentione obligandi in legislatoribus. Hujusmodi conflictus reperiri potest inter leges legislatorum quorum unus saltem infallibilitate caret.

1. In casu *conflictus realis*. — Si *conflictus* sit *ex condicto*, ita ut unus legislator directe præcipiat quod prohibet alter et in iisdem circumstantiis, quando unus e duobus legislatoribus est infallibilis, ei obediendum est, ut patet, qui nequit malum præcipere, nec indebita exigere, nec alterius jura lædere. — Si vero *conflictus non sit ex condicto*, sed per accidens, vel si neuter ex legislatoribus sit infallibilis, illa servanda est lex quæ, omnibus attentis, gravior judicatur. Si unus e legislatoribus sit alteri superior, ei ordinarie parendum est. Cæterum *conflictus* est sæpe potius apparens quam realis, quia ordinarie unus legislatorum in his adjunctis suæ legis observationem non præcipit: hoc sedulo expendendum est.

2. In casu *conflictus apparentis* illa lex erit servanda quæ, attentis omnibus, præstantior judicatur. — Sic *ex se* jus naturale præstat jure divino, et jus divinum jure ecclesiastico; sic generatim præstantius est præceptum negativum præcepto positivo. Sic lex cujus objectum et finis sunt excellentiora ordinarie anteponenda est. — Dicitur *ex se*, quia, v. g., jus naturale præcipiens juvamen patri leviter decumbenti cedere debet præcepto ecclesiastico audiendi Missam; sic præceptum negativum non manducandi carnes feria VI, multis legibus cedere potest. In his omnibus cum maxima cautione et pura mente est procedendum et ad doctiores sæpe recurrendum.

3. Si, sedulo adhibito examine, supersit dubium et ignoretur quænam lex sit potius adimplenda, efformari debet conscientia juxta ea quæ dicuntur in *Tract. de Conscientia* (n. 16).

73. Quæritur 4. *An eodem tempore diversis præceptis satisfieri possit per diversos actus?*

RESP. affirm., dummodo unus actus non impediatur alium, nec aliter mentem suam expresserit legislator. Ratio est, quia tunc totum ponitur quod lege præscribitur.

Hinc 1. simul recitari potest officium divinum et Missa audiri, quia recitando pie breviarium, sufficiens attentio ad Missæ sacrificium haberi potest; idem dicendum de impletione pœnitentiæ a confessario injectæ. — 2. Pariter potest quis tempore Missæ facere examen conscientie et præcepto satisfacere; imo

idem probabiliter dicendum de eo qui peccata sua confitetur hoc ultimum plures tamen negant; sed de eo non nimis inquietandi sunt fideles.

75. Quæritur 4. *An unico actu impleri possint diversa præcepta?*

RESP. *affirmative*, quoties hæc diversa præcepta eandem materiam idemque motivum habent, et superior existimatur concedere ut unico actu diversis præceptis satisfiat; secus vero, si diversa sit materia, vel diversum motivum, aut superior aliter statuerit.

Hinc 1. si festum Assumptionis B. Virginis incidat in diem dominicam, satisfit duplici præcepto unica Missæ auditione, quia duplicis præcepti idem est finis idemque motivum.—2. At unicus non sufficeret actus, si diversorum præceptorum essent varia motiva vel varii fines: sic si voveris Deo tria jejunia, non satisfacies voto et legi Ecclesiæ ter jejunando in hebdomada quatuor temporum. — 3. Pœnitentia a confessario imposita potest simul impleri ac aliud præceptum impletur, quoties pœnitentia remanet opus pœnale, et eo modo pœnale quo fuit intentum a confessario. Sic si confessarius injunxerit Missam quotidie audiendam, necesse non erit duas Missas diebus festivis audire; at si unicam Missam audiendam injunxerit, non satis erit ordinarie audire Missam aliunde per legem Ecclesiæ prescriptam.

76. Quæritur 5. *An obligatio cui tempore determinato non fuit satisfactum, adhuc perseveret?*

RESP. Sedulo expendatur an circumstantia temporis incidat in substantiam vel in accidentalalia præcepti; id detegatur tum ex verbis et fine legis, tum ex adjunctis, tum ex communi interpretatione.

1. Si tempus recidat in substantiam præcepti, id est, si circumstantiam temporis legislator *primario et principaliter* intenderit, elapso tempore evanescit obligatio. Sic qui non potest Missam audire die Assumptionis B. M. V. non tenetur huic, crastina die, inesse; et si culpabiliter illam omiserit, de peccato suo dolere debet, sed ad nihil amplius tenetur. In hujusmodi legibus tempus dicitur præfixum ad *finiendam* vel termi-

nandam obligationem, delapso tempore cessat motivum et fundamentum legis.

2. Si tempus sit solum aliquid *præcepto accidentale*, id est si res præcepta præcipue fuerit intenta a legislatore, et circumstantia temporis non nisi *secundario*, tempore elapso nihilominus adimpleri debet res præscripta, quia talis est voluntas legislatoris; vult enim primario ut res peragatur, et secundario ut perficiatur tempore determinato, quod exinde dicitur determinatum ad *urgendam* obligationem. Sic qui non potest tempore paschali communicare, tenetur communionem præscriptam facere vel ante tempus paschale, vel quamprimum postea.

77. Quæritur 6. *In quonam differant obligatio legis affirmativæ et obligatio legis negativæ?*

RESP. *Lex affirmativa* obligat semper sed *non pro semper*, id est, vim obligandi semper retinet, attamen actu obligat non pro omni tempore, sed pro eo duntaxat, quo opus præceptum est faciendum. — *Lex vero negativa* obligat semper et *pro semper*, id est omni tempore actu obligat; sic omni tempore teneor non blasphemare, quia præceptum blasphemiam prohibens est negativum.

Ut rite dignoscatur præceptum affirmativum a negativo, videndum est, utrum actio positiva præcipiatur vel prohibeatur; sic præceptum eleemosynæ est affirmativum, præceptum jejunii est negativum, quibuscumque verbis proponantur; quia illo positivus actus præcipitur, isto positivus actus prohibetur.

III. De causis ab obligatione excusantibus.

Præter ignorantiam, de qua satis dictum est in Tractatibus *de Actibus humanis* et *de Conscientia*, duæ sunt præcipuæ causæ, quæ ab obligatione legis humanæ excusare possunt, nempe incommodum seu damnum et impedimentum.

78. Quæritur 1. *An et quatenus ab obligatione legis humanæ excuset incommodum quod ex ejus observantia sequeretur?*

RESP. Non obligat lex, quando incommoda, quæ ex ejus

observantia sequuntur, *superant, aut solum æquant, obligationis gravitatem.* — Ratio est quia in his circumstantiis legislator velle nequit, aut saltem censetur non velle legis observationem. Sufficit enim ad bonum commune quod leges observentur communiter et extra casus extraordinarios, ut subditi non exponantur periculo peccandi sine ratione sufficienti.

Hinc 1. Quando *levis* est obligatio legis, ab ejus observatione excusat *leve incommodum* seu *levis ratio*.

Hinc 2. Quando *lex est gravis*, ab ejus observatione non liberat *leve incommodum*, bene vero *grave nocumentum*; sic Missam die dominica audire non tenemur cum gravi detrimento sanitatis, famæ aut fortunæ; unde prodiit axioma: *lex non obligat cum tanto incommodo.*

Hinc 3. Quando observatio legis est majoris momenti quam vita alicujus particularis, *lex humana obligat etiam cum periculo vitæ*; id autem contingit in duplici præsertim casu; — 1. *per se*, quando id exigit conservatio Reipublicæ sive civilis sive ecclesiasticæ; æquum est enim ut pro totius salute pars sese periculo exponat; sic dux potest obligare milites ad servandam suam stationem, vel ad irruendum in hostes etiam cum certo vitæ periculo; sic Episcopus potest præcipere ut vicarius, mortuo paroco, non deserat populum peste infectum; — 2. *per accidens*, quando violatio legis cederet in contemptum religionis, aut Ecclesiæ, aut ecclesiasticæ potestatis; v. g., si quis in hujusmodi contemptum ab impiis compelleretur communicare cum excommunicatis, manducare carnes die prohibito, laborare die festo, etc., potius mortem oppetere deberet quam obtemperare; quia contemptus religionis et Ecclesiæ est intrinsece malus, et præponderat bono vitæ temporalis.

79. Quæritur 2. *An et quatenus excuset impedimentum quod executioni legis obstat?*

Distinguendum est:

1. Si impedimentum *vel auferri potest vel non poni.* — 1. Qui ponit impedimentum *ex consulto* ut lex impleri nequeat, peccat; sic reus est qui breviarium suum in mare projicit ut illud

postea dicere non possit. — 2. Qui sine causa proportionata vel ponit impedimentum *proximum*, *quamvis non ex consulto*, vel illud non aufert, peccat; lex enim aliquid præcipiens eo ipso vetat quod ejus observationi adversatur; sic peccat, qui die jejunii, sine justa causa, laborem aliquem assumit, quo impotens fiat ad jejunandum. — 3. Qui impedimentum *remotum* ponit *non ex consulto*, non peccat, etiamsi levem tantum habeat rationem, imo probabilius licet nullam habeat specialem; quia non censetur legislator velle libertatem adeo coarcatare; sic non peccat contra præceptum audiendi Missam, qui iter ingreditur, prævidens fore, ut sequenti die dominica Missam audire non possit.

2. Si impedimentum *aufferri nequeat*. — Vel illud impedimentum opponitur toti rei præscriptæ, et tunc ad nihil tenetur agens; — vel opponitur tantum alicui parti, tunc ad hæc tria attendendum est, scilicet: an pars existens non sit ita exigua ut applicari debeat axioma: parum pro nihilo reputatur; an habeat finem rationabilem, et tendat ad bonum societatis; denum an præcipi soleat. Deficiente una ex his conditionibus, nulla superest obligatio, quia in his circumstantiis non censetur legislator velle obligare. — Sic qui die jejunii, non potest a carnibus abstinere, sed potest jejunare, ad jejunium tenetur, et vice versa; item qui non potest omnibus diebus Quadragesimæ jejunare, tenetur diebus quibus potest sine gravi incommodo. — Sic qui caret breviario, et partem notabilem, v. g., aliquam horam memoria tenet, debet eam recitare; secus, si pauca tantum ex horis memoriter sciat. — Si quis tempore præfationis, aut consecrationis, ad Missam accedit, nec alterius copiam habet, residuam illius Missæ partem tenetur audire.

§ II. De effectu legis pœnalis.

80. Status quæstionis. Ut supra dictum est, lex pœnalis duplex est: lex *pœnalis mixta*, quæ est lex moralis sub culpa obligans, cui annexa est pœna contra transgressores; lex *mere pœnalis*, quæ præcipit disjunctive tantum, vel ut fiat aliquid, vel ut certa pœna subeatur, unde infractores nullius culpæ

rei sunt in conscientia, sed obligantur solum ad pœnam subeundam.

Porro nemini dubium esse potest, quin dari possint leges humanæ pœnales mixtæ; siquidem bonum commune societatis sæpe requirit, ut obligatio moralis lege imposita sanciat pœnis temporalibus. — Sed controvertitur utrum dari possint leges mere pœnales.

81. Assertio. *Dari possunt leges humanæ mere pœnales.*

PROB. Lex mere pœnalis, seu obligans sub pœna tantum, non vero sub culpa, non repugnat; etenim si repugnaret, id fieret quia hujusmodi obligatio foret contra rationem legis, vel æquitatem, vel bonum commune: atqui nihil horum dici potest. — 1. Non est *contra rationem legis*, quæ in eo sita est quod lex semper imponat aliquam obligationem. Porro in lege mere pœnali adest obligatio vel legem servandi, vel pœnam solvendi, saltem post judicis sententiam. — 2. Non est *contra æquitatem*, ex eo quod pœna imponatur ei qui non delinquit; nam nomine pœnæ hic intelligitur omne incommodum, aut afflictio temporalis, per modum coactionis a legislatore impositum, ut legis suæ observationem promoveat: porro quamvis pœna hujusmodi sine culpa existat, hæc non magis æquitatem offendit quam lex præcipiens tributa vel alia onera societatis. — 3. Non est *contra bonum commune*; nam, ut supponitur, bonum commune sufficienter hac lege promovetur; quinimo bono communi magis favet, siquidem vitatur peccatum sine detrimento societatis (Suarez, lib. 5, c. 4).

82. Quæritur 1. *Quomodo ab invicem dignoscantur leges mixtæ et leges mere pœnales?*

Ut dignoscantur leges pœnales et mixtæ hæc animadvertenda sunt: — 1 Lex quæ directe tendit ab bonos mores, ad pacem publicam, ad magna incommoda præcavenda, obligat in conscientia, quia in his casibus omni auctoritate sua uti debet legislator. — 2. Leges quæ imponunt infractoribus pœnas, quæ supponunt peccatum, ut censuræ, vel quæ infligunt pœnas gravissimas, obligant pariter in conscientia. — 3. Lex quæ simpliciter præcipit vel prohibet dicenda est *mixta*, lex vero mere *pœnalis* disjunctiva est hoc modo: « Nemo frumentum

e regno transferat, vel centum nummos solvat; » aut saltem directe intendit pœnam his verbis : « Qui frumentum e regno transtulerit, centum nummos solvat. »

In Galliis leges generatim habendæ sunt ut mixtæ; in praxi autem, id est, ex sensu communi et interpretatione civium etiam timoratorum, sunt leges quæ habentur ut mere pœnales, v. g., leges quæ prohibent venationem sine licentia legali.

83. Quæritur 2. *Utrum leges pœnales obligent ad pœnam subeundam, ante sententiam judicis?*

Prænotandum 1. pœnas alias esse *latæ*, alias *ferendæ* sententiæ. — Pœna *latæ sententiæ* est ea, quæ ipso facto seu sola criminis admissione, infligitur per legem. — Pœna *ferendæ sententiæ* est ea, quæ statuitur infligenda per sententiam judicis. De hac pœna non agitur in hac quæstione, cum constet per pœnam ferendæ sententiæ reum non esse condemnatum, sed tantum condemnandum.

Prænotandum 2. sententiam judicis duplicem esse, nempe : — *condemnatoriam*, per quam reus a judice ad certam pœnam condemnatur; — et *declaratoriam*, per quam judex declarat aliquem incidisse in crimen, propter quod pœna *ipso facto* incurritur.

Prænotandum 3. duplex esse genus pœnarum; — *primum* est earum, quæ possunt executioni mandari sine actione rei; tales sunt pœnæ *mere passivæ*, v. g. censuræ; — *secundum* genus est earum, quæ non possunt executioni mandari absque actione rei, vel levi nec valde difficili, ut sunt pœnitentiæ quas præscribunt religiosorum constitutiones, vel gravi et valde difficili, ut sunt aliquæ pœnæ positivæ, v. g., exilium, mutilatio, incarceration, aut aliquæ pœnæ privativæ, v. g., privatio beneficii juste possessi, bonorum omnium confiscatio.

His positis,

RESP. 1. Pœnæ quæ executioni possunt mandari *sine actione rei*, effectum suum sortiuntur *ante sententiam judicis declaratoriam, secluso mortis aut infamiæ periculo*. Nulla enim potest sufficiens ratio afferri, cur hujusmodi pœnæ *ipso facto* non incurrantur, si legislator velit eas *ipso facto* incurri; et

est communis usus Ecclesiæ, ut censuræ, et aliæ pœnæ mere positivæ, incurrantur absque sententia declaratoria. — Dicitur *secluso mortis aut infamiæ periculo*, quia jus naturale ad propriam vitam et famam præponderat juri humano.

RESP. 2. Pœnæ quæ executioni *mandari non possunt absque actione rei*, effectum suum sortiuntur *ante sententiam declaratoriam*, si actio, quæ requiritur ad earum executionem, *non sit valde difficilis*; illum vero generatim *non sortiuntur*, si *sit valde difficilis*. Nam lex debet præcipere actus moraliter possibilis; atqui executio pœnarum, quæ requirit actionem rei non valde difficilem, est moraliter possibilis; e contra executio pœnarum, quæ requirit actionem rei valde difficilem, est moraliter impossibilis; ergo.

84. Quæritur. 3. *An et quatenus ignorantia excuset a pœna?*

1. Ignorantia excusans *ab omni culpa* liberat pariter *ab omni pœnæ debito*, quia pœna proprie dicta supponit reum, seu culpam. — Si autem ignorantia excusaret a culpa gravi, excusaret pariter a pœna gravi.

2. Ignorantia quæ *non excusat a gravi culpa, per se non excusat a gravi pœna*. Ratio est quia ignorantia hæc, cum non auferat culpam, quæ est causa pœnæ, nec quoque pœnam tollit. — Dicitur *per se*; nam ob specialem dispositionem legis, hæc ignorantia quandoque excusat a pœna, nempe si lex requirat contumaciam, uti lex canonica circa quasdam censuras (Tract. de Censuris, n. 8, 9).

3. Ignorantia invincibilis solius pœnæ, si lex aliunde cognoscatur, non excusat a pœna, nisi lex contumaciam exigat. Ratio est quia talis ignorantia non excusat a culpa quæ est pœnæ causa.

§ III. — De effectu legis irritantis.

85. *Ejus notio*. Lex irritans ea est quæ statuit aliquem actum a principio invalidum seu nullum esse, vel judicis sententia invalidandum.

Quapropter duplicis generis sunt nullitates, latæ aut ferendæ sententiæ. — Nullitas est *latæ sententiæ* quando a lege

pronuntiatur existens ipso facto et ante omnem judicis sententiam; est autem *ferendæ* sententiæ quando indiget declaratione judicis ut effectum suum producat.

86. Assertio. *Legislator potest inducere nullitates quæ valent, in conscientia, saltem post judicis sententiam.*

PROB. 1. *Auctoritate omnium legislatorum et doctorum.* In omni quippe societate sunt leges contractus irritantes ipso facto. Sic Conc. Trid. (sess. 24, c. 4): « Si quis dixerit Ecclesiam non posse constituere impedimenta matrimonium dirimentia..., anathema sit : » Porro impedimenta dirimentia nihil aliud sunt quam obstaculum impediens ne matrimonium valide contrahatur, seu nullitas ipso facto existens.

PROB. 2. *Ratione.* Illud potest legislator quod a bono publico sæpe requiritur, quodque suam potestatem non excedit : atqui tales sunt leges irritantes seu nullitates. — 1. *Bonum publicum eas requirere potest*; etenim bonum publicum exigere potest ut quidam contractus nullo pacto existant : porro potior modus illos impediendi consistit in illorum nullitate, ut patet. — 2. *Nullitates illæ non superant legislatoris potentiam*; tum quia in istis nullitatibus nihil est æquitati naturali repugnans; tum quia dici potest a legislatore apponi tantum obstaculum quo contrahentium voluntates in unum coadunari nequeunt ad efficiendum contractum, quamvis cæteroquin omnem vim suam ac efficaciam servant. Hæc fusius explicantur in *Tractatu de Matrimonio*.

Dixi *saltem post judicis sententiam*; nam quod leges irritantes etiam ante sententiam judicis obligent in conscientia, certum est equidem et de fide pro impedimentis canonicis matrimonii, uti ostenditur in *Tractatu de Matrimonio*; sed controvertitur pro nullitatibus civilibus quibus irritantur donationes, testamenta, et contractus, casu quo formis legalibus destituuntur (V. *Tract. de Contractibus*).

87. Quæritur 1. *Quibus signis dignoscantur leges irritantes?*

His potissimum signis dignoscuntur leges irritantes : si personæ declarentur incapaces vel inhabiles ad agendum; si actus pronuntientur irriti, nulli pleno jure, ipso facto, latæ sententiæ, ante omnem judicis declarationem, nullo pacto re-

validandi, et similibus verbis; sed de his fusius in explicatione legum, tum canonicarum, tum civilium.

88. Quæritur 2. *An ignorantia invincibilis legis irritantis impediat irritationem?*

Prænotandum est duplicem distingui irritationem, pœnalem nempe et legalem; — *pœnalis* est irritatio, si actus irritatur in pœnam peccati, qualis est irritatio acquisitionis fructuum ab eo qui horas canonicas omittit; — *legalis* est irritatio, si actus irritatur ob bonum commune, qualis est irritatio matrimonii inter consanguineos et affines; idem dicendum est de aliis impedimentis matrimonii, et de legibus civilibus contractus irritantibus.

RESP. Ignorantia invincibilis *impedit irritationem pœnalem, non vero legalem.* — Ratio *primi* est, quia pœna statuitur ob culpam, hancque supponit; unde quod tollit culpam tollit reatum pœnæ; sed ignorantia invincibilis tollit culpam, ergo. — Ratio *secundi* est, quia irritatio legalis non supponit culpam, sed fundatur in præsumptione periculi; quare semper vigere debet, cum absolute intendatur et statuatur a legislatore.

89. Quæritur 3. *Utrum lex irritans, non obstante incommodo valde gravi, adhuc irritet?*

RESP. *affirm.*, nisi agatur de damno communi; nam lex irritans actum afficit, non personam; nec agitur de obligatione conscientiae, sed de bono communi; secus enim homines facilius sibi fingerent incommoda, et lex totum robur suum amitteret. Hinc non valeret matrimonium cum consanguinea, etiam metu mortis, sine dispensatione initum (Gury, n. 136).

§ IV. — De effectu legis favorabilis, seu de privilegio.

90. Ejus definitio. Privilegium est *concessio specialis et permanens certis personis, aut dignitatibus, aut possessionibus, contra aut præter jus commune, a superiore justis de causis facta.*

Dicitur — 1. *Concessio specialis*, quia fit tantum quibusdam. — 2. *Permanens*, quia statuitur per modum legis, quæ de natura sua est stabilis. — 3. *Certis personis, aut dignitatibus*,

aut possessionibus: nam sunt privilegia quæ quibusdam personis immediate conceduntur, quædam vero alia mediantibus tantum dignitatibus aut possessionibus. — 4. *Contra aut præter jus commune*, ut modo dicitur. — 5. *Justis de causis a superiore facta*. Cum enim privilegium per modum legis concedatur, debet intervenire legislator.

91. Ejus divisio. Privilegium dividitur

1. In privilegium *personale*, quod conceditur immediate personis, v. g., privilegium Paulo concessum recitandi semper officium matutinum hora secunda meridiana; — et *reale*, quod conceditur personis mediante dignitate vel possessione, v. g., licentia data canonicis alicujus capituli deferendi crucem; privilegium indulgentiæ plenariæ concessum celebranti ad tale altare.

2. In privilegium *contra jus*, quod juri communi contradicit, sicut, v. g., immunitas a tributis; — et *præter jus*, seu concessionem factam alicui sine ulla legis relaxatione; tale est privilegium altaris portatilis; istud privilegium est semper favorabile.

3. In privilegium — *mere favorabile*, quod privilegiato prodest, et nulli alteri affert incommodum; — et *odiosum*, quod, dum uni favet, alteri onus imponit; v. g., exemptio a tributis, quæ alios onerat.

4. In privilegium *gratiosum*, aut *remuneratorium*, aut *oneratum*, prout vel ex mera gratia, sine ullo respectu ad merita privilegiati vel aliorum, vel ex gratitudine ad remuneranda officia præstita, vel ex justitia aut fidelitate promissis.

92. **Ejus effectus.** Privilegii effectus sunt: — 1. Pro privilegiato, licentia utendi privilegio suo, ita tamen ut nullus detur scandalo locus; et si de privilegio personali agatur, et persona sit extra patriam, privilegio suo uti non debet nisi cum debita subjectione superiori territorii in quo versatur. — 2. Obligatio pro aliis jus privilegiato concessum non impediendi.

93. **Ejus cessatio.** Cessant privilegia — 1. *Ratione concessionis*; privilegia concessa ad certum tempus, tali personæ propter rem determinatam, aut data conditione, cessant lapsu

temporis, morte personæ, interitu rei, aut defectu conditionis. — 2. Ratione *causæ*, quando ita cessat causa totalis privilegii, ut usus illius ob mutationem circumstantiarum fieret illicitus (Ita Suarez, lib. 8, c. 30). — 3. Ratione *renuntiationis* a privilegiato, dummodo renuntiatio sit possibilis et accepta fuerit a superiore; sic clericus privilegiis clericalibus renuntiare nequit, quia non ad ipsius commodum concessa fuerunt, sed ob bonum et honorem ordinis clericalis. — 4. Ratione *præscriptionis*, quando agitur de privilegio odioso, et adsunt conditiones requisitæ ad præscriptionem. — 5. Ratione *legitimæ revocationis* a superiore.

Plura supersunt dicenda, sed hæc vel potius pertinent ad jus canonicum, vel fusiorem requirunt sermonem (Vide Suarez, *de Leg.*, lib. 8).

ARTICULUS III.

De subjecto legis humanæ.

94. Principium. *Nullus dicendus est legis subjectum nisi aliqua ratione sit legislatori subditus.* Potestas enim legislativa subjectionem in aliis essentialiter connotat; ergo non potest exerceri nisi in subditos.

Difficultas esse potest de iis qui ratione carent, de legislatore ipso, de peregrinis, de infidelibus et hæreticis relative ad leges Ecclesiæ, et de clericis relative ad leges civiles.

95. Quæritur 1. *An et quatenus infantes et amentes legibus humanis teneantur?*

RESP. 1. Quoad infantes. — 1. Infantes ante usum rationis nullo modo ligantur legibus positivis; nam leges non obligant ante promulgationem, et leges positivæ nequeunt promulgari pro infantibus. Hinc induci queunt infantes ad vescendum carnes diebus vetitis; cavendum tamen est ne his actibus repetitis aliquam contrahant consuetudinem qua postea ad peccandum impellentur; summopere curandum est ut, adhuc crescente ætate, crescat pariter eorum reverentia in superiorum mandata. — 2. Infantes *ratione gaudentes*, et peccati mortalis capaces, eo ipso omnibus legibus subjici possunt si voluerit

legislator. Pro impuberibus vel pro minoribus, persæpe sunt speciales dispositiones ad quas sedulo attendendum est.

Usus autem rationis censetur evenire *septenio expleto*. — Quare post septennium completum præsumitur plenus usus rationis; unde in dubio, standum est pro obligatione; si vero constat quod puer aliquis eum nondum habet, existimandus est a lege exemptus. — Ante autem septennium completum, probabile videtur obligationem strictam non adesse, quantumvis constet puerum usum rationis gaudere; idque a fortiori tenendum est in dubio; ratio est, quia Ecclesia in suis legibus attendit id quod communiter contingit. — Hæc tamen de sola lege ecclesiastica accipe; nam legis divinæ obligatio ante septennium, sicut usus rationis, adesse potest, et ideo parvulus qui mortaliter peccavisset annuæ confessionis præcepto teneretur.

RESP. 2. *Quoad amentes*. — 1. Perpetuo amentes sunt perpetui infantes. — 2. Qui rationis usum habuerunt et illum postea amiserunt, subjiciuntur omnibus legibus, sed excusantur ob rationis defectum; inde non licet eos impellere, v. g., ad manducandas carnes diebus vetitis. Ita Billuart. — 3. Qui habent momenta lucida tenentur, sicut cæteri, in illis instantibus ad legum observationem, nisi pro illis explicite aut implicite sit specialis in lege dispositio (Ita S. Lig., l. 1, n. 155; Gury, n. 92).

96. *Quæritur 2. Utrum legislator ipse propriis legibus teneatur?*

Prænotandum est duo esse legis officia, *dirigere* nempe actiones humanas, et *pænis cogere* invitos ad sui observantiam; duplici igitur modo potest quis subjici legibus humanis, *directive et coercive*. — Insuper hæc obligatio qua quis tenetur ad legem humanam servandam peti potest, aut *immediate* et *directe* ex ipsa lege humana, aut *indirecte*, quatenus nempe, supposita lege humana ut conditione, lex naturalis præcipit eam servari.

RESP. Legislator *absolutus* propriis legibus non tenetur *quoad vim coactivam*, bene vero *quoad vim directivam*, *saltem indirecte*.

Constat *prima pars*, id est, legislator seu princeps non potest pœna cogi ad legis observantiam; siquidem nullum habet superiorem a quo cogatur, et nemo proprie a seipso cogi potest. — Dicitur tamen *legislator absolutus*, qualis est Papa, Episcopus, Rex aut quivis Monarcha qui leges solus constituat; nam si plures essent colegislatores, ut in Galliis, ubi potestas legislativa pertinet simul ad Principem, ad cœtum legislativum et ad senatum, ita ut, uno ex his deficiente, desit lex, omnes isti colegislatores lege ligarentur.

Constat *secunda pars*; quia caput, quantum fieri potest, conformari debet corpori et membris communitatis; et insuper æquitas naturalis postulat ut legislator suo modo concurrat ad bonum commune, ideoque ad observantiam legis, quæ lata est ob bonum commune; ad hanc autem observantiam longe magis movet exemplum principis, quam verba. Ergo princeps suis legibus quoad vim directivam tenetur ex ipsa lege naturali (S. Th., 1. 2, q. 96, a. 5, ad 3).

Secundum autem sententiam probabilem, legislator, præciso scandalo, propriis legibus *sub levi tantum* tenetur, ideoque ab iis excusatur per rationabilem causam, quæ subditum non excusaret. — Excipe tamen nisi agatur de taxatione pretii vel de irritatione contractus; nam talibus legibus stare debet legislator, sicut subditi, ad æqualitatem servandam.

97. Quæritur 3. *Utrum peregrini teneantur legibus, sive patriæ propriæ, sive loci in quo versantur?*

Peregrinus ille est, qui per aliquot dies, vel ad summum per minorem anni partem, extra territorium proprii domicilii versatur, cum animo ad illud redeundi. — Distinguitur proinde, tum ab *advena*, qui alicubi versatur cum animo manendi per majorem anni partem, ac ideo ibi acquirit, quasi-domicilium, tum a *vago*, qui nullibi domicilium aut etiam quasi-domicilium habet, sed de uno loco in alium se transfert.

Quæstio autem diverse solvitur pro legibus civilibus ac pro legibus Ecclesiæ.

RESP. 1. Quantum *ad leges civiles*, sic distinguendum est. Leges sunt vel *reales*, vel *personales*, vel *locales*. — Leges *reales* eæ sunt quæ res seu bona respiciunt; quales sunt leges,

quibus determinantur et ab invicem discernuntur conditio bonorum mobilium, et conditio immobilium, vel aliæ similes. — *Leges personales* dicuntur, quando personas spectant, earumque conditionem seu statum civilem et capacitatem statuunt; quales sunt leges determinantes, quibus conditionibus possit quis acquirere vel amittere statum civilem in Gallia, aut quis ætate minor habendus sit, quis vero major, quænam etiam sit utriusque conditio respective ad contractus et alios actus civiles, aut quænam sint auctoritatis paternæ jura et obligationes, etc. — *Leges tandem locales* personas quidem afficiunt, sed indirecte, quantum nempe in tali loco vel territorio degunt; ejusmodi sunt leges circa politiam.

Hæc autem apud nos statuuntur circa varias hujusmodi leges : — 1. peregrini tenentur legibus *realibus* cujusque loci in quo sunt ipsorum bona; — 2. legibus vero *personalibus* patriæ propriæ tantum tenentur; — 3. legibus tandem *localibus* tenentur loci illius in quo ipsi degunt (*Marcadé, Explic. du Code civil*, in art. 3, n. 65-68, 75-77).

RESP. 2. Quantum *ad leges Ecclesiæ*, nulli dubium esse potest, peregrinos, ubicumque versantur, legibus *universalibus* totius Ecclesiæ teneri. — De solis legibus *particularibus* in tali vel tali diœcesi vigentibus difficultas esse potest. Statuendum videtur :

1. Peregrinos, et a fortiori advenas, *legibus patriæ propriæ* non teneri, quia legislatoris jurisdictio, ideoque lex, territorio affixa est, et personas non attingit nisi per territorium; idque probabilius admitti debet, etiamsi peregrini absint in fraudem, id est, abeant animo se obligationi legis subducendi, quia qui ex propria diœcesi egreditur, ut eximatur a lege, utitur jure suo. Exceptio tamen adest, pro absolutione a casibus reservatis et pro lege clandestinitatis matrimonii, quoad peregrinos, (non vero quoad advenas), qui in fraudem legis e sua patria exierunt (Cf. *Tract. de Pœnitentia*, n. 211; *de Matrimonio*, n. 208).

2. Eosdem vero peregrinos teneri legibus *specialibus loci in quo versantur*, saltem quoad contractus et quoad necessaria ad bonum commune; alioquin pacem et ordinem socialem per-

turbare impune possent; quoad vero alias leges, adest controversia, sed opinio probabilior et communior cum S. Ligorio peregrinos excusat, quia lex non obligat nisi subditos, quales non sunt peregrini. — Dixi tamen *peregrinos*, nam *advenæ* certo tenentur legibus loci in quo degunt, cum in eo quasi-domicilium habeant (S. Lig., n. 156).

3. Peregrini et *advenæ* participes sunt privilegiorum et dispensationum communium loci in quo versantur, non patriæ propriæ. — Prius constat quia, possunt se accensere incolis illius loci; unde non obligantur lege juris communis, si hæc ibi sit abrogata aut si vigeat consuetudo contraria, vel exemptio, vel dispensatio. — Posterius constat quoque, quia, peregrini, a propria patria discedendo, privilegia ibi vigentia amiserunt.

Hinc 1. tenentur peregrini omnibus legibus *universalibus* Ecclesiæ, quæ forsitan in suo territorio essent abrogatæ, vel per dispensationem non obligarent, si eædem in loco præsentis habitationis vigeant; nam subjiciuntur legislatori communi, et absentes non gaudent proprii territorii privilegio. Sic Gallus extra patriam tenetur ad missam die Epiphaniæ; pariter qui versatur in loco ubi viget lex abstinentiæ pro die sabbati, ad eam tenetur, quamvis in propria diœcesi hæc lex per dispensationem cessaverit (S. Lig., *Hom. apost.*, n. 39; Gury, n. 95).

Hinc 2. Qui e propria diœcesi, ubi diebus sequentibus erit jejunium et dies festus, transit in alienam diœcesim, ubi neutrum est præceptum, nec jejunii, nec missæ audiendæ legibus tenetur. — Imo si eodem die quo est jejunium in propria diœcesi, pergat ad locum ubi non est jejunium, non tantum potest vespere cœnare, sed probabiliter potest etiam jentaculum sumere, quia jejunium est quid individuum; sed teneretur abstinere a carnibus, quia lex abstinentiæ est divisibilis. — Item si in proprio territorio domicilii sit festum speciale, et in alium locum, ubi non est festum, quis sit profecturus, non tenetur audire missam ante discessum, modo perventurus sit extra locum ubi viget præceptum, antequam ultima missa ibi celebretur; nam non tenetur exspectare (S. Lig., lib. 1, n. 156-158).

Hinc 3. Qui legi communi jam in sua patria vel suo territorio satisfecerit, non tenetur probabilius iterum illi satisfacere, quando accedit ad locum ubi serius urget. Sic Italus vel Hispanus, qui in patria jejunavit in vigilia S. Petri, non tenetur iterum jejunare in Gallia, ubi hoc jejunium in sabbatum sequens transfertur; nam non datur obligatio bis eidem præcepto satisfaciendi (Gury, n. 95).

98. Quæritur 4. *Utrum infideles et hæretici legibus Ecclesiæ subjiciantur?*

1. *Infideles* non subjiciuntur legibus Ecclesiæ; nam infideles non susceperunt baptismum: porro nemo fit Ecclesiæ subditus nisi per baptismum; ergo. — Unde leges pro catechumenis, vel non sunt leges proprie dictæ, sed monita solum, vel solos Ecclesiæ ministros ligabant, eorum agendi rationem præscribentes respectu catechumenorum.

2. Omnes baptizati fiunt baptismo Ecclesiæ subditi. Nec excipiuntur *hæretici* quamvis non sint amplius Ecclesiæ membra; nam ad illius gremium redire tenentur, nec magis ab ejus legibus eximuntur quam cives rebelles ab obedientia legibus patriæ debita liberantur.

Expendendum est igitur an Ecclesia velit, v. g., hæreticos, legibus suis adstringere, circa quæ dicendum: — 1. Ecclesia, juxta quosdam theologos, non vult hæreticos adstringere legibus suis *post separationem eorum* latis, nisi illud expresse dicatur. Ratio est quia hujusmodi leges non observarentur ab hæreticis, et non inservirent igitur nisi ad multiplicanda eorum peccata, unde non essent in bonum sed in detrimentum societatis; sed hoc valde incertum est et a pluribus doctoribus rejicitur. — 2. Hæretici certo ligantur legibus ab Ecclesia latis *ante eorum separationem*; nam eorum hæresis vinculum obedientiæ disrumpere non potuit, nec Ecclesia voluit a suis legibus eos liberare; constat enim impedimenta dirimentia ante hæreticorum separationem constituta illorum matrimonia irrita reddere, ut docent theologii.

Attamen hæretici a peccato *formali* ordinarie excusantur, propter ipsorum bonam fidem, inadvertentiam inculpabilem, aut ignorantiam invincibilem.

99. Quæritur 5. An clerici legibus civilibus teneantur?

1. S. Pontifex, etsi princeps sæcularis non esset, tamen jure divino et naturali immunis esset a sæculari jurisdictione; id enim sequitur necessario ex notione supremi gubernatoris societatis perfectæ inter homines ubique terrarum degentes constitutæ, qualis est Ecclesia, (quod egregie evolvit Leo XIII, dum esset episcopus Perusinus, in litteris pastolaribus de temporali principatu R. Pontificis : « primis, ait, Ecclesiæ sæculis, Pontifices subditi erant, quoad factum, non quoad jus). » — Imo R. Pontifici jus inest Episcopos, et quoslibet clericos a jurisdictione civili eximendi (Lehmkuhl, *de Legibus*, n. 139).

2. Clerici non tenentur, imo non possunt teneri iis legibus quæ eorum dignitati vel ministerio directe opponuntur. Christus enim instituendo statum clericalem voluit illum digno honore haberi, clericos ministerium suum adimplere posse, prædicationi, sacramentorum administrationi, Missæ sacrificio cæterisque ministerii divini muniis operam navare; ac proinde, si principes aliquid his directe adversum præcipiant, nec possunt nec debent Clerici obedire, et id ex divina Christi institutione. — Clerici insuper non obligantur legibus civilibus quæ repugnant immunitati ecclesiasticæ adhuc vigenti (circa quod vide canonistas).

3. Sed in rebus *temporalibus*, quæ *justitiam commutativam* spectant, certo tenentur se legibus civilibus territorii conformare; ratio patet.

CAPUT III.

DE CESSATIONE LEGIS HUMANÆ.

Multiplici modo cessare potest, totaliter aut partialiter, lex humana, scilicet per mutationem materiæ et circumstantiarum, per dispensationem, per abrogationem totalem aut partialem et per consuetudinem.

ARTICULUS I.

De mutatione materiæ et finis.

100. — De mutatione materiæ seu objecti. Cessat lex per mutationem objecti. — 1. Quando ob circumstantiarum mutationem objectum fit injustum et illicitum; non potest enim lex esse vinculum iniquitatis. — 2. Quando objectum fit inutile bono publico; de essentia namque legis est ut sit utilis bono publico, et ideo dicitur in ejus definitione: *ad bonum commune*. Dicitur autem *bono communi*; nam non cessaret lex ex eo quod esset noxia bono privato alicujus individui, nec etiam bono alicujus partis civium: principis est, non subditorum, judicare an lex sit utilis vel noxia bono publico.

101. — II. De mutatione causæ vel finis. Desinit lex quando causa propter quam lata est cessat totaliter, manifeste et perpetuo pro communitate. Tunc enim lex fit inutilis pro bono publico.

Dicitur — 1. *Totaliter*, nam subsistit lex, si perseveret unum e motivis legis. Hinc si episcopus preces præcipit ad pacem habendam et principis sanitatem obtinendam, non cessat lex, principe ad sanitatem restituto, si bellum perseveret, — 2. *Manifeste*, quia in dubio præsumendum est in favorem legis. — 3. *Perpetuo*, non sufficit enim cessatio causæ ad breve tempus, sed requiritur vera et proprie dicta illius cessatio. — 4. *Pro communitate*; nam lex est pro communitatis bono condita.

ARTICULUS II.

De dispensatione.

102. Ejus definitio. Dispensatio est *relaxatio legis a legitimo superiore facta, in aliquo casu particulari, in quo lex alioquin obligaret*.

Dicitur — 1. *Relaxatio legis*, quia semper subsistit lex, quamvis illius obligatio cesset. — 2. *Facta a legitimo superiore*, quia dispensatio est actus jurisdictionis. — 3. *In aliquo casu particulari*, etc.; unde differt ab epiikia, quæ in iis so-

lum casibus locum habet, ubi lex rationabiliter judicatur non obligare.

§ 1. De potestate dispensandi.

103. Duplex distinguitur. Potestas dispensandi est ordinaria aut delegata. — Potestas *ordinaria* ea est quæ alicui competit ratione officii. — Potestas *delegata* ea est quæ communicatur ab eo qui habet potestatem ordinariam; hæc conditur, vel *a jure*, ratione dignitatis vel muneris, quo in casu vocatur *quasiordinaria*, quia ordinariæ æquivalet; vel *ab homine* nempe a superiore, et in hoc casu dicitur *mere delegata*.

104. Principium 1. *Legistator, vel ejus successor, vel legislatoris superior, habent potestatem ordinariam dispensandi.*

Etenim res, per quas causas nascitur, pereasdem dissolvitur (Decr. Greg., *Reg.* 1); et potestas inferioris potestati superioris subordinatur. Hinc — 1. S. Pontifex jure proprio dispensat in omnibus Ecclesiæ legibus. — 2. Episcopus dispensat in statutis suæ diœcesis, etiamsi in synodo lata fuerint; nam episcopus est solus et verus legislator in diœcesi.

105. Principium 2. *Inferior non potest in lege superioris dispensare ordinaria potestate.*

Etenim inferior nullam habet potestatem in voluntatem superioris a quo tota vis legis pendet. Hinc — 1. Episcopus nequit dispensare in legibus Papæ. — 2. Inferior dispensare nequit in propriis legibus quando illæ leges ita approbatæ fuerunt a superiore ut ad illum pertinere censeantur; siquidem non sunt amplius leges inferioris, sed superioris.

106. Principium 6. *Inferior potest dispensare in legibus superioris delegata potestate, quoties hanc potestatem a superiore accepit.*

Hinc 1. S. Pontifex in legibus *divinis* tantum potestate *quasi ordinaria* dispensat, id est, vi auctoritatis Sedi suæ annexa. Utrum autem Papa proprie dispense in legibus divinis controvertitur.

Hinc 2. Episcopus — 1. Dispensat de jure *ordinario* in legibus *concilii provincialis*, quando in forma communi fuerunt Romæ recognitæ; ita fert usus communis. Si autem appro-

batae fuerint in forma speciali, adjecta conditione *auctoritate apostolica*, et cum clausula *motu proprio*, illius concilii decreta facta fuerunt leges sanctae Sedis, a quibus proinde dispensare nequit episcopus (Bened. XIV, *de Syn.*, lib. 13, c. 5, n. 9).—

2. De jure *ordinario* dispensat adhuc episcopus in legibus *communibus* quoad *casus qui saepe occurrunt*, ut in jejuniis, abstinencia, cum privatis, observatione festorum, plerisque votis, recitatione officii in casu particulari. Ita postulat bonum publicum ob difficultatem, imo impossibilitatem recursus ad Papam; ita affirmant doctores et fert usus. Id autem potest solum in casibus particularibus, non vero generatim pro tota dioecesi. — De jure *extraordinario*, in caeteris legibus *pontificiis*, ratione dubii, necessitatis, privilegii, aut consuetudinis legitimae dispensat episcopus.

Hinc 3. *Parochi* possunt *pro casibus particularibus* dispensare cum suis ovibus in jejunio et observatione festorum, ubi non est facilis recursus ad episcopum. Imo ex consuetudine, juxta plures, etiamsi facilis sit recursus ad episcopum. (S. Lig., l. 1, n. 190). — *Confessariis* autem *per se* non competit facultas dispensandi, sed tantum declarandi utrum necne adsit ratio *per se* excusans; dixi *per se*, quia in pluribus dioecesibus ab Episcopo conceditur omnibus confessariis facultas dispensandi in lege jejunii et abstinenciae.

107. Principium 4. *Possunt delegare facultatem dispensandi*, — 1. Qui habet ipse potestatem dispensandi, aut ordinariam, aut delegatam a jure vel a consuetudine; — 2. Qui habet potestatem delegatam a S. Pontifice, nisi fuerit delegatus ob specialem scientiam, aut delegatus ad executionem alicujus causae; — 3. Qui habet potestatem delegatam ab episcopo, in iis in quibus ipse episcopus potestatem ordinariam habet, potest subdelegare, modo tamen cum delegatione acceperit facultatem subdelegandi; — 4. Qui a quocumque delegatur ad universalitatem causarum potest subdelegare ad casus particulares.

§ II. De requisitis ad legitimam dispensationem.

Ut dispensatio legitime concedatur, tria requiruntur : causae

justæ, absentia subreptionis et obreptionis, forma præscripta.

108. Quæritur 1. *Quænam sint causæ justæ dispensandi, et quatenus requirantur ad legitimam dispensationem?*

1. Triplex generalim distinguitur justa dispensandi causa : *pietas*, v. g., copiosa eleemosyna in subsidium Ecclesiæ; *necessitas*, v. g., scandalum vitandum, et *utilitas* communis, aut etiam privata quæ in bonum commune redundat; etenim dispensatio, ut bene notat Suarezius post S. Thomam, debet semper, saltem ultimato, cedere in bonum commune. — Gravitas autem causæ ad dispensandum requisitæ gravitati legis a qua dispensatur, debet esse proportionata; attamen non est necesse eam esse adeo gravem, ut lex amplius non obliget, alioquin non requireretur dispensatio, sed sufficeret legis interpretatio.

2. Certum est *illicitam esse*, tum ex parte petentis, tum ex parte concedentis, dispensationem *sine causa sufficiente* concessam; nam si lex est societati utilis, dispensatio quæ concederetur sine causa esset bono publico noxia, et ideo illicita: unde juxta S. Bernardum « non tam esset dispensatio quam crudelis dissipatio. » Sunt tamen dispensationes quæ dicuntur *concessæ sine causa*, quia desunt causæ quæ sunt in canonibus expressæ, quamvis aliæ sint rationes: hujusmodi autem dispensationes possunt esse legitimæ. — Communiter et probabiliter dicunt auctores concessionem dispensationis sine causa, esse peccatum *per se tantum veniale*, etiam in re gravi, si fiat *ab ipso legislatore*, sed *grave*, si fiat *ab inferiore*.

3. Dispensationes sine causa sufficiente sunt *validæ*, quando conceduntur *a superiore qui ordinariam potestatem habet*, sed sunt illicitæ; at sunt *invalidæ* quando conceduntur *ab iis qui delegatam tantum habent potestatem*, quia superior non censetur licentiam dispensandi eis facere nisi ea conditione ut illa recte utantur. Verum præsumptio semper stat pro superiore, et ideo subditi qui sine fraude dispensationem postulant et obtinent, ab omni anxietate immunes esse debent.

4. Aliquando causa est *mere sufficiens* ut dispensatio sit licita, non autem ut debeatur concedi; in hoc casu, superior non peccat, sive concedat dispensationem, sive eam deneget; nam,

sicut bono subditi expedit dispensatio, ita etiam bono communi expedit legis observantia. — Aliquando vero causa est *talis*, ut reddat dispensationem debitam seu necessariam; tunc superior eam denegando, peccaret graviter vel leviter juxta materiam. Dispensatio autem sic deberi potest, vel ex dispositione juris, quo, tali exstante causa, decernitur tribuenda, vel ex necessitate boni communis, v. g., ad præcavendum scandalum, vel ex justitia, v. g., ad vitandum grave periculum animæ, vel demum ex caritate, quando nempe aliquis dispensatione multum indiget, hæcque sine disciplinæ dispendio concedi potest (Ita Marc. *Inst. Alph.*, n. 241).

109. Quæritur 2. *Quatenus validitati dispensationis obstant subreptio et obreptio?*

RESP. 1. Quantum *ad subreptionem*. Subreptio consistit in reticentia veri.

Dispensatio autem erit nulla, si obtineatur per reticentiam veritatis triplici in casu sequenti. — 1. Quando reticentia veri efficit ut superior ignoret vinculum quod tollit, aut ejus gravitatem, aut quantitatem gratiæ quam concedit. — 2. Quando reticentia veri est motivum determinans, seu causa finalis dispensationis concedendæ. — 3. Quando reticentia est, vel jure, vel stylo curiæ Romanæ, vel consuetudine, sub pœna nullitatis prohibita.

In aliis casibus reticentia veri non reddit dispensationem subreptitiam. — Hinc. 1. Non datur ordinarie obligatio declarandi similem dispensationem prius fuisse obtentam. Dicitur *ordinarie*, fieri enim potest ut illa notitia sit necessaria ut superior cognoscat naturam et quantitatem gratiæ quam concedit; debet adhuc exprimi quoties prior dispensatio potest esse motivum posteriorem denegandi; sic dispensatus a residentia per sex menses, subreptitie novam a residentia dispensationem postulat, nisi præcedentis gratiæ mentionem faciat. — 2. Non est subreptitia dispensatio quamvis non manifestetur denegatio prioris postulationis. Res certa est si de eodem superiore agitur. Si de diversis personis, v. g., de episcopo et vicario generali, in quibusdam diœcesibus illa mentio sub pœna nullitatis requiritur; si nihil hujusmodi statuatur, probabilius valet dis-

pensatio, etiamsi a vicario generali concedatur; etenim non desunt ei voluntas et potestas: non voluntas, siquidem vult, quamvis forsitan nolle, si sciret denegationem ab episcopo factam; non potestas, nam accepit potestatem generalem quæ restringi vel auferri nequit nisi per expressam episcopi voluntatem (Suar., lib. 6, c. 22).

RESP. 2. Quantum ad obreptionem. Obreptio est expressio falsi.

Dispensatio obreptitia est nulla. — 1. Quando expressio falsi efficit ut superior ignoret vinculum quod tollit, vel ejus gravitatem aut quantitatem. — 2. Quando expressio falsi est motivum seu causa finalis dispensationis. In aliis casibus dispensatio obreptitia non est invalida, quamvis forsitan illicita.

Hinc quando e pluribus causis allatis una est falsa, sic solvenda videtur quæstio: — vel ista causa fuit determinans in concedenda dispensatione, et nulla est dispensatio; — vel fuit mereaccessoria, et valet dispensatio; — vel fuit impulsiva, ita ut nulla e causis fuerit determinans, sed omnes simul superioris mentem moverint, et rursus nulla est dispensatio.

110. Quæritur 3. Qualis forma ad dispensationem requiritur?

Nulla forma specialis requiritur ex se in dispensationis concessionem: potest concedi scripto, vel verbis, vel nutu, dummodo certa sit voluntas superioris dispensantis. — Dixi ex se, seu ex jure naturali; nam ex jure positivo possunt requiri quædam speciales formulæ, etiam sub nullitatis pœna.

Simplex autem *taciturnitas* superioris qui legis infractionem videt, non est sufficiens dispensatio: potest quippe superior nolle dispensare et tamen tacere. Dari tamen potest dispensatio tacita, quando scilicet includitur in actu positivo superioris; sic episcopus vocans clericos ad ordines superiores ante tempus præfixum, eos tacite dispensat a lege interstitiorum.

At dispensatio *præsumpta de futuro* non sufficit, v. g., si sciret superior dispensaret: dispensatio enim est relaxatio legis; sed non est relaxatio sine actu positivo. Si tamen ageretur de licentia quam solet concedere superior, jam præsumi posset ista licentia; sed tunc daretur vel tacita dispensatio vel *epiikia* (Vide S. Lig., lib. 1, n. 187, Suar., l. 6, c. 13).

§ III. De cessatione dispensationum.

Quadruplici modo cessare potest dispensatio, per cessationem causæ, per mortem concedentis, per revocationem a superiore factam, demum per renuntiationem impetrantis.

111. Quæritur 1. *Utrum et quandonam, cessante causa dispensationis, cesset ipsa dispensatio?*

RESP. 1. Cessat regulariter dispensatio causa *finali* seu motivo *determinante totaliter* cessante; v. g., dispensatio non jejunandi ob infirmam valetudinem, non subsistit, si infirmitas totaliter evanuit. Dixi *regulariter*, quia ordinarie dispensatio hypothetice tantum conceditur, seu dependenter a sua causa; si vero absolute concessa fuisset dispensatio, etiam cessante causa finali, permaneret. — Sed, eadem causa finali *partialiter tantum* cessante, aut causa *tantum impulsiva* cessante, non cessat dispensatio, quia in utroque casu adhuc superest ratio dispensationis.

RESP. 2. In triplici tempore cessare potest dispensationis causa : — 1. Ante *concessionem* a superiore factam, tuncque nulla est dispensatio : nam superior non intendit dispensare, aut potestatem fulminandi dispensationem concedere, nisi ea conditione ut veræ sint causæ allatæ, eo instanti quo gratiam ipse largitur. — 2. Ante *fulminationem* dispensationis. Quandoque superior non directe concedit ipse dispensationem, sed aliquem designat ad eam largiendam, si preces veritate nitantur; quæ concessio vocatur dispensationis *fulminatio* : porro, ut manifestum est, cessante causa in eo tempore, cessat pariter dispensatio ; siquidem preces veritate non nituntur. — 3. *Post fulminationem*. Quando causa cessat tantum post dispensationis fulminationem, valet dispensatio et executioni mandari potest, juxta communioem et probabilioem doctrinam. Attamen cessaret dispensatio, cessante causa, quando agitur de obligationibus *successivis* et *divisibilibus* : sic qui infirmitatis causa obtinuit a jejunio quadragesimali dispensationem, cessante infirmitate, jejunii legē adstringitur.

112. Quæritur 2. *An cesset dispensatio morte concedentis?*

Dispensationes, generatim loquendo, non cessant per mor-

tem concedentis. Etenim contraria dispositio nullibi legitur in jure, et opposita videtur naturæ dispensationis, quæ, si consideretur ut lex, perseverare debet post mortem legislatoris, aut si habeatur ut donatio, post mortem donatoris.

Dicitur *generatim loquendo*, id est, nulla apposita clausula in dispensatione quæ contrarium supponat. Sic si concederet superior dispensationem, dicendo eam perseveraturam *ad beneplacitum suum, quamdiu voluerit*, cessaret morte illius, quia post mortem non est beneplacitum, nec voluntas; secus si Papa diceret, *ad beneplacitum S. Sedis*; semper quippe subsistit S. Sedes.

113. Quæritur 3. *An et quatenus dispensatio cesset revocatione superioris?*

1. Cessat dispensatio a superiore per indultum concessa quoties superior illam revocat *ante fulminationem*, ut patet. —

2. Dispensatio quæ jam executioni mandata est, *omnemque effectum suum sortita est*, neutiquam potest a superiore revocari; quia nimirum fieri non potest ut quod licite et valide per dispensationem factum est, non sit validum et licitum; non datur quippe potentia in præteritum. Sic revocari nequit dispensatio supra impedimentum matrimonii dirimens quando virtute hujus dispensationis peractum fuit matrimonium. —

3. Si autem dispensatio semel *perfecte concessa et fulminata* revocetur, distinguendum est: data justa causa revocandi, revocatio est licita et valida; deficiente causa legitima, revocatio valida est, sed venialiter illicita, si fiat a superiore in propria lege, quia ab ejus voluntate pendet ut lex obliget vel cesset; si vero fiat revocatio a superiore delegato, nulla est, quia quod dedit, nomine delegantis dedit, qui non præsumitur velle ut suum donum irrationabiliter revocetur.

114. Quæritur 4. *An cesset dispensatio renuntiatione a postulante facta?*

Impetrans potest semper renuntiare dispensationi obtentæ, sed ut desinat dispensatio, duo requiruntur, scilicet: vera et serio facta renuntiatio ab impetrante et acceptatio renuntiationis a superiore. Ratio est, quia dispensatio et illi renuntiatio fiunt per modum contractus, ac proinde cum consensu duarum

voluntatum. — Unde ad validam dispensationi renuntiationem non sufficit litterarum dilaceratio a renuntiante facta, sed insuper requiritur dispensantis adhæsiō.

ARTICULUS III.

De abrogatione et derogatione legis.

115. Definitiones et conditiones. *Abrogatio* legis, est totalis ejus abolitio ab eo qui potestatem habet. — *Derogatio* est abolitio alicujus partis legis, altera remanente.

Cum lex a superiore omnino pendeat, potest legislator pro libitu eam abrogare vel ei derogare; ut autem superior sic agens non peccet requiritur justa causa, quæ duplex est, juxta S. Thom. (1. 2, q. 97, a. 1, o.). — Prima est, quia primi institutores qui intenderunt aliquid facere utile communitati, non valentes omnia ex se ipsis considerare, instituerunt quædam imperfecta et in multis deficientia. — Secunda, quia quod primis temporibus erat societati utile potest, mutatis circumstantiis, fieri inutile, imo et noxium.

116. Varii modi quibus fiunt abrogatio et derogatio. Abrogatio et derogatio legis triplici præcipue modo fieri possunt: — 1. Per *revocationem expressam legislatoris*; sed hæc revocatio omnes conditiones ad leges requisitas continere debet, ut volunt plures; tum quia servare debet proportio inter legem et ejus abrogationem; tum quia abrogatio legis est suo modo regula agendorum. Negant alii cum Suarezio requiri promulgationem, sed sufficere dicunt signum externum; nam, inquiunt, revocatio non fit per aliquam legem, ad quam solam est necessaria promulgatio (Suar., lib. 6, c. 27, n. 17). — 2. Per *consuetudinem debitae dotibus vestitam*; — 3. Per *legem contrariam*, quando scilicet nova lex existere nequit cum lege veteri, tuncque lex posterior legem priorem abrogat, vel ei derogat in quantum eidem adversatur.

ARTICULUS IV.

De consuetudine.

117. Ejus definitio et divisio. Consuetudo in genere est *frequentia actuum similium*. — Consuetudo, prout hic sumitur, est *frequentia actuum similium et externorum, a majori communitatis parte libere positorum, legem inducens, aut tollens, aut explicans*.

Consuetudo est contra legem, secundum legem et præter legem. — Est *secundum legem* quando est consentanea legi præexistenti; *contra legem* quando adversatur legi, et *præter legem* quando nulli legi favet aut derogat. — Aliis verbis distinguitur consuetudo legis *explicativa*, aut *destructiva*, aut *constitutiva*.

Omnis consuetudo legitima vim habet in conscientia. Illud demonstratur omnibus jurebus quæ legitimis consuetudinibus vim legis supponunt, omnibus doctoribus, sensu communi et ipsa ratione; consuetudo enim legitima a vera lege, non substantia, sed specie tantum differt.

Tres fieri possunt hypotheses: — vel legislator aut superior consuetudinem cognoscit et expresse approbat, — vel eam cognoscit, sed tacet; — vel eam prorsus ignorat.

118. Conditiones in prima hypothesisi. *Si consuetudinem cognoscat et expresse approbet superior*, duæ tantum requiruntur conditiones, ut consuetudo vim legis habeat, nempe: — 1. objectum debet esse justum et ad bonum publicum spectans, — 2. consensus superioris debet esse sufficienter promulgatus; id patet ex conditionibus ad legem requisitis.

119. Conditiones in secunda hypothesisi. *Si consuetudinem cognoscat quidem superior sed taceat*, conditiones plurimæ requiruntur ex parte objecti, ex parte communitatis et ex parte ipsius superioris.

1. Ex parte *objecti*. Juxta definitionem legis, ejus objectum debet esse justum, et ad bonum publicum spectans; idem dicendum de objecto consuetudinis. Itaque oportet ut consuetudo — 1. non adversetur juri divino, tum naturali, tum po-

sitivo; — 2. a jure humano aut a superiore non reprobetur, alioquin non consuetudo sed corruptela dicenda esset; attamen consuetudo juri seu legi adversari potest, siquidem sunt consuetudines contra legem; — 3. non noceat, sed positive faveat bono communitatis.

Hinc non possunt haberi ut legitimæ, consuetudines — 1. quæ essent occasiones et fomites peccatorum, — 2. quæ essent contra certas leges Ecclesiæ consuetudinem abrogatoriam non admittentes (de quibus v. Icard, *Præl. jur. can.; proleg.*, n. 18, 19), et contra jus civile hodie viciens in Gallia, quo nimirum denegatur consuetudini vis tum ad abrogandam tum ad statuendam legem (Marcadé. *Explic. du Code civil*, n. 35; Mourlon, *Répét. sur le Code*, n. 94); — 3. aut quæ rumperent nervum disciplinæ ecclesiasticæ.

2. Ex parte *communitatis*, requiritur ut consuetudo — 1. inducatur a communitate *perfecta*; consuetudo enim, quæ vim legis habeat, non potest induci nisi a communitate in qua resideat potestas legislativa, aut quæ saltem capax sit legis recipiendæ, seu a communitate perfecta; — 2. inducatur a *majori parte* communitatis; fieri enim non potest ut pars minor prævaleat in majorem: — 3. procedat per actus *liberos* cum intentione *saltem implicita* jus indicendi, aut juri derogandi.

3. Ex parte *superioris*, requiritur — 1. ut consuetudinem vere cognoscat, ideoque ut consuetudo sit publica et diuturna; quale tempus necessarium sit, canonistæ expendunt; — 2. ut possit facile reclamare sine graviore incommodo personali, et etiam, juxta quosdam contra alios, sine incommodo communi; — 3. ut nullo modo reclamet.

120. Conditiones in tertia hypothesisi. Si consuetudinem superior prorsus ignoret, eædem conditiones ac supra ex parte objecti et communitatis necessariæ sunt, et insuper:

1. Ex parte *communitatis*, requiruntur — 1. ad consuetudinem *præter jus*, seu legis *constitutivam*, præscriptio per decem annos, et scientia de non existentia legis; — 2. ad consuetudinem *contra jus*, seu legis *abrogativam*, præscriptio (per quantum autem tempus decertant canonistæ, v. Bouix,

de Principiis, p. 358), et cognitio legis contrariæ (de hoc tamen controversia adest, v. Icard, *op. cit.* n. 15).

2. Ex parte *superioris*, requiritur voluntas generalis, qua velit omnes consuetudines rationabiles et legitime præscriptas vim legis obtinere; hæc autem voluntas generalis, quod ad jus canonicum attinet, semper supponitur, tum quia id postulat bonum Ecclesiæ, tum quia jus canonicum, a S. Sede promulgatum, nec unquam in hoc immutatum, expresse decernit servandas esse consuetudines, quæ aliunde conditiones requisitas habeant (cf. Bened. XIV, *de Syn. diæc.*, lib. 13, c. 5, n. 5; Suarez, *de Leg.*, lib. 7, cap. 13, n. 7, 8).

Hæc, et alia multa de Legibus canonicis, sunt compendiose quidem exposita; ad nostrum tamen institutum sufficere videntur; qui plura desiderat, canonistas adeat (De consuetudinis conditionibus, v. Icard, *op. cit.*, n. 10 et seqq; Bouix, *de Principiis*, p. 321 et seqq.).

TRACTATUS DE PECCÁTIS

PROOEMIUM.

1. Objectum et utilitas Tractatus. Postquam egimus de principiis et regulis moralitatis in genere, restat nunc disse-
rere de speciebus moralitatis, seu de actibus, tum malis, tum
bonis; unde præsens Tractatus *de Peccatis*.

Hæc autem peccatorum tractatio et explicatio est sacerdoti-
bus omnibus et maxime rectoribus animarum, conscientia-
rumque moderatoribus necessaria; quippe quod inter sacra-
menta, quorum ministri sunt ac dispensatores, tria sunt ad
remissionem peccatorum per se instituta, baptismus scilicet,
pœnitentia et extrema unctio; sed præsertim quia in sacra-
mento pœnitentiæ, nec officio iudicum, ut par est, fungi pos-
sunt, nisi causas, conditiones, variasque distinctiones crimi-
num absolvendorum noverint; nec medici spiritualis munia
utiliter possunt exercere, nisi hujusmodi morborum animæ
naturam et qualitates perspectas habeant.

Dicemus porro — 1. de peccato in genere, — 2. de peccatis
in specie.

CAPUT I.

DE PECCATIS IN GENERE.

Agemus — 1. de natura peccati; — 2. de gravitate peccati;
— 3. de mutua peccatorum ab invicem distinctione.

ARTICULUS I.

De natura peccati.

Ut natura peccati penitus enucleetur, dicendum est, — 1. quænam sit ejus ratio propria et formalis; — 2. quænam causæ; — 3. quinam effectus.

§ I. De ratione propria et formali peccati.

2. Variæ acceptiones peccati. Vox *peccatum* significat defectum a regula seu a lege; sic in physicis, monstra dicuntur peccata naturæ; in moralibus peccatum est omnis actus a regula morali deficiens. Secundum autem hanc ultimam acceptionem, quæ est proprie theologica, peccatum in Scripturis sacris dicitur, non tantum de ipso actu defectuoso, sed etiam analogice : — 1. De *materia* circa quam versatur peccatum; sic vitulus aureus peccatum a Moyse dicitur (*Deut.*, ix, 21); — 2. De *effectu* peccati præteriti, et *causa* novi; sic Apostolus ait (*Rom.*, vii, 17) : « Jam non ego operor illud, sed quod » habitat in me peccatum, » de quo Concilium Tridentinum (sess. 5., decr. *De pecc. orig.*) : « Hanc concupiscentiam Apostolus peccatum appellat, quia ex peccato est, et ad peccatum inclinatur; » — 3. De *pæna* peccati; sic dicitur (*I Mac.*, xii, 46) : « Sancta et salubris est cogitatio, pro defunctis exorare, ut a » peccatis solvantur; » — 4. De *hostia* et *sacrificio* pro peccatis; sic iterum Apostolus (*II Cor.*, v, 21) ait de Christo : « Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum (Deus) » fecit. »

3. Ejus definitio. Juxta S. Thomam (1. 2, q. 71, a. 6) peccatum « nihil aliud est quam actus humanus malus, » proinde duo hæc includit : actum ipsum, et malitiam moralem quæ actum inficit. Quæ autem plenius exponuntur in definitione communiter tradita qua nempe peccatum definitur : *Transgressio libera legis divinæ*. Hæc definitio eundem præfert sensum ac illæ quæ a Patribus traduntur : sic enim peccatum definitur a S. Augustino (lib. 22, *contra Faustum*, c. 27) : « Peccatum est factum, vel dictum, vel concupitum contra le-

gem æternam; » a S. Ambrosio (*de Paradiso*, c. 8, n. 39): « Peccatum est prævaricatio legis divinæ, et cœlestium inobedientia præceptorum. »

Dicitur 1. *Transgressio*, id est tum actio, aut verbum, aut cogitatio vel desiderium legem positive lædens, tum etiam illorum omissio quando a lege præscribuntur; quia non minus fit transgressio legis per omissionem quam per commissionem.

Dicitur 2. *Libera transgressio*. Libertatem hanc exigunt omnes quamvis eam explicite non semper postulent; illius autem necessitas evidens est, siquidem sine illa actus non sunt vere humani, nec proinde imputabiles. — Hinc ad peccatum requiruntur tum intellectus advertentia, tum voluntatis liber consensus, juxta principia in Tractatu *de Actibus humanis* (n. 97 et seqq.) exposita; exinde non datur peccatum, si desint voluntarium directum et indirectum.

Dicitur 3. *Legis divinæ*; nam in omni peccato adest violatio legis divinæ, vel *directe* quatenus fit quod a Deo prohibetur, aut omittitur quod ab ipsius lege præscribitur; vel *indirecte* quatenus violatur lex humana cujus observatio a lege divina præcipitur.

Quo magis autem explicetur ratio propria peccati, ad sequentia quæsitæ respondendum est.

4. **Quæritur 1.** *In quo consistant materiale et formale peccati?*

Diximus ex S. Thoma peccatum esse actum humanum malum; porro, pergit Angelicus doctor, « quod pertinet ad substantiam actus est quasi *materiale*, quod pertinet autem ad rationem mali est quasi *formale* in peccato. » Proinde *materiale* peccati est ipse actus in esse physico consideratus, *formale* peccati est idem actus in esse morali spectatus, seu quatenus regulæ morum difformis. Sic in homicidio, *materiale* peccati est ipsa actio physica qua homo occiditur; *formale* est ista actio quatenus prohibita.

Sed non est confundendum formale peccati cum *peccato formali*. Formale peccati est ejus oppositio legi; at peccatum formale est eadem oppositio ab agente cognita et volita. —

Neque confundendum est materiale peccati cum peccato materiali. Materiale peccati est actus in suo esse physico consideratus; peccatum materiale est actus in sua oppositione legi consideratus, sed ab agente non cognita et volita. Habet sicut peccatum formale, formale et materiale peccati.

5. *Quæritur 2. Utrum peccato sit essentialiter esse offensam Dei?*

RESP. *affirmative*. Nam — 1. Formale peccati, ex dictis, in eo situm est quod sit actus regulæ morum seu legi divinæ dissentaneus, ita ut malitia peccati non habeatur nisi ex oppositione ad legem Dei; ergo qui peccat, contra legem divinam sciens et volens agit, voluntati Dei contradicit, eique debitam obedientiam recusat, indeque Deum offendit; ergo omne peccatum essentialiter est saltem implicite offensa Dei legislatoris. — 2. Lex divina (et consequenter omnis lex humana ut pote ab illa derivata), primo et principaliter hominem ordinat ad Deum ceu finem ultimum; ergo peccatum, quod est essentialiter transgressio legis divinæ, essentialiter importat deordinationem a Deo ut fine ultimo; ergo Deum offendit. Id autem manifestius apparet in peccato mortali, quo peccator, spreto Deo, finem suum ultimum in creatura constituit, uti infra dicemus. — 3. Tandem variis adhuc aliis titulis peccator Deum essentialiter offendit, nempe ut testem cujus præsentiam non reveretur, ut amicum cujus amicitiam despicit, ut benefactorem cui se præbet ingratum, ut justum judicem cujus pœnam non timet (Billuart, *de Peccat.*, diss. 1, art. 2).

Hinc sequitur non posse dari peccatum, quod dicitur *mere philosophicum*, seu quod sit solummodo contra rationem et non contra Deum, nec ideo sit formalis ejus offensa; ergo merito sequens propositio damnata fuit ab Alexandro VIII. « Peccatum philosophicum seu morale est actus humanus disconveniens naturæ rationali et rectæ rationi; theologicum vero et mortale est transgressio libera divinæ legis. Philosophicum, quantumvis grave, in illo, qui Deum vel ignorat, vel de Deo actu non cogitat, est grave peccatum, sed non est offensa Dei, neque peccatum mortale dissolvens amicitiam Dei, neque æterna pœna dignum. »

6. Quæritur 3. *Utrum formalis malitia peccati consistat in aliquo positivo, an in sola privatione?*

Quæstio separatim solvenda est de peccato omissionis et de peccato commissionis. Peccatum autem *omissionis* adest, si non fiat seu omittatur quod jubetur; peccatum vero *commissionis*, si fiat positive quod prohibetur; priori igitur peccato violatur præceptum affirmativum, posteriori præceptum negativum.

RESP. 1. Malitia peccati *omissionis* formaliter consistit in *sola privatione*; siquidem nihil aliud est quam omissio actus debiti; utrum autem requirat actum qui sit causa vel occasio ipsius, infra expendetur.

RESP. 2. Quantum ad peccatum *commissionis*, adest controversia olim celebris inter theologos; ipsique Thomistæ de ea non concordant. Verior et S. Thomæ sententiæ conformior videtur opinio quæ reponit formalem malitiam *etiam peccati commissionis in sola privatione rectitudinis actui debitæ*. —

1. Sic enim loquitur Doctor Angelicus (1. 2, q. 71, a. 6): « Peccatum nihil aliud est quam actus humanus malus; quod sit humanus habet ex hoc quod sit voluntarius; quod sit malus, ex hoc quod careat debita commensuratione. » — 2. Insuper Deus debet esse causa omnis entis positivi; alias non esse prima et universalissima causa; sed Deus non est causa peccati secundum malitiam moralem; ergo formale constitutivum peccati non est aliquid reale et positivum. — 3. Tandem malum, ut constat e philosophia, est privatio boni; atqui peccatum est essentialiter et formaliter malum; ergo peccatum est actus humanus formaliter ut carens bono debito; ergo (V. Billuart, *de Peccat.*, diss. 1, art. 3).

7. Scholium de comparatione peccati ad vitium. Licet vitium et peccatum sæpe confundantur, tamen, si stricte sumantur, in hoc differunt quod vitium est *habitus* deordinatus ad peccatum inclinans voluntatem, peccatum est ipsemet *actus* malus; ac proinde vitium est aliquid ex se permanens; peccatum vero aliquid transitorium.

Hinc 1. Vitium, ut pote habitus, esse potest sine actuali peccato; sic vir vino deditus et est et dicitur ebriosus, etiamsi

actualiter non sit ebrius. Et vice versa esse potest peccatum sine vitio; sic qui se semel inebriavit immerito diceretur ebriosus.

Hinc 2. Peccatum est simpliciter pejus vitio; pejus est enim peccare quam inclinari ad peccandum; insuper pro peccato aliquis juste punitur, non vero pro vitio seu habitu vitioso si non procedat in actum. — Sed tamen vitium est secundum quid pejus peccato, tum quia vitium, utpote habitus, diutius durat quam actus peccati, tum quia unum vitium est causa multorum peccatorum (S. Th., 1. 2, q. 71, a. 3).

§ II. De causis peccati.

8. Quæstionis sensus. Agimus tantum de causis efficientibus peccati, siquidem supra dictum est de causa tum materiali tum formali.

Porro sensu *stricto*, sola voluntas est causa efficiens peccati; ipsa enim elicit actum peccaminosum. Circa quod tamen distinguere oportet materiale et formale peccati: nam voluntas est equidem causa *per se* efficiens prioris, seu peccati, quatenus est actus humanus; sed respective ad formale peccati, est tantum causa efficiens *per accidens*, seu melius causa *deficiens*; cum enim formale peccati sit privatio boni debiti, non procedit nisi a voluntate deficiente in agendo (S. Th., 1. 2, q. 75, a. 1).

Sensu autem *lato*, dantur aliæ causæ peccati, quæ improprie dicerentur efficientes, nempe quæ voluntatem alliciunt vel movent ad peccandum; de his in præsentī agendum est. Aliæ porro sunt internæ, aliæ externæ.

I. De causis internis peccatorum.

9. Enumerantur causæ peccatorum. Peccata a triplici causa interna procedunt, scilicet ab *ignorantia* quæ est causa ex parte rationis, ab *infirmiitate* quæ est causa ex parte appetitus sensitivi, a *malitia*, quæ est causa ex parte voluntatis.

Proinde distinguuntur peccata ignorantie, infirmitatis et malitiæ.

10. — I. De peccatis ignorantie. Eo nomine vocantur peccata quæ ex ignorantia culpabili fiunt.

1. *Dari autem hujusmodi peccata ignorantiae*, constat ex plurimis Scripturæ sacræ testimoniis, quibus D. Bernardus, quemdam anonymum asserentem nunquam posse peccari per ignorantiam, impugnat sequenti modo : « Is forsitan, qui asserit non posse peccari per ignorantiam, nunquam pro suis ignorantibus deprecatur, sed potius prophetam irridet deprecantem et dicentem (*Ps. xiv, 7*) : « Delicta juventutis meæ, et » ignorantias meas ne memineris. » Forsitan reprehendit Deum, satisfactionem pro peccatis ignorantiae exigentem » (*Lev., v, 17-19*). Et adductis variis testimoniis Scripturæ de oblatione Pontificis pro sua et populi ignorantia (*Hebr., ix, 7*), de Paulo qui dicit : se misericordiam consecutum, quia ignorans fecit (*I Tim., i, 13*); de Christo orante pro suis crucifixoribus, nescientibus quid facerent (*Luc., xxiii, 34*); et de occisoribus Apostolorum, qui arbitrati sunt obsequium se præstare Deo (*Joan., xvi, 2*), demum concludit : « Numquid ex his satis apparet, in quantis jaceat ignorantiae tenebris, qui ignorat peccari posse interdum per ignorantiam » (*S. Bern., epist. ad Hug. de S. Vict., cap. 5*).

2. Ut adsit tamen peccatum ignorantiae, *requiritur ignorantia vincibilis, non sufficit ignorantia invincibilis*. Ratio est quia peccatum ignorantiae in tantum adest, in quantum ignorantia est culpabilis; ignorantia autem non est culpabilis, nisi sit voluntaria, id est, nisi eam agens potuerit et debuerit vincere (*Cf. Tract. de Act. hum., n. 36-41*). — Quænam autem ignorantia censeatur invincibilis, quænam vero vincibilis, satis explicatum fuit in Tractatu *de Actibus humanis* (n. 35; cf. n. 99 et seq.).

11. — II. De peccatis infirmitatis. Peccata *infirmitatis* illa sunt quæ procedunt a concupiscentia antecedente. — Nomine autem concupiscentiæ hic intelligenda est ea concupiscentia inordinata, quæ ab Apostolo dicitur *fomes peccati* (*cf. Tract. de Act. hum., n. 29*); unde peccata ex ea provenientes vocantur peccata infirmitatis, quasi sint totidem animæ ægritudines. — Attamen agitur tantummodo de concupiscentia *antecedente*, non de consequente, quia hæc, cum oriatur ex prævio voluntatis consensu, peccatum non infirmitatis sed

malitiæ efficit, uti infra dicemus (cf. Tract. de Act. hum., n. 30, 31).

Porro, etsi concupiscentia, *in se* spectata, nullatenus sit peccatum, ipsa tamen est frequentissima peccatorum causa, si nempe ejus motibus sufficiens advertentia et consensus præbeantur. — Constat primum, id est, concupiscentiam, *in se* spectatam, non esse peccatum; siquidem solus actus liber voluntatis est peccatum; motus autem concupiscentiæ ex se, nec sunt liberi, nec etiam sunt actus voluntatis, sed tantum appetitus sensitivi; ita definitum fuit a Concilio Tridentino (sess. 5, can. 5; cf. prop. Baii, 50, 51, 74, 75, 76, a Pio V, Gregorio XIII et Urbano VIII damn.). — Constat secundum nempe, eam esse frequentissimam peccatorum causam, ex B. Paulo (Rom., vii, 5) qui ait: « Cum essemus in carne, passiones peccatorum » operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti », necnon ex B. Jacobo (Jac., i, 14, 15): « Unusquisque tentatur » a concupiscentia sua abstractus et illectus; deinde concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum. » — Constat tertium, nempe, non tamen adesse peccatum nisi sufficiens advertentia et consensus præbeantur, ex dictis in Tractatu de Actibus humanis circa conditiones ad imputabilitatem actuum requisitas (n. 99 et seqq.).

12.— III. De peccatis malitiæ. Dicuntur peccata malitiæ illa quæ quis nulla passione illectus, ex plena cognitione et advertentia, plenoque consensu committit, ideoque ex sola perversitate voluntatis fiunt. — Talia sunt peccata eorum, « qui quasi » de industria recesserunt ab eo (a Deo), et omnes vias ejus in- » telligere noluerunt » (Job, xxxiv, 27), vel eorum « qui læ- » tantur, cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis » (Prov., ii, 14; cf. Ps. li).

Peccatis autem malitiæ adnumerantur, — 1. peccata provenientia ex ignorantia affectata, vel ex passione consequente seu libere excitata; prima enim earum radix est sola prava voluntas, quæ vel ignorantiam vel passionem procurat; — 2. etiam peccata commissa ex prava consuetudine, quam peccans emendare non curat; nam « manifestum est, ait S. Thomas (1. 2, q. 78, a. 2), quod quicumque peccat ex habitu, peccat ex certa

malitia, » quia nempe peccat ex majore inclinatione voluntatis (Cf. Tract. *de Act. hum.*, n. 33).

Peccatum malitiæ cæteris paribus gravius est peccato infirmitatis et peccato ignorantiae, ratione nempe plenioris voluntarii.

II. *De causis externis peccatorum.*

Causa peccati externa duplex est, nempe mundus et diabolus; plures hæretici, inter quos Lutherus et Calvinus, Deum dixerunt auctorem et causam efficientem peccati.

13. Quæritur 1. *Utrum et quomodo mundus sit causa peccati?*

RESP. Mundus significat sive res terrenas, sive homines terrena sapientes; utrumque autem nos allicit ad peccandum: —

1. Res terrenæ nostros sensus corrumpunt, ac postea ipsam voluntatem. — 2. Homines perversi nihil non tentant ad perditionem bonorum, prava scilicet exempla, sermones impios et nefarios, suasiones et etiam violentiam.

14. Quæritur 2. *Utrum et quatenus diabolus sit omnium peccatorum causa?*

RESP. 1. Diabolus est aliquo modo causa omnium peccatorum, quatenus ad peccandum inclinavit protoparentes, unde peccatum originale, quod aliqua ex parte in omnia influit peccata.

RESP. 2. Diabolus est insuper causa peccati, in quantum suadet hominem, eumque provocat ad peccatum, agendo in phantasiam et appetitum sensitivum, vel in apparitionibus externis; unde B. Petrus fideles omnes admonet (I *Petr.*, v. 8): « Sobrii » estote et vigilate, quia adversarius vester diabolus, tanquam » leo rugiens, circuit quærens quem devoret. » — Hujusmodi autem tentationes diaboli, ut patet, nec sunt peccata, nec etiam causæ proprie efficientes, sed tantum occasionales peccatorum; peccat vero qui consentit, vel etiam qui temere provocat tentationem.

15. Quæritur 3. *Utrum Deus sit causa peccati?*

RESP. *Negative* prorsus; id est, Deus non impellit, movet, instigat ad peccatum, illud nec jubet nec facit, neque per se, neque per diabolum aut impios tanquam per sua instrumenta.

Constat 1. *Scriptura Sacra* quæ disertis verbis negat Deum *facere, velle, imperare* peccata, aut ad ea *incitare*. — 1. De Deo enim dicitur (*Sap.*, xi, 25): « Nihil odisti eorum quæ fecisti, » et tamen (*Sap.*, xiv, 9): « Similiter odio sunt Deo impius et » impietas ejus. » Ergo Deus non facit impietatem et peccatum. — 2. Apud Psalmistam (*Ps.* v, 5): « Non Deus volens iniquitatem tu es; » (*Ps.* xlv, 8): « Dilexisti justitiam et odisti » iniquitatem. » Ergo Deus non vult sed odit peccatum. — 3. Insuper (*Eccli.*, xv, 21): « Nemini mandavit impie agere. » Ergo Deus non imperat peccatum. — 4. Tandem (*Jac.*, i, 13): « Nemo, cum tentatur, dicat, quoniam a Deo tentatur; Deus » enim intentator malorum est; ipse autem neminem tentat. » Ergo Deus neminem ad peccandum incitat.

Constat 2. *Traditione*. Nam concilium Arausicanum II (can. 23) hæc habet: « Suam voluntatem homines faciunt, non Dei, quando id agunt quod Deo displicet. » Concilium Tridentinum (sess. 6, can. 6): « Si quis dixerit mala opera, ita ut bona, Deum operari, non permissive solum, sed etiam proprie et per se, anathema sit. » Innumera sunt de eodem testimonia Patrum.

Constat 3. *Ratione*. Deus causa et auctor peccati dicitur, vel quia ad id hominem physice necessitat, vel quia moraliter movet, vel quia concurrit, vel quia illud permittit. Sed, — *primum* falsum est, quia homo libere peccat, — *secundum* quoque, quia Deus e contra peccatum prohibet, ab eo deterret pœnis propositis, — *tertium* non facit Deum auctorem peccati, quia Deus concurrit ad id quod actus malus habet entitatis, non ad id quod habet defectus et privationis rectitudinis, ut explicatur in Theodicea, — *quartum* nec a fortiori id evincit, quia Deus peccatum impedire non tenetur, et jure non impedit. Ergo.)

§ III. De effectibus peccati.

16. Distinguuntur varii effectus peccati. In peccato actuali duo sunt, scilicet positivus actus et malitia.

1. *Ratione actus* habet unum effectum, id est, *dispositionem ad similes actus*, ex qua minuitur facilitas et inclinatio quam

voluntas habet innatam ad bonum honestum : et hoc modo diminutio, et veluti quædam corruptio boni naturæ inter peccati effectus numerantur apud theologos post S. Thomam (1. 2, q. 85, a. 1). De quo tamen bene advertas, — 1. quod tale bonum naturæ per peccatum non minuitur *intrinsece*, siquidem anima et ejus potentiæ nihil entitatis perdunt; sed tantum *extrinsece*, quatenus nempe inclinatio naturalis ad honestum propter pravam dispositionem contrariam impeditur et fit minus apta ad bonas actiones proprias; — 2. quod iste effectus non uno aut altero peccato producitur; unus enim et alter actus non sufficiunt ad generandum habitum, aut generant adeo imperfectum, ut moraliter censeatur habitum contrarium non impedire; — 3. quod per peccata quantumvis repetita, etiam ejusdem speciei, nunquam omnino tollitur supra dictum bonum naturæ, quia habitus pravi, quantumvis augeantur, nunquam per se evertunt rationis usum, neque tollunt libertatem.

2. *Ratione malitiæ* tribuuntur peccato multi effectus, scilicet : — *aversio* a Deo et quædam *obliquitas* voluntatis; quæ quidem, si sit actualis, non est effectus, sed ipsa forma peccati actualis; si vero sit habitualis, non distinguitur a peccato habituali, de quo jam; — peccatum *habituale*, id est, status ille quo quis, post peccatum patratum et nondum remissum, remanet peccato coinquinatus, Deo injuriosus et offensus; — *macula*, quæ in eo consistit quod peccator sit coram Deo maculatus et immundus; a peccato habituali proinde non re sed verbo tantum differt; quippe in statu peccatoris macula potius turpitudinem explicat, peccatum habituale vero offensam Dei; — *privatio gratiæ*, quæ, etiam aliquo modo, ut explicabimus, cum macula et peccato habituali coincidit; — *reatus culpæ*, qui est condignitas ad ininicitiam vel displicentiam Dei, orta ex peccato, quatenus est Dei offensa adeoque haberi potest quasi effectus ipsius peccati habitualis; — tandem *reatus pænæ*, qui est condignitas ad pœnam propter peccatum sustinendam.

De effectu autem qui resultat ex peccato ratione actus considerato, nil amplius dicendum habemus; quo vero ad effectus qui ex eodem sub ratione malitiæ sequuntur, cum ad

maculam et reatum pœnæ ex dictis reducantur, de his sub duplici quæstione statim agemus.

I. *Utrum ex peccato actuali sequatur macula, et quid sit?*

17. Errores et opiniones. Nullam in anima per peccatum produci maculam aperte docent Lutherani et Calviniani, qui asserere non sunt veriti peccata consistere solum in quadam extrinseca imputatione qua fit ut a Deo pœna æterna plectantur, illaque eo sensu per pœnitentiam deleri quod per misericordiam divinam occultentur.

Docet autem Scotus maculam nihil aliud esse quam ipsum reatum pœnæ. — Alii, ut Vasquez, putant maculam esse denominationem mere extrinsecam ex peccato actuali præterito ortam. — Quidam inter Thomistas dicunt eam esse habitum, seu dispositionem inclinantem voluntatem ad bonum commutabile, ut ad ultimum finem. — Alii tandem Thomistæ communius eam reponunt in privatione nitoris gratiæ habitualis, cum respectu ad actum peccati præcedentem, a quo causatur.

18. Assertio 1^a. *Per peccatum in anima producitur macula quæ, præterito actu peccati, in ea remanet.*

PROB. 1. *Scriptura sacra.* In locis Scripturæ propemodum infinitis peccata vocantur *sordes, maculæ, inquinamenta*; peccatores dicuntur *inquinati, sordidi, immundi*; justificati autem prædicantur a peccato *abluti, mundati, purgati*. Sic legitur apud Jerem. (II, 22): « Si laveris te nitro et multiplicaveris » tibi herbam Borith, *maculata es in iniquitate tua* coram me, » dicit Dominus Deus. » — (Ezech., xxxvi, 25): « Effundam » super vos aquam mundam, et *mundabimini* ab omnibus *inquinamentis* vestris. » — (Isai., iv, 4): « Si abluerit Dominus » *sordes* filiarum Sion. » — (Joan., i, 7): « Sanguis Jesu » Christi Filii ejus *emundat* nos ab omni peccato. » Porro nemo non videt talem loquendi modum Scripturæ manifeste supponere per peccatum produci maculam quæ in anima, præterito actu peccati, vere remanet; ergo.

PROB. 2. *Conc. Trid.* Patres Tridentini (sess. 5, can. 2), dicunt Adam *inquinatum* fuisse per inobedientiæ peccatum; dicunt (can. 4) ideo infantes baptizari « ut in eis regeneratione

mundetur quod generatione contraxerunt; » dicunt (can. 5) eos qui fuerunt baptizati esse *immaculatos, puros*; porro his verbis manifeste supponitur maculam per peccatum in anima produci; ergo.

PROB. 3. *Ratione*. Macula peccati dicitur ad similitudinem maculæ in rebus corporalibus. Nam sicut aliquod corpus nitidum maculari dicitur, quando ex contactu et commixtione alterius, nativum amittit splendorem seu nitorem, ut vestis, cum inficitur luto vel oleo; ita anima maculam spiritualem contrahit, dum inordinato voluntatis effectui, qui est veluti quidam animæ tactus, creaturæ adhærens, perdit nitorem seu splendorem quem habebat ex refulgentia luminis divinæ Sapientiæ, et gratiæ sanctificantis : unaquæque enim res, sicut unione ad nobiliora perficitur, ita permixtione cum inferioribus deturpatur et vilescit. Unde D. Thomas, post S. Augustinum (*opusc.* 61) recte ait : « Animam mediam inter Deum et creaturas, conversione ad Deum illuminari, meliorari, et perfici; et conversione ad creaturas obtenebrari, deteriorari et corrumpi » (Cf. S. Th., 1. 2, q. 85, a. 1).

19. **Assertio 2^a.** *Macula peccati mortalis nec est reatus pænæ, nec denominatio mere extrinseca, nec dispositio inclinans ad bonum commutabile, sed privatio nitoris gratiæ sanctificantis connotans peccatum actuale præcedens a quo causatur.*

Diximus 1. *maculam non esse reatum pænæ*, quia reatus pænæ intelligitur, — vel de ordinatione sive activa sive passiva ad pœnam; sed hæc ordinatio est a Deo, macula vero non est a Deo; — vel de condignitate pænæ; sed condignitas ista non est culpa, bene vero proprietas consequens culpam, sicut condignitas præmii est proprietas consequens bonum opus; non enim ideo quis est peccator quia est dignus pœna, sed est dignus pœna quia est peccator.

Diximus 2. *eam non esse denominationem mere extrinsecam a peccato præterito ortam*; nam macula deleri potest; non potest autem annihilari actus peccaminosus præteritus; proinde indelebilis esset denominatio in eo solo fundata. — Insuper homo dicitur et est justus, non ab actu bono qui transiit, sed a forma intrinseca seu gratia; ergo dicitur et est peccator, non

a peccato præterito, sed a privatione istius formæ intrinsecæ.

Diximus 3. *eam non esse dispositionem inclinantem ad bonum commutabile*; nam per justificationem tollitur omnino macula peccati, et tamen non tolluntur omnino pravæ dispositiones et habitus vitiosi; ergo macula non est prava dispositio.

Diximus 4. *eam esse privationem nitoris gratiæ sanctificantis, connotantem peccatum actuale præcedens a quo causatur*. Id constat auctoritate S. Thomæ qui expresse ait (1. 2, q. 86, a. 1 ad 3) : « Macula non est aliquid *positive* in anima, nec significat privationem *solam*, sed significat *privationem* quamdam nitoris animæ in ordine ad suam causam, quæ est peccatum. » — Insuper *prima pars* sic probatur : Macula peccati est id quod primo et per se expellitur per justificationem, cum justificatio impii sit remissio peccatorum; porro quod primo et per se expellitur per justificationem, est privatio gratiæ; gratia enim, ex Concilio Tridentino (sess. 6, cap. 7), est unica causa formalis justificationis; ergo. — *Secunda pars* constat, quia, ut macula habeat rationem culpæ et peccati habitualis, debet esse moralis et voluntaria, proindeque connotare actum voluntatis a quo fuit causata. Ex quo facile intelligitur, quomodo, licet privatio gratiæ non sit nisi una in unoquoque peccatore, sunt tamen in eo maculæ specie diversæ, secundum diversitatem specificam peccatorum ex quibus resultat (S. Th., 1. 2, q. 86, a. 1, ad 3).

In assertionem autem dixi *macula peccati mortalis*; nam macula peccati *venialis*, juxta S. Thomam, non est macula *proprie* et *simpliciter*, sed tantum *secundum quid*; non tollit enim nitem et pulchritudinem *habitualement* animæ, cum non tollat gratiam, quæ est decor animæ; sed impedit ne in actibus *exterius* splendeat, sicut per pulverem pulchritudo faciei fœdatur; quare etiam dicitur quod peccatum veniale non destruit neque minuit habitum caritatis et aliarum virtutum, sed solum impedit eorum *fervorem actualem* (S. Th., 1. 2, q. 89, a. 1; in 4, dist. 6, q. 2, a. 2, ad 1).

II. An sit et quid sit reatus pœnæ?

• Duo quæsitæ breviter solvenda sunt.

20. Quæritur 1. An peccatum inducat reatum pœnæ?

RESP. *affirm.* et probatur — 1. *Scriptura Sacra.* Christus enim ait (*Matth.*, v, 22) : « Qui dixerit fratri suo, fatue, reus » erit gehennæ ignis »; et insuper (*Matth.*, xxv, 46) : « Ibunt » hi in supplicium æternum »; et S. Paulus (*Rom.*, ii, 9) : « Tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum ». — 2. *Ratione.* Justitia enim Dei postulat ut lex moralis sanciat, et satisfactio seu compensatio aliqua requiratur ab eo qui peccando violavit ordinem; ergo qui peccavit remanet propter peccatum subjectus justitiæ Dei vindictivæ, seu ad pœnam obligatus.

21. Quæritur 2. Qualis pœnæ reatum inducat peccatum?

RESP. Juxta D. Thomam (1. 2, q. 46, a. 5, ad 2), « est de ratione pœnæ quod sit *contraria voluntati, afflictiva*, et quod *pro aliqua culpa inferatur.* ».

Proinde, — 1. pœna est *afflictiva*, id est, inferre debet patienti aliquod incommodum sive in corpore, sive in anima; est ergo malum puniti, licet bonum sit respectu Dei punientis; — 2. Pœna est *contra voluntatem*, id est, contra inclinationem voluntatis sive actualement et elicitam, sive saltem naturalem; atque eo magis habet rationem pœnæ, quo magis repugnat voluntati; — 3. Pœna est *in vindictam peccati proprii*; quia si infligatur vel in cautelam peccati futuri, vel in vindictam peccati alieni, non est stricte et simpliciter pœna.

Quoniam vero duplex est malum, positivum et privativum, duplex est pœna : una *positiva*, quæ vocatur pœna *sensus*; altera *privativa*, quæ sita est in privatione bonorum quæ hominibus ex Dei promissione debentur, et vocatur pœna *damni*. Sed de hac duplici pœna actum est in Tractatu de Deo Creatore.

ARTICULUS II.

De gravitate peccati, præsertim de peccato mortali et veniali.

22. Principium 1. Non omnia peccata sunt æqualia, sed sunt alia aliis graviora.

Id expressis verbis in Scriptura continetur (*Joan.*, xix, 2).

Christus dicit Pilato: « Qui me tradidit tibi, majus peccatum » habet. » (*Jer.*, vii, 26): « Pejus operati sunt quam patres » eorum. » (*Thren.*, iv, 6): « Major effecta est iniquitas populi » mei peccato Sodomorum. » — Istam assertionem firmat ratio; etenim si actus moralitas in objecto, fine et circumstantiis consideretur, manifestum est dari objecta, finem et circumstantias pejora alia aliis; si consideretur actus vitiosus in agente, pariter apparet adesse homines qui ad illicita feruntur cum majore in intellectu cognitione, et in voluntate propensione: ergo major erit in eis Dei offensa.

23. Principium 2. Inæqualitas peccatorum *essentialis* in gravitate per se desumitur *ex objecto*, ideoque etiam *ex virtutibus* quibus opponuntur.

Nam ab eodem principio sumitur peccatorum inæqualitas essentialis a quo sumitur eorum species; porro species peccatorum sumitur ex objecto, ut diximus in Tractatu *de Actibus humanis* (n. 75): ergo. Porro, cum virtutes eo nobiliores sint, quo præstantius est objectum circa quod versantur, inde sequitur etiam peccatorum inæqualitatem desumi ex virtutibus quibus opponuntur (S. Th., 1. 2, q. 73, a. 3 et 4). — Hinc inferes peccata contra Deum secundum suam speciem cæterisque paribus esse graviora peccatis quæ sunt contra proximum; pariter homicidium, quod est contra vitam hominis, gravius esse furto, quod est contra bona ejus exteriora; item peccata contra personam publicam esse graviora peccatis contra personam privatam; tandem peccata spiritualia graviora esse peccatis carnalibus.

24. Principium 3. Certum est inæqualitatem peccatorum *accidentalem* desumi *ex circumstantiis* malitiam actus intra eandem speciem aggravantibus; id patet ex dictis in Tractatu *de Actibus humanis* (n. 79). Hinc augetur gravitas peccatorum, — 1. *ex majori deliberatione* intellectus, et *majori intentione* voluntatis; quare minus peccat, qui ex ignorantia, infirmitate, metu, gravi tentatione peccat, quam qui peccat ex malitia, vel ex habitu quem corrigere non curat (S. Th., 1. p. q. 73, a. 6); — 2. *ex conditione personæ in quam peccatur*; persona enim in quam peccatur, est quodammodo objectum peccati; unde

peccatum in personam Deo conjunctiorem, ratione sanctitatis, aut dignitatis seu officii, est gravius; similiter peccatum in personam peccanti conjunctiorem, ut patrem et matrem, vel in personam publicam (*Ibid.*, a. 9 et 10); — 3. ex *conditione personæ quæ peccat*; quia peccata tanto magis alicui imputantur, quanto major est persona quæ peccat in virtute et scientia aut in aliquo alio dono quod habet a Deo, sive quia facilius potest resistere, sive propter ingratitude, sive propter scandalum, sive propter specialem repugnantiam peccati cum peccante (*Ibid.*, a. 10); — 4. ex *circumstantia nocumenti* quod ex peccato sequitur, modo tamen illud fuerit aliquo modo prævisum (*Ibid.*, a. 8).

His positis, dicemus de peccato mortali et veniali, nempe — 1. de discrimine essentiali unius ab altero; — 2. de modo quo ab invicem in praxi distinguuntur.

§ I. De discrimine essentiali inter peccatum mortale et peccatum veniale.

25. Notio utriusque peccati. Ex effectu suum trahit nomen utrumque peccatum. — Peccatum *mortale* dicitur illud quod mortem animæ affert, eam scilicet gratia sanctificante privando, et peccantem reddit æterna pœna dignum. — Peccatum *veniale*, a venia dicitur, quia non excludit principium veniæ quod est gratia.

26. Errores. Lutherani et Calvinistæ contendunt omnia peccata ex natura sua esse mortalia ac damnationem mereri; sed in prædestinatis gravissima quæque dici venialia, quia ipsis non imputantur propter eorum fiduciam in Deum; in reprobis vero minima peccata esse mortalia. — Ab hoc errore non multum recessit Gerson (*Tractatu de vita Spir. S.*), ubi dicere videtur peccatum mortale et veniale non distingui intrinsece, sed soli misericordiæ divinæ tribuendum esse quod venialia non ita severe puniantur.

27. Assertio. *Dantur peccata mortalia, et peccata venialia, ab invicem ex natura sua distincta.*

PROB. 1^a PARS, seu *dari peccata mortalia*; nam — 1. Ex *Scriptura Sacra*, constat dari peccata quæ mortem animæ

afferunt (*Rom.*, I, 32): « Qui talia agunt, digni sunt morte »; (*I Joan.*, III, 14): « Qui non diligit, manet in morte; » (*Rom.*, VIII, 13): « Si secundum carnem vixeritis, moriemini »; constat etiam dari peccata, quæ hominem constituunt reum pœnæ æternæ (*Gal.*, V, 21): « Qui talia agunt, regnum Dei non consequentur »; (*Matt.*, XXV, 41): « Discedite a me maledicti, » in ignem æternum ». — 2. Ex auctoritate *Ecclesiæ*: Concilium Tridentinum (sess. 6, can. 27) ait: « Si quis dixerit nullum esse peccatum mortale, nisi infidelitatis, aut nullo alio quantumvis gravi et enormi, præterquam infidelitatis peccato, semel acceptam gratiam amitti, anathema sit. »

PROB. 2^a PARS, id est, *dari peccata venialia a mortalibus ex natura sua distincta.*

PROB. 1. *Script. S.* In variis Scripturæ S. locis quædam peccata sine ullo respectu ad personas assimilantur rebus levissimis, quædam gravissimis. Sic (*Matth.*, XXIII, 24), quædam comparantur culici, quædam camelo (*Luc.*, VI, 41), quædam festucæ, quædam trabi (*I Cor.*, III, 12), quædam fœno, et stipulæ, superædificatis fundamento quod est Christus: atqui, si omnia peccata ex se essent mortalia, falsæ essent præfatæ comparationes; non enim minutum et leve dici debet quod mortem animæ infert, gehennam ex se meretur: sicut ergo nec festuca ex se excæcare potest, nec culex suffocare, nec fœnum aut palea fundamentum evertere; ita nec peccata istis minutis rebus comparata ex natura sua occidunt et æterna morte reum constituunt. — Et vero juxta Scripturam, quædam peccata committuntur a justis in justitia perseverantibus (*Jac.*, III, 2): « In multis offendimus omnes. » (*I Joan.*, I, 8): « Si diximus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus » et veritas in nobis non est. » (*Prov.*, XXIV, 15): « Septies cadet justus, et resurget »: quæ verba communiter a SS. PP. de peccatis intelliguntur; ergo sunt peccata quæ non auferunt justitiam, et quidem ex natura sua, non vero alia ratione; quia hæc ratio rei extrinseca non supponi debuisset, sed expresse designari.

PROB. 2. *Traditione.* Scilicet — 1. *Conciliis.* Conc. Milevitanum, cui interfuit S. Augustinus, definit (can. 7), Sanctos in

hac vita veraciter dicere : *Dimitte nobis debita nostra*; ergo Sancti habent debita, seu peccata; ergo illa peccata sunt levia, alioquin non essent Sancti (Vide Conc. Trid., sess, VI, cap. et can 7, 23, 25, et sess. 14, cap. 5, et can. 5). — 2. Ex *SS. Pontificibus* qui sequentem Baii damnarunt propositionem (n. 20) : « Nullum est peccatum natura sua veniale, sed omne peccatum meretur pœnam æternam. » — 3. Ex *SS. Patribus*. S. Augustinus (*de Perfect. justitiæ hom.*, cap. 9, n. 20) ait : « Ingressi autem sine macula non absurde etiam ille dicitur,.... qui ad ipsam perfectionem irreprehensibiliter currit, carens criminibus damnabilibus, atque ipsa peccata venialia non negligens munda eleemosynis. » Et (lib. *contra Mendacium*, c. 8, vel n. 19) : « Quis dicat esse peccandum, etiamsi aliud sit damnabile, aliud veniale peccatum ? »

PROB. 3. *Ratione*. — 1. Peccatum est quædam animi infirmitas; ergo sicut sunt quædam infirmitates corporales quæ ex se sunt mortales, quædam autem ex natura sua non mortales, debent esse graves et leves animæ infirmitates, seu peccata ex se mortalia et venialia. — 2. Inter amicos sunt offensæ leves quæ ex se, et non solum ex gratia amici, non dissolvunt amicitiam; ergo similiter erga Deum. Quis enim crederet amitti Dei amicitiam ex aliquo levissimo verbo otioso, aut etiam mendacio jocosio?

Ut autem explanetur per quid formaliter peccatum mortale et veniale constituentur et differant, hæc inquiremus.

28. Quæritur 1. *Quænam sint essentialia inter peccatum mortale et peccatum veniale discrimina?*

Præsupponendum est tanquam certum, discrimen quod ex natura rei inter peccatum mortale et veniale reperitur, non consistere in eo quod *mortale sit contra præceptum, veniale vero contra consilium*, ut Scotus et alii docuerunt. Nam consilium sub nullo peccato obligat, cum homo non teneatur in suis actionibus sequi quod perfectius est; ergo agere contra consilium nullum est peccatum.

1. Porro *primum* ac præcipuum discrimen essenziale inter utrumque peccatum est quod peccatum mortale includat *saltem virtualiter contemptum Dei*, in eo consistentem, ut homo præ-

ferat amorem creaturæ amori Creatoris, et præ amore illius non curet dissolvere amicitiam et conjunctionem cum Deo ultimo fine; veniale vero, hoc ipso quod amicitiam et conjunctionem cum Deo ultimo fine non dissolvit, virtualement hunc contemptum Dei ultimi finis non includit.

2. Ex hoc discrimine, oritur aliud, nempe quod peccatum mortale *caritatem excludat*, non autem veniale; hinc desumitur denominatio illa mortalis et venialis in peccato; caritas enim, qua anima Deo coniungitur, est veluti forma qua vivit vita supernaturali; peccatum ergo quod illam destruit, recte mortale dicitur, utpote causans mortem spiritualem in anima, illud vero quod eam relinquit in subjecto, veniale appellatur, quia non excludit principium veniæ, sed relinquit in subjecto aliquid per quod eam obtinere potest, nempe caritatem.

3. Et exinde *tertium* discrimen sequitur in eo situm, quod peccatum mortale importat defectum ordinis ad ultimum finem, seu *aversionem et deordinationem ab ultimo fine*; veniale vero habet solum deordinationem circa ea quæ sunt ad finem, conservato ordine ad ultimum finem. Cum enim caritas sit quæ ordinat hominem in ultimum finem, inde fit quod peccatum quod caritatem excludit, avertat et deordinet ab ultimo fine, illud vero quod eam non expellit, talem aversionem seu deordinationem non causet.

Hinc inferendum est malitiam peccati mortalis, et malitiam venialis, *essentialiter et specie inter se differre*; nam, ex dictis, inordinatio et malitia peccati mortalis pertingit usque ad finem, et ipsum destruit; inordinatio autem seu malitia peccati venialis non pertingit usque ad finem, sed sistit in ipsis mediis, quæ peccans non refert actualiter ad finem, sed tantum habitualiter; porro inordinatio et malitia pertingens ad finem, essentialiter et specie differt ab illa quæ sistit in mediis; ergo malitia peccati mortalis essentialiter et specie differt a malitia peccati venialis.

29. Quæritur 2. *Utrum peccatum mortale, in ratione offensæ, contineat malitiam et gravitatem simpliciter infinitam?*

Certum est Deum esse infinitum, ac proinde peccatum mortale quod ejus supremam maiestatem lædit sub isto respectu

posse dici infinitum; id fatentur omnes, sed quæstio est an ille respectus sufficiat ut exinde peccatum mortale dici possit et debeat simpliciter infinitum. Graviter hac de re disputant theologi.

Negant multi, quia, inquiunt, gravitas offensæ, cum de actu humano agatur, non desumenda est ex dignitate personæ læsæ in se sumptæ, sed prout ab agente cognoscitur; porro licet Deus sit in se infinitus, attamen ejus dignitas non cognoscitur a peccatore nisi finito modo; ergo finita tantum dici debet offensa ab eo facta.

Affirmant alii non pauci hac ratione potissimum ducti : crescit offensa ratione personæ læsæ; porro in peccato persona læsa est infinita non tantum in se, sed etiam in mente agentis, non quidem directe et positive in eo sensu quod peccator habeat ideam comprehensivam hujus infinitæ Dei dignitatis, sed quatenus intelligat Deum esse infinitum et nulla perfectione carere; porro illud sufficere videtur ut peccatum mortale simpliciter dici possit infinitum. — Quidquid sit, apud omnes certum est peccati mortalis malitiam esse indefinitam, et intelligentia humana superiorem, quia hæc malitia crescit dignitate personæ offensæ, quæ est summa, et vilitate personæ offendentis, quæ est infima. Hæc sane sufficiunt ut peccatum mortale toto corde detestemur, et potius millies mori eligamus quam novum admittere peccatum mortale.

30. Quæritur 3. *Utrum peccatum veniale sit offensa Dei?*

RESP. *Peccatum veniale esse proprie offensam Dei, etsi levem.* Nam ad offensam proprie dictam requiritur et sufficit ut actio displiceat illi qui ea offenditur, et insuper ut ejusmodi sic sit contra illum, ut is de ea juste conqueri possit; priore enim conditione constituitur *offensa*, posteriore constituitur *offensa personalis*. Porro utrumque convenit peccato veniali; nam — 1. omne peccatum veniale, utpote cum bonitate Dei aliquo modo pugnans, illi displicet; — 2. est etiam actio de qua Deus juste conqueri potest, cum sit transgressio præcepti, quam sub sua displicentia, et etiam sub culpa et pœna prohibuit; ergo.

§ II. De modo quo peccatum mortale et veniale ab invicem in praxi distinguuntur.

Tria sunt quærenda :

31. Quæritur 1. *Quid requiratur, ut adsit peccatum mortale aut veniale?*

RESP. 1. — Ut adsit peccatum *mortale* tria requiruntur : — 1. *Plena advertentia*, id est, cognitio vera rei, in se vel in causa, et simul præcepti ad illam respicientis; nihil enim volitum quin præcognitum (Cf. Tract. *de Act. hum.*, n. 100 et seqq.). — 2. *Consensus plenus* qui sequitur plenam advertentiam et datur cum plena libertate, id est, cum ea libertate qua homo vere dominus est actus sui; hæc proinde libertas non excludit aliquam voluntatis repugnantiam; unde peccabant, et quidem graviter, qui suppliciorum metu Christo renuntiabant (*Ibid.*, n. 107 et seqq.). — 3. *Materia gravis*, in se vel ratione circumstantiarum; quia, si materia esset levis, non daretur proportio inter obligationem et objectum præcepti.

RESP. 2. Ut adsit peccatum *veniale*, requiruntur et sufficiunt advertentia aliqua, etiam exigua, ad malitiam actus, et aliquis voluntatis consensus quantumvis imperfectus.

32. Quæritur 2. *Quandonam peccatum judicari debeat mortale aut veniale ex genere suo?*

Peccatum est mortale aut veniale *ex genere suo* vel *per accidens*.

Peccatum *mortale ex genere suo* illud est quod habet in se, seu in genere suo, quod sufficit ad peccatum mortale, seu est illud quod potest esse mortale sine additione alterius malitiæ, v. g., furtum. Si autem peccati materia esset semper gravis, ut in blasphemia, peccatum diceretur grave *ex toto genere suo*. — Peccatum mortale *per accidens* illud est quod mortale evenit ob circumstantiam actui accidentalem, v. g., furtum unius franci ad se inebriandum; finis reddit illud furtum mortale.

Peccatum *veniale ex genere suo* illud est quod nequit esse mortale nisi ob circumstantiam accidentalem, seu quod non potest esse mortale sine additione alterius malitiæ, v. g., mendacium officiosum. — Peccatum veniale *per accidens* illud est

quod in se habet quod sufficit ad peccatum mortale et fit veniale ob carentiam alicujus conditionis ad peccatum mortale requisitæ, v. g., advertentiæ plenæ in blasphemia.

RESP. Illud peccatum est *mortale ex genere suo* quod gravem habere difformitatem deprehenditur *ex Scriptura sacra*, vel *ex consensu Ecclesiæ*, vel *ex communi doctorum sententia*, vel *ex ratione*.

1. *Ex Scriptura S.*, ut patet; quoties ergo in Scriptura aliquod peccatum dicitur dignum morte, excludere a regno cœlorum, execrandum, abominabile... judicandum est mortale. Sic sunt mortalia sequentia peccata: Fornicatio, immunditia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitia, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, homicidia, ebrietates, comessiones, et his similia; quia de illis asserit S. Paulus (*Gal.*, v, 21): « Quoniam qui talia agunt, » regnum Dei non consequentur. »

2. *Ex consensu Ecclesiæ*. Ecclesia est veritatis firmamentum ac columna, et infallibilis in materia morum; unde peccatum aliquod haberi debet ut mortale, quando Ecclesia, sive in conciliis, sive per SS. Pontifices, sive per Traditionem uniformem Patrum, sive per documenta quæ fidelibus ubique tradit, docet illud esse mortale. Hinc simonia habetur ut peccatum lethale.

3. *Ex communi theologorum sententia*, quia temerarium est recedere a doctrina eorum qui rem mature expenderunt, et qui ut Ecclesiæ sententiæ interpretes habendi sunt. Hinc omissio voluntaria unius horæ in breviario judicatur peccatum mortale.

4. *Ex ratione*; quia ratio nobis a Deo data fuit ut actus nostros morales regat, esque quædam veluti participatio luminis æterni. Hinc lethalia judicantur peccata quæ gravem injuriam Deo inferunt, ut peccata contra fidem, spem, caritatem, vel notabile damnum proximo, ut contumelia, detractio, vel gravem injuriam in ipso operante, ut ebrietas. — Verum cum fallibilis sit ratio, non est ipsi nimis fidendum; sed aliis regulis potius insistendum; nam, ut ait S. Aug. (in *Ench.*, cap. 79, vel 21): « Sunt quædam quæ levissima putarentur, nisi in

Scripturis demonstrarentur graviora. Quis enim dicentem fratri suo, *fatue*, reum gehennæ putaret, nisi veritas diceret? »

Ergo peccatum judicandum est *veniale ex genere suo* quando nec ex Scriptura sacra, nec ex Ecclesiæ sensu, nec ex communi doctorum sententia, nec ex ratione habere cum lege gravem difformitatem deprehenditur.

33. Quæritur 3. *Quandonam judicari debeat peccatum mortale fieri veniale per accidens, et vice versa?*

RESP. 1. Peccatum mortale fieri potest *veniale per accidens*, vel ob *imperfectionem advertentiæ aut consensus*, vel ob *levitatem materiæ*; id patet ex supra dictis.

1. *Omne peccatum ex genere suo mortale, nullo prorsus excepto*, potest fieri veniale, ob imperfectionem advertentiæ aut consensus; signa autem utriusque imperfectionis exposuimus in Tractatu *de Actibus humanis* (n. 102, 109).

2. Peccatum mortale *ex toto* genere suo non potest fieri veniale ob levitatem materiæ; quia parvitatem materiæ non admittit. — Hujusmodi autem sunt peccata quæ sunt directe contra Deum et religionem, ut infidelitas, desperatio, odium Dei, blasphemia, perjurium, simonia, etc., vel quæ sunt contra sacramenta, ut sacramentorum iteratio, sigilli sacramentalis fractio, violatio jejunii Eucharistici, etc., vel quæ gravem in peccatore important deformitatem et corruptionem, ut ebrietas, luxuria.

3. Peccatum mortale *ex genere suo, sed non toto*, potest fieri veniale ob parvitatem materiæ, ut patet in furto unius assis. — Quomodo autem æstimanda sit gravitas et levitas materiæ, diximus in Tractatu *de Legibus* (n. 70).

RESP. 2. Peccatum *veniale ex genere suo fit mortale per accidens* quando illi adjungitur circumstantia mortaliter mala: porro sex modis potest adjungi hæc circumstantia mortaliter mala.

1. *Ratione dispositionis actualis vel virtualis in agente.* Dispositio actualis vel virtualis in agente duplici modo potest esse circumstantia graviter mala, quando scilicet ex conscientia erronea agens putat actionem esse mortaliter malam quamvis sit tantum leviter mala, et quando ita dispositus est ut vellet ac-

tionem facere etiamsi esset graviter prohibita. — Dicitur *actualis dispositio vel virtualis*; nam habitualis dispositio non sufficit ad novum peccatum faciendum.

2. Ratione *finis agentis*, v. g., si quis mentiatur ut alium inducat ad missam non audiendam die dominica.

3. Ratione *scandali*, v. g., si quis mentiatur prævidens alios exinde excitandos fore ad blasphemandum.

4. Ratione *periculi*, id est, si ob peccatum veniale agens se exponat periculo peccandi mortaliter : sic otiosa conversatio est peccatum veniale, et fit mortale si prævideatur periculum grave consentiendi pravis cogitationibus.

5. Ratione *contemptus*. Iste contemptus est vel legis vel legislatoribus, ut explicatur in Tractatu *de Legibus* (n. 74).

6. Ratione *multiplicationis materiæ*. Quamvis peccata venialia, quantumvis multiplicata, non possint constituere unum mortale; attamen certum est multiplicationem materiæ efficere posse ut veniale peccatum evadat mortale. Duplici autem modo multiplicari possunt parvæ materiæ, quatenus nempe *unam* numericam obligationem vel *plures* numero obligationes respiciunt. — 1. Equidem quando parvæ materiæ multiplicatæ *respiciunt plures numero obligationes*, non possunt unum peccatum mortale constituere : sic non peccat mortaliter, saltem ratione multiplicationis materiæ, qui singulis diebus festis modicum laborat, qui singulis diebus jejunii modicum quid manducat; quia hæ materiæ inter se non uniuntur, nec efficiunt aliquid grave contra aliquod præceptum sigillatim sump-tum. — 2. Quando autem illæ parvæ materiæ multiplicantur relative *ad unam numero obligationem*, ex ista multiplicatione dari potest facile gravis transgressio, et proinde peccatum mortale : sic qui plures psalmos, repetitis vicibus, omittit in eodem officio unius diei; vel qui eodem die jejunii sæpius parum comedit; vel qui eodem die festi sæpius laborat, peccatum mortale facile committere possunt; nam hæ parvæ materiæ simul junguntur et notabilem transgressionem constituere possunt.

34. Scholium. *Pro praxi confessorii.* — 1. Meminerit confessorius rem esse periculosissimam definire utrum sit pecca-

tum mortale, nisi habeatur auctoritas expressa Scripturæ aut Ecclesiæ, vel evidens ratio, imo limites inter peccatum mortale et veniale sæpe sæpius nullo modo determinari posse; non sit igitur pronus ad judicandum aliquod peccatum esse mortale sive objective, sive subjective, nisi de eo certo constet. Et sane multum a vero aberraret, qui nullum esse putaret tutiorem modum salvandi animas, quam eas per vias rigidiores ducere; siquidem accideret e contra ut pœnitentes, adhuc forsitan in virtutibus debiles et infirmi, hac audita rigidior doctrina, credant esse mortalem culpam, ubi nulla est, aut est levis tantum, sed tamen rei difficultate victi, ex erronea conscientia mortaliter peccent et damnentur. Cæterum, ut bene advertit S. Ligorius, confessarius non est iudex opinionum quas sequi tenetur pœnitens. Quapropter in vero dubio de rei gravitate vel levitate, aut pro benigniore sententia ipsi standum est, aut abstinendum a decisione, resque est divino iudicio relinquenda (S. Lig., *Moral. syst.*, n. 89; *de Pœnit.*, n. 604, 605; S. Bonavent., S. Raymund., S. Antonin. et al. doct. ibid. cit.).

2. Quod *ad peccata venialia* attinet, omni cura satagere debet confessarius, ut pœnitentem ab eis liberet, præsertim ab eorum frequentia quæ ex plena advertentia committuntur; alioquin non satisfaceret muneri suo; qui enim non curat vitare venialia, paulatim in mortalia decideret (*Eccli.*, xix, 1; *Luc.*, xxi, 10; cf. S. Th., 1. 2, q. 88, a. 3).

ARTICULUS III.

De mutua peccatorum ab invicem distinctione.

35. Cum Concilium Tridentinum definierit (sess. xiv, can. 7) jure divino necessarium esse ad remissionem peccatorum in sacramento pœnitentiæ obtinendam confiteri omnia peccata mortalia, sive quoad speciem et circumstantias quæ peccati speciem mutant, sive quoad numerum, inde oritur quæstio de modo quo distinguitur tum species tum numerus peccatorum.

Agendum igitur de distinctione specifica, et de distinctione numerica peccatorum,

§ I. De distinctione specifica peccatorum.

Peccata specificè distinguuntur quando habent malitiam diversæ naturæ et rationis, ita ut alia ab aliis essentialiter differant; sic homicidium et mendacium sunt peccata specie distincta.

36. Quæritur 1. *Undenam oriatur distinctio specifica peccatorum?*

Tres sunt opiniones : — quidam cum Soto enim dicunt peccatorum specificam distinctionem desumi ex *diversa honestate virtutum* quibus opponuntur; sic negatio veritatis revelatæ, desperatio, odium Dei, inter se specie differunt, quia virtutibus diversis opponuntur, nempe fidei, spei et caritati; — alii cum Vasquez dicunt peccata esse diversa ex eo quod violantur *præcepta moraliter diversa* : sic omissio Missæ die festo, omissio jejunii præcepti, omissio confessionis annuæ vel communionis paschalis specie differunt; — alii tandem cum D. Angelico dicunt peccata esse diversa ex eo quod eorum *objecta sunt specie distincta in esse moris*; sic homicidium, furtum, detractio specie differunt, quia eorum objecta sunt in esse moris distincta, scilicet violatio juris alieni in bono vitæ, vel in bonis fortunæ, vel in fama.

Sed hæ omnes sententiæ sunt aliquo sensu veræ, imo nec ab invicem differunt nisi modo loquendi. Nam objecta non possunt esse in esse moris distincta, nisi quia pertinent ad diversas virtutes, vel ad præcepta moraliter diversa. Pariter virtutes non sunt diversæ nisi quia habent objectum moraliter speciale et distinctum. Tandem præcepta ipsa non sunt moraliter distincta nisi quia fundantur motivis virtutum specialium, et habent objecta in esse moris distincta.

Ergo in statuenda distinctione specifica peccatorum, non attendendum est ad *multiplicitatem* præceptorum, sed ad præceptorum *motiva*. — Nam etsi plura sint præcepta de eodem objecto, si unum est commune eorum motivum, talia præcepta non sunt moraliter distincta; sic in furto unica est malitia quamvis prohibeatur jure tum naturali, tum divino positivo, tum ecclesiastico, tum civili. — Quando autem præcepta

lata sunt propter motiva diversarum virtutum, qui illa præcepta non servat, peccat contra diversas virtutes, et ideo in illius actu plures sunt malitiæ. Sic qui injuste percutit clericum, peccat contra justitiam et contra religionem ex cujus motivo lata est lex ecclesiastica prohibens percussione[m] clerici sub excommunicationis pœna.

37. Quæritur 2. *Quænam regula dignoscatur distinctio specifica peccatorum?*

Peccata sunt specie diversa, quando adest oppositio *diversis virtutibus*, vel *diversis functionibus* aut *officiis* ejusdem virtutis, vel eidem virtuti, sed *modo contrario*, vel demum eidem virtuti, *modo diverso*.

Nulla enim habentur peccata specie distincta, quibus non applicetur præsens regula, quæ ideo legitima est. Ad illud demonstrandum, sufficiat percurrere varias partes hujus regulæ; scilicet: — 1. Quando adest oppositio *diversis virtutibus*, v. g., fidei et caritati; res evidens est; hinc hæresis, desperatio, odium Dei, perjurium, furtum, mendacium, etc., sunt peccata specie diversa. — 2. Quando adest oppositio *diversis functionibus* seu *officiis* ejusdem virtutis; ab omnibus enim admittitur deformitatem idololatriæ non esse ejusdem speciei ac deformitatem superstitionis, quia idololatria opponitur illi officio virtutis religionis quod vetat ne cultus divinus alteri quam Deo reddatur; superstitio vero adversatur alteri officio, quod præcipit ut cultu legitimo Deus colatur; ergo utrumque peccatum habet oppositionem specie diversam cum lege religionis; ergo adsunt peccata specie diversa, quando est oppositio *diversis functionibus* ejusdem virtutis. — 3. Quando adest oppositio eidem virtuti *modo contrario*; si enim eadem virtus læditur contrario modo, dici nequit eandem esse in utraque violatione oppositionem cum virtute, seu lege: sic avaritia non habet certe eandem oppositionem cum liberalitatis virtute quam prodigalitas; sic etiam desperatio et præsumptio opponuntur eidem virtuti spei, sed modo contrario. — 4. Quando adest oppositio eidem virtuti *modo diverso*; etenim eo ipso quod diverso modo peccetur contra præcepta ejusdem virtutis, adest oppositio diversa cum virtute, seu

lege; ergo et peccata specie diversa : sic calumnia qua falsa crimina proximo tribuuntur, habet cum caritate oppositionem specie diversam a detractioe quæ proximo peccata falsa non tribuit, sed crimina vera, quamvis occulte patrata; ergo adsunt peccata specie diversa quando est oppositio eidem virtuti modo diverso.

38. Quæritur 3. *An et quomodo circumstantiæ speciem mutant?*

Circumstantiæ speciem peccatorum mutant quando ex iis circumstantiis violantur præcepta diversarum virtutum, vel præcepta diversarum functionum ejusdem virtutis, vel præcepta ejusdem virtutis modo contrario aut diverso : sepositis his casibus circumstantiæ non mutant peccatorum speciem, sed peccata vel augment, vel minuunt, vel erga illa indifferentes sunt.

Circumstantiæ autem septem sunt numero et sequenti versiculo continentur :

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur quomodo, quando.

1. Quis, seu subjectum actus vel persona agens, mutat speciem peccati in triplici casu. — **1.** In materia *castitatis*, quando persona est conjugata, vel sacra, vel consanguinea....; quia, præter obligationem ex sexto decalogi præcepto deductam, adest specialis obligatio justitiæ erga conjugem, religionis erga Deum, reverentiæ erga parentes. — **2.** In materia *caritatis*, si obligationi caritatis addatur obligatio justitiæ vel officii, v. g., in magistratu vel in parocho. — **3.** In *quacunque materia*, quando præter obligationem generalem rei præscriptæ, datur specialis obligatio agenti propria et proveniens ex voto, vel juramento, vel promissione, vel officio, vel pacto.... : sic qui tenetur ad jejunandum ex voto et ex lege ecclesiastica, non jejunando peccat contra religionem et contra obedientiam Ecclesiæ debitam.

2. Quid, seu objectum, potest mutare quandoque speciem. — **1.** Ratione *qualitatis* rei vel personæ; si persona vel res sit sacra, datur peccatum sacrilegii; si sit persona conjugata, adest injustitia in materia luxuriæ; si sit consanguinea, incestus

malitia aut irreverentiæ erga parentes. — 2. Ratione *nocumenti* sive proprii, sive alieni; *proprii*, si quis, v. g., furando sese morti objiceret, foret specialis malitia ob præceptum non exponendi vitam sine sufficienti ratione: item si quis ludendo in locis prohibitis se conjiceret in periculum proximum ebrietatis. Ratione *nocumenti proximi*, v. g., si quis vacando venationi prohibitiæ versaretur in periculo proximo aliquem occidendi. Item si quis esset causa ruinæ spiritualis proximi illum ad peccandum inducendo, tunc duplex adesset nova species malitiæ, scilicet contra caritatem et contra virtutem ad cujus violationem inducitur proximus, v. g., contra temperantiam, si de ebrietate ageretur. Id sat facile admittitur pro scandalo *directo*; utrum autem idem dicendum sit pro scandalo *indirecto* (quod existit quando quis, v. g., se inebriat prævidens, quamvis id non intendat, alios exemplo suo ad ebrietatem fore alliciendos), controvertitur. — 3. Ratione *quantitatis* nunquam mutatur species, sed augetur peccatum, ut fit in furto.

3. *Ubi*, seu locus, mutat speciem. — 1. Ratione *sacrilegii*, quando in loco sacro efficiuntur actus hanc loci sanctitatem lædentes, v. g., effusio sanguinis in Ecclesia, vel quando res sacræ fiunt in loco indebito, v. g., Missæ celebratio in loco communi sine sufficiente causa. — 2. Ratione *scandali*, quando res inhonesta fit in loco publico.

4. *Quibus auxiliis*, seu media adhibita, novam malitiam quandoque peccato addunt. — 1. Ob *sacrilegium* si adhibeantur res sacræ. — 2. Ob *irreligiositatem* si fiat pactum cum diabolo. — 3. Ob *scandalum* si alii ut auxiliores eligantur ad scelus patrandum.

5. *Cur*, seu finis operantis. — Si finis iste sit *moraliter diversus a fine operis*, nova erit in peccato malitia, ut si quis furetur ad se inebriandum. — Si autem finis sit *ejusdem generis ac finis operis*, v. g., si quis furetur scalam uni ut pecuniam furetur alteri, non mutatur species, sed peccatum fit majus aut potius novum additur peccatum, a priore numero non specie distinctum.

6. *Quomodo*, seu modus quo fit actus malus. Ista circumstantia potest interdum mutare speciem peccati novam addendo

malitiam : sic — 1. Modus *violentiae* injuriosae constituit rapinam in furto; hæc habet malitiam specie distinctam, ob specialem modum lædendi justitiæ virtutem; sic — 2. Modus detrahendi coram ipsa persona cui detrahitur, addit detractiōni malitiam contumeliæ; sic — 3. Modus *sævitiæ* in cadaveribus occisis confert homicidio malitiam feritatis; sic — 4. Modus *peccandi ex contemptu formali*, ex inobedientia, ex ingratitude, ex odio formali, ex invidia, etc., dat peccato propriam istorum malitiam; ad quod tamen requiritur ut expressa voluntate intendatur; alioquin hæ malitiæ erunt tantum circumstantiæ generales quæ in omni peccato reperiuntur. Sic, v. g., sine aliquo contemptu legis divinæ nullum existit peccatum, unde hæc circumstantia specialem malitiam peccato non tribuit, nisi fuerit formaliter habita. Similiter dicendum est de inobedientia, ingratitude, odio ac aliis circumstantiis. — Sæpe sæpius modus actionis peccatum auget in eadem specie, v. g., ob majorem cognitionem vel vehementiorem voluntatem.

7. *Quando*, seu tempus actionis. Circumstantia temporis, v. g., diei dominicæ vel festivæ, non habet specialem oppositionem cum lege ac proinde novam non addit malitiam peccatis; peccata enim nullo modo dici possunt in sensu Ecclesiæ opera servilia diei dominicæ sanctificationem lædencia. — Circumstantia autem temporis, sumpta pro temporis mora quo perseverat actio peccaminosa, nunquam mutat peccati speciem, sed sæpe peccatum auget, v. g., in pravis cogitationibus. — Si daretur præceptum speciale de re præfixo tempore facienda vel omittenda, istud tempus non esset mera circumstantia, sed ad substantiam præcepti pertineret : sic qui venatur die dominica tempore missæ, non peccat præcise quia venatur hoc tempore, sed quia missam præscriptam non audit.

§ II. De distinctione numerica peccatorum.

39. Status quæstionis. Peccata numero distinguuntur, quando plura sunt peccata, ita ut numerari possint, sive sint ejusdem, sive sint diversæ speciei.

Certum est peccata *specie diversa* esse a fortiori numero dis-

tincta; nam ubi sunt duæ species peccatorum, manifeste unicuique non est peccatum. Hinc furtum et mendacium duo constituunt peccata.

Sed quandonam peccata sint numero distincta *in eadem specie*? Hæc est materia ad modum difficilis, juxta S. Ligorium, circa quam doctores valde laborant et dissentiunt.

40. Principium. *Peccata sunt numero distincta, seu multiplicantur in eadem specie, ex duplici fonte, nempe ex numero actuum moraliter interruptorum, et ex diversitate objectorum totalium.*

Prima pars constat, quia quoties actus est in se completus, non potest dici continuatio præcedentis, nec initium actus subsequenter, sed habet suam moralitatem propriam, et numerice distinctam.

Secunda pars constat, quia objectum est quodammodo forma actus, ut docet S. Thomas (1. 2, q. 18, a. 2); ac proinde ubi sunt plura numero objecta moralia, plures sunt numero actus; ubi vero unum est objectum, unus est actus (Gury, edit. Dumas, n. 160).

I. De multiplicitate actuum moraliter interruptorum.

41. Varii modi quibus actus interrumpuntur. Actus morales triplici modo interrumpi possunt: — 1. per *retractationem*, seu quando prioris actus voluntas revocatur per contrariam voluntatem; hæc enim retractatio impedit quin posterior actus possit cum priore in unum moraliter actum coalescere; — 2. per *cessionem voluntariam ab actu*, seu quando voluntas deliberate convertitur ad aliquid impossibile cum priore actu intento; adest enim retractatio interpretativa; — 3. per *cessionem involuntariam* et quasi naturalem, satis diuturnam tamen, ut prudentum iudicio unus actus cum alio non coalescat; v. g. per somnum, distractionem involuntariam, occupationem necessariam.

Sed hæc sunt quasi principia generalia, quæ nunc sunt actibus diversi generis applicanda. Distinguendi sunt autem: — actus mere interni, complacentiæ scilicet aut desiderii inefficacis; — actus interni desiderii efficaciter ad actum externum

tendentis, seu actus interni exterius consummandi; — actus externi, seu exterius consummati.

42. Principium 1. Actus *mere interni*, sine ullo ordine ad effectum exteriorum, moraliter interrumpuntur, non tantum per retractationem, sed etiam *per cessationem voluntariam*, imo et aliquando *per quamlibet cessationem involuntariam*, seu naturalem et physicam.

Nam sunt totidem actus voluntatis completi et distincti. Sic qui actum internum odii in proximum elicuit, et post somnum, aut aliquam distractionem eum iterum renovat, duo peccata committit. — Hinc pœnitens debet in confessione exprimere, si possit, quoties tentationi internæ consenserit; aut si non possit, quia pravus animus fuit diuturnus, tunc sufficit fateri tempus in quo cum tali animo perseveraverit, explicando saltem in genere, an illæ interruptiones fuerint notabiliter raræ, vel frequentes.

Dixi autem *aliquando per cessationem involuntariam*, quoties nempe interruptio est notabilis, sed si intervallum breve tantum intercesserit, plures actus interni ex eodem passionis impetu ordinarie procedunt, proindeque unum peccatum mortale constituunt (S. Lig., lib. 5, n. 37; Gury, n. 162).

43. Principium 2. Actus interni *exterius consummandi*, seu *actus desiderii efficaciter ad externam actionem tendentis*, (qui tamen ad ipsam operis executionem non perveniunt), moraliter interrumpuntur, sive *per retractationem formalem*, sive *per retractationem implicitam*, id est, per actionem, quæ tali desiderio seu proposito repugnat, sive *per cessationem valde diuturnam*; sed non interrumpuntur per cessationem ordinariam præsertim naturalem.

Quale debeat esse temporis intervallum, ut cessatione multiplicentur actus, non absolute definiri potest; siquidem id pendet ab intensitate ipsius propositi, et a variis circumstantiis personarum ætatis, sexus, indolis, etc. S. Ligorius putat (lib. 2, n. 39) difficulter posse impetum unius propositi protrahi plusquam ad duos vel tres dies (Gury, *Ibid.*).

Dixi *qui ad operis executionem non perveniunt*, quia si huiusmodi desideria ad effectus externos procedunt, de iis iudicandum est juxta subsequens principium.

44. Principium 3. *Actus externi moraliter interrumpuntur per solam retractationem positivam et formalem; nunquam vero interrumpuntur per cessationem etiam voluntariam (quantumvis diuturnum intercedat temporis intervallum), quando nempe, licet plures et physice interrupti, procedunt ex uno eodemque impulsu voluntatis, et tendunt ad unum eundemque actum externum completum perficiendum; ratio est, quia tunc unum quid morale efficiunt, quod non completur, nisi consummato actu principaliter intento.*

45. Corollarium 1. *Unicum peccatum committunt, — qui uno impetu ac fervore iræ, odii aut alterius passionis, evomit blasphemias, vel plures contumelias in aliquem conjicit, aut percussiones repetit, vel detractiones multiplicat; unum numero peccatum committit, quia prior voluntas virtualiter perseverat, et in ea actus illi repetiti uniuntur moraliter ad integrandum unum peccatum mortale; — qui plures simul fidei articulos negat, quia unicum est fidei motivum, unicus est etiam motus voluntatis; — qui ex voluntate occidendi inimicum, parat gladium, ascendit in equum, iter aggreditur, ac tandem occidit, unum pariter numero peccatum committit, quamvis sæpe repetat, vel interrumpat ejusmodi voluntatem; — qui ex intentione occidendi efficit plures actus ex se lethaliter malos, v. g., multa infligit vulnera priusquam occidat, unum numero peccatum homicidii committit, modo tamen illi actus secundarii ordinentur ad actum principalem et non habeant malitiam specie diversam aut numero; ita si quis ad furandum unius pecuniam, alterius scalam subripiat; modo etiam actus præparatorii non positive retractentur, et iterum postea continentur, aut non fuerit intentio in illis sistendi; — actus qui sequuntur actum principalem non constituunt novum peccatum, si referantur ad priorem actum principalem.*

46. Corollarium 2. *Plura vero committunt peccata — qui furari statuens, et postea peccati pœnitens, voluntatem hanc abjicit, atque eam, brevissimo licet interposito tempore, resumat; prior enim actus voluntatis fuit retractatus, ideoque posterior ab eo distinguitur; — sacerdos qui prius voluit solummodo omittere matutinum, et postea non vult reliquas*

horas recitare; duo sunt enim actus voluntatis plane distincti.

II. De diversitate objectorum totalium.

47. Definitur objectum totale. Eo nomine vocatur in præsentī quæstione illud objectum quod vel *ex sua natura*, vel *ex modo quo intenditur*, quid unum et integrum, seu *unum totum morale*, in se constituit, ita ut neque pars, neque complementum sit alterius. — Sic homicidium est objectum moraliter totale, item furtum, item fornicatio, etc., licet his peccatis parandis actus prævii præmittantur, quæ varia habent objecta, v. g., pro homicidio, arma quærendo, insidias struendo, pluries percutiendo, quia omnia ista objecta ad objectum principale ordinantur; si vero in se intendantur, quin ordinentur ad objectum principale, habenda sunt ut objecta totalia.

48. Principium. Quoties violantur, etsi unico actu, obligationes, sive *specifice*, sive *numerice* distinctæ, objecta *dicenda sunt moraliter* in se totalia, et ab aliis distincta; nam objecta in genere moris constituuntur et ab invicem distinguuntur ratione obligationum ad quas respectum habent. Sic, quia violantur obligationes *specifice* distinctæ, conjugatus, qui cum alterius uxore adulterium committit, uno actu duplicem injustitiæ malitiam contrahit, unam scilicet contra propriam uxorem, alteram contra maritum alterius; sic, quia violantur obligationes *numerice* distinctæ, qui uno actu tres homines occidit, tres in eodem actu exhibet malitias numero distinctas, quia unusquisque vir occisus jus proprium et distinctum ad propriam vitam habet; idem dicendum est de actu interno voluntatis tres occidendi homines, de tribus detrahendi.

49. Corollarium 1. *Unicum* committunt peccatum, — sacerdos qui integrum officium vult una die omittere; singulæ enim horæ ordinantur ad unum officium complendum, unamque obligationem constituendam; — qui summam aliquam determinatam pecuniæ furari intendens, pluribus vicibus, ne detegatur, eam subripit; furta enim singula ex intentione voluntatis in unum coalescunt, unumque ideo objectum morale constituunt; — qui de una persona coram pluribus detrahit;

jus enim ad famam unicum est apud omnes, proinde unicum est objectum morale.

50. Corollarium 2. *Plura* vero committunt peccata, — qui officium divinum per plures dies omittere statuit; licet enim illæ omissiones ex una eademque voluntate oriantur, versantur circa obligationes numero distinctas; — pariter qui jejunium per plures dies, v. g., per totam quadragesimam omittere proponit, ob eandem rationem; — qui pluribus vicibus ex eadem pecuniæ massa furatur, quin totam auferre ab initio statuerit; singula enim furta objectum in se completum et distinctum constituunt; — qui unico actu de pluribus personis detrahit; unaquæque enim persona jus habet distinctum ad famam; ac proinde violantur obligationes numerice distinctæ (Ita Gury, n. 163, 165).

51. Scholium. *Pro praxi confessarii.* Etsi regulæ de distinctione specifica et numerica peccatorum dentur ad confessionis integritatem in sacramento pœnitentiæ quam perfectissime procurandam, non tamen mathematicæ, sed moraliter et cum justo moderamine sunt applicandæ; siquidem, — 1. nullatenus necessarium est quod pœnitens, cum examen ante confessionem instituit, explicitam sibi rationem reddat de diversis speciebus et numero peccatorum; — 2. nec ipse confessarius tenetur, dum pœnitentem peccata declarantem audit, supradictas distinctiones específicas atque numerationes in propria mente explicite facere; — 3. sed id unum requiritur et sufficit, quod scilicet confessio ita sit integra, ut confessarius ex ea possit, si libeat, species et numerum peccatorum deducere juxta regulas supra statutas; — 4. quin etiam hoc ipsum non est necessarium (ut sequitur ex dictis in *Tractatu de Pœnitentia*, n. 132), nisi quatenus declaratio adeo integra pœnitenti sit moraliter possibilis, nec ab ea propter oblivionem inculpabilem aut aliam causam excusetur.

CAPUT II.

DE PECCATIS IN SPECIE.

52. Distinguuntur species peccatorum. — I. Peccatum, secundum generalissimam acceptionem, dividitur in peccatum *originale*, quod ab Adamo derivatur et in ejus posteros per generationem transfunditur, et peccatum *personale*, quod ab alio derivatur, sed propria voluntate peccantis committitur.

II. Peccatum *personale* dividitur in actuale et habituale. — Peccatum *actuale* est actus seu omissio difformis regulis morum. — Peccatum *habituale* est macula, quæ in anima relinquitur ex peccato actuali.

III. Peccatum *actuale* multipliciter dividitur.

1. Dividitur in mortale et veniale. — Peccatum *mortale* illud est quod mortem infert animæ, eam privando gratia sanctificante et avertendo ab ultimo fine. — Peccatum *veniale* nec gratia privat, sed ejus fervorem tantum minuit, nec avertit ab ultimo fine, sed ab eo divertit, ejusque consecutionem retardat (S. Th., 1. 2, q. 72, a. 5).

2. Dividitur in peccatum commissionis et omissionis. — Peccatum *commissionis* consistit in productione alicujus actus difformis regulis morum, et pugnat cum præcepto negativo. — Peccatum *omissionis* est carentia seu privatio alicujus actus debiti, et pugnat cum præcepto affirmativo (*Ibid.*, a. 6).

3. Dividitur in peccata carnalia et spiritualia. — Peccata *carnalia* perficiuntur in delectatione carnali, ut gula et luxuria. — Peccata *spiritualia* perficiuntur in delectatione spirituali, et in sola apprehensione alicujus rei concupitæ consumantur, ut superbia, invidia (*Ibid.*, a. 2).

Prima plus habent de conversione ad creaturas, quam de aversione a Deo; secunda vero plus de aversione, quam de conversione. — Unde ista quoad culpam sunt graviora, illa

quoad adhæSIONEM majora. — Demum, ut ait S. Gregorius Magnus (*Mor.*, lib. 33, cap. 11), « peccata carnalia sunt minoris culpæ, et majoris infamiæ. » Minoris quidem culpæ, quia ad illa impellimur pluribus et vehementissimis incentivis; majoris vero infamiæ, quia sunt circa delectationes illas quæ sunt nobis et brutis communes, unde superbi sæpe in peccata illa carnalia justo Dei judicio prolabantur, ut confundantur et humiliantur.

4. Dividitur in peccata contra Deum, contra seipsum et contra proximum. — Triplex enim ordo in homine debet esse, unus ad Deum, cujus legibus debet subdi, aliud ad seipsum, quatenus in his quæ proprium bonum spectant debet secundum rationem regi, tertius ad alios homines quibus convivere debet. — Deviat a *primo* ordine, quando detrahit Deo amorem vel reverentiam debitam, et tunc dicitur peccare *in Deum*, ut sacrilegus, hæreticus, blasphemus. — Deviat a *secundo* ordine, quando passiones suas ratione non regulat; et tunc dicitur peccare *in seipsum*, ut avarus, gulosus, luxuriosus. — Deviat a *tertio* ordine, quando non servat proximo jus debitum, vel offendit humanam societatem, et tunc dicitur peccare *in proximum*, ut fures, homicidæ, adulteri (*Ibid.*, a. 4).

5. Dividitur in peccata cordis, oris et operis; quæ tamen divisio dupliciter intelligi potest. — *Primo*, ut per peccatum cordis illud accipiatur, quod interius consummatur, ut hæresis; per peccatum *oris*, illud quod locutione perficitur, ut mendacium; per peccatum *operis*, illud quod opere completur, ut adulterium vel homicidium. — *Secundo*, ut hæc divisio sit potius in diversos gradus ejusdem peccati, quam in diversa peccata; sic, v. g., iracundus, ex eo quod appetat vindictam, primo perturbatur in corde, secundo in verba contumeliosa erumpit, et tertio procedit usque ad facta injuriosa; idem patet in luxuria et in aliis peccatis (*Ibid.*, a. 7).

6. Dividitur in peccata ignorantiae, infirmitatis et malitiæ. — Peccatum *ignorantiæ* illud est quod fit ex ignorantia vincibili et culpabili minuente voluntarium. — Peccatum *infirmitatis* illud est quod oritur ex vehementi passione, libertatem minuente et voluntatem in consensum pertrahente. — Pecca-

tum *malitiæ* est illud quod cum plena libertate absque ignorantia et passione committitur.

7. Dividitur in peccata capitalia, et alia quæ ex illis oriuntur. Peccata capitalia sunt numero septem ex S. Gregorio (*Mor.*, lib. 31, cap. 31), scilicet superbia, invidia, avaritia, ira, luxuria, gula et acedia.

Hæc sufficiant de speciebus peccatorum; quædam tamen sunt fusius exponenda circa peccata omissionis, peccata cordis seu interna, et peccata capitalia.

ARTICULUS I.

De peccatis omissionis.

Tria quærentur circa peccata omissionis.

53. Quæritur 1. *Utrum omissio possit esse culpabilis sine ullo voluntatis actu?*

RESP. Licet omissio culpabilis *secundum suam propriam et essentialem rationem non exigat actum* (essentialiter enim consistit in carentia actus præcepti seu in ejus privatione), attamen *in individuo considerata, requirit actum, qui sit causa vel occasio illius* (S. Th., 1. 2, q. 71, a. 5). — Nam sicut cæcitas, v. g., secundum suam essentialem rationem, est mera privatio, non potest tamen esse in individuo sine aliquo actu alterante oculum; sic omissio culpabilis, secundum suam essentialem rationem, est mera privatio, nec importat actum, non potest tamen esse culpabilis in individuo sine aliquo actu qui sit causa illius vel occasio. — Ratio fundamentalis est quod non datur actus moralis et imputabilis, nisi per exercitium libertatis; atqui non potest dari exercitium libertatis sine actu aliquo voluntatis; voluntas enim, ut libera, est potentia vitalis; exercitium autem vitalitatis non potest esse per suspensionem omnis actus, ergo.

54. Quæritur 2. *Utrum actus bonus vel indifferens, qui omissioni culpabili est adjunctus, et cum observantia præcepti est impossibilis, sit peccatum, et quale peccatum?*

Actus impossibilis cum observantia præcepti potest omissioni adungi duplici modo: — 1. *ut causa vel occasio il-*

lius, si nempe influit in omissionem, v. g., cum quis, ut ludat vel studeat, aut ne has actiones interrumpat, omittit sacrum; — 2. *concomitanter*, si non influit in omissionem, v. g., cum quis propter frigus statuit omittere sacrum, et deinde tempore quo fit sacrum, ludit vel studet, ut otium vitet.

RESP. 1. Actus bonus vel indifferens qui se habet *tantum concomitanter* ad omissionem, *non est peccatum, nec vitatur ex omissione*. Nam ex hypothesi talis actus nullatenus in omissionem influit, sed per accidens tantum et materialiter illi adjungitur; ergo ex ea nullam potest contrahere malitiam.

RESP. 2. Actus, *etiam bonus*, qui est *causa vel occasio* omissionis, *vitatur ex ipsa omissione et est peccatum*. Nam eodem præcepto vetantur causa vel occasio omissionis, quo prohibetur peccatum omissionis, seu melius præceptum affirmativum, v. g., missæ audiendæ, includit præceptum negativum prohibens omnia impediencia auditionem missæ.

RESP. 3. Attamen, actus qui est causa vel occasio omissionis, *si non sit aliunde malus*, nullam *aliam* habet malitiam *quam omissionis*, ideoque non est necessario explicandus in confessione. Nam sicut voluntas omittendi non est peccatum distinctum ab ipsa omissione, ita nec actus qui est causa vel ommissio omissionis, quippe qui in tantum est malus, in quantum includit voluntatem omittendi.

55. Quæritur 3. Quo tempore imputetur peccatum omissionis?

RESP. 1. Peccatum omissionis incipit imputari a tempore quo advertenter ponitur illius causa. Nam tunc incipit peccatum, quando incipit voluntas peccandi; sed qui advertenter ponit causam omissionis culpabilis, vult saltem indirecte ipsam omissionem culpabilem; ergo (Cf. Tract. de Act. hum., n. 115).

RESP. 2. Ommissio voluntaria in causa etiam imputatur ad peccatum, quamvis voluntas postea non possit operari, v. g., si quis se inebriet, prævidens se causa ebrietatis omissurum esse missam; ideoque tenetur in confessione declarare causam et ejus effectum, id est, ebrietatem et omissionem missæ (S. Lig., lib 2, n. 10).

RESP. 3. Tempore autem quo urget præceptum, ommissio non imputatur ad novum et distinctum peccatum, nisi ei qui advertit urgere præceptum, et omittit adimplere, cum possit (Cf. Tract. de Act. hum., n. 116).

ARTICULUS II.

De peccatis internis.

56. Eorum natura. Peccata interna, juxta concilium Tridentinum (sess. 14, cap. 5), « nonnunquam animum gravius sauciant, et periculosiora sunt iis, quæ in manifesto admittuntur »; de illis igitur operæ pretium erit speciatim agere.

Hujusmodi autem peccata ex S. Augustino (*de Trin.*, lib. 12, cap. 12; *de Serm. Dom. in monte*, lib. 1, cap. 12) tribus gradibus complentur, suggestione, delectatione et consensu, seu aliis verbis cogitatione mentis, motu concupiscentiæ, et actu voluntatis consentientis. Quapropter hoc principium statuimus de peccatis internis.

57. Principium. Peccata interna nec *in sola cogitatione rei malæ* consistunt, nec *in solo motu pravæ concupiscentiæ*, sed *in ipso actu voluntatis libere* tali motui consentientis.

Dicitur 1. *in sola cogitatione rei malæ non consistant*; nam mera cogitatio rei malæ, etiam voluntaria et libera, non est quid intrinsece malum, ut patet: Deus enim et Angeli de rebus malis cogitant et theologi de eis disserunt. Ergo talis cogitatio per se nec est peccatum, nec causa peccati, sed tantum esse potest occasio seu materia peccati interni; siquidem ad peccandum requiritur ut agens de cogitatione transeat primo ad motum concupiscentiæ circa rem malam, deinde ad actum voluntatis tali motui deliberate consentientis.

Quapropter cogitatio rei malæ in triplici casu carebit peccato, — 1. quoties involuntaria est, sive quia mens ad eam non advertit, sive quia voluntas eam expellit, quantum in se est; — 2. quoties habenti etiam voluntarie talem cogitationem non adest periculum transeundi ad motum concupiscentiæ; quod periculum autem, juxta ea quæ dicturi sumus de delectatione morosa (n. 69), semper adest de re venerea in

cogitationibus practicis, et plerumque in cogitationibus speculativis, ob perversam naturæ humanæ proclivitatem, rarius vero reperitur in aliis materiis peccatorum, puta furti, homicidii, blasphemiae; — 3. quoties, licet adsit supra dictum periculum, adest etiam ratio gravis et proportionata sese tali periculo exponendi, uti fit in medico et confessario, qui sæpe ad rem veneream tenentur ex officio suo mentem applicare.

Dicitur 2. *Nec in solo motu concupiscentiæ circa rem malam consistunt peccata interna*; id sequitur ex dictis, tum in Tractatu de *Actibus humanis* (n. 108), tum in præsentī Tractatu de *Peccatis* (n. 11); sed insuper constat — 1. *Scriptura Sacra*; dicitur (*Eccli.*, xviii, 30) : « Post concupiscentias tuas non eas »; nam, ut ait recte S. Augustinus (*Cont. Jul.*, lib. 5, cap. 3) : « Frustra dictum est : post concupiscentias tuas non eas, si jam quisque reus est, quod tumultuantes et ad mala trahere nitentes sentit eas ». Apostolus (*Rom.*, vii, 15) docet motus concupiscentiæ non esse ab homine, ut homo est, et consequenter non esse peccata : « Quod odi malum, ait, illud facio ; si autem quod nolo, illud facio, jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum, » scilicet concupiscentia, quam vocat peccatum, quia ex peccato est et ad peccatum inclinatur (ut docet conc. Trid., sess. 5, can. 5). — 2. *Auctoritate SS. Pontificum*, nempe Pii V et Gregorii XIII, qui sequentes propositiones Bani damnarunt : « Prava desideria, quibus ratio non consentit, et quæ homo invitus patitur, sunt prohibita præcepto : Non concupisces » (n. 59). « Concupiscentia, sive lex membrorum et prava ejus desideria quæ inviti sentiunt homines, sunt vera legis inobedientia » (n. 51). Expresse definierat concilium Tridentinum (sess. 5, can. 5) : « Hanc concupiscentiam, quam aliquando Apostolus peccatum appellat, Ecclesiam catholicam nunquam intellexisse peccatum appellari, quod vere et proprie in renatis peccatum sit, sed quia ex peccato est et ad peccatum inclinatur ; si quis autem contrarium senserit, anathema sit. » — 3. *Ratione*. Nullum est enim peccatum, quod non sit voluntarium ; motus autem concupiscentiæ per se non sunt voluntarii ; ergo (Cf. S. Th., I. 2. q. 8, a. 3, ad 3 ; 2. 2, q. 164, a. 4).

Hinc motus pravæ concupiscentiæ, quantumlibet importunis stimulis animum pulsant, omni culpa vacant, — 1. quoties præveniunt rationis deliberationem, et advertentiam ad eorum difformitatem cum regulis morum; — 2. quoties, etiam post advertentiam ad regulas morum, voluntas eis resistit saltem per displicentiam virtuales, animum scilicet ad alia distrahendo. Hæc tamen intellige, modo tales motus non sint in causa voluntarii (Cf. Tractat. de Act. hum., n. 106, 110).

Dicitur 3. *Sed in ipso actu voluntatis tali motui pravo consentientis peccata interna consistunt.* Nam, ut ait S. Augustinus (de Ver. Relig., cap. 14), « aut negandum est peccatum committi, aut fatendum est voluntate committi » (Cf. S. Th., in 2, d. 24, q. 3, a. 2, cit. ap. Billuart, de Pecc., diss. 4, a. 2). Cæterum id probatum fuit, in Tractatu de Actibus humanis (n. 107-110). — Quatenus autem voluntas teneatur, ne peccet sive mortaliter sive venialiter, motibus concupiscentiæ positive resistere, ibidem fuit expositum.

58. Dividuntur peccata interna. Triplex species peccatorum internorum distinguitur: — 1. *desiderium*, quod respicit tempus futurum, et est actus voluntatis, quo quis deliberate intendit rem malam determinatam aut exsequi, aut obtinere; dicitur *efficax*, si adsit *absolutum* propositum, et media suscipiantur ad rem exsequendam aut obtinendam; *inefficax* vero, si adsit tantummodo *velleitas*, ut si quis diceret: rem istam libenter furarer, si possem. — 2. *Gaudium* seu *complacentia* respicit tempus *præteritum*, et est actus voluntatis sibi *complacentis* in re mala *peracta* vel *a se* vel *ab alio*; huc revocatur tristitia de peccato non commisso, data opportunitate, vel de bono opere posito, et jactantia de peccato admissio. — 3. *Dedectatio morosa* respicit tempus *præsens*, et est actus voluntatis sibi *complacentis* in re mala quam imaginatio ut *præsentem* exhibet, *absque intentione* eam exsequendi aut obtinendi. Dicitur *morosa*, non a mora temporis, cum etiam uno temporis puncto perfici posset, sed ex eo quod voluntas post plenam advertentiam in ea libere immoratur.

I. De desiderio rei malæ.

59. Principium. Desiderium *absolutum* alicujus rei malæ est *vere peccatum*, et quidem *ejusdem speciei et malitiæ ac res ipsa quæ desideratur*.

Dicitur 1. *est vere peccatum* : id manifestum est, et constat prohibitionem generali : « Non concupisces » (*Exod.*, xx, 17).

Dicitur 2. *est peccatum ejusdem speciei et malitiæ ac res ipsa quæ desideratur*; dicit enim Christus : « Omnis qui viderit » mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam » in corde suo » (*Matth.*, v, 28). Ergo peccatum desiderii simile est peccato operis quod desideratur. — Et vero desiderium verum est de se efficax et tendit ad executionem actus qui desideratur; unde si opus externe non perficitur, id fit propter rationes quasdam operi extrinsecas, ob metum, v. g., trepidum vel mortis; porro istiusmodi desiderium omnem operis externi malitiam inducere debet. Sic, v. g., qui vult occidere sacerdotem, etsi dicat se ab ista qualitate sacerdotis abstrahere, committit et homicidium et sacrilegium; quia eo ipso quod vult absolute occidere hunc hominem, vult occidere sacerdotem, cum qualitas sacerdotis sit ab hoc homine inseparabilis.

Hinc non probatur opinio quorundam, a mortali excusans eum, qui putaret operam tantum esse peccatum, non autem peccandi desiderium. Impossibile enim videtur, ut quis sciat aliquam actionem esse peccatum, et simul invincibiliter credat non peccare, cum deliberate vult eam opere complere. — Plures equidem rustici prava desideria in confessione non declarant, quia falso credunt non teneri ad confitendum peccata quæ opere non consummant; sed prudens confessarius judicare debet tales pœnitentes, cum consenserunt in peccatum consummandum, vere et formaliter peccasse (*S. Lig.*, lib. 1, n. 9; *Hom. Apost.*, I, n. 6).

60. Quæritur 1. *An peccet, qui objectum malum optat sub conditione, nempe si liceret?*

1. Si ope conditionis tollatur quidquid in opere malum est, et insuper omnis affectus pravus absit, v. g., hodie missam non

audirem, si non esset dies dominica, nullum est in desiderio peccatum.

Hinc peccata non sunt desideria sequentia ; si religiosus non essem, eleemosynam darem ; si sacris ordinibus initiatus non essem, in justo bello inimicos prosternerem, aut uxorem ducere ; si Deus mihi jus concederet, hæc bona aliena occuperem. Attamen illa desideria sunt generatim vitanda ob periculum delectationis morosæ in re mala.

2. Si ope conditionis *non tollatur quidquid in actu malum est*, v. g., si sacerdos non essem, ultionem sumerem ab inimicis, tunc desiderium istud est peccaminosum ; est enim de re mala, cum non liceat laico ultionem sumere ab inimicis suis.

Hinc — 1. quando agitur *de re intrinsece mala*, adest semper peccatum, qualicumque posita conditione : sic peccat qui dicit : blasphemarem, vindictam de inimico sumerem, si esset licitum ; — 2. pariter est peccatum, quando conditio *malitiam nullatenus respicit*, sed *solam pœnam*, v. g., fornicarer, si non esset infernus. Talia enim desideria, non obstante conditione, præsentem affectum mortaliter malum involvere omnino videntur.

3. Si desiderium *ex præsentis affectu illicito procedat*, semper peccaminosum est, *etsi conditio malitiam ab objecto in se spectato auferat* ; nam tale desiderium in rem illicitam fertur. Unde ipsum desiderium quod actus intrinsece illicitus possit licite poni, est peccatum ; siquidem est optare ordinis inversionem. — Id tamen est intelligendum de vero desiderio ; nam multi sæpe volunt ita exprimere suam involuntariam vitiosam inclinationem, et tunc a gravi culpa per se excusandi sunt, nisi voluntarie affectum erga rem illicitam sustineant (S. Lig., lib. 5, n. 13 ; Lehmkühl, de Pecc., n. 254).

61. **Quæritur 2.** *Utrum liceat malum temporale proximo optare, ob bonum effectum inde secuturum ?*

RESP. id licitum esse, modo hujusmodi effectus malum temporale *superet* aut *saltem adæquet*, atque ita ordo caritatis servetur.

Hinc 1. licet malum temporale proximo optare — ob ipsius bonum spirituale ; — ob bonum commune sive spirituale

sive temporale; — ob bonum etiam tertii innocentis, modo sit majoris momenti; sic, v. g., licet optare mortem hæresiar-chæ, vel publicæ pacis perturbatori, juxta illud (*Gal.*, v, 22) : « Utinam abscindantur qui vos conturbant! » ; pariter licet egestatem, morbum, aliasve adversitates optare scelerato, ut resipiscat. Hujusmodi tamen desideria non vacant periculo.

Hinc 2. non licet uxori mortem mariti desiderare ex eo quod male ab eo tractatur, et matri mortem filiæ, quæ ob deformitatem vel inopiam spe caret honeste nubendi; idemque dicendum est de similibus casibus, juxta damnationem prop. 13 et 14 ab Innocentio XI : « Si cum debita moderatione facias, potest absque peccato mortali de vita alicujus tristari, et de illius morte gaudere, illam inefficaci affectu petere et desiderare, non quidem ex displicentia personæ, sed ob aliquid temporale emolumentum. Licitum est, absoluto desiderio cupere mortem patris, non quidem ut malum patris, sed ut bonum cupientis, quia nimirum ei obventura est pinguis hæreditas » (*S. Lig., de Pecc.*, n. 21, 22; *Marc. Inst. Alph., de Pecc.*, n. 349).

II. De gaudio circa rem malam.

62. Principium. Gaudium de re mala est peccatum ejusdem speciei et malitiæ ac opus de quo habetur gaudium.

Nam illicitus est affectus ad rem malam; porro qui gaudet de re mala affectum habet ad eam; ergo. — Jam vero istud peccatum ejusdem sane speciei et malitiæ debet esse, ac res ipsa mala de qua habetur gaudium, quippe cum tale gaudium rem complectitur, qualis in se existit, ac proinde omnem ejus malitiam. — Hinc in confessione explicandum est, circa objectum talis gaudii, omnes circumstantias speciem mutantem.

63. Quæritur 1. *Utrum liceat gaudere de bono effectui quæ ex peccato secutus est?*

RESP. affirm. per se loquendo; nam tunc non est gaudium de objecto malo, sed de bono. — Dixi *per se loquendo*, quia hujusmodi gaudium aliquando non caret periculo, quod vitare tenemur (*S. Lig., de Pecc.*, n. 20).

Hinc non peccant, — qui cum Ecclesia gaudet de mysteriis quibus occasionem dedit Adæ peccatum, et exclamat : « O felix culpa, quæ talem et tantum meruit habere Redemptorem ! » — qui cum Sanctis delectatur ex eo quod occasione peccati proprii fuerit correctus, humiliatus ac sincere ad Deum conversus ; — quia lætatur ex eo quod alteri ablatae fuerint furto pecuniæ, quæ ipsi erant occasio peccandi ; — qui gaudet quod mortuo inimico ab ejus insidiis liberatus sit ; — qui gaudet de consecutione hæreditatis ob homicidium, aut de naturæ exoneratione vel de tentationis mitigatione causata a pollutione. In his tamen omnibus cavendum est ut causa odio habeatur.

64. Quæritur 2. *Utrum liceat gaudere de ipso opere malo, ob bonum effectum inde secutum ?*

RESP. 1. *negative*, si opus fuerit *formaliter malum*, id est, cum peccato patratum ; tunc enim peccat qui de illo gaudet, etiamsi lætetur de opere malo, non ut peccato, sed ut causa effectus boni qui secutus est.

RESP. 2. si vero opus fuerit *sine formali peccato* patratum, quia nempe defuit advertentia et voluntas, *distinguere* oportet : — 1. Si, defectu advertentiæ et voluntatis non obstante, actus *objective malus manet*, de eo gaudere non licet ; hinc non est licitum gaudere de ipsa pollutione nocturna etiam involuntaria, quæ evenerit ex turpi somnio, quia hæc est objective mala. — 2. Si, ob defectum advertentiæ, actus *moraliter malitia objectiva caret*, licet de eo gaudere, modo *adsit proportio* inter effectum bonum et malum, et ita ordo caritatis servetur ; hinc de refec-tione ex ignorantia jejunii præcepti sumpta gaudere licet, ut est virium corporis restauratio, non ut est legis objectiva læsio ; si quis de illa gauderet ob aliquam gulam (quod facile evenire potest), adesset peccatum veniale. — Dixi *modo adsit proportio*, etc., quia si bonus effectus malum non adæquaret, læderetur ordo caritatis, et peccatum esset ; hinc damnata fuit propositio sequens (n. 15) ab Innocentio XI : « Licitum est filio gaudere de parricidio parentis a se in ebrietate patrato, propter ingentes divitias inde ex hæreditate consecutās » (S. Lig. *ibid.* ; Lehmkühl, n. 249, 250).

65. Quæritur 3. *Utrum liceat gaudere, non quidem de re*

ipsa mala, sed modo ingenioso in se non malo, quo res mala peracta fuit?

RESP. *affirm. per se*; ratio eadem est ac supra; hinc sine peccato sæpe gaudemus de fabulis, comædiis, fraudibus, furtis, rixis, homicidiis, bellis, etc... — Dixi *per se*, quia ratione scandali aut periculi peccatum aliquando adesse potest, v. g., si quis delectetur de modo ingenioso quo proferuntur verba obscœna. Quare sedulo cavendum est ne gaudium de modo transeat in ipsam rem malam (S. Lig., n. 18; Lehmkuhl, n. 248).

66. Scholium 1. *Circa tristitiam de bono.* Ad gaudium de malo aliquatenus revocatur tristitia de bono. — 1. Si quis tristaretur de opere bono, *qua bonum est*, peccaret mortaliter. — 2. Si tristetur vero de opere bono *ut molesto*, distinguendum est : si tale opus non sit *sub gravi* præceptum, peccatum erit tantum veniale torporis et acediæ; pariter, si sub gravi sit præceptum, sed, non obstante tristitia, servetur voluntas, et non sit periculum illud omittendi; sed graviter peccaret, si ex tristitia induceretur in periculum transgrediendi gravem obligationem.

67. Scholium 2. *Circa jactantiam de peccato commisso.* — Qui se jactat de peccato gravi a se *vere patrato*, debet in confessione etiam speciem peccati explicare; quia ista jactantia communiter supponit gaudium de peccato, quod ex dictis, sumit eandem speciem peccati; secus vero, si jactantia sit de peccato *ficto*. — 2. Insuper talis jactantia sæpe alias in se malitias continet, nempe gloriationem de offensa Dei, scandalum, etc. (S. Lig., de Pecc., n. 26; Hom. ap., n. 9).

III. De delectatione morosa.

68. Principium. Delectatio *morosa* de re mala, est peccatum *ejusdem gravitatis et speciei, ac objectum quod in mente repræsentatur*.

Primum constat — 1. *Script. Sacra* (Prov., xv, 26) : « Abominatio Domini cogitationes malæ. » (Sap., i, 3) : « Perver- » sæ cogitationes separant a Deo. » (Osee, ix, 10) : « Facti sunt » abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt. » Ergo delectatio de

re mala, etiam sine desiderio, est peccatum. — 2. *Ratione*. Nemo potest delectari vel sibi complacere in aliquo objecto quin affectum habeat ad illud objectum; ergo animus sese delectans re mala et in ea se oblectans habet affectum ad rem malam; ergo peccat; ergo delectatio morosa est peccatum.

Secundum constat, quia quisquis peccat ratione objecti quod apprehendit et affectu suo approbat; ergo peccatum delectationis erit mortale aut veniale, majus vel minus, hujus vel illius speciei, secundum objectum in mente repræsentatum.

69. *Quæritur. 1. An delectatio de cogitatione rei malæ sit peccatum?*

RESP. *negative*, per se loquendo, ut jam supra probatum est (n. 55); nam alia est delectatio de *cogitatione* rei malæ, alia delectatio de *re* mala cogitata; prima per se non est mala; secunda est semper et intrinsece mala. — Dicitur *per se loquendo*, quia propter periculum transeundi de una ad aliam, præsertim in materia luxuriæ, adesse potest peccatum etiam in delectatione de ipsa cogitatione.

Siquidem distinguere juvat cogitationem practicam et speculativam. — Cogitatio *practica* ea est qua consideratur res seu actus pravus *in concreto*, seu ut cogitanti conveniens et appetibilis; cogitatio autem *speculativa* res vel actus pravy et eorum delectabilitatem considerat *in abstracto*, seu ut objectum scientiæ.

Jam vero, — 1. *Semper mortale* peccatum est, consensum dare *practicæ cogitationi* de re venerea, quia id esset ponere causam proximam turpis concupiscentiæ, imo et ipsam rem pravam vere approbare. — Idem dicendum videtur, si quis voluntarie talem cogitationem suslineat cum plena advertentia ad practicum ejus characterem, nisi ex necessitate gravi ita de rebus turpibus cogitet, et insuper conetur speculativam tantum cogitationem habere.

2. *Speculativas* vero cogitationes de re venerea *ex mera curiositate* et cum advertentia suscipere aut fovere, peccatum est, *ex se veniale*, et sæpe mortale. — Peccatum *veniale* esset, si quando grave periculum incidendi in practicam cogitationem et pravam delectationem ejusque consensum aut abesset aut

non plene adverteretur. — *Mortale* autem esset, si hujusmodi periculum adesset, ut sæpe fit quando tales cogitationes ex sola curiositate sine causa suscipiuntur; excipe tamen, si ita cogitans periculo imperfecte adverteretur.

3. Eisdem denique cogitationes *speculativas ex necessitate* habere et sustinere, *nullum peccatum* est, modo ita cogitans a practica cogitatione et a consensu in delectationem caveat; imo non est inquietandus saltem de mortali, si quando etiam practica cogitatio oriatur, quam a speculativa non possit satis distinguere; siquidem præsumi potest quod consensus in practicam cogitationem aut non præbitus sit, aut saltem imperfectus tantum fuerit (Lacroix, l. 3, p. 1, n. 895; Lehmkuhl, *de Pecc.*, n. 246, 247).

70. Quæritur 2. *Utrum delectatio morosa suam specificam malitiam desumat a malitia totius objecti externi, an ab objecto duntaxat in mente repræsentato?*

Alii dicunt malitiam delectationis morosæ non desumendam esse ex objecto externo, sed *ex objecti interni malitia*, quæ repræsentatur in mente ut in illa sibi complaceat. — In delectatione morosa, inquiunt, nullum existit desiderium objecti exterius efficiendi, sed voluntas tota sistit in objecto, prout ab intellectu repræsentatur; nam cum objectum istud externe non sit proferendum, efformatur totum ab intellectu, ab eoque absolute pendet; et ideo ad illud objectum solum attendendum est. Si illud itaque objectum habens multiplicem malitiam, sibi repræsentet sub unica malitia ut in illa sibi complaceat, et non in aliis a quibus abstrahit, unicum erit peccatum; si sub duplici, erit duplex peccatum, aut duplex in unico actu malitia.

Alii dicunt malitiam delectationis morosæ sicut et desiderii mali, desumendam esse *ex objecto externo*, quia, cum mens sciat malitiam a qua abstrahit esse objecto annexam, non potest sibi complacere directe in malitia quam apprehendit, quin indirecte sibi complaceat in malitia a qua abstrahit.

Prima sententia videtur probabilior. Quod vero ad praxim attinet, — 1. Etsi ratione delectationis non sit obligatio explicandi in confessione circumstantias objecti externi, sunt tamen in praxi explicandæ ratione periculi proximi transeundi de sim-

plici delectatione ad desiderium saltem inefficax, præsertim si agatur de aliquo actu libidinoso cum persona determinata. (S. Lig., *de Pecc.*, n. 15), — 2. Attamen sæpe difficile est obtinere a pœnitentibus, ut circumstantias objecti cogitati aperiant; tunc prudentes confessarii priori opinione innixi ab importunis quæstionibus abstinere (Bouvier, *Diss. in sext. Dec. præc.*, p. 87).

ARTICULUS III.

De peccatis capitalibus.

71. Eorum definitio. Vitia capitalia sunt quædam vitia *quæ plurium aliorum sunt fontes*, ideo vocantur *capitalia*, quia sunt veluti caput quoddam cui obediunt alia vitia. — Nec exinde sequitur peccata quæ ex illis procedunt, et quæ ideo etiam vocantur peccata capitalia, esse semper aliis graviora; quia hic vitia aut peccata non considerantur ratione quantitatis aut gravitatis, sed qualitatis, quatenus scilicet alia vitia vel peccata generant.

72. Dividuntur et enumerantur. Ista peccatorum vel vitiorum divisio in Scripturis non reperitur, nec in prioribus Ecclesiæ Patribus: illam primus adhibuit S. Gregorius Magnus (*Moral.*, lib. 31, c. 45, n. 87), quem secuti sunt omnes theologi. — Septem numerantur vitia aut peccata capitalia, nempe: superbia, avaritia, luxuria, gula, invidia, ira et acedia.

Ista autem omnia ex uno vitio originem suam trahunt, *ex sui ipsius scilicet amore inordinato*. Homo quippe sese avertens a Deo, qui est solus omnis beatitudinis fons ac principium, beatitudinem suam quærit per superbiam in honoribus, per avaritiam in divitiis, per luxuriam et gulam in voluptatibus carnis, per invidiam et iram in malo proximi, et per acediam in negligentia suorum officiorum (Cf. S. Th., 1. 2, q. 84, a. 4).

Et vero, voluntas, cum a recto ordine discedit, vel appetit quod non est appetendum, vel refugit quod non est refugendum. — 1. Si appetit quod non est appetendum, apparens illud bonum, aut est intra nos, propria nimirum excellentia, et hanc affectat *superbia*; aut est extra nos, nempe opes seu divitiæ, et

has concupiscit *avaritia*; aut est infra nos, videlicet delectabile ad conservationem individui, id est, alimentum, et hoc appetit *gula*; vel delectabile ad conservationem speciei, id est res veneræ, et has appetit *luxuria*. — 2. Quod si voluntas refugit quod non est refugiendum, id triplici modo fieri potest, nempe: vel animum acerbat bonum alterius, quo casu enascitur *invidia*; vel eum irritat renisus alterius, et tunc oritur *ira*; vel eum deterret, atque inde provenit *acedia* (S. Bonar. *Breviloq.* 3 p. c. 9, ap. Marc. *Inst. Alph.*, n. 359).

§ I. De superbia.

73. Definitio superbæ. Superbia definitur: *Inordinatus appetitus propriæ excellentiæ*. — Dicitur: *appetitus inordinatus*; quia esse potest appetitus ordinatus; sic ordinate appetimus gratiam et gloriam æternam; sic in ordine naturali, legitime appetere possumus scientiam et alia bona naturalia, dummodo id fiat cum debita Deo submissione; unde S. Augustinus (*de Civ. Dei*, l. 14. c. 13, n. 1): « Quid est superbia, nisi perversæ celsitudinis appetitus! »

74. Ejus divisio. Quator numerantur a S. Greg. (*Mor.*, l. 23, c. 6, n. 13), et a S. Thoma (2. 2, q. 162, a. 4), superbæ species: — *Prima* est cum quis æstimat bona quæ habet, habere a seipso. — *Secunda*, cum æstimat se ea habere a Deo, sed propriis meritis; quæ duæ species hæreticalem doctrinam continent; fide enim certum est omnia bona supernaturalia esse dona a Deo omnino gratuita. Sed cum superbus ordinarie credat quæ hac de re docet Ecclesia, quamvis in praxi sese gerat perinde ac si non crederet, hæreticus dici non potest. — *Tertia* existit quando aliquis arrogat sibi bona quæ non habet. — *Quarta*, quando in bonis quæ habet, cæteris despectis, vult illis præferri plus quam decet.

Superbia adhuc duplex est, perfecta scilicet et imperfecta. — Superbia *perfecta*, quæ dicitur etiam consummata, ea est qua, ob sese extollendi appetitum, aliquis non vult subjici Deo, vel superioribus in iis in quibus subjici debet. — Superbia *imperfecta* ea est qua aliquis sese quidem extollit, sed vult tamen Deo subjici, et etiam superioribus in casibus debitis,

75. Assertio 1^a. *Superbia perfecta seu consummata, est peccatum mortale ex genere suo.*

PROB. 1. *Scrip. S.* (*Prov.*, vi, 16) : « Sex sunt quæ odit Dominus.... oculos sublimes. » (*Prov.*, viii, 13) : « Arrogantiam » et superbiam.... detestor. » (*Prov.*, xvi, 5) : « Abominatio Domini est omnis arrogans. » (*Eccli.*, x, 7) : « Odibilis coram Deo est et hominibus superbia. » (*Rom.*, i, 32) : Superbi et elati recensentur inter eos qui digni sunt morte.

PROB. 2. *Ex SS. Patribus.* Pro omnibus sit S. Gregorius M. qui (*Mor.*, lib. 34, c. 23, n. 56) ait : « Evidentissimum reproborum signum est superbia; at contra humilitas electorum. »

PROB. 3. *Ratione.* Superbia perfecta et consummata illa est qua, ob sese extollendi appetitum, aliquis non vult subjici Deo, vel superioribus in iis in quibus subjici debet : porro peccatum istud habet in genere suo quidquid necessarium est ut sit peccatum mortale, nec ad id indiget aliqua nova malitia superaddita; ergo superbia completa est peccatum mortale ex genere suo.

Dicitur *superbia perfecta*, quia superbia imperfecta, qua homo subditus est Deo et superioribus suis, licet habeat cogitationes superbiæ aut vanæ complacentiæ in propria excellentia, non excedit per se peccatum veniale; attamen alia peccata, etiam gravia, facile producit.

76. Assertio 2^a. *Superbia est omnium peccatorum primum, ex se gravissimum et periculosissimum.*

1. *Superbia est omnium peccatorum primum.* — 1. *Ratione originis*, quia illud peccatum, aut potius vitium, nobiscum nascitur et usque ad mortem perseverat. — 2. *Ratione causæ*; quia est origo cæterorum peccatorum; dicit enim Scriptura (*Eccli.*, x, 15) : « Initium omnis peccati est superbia. » Nec datur peccatum quod non contineat aliquam a Deo independentiam, ac proinde superbiam. — 3. *Ratione temporis*, quia fuit primum peccatum commissum ab Angelis et ab Adamo.

2. *Superbia est per se peccatum gravissimum*, non quidem propter suam enormitatem, quum sint peccata isto graviora, et superbia possit esse venialis; sed propter suam naturam,

quia alia peccata non avertunt a Deo nisi indirecte, scilicet propter ignorantiam, vel infirmitatem, vel desiderium alterius boni, dum in superbia homo avertitur a Deo *per se et directe*, siquidem nolle subjici Deo et ejus legibus, quod est proprium superbiae perfectae, est directe ab eo averti.

3. *Superbia est peccatum periculosissimum*; — tum quia in homine semper permanet est et veluti secunda natura; — tum quia in omnes virtutes grassatur, et justis maxime adversatur; — tum quia fluentia gratiarum exsiccat; « Deus enim superbis » resistit, humilibus autem dat gratiam » (*Jac.*, IV, 6); — tum quia demum ad humiliandos superbos permittit Deus ut in gravia peccata, luxuriae potissimum, labantur.

77. *Filiae superbiae*. Nomine filiarum alicujus peccati intelliguntur illa vitia quae de se ordinantur ad finem illius peccati. Tres autem nominantur filiae superbiae : praesumptio, ambitio et vana gloria.

1. *Praesumptio* est inordinatum desiderium faciendi aliquid suam facultatem excedens. — Est communiter peccatum veniale tantum; fit tamen mortale, si damnum Deo aut proximo afferat, v. g., si praesumas jurisdictionem ecclesiasticam, potestatem ordinis sacri, item officium medici, advocati, confessori, etc., sine debita peritia.

2. *Ambitio* est inordinatum desiderium honoris, vel dignitatis, vel potentiae, non debitae, vel debitae majoris. — Est per se peccatum veniale; fit autem mortale, vel ratione materiae ex qua, vel ratione medii, per quod honor quaeritur, vel ratione damni, quod proximo infertur. — Denique, si moderate honor appetatur, ob honestum finem, erit actus magnanimitatis.

3. *Vana gloria* est inordinatus appetitus gloriae, aestimationis ac laudum hominum. Dicitur *vana*, quia quaeritur ex re mala, falsa aut ficta; aut quae non est digna gloria, vel non tanta, ut ex opibus, nugis, etc.; aut apud eos qui non bene de re judicant; aut sine debito fine. — Est per se peccatum veniale; mortale saepe, per accidens, ut dictum est de ambitione (S Lig., lib. 5, n. 66).

Septem autem sunt, juxta D. Thomam, vanae gloriae filiae,

quas sic enumerat (2. 2, q. 132. a. 5) : « Finis vanæ gloriæ est manifestatio propriæ excellentiæ, ad quod homo potest tendere dupliciter. — Uno modo *directe*, sive per verba, et sic est *jactantia*; sive per facta, et sic, si sint verba habentia aliquam admirationem, est *præsumptio novitatum*; quas homines solent magis admirari. Si autem falsa sint, sic est *hypocrisis*. — Alio autem modo nititur aliquis manifestare suam excellentiam *indirecte*, ostendendo se non esse alio minorem. Et hoc quadupliciter. Primo quidem, quantum ad intellectum : et sic est *pertinacia*, per quam homo nimis innititur suæ sententiæ, nolens cedere sententiæ meliori. Secundo, quantum ad voluntatem; et sic est *discordia*, dum non vult a propria voluntate discedere, ut aliis concordet. Tertio, quantum ad locutionem, et sic est *contentio*, cum aliquis clamose contra alium litigat. Quarto, quantum ad factum, et sic est *inobedientia*, dum scilicet aliquis non vult exsequi superioris præceptum. »

78. Remedia adversus superbiam. Reprimitur superbia, — 1. *Cognitione sui ipsius*; ista cognitio multum inservit ad obtinendam humilitatem, quæ juxta S. Bernardum est : « Virtus qua homo verissima sui agnitione, sibi ipsi vilescit. » — 2. *Consideratione propriæ indigentix*, quæ tanta est, ut sine Dei gratia, nullum opus bonum supernaturaliter agere valeamus; unde Apostolus dicit (I Cor., iv, 7) : « Quid habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris quasi non accepisti? » — 3. *Consideratione brevitatis vitæ humanæ* et eorum omnium quibus efferri solent superbi. — 4. *Meditatione pœnarum quæ superbis reservantur*, sive in hac vita, sive in altera. — 5. *Libenti cum humilibus conversatione*, crebra divinæ gratiæ petitione, ac præsertim intuitu exemplorum Christi qui humiliavit semetipsum et dixit : « Discite a me » quia mitis sum, et humilis corde » (Matt., xi, 29).

§ II. De avaritia.

79. Avaritiæ definitio. Avaritia definitur : *Amor inordinatus divitiarum*. — Dicitur *inordinatus*, quia licite optari vel amari possunt divitiæ, nimirum ob finem honestum, ut aliquid vitæ et familiæ sustentationi necessarium. Amor autem ille

est inordinatus, quando cum cupiditate appetuntur vel possidentur bona temporalia, seu quando cor iis apponitur.

30. Assertio. *Avaritia est peccatum ex genere suo veniale.*

. Ratio est, quia est appetitus rei in se indifferentis et licitæ, ut sunt divitiæ; et per se liberalitati tantum opponitur, quæ non obligat sub gravi.

Dicitur *ex genere suo*, quia, si quis in divitiis quasi finem suum constituat, easque amorì divino præferat, ita ut earum causa divinas leges etiam in materia gravi paratus sit transgredi, tunc peccatum fit mortale. Hinc dicitur (*Eccli.*, x, 9) : « Avaro nihil scelestius.... nihil est iniquius quam amare pecuniam : hic enim animam suam venalem habet. » (*Matth.*, vi, 24) : « Non potestis Deo servire et mammonæ. » (*I Cor.*, vi, 10) : « Neque avari... regnum Dei possidebunt. »

Insuper avaritia periculosa est, et multorum origo peccatorum, juxta Apostolum (*I Tim.*, vi, 9) : « Qui divites fieri volunt, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia, et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus multis. »

31. Filiæ avaritiæ. Septem sunt juxta S. Thomam avaritiæ filiæ (2. 2, q. 118, a 8) : « Quia avaritia est superfluus amor habendi divitias, in duobus excedit : — Primo enim superabundat in retinendo; et ex hac parte oritur ex avaritia *obduratio* contra misericordiam, quia scilicet cor ejus misericordia non emollitur, ut de divitiis suis subveniat miseris. — Secundo ad avaritiam pertinet superabundare in accipiendo; et secundum hoc avaritia potest considerari dupliciter. Uno modo secundum quod est in affectu : et sic ex avaritia oritur *inquietudo*, in quantum ingerit homini sollicitudinem, et curas superfluas. Alio modo potest considerari in effectu; et sic in acquirendo aliena utitur quandoque quidem vi, quod pertinet ad *violentiam*; quandoque autem dolo; qui quidem si fiat in verbo, erit *fallacia*, quantum ad simplex verbum, *perjurium* autem, si addatur confirmatio juramenti. Si autem dolus committatur in opere, sic quantum ad res, erit *fraus* : quantum

autem ad personas, erit *proditio*, ut patet de Juda, qui ex avaritia prodidit Christum. »

32. Remedia adversus avaritiam. Avaritiam pellunt —

1. *Oratio*. — 2. *Consideratio difficultatum* quas experiuntur divites ad comparandam vitam æternam : « Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cœlorum » (*Matt.*, xix, 24). — 3. *Perspectio insatiabilis cupiditatis avarorum*. — 4. *Sedula attentio infelicitatis* eorumdem avarorum, qui invisi sunt omnibus pauperibus quos sublevare nolunt, filiis suis quibus necessaria sæpe denegant, operariis quorum defraudant mercedem, domesticis quorum stipendia quovis prætextu imminuunt vel auferunt. — 5. *Larga eleemosynarum erogatio*. — 6. *Contemplatio voluntariæ paupertatis*, tum Christi qui, « cum dives esset, propter nos egenus factus est » (*II Cor.*, viii, 9), tum multorum Christi discipulorum quorum memoria in benedictione est. — 7. *Attenta mortis meditatio* qua fiet tandem ut ab omnibus divitiis vel inviti abstrahamur; « nihil enim intulimus in hunc mundum, » haud dubium quod nec auferre quid possumus » (*I Tim.*, vi, 7).

§ III. De luxuria.

33. Definitio luxuriæ. Luxuria est *appetitus inordinatus venereorum*. — Quoniam autem horum usus ex natura sua institutus sit ad conservationem generis humani, quod est magnum bonum hominum et externum Dei, qui eis abutitur, lædit Deum et homines; proinde luxuria est peccatum *mortale ex genere suo*. Fusius de ea agitur, ubi de sexto Decalogi præcepto.

34. Filiæ luxuriæ. Octo sunt filiæ luxuriæ ex D. Angelico (2. 2, q. 153, a. 5), quatuor ex parte rationis, et quatuor ex parte voluntatis. Nam « per vitium luxuriæ maxime appetitus inferior (scilicet concupiscibilis) vehementer intendit suo objecto (scilicet delectabili) propter vehementiam passionis et delectationis; et ideo consequens est; quod per luxuriam maxime superiores vires deordinentur, scilicet ratio et voluntas.

Ex parte autem rationis filiæ luxuriæ sunt : — 1. *cæcitas*

mentis, cum quis adeo addictus est turpitudini, ut de cœlestibus non cogitet; — 2. *præcipitatio*, qua quis ex eadem causa sine consilio operatur; — 3. *inconsideratio*, quando in modo delinquit, inconsiderate agens, quæ statum vel personam dedecent; — 4. *inconstantia*, quando quis ex eodem affectu voluptatis a piis propositis mox deficit.

Ex parte voluntatis : — 1. *amor sui*; talis enim homo ob voluptates seipsum finem suarum actionum facit, non Deum; — 2. *odium Dei*; lascivus enim solet a rebus divinis abhorrere, imo ab ipso Deo, tanquam peccatorum vindice; — 3. *affectus præsentis sæculi*; amor enim voluptatum carnalium ita animam afficit, ut subinde etiam beatitudini æternæ paratus esset renuntiare, si præsentibus frui semper permetteretur; — 4. *horror futuri sæculi*; quando voluptatibus inmersus mortem inordinate timet, et de ea nolens cogitare, vitam illicitis mediis protrahere studet.

Priores quatuor sunt mortales, quando finis ultimus in creaturis ponitur, vel præceptum grave prætermittitur : posteriores quatuor sunt per se mortales, nisi ex imperfectione actus fiant veniales (S. Lig., *de Pecc.*, n. 71).

85. Remedia adversus luxuriam. Sunt potissimum : — 1. fuga occasionum et causarum, id est, fuga otii, lectionum librorum pravorum, et eorum quos romanses vocant, familiaritatis cum personis diversi sexus, etc.; — 2. oratio continua : « hoc enim genus dæmoniorum non ejicitur nisi per orationem » et jejunium » (*Matt.*, xvii, 120); — 3. confessio frequens, et quidem apud eundem confessarium; quo magis enim status infirmi dignoscitur, eo aptius remedium adhiberi potest; item frequens ac devota sacræ Eucharistiæ susceptio, qua manducatur panis Angelorum ac bibitur vinum germinans virgines; — 4. memoriâ novissimorum; nam sicut clavus clavum repellit, ita recordatio ardoris gehennæ ardorem excludit luxuriæ; — 5. cultus constans et invocatio frequens B. V. Mariæ sine labe conceptæ; est enim « mater pulchræ dilectionis et sanctæ spei » (*Eccli.*, xxiv, 24); — 6. custodia sensuum, præcipue oculorum; — 7. mortificatio carnis; libido enim pascitur conviviis, nutritur deliciis, vino accenditur,

ebrietate inflammatur (Scavini, lib. 1, n. 803; ap. Marc., *Inst. Alph. de Pecc.*, n. 367).

§ IV. De gula.

86. Definitio gulæ. Gula est *inordinatus appetitus aut usus cibi vel potus*. — Dicitur *inordinatus*, quia cibus et potus sumpti debitis cum conditionibus nihil inhonestum continent.

Est autem *inordinatus* cibi aut potus appetitus, ac proinde peccatum gulæ, si quis *ob solam voluptatem* etiam moderate manducat aut bibit (Cf. Tract. de Act. hum., n. 95 et 96). Attamen licet uti delectatione ad cibum aut potum percipiendum, pro corporis salute (S. Lig., lib. 5, n. 44 et n. 73).

87. Ejus divisio. Gula duplex est : una consistit in immoderata sumptione cibi aut potus non inebriantis, et dicitur *comessatio, crapula*, aut *gula simpliciter*; altera sita est in immoderato usu potus inebriantis, et vocatur *ebrietas*.

Ebrietas rursus duplex est : — *Perfecta*, quæ rationis usum omnino tollit; hujus signa sunt, si quis agat plane insolita, non possit distinguere inter licitum et illicitum, et de dictis aut factis in ebrietate non recordetur. — *Imperfecta*, quæ non aufert sed minuit hunc rationis usum : titubat lingua, vel vacillant pedes, vel oculi duplicata vident.

Peccatum gulæ quinque modis committi potest, hoc versu expressis :

Præpropere, laute, nimis, ardentem, studiose.

Præpropere, quando ante tempus aut nimis frequenter manducatur. — *Laute*, quando eduntur exquisitiora quam convenit statui. — *Nimis*, quando manducatur aut bibitur ultra necessitatem et cum detrimento sanitatis. — *Ardenter*, quando avidius comeditur. — *Studiose*, quando ob solam voluptatem quærantur cibi. — Cæterum quantitas et qualitas ciborum et potus accommodari debent personarum statui, facultati, infirmitati.

88. Assertio 1^a : *Gula, quatenus ab ebrietate secernitur, est peccatum veniale ex genere suo.*

PROB. Nam gula est appetitus rei in se licitæ, et in modo

tantum excedit. Porro nullus ex modis supra expositis caritati Dei vel proximi per se graviter repugnat.

Dicitur *ex genere suo*, quia per accidens gula potest esse peccatum mortale, nempe : — 1. ratione *affectus*, quando quis ad gulam omnia refert, sicut ad finem ultimum (secundum illud Apostoli : « quorum Deus venter est »), ita ut etiam paratus sit ad peccandum mortaliter, committendo, v. g., injustitiam, potiusquam uti cibo moderato; — 2. ratione *gravis nocumenti* quod gulosus infert sibi, aut familiæ suæ, aut creditoribus suis, ut si sanitatem suam graviter lædat, aut ineptus fiat ad functiones ad quas sub gravi tenetur, si imparem se reddat ad solvenda debita, aut ad filios suos convenienter collocandos; — 3. ratione *præcepti*, vel *scandali*, aut *periculi peccandi*; ut si quis vetitis ab Ecclesia cibus utatur, vel licitis cum aliorum scandalo, contra istud Apostoli (I Cor., VIII, 13) : « Si esca » scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum; » aut si prævideat ciborum usum immoderatum fore incontinentiæ occasionem.

Utrum autem adsit peccatum mortale, an veniale tantum, si quis scienter se ingurgitet usque ad vomitum, controvertitur; S. Lig. (lib. 5, n. 73) docet esse probabiliter veniale tantum, modo desit scandalum, vel notabile nocumentum. — Sed si quis postquam multum comedit, sese excitet ad vomitum ut iterum comedat, sicut de Vitellio narratur, vix excusaretur a mortali; hoc enim, etiam semotis scandalo et aliis circumstantiis lethalibus, graviter dedecet rationem.

89. Assertio 2^a : *Ebrietas perfecta et voluntaria est peccatum mortale ex genere suo.*

PROB. 1. *Script. Sacra* (Gal., v, 21). Ebrietas recensetur inter ea quæ a cælorum regno excludunt, et (I Cor., VI, 10), dicitur : « Neque ebriosi... regnum Dei possidebunt. — 2. *Ex SS. Patribus.* — « Ubi ebrietas, inquit S. Chrys. (hom. 57, contra ebriosos) ibi diabolus. » — 3. *Ratione.* Per ebrietatem homo violenter se privat usu rationis et proxima potestate illa utendi, brutis assimilatur, impellitur ad turpia, ad deformitatem actionum, gestuum et motuum corporis : porro, omnibus fatentibus, hæc naturam humanam valde dedecet; ergo sedulo

abstinendum est ab ebrietate, nec alios ad eam impellere licet; etenim « digni sunt morte non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus » (*Rom.*, I, 32).

Dicitur 1. *ebrietas perfecta*; nam certum est apud omnes, ait S. Ligorius (*de Pecc.*, n. 75), quod ad hoc ut ebrietas sit peccatum mortale, requiritur ut sit perfecta, nempe quæ omnino privet usu rationis (cf. S. Th., 2. 2, q. 150, a. 2). — Attamen ebrietas etiam imperfecta potest *per accidens* fieri peccatum mortale, sicut dictum est supra de gula communiter sumpta.

Dicitur 2. *ex genere suo*, quia, juxta sententiam communem theologorum, ebrietas non est peccatum mortale, si per modicum tempus privet usu rationis; tempus longum videtur esse una hora (S. Lig. *Ibid.*).

90. Corollarium. Ergo peccatum mortale ebrietatis committitur:

1. Quando aliquis, advertens ad probabile periculum perfectæ ebrietatis, nihilominus bibere pergit; aliud est si probabile periculum non advertit.

2. Quando aliquis ebrietate etiam imperfecta grave nocumentum sibi infert; quod facilius accidit, si quis consuevit semper multum potitare.— Item quando consuetudine largius bibendi familiæ suæ curam non habet, eam in indigentia relinquit, debita contrahit, quibus solvendis impar est.

3. Quando aliquis, etiam non perfecte ebrius, consuevit mala gravia perpetrare, vel ea perpetrandi periculo probabili advertens sese exponit.

4. Quando ob speciales circumstantias etiam ex ebrietate non perfecta grave scandalum oriturum esse prævidetur; ut accidere potest, si sacerdos excessui indulgeat.

5. Tandem si quis, etiam citra periculum perfectæ ebrietatis, ita crapulæ comessionibusve indulgere consuevit, ut hæc quasi pro fine vitæ suæ constituat, paratus divinæ amicitiae has infimas voluptates præferre (Ita Lehmkuhl, n. 746).

91. Quæritur 1. *An haberi aliquando possit causa sufficiens sumendi tantam copiam potus inebriantis, ut privatio usus rationis inde sequatur?*

RESP. 1. *affirm.* quando agitur de morbo curando, modo

ebrietas ipsa *non directe* intendatur (quod esset intrinsece malum), sed directe et per se potus tendat ad sanitatem obtinendam; tunc enim, licet prævideatur ex ea sumptione privatio rationis, adest justa et sufficiens causa, ut ægrotus ad eam permissive se habeat. — Idem est dicendum de usu opii, ætheris, chloroformii et similium ad operationem chirurgicam securius peragendam.

RESP. 2. *negative*, quando agitur de *moribundo*, qui inebrietur aut usu rationis privetur, ut sine doloris conscientia decedat; nam in tali tempore necessarium est, ut ægroto servetur facultas merendi seseque cum Deo reconciliandi. — Pariter graviter illicitum est eos qui supremo supplicio afficiendi sunt, inebriare, quo fortiori animo cruciatus ferant.

RESP. 3. quando agitur de vitanda morte quam alter minatur, nisi potus sumatur usque ad ebrietatem, *distinguendum* esse: — Si ille qui mortem minatur, *formaliter* impellat ad ebrietatem, *negative*, quia tunc coactio fit in odium virtutis, et insuper bonus effectus, seu mors vitanda, nonnisi mediante effectu malo, seu ebrietate obtinetur. — Si vero qui minatur, *non formaliter* ebrietatem intendat, sed tantum alterum ad bibendum cogat, quia putat eum sine justa causa, v. g., ex sui contemptu id denegare, et aliunde id ferre posse, *affirmative*, seu licitum est potum sumere etiam cum prævisione ebrietatis, quia malus iste effectus non suscipitur ut medium ad bonum effectum obtinendum (S. Lig., *de Pecc.*, n. 76; Lehmkuhl, n. 743). -

92. **Quæritur 2.** *Utrum et quatenus aliquando liceat, aut alterum ad ebrietatem inducere, aut ei ebrietatis occasionem ponere?*

RESP. 1. Graviter *per se* illicitum esse alterum provocare ad excessum in potu, sive cum directa intentione, sive etiam cum probabili periculo ebrietatis.

RESP. 2. *Data tamen gravi causa*, v. g., ut quis a majori peccato, puta sacrilegio vel homicidio, ad quod determinatus est, impediatur, licitum esse illum ad ebrietatem directe provocare, idque etiamsi ebrietas ipsi *formalis* seu *culpabilis* esse debeat; quia licitum est inducere alterum ad minus malum,

ut impediatur a majori, ad quod paratus est; hac enim agendi ratione non malum consulitur, sed bonum, scilicet electio minoris mali jam in majori virtualiter inclusi (S. Lig., *Ibid.*, n. 77).

RESP. 3. Si autem ebrietas debeat esse *materialis tantum et non culpabilis*, idem a fortiori licitum esse, ex *minori sed gravi* tamen causa, v. g., ut elabar e carcere quando jus habeo evadendi, ut detegam secretum magni momenti, quod alter injuste renuit mecum communicare (Lehmkuhl, n. 744).

93. Quæritur 3. *An et quatenus peccata in ebrietate commissa ebrio imputentur?*

RESP. 1. Peccata *operis*, ut sunt damnificatio, impudicitia, etc., ad culpam imputantur, *juxta mensuram prævisionis*; ut tamen ad culpam gravem imputentur, sufficit etiam confusa prævisio, ex dictis in Tractatu *de Actibus humanis* (n. 98). — Hinc prævisa reputantur mala, quæ ebrii ordinarie committere solent, vel quæ aliquis antea ex aliis ebrietatibus novit se committere; et etiam omnia peccata ad quæ se noverit propensum; contra vero non reputantur prævisa alia mala quæ casu eveniunt (S. Lig., *Ibid.*, n. 78).

RESP. 2. Peccata *oris* — non imputantur, si sint *contumeliæ erga homines*, quia cum illæ prolatae sunt ab ebrio, non habentur dedecori; excipe tamen, si ille patefaceret aliquod infame delictum proximi; — imputantur vero *blasphemix*, quia, licet materialiter prolatae, semper sunt Deo injuriosæ; pariter *obscæni sermones*, si tales sunt, ut scandalum audientes patiantur (S. Lig., *Ibid.*).

94. Filiæ gulæ. Quinque sunt gulæ filiæ, quas sic explicat D. Thomas (2. 2, q. 148. a. 6) : « Illa vitia inter gulæ filias computantur, quæ ex immoderata delectatione cibi et potus consequuntur. Quæ quidem possunt accipi vel ex parte animæ, vel ex parte corporis. — Ex parte autem *animæ* quâdrupliciter. Primo quidem, quantum ad rationem cujus acies hebetatur ex immoderatione cibi et potus. Et quantum ad hoc ponitur filia gulæ *hebetudo* sensus circa intelligentiam, propter fumositates ciborum perturbantes caput... Secundo, quantum ad appetitum, qui multipliciter deordinatur per immoderantiam cibi et

potus, quasi sopito gubernaculo rationis. Et quantum ad hoc ponitur ineptâ *lætitia*... Tertio, quantum ad inordinatum verbum, et sic ponitur *multiloquium*... Quarto, quantum ad inordinatum actum. Et sic ponitur *scurrilitas*, id est, jocularitas quædam proveniens ex defectu rationis quæ non cohibet exteriores gestus. — Ex parte autem corporis ponitur *immunditia*. »

95. Remedia adversus gulam. Ista sunt præcipua remedia adversus gulam : — *Consideratio incommodorum* quæ gulam consequuntur, sive ex parte animæ, sive ex parte corporis ; — *fuga occasionum*, videlicet cauponarum et ebriosorum ; — *constans et assidua temperantia*, adeo ut necessitas sit potus cibique mensura ; — *jejunium* ; — *carnis afflictio* ; — *inspectio Christi morientis* qui, cruci affixus, acerbam sitim pro nobis passus est ; — *oratio ante et post convivium* ; nam, ut ait S. Chrys. (hom. 2. in Annam, n. 5) : « Convivium quod a precatione inceptum in precationem desinit, nunquam deficiet. »

§ V. De invidia.

96. Invidiæ definitio. Invidia est *tristitia de bono proximi ut boni nostri imminutivæ*. — Dicitur ut *boni nostri imminutivæ* ; nam proprius character invidiæ est tristitia de bono proximi quatenus ab eo videmur æquari aut superari, quia scilicet existimamus propriam excellentiam inde minui, et sic bonum proximi judicatur boni nostri imminutivum. — Ad invidiam revocatur gaudium de malo proximi, quatenus bonum nostrum augere censetur.

Hinc invidia differt — 1. Ab *æmulatione*, quæ est tristitia de bono proximi, non quatenus ab eo possidetur, sed quatenus nobis deest. — 2. A *metu*, quæ est tristitia de bono proximi ob formidinem ne illo utatur ut nobis noceat. — 3. Ab *indignatione*, quæ est tristitia de bono proximi, ob illius indignitatem. — 4. Ab *odio*, quod est tristitia de bono proximi, ut est bonum proximi, sine respectu ad imminutionem boni proprii. — 5. A *zelotypia* (*jalousie*), quæ est tristitia proveniens ex timore ne bonum nostrum ab aliis habeatur.

97. Assertio. *Invidia est peccatum mortale ex genere suo.*

PROB. — 1. *Scriptura Sacra*. B. Paulus (*Gal.*, v, 21) nume-

rat invidiam inter peccata quæ excludunt a regno cœlorum. — 2. S. Basilius (hom. *de Invidia*, n. 5) vocat invidiam, « Intolerabile malum, serpentis documentum, dæmonum inventum... pietatis impedimentum, viam ad gehennam, regni cœlorum privationem. » — 3. *Ratione*. Illud est peccatum ex genere suo mortale, quod caritati proximo debitæ opponitur: atqui invidia huic caritati evidenter opponitur, siquidem caritas gaudet de bono proximi, illudque pro viribus suis auget. Invidia insuper caritati propriæ adversatur: siquidem invidia infelicem reddit invidum, et eum ad enormia impellit peccata, ut patet exemplo Caini.

Invidiæ malitia detegitur — 1. *Natura boni de quo habetur tristitia*: si sit de bono spirituali, invidia erit sæpe peccatum mortale, quia illud diabolicum est; ab ea igitur invidia sedulo sese abstinere debent sacerdotes, caveantque summopere, ne doleant de fructibus spiritualibus qui ab aliis sacerdotibus producuntur; — 2. *Natura tristitiæ*, si sit gravis aut levis, diuturna aut transitoria; — 3. *Natura effectuum* qui possunt esse graviter vel leviter inordinati.

98. Filiæ invidiæ. Invidiæ filias sic exponit S. Th. 2. 2, q. 36, a. 4, ad 3): « In conatu invidiæ est aliquid tanquam principium, et aliquid tanquam medium, et aliquid tanquam terminus. — *Principium* quidem est, ut aliquis diminuatur gloriam alterius, vel in occulto, et sic est *susurratio*; vel manifeste, et sic est *detractio*. — *Medium* autem est, quia aliquis intendens diminuere gloriam alterius, aut potest, et sic est *exultatio in adversis*; aut non potest, et sic est *afflictio in prosperis*. — *Terminus* autem est in ipso odio: quia sicut bonum delectans causat amorem, ita tristitia causat *odium*. Afflictio autem in prosperis proximi, uno modo est ipsa invidia, in quantum scilicet aliquis tristatur de prosperis alicujus, secundum quod habet gloriam quamdam. Alio vero modo est filia invidiæ, secundum quod prospera proximi eveniunt contra conatum invidentis, qui nititur impedire. Exultatio autem in adversis non est directe idem quod invidia, sed ex ea sequitur: nam ex tristitia de bono proximi, quæ est invidia, sequitur exultatio de malo ejusdem.

99. Remedia adversus invidiam. Præter orationem remedia sunt : — 1. Cogitare nullum esse vitium quod nos similiores reddat diabolo (*Sap.*, II, 24) : « Invidia autem diaboli mors » introivit in orbem terrarum ; imitantur autem illum 'qui » sunt ex parte illius. » — 2. Resecare ejus causas, debellando superbiam et animi malignitatem. — 3. Attendere mala quæ ipsi invido proveniunt. — 4. Meditari omnes homines esse fratres, Dei filios et ad gloriam tendere et ideo omnes unanimes esse debere in Christo.

§ VI. De ira.

100. Iræ definitio. Ira definitur a S. Augustino et a S. Th. : *Libido vindictæ*, et a theologis communiter : *appetitus inordinatus vindictæ*. Hinc objectum ad quod directe tendit ira est punitio illius qui malum nobis intulit. — Dicitur *inordinatus*, quia dari potest vindictæ seu punitiois aliquis amor bonus, cum intra debitos limites continetur. — Hinc ira ordinarie in malam partem sumitur, et aliquod inordinatum indicat, saltem juxta communem sensum. Si autem ira sumeretur pro omni motu animæ nos impellente ad repellenda mala, et ad ultionem sumendam ab eis qui ea nobis inferunt, posset esse ira quandoque bona.

Differt ira : — 1. Ab *invidia*, quæ est tristitia de bono proximi tanquam boni nostri imminutiva ; sed hæc tristitia existere potest sine appetitu vindictæ, et bonum proximi considerari potest tanquam boni nostri imminutivum, quamvis nulla injuria, seu nullum malum nobis inferatur. — 2. Ab *impatientia* ; nam impatientia est tristitia inordinata procedens ex incommodis quæ nobis eveniunt, et impellens ad ea rejicienda ; cum autem hæc incommoda provenire possint ex aere, ex morbo, a tempestatibus... contra quæ non datur vindicta, differt impatientia ab ira. Attamen impatientia sæpe vocatur ira, quia vir impatiens quandoque videtur repetere vindictam ab entibus inanimatis : sic scribens calamum confringit ex motu impatientiæ.

101. Assertio. *Ira est peccatum mortale ex genere suo.*

PROB. — 1. *Scriptura Sacra* (*Eccli.*, XXVII, 33) : « Ira et fu-

» ror utraque execrabilia sunt. » (*Matth.*, v, 22) : « Omnis qui » irascitur fratri suo, reus erit iudicio. » (*Gal.*, v, 20) D. Paulus iram et rixas reponit inter peccata quæ excludunt a regno Dei. — 2. *Ratione*. Peccatum mortale ex genere suo illud est, quod in se habet quidquid necessarium est, ut possit esse mortale : atqui ira ex se habet ut sit mortalis, sive ratione *mali* quod proximo exoptatur; sive ratione vehementioris *appetitus*, quo fit aliquando ut perturbetur ratio; sive ratione *effectuum*, qui quandoque ex ira sequuntur, ut rixæ, dissensiones, odium.

102. Filiæ iræ. Iræ filiæ sic exponuntur a D. Thoma (2. 2, q. 158, a. 7) : « Dicendum quod ira potest tripliciter considerari : — Uno modo secundum quod est in corde, et sic ex ira nascuntur duo vitia. Unum quidem ex parte ejus contra quem homo irascitur, quem reputat indignum, ut sibi tale quid fecerit, et sic ponitur *indignatio*. Aliud autem vitium est ex parte sui ipsius, in quantum scilicet excogitat diversas vias vindictæ, et talibus cogitationibus animum suum implet... et sic ponitur *tumor mentis*. — Alio modo consideratur ira, secundum quod est in ore : et sic ex ira duplex deordinatio procedit : Una quidem, secundum quod homo in modo loquendi iram suam demonstrat : et sic ponitur *clamor*, per quem intelligitur inordinata et confusa locutio. Alia etiam est inordinatio, secundum quod aliquis prorumpit in verba injuriosa : quæ quidem si sint contra Deum, erit *blasphemia*; si autem contra proximum, *contumelia*. — Tertio modo consideratur ira, secundum quod procedit usque ad factum. Et sic ex ira oriuntur rixæ, per quas intelliguntur omnia nocumenta quæ facto proximis inferuntur ex ira. »

103. Remedia adversus iram. Præcipua remedia contra iram sunt : — 1. Tristes ejus effectus considerare. — 2. Omnem conatum adhibere ut iræ causæ resecentur, scilicet : superbia, amor deliciarum hujus mundi, nimia fiducia in proprio iudicio, et tristitia. — 3. Motus iræ impedire aut nascentes sedulo reprimere, et frequentes exercere actus caritatis, patientiæ, humilitatis, illas virtutes a Deo enixe petendo. — 4. Meditari patientiam et mansuetudinem Christi, qui mitis fuit et humilis

corde, qui cum malediceretur non maledicebat, cum pateretur non comminabatur, qui tanquam ovis ad occisionem ductus est, quique cruci affixus pro interfectoribus suis oravit.

§ VII. De acedia.

104. Acediæ definitio. *Acedia generatim est torpor circa spiritualia, seu tristitia de spiritualibus.* Acedia, prout est tristitia de bono spirituali *communiter* sumpto, non est speciale vitium, sed circumstantia omnis vitii; quia omne vitium refugit spirituale bonum virtutis oppositæ. Sed est speciale peccatum, quatenus est tædium de bono divino, non communi sed *nobis speciali*, apprehenso ut malo proprio: ut si quis tristetur de amicitia Dei, de beatitudine sibi proposita, aut de mediis ad Dei amicitiam et beatitudinem necessariis, ut de sacramentis, de divinis præceptis, de bonis operibus, prout sunt ad Dei amicitiam et beatitudinem necessaria.

Hoc itaque sensu definiri potest accedia: *Animi tristitia vel remissio voluntaria in implendis officiis spiritualibus, ob laborem, seu molestiam ac difficultates his adjunctas.*

105. Assertio. *Acedia est peccatum mortale ex genere suo.*

PROB. — 1. Scriptura Sacra. Christus ita expresse declarat: « Regnum cælorum vim patitur, et violenti rapiunt » illud » (*Matth.*, xi, 12). « Servum inutilem (qui nihil lucratum est ex talento sibi commisso) ejicite in tenebras exteriores; illic erit fletus et stridor dentium » (*Matth.*, xxv, 30). Maledixit insuper fico sterili (*Matth.*, xxi, 18). — **2. Ratione.** Peccatum ex genere suo mortale illud est, quod intra suam speciem manens, habet quidquid est necessarium ut fiat mortale: atqui talis est acedia, quoties ista tristitia vel remissio voluntaria versatur circa res necessarias salutis, tum necessitate medii, tum necessitate præcepti, quoties etiam ob illam acediam adest periculum proximum committendi peccatum aliud mortale; ergo.

106. Filiæ acediæ. Istæ numerantur, a S. Thoma post S. Gregorium, acediæ filiæ, scilicet: desperatio, pusillanimitas, torpor circa præcepta, rancor, malitia et evagatio mentis circa illicita. Quia enim, ait S. Thom. (2. 2, q. 35, a. 4, ad 2), nul-

lus diu absque delectatione potest manere cum tristitia, necesse est quod ex tristitia aliquid dupliciter oriatur; uno modo ut homo recedat a contristantibus; alio modo ut ad alia transeat in quibus delectetur: sicut illi qui non possunt gaudere in spiritualibus delectationibus transferunt se ad corporales. In fuga autem tristitiæ talis progressus attenditur: quia primo homo fugit contristantia, secundo etiam impugnat ea quæ tristitiam ingerunt. Spiritualia autem bona de quibus contristatur acedia, sunt et finis, et id quod est ad finem. Fuga autem finis fit per *desperationem*: fuga autem bonorum quæ sunt ad finem quantum ad ardua, quæ subsunt consiliis, fit per *pusillanimitatem*; quantum autem ad ea quæ pertinent ad communem justitiam, fit per *torporem* circa præcepta. Impugnatio autem contristantium bonorum spiritualium, quandoquidem est circa homines, qui ad bona spiritualia inducunt, et hic est *rancor*; rancor autem non est odium, sed quædam indignatio. Quandoque vero se extendit ad ipsa spiritualia bona, in quorum detestationem aliquis adducitur, et hoc proprie est *malitia*; hæc malitia non extenditur ad omnia vitia, sed est aliquid hic speciale. In quantum autem propter tristitiam, a spiritualibus aliquis transfert se ad delectabilia exteriora, ponitur filia acediæ *evagatio circa illicita*.

107. Remedia adversus acediam. Præcipua remedia sunt: — 1. Quotidiana pugna, qua res ad Dei servitium attinentes fiunt victoria faciliores, et continua cogitatione jucundiores. 2. Frequens confessio ac communio quibus multum roborantur animi vires. — 3. Fidelitas orationi mentali, cæterisque exercitiis spiritualibus, ita ut nunquam sine gravi ratione omittantur. — 4. Directori suo prompta assiduaque obedientia.

TRACTATUS DE VIRTUTIBUS

IN GENERE

Post Tractatum *de Peccatis*, disserendum venit *de Virtutibus*, et primum *de Virtutibus in genere*. Tria erunt capita, — 1. de natura virtutis, — 2. de causa virtutum, — 3. de earum proprietatibus.

CAPUT I.

DE NATURA VIRTUTIS.

Primum exponenda est definitio virtutis, deinde explicandæ ejus partitiones.

ARTICULUS I.

De definitione virtutis.

1. Variæ acceptiones virtutis. Nomen *virtutis* a viro derivatur, juxta Tullium (*Tuscul.*, lib. 2) et Lactantium (*de Opif. Dei*, cap 12) : « Vir nominatus est, ait Lactantius, quod major in eo vis est, quam in femina; et hinc virtus nomen accepit. »

Adhibetur autem illud nomen, — 1. pro facultate aliquid agendi, seu potentia operativa, ut in Psalmis (*Ps.* xxxii, 6) : « Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis » virtus eorum; » — 2. pro actu seu effectu potentiae operativæ; sic dicitur (*Matth.*, vii, 22) : « Nonne in nomine tuo » virtutes multas fecimus? » et alibi (*Act.*, viii, 13) : « Videns

» etiam signa, et virtutes maximas fieri, stupens admirabatur; » — 3. pro qualitate quadam, seu dispositione potentiæ superaddita, qua fit ut creatura rationalis operetur convenienter rectæ rationi; atque hæc est acceptio hujusce Tractatus propria.

2. Definitio virtutis. — I. Virtus definiri potest: *Habitus perficiens rationalem hominis potentiam, et inclinans ad operationem rectam.*

Dicitur 1. *habitus*, id est, qualitas permanens, qua potentia aliqua animæ disponitur ad operandum potius uno quam altero modo. Ex se enim potentiæ rationales non sunt limitatæ ad unum objectum, aut ad unum modum operandi, sed e contra se habent indifferenter ad multa objecta, et ad diversas operationes; habitus autem est quid potentiæ rationali superadditum, quo nimirum talis potentia, non quidem cogitur, sed inclinatur ad quemdam actum determinatum. — Quapropter effectus hujusmodi inclinationis seu habitus in eo sunt, ut actus potentiarum exerceantur: *uniformiter*, id est, constanter eodem modo, unde habitus dicitur altera natura; *faciliter*, cum habitus enim in quadam propensione ad agendum consistit, ipse efficit ut operationes « in promptu habeantur, ut ait S. Thomas, et faciliter exerceantur; *delectabiliter*, ex eo quod enim habitus sit veluti altera natura, « operationem sibi propriam quasi naturalem reddit, et per consequens delectabilem » (S. Th., *de Virt.*, q. 1, a. 1).

Dicitur 2. *perficiens potentiam*; nam, ut ait D. Angelicus (1. 2, q. 55, a. 1), « virtus nominat quamdam potentiæ perfectionem. Uniuscujusque enim perfectio præcipue consideratur in ordine ad suum finem; finis autem potentiæ actus est; unde potentia dicitur esse perfecta secundum quod determinatur ad suum actum. »

Dicitur 3. *potentiam rationalem*; sic designatur subjectum virtutis, quod est, non ipsa essentia animæ, sed ejus potentiæ, et quidem rationales. — 1. Virtus subjectatur in *potentia animæ*, non in *ejus essentia*, quia virtus est habitus operativus; omnis autem operatio animæ fit immediate per potentiam; unde virtus immediate afficit ipsam potentiam. — 2. Subjectatur in *potentia rationali*; patet enim virtutes nec in potentiis *vegeta-*

tivis, nec in *membris* et *sensibus externis* subjectari posse, quia hujusmodi facultates sunt omnino determinatæ ad unum modum operandi, subindeque nullam ex se habent difficultatem in exercendis propriis operationibus; nec in *sensibus internis cognoscitivis* virtutes esse possunt, quia virtus est habitus quo potentia disponitur ad perfectam operationem; unde oportet quod virtus sit in illa potentia qua consummatur opus; atqui cognitio veri non consummatur sed tantummodo inchoatur et præparatur in *sensibus internis apprehensivis*; ergo in hujusmodi *sensibus* non sunt virtutes quibus cognoscitur verum; quod autem ad *appetitum sensitivum* attinet, certum est etiam virtutes in eo *secundum se* considerato non subjectari, quippe qui communis est hominibus et brutis; sed « *secundum quod sunt rationales per participationem*, ait S. Thomas, ut obediens rationi, sic sunt propriæ hominis; et hoc modo possunt esse subjectum virtutis, » scilicet temperantiæ et fortitudinis; restat igitur ut virtutes propriæ et essentialiter in potentiis *rationalibus* subjectentur, nempe in intellectu et voluntate, uti uberius explicabitur infra, ubi de divisione virtutum in intellectuales et morales (Cf. S. Th., 1. 2, q. 56).

Dicitur 4. *inclinans ad operationem*; quibus verbis significatur virtutem non esse habitum entitativum, sed *operativum*. Habitus enim entitativi illi sunt qui immediate afficiunt substantiam, et quibus hæc bene vel male se habet in se ipsa, cujusmodi sunt pulchritudo et sanitas in corporalibus, in spiritualibus vero gratia sanctificans, quæ immediate inhæret substantiæ animæ; habitus autem *operativi* dicuntur illi qui immediate afficiunt potentiam, et quibus ipsa bene vel male se habet in ordine ad operationem. Porro virtus ordinem dicit ad operationem; ergo est habitus operativus, et recte dicitur inclinans ad operationem (Cf. S. Th., 1. 2, q. 49, a. 3; q. 55, a. 2).

Dicitur 5. *ad rectam operationem*, ut distinguatur virtus, tum ab illis habitibus operativis qui mali sunt et potentiam inclinant ad actum malum, ut vitia, tum ab illis, qui quandoque sunt ad bonum, quandoque ad malum, ut opinio, fides humana, et similia (Cf. S. Th., *Ibid.*, a. 3).

II. Consonat hæc alia definitio quam ex S. Augustino tradit

S. Thomas (1. 2, q. 55, a. 4): *Bona qualitas mentis, qua recte vivitur et nemo male utitur, et quam Deus in nobis sine nobis operatur*; quibus verbis, ut recte advertit Billuart (*de Virt.*, diss. 2, art. 1), omnes causæ virtutis comprehenduntur: — 1. causa *formalis*, cum dicitur *bona qualitas*; causa namque formalis cujuscumque rei declaratur ex ejus genere et differentia; hac autem voce *qualitas* assignatur genus virtutis; « esset tamen convenientior definitio, ait S. Thomas, si loco qualitatis habitus poneretur qui est genus propinquum; » additur *bona*, ut explicetur differentia virtutis a vitio; — 2. causa *materialis* seu subjectum designatur, cum dicitur *mentis*, id est, potentiæ rationalis, ut supra explicavimus; aliæ causæ materiales non designantur, nempe materia *ex qua*, quia virtus, sicut alia accidentia, non habet materiam ex qua, nec materia *circa quam*, seu objectum, quia per objectum determinatur virtus ad certam speciem, et hic definitur virtus in genere; — 3. causa *finalis*, cum dicitur *qua recte vivitur*, seu *agitur*, quibus verbis significatur finis virtutis qui est operatio; — 4. causa *efficiens*, dum dicitur *quam Deus in nobis sine nobis operatur*; quod tamen solum virtutibus per se infusis convenit, quæ nempe in eo distinguuntur ab acquisitis, quod istæ acquiruntur nobis operantibus, et active ad earum acquisitionem concurrentibus, illæ vero sine nostro activo concursu producuntur in nobis, quamvis dispositive ad earum receptionem per nostros actus Deo cooperemur. Unde si hæc ultima verba tollantur, definitio convenit omni virtuti.

ARTICULUS II.

De divisione virtutum.

Virtutes dividuntur et specificantur ex suis causis; nempe ex causa finali seu fine, ex causa efficiente, ex causa materiali seu subjecto, et ex causa formali seu objecto.

3. — I. **Ratione finis.** Dividitur virtus ratione causæ finalis seu finis in *naturalem* et *supernaturalem*. — Prior nonnisi ad finem naturalem seu qui non transcendat vires naturæ ordinatur. — Posterior ordinatur ad finem supernaturalem, et

elevat potentias ultra earum genus, uti explicatum fuit in Tractatu de Deo Cratore.

4. — II. **Ratione causæ efficientis.** Dividuntur virtutes ratione causæ efficientis in *naturales*, *acquisitas* et *infusas*. — Virtus *naturalis* seu *innata* ea est quam cum natura ab Auctore naturæ accepimus; talis est habitus primorum principiorum nobis inditus a natura. — Virtus *acquisita* ea est quæ per actus iteratos generatur; tales sunt habitus scientiarum et artium. — Virtus *infusa* illa est quæ a Deo in mente infunditur sine ullo actu prævio concurrente, seu, ut ait S. Thomas (*loc. cit.*), « quam Deus in nobis sine nobis operatur. » Virtus infusa rursus duplex est; infusa *per se*, et infusa *per accidens*. Prior est ea quæ a solo Deo haberi potest per supradictam infusionem supernaturalem; posterior est ea quæ, licet humano labore posset acquiri, speciali tamen Dei gratia in animam infunditur. Sed hæc plenius declarabuntur, ubi de causis virtutum.

5. — III. **Ratione subjecti.** Virtus dividitur ratione causæ materialis seu subjecti in *intellectualem* et *moralem*. — Virtus *intellectualis* residet in intellectu tanquam in subjecto proximo, eumque perficit in ordine ad cognitionem veri. — Virtus *moralis* residet in voluntate tanquam in subjecto proximo, eamque perficit in ordine ad prosecutionem boni honesti.

1. Virtus *intellectualis* iterum dividitur in speculativam et practicam. — Virtus *intellectualis speculativa* triplex est: *intellectus*, qui est notitia clara et simplex primorum principiorum; *scientia*, quæ evolvit principia et ex iis deducit ordinate consequentias; *sapientia*, quæ apprehendit res in causis suis. præsertim in Deo. — Virtus *intellectualis practica* duplex est; *ars*, quæ nos docet recte facere opus præstandum secundum rectitudinem materiale; *prudentia*, quæ docet nos recte agere secundum rectitudinem morale. Porro quamvis prudentia, attento subjecto suo in quo residet, sit intellectualis, attamen, attenta materia sua, reponitur inter virtutes morales, quia cum proprium ejus opus sit dirigere actiones nostras, imperat ipsi appetitui, et docet quid voluntas appetere debeat (S. Th., 1. 2, q. 37, a. 2, 3, 4).

2. Virtutes *morales* quatuor præcipue distinguuntur, quæ etiam dicuntur principales, nempe : *Prudentia*, *Justitia*, *Temperantia*, *Fortitudo*, ad quas cæteræ quæque virtutes morales referuntur. — Has Ecclesiæ Patres vocant quatuor angulos ædificii spiritualis, quatuor fluvios paradisi terrestris, quatuor rotas mystici currus Ezechielis. *Cardinales* etiam passim vocari solent, quia cardinalis a cardine dicitur, in quo ostium vertitur... Unde virtutes cardinales dicuntur, in quibus fundatur vita humana. — Hujus autem divisionis divus Thomas duplicem rationem assignat (1. 2, q. 61, a. 2) quarum prima sumitur ex parte *principii formalis* ipsius virtutis, quod est bonum rationis : quod quadrifariam considerari potest : primo scilicet, prout in consideratione rationis consistit, et circa illud sic spectatum versatur *prudentia*; secundo, quatenus est circa operationes, et ad illud pertinet *justitia*; tertio, quatenus est circa passiones, easque vel impellentes in bonum rationi contrarium, et ad hoc pertinet *temperantia* : vel quarto, retrahentes a bono, quod ratio præscribit, et ad illud pertinet *fortitudo*. — Rationem aliam repetit ex *ipso subjecto* humanæ virtutis. « Quadruplex enim, inquit, invenitur subjectum hujus virtutis (moralis) de qua nunc loquimur, scilicet rationale per essentiam, quod *prudentia* perficit, et rationale per participationem, quod dividitur in tria, id est in voluntatem, quæ est subjectum *justitiæ*, et in concupiscibilem, quæ est subjectum *temperantiæ*, et in irascibilem, quæ est subjectum *fortitudinis*. »

6. — IV. **Ratione objecti.** Hic agimus tantum de virtute infusa per se, deque modo quo ipsa dividitur ratione causæ formalis seu objecti. Distinguuntur autem ea ratione virtus *theologica* et virtus *moralis infusa*. — Virtus *theologica* ea est quæ Deum ipsum ultimum finem supernaturalem pro objecto habet immediate et directe; si autem circa Deum immediate versatur, quatenus est summa veritas, aderit virtus *fidei*; si quatenus est summum nostrum bonum, aderit virtus *spei*; si quatenus est summa bonitas infinite propter se amabilis, aderit virtus *caritatis*. Virtutes autem *theologicæ* sic dicuntur juxta S. Thomam (1. 2, q. 62, a. 1), « tum quia habent Deum

pro objecto, in quantum per eas recte ordinamur in Deum, tum quia a solo Deo nobis infunduntur, tum quia sola divina revelatione in Sacra Scriptura hujusmodi virtutes traduntur. » Sed de his dicetur in Tractatu speciali. — Virtus *moralis infusa* ea est quæ pro objecto habet medium aliquod ad Deum ut supernaturalem attingendum.

CAPUT II.

DE CAUSA VIRTUTUM.

7. Prænotanda. In præsentī capite agitur solummodo de causa efficiente; nam de causa finali et de causa materiali nil speciatim dicendum; de causa autem formali, seu de objecto dicemus ubi de virtutibus in particulari.

Jam vero, cum ratione causæ efficientis virtutes in tres classes dividimus, in virtutes nempe naturales seu innatas, acquisitas et infusas, inde triplex est agnoscenda causa virtutum, *natura* scilicet, *consuetudo operum*, et *infusio supernaturalis*.

1. A *natura* autem virtutes in nobis sunt *secundum aptitudinem et inchoationem*, non autem *secundum perfectionem* (Ita S. Thomas, 1. 2, q. 63, a. 1). — *Prima* pars hujus assertionis sic constat : aliquid dicitur alicui homini naturale duplici modo, scilicet secundum animam rationalem, et secundum determinatam corporis complexionem; porro *secundum animam rationalem*, sunt in nobis a natura quædam principia congenita, quæ sunt quasi seminaria virtutum; sic in voluntate inest quidam naturalis appetitus boni et honesti; *secundum* vero *corporis complexionem*, aliqui sunt vel melius vel pejus dispositi ad quasdam virtutes, quatenus nempe ex varia hujusmodi complexione et dispositione, alius habet naturalem aptitudinem, v. g., ad scientiam, alius ad fortitudinem, alius ad temperantiam. — *Secunda* pars constat, quia natura determinatur ad unum agendi modum; sed virtutes non sunt

determinatæ ad unum modum actionis, sed diversimode, secundum diversas materias in quibus operantur, secundum diversas circumstantias.

2. *Ex consuetudine bonorum operum* quædam virtutes acquiri possunt; nam ex malis actibus repetitis causantur habitus vitiorum; ergo pariter ex bonis actibus possunt causari habitus virtutum. Et vero, id experientia constat: «operando siquidem secundum virtutem, ait S. Thomas (In lib. 2 *Ethic.*, lect. 1), accipimus virtutes, sicut contingit in artibus operativis, in quibus homines faciendo addiscunt ea quæ oportet facere postquam didicerunt, sicut ædificando fiunt ædificatores, et citharisando citharistæ; et similiter operando justa, aut temperata, aut fortia, fiunt homines justi, aut temperati, aut fortes. »

3. *Per infusionem supernaturalem* denique nobis dari a Deo virtutes, quæ ideo infusæ dicuntur, certum est apud theologos.

Sed ad pleniorē hujus doctrinæ explicationem sequentes statuendæ sunt assertiones.

8. **Assertio 1^a:** *Præter virtutes theologicas dantur virtutes morales a Deo per se nobis supernaturaliter infusæ, quæ a virtutibus moralibus acquisitis formaliter distinguuntur.*

EXPLICATUR. Dicitur in assertione *per se infusæ*, nam dubium non est virtutes morales naturales quæ actibus repetitis per se sunt acquisibiles, posse nobis *per accidens* a Deo supernaturaliter infundi, uti fuerunt infusæ Christo et primo parenti; et in hoc conveniunt theologi: sed pariter conveniunt non ita fieri in iis omnibus qui justitiam habitualement consequuntur, sed potius in eis ad agonem relinqui habitus pravorum quos antea acquisiverant, vel saltem fomitem concupiscentiæ, sine temperamento virtutis acquisitæ. — Dicitur *quæ ab acquisitis formaliter distinguuntur*; patet enim idem esse objectum materiale virtutis moralis infusæ ac virtutis acquisitæ ejusdem nominis, sed contendimus objectum formale, quo virtutes proprie specificantur, esse diversum.

PROB. 1. *Auctoritate Ecclesiæ.* Clemens V in concilio Vientiensi resolvens quæstionem quam Innocentius III rescribens ad archiepiscopum Arelat. (cap. *Majores* de Baptismo) reliquerat

indecisam, scilicet, « utrum fides, caritas aliæque virtutes infundantur parvulis in baptismo, » sic definit : « Opinionem, quæ dicit tam parvulis quam adultis conferri in baptismo informantem gratiam et virtutes, tanquam probabiliorem et dictis sanctorum et doctorum modernorum theologiæ magis consonam et concordem, sacro approbante concilio, duximus eligendam. » Per virtutes autem in hac definitione intelliguntur non solum theologicæ, sed etiam morales, quia de his præsertim procedebat quæstio inter Thomistas et Scotistas, — Eadem veritas aperte traditur in Catechismo Romano (2 p. de Bapt., n. 38), qui enumerans effectus baptismi, qui cum gratia tribuuntur, sic ait : « Huic additur nobilissimus omnium virtutum comitatus, quæ in animam cum gratia divinitus infunduntur. »

PROB. 2. *Ratione theologica.* — 1. Virtutes multiplicantur et diversificantur per objecta formalia. Atqui in materia morali circa quam versantur virtutes morales, dari potest duplex objectum formaliter diversum, unum naturale et aliud supernaturale; quoad enim virtutem naturaliter acquisitam, objectum et motivum formale constituitur secundum regulam rationis humanæ in ordine ad finem hominis naturalem; quoad vero virtutem infusam, objectum et motivum formale constituitur secundum regulam fidei et rationes legis divinæ in ordine ad finem supernaturalem; ergo. — 2. Homo constitutus per gratiam in esse supernaturali non minus esse debet perfectus in operando modo supernaturali quam in ordine naturæ in operando modo naturali; sed in ordine naturali, præter virtutes naturales, dantur virtutes acquisitæ; ergo pariter in ordine supernaturali, præter virtutes theologicas, quibus homo disponitur, elevatur et rectificatur respective ad finem supernaturalem, dari debent virtutes morales infusæ, quibus disponatur, elevetur et rectificetur relate ad media assecutiva hujus finis supernaturalis (S. Th., 1. 2, q. 63, a. 3 et 4).

9. **Assertio 2^a :** *Virtutes supernaturales, sive theologicæ sive morales infusæ, in anima non producuntur per actus etiam supernaturales quantumlibet repetitos, sed solummodo per infusionem divinam.*

PROB. 1. *Auctoritate Conc. Trid.* Nam (sess. vi, cap. 6) enumerat diversos actus, quibus disponimur ad justificationem, inter quos actus fidei et spei, et deinde (cap. 7) dicit infundi in justificatione fidem et spem, id est, quoad habitum; ergo non per actus, sed per infusionem supernaturalem virtutes fidei et spei sunt in anima. — Quod autem dicitur de virtutibus fidei et spei pari ratione videtur dicendum de virtutibus moralibus supernaturalibus; hæ enim a virtutibus theologicis ratione infusionis non distinguuntur (Ita Mazzella, *de Virt. infus.*, disp. 1, art. 6, § 2, n. 93).

PROB. 2. *Ratione theologica.* Si actus supernaturales virtute sibi propria producerent virtutes ejusdem rationis, eas vel in justis, vel in peccatoribus producerent. Atqui non in justis, cum in ipsis jam sint virtutes supernaturales, quæ, ut videbimus, simul in justificatione infunduntur; neque in peccatoribus; secus peccator qui in statu peccati exerceret actus supernaturales virtutum moralium (quod fieri posse constat), ante justificationem acquireret virtutes morales per se infusas; sed id minime fieri potest; etenim virtutes morales infusæ non possunt esse sine prudentia sui ordinis, seu sine prudentia infusa; prudentia autem infusa nequit esse sine caritate, siquidem prudentia infusa seu supernaturalis requirit ut homo se bene habeat ad finem supernaturalem, et sola caritate homo disponitur ad ultimum finem supernaturalem; ergo sine caritate non dari possunt prudentia et aliæ virtutes morales infusæ; ergo tum infunditur cum infunditur caritas, id est, in justificatione (*Ibid.*, n. 97, 105).

10. Quæritur 1. *An et quomodo virtutes augmentum capere, seu crescere possint?*

Duplici modo crescere potest virtutis habitus, *intensive* et *extensive*. — Crescit virtus quoad *intensionem*, quando potentia ad agendum; circa habitus, seu virtutis objecta, operatur facilius, promptius et vehementius. — Crescit quoad *extensionem*, quando objectum circa quod operatur potentia virtutis magis ac magis evolvitur, et de hoc incremento virtutis felicius agitur, virtutes in specie examinando, v. g., an crescat fidei objectum.

Quantum *ad intensionem*, virtus crescit eo modo quo habita fuit.

Hinc 1. quoad *virtutes infusas*, eorum incrementum fit pariter infusione divina; actus autem repetiti virtutis infusæ non agunt in ejus incrementum nisi quatenus infallibiter obtinent a Deo ut magis infundat dona sua.

Hinc 2. quoad *virtutes acquisitas*, augentur per actus earum repetitos. — 1. Si actus sit *intensior*, crescit habitus virtutis, ut patet. — 2. Si sit *æqualis* actibus præcedentibus, communiter contra paucos asseritur virtutem augeri, quia his novis actibus homo fit promptior et expeditior ad similes actus producendos. — 3. Demum si actus sit *remissus*, seu minus intensus quam actus præcedentes, gravis est inter theologos controversia, quia ex una parte datur actus virtutis ac proinde actus habitum fovens; ex altera autem parte actus iste est remissus, et ideo factus cum tepiditate quæ animi promptitudinem et facilitatem minuere debet. Res, seu quæstio, non igitur in se, sed ex adjunctorum consideratione, videtur solvenda. Circa quæ observandum est — 1. Parvas occasiones virtutum sedulo discernendas esse ab actibus remissis, parvi siquidem actus elici possunt cum maxima animi firmitate et promptitudine, et ideo de Christo dicitur: Bene omnia fecit. — 2. Nullatenus esse negligendas illas parvas virtutis exercendæ occasiones, ex illis enim firmatur mens in bono, augetur agendi facilitas et novæ promerentur gratiæ (Vide Lequeux. *de Virtut.*, n. 24).

Quoad ipsa virtutum incrementa, hæc in variis theologiæ tractatibus stabiliuntur: — 1. Homo quamdiu in præsentī vita constituitur magis ac magis in perfectione, et ideo in virtutum profectu crescere potest. — 2. Homo, adjuvante gratia, potest quidem devitare peccata mortalia et sic gratiam sanctificantem servare, sed non potest absque gratia speciali hunc perfectionis gradum obtinere, quo possit diu devitare omnia peccata venialia, vel in justitia perseverare usque in finem. — 3. Homo in præsentī vita non potest ad hunc gradum perfectionis pervenire in quo appetitus sensualis plene subjaceat rationi, et in quo nullatenus necessarii sint actus

orationis et variarum virtutum; hæc contra Quietistas decreta fuerunt.

11. Quæritur 2. *Utrum et quatenus virtutes amitti aut minui possint?*

RESP. 1. *De virtutibus theologicis.* — 1. *Caritas* amittitur per quodlibet peccatum mortale, non autem per peccata venialia. — 2. *Fides* non destruitur per omne peccatum mortale, ut aperte declarat Conc. Trid., (sess. VI, c. 15), sed per peccatum grave contra objectum formale, seu motivum illius virtutis; unde non cessat, juxta communem sententiam, per peccatum mortale omissionis actus fidei tempore præscripto. — 3. *Spes* amittitur per peccata directe opposita objecto formali, seu motivo spei, non aliter. Spes itaque destruitur per desperationem, non vero probabilius per præsumptionem. Amissa fide amittitur spes, quia fides est fundamentum spei.

Tenent theologi virtutes theologicas *non minui proprie et directe per peccata venialia*; nam si indefinite minuerentur, tandem destruerentur per peccata venialia, quod falsum est. Insuper peccata venialia non destruunt virtutes theologicas effective, seu ratione oppositionis, quia illis physice non opponuntur; nec demeritorie, seu ratione Dei minuentis habitum supernaturalem, quia, ut ait S. Thomas, qui delinquit in minori non meretur detrimentum pati in majori.

Attamen *indirecte* minuitur caritas peccatis venialibus, triplici modo: — 1. Quatenus in pauciores actus erumpit, sicut qui sæpius habet brachium ligatum rarius eo utitur, quamvis omni vi sua polleat brachium. — 2. Quatenus augentur impedimenta exercitio caritatis et minuuntur auxilia specialia. — 3. Quatenus peccata venialia ad mortale disponunt (Billuart, *de Car.*, a. 3, § 1. Vide S. Franc. Sales., *Traité de l'amour divin*, liv. 4, ch. 2. In hoc libro et in præcedenti plurima circa virtutes reperiuntur).

RESP. 2. *De virtutibus moralibus infusis.* Juxta communem theologorum sententiam amittuntur virtutes morales infusæ cum deperditur caritas per peccatum mortale. — 1. Ratio generalis (ex Suarezio, *de Grat.*, lib. 2, c. 3, n. 10) est quia aliæ virtutes sunt veluti proprietates comitantes gratiam sanc-

tificantem; unde cum illa acquiruntur et amittuntur. — 2. Insuper qui peccatum mortale committit imprudenter agit, ac proinde amittere debet virtutem prudentiæ, cum virtus infusa per actum ipsi directe oppositum amittatur : jam vero amissa prudentia, aliæ virtutes non subsistunt, quia est illarum regula. — 3. Denique virtutes morales infusæ, licet propria sua habeant objecta proxima, tendunt ad finem supernaturalem et inde postulant quasi connaturalitatem subjecti, ac proinde quod a fine suo non se avertat per peccatum mortale.

Peccata venialia probabilius non minuunt virtutes infusas et de illis ratiocinandum est sicut de virtutibus theologicis.

RESP. 3. *De virtutibus acquisitis.* Constat per repetitionem actuum graviter oppositorum virtutibus acquisitis destrui eorum habitus. Dicitur *per repetitionem actuum*; nam per unum actum non destruitur habitus per multos actus acquisitos (Ita S. Th., 1. 2, q. 71, a. 4).

Quoad peccata venialia, sic distinguit Suarez (*de Virt.*, dist. 3, sect. 10, n. 7). Si virtus acquisita talis sit naturæ ut versetur in materia gravi et inclinet ad actus perfectos, nunquam corrumpitur nisi per actus graves contrarios; si autem talis sit virtus ut versetur circa materiam parum gravem, ut est Eutrapelia, vel si sit acquisita in gradu imperfecto vel per actus imperfectos, non videtur quare non destrueretur per peccata venialia. Controvertitur an cessaret virtus per solam diuturnam cessationem ab exercitio illius.

CAPUT III.

DE PROPRIETATIBUS VIRTUTUM.

S. Thomas (1. 2, q. 64-67) quatuor recenset proprietates virtutum, nempe — 1. Quod stent in medio; — 2. quod sint connexæ; — 3. quod sint inæquales; — 4. quod durent post hanc vitam.

ARTICULUS I.

De medio in quo stant virtutes.

12. — 1. Virtutes morales in medio consistere docent omnes theologi; unde etiam virtus moralis definiri solet : *Habitus electivus in mediocritate consistens prout determinavit prudens*, id est : habitus voluntatis existens in justo medio qui ab intellectu prudente determinatur.

Porro illud medium duplex a D. Thoma distinguitur, scilicet : medium rationis et medium rei. — 1. Medium *rationis* consistit in mediocritate quam ratio, attentis dotibus agentis, præscribit, ut nulla sit deordinatio, neque excessu, neque defectu. — 2. Medium *rei* consistit in mediocritate quæ servatur objective, non subjective, id est, ratione operis, seu rei ponendæ vel positæ, non autem ratione subjecti vel operantis. — Unde medium *rei* idem esse debet pro omnibus; non autem medium *rationis*.

Jam vero virtutes morales omnes consistunt in medio *rationis*; sola autem *justitia commutativa* consistit in medio *rei*.

1. Quod omnes virtutes morales consistant in medio *rationis*, facile constat: nam — 1. ratio debet esse actuum regula, quoniam eo fine a Deo concessa fuit; actus autem ordinat præscribendo viam mediam, ex eo quod in moribus detur peccatum per excessum vel per defectum; — 2. insuper ratio omnia ponderare debet respectu agentis, quia variari potest judicium ratione ætatis, conditionis, fortitudinis et aliarum qualitatum in agente existentium; ergo.

Hinc tametsi quædam virtutes videantur ad extremum declinare, ut magnificentia, quæ magnos sumptus exercet; humilitas, quæ ingenium omne exerit, ut animum dejiciat; pœnitentia, quæ continuis lacrymis peccata castigat; re tamen attente perpensa, haud ægre detegitur has etiam virtutes in medio consistere et sub rationis regimine stare; adesset quippe deordinatio si non servaretur moderatio in sumptibus, in humiliatione et in corporis castigatione. — In aliis vero virtutibus clarius apparet ista mediocritas: sic liberalitas me-

diam sedem tenet inter avaritiam et prodigalitatem; fortitudo, inter audaciam et timorem inordinatum; magnanimitas, inter præsumptionem et pusillanimitatem; et sic de aliis virtutibus, una excepta, nempe justitiam, contra quam defectu tantum peccatur; nam contra justitiam non peccamus, dum plus reddimus quam debemus, sed duntaxat dum minus solvimus (S. Thom., 1. 2, q. 64, a. 2).

2. *Justitiam commutativam solam, non vero alias virtutes morales, in medio rei consistere*, probatur, quia justitia versatur circa operationes et res externas, et proinde regulari debet ratione rei objective consideratæ; aliæ vero virtutes versantur circa passiones internas, et ideo medium in quo stare debent diversum esse debet pro personis, cum homines se habeant diversimode ad passiones.

13. — II. *Virtutes theologicæ, in se sumptæ, medium non habent, nec excessum timent*; unde tritum illud effatum S. Bernardi ad Haimæricum scribentis (Tract. de Diligendo Deo, cap. 1, n. 1 et c. 6, n. 16): « Causa diligendi Deum, Deus est; modus, sine modo diligere. »

Quod sic explicat doctor Angelicus (1. 2, q. 64, a. 4): Regula virtutis theologicæ est ipse Deus. Fides enim nostra regulatur secundum veritatem divinam, caritas autem secundum bonitatem ejus, spes autem secundum magnitudinem omnipotentiae et pietatis ejus. Et ista est mensura excedens omnem humanam facultatem. Unde nunquam potest homo tantum diligere Deum, quantum diligi debet; nec tantum credere aut sperare in ipsum, quantum debet. Unde multo minus potest ibi esse excessus; et sic bonum talis virtutis non consistit in medio, sed tanto est melius, quanto magis acceditur ad summum.

Dicitur virtutes theologicæ *in se sumptæ*; nam, per accidens et improprie loquendo, dici posset has virtutes in mediocritate sitas esse, seu medium admittere « quia, inquit D. Thom. loco citato, etsi non possumus ferri in Deum quantum debemus: debemus tamen ferri in ipsum credendo, sperando et amando secundum mensuram conditionis nostræ. » Sic ratione fidei, doctrina catholica sistere dicitur in medio, v. g., inter Nestorii et Eutychetis doctrinas; sic ratione spei, dicitur in spe exce-

dere qui in præsumptionem incidit; sic ratione caritatis, excessu peccare dicitur qui divini amoris exercitio aut tempus impenderet quod aliis necessariis functionibus insumendum foret, aut vires suas ac sanitatem frangeret (Vide D. Th., 2. 2, q. 17, a. 5, ad 2). — Rursus ratione subjecti dari potest medium in virtutibus theologicis, quatenus nempe debemus ad Deum ferri tempore opportuno et sine detrimento aliarum nostrarum obligationum, et sic dari potest excessus.

14. — III. Virtutes intellectuales, quamvis verum sit in se indivisibile, *consistunt etiam in medio aliquo*, quia veritas læditur, sive affirmetur de aliquo plus quam veritatis habeat aut minus quam habeat, aut etiam negetur quod habeat.

ARTICULUS II.

De connexione virtutum.

15. Prænotanda. Certum est — 1. omnes virtutes *intellectuales* non esse inter se connexas; non enim qui habet unam scientiam, habet omnes alias; — 2. omnes virtutes *theologicas* non esse inter se connexas; amissa enim caritate per peccatum, non semper amittuntur fides et spes, uti ostendetur in Tractatu de *Virtutibus theologicis*; — 3. omnes virtutes *morales infusas* esse inter se et cum caritate inseparabiliter connexas, utpole proprietates gratiæ sanctificantis.

Quæstio est igitur solummodo de virtutibus *moralibus acquisitis*.

16. Quæritur 1. *Utrum et quatenus omnes virtutes morales acquisitæ sint inter se connexæ?*

Observandum est virtutes morales posse et debere considerari in statu perfecto, vel in statu imperfecto. — Virtus *perfecta* dicitur, non solum quando est in gradu heroico, sed etiam quando ita firmiter perficit subjectum, ut possit opus bonum constanter et prompte in omni eventu peragere, et omnibus obstaculis atque difficultatibus rectitudinem impediens facile obsistere. — Virtus *imperfecta* est, quando vel est tantum quædam inclinatio naturalis ad bonum, orta ex temperamento, quæ proinde non attingit propriam et essentia-

lem rationem virtutis, vel si attingat hanc rationem veræ virtutis, ulpote ex aliqua consuetudine operum acquisita, est tamen in subjecto per modum dispositionis mobilis, nec firmam tribuit facultatem vincendi impedimenta.

RESP. 1. Virtutes morales, *alterutro modo* exposito *imperfectæ, non sunt inter se connexæ*; id experientia constat; multi enim ex naturali complexione, quæ dicitur bona indoles, vel ex aliqua actuum imperfectorum frequentia, in unam virtutem sunt proclives, quin dispositionem seu facilitatem habeant ad alias; quot enim, v. g., prompti sunt ad opera liberalitatis, qui non sunt prompti ad opera castitatis.

RESP. 2. Virtutes morales *acquisitæ in statu perfecto* sunt ita *necessario* inter se connexæ et concatenatæ, ut *qui una caret, nullam perfecte habeat*. Nam — 1. Virtus in statu perfecto inclinatur ad prompte et delectabiliter operandum in propria materia. Atqui quælibet virtus moralis id non potest efficere, nisi cum aliis virtutibus moralibus connectatur; si enim aliquis haberet virtutem justitiæ, v. g., et non liberalitatis, proindeque nimis amaret pecunias, oblata occasione eas obtinendi, facile inferret injuriam proximo, et nonnisi cum magna difficultate redderet alteri debitum; pariter mulier casta, sed avara, vel timida, vix poterit servare castitatem; oblata enim pecunia, vel occurrente mortis periculo, facile a pudicitia proposito avocabitur. — 2. Non potest esse virtus moralis perfecta sine perfecta prudentia, quæ est regula virtutum moralium. Atqui non potest esse perfecta prudentia sine consortio omnium aliarum virtutum; nam rectum iudicium prudentiæ dependet a rectitudine appetitus, quia unusquisque practice iudicat secundum affectum quem ad finem habet; sed rectitudo appetitus haberi nequit sine consortio omnium virtutum moralium, cum proprius effectus uniuscujusque virtutis sit rectificare appetitum circa ipsius finem et materiam propriam; v. g., justitiæ est rectificare voluntatem circa debitum alteri; temperantiæ, rectificare appetitum circa delectabilia tactus; et sic de aliis; ergo (S. Th., 1. 2, q. 63, a. 1).

17. *Quæritur 2. Utrum et quatenus virtutes morales sint necessario connexæ cum caritate?*

RESP. 1. *Virtutes morales acquisitæ possunt esse sine caritate.* Nam virtutes morales infusæ, utpote proprietates gratiæ sanctificantis ab illa dimanantes, et ab ea inseparabiles sunt equidem cum caritate necessario connexæ; sed virtutes morales acquisitæ, cum sint ordinis naturalis, et actibus nostris acquirantur, non sunt proprietates gratiæ sanctificantis ab ea dimanantes; ergo (S. Th., 1. 2, q. 63, a. 2).

RESP. 2. *Virtutes morales acquisitæ a caritate separatæ, sunt veræ virtutes.* — Nam ut aliquis habitus sit vera virtus, requiritur et sufficit ut tendat et inclinet in bonum quod sit verum et non tantum apparens; sed virtutes morales acquisitæ, per se et independenter a caritate, tendunt et inclinant hominem in bonum quod est verum et non tantum apparens, nempe in bonum honestum et rationi consentaneum; ergo (S. Th., 2. 2, q. 23, a. 7). — Insuper ille habitus vera virtus dici potest, qui habet quidquid requiritur ad virtutis essentiam. Atqui virtutes morales acquisitæ, independenter a caritate, habent quidquid requiritur ad earum essentiam; si enim aliquid essentialē deesset illis virtutibus, ut sunt a caritate separatæ, esset ordo in finem supernaturalem; porro ille ordo non est de illarum essentia, sed perfectio quædam accidentalis; ergo (S. Th., 2. 2, q. 46, a. 6).

RESP. 3. *Virtutes morales acquisitæ, quando sunt separatæ a caritate, non sunt perfectæ virtutes.* — Etenim non est perfecta virtus sine perfecta prudentia, ut jam supra diximus. Atqui sublata caritate per aliquod peccatum mortale, non est perfecta prudentia etiam acquisita; prudentia enim acquisita, ex parte corrumpitur per peccatum, si non totaliter destruitur; siquidem per peccatum appetitus male afficitur circa finem illius virtutis contra quam peccatur; appetitu autem sic male disposito, iudicium prudentiæ, ut supra diximus, non potest esse firmum et rectum in omni eventu et contra quodcumque impedimentum; ergo (H. Billuart, *de Virt.*, art. 4, § 3).

18. Corollarium. Ex dictis inferes tria esse genera virtutum: — 1. Aliquæ non sunt veræ, sed tantum apparentes, quia non ordinantur ad bonum verum sed apparens, sicut avarorum prudentia, qua excogitantur diversa genera lucrorum, aut tem-

perantia, quæ luxuriæ quæ sumptuosa est cohibet appetitum. — 2. Aliæ virtutes sunt *veræ sed imperfectæ*, quia ad verum bonum, sed imperfectum, ordinantur, nempe ad bonum honestum quod non habet rationem finis ultimi, sed tantum intermedii; et hujus generis sunt virtutes morales acquisitæ. — 3. Aliæ demum sunt non solum veræ, sed etiam *perfectæ virtutes*, quia nimirum ordinantur ad ultimum finem, qui est bonum perfectum; et hujusmodi sunt virtutes theologicæ, et virtutes morales infusæ.

ARTICULUS III.

De inæqualitate virtutum.

19. Certum est et ab omnibus admissum — 1. Virtutes non esse semper in eodem gradu, sed augeri posse in eodem subjecto, uti modo dictum fuit agendo de incremento virtutum; — 2. Virtutes non esse æquales in variis subjectis, sed esse posse majores vel minores; unde Christus ait : « Non inveni » tantam fidem in Israel. »

20. *Quæritur 1. An virtutes in eodem subjecto existentes sint inter se æquales?*

RESP. 1. *De virtutibus infusis.* Vidimus has virtutes generalim spectatas æqualiter infundi et augeri, cum infunduntur et augentur mediante gratia; aliunde particulariter non minuuntur; nulla est ergo ratio, quæ indicet inter illas aliquam inæqualitatem.

RESP. 2. *De virtutibus acquisitis.* Tenent auctores virtutes unius hominis esse æquales quadam æqualitate proportionis in quantum æqualiter crescunt in homine, sicut digiti manus sunt inæquales secundum quantitatem, sed sunt æquales secundum proportionem, cum proportionaliter augeantur (S. Th., 1. 2, q. 66, a. 2). Illud sic explicant Salmanticenses : Æqualitas virtutum non est absoluta et arithmetica, ita ut virtutes, si una virtus sit ut quatuor intensa, omnes sint in eodem gradu; sed est proportionalis, ita ut, si una sit intensa ut quatuor, cæteræ habeant intensitatem sufficientem ad juvandam illam ut conservet gradum; quæ intensitas non erit una, sed

in alia ut tres, in alia ut duo..., juxta frequentiam et difficultates cujuscumque materiæ. Hujusmodi autem æqualitas eadem ratione accipi debet ac virtutum connexio; nam æqualitas est quædam connexio secundum quantitatem.

21. Quæritur 2. *An inter varias virtutum species, aliæ aliis præximeant et quales?*

Hæc quæstio est etiam practica, siquidem in actuum concursu illi eligentur qui ad perfectiores virtutes pertinebunt.

RESP. 1. *De virtutibus theologicis.* Certum est virtutes theologicas virtutibus moralibus sublimiores esse, quia Deum pro objecto immediato habent. — Inter illas eminet caritas, dicente Apostolo : « Nunc autem manent fides, spes, caritas, tria hæc ; major autem est caritas » (I Cor., xiii, 13). Nam fides est de non visis, spes de non possessis, sed caritas est de habito, seu de Deo amato, et ideo nos Deo proximius conjungit. — Disputatur an fides sit spe præstantior (S. Th., 1. 2, q. 76, a. 6).

RESP. 2. *De virtutibus intellectualibus.* — Virtutes intellectuales vulgo anteponuntur virtutibus moralibus, quia perficiunt intellectum : atqui intellectus nobilior est appetitu, qui a virtutibus moralibus regitur. — At sub alio respectu, nobiliores sunt virtutes morales; ab eis enim homo perficitur ratione bonitatis et fit realiter bonus; dum virtutes intellectuales non reddunt hominem meliorem, et ideo improprie dicuntur virtutes, ut supra notatum est. — Inter virtutes intellectuales sapientia videtur præcellere (*ibid.*, a. 3 et 5).

RESP. 3. *De virtutibus moralibus.* — Inter virtutes morales primum locum tenet prudentia; ipsius est enim regere alias virtutes. — Post prudentiam venit justitia, quæ nos ordinat ad Deum et proximum; ad Deum quidem per virtutem religionis, quæ ratione objecti sui directi, scilicet cultus Dei, primo loco sæpe sæpius ponitur immediate post virtutes theologicas. — Demum fortitudo dicitur præstare temperantiæ, quia difficilius est timorem mortis vincere, quam affectum delectationis sensus et gustus moderari, ad quod ordinatur temperantia (*ibid.*, a. 4).

Cæterum adnotant doctores hunc ordinem non esse absolute

sumendum, et inferiorem virtutem sub uno respectu esse superiorem sub alio; et ideo inter virtutes non datur ordo omnino certus. Virtutes vero secundariæ sunt plus minusve præcellentes, juxta adminiculum quod præstant virtuti principali.

22. Scholium. *De duratione virtutum post hanc vitam.* Certum est — 1. caritatem remanere in beatis, non autem fidem et spem, uti ostendetur in Tractatu de virtutibus theologicis; — 2. virtutes vero morales non remanere quoad illarum materiam, quia nullus erit amplius locus concupiscentiæ, aut periculis, aut aliis materiis harum virtutum; manere tamen quoad earum formale, seu quoad appetitum rectificatum et rationi conformem.

TRACTATUS DE VIRTUTIBUS

THEOLOGICIS

PROOEMIUM.

1. Notio virtutis theologicæ. Virtus theologica definiri potest: *Virtus per se infusa, immediate attingens Deum tanquam objectum materiale saltem primum simulque objectum formale.*

Dicitur — **1. virtus**, quia in hocce Tractatu loquimur, non tantum de actu transeunte virtutis, sed de ipsa qualitate seu habitu permanente in anima.

Dicitur — **2. per se infusa**, quia virtus theologica, ut ex dicendis magis patebit, per actus repetitos acquiri non potest, utpote elevans potentias ad actus supernaturales connaturaliter eliciendos, atque ideo est virtus essentialiter supernaturalis.

Dicitur — **3. attingens Deum immediate**, scilicet non mediate tantum aut indirecte, seu, ut aiunt, connotative, prout virtus religionis aut alia virtus moralis facit; sic, v. g., quando credimus Deum esse unum et trinum, objectum immediatum assensus nostri est ipse Deus, dum in actu virtutis religionis objectum immediatum est cultus Deo exhibendus, adeoque Deus est objectum solummodo mediatum, seu objectum cui cultus exhibetur. — Adverte insuper Deum per virtutes theologicas attingi ut auctorem ordinis supernaturalis; quare Dei attributum quod specialiter attingit hæc aut illa virtus theologica, debet esse divina revelatione cognitum.

Dicitur — 4. *tanquam objectum materiale*, id est, Deus debet esse objectum *quod* actu virtutis attingitur, seu Deus ipse per actum fidei affirmatur, per actum spei speratur, per actum caritatis amatur.

Dicitur — 5. *saltem primum*; nam nil obstat quominus præter Deum alia credamus, speremus aut diligamus actu proprie theologico, modo hæc ad Deum referantur, tanquam ad objectum primum cui super omnia adhæreatur; quapropter non est necessarium ut Deus sit objectum materiale adæquatum virtutis theologicæ, sed sufficit ut sit principale objectum.

Dicitur — 6. *simulque objectum formale*; nam ad virtutem theologicam satis non est Deum esse objectum materiale; hujusmodi enim objecto nec actus nec habitus in sua specie constituuntur, sed solo objecto formali; quod autem melius intelligetur, ubi de singulis virtutibus agemus (Cf. Theol. Wirc., *de Virt. theol.*, cap. 2, n. 32; Mazella, *de Virt. inf.*, disp. 1, art. 1, n. 18-22).

2. Enumerantur et distinguuntur virtutes theologicæ. Certum est dari in anima justificata *virtutes theologicas*, tanquam *habitus divinitus infusos*, a propriis actibus distinctos, easque esse numero tres, fidem nempe, spem et caritatem, inter se realiter distinctas.

Hæc eruuntur ex Apostolo (I Cor., XIII, 13): « Nunc autem » *manent fides, spes, caritas, tria hæc*; major autem horum » est caritas. » Nam — 1. loquitur Apostolus de illis ut *permanentibus*; ergo non de actibus, sed de virtutibus, seu de habitibus; — 2. a versiculo 8, ostendit caritatis præcellentiam, ex eo quod etiam permaneat in cælo, cum fides ibi mutanda sit in visionem, et spes in fruitionem; sicut ergo in cælo caritas, visio et fruitio sunt veluti virtutes *theologicæ beatorum*, sic in terra caritas, fides et spes sunt virtutes *theologicæ viatorum*; — 3. vocibus *tria hæc*, uti et *majoritate caritatis*, declarat Apostolus distinctionem virtutum theologicarum inter se (Theol. Wirc., *Ibid.*, n. 38).

Sic autem probatur ex D. Angelico

1. *Dari virtutes theologicas*; « per virtutem perficitur homo

ad actus quibus in beatitudinem ordinatur; est autem duplex hominis beatitudo; una quidem proportionata humanæ naturæ, ad quam scilicet homo pervenire potest per principia suæ naturæ; alia autem est beatitudo naturam hominis excedens, ad quam homo sola divina virtute pervenire potest secundum quamdam divinitatis participationem; et quia huiusmodi beatitudo proportionem humanæ naturæ excedit, principia naturalia hominis non sufficiunt ad ordinandum hominem in beatitudinem supradictam; unde oportet quod superaddantur homini divinitus aliqua principia, per quæ ordinetur ad beatitudinem supernaturalem; et huiusmodi principia virtutes dicuntur theologicæ » (1. 2, q. 62, a. 1).

2. *Virtutes theologicas esse tres, fidem, spem et caritatem*; nam virtutes theologicæ illæ sunt per quas ad Deum ut finem supernaturalem tendimus, ipsique immediate conjungimur; porro ad hæc tria requiruntur: — *primo*, ut illum tanquam finem supernaturalem attingamus per cognitionem intellectus lumine supernaturali *fidei* illustrati; — *secundo*, ut eundem finem efficaciter intendamus, quod fit per *spem*; — *tertio*, ut in illum quodammodo transformemur per unionem quamdam spirituales, quod fit per *caritatem* (*Ibid.*, a. 3). Ergo virtutes theologicæ *pauciores* non sunt quam tres.

3. *Nec demum esse plures*; nam non potest ullus actus theologicus afferri, qui ad unum ex tribus assignatis nequeat referri; Deus enim immediate attingi solum potest vel sub ratione *veri*, vel sub ratione *boni*; et si sub ratione boni, vel ut est bonus *nobis*, vel ut est bonus *in se*; sed quilibet actus intellectus circa Deum sub ratione *veri* refertur ad *fidem*; actus voluntatis circa Deum sub ratione *nobis boni*, reducitur ad *spem*; actus tandem etiam voluntatis circa Deum sub ratione *in se boni*, ad *caritatem* pertinet.

De unaquaque virtute theologica seorsim agemus; unde tres erunt partes præsentis Tractatus.

PARS I.

DE FIDE THEOLOGICA.

NOTIONES PRÆVIÆ.

3. Variæ nominis fidei acceptiones. Vox fides, tum in Sacris Scripturis, tum apud auctores ecclesiasticos, multiplici sensu usurpatur. Interdum enim significat aliquem actum seu perfectionem *voluntatis*, aliquando vero *intellectus* (Cf. Suarez, *de Fide*, disp. 1, n. 1).

Ut significat *perfectionem voluntatis*, plura etiam significat, quæ ad duplicem acceptionem reduci possunt, ad *fidelitatem* nempe et ad *fiduciam*.

Ut significat *perfectionem intellectus*, plures pariter habet acceptiones, scilicet: — 1. *quilibet assensus* intellectus ad unam partem determinatus, solet fides appellari; sic S. Aug. (*de præd. sanc.*, cap. 2) dicit: « Credere est cum assensione cogitare; » — 2. exhinc fides dicitur de *conscientia*, quæ est actus intellectus et iudicium practicum de agendis, ut apud Apostolum (*Rom.*, xiv, 23): « Quod non est ex *fide*, peccatum » est; » — 3. in communi tandem usu contracta est ad significandam cognitionem obscuram et fundatam in alterius testimonio, et distinguitur in *humanam* et *divinam*; quatenus vero est *divina*, accipitur, vel pro objecto talis cognitionis, v. g. (*Eph.*, iv, 5): « Unus Dominus, una *fides* »; (*Symb. Athan.*): « Hæc est fides catholica... » vel pro assensu ipso Dei auctoritati præstito, v. g. (*Hebr.*, xi, 3): « fide intelligimus aptata esse sæcula; » item (*Ibid.*, 6): « Sine fide impossibile est placere Deo; » et (*Ibid.*, x, 38): « Justus ex fide vivit. »

Porro ille assensus Dei auctoritati præstitus, si sit supernaturalis, est ipsa *fides theologica*, quæ iterum sub duplici

respectu considerari potest, ut *actus*, et ut *habitus* ad actum inclinans.

4. Definitio fidei. Sic definitur fides apud concilium Vaticanum (Const. de Fide cath., cap. 3): « *Virtus supernaturalis, qua, Dei aspirante et adjuvante gratia, ab eo revelata vera esse credimus propter auctoritatem ipsius Dei revelantis.* »

Hac definitione aptissime declarantur :

1. Fidei *objectum*, tum *formale* seu *motivum* : *propter auctoritatem Dei revelantis*; tum *materiale*, scilicet, *a Deo revelata*.

2. Ejus *actus*, qui exhibetur ut *assensus firmus* et certus intellectus, cum dicitur *vera esse credimus*, simul atque ut *supernaturalis ratione principii*, quod est gratia actualis, cum dicitur *Dei aspirante et adjuvante gratia*.

3. Ejus *habitus*, qui dicitur esse *virtus supernaturalis*, id est, habitus bonus, qui superat naturæ vires, et a Deo gratuito datur per infusionem, secundum superius dicta.

Juxta Apostolum (Hebr., xi, 1), « *est fides superandarum* » *substantia rerum, argumentum non apparentium.* »

Dicitur 1. *sperandarum substantia rerum*, id est, juxta S. Augustinum fundamentum spei, siquidem proprium est fidei fulcire spem, atque se habere quasi baculum in quo homines viatores nituntur ad operandum, vel juxta S. Thomam (2. 2, q. 4, a. 1) quasi prima inchoatio rerum operandarum in nobis, quia assensus fidei virtute continet omnes res operandas.

Dicitur 2. *Argumentum non apparentium*, id est, demonstratio rerum quæ non videntur, indeque (transeundo a causa ad effectum), firmus assensus seu *convictio*, « quia scilicet, ait D. Angelicus (*ibid.*), per auctoritatem divinam intellectus credentis convincitur ad assentiendum his quæ non videt. »

« Si quis ergo, pergit idem S. Doctor, in formam definitionis hujusmodi verba reducere velit, potest dicere quod fides est habitus mentis *quo inchoatur vita æterna in nobis, faciens intellectum assentire non apparentibus.* »

5. Divisiones fidei. Spectari potest fides relate ad habitum, vel ad actum, vel ad objectum.

1. Ratione *habitus*, fides est vel *formata* et *viva*, vel *informis* et *mortua*. — Fides *formata* seu *viva* est ea quæ in mente adjunctam habet caritatem habitualement, qua tanquam extrinseca sui forma perficitur. — Fides *informis* seu *mortua* est ea quæ caritate destituitur; talis est fides catholici peccato mortali coinquinati: dicitur *informis*, non quod careat forma ipsius fidei, secundum quam est vere virtus, sed quod careat caritate quæ est forma extrinseca virtutum; dicitur *mortua*, sive quia eam non comitatur observatio mandatorum, sive quia non est meritoria in ordine ad vitam æternam.

2. Ratione *actus*, fides est, — vel *externa*, si exterius exprimitur, aut *interna*, si mente tantum concipitur; — vel *practica*, aut *mere speculativa*, prout transit vel non in opera.

3. Ratione *objecti* dupliciter dividitur: — 1. in *explicitam* et *implicitam*; fides *explicita* ea est qua assentimur alicui speciali fidei articulo in se formaliter cognito, v. g., Trinitati personarum, Incarnationi Verbi; fides *implicita* est ea qua credimus aliquem articulum qui in alio explicite credito virtualiter continetur; — 2. in fidem *simpliciter divinam*, si objectum revelatum nondum fuit ab Ecclesia propositum et definitum, et fidem *divino catholicam*, si e contra fuit ab Ecclesia definitum ut ab omnibus credendum.

6. **Ordo dicendorum.** Quæ de fide theologica in præsentī Tractatu exponenda veniunt, alia ad theoriam, alia vero ad praxim attinent. Dividimus itaque hanc primam partem in duas sectiones; unam *speculativam*, *moralem* alteram.

SECTIO I.

De fide speculative considerata.

7. « Cum habitus, ait S. Thomas (2. 2, q. 4, a. 1), cognoscantur per actus, et actus per objecta, fides, cum sit habitus quidam, debet definiri per proprium actum in comparatione ad

proprium objectum. » Dicemus itaque — 1. de objecto fidei, — 2. de ejus actu, — 3. de ipsa virtute fidei, quatenus est habitus.

CAPUT I.

DE OBJECTO FIDEI.

Prius dicere oportet de objecto materiali, deinde de objecto formali.

ARTICULUS I.

De objecto materiali fidei.

8. Objectum fidei materiale illud est circa quod fides nostra versatur, seu id quod fide divina credi debet. Quæritur vero — 1. quodnam sit seu quænam veritates ad illud pertineant; — 2. utrum successu temporis creverit.

§ I. De extensione objecti materialis fidei.

9. **Prænotanda.** — I. Fatentur omnes theologi objectum materiale fidei theologicæ esse omnem ac solam veritatem a Deo revelatam. Ratio est quia, ex notione fidei superius tradita, id omne et solum ad objectum materiale fidei pertinet, quod propter solius Dei auctoritatem creditur vel credi potest: porro omnis et sola veritas divinitus revelata propter Dei revelantis auctoritatem creditur aut credi potest. Ergo.

10. — II. Potest autem veritas aliqua revelata esse vel explicite, vel implicite; *explicite* quidem, si ipsis locutionis divinæ terminis clare et signanter exprimitur; sic (*Joan.*, 1, 14) explicite revelatur Incarnationis dogma his verbis: « *Verbum caro* » *factum est*; » — *implicite* vero, quando in veritate explicite revelata continetur, v. g., dum explicite revelatum est *Christum esse hominem*, implicite revelatum fuit *ipsum constare ex corpore et anima*.

Demum aliquid contineri potest in veritate explicite revelata

duplici ratione, formaliter nempe et virtualiter; *formaliter*, quando in explicite revelato formatum inest, sicut pars in toto, singulare in colectivo, nucleus in fructu; — *virtualiter*, quando inest tantum inchoate, quasi in semine aut radice, sicut effectus in causa, proprietas in essentia, particulare in universali. (Ch. Schouppe, *de Virt.*, c. 2, a. 2).

11. — III. Quibus præhabitis, ab omnibus facile admittitur objectum fidei esse omnia quæ explicite revelata sunt: nec mirum; vel enim hæc ad objectum fidei spectant, vel nullum prorsus datur fidei objectum. At quæstio oritur utrum æque objectum fidei sint veritates implicite revelatæ; quæ ut solvatur, seorsim disserendum est de utroque genere veritatum implicite revelatarum.

1. *Utrum ad objectum fidei spectent veritates implicite ac formaliter revelatæ?*

12. Præmonere juvat aliquid posse esse objectum fidei *quoad se*, et non *quoad nos*, quatenus scilicet revelatum a Deo esse potest, quin hæc revelatio nobis sufficienter constet.

Similiter aliud est *esse credibile*, seu quod potest fide divina credi; aliud *esse credendum*, seu quod debet fide divina credi; ad primum quippe sufficit quod aliquid sit revelatum, habeaturque de ejus revelatione sufficiens notitia; ad secundum vero requiritur etiam notitia divinæ intentionis nos obligantis ad aliquod objectum credendum. — Quo prænotato, sequens sit

13. **Assertio** : *Veritas formaliter contenta in alia veritate explicite revelata, est quoad se objectum materiale fidei theologicæ.*

PROB. 1. *Auctoritate* S. Gregorii Naz., qui (Orat. 31 *de Spir. S.*, n. 24) scribit: « Si te bis quinque aut bis septem dicente, decem aut quatuordecim colligerem, aut ex eo quod animal ratione præditum et mortale dicerem, hominem esse concluderem; an tibi nugari viderer? Nequaquam profecto, cum tua dicerem. » Ex quibus inferre licet vere ac proprie revelari aliquod in alio formaliter contentum, si reveletur illud quo formaliter continetur. Jam vero ut aliquid sit quoad se objectum

fidei materiale, sufficit quod absolute et simpliciter a Deo revelatum sit. Ergo.

PROB. 2. *Ratione*. Et sane veritas aliqua in alia propositione explicite revelata formaliter contenta eatenus objectum materiale fidei non esset, quatenus non simpliciter revelata dici posset : porro quod formaliter continetur in veritate explicite revelata, simpliciter et absolute revelatum est; quod enim formaliter continetur in veritate explicite revelata, cum illa identificatur : ergo Deus hanc simpliciter et absolute revelans, eo ipso revelat quidquid in ea formaliter continetur.

14. **Quæritur 1.** *Quandonam aliqua veritas formaliter, etsi implicite, revelata dici possit.*

RESP. 1. Fatentur theologi aliquam propositionem implicite et formaliter revelatam esse, ideoque ad objectum materiale fidei pertinere :

1. Quando cum propositione *explicite* revelata ita conjungitur, ut duæ propositiones unicum sensum, mutatis verbis, exprimant. Sic Deus declarans Christum esse hominem, eo ipso declarat illum esse animal rationale.

2. Quando est pars essentialis alicujus totius *expresse* et *explicite* revelati. Sic Deus revelans Christum esse hominem revelavit illum mente humana donari.

3. Quando veritas ista est quid correlativum cum aliquo revelato, ita ut revelatum sine illa existere nequeat. Sic Deus revelans adesse Filium inter personas divinas, et Patris existentiam declaravit, quia filius sine patre non datur.

RESP. 2. Generatim admittitur conclusionem *e duabus præmissis revelatis* deductam ad fidem pertinere, ut in sequenti exemplo : *Omnes Apostoli, in die Pentecostes, receperunt Spiritum sanctum; atqui S. Matthæus est Apostolus; ergo S. Matthæus recepit Spiritum sanctum.* Conclusio ad fidem pertinet, et prompta est ratio; quia, dato legitimo syllogismo, nihil est in conclusione quod in præmissis dictum non fuerit; cum autem præmissæ in fidei objecto contineantur, et conclusio in deposito fidei reperiatur necesse est.

RESP. 3. Idem dicendum videtur de conclusione syllogismi, cujus major est propositio universalis et certo revelata; minor

autem est inconcussa et certa certitudine physica, ut in isto syllogismo : *De fide est homines sine ulla exceptione esse resurrecturos : atqui sum homo* (illud certum est certitudine physica); *ergo a terra surrecturus sum*, — vel certudine morali tantum; ut in sequenti syllogismo : *De fide est omne concilium generale esse infallibile : porro certum est concilium Vaticanum fuisse generale* (id certum est certitudine morali); *ergo est infallibile*.

Ratio est — tum quia Deus affirmans explicite propositionem universalem, affirmat vere et simpliciter omnes propositiones particulares in ea contentas; falso quippe diceretur : omnes homines resurgent, si vel unus daretur homo resurrectione orbandus; — tum quia Deus inutilia revelasset, si ad fidem conclusio de qua agitur non pertineret; eo enim fine Deus revelavit, v. g., *omne concilium generale esse infallibile*, ut tali vel tali concilio in particulari, v. g., Vaticano, fidem adhiberemus.

Et vero si conclusio, de qua agitur, non esset objectum fidei, hoc esset vel quia forma syllogismi aliquid adderet veritati deductæ, vel quia intervenit factum contingens et particulare minime revelatum : atqui neutrum valet. — Non 1um; nam intellectus non assentitur veritati contentæ in conclusione, quia bene sequitur ex præmissis inter se secundum syllogismi regulas recte ordinatis, sed illatio est tantum applicatio revelationis, seu id quod ostendit veritatem conclusionis esse revelatam. Itaque conclusio non est de fide, quatenus deducitur et cognoscitur vi naturalis illationis, tanquam motivi et rationis assentiendi; sed, supposita illatione legitima, credi potest propter divinam revelationem in qua contineri certo cognoscitur. Idem alio modo sic explicari potest : conclusio sumpta *formaliter*, nempe prout deducitur ex præmissis artificiose dispositis, credi non potest fide divina; quia sic sumpta creditur solum propter præmissas ipsas ut artificiose dispositas : quæ dispositio artificialis est opus naturale artis humanæ. At sumpta *materialiter*, nempe prout certo per præmissas cognoscitur esse revelata, seu prout est objectum parziale revelationis divinæ per præmissas certo cognitæ, credi potest fide divina. Nam potest intellectus ex imperio voluntatis ei assentire

assensu super omnia firmo propter revelationem credibilem, in qua conclusio illa formaliter et immediate contineri certo cognoscitur per præmissas (P. Ant., *De fide*, sect. 1, a. 4, § 1, obj. 1). — Non 2um; cum enim Deus certo certius possit facta contingentia et particularia revelare, id unice investigandum est an Deus, revelando generale, omnia particularia in intellectu suo habuerit, eaque voluerit revelare. Porro rem ita esse vix in dubium revocari potest.

15. Quæritur 2. *Quomodo dignosci possit aliquam veritatem pertinere ad objectum fidei.*

RESP. Admissa doctrina quam modo exposuimus, dari potest sequens regula generalis, qua patebit an aliqua veritas admitti debeat tanquam ad objectum fidei pertinens : Omnis syllogismi conclusio in fidei objecto includitur, seu credi potest fide divina, quando ista tria reperiuntur, scilicet : major propositio evidenter universalis [et revelata, minor propositio certa certitudine metaphysica, physica aut morali, demum syllogismus juxta dialecticæ regulas evidenter confectus. Hæc solutio ex modo dictis eruitur, sicque nonnullis casibus particularibus applicari potest :

1. Effici nequit actus fidei circa Christi præsentiam in aliqua hostia determinata; hic est enim syllogismus conficiendus : *De fide est Christum esse præsentem in hostia rite consecrata : atqui hæc hostia est rite consecrata; ergo in illa præsens est Christus.* Hic syllogismus est quidem legitime confectus, major est propositio universalis et revelata; sed minor non est absolute certa, licet probabilissima; ad id enim requireretur ut certum foret panem esse vere triticeum, verba consecrationis legitime fuisse prolata, sacerdotem rite fuisse baptizatum, ordinatumque ab episcopo, qui et ipse verum baptismum, veramque ordinationem susceperat, et alia non pauca, quæ certitudine *proprie dicta* constare non possunt. Nec dicendum hostiam, de cujus consecratione dari nequit actus fidei, conditionate tantum esse adorandam; quia adoratio est actus virtutis religionis, et omnes actus virtutis religionis, sicut et cæterarum virtutum moralium, absolute fieri debent, quoties judicium prudens fertur de veritate objecti speculative spec-

tati. Cæterum satis intelligitur conditio subaudita, si aliqua desideratur.

2. Credi potest infantem aliquem in cœlis regnare; sic enim ratiocinari datur : *De fide est omnem infantem rite baptizatum, et statim e vivis sublatum, in cœlis regnare : atqui Petrus statim post baptismum decessit, et rite fuit baptizatus; ergo.* Quod autem puer iste rite fuerit baptizatus, certitudine physica constare potest, saltem in baptizante, quia aquam naturalem cum verborum prolatione convenienter adhibitam fuisse haud ægre demonstrari valet, et ipse certissime scit intentionem faciendi quod facit Ecclesia, in ministro sacramenti necessariam, adfuisse.

3. Fide divina credi possunt concilii Vaticani decisiones, hocce modo ratiocinando : *De fide est admittendas esse decisiones concilii œcumenici : atqui Concilium Vaticanum est œcumenicum; ergo.* Minor est certa certitudine morali ex consensu Ecclesiæ.

4. Quilibet fide divina credere potest se aliquando moriturum, sic argumentando. *De fide est omnem hominem esse aliquando moriturum; sed ego sum homo; ergo moriturus sum aliquando.* Minor in dubium certe non revocabitur.

5. Fide divina credi potest Leonem XIII esse Petri successorem ac Christi vicarium; hoc enim datur argumentum : *De fide est Ecclesiam errare non posse in admittendo Petri successore et Christi vicario : atqui Ecclesia agnoscit Leonem XIII tanquam Petri successorem et Christi vicarium; ergo.*

16. **Corollarium.** Ex his apparet — 1. Cur aliqua propositio ab uno admitti possit tanquam de fide divina, et ab alio non agnosci; ratio est quia una e tribus conditionibus supra requisitis ut conclusio ad fidei objectum pertineat, forsitan uni non alteri deesse videbitur. Res enim non objective, sed subjective consideranda est. — 2. Cur sine absurditate dici possit aliquam propositionem esse *probabiliter* de fide divina; nam in præfata locutione veritas *objective* spectatur; unde nihil contradictionis reperitur in ista propositione: judico hanc veritatem esse probabiliter in sacrarum Scripturarum deposito contentam. Si autem veritas *subjective* consideraretur, non esset *probabilius*

de fide, sed vel *certo* de fide, vel *certo* non de fide; quia cum a fide omnis dubitatio exsulet, si vel minimum reperitur dubium, evanescit fides.

II. *Utrum ad objectum fidei pertineant veritates virtualiter tantum revelatæ?*

17. Sensus quæstionis determinatur. — Veritas aliqua virtualiter revelata dicitur, ex dictis supra, quando in alia veritate explicite revelata velut in causa et radice continetur, ita ut ex illa per verum discursum, non autem per meram explanationem eruatur. Proferri solet in exemplum sequens propositio : *Christus est risibilis* : risibilitas enim, cum sit proprietas ab hominis essentia dimanans, in hac tanquam in radice continetur; ideoque hæc propositio : *Christus est risibilis*, virtualiter tantum revelatur in hac propositione explicite revelata : *Christus est homo*.

Quæstio ab aliis alio modo proponitur, si quidem inquirunt an ad fidei objectum pertineat conclusio alicujus syllogismi, juxta omnes dialecticæ regulas confecti, cujus major propositio est evidens evidentia naturali, minor autem est revelata. Hæc conclusio dicitur conclusio theologica : quæ proinde definiri potest : *propositio ex veritate revelata per ratiocinium verum deducta*.

Porro triplex communiter profertur opinio; prima negans, secunda affirmans, tertia distinctione utens, ac dicens præfatam conclusionem non pertinere ad fidei objectum, nisi post Ecclesiæ definitionem. Ita Lugo, Suarez, Contenson. At tertia ista sententia in secundam recidere videtur; etenim, cum, omnibus fatentibus, nova non sit revelatio, Ecclesiæ definitio veterem tantum ac obscuram revelationem explanat; ac proinde quod ab Ecclesia definitum fuit, ad objectum fidei, ante Ecclesiæ definitionem, juxta hos auctores, pertinere dici potest, etsi obscure ac latenter. Porro secundæ sententiæ patroni nihil amplius requirunt.

Quidquid sit, prima sententia, cui favent Molina, Valentia Regnier, Kilbert, Billuart, aliique plurimi inter recentiores, probabilior nobis videtur : quod ut ostendatur, sequens sit

18. Assertio : *Veritas, quæ nonnisi virtualiter revelata est, ad objectum materiale fidei non pertinet.*

Constat assertio multiplici ratione; namque

1. Eatenus quæ virtualiter continentur in veritate explicite revelata, fide credenda essent, quatenus Deus hanc explicite revelando, illa etiam revelare intenderet, idque constaret. Atqui Deum hoc intendere nullatenus constat; — non quidem *ex facto*, cum potius inde novimus Deum quandoque revelare proprietates aut alia cum essentia connexa, jam revelata essentia; — nec *ex fine*; Deus enim specialem habere potest et sæpe habet finem revelandi essentiam potius quam proprietates, v. g., humanitatem Christi potius quam ejus risibilitatem; — neque demum *ex natura rei*; ex hoc enim quod Deus revelet unum, minime revelationi ejus substant quæ ab eo realiter vel formaliter distinguuntur; imo locutio divina, prout ad nos dirigitur, nonnisi conceptum essentialem rei significatæ nobis inferre potest.

2. Illa propositio non pertinet ad fidei objectum, quæ non creditur simpliciter ob divinum testimonium, sed partim vi divini testimonii, partim autem vi ratiocinii: atqui ita creditur propositio mediate revelata. Sic, etiamsi reveletur Christum esse hominem, non scio illum esse risibilem, nisi quia vi ratiocinii illud deduco ex ista generali propositione non revelata: *Omnis homo est risibilis.*

Nec obijciatur plurimas conclusiones theologicas tanquam de fide divina credendas ab Ecclesia propositas fuisse, v. g., duplicem esse in Christo operationem, hoc scilicet facto argumento: *Tot sunt operationes quot sunt naturæ; atqui de fide est duplicem esse in Christo naturam; ergo et duplex est operatio.* Ergo. — Reponi namque potest duplicem in Christo operationem fuisse ab Ecclesia definitam, quia prædicta propositio in Scriptura sacra vel Traditione reperta fuit, vel saltem quia formaliter ac implicite continetur in hac propositione explicite revelata: *Christus est homo.*

Cæterum etiamsi daretur traditum argumentum fuisse hujus definitionis motivum, non inde finiretur causa; nam semper asseri potest rem definitam ab Ecclesia fuisse tanquam *de fide*

ecclesiastica tenendam. Fidei autem ecclesiasticæ nomine intelligitur assensus alicui propositioni firmissime præstitus ob auctoritatem a Deo Ecclesiæ concessam circa veritates ad religionem quidem attinentes, sed formaliter non revelatas (Vide Kilber, *Curs. Compl.*, t. 6, col. 452 et seq.). Itaque si Ecclesia simpliciter definiat propositionem aliquam de fide esse credendam, non pronuntians an sit de fide divina aut ecclesiastica, sufficit si ex corde credatur in genere, nec necesse est ut circa naturam objecti in se spectati pronuntietur.

Ex his vero patet magnum dari discrimen inter hos loquendi modos : propositio de fide catholica, de fide simpliciter, ad fidem attinens. — Propositio de *fide catholica* est illa quæ a Deo fuit revelata et ab Ecclesia omnibus proposita. — Propositio de *fide simpliciter* illa est quæ in objecto fidei continetur, sed ab Ecclesia nondum fuit proposita. — Propositio *ad fidem pertinens* ea est quæ proximam habet connexionem cum propositione quæ de fide est.

19. Scholium 1. De articulis fidei. Articulus, græce ἀρθρος, significat quamdam coaptationem aliquarum partium distinctarum : unde credibilia fidei nostræ dicuntur per articulos distinguui, in quantum dividuntur in partes habentes aliquam coaptationem ad invicem.

Etsi enim omnia quæ in verbo divino continentur fide tenenda sint, quia tamen propter eorum multitudinem ad certum numerum reduci commode non possunt, non omnia distinguuntur in articulos fidei, sed ea sola, quæ habent duas condiciones sequentes : prima est quod principaliter pertineant ad fidem, ut sunt ea quorum visione beamur in patria, et per quæ ad illam beatitudinem perducimur; secunda est quod habeant aliquam specialem difficultatem ad credendum; sic quod Deus sit mortuus et quod resurrexit habent distinctam difficultatem ad credendum, et ideo sunt duo articuli distincti; quod autem sit passus, mortuus et sepultus, unam et eandem difficultatem habent, et ideo hæc omnia pertinent ad unum articulum.

Itaque articulus fidei definiri potest : *Propositio catholica primario ad fidem pertinens, et specialem habens difficultatem ad credendum* (Cf. Billuart, *de Fide*, diss. 1, a. 7).

Non una est sententia de numero articulorum fidei; alii enim quatuordecim, alii duodecim recensent; et utrique convenienter, inquit Billuart (*loc. cit.*). Vide quas affert rationes.

20. Scholium 2. De Symbolis fidei, Symboli nomine designatur collectio seu brevis summa credendorum, fidelibus proposita tanquam signum professionis suæ. Porro multiplicem ob finem confecta sunt symbola, sed imprimis: — 1. ut docentes unam et eandem haberent regulam, quam omnibus proponerent; — 2. ut singuli fideles haberent brevem formulam fidei, quam possent memoria retinere et frequenter profiteri; — 3. ut fideles secum invicem consentirent, ab infidelibus discernenterentur, et a falsis doctoribus tuerentur.

Tria distinguuntur symbola, apostolicum, Nicæno-Constantinopolitanum et Athanasianum. De singulis pauca dicenda sunt.

1. De Symbolo Apostolico. Erasmus, Calvinus et passim Calvinistæ quibus consentit Dupin, dicunt symbolum *Apostolorum* sic nominari, quia eorum doctrinam exhibet, quamvis ab ipsis redactum non fuerit. At cæteri fere omnes uno ore profitentur symbolum istud ab Apostolis vere exaratum fuisse; quod probant, tum unanimi omnium sententia usque ad Calvini tempora, tum testimoniis conceptis S. Ambrosii, S. Leonis et aliorum apud Billuart. — Juxta S. Hieronymum, S. Petrum Chrysologum et alios, Apostolorum symbolum non fuit scriptis consignatum, sed viva voce traditum. — Quod demum attinet ad modum quo symbolum fuit exaratum, S. Leo et alii non pauci, præsertim antiquiores, volunt singulos articulos a singulis Apostolis fuisse statutos. Paschasius Ratbertus et recentiores communiter putant Apostolos condidisse symbolum in commune consulentes, ea ratione qua canones in synodis episcoporum eduntur.

2. De Symbolo Nicæno. Hoc nomine designantur symbolum Nicænum proprie dictum, symbolum Constantinopolitanum et symbolum quod intra Missarum solemnias in Ecclesia catholica decantatur.

Symbolum Nicænum proprie dictum in concilio Nicæno contra Arianos celebrato conditum fuit. — Symbolum Cons-

tantinopolitanum, sic vocatum quia Constantinopoli prodiit, a symbolo Nicæno differt potissimum ob ea quæ contra Macedonianos de Spiritu Sancto dicuntur, et quæ circa Ecclesiam, baptisma et mortuorum resurrectionem declarantur; his quippe verbis terminatur Nicænum symbolum: (credimus) *Et in Spiritum Sanctum*. — Symbolum quod hodie intra Missarum solennia publice decantatur, idem est ac Constantinopolitanum symbolum, paucis ac parvulis mutationibus factis, si excipiat additio vocis *Filioque*, qua processio Spiritus Sancti a Filio definitur.

3. *De Symbolo Athanasiano*. Symbolum *athanasianum* sic dicitur, quia cum nomine S. Athanasii prodiit. — Valde tamen inter doctores controvertitur an illud symbolum sit S. Athanasii genuinum opus. — Nec putandum fidem ex hac controversia aliquod pati detrimentum; nam symboli S. Athanasii vis a sola Ecclesiæ comprobatione provenit, et certum est Ecclesiam symbolum istud, quicumque sit illius auctor, sua auctoritate firmasse, ut manifestum est declaratione Eugenii IV in concilio Florentino, praxi Ecclesiæ et unanimi omnium doctorum consensu.

§ II. De incremento objecti materialis fidei.

21. Veritates fidei aliæ sunt principales, aliæ minus principales. *Principales* eæ sunt quæ sive ob dignitatem, sive ob necessitatem primo credendæ sunt; inter eas duæ referuntur generales, Dei nempe existentia ejusque circa homines providentia; duæ autem particulares, scilicet Dei in personis Trinitas et ipsius circa salutem hominum per Christum procurandam dispensatio. — *Minus principales* circa varia Dei præcepta positiva, sacrificia et sacramenta aliaque salutis media versantur.

Insuper fidei objectum crescere potest *simpliciter*, vel *secundum quid*. Crescit *simpliciter*, si Deus aliquid novi revelet; crescit vero *secundum quid* tribus modis, nimirum: per *explicationem* revelationis obscuræ, per *applicationem* seu *extensionem* generalis revelationis ad objecta singularia, quæ in ea continentur; et per *certificationem* revelationis controversæ.

Duplex est fides, sicut et duplex revelatio, *explicita* nempe et *implicita*, ut superius dictum est.

22. Assertio 1^a : *Objectum materiale fidei non crevit quoad veritates principales.*

PROB. 1. *Auctoritate* S. Augustini dicentis : « Tempora variata sunt, *non fides*. Quia et ipsa verba pro tempore variantur, cum varie declinantur ; alium sonum habet, venturus est ; alium sonum habet, venit. Mutatus est sonus, venturus est et venit : eadem tamen fides utrosque conjungit, et eos qui venturum esse, et eos qui eum venisse crediderunt » (In Tract. 45 in Joan. n. 9).

PROB. 2. *Ratione*. Hæc enim duo, scilicet Dei existentia et summa ejus erga homines providentia supernaturalis, objectum fidei semper fuerunt, dicente Apostolo : « Credere oportet » accedentem ad Deum quia est, et inquirentibus se remunerator sit » (Heb., xi, 6). — Quoad autem veritates principales particulares, obscurius saltem jam in lege naturæ et Moysis revelatæ fuerunt, et credebantur, præsertim de Christo, explicitè a Patriarchis, Magistris et Principibus populi Hebræorum ; a vulgo autem profitente fidem veræ Ecclesiæ credebantur implicitè, quamvis distincte non cognoscerentur.

23. Assertio 2^a : *Ab Adamo usque ad Christum et Apostolos inclusive objectum fidei simpliciter crevit quoad veritates minus principales.*

Constat hæc assertio ex innumeris sacræ Scripturæ locis, in quibus manifestum est Deum multa successive revelasse Patriarchis, Prophetis, maximeque in novo Testamento per Christum et Apostolos : sed inter hæc non pauca sunt, quæ ad supradictas veritates minus principales referuntur.

Disputant tamen theologi utrum per has novas revelationes objectum fidei *substantialiter* creverit. Negare videtur Angelicus Doctor (2. 2, q. 1, a. 7) dicens : « Articuli fidei temporum successione creverunt, non quidem quantum *ad substantiam*, sed quantum ad explicationem et expressam professionem : nam quæ explicitè et sub majori numero a posteris credita sunt, eadem omnia a superioribus Patribus implicitè et sub minori numero credita fuerunt. » At forsàn dici potest *substantiam* articulorum fidei a S. Thoma sumi valde generatim et

confuse, quatenus nempe omnes articuli reduci possunt aliqua ratione vel ad Deum, vel ad Dei providentiam; non vero proprie et speciatim, quatenus omnes articuli secundum se et veritatem suam singularem et specificam formaliter contineantur in illis binis articulis revelatis. Neque etiam loquitur S. Doctor de mera et simplici explicatione, quæ sit declaratio, certificatio vel applicatio veritatis cujusdam antea revelatæ, sed de explicatione, quæ sit nova propositio et revelatio distincta ab omni alia priore revelatione (Ita Kilber, apud Wirceburgenses (*De fide*, disp. 2, c. 2, a. 4).

24. Assertio 3^a: *Fidei objectum a Christi temporibus non crevit simpliciter, sed tantum secundum quid.*

CONSTAT PRIMUM, nempe fidei objectum a Christi tempore non crevisse simpliciter,

1. *Scriptura Sacra.* « Paracletus autem Spiritus quem mittet » Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia » (*Joan.*, xvi, 26). — « Omnia quæcumque audiavi a Petre meo, nota feci vobis » (*Joan.*, xv, 15). — « Cum venerit ille Spiritus veritatis, » docebit vos omnem veritatem » (*Joan.*, xvi, 13). Porro hæc falsa essent, si novæ darentur revelationes.

2. *SS. Patribus*, pro quibus sit S. Cyprianus : « Si in aliquo nutaverit et vacillaverit veritas, ad originem dominicam et evangelicam, et traditionem Apostolorum revertitur » (*Epist.* 74). Porro si nova dari posset revelatio, ad originem recursus incassum haberetur.

3. *Praxi Ecclesiæ*; si quæ factæ fuissent a Christo novæ revelationes, mediante Ecclesia factæ fuissent : porro Ecclesia nunquam sibi tribuit auctoritatem condendi dogmata Patribus ignota, sed sæpe sæpius in conciliis protestata est, se tantummodo revelationis primævæ existentiam, vel sensum patefacere. Sic concilium Vaticanum exponens naturam infallibilitatis S. Pontificis, ait : « Neque enim Petri successoribus Spiritus sanctus promissus est, ut, eo revelante, novam doctrinam patefacerent, sed ut, eo assistente, traditam per Apostolos revelationem seu fidei depositum sancte custodirent et fideliter exponerent » (*de Eccles.*, cap. 4). Præiverat concil. Trident. sess. 6 et sess. 13. — Ita omnes theologi.

Vide insuper quæ dicta sunt in Tractatu *de vera Religione* (n. 141), ubi probavimus nullam religionem novam a Spiritu Sancto promulgandam esse.

SECUNDUM vero, fidei vicelicet objectum *crevisse secundum quid*, ex hoc sufficienter declaratur, quod Ecclesia, a tempore Apostolorum, occasione hæresum vel alterius necessitatis, per varias definitiones multas fidei veritates clarius proposuit, aut quædam certo revelata esse pronuntiavit, aut revelationes ad objecta particularia, tanquam implicite revelata, extendit, assistente semper Spiritu Sancto, ut alibi probatur, ne in ejusmodi decisionibus erraret. Vide quæ dicta sunt de hoc fidei incremento in Tractatu *de locis theologicis* (n. 41).

25. Scholium. Non loquimur de sanctorum Apostolorum scientia, circa quam hæc tenere videntur theologi cum Suarezio et de Lugo : — 1. Apostoli habuerunt fidem explicitam omnium veritatum, quæ ad intimam, ut ita loquar, religionis constitutionem pertinent: id e pluribus Scripturæ sacræ locis et SS. Patrum testimoniis eruitur: « Paracletus autem Spiritus » S... vos docebit omnia » (*Joan.*, XIV, 26). — « Omnia » quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis » (*Joan.*, XV, 15); similia legere est (*II Cor.*, III, 18; *Eph.*, I, 8). Ita præsertim S. Augustinus, S. Cyrillus, S. Epiphanius qui ait « Apostolos accepisse donum, quo omnia ipsis clare Spiritus S. exposuit » (*Hæresi* 66). Itaque nullum fuit dogma in decursu temporum ab Ecclesia definitum, quod expresse non crediderint Apostoli: idque tam videtur Suarezio certum ut contrariam opinionem dicere temerariam non dubitaverit (*de Fide*, disp. 2, sect. 6). — 2. Apostoli non noverunt, nec proinde explicite crediderunt veritates a facto aliquo contingenti pendentes, v. g., Leonem XIII, fore verum Christi vicarium, concilium Vaticanum futurum esse œcumenicum et infallibile.

ARTICULUS II.

De objecto formali fidei.

26. Objectum formale fidei est immediatum motivum propter quod assentimus veritatibus a Deo revelatis. Dicitur

autem *motivum*, quia movet intellectum ad assentiendum; dicitur etiam objectum *propter quod*; ratio patet ex definitione data.

Porro objectum formale fidei juxta concilium Vaticanum (Const. de Fide, c. 3) est *auctoritas Dei revelantis*; quæ quidem verba ad motivum fidei referre videntur non tantum Dei auctoritatem, sed etiam divinam revelationem seu Dei locutionem. Utraque vero intellectum ad credendum movere nequit, nisi ab intellectu nostro apprehendatur. Unde tria inquiri solent circa objectum formale fidei, videlicet: — 1. an et qualis Dei auctoritas sit fidei formale objectum; — 2. an et qualis revelatio divina pertineat ad objectum formale fidei, — 3. quomodo assentiamur auctoritati Dei revelantis, quatenus est objectum formale fidei.

§ I. Utrum et qualis Dei auctoritas sit fidei formale objectum?

27. Quæstio exponitur et determinatur. — Cum fides ver-setur circa Deum, quatenus est veritas, conveniunt facile omnes theologi auctoritatem Dei, quæ est formale fidei ob-jectum non esse in supremo Dei dominio constituendam, sed in ejus summa veritate. — Sed quoniam in Deo triplex agnos-catur veritas, nempe *in essendo*, qua verus est Deus, *in cognos-cendo*, qua omnia, talia qualia sunt a parte rei, absque ullo errore cognoscit, et *in dicendo*, qua neminem fallere potest, ideo quæstio est, qualis veritas sit objectum formale fidei. — Fere autem nullus est theologus qui asseruerit hujusmodi ob-jectum esse summam veritatem *in essendo*, seu esse Deum *sub ratione Deitatis*; et sane ea ratione fides a spe et caritate non distingueretur, ut facile patet. Remanet igitur veritas sive *in cognoscendo*, sive *in dicendo*; alii hanc, alii illam assignant veritatem pro fidei objecto formali; verior autem et commu-nior sententia utramque veritatem assignat.

28. Assertio. *Auctoritas Dei, quæ est objectum formale fidei, in summa Dei veritate tum in cognoscendo tum in dicendo repo-ni debet.*

PROB. 1. *Script. Sacra*, et quidem per partes, scilicet —

1. Summa veritas *in cognoscendo*, seu *infallibilis* Dei scientia

et sapientia, objectum fidei formale, id est, auctoritatem Dei constituit. Christus (*Joan.*, III, 18), ad excitandam in Nicodemum fidem, sic loquitur : « Amen, amen dico tibi, quia *quod* » *scimus*, loquimur, et *quod vidimus*, testamur. » Paulus (*I Cor.*, II, 6) : « Sapientiam Dei loquimur inter perfectos ; » sapientiam vero non hujus sæculi, neque principum hujus » sæculi, qui destruuntur ; sed loquimur *sapientiam Dei in mysterio*. » Quibus verbis scientia Dei infallibilis commendatur. — 2. Idem præstat veritas Dei *in dicendo*, seu ejus summa *veracitas*, ut patet ex his verbis (*Joan.*, VIII, 26) : « Qui me misit, *verax est* ; et ego quæ audiavi ab eo, hæc lo- » quor in mundo. » Et insuper (*Rom.*, III, 3) : « Numquid » incredulitas illorum fidem Dei evacuabit ? Absit. *Est autem* » *Deus verax* ; omnis autem homo mendax. » Sic enim Scriptura revocat fidem nostram ad Dei veracitatem.

PROB. 2. *Auctoritate conc. Vaticani*. Nam assertionem nostram apertis verbis statuit, quando dicit (*loc. cit.*) nos fide divina credere « propter auctoritatem Dei revelantis, qui *nec falli nec fallere potest* »

PROB. 3. *Ratione*. Nam reponendum est objectum formale fidei in eo per quod movemur ad præstandum Deo loquenti assensum firmissimum. Atqui ad hoc, nec sola scientia seu sapientia Dei, nec veracitas sola sufficit, sed utraque requiritur ; nam ideo movemur ad assentiendum firmissime Deo loquenti, quia nec falli nec fallere potest ; sed quod non possit falli, id est, quod error et ignorantia ab intellectu divino excludatur, proprium est et formale munus summæ sapientiæ ; quod autem non possit fallere, seu quod mendacium a locutione divina excludatur, proprium est et formale officium summæ veracitatis ; ergo. — Et vero objectum formale seu motivum fidei est summa auctoritas Dei revelantis ; porro ut hæc sibi fidem et assensum conciliet, loquenti tribuere debet, tum quod loquens judicet de rebus prout revera sunt in se, tum quod loquatur prout animo sentit, seu quod nec fallatur, nec fallat ; ergo.

§ II. Utrum et qualis revelatio divina pertineat ad objectum formale fidei?

29. Variæ acceptiones et divisiones revelationis. —

1. Divina revelatio dupliciter accipi potest, ex parte objecti, et ex parte subjecti; scilicet revelare significat *remove* *velum* quo res occultabatur; potest autem occultari objectum, vel quia ipsum velatum est, vel quia velum est super oculos positum; atqui ita est in fide: objectum est occultum simul ex parte sui, quia nempe ejus veritas est hominibus velata, et ex parte nostri, quia mentis nostræ oculus est improporcionatus et quasi cæcus respectu illius objecti. Hinc duplex distinguitur revelatio, *objectiva* et *subjectiva*. Prior fit manifestando veritatem objecti et rationem illi assentiendi; posterior vero fit infundendo lumen fidei quo mens intrinsece perficitur et elevatur ad fidei assensum eliciendum (Mazzella, *op. cit.*, disp. 2, n. 327, 328).

2. Revelatio insuper dividitur in *privatam* seu *singularem*, quæ fit a Deo personæ privatz de rebus sive ad se sive ad alios pertinentibus, quin tamen ab Ecclesia proponatur credenda; et in *publicam* seu *universalem* et *catholicam*, quæ ab Ecclesia proponitur credenda.

3. Dividitur tandem in *immediatam*, qua Deus sine alio medio loquitur alicui, ut locutus est prophetis et sanctis viris; et *mediatam*, qua Deus nobis revelat sua mysteria mediante prædicatione aliorum hominum.

Jam vero quæstio potissimum movetur de revelatione objectiva, utrum nempe sit *conditio tantum* vel *partiale* objectum fidei *formale*. De quo duplex occurrit sententia, una scilicet Scotistarum, qui contendunt summam Dei veracitatem esse adæquatum objectum formale seu motivum fidei, revelationem vero objectivam esse simplicem *conditionem sine qua non*; altera Thomistarum, qui tenent tum Dei veritatem seu divinam auctoritatem, tum divinam revelationem, pertinere ad objectum formale fidei, ita tamen ut unaquæque sit motivum formale inadæquatum fidei, utraque autem unicum adæquatum formale fidei objectum constituat. — Cum quibus sit sequens

30. Assertio : *Revelatio objectiva est partiale fidei objectum formale, ita quidem ut simul cum auctoritate divina unum constituat adæquatum motivum credendi.*

PROB. 1. *Script. sacra.* Nam in sacris Litteris. — 1. non minus revocatur fides nostra ad locutionem Dei ac ad ejus auctoritatem. (I *Joan.*, v, 6): « Spiritus est qui testificatur, » quoniam Christus est veritas »; (I *Thess.*, ii, 13): « Cum » accepissetis verbum auditus fidei, accepistis illud, non ut » verbum hominum, sed sicut est vere verbum Dei. » — 2. Exhibetur testimonium Dei tanquam fundamentum et motivum firmum, quo fides innitatur (*Joan.*, i, 9): « Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est; » qui credit in filium Dei, habet testimonium Dei in se »; id etiam explicant Samaritani, qui mulieri dixerunt (*Joan.*, iv, 42): « Jam non propter tuam loquelam credimus; ipsi enim » audivimus. »

PROB. 2. *Auctoritate Conc. Vaticani*, definientis fidem « virtutem qua credimus propter auctoritatem Dei revelantis »; his enim verbis, inquit Mazzella (*op. cit.*, n. 342), rationem formalem objectivam credendi explicat, et simul, nulla facta distinctione, tum Dei auctoritatem, tum revelationem comprehendit; ergo, sicut auctoritas, ita etiam revelatio, ad formale fidei objectum pertinet.

PROB. 3. *Ratione.* Nam id quod est proprium motivum credendi, est objectum formale fidei; motivum autem credendi non est Deus utcumque, sed ut dicens et testificans; ergo sic etiam est objectum formale fidei (Suarez, *de Fide*, disp. 1, sect. 2, n. 4). — Et vero, ait de Lugo (*de Fide*, disp. 1, sect. 7, n. 114), ego non minus assentior mysterio Trinitatis, quia Deus revelat, quam quia Deus est prima veritas, nec minus me movet unum quam aliud, sed utrumque se habet pro modo duplicis præmissæ ad credendam Trinitatem; quare non video quomodo assignetur sufficiens discrimen inter unam præmissam et aliam, ut una sit ratio formalis, alia vero solum sit conditio.

31. Quæritur 1. *Utrum revelatio subjectiva pertineat ad objectum formale fidei.*

RESP. Quidam theologi referuntur docuisse revelationem objectivam esse tantum conditionem necessariam, sine qua non possumus fide assentiri; sed rationem formalem ac motivum assentiendi esse ipsummet lumen fidei, seu revelationem subjectivam.

Sed contradicit opinio longe communior Doctorum, quæ tenet lumen fidei nullo modo ad objectum formale fidei pertinere. Et sane — 1. si sumatur lumen fidei pro ipso fidei *habitu*, prima sententia sustineri nequit, tum quia habitus fidei sumit speciem propriam ab objecto formali, unde illud ipse non constituit, sed supponit; tum quia ante infusionem habitus fidei elicitur actus fidei, qui ab objecto formali specificatur: unde iterum formale fidei objectum est ante infusionem habitus. — 2. Si autem dictum lumen fidei pro gratiæ *auxilio actuali et transeunte* accipiatur, pariter rejici debet sententia de qua agimus. Nam gratia hæc actualis, qua ad credendum adjuvamus, duplex est: gratia voluntatis seu pia motio ad credendum inclinans, et gratia intellectus seu lumen mentem illustrans: porro in nullo sensu gratia dici potest fidei motivum; non quatenus est *motio voluntatis*; nam motio aliqua, cum nihil intellectui dicat, nequit esse rationabile motivum alicui veritati assentiendi; nec quatenus est *lumen intellectus*, quia lumen per gratiam Dei infusum non est lumen objectivum seu lumen *quod* perspicitur, sed lumen subjectivum, seu lumen *quo* veritas perspicitur; hujusmodi vero lumen nihil asserit, nec est motivum assensus, sed tantum medium quo veritas dignoscitur.

32. Quæritur 2. *An ad assensum fidei divinæ sufficiat revelatio privata, sufficienter proposita, de quacumque materia?*

RESP. *affirm.*, et probatur, — 1. *Script. Sacra*; nam Apostolus (*Hebr.*, xi) recenset plurimas revelationes factas Patribus veteris Testamenti; et alibi proferuntur revelationes B. Virgini, S. Joseph, Zacchariæ, etc. factæ; nemo autem dubitare potest has ad fidem eorum theologicam suffecisse; — 2. *Ratione*; ad fidem enim divinam requiritur tantum, ut sit assensus supernaturalis propter auctoritatem Dei loquentis; propositio autem Ecclesiæ, secundum ea quæ infra dicturi sumus, est

quid extrinsecum et accidentale fidei, ut est virtus theologica; ergo, ubi revelatio duntaxat privata intercedit, quidquid ad fidem necessarium est, haberi potest; ergo.

Verumtamen perperam exinde concluderetur teneri fideles omnibus quæ passim proferuntur revelationibus privatis, assensum fidei præbere. Nam, ut adsit præceptum privatæ revelationi fidem adhibendi, certo constare debet de hujusmodi revelationis existentia et origine divina. Porro, si sermo sit de illo cui facta fuit revelatio, haud raro talis certitudo haberi poterit; pro aliis autem non ita facile omne dubium submovere licebit. — Imo Benedictus XIV agens de revelationibus privatis a Sede Apostolica approbatis, v. g., B. Hildegardis, et S. Birgittæ, hæc habet (lib. III, cap. 53, n. 15, *de canoniz. Sanctorum*): « Diximus prædictis revelationibus, etsi approbatis, non debere, nec posse a nobis adhiberi assensum fidei catholicæ, sed tantum fidei humanæ, juxta regulas prudentiæ, juxta quas prædictæ revelationes sunt probabiles et pie credibiles..... Ex quibus proinde sequitur, posse aliquem, salva et integra fide catholica, assensum prædictis revelationibus non præstare, et ab eis recedere, dummodo id fiat cum debita modestia, non sine ratione, et citra contemptum. » — Unde colligere est nullum fidelibus imponi posse præceptum his assentiendi revelationibus, sed debitam Ecclesiæ approbationi reverentiam requirere, ut sine motivo non rejiciantur, et a fortiori ut contemptui non tradantur.

33. Quæritur 3. *Utrum ad credendum fide theologica requiratur revelatio singulis hominibus immediate a Deo facta, an sufficiat revelatio mediata?*

RESP. *Sufficere revelationem mediatam.* Id constat ex praxi continua, quam Deus in tradenda et propaganda veræ fidei doctrina constanter servavit. — 1. In Veteri Testamento, Deus non omnes promiscue fideles, sed paucos a se delectos homines, Patriarchas nempe et Prophetas, allocutus est, qui revelationes divinas aliis deinde communicarent, juxta illud Psalmistæ (*Ps. LXXVII, 5*). « Quanta mandavit (Deus) patribus » nostris, *nota facere ea filiis suis* »; hinc de Israelitis dictum est (*Exod., XIV, 31*): « Crediderunt Deo et Moysi servo ejus ».

id est, crediderunt Deo tanquam immediate loquenti ad Moysen, Moysi vero tanquam proponenti quæ a Deo acceperat; et Apostolus id ipsum confirmat, dicens (*Hebr.*, I, 1) : « Olim *Deus loquens* patribus in prophetis ». — 2. In novo Testamento, perhibetur missus Joannes a Deo, » ut testimonium » perhiberet de lumine, ut omnes *crederent per illum* » (*Joan.*, I, 7); Christus immediate docuit eos ad quos pervenerat, et ad alios misit Apostolos, dicens (*Matt.*, xxviii, 19) : » Euntes » ergo docete omnes gentes ». Et (*Act.*, I, 8) : « Eritis mihi, » testes..., usque ad ultimum terræ. »

§ III. Quomodo assentiamur ipsi auctoritati Dei revelantis, ut est objectum formale fidei?

34. Status quæstionis. Auctoritas Dei revelantis, prout est objectum formale fidei, a credente necessario apprehendi debet; secus intellectum ad credendum non moveret. Hoc autem fieri potest assensu vel naturali vel supernaturali; naturali, inquam, si ex solius rationis lumine affirmantur divina auctoritas divinaque revelatio; supernaturali vero, si utraque per fidei lumen innotescat. Quæstio est igitur utrum in actu fidei auctoritas Dei revelantis supernaturaliter apprehendenda sit.

Negant plurimi, eo prætextu quod supernaturalis illa affirmatio objecti formalis fidei difficile explicetur; alii contra, etsi fateantur in hoc situm esse magnum fidei mysterium, firmiter tenent non sufficere cognitionem naturalem. Cum quibus sequentem assertionem statuendam ducimus :

35. Assertio. *Auctoritas Dei revelantis, prout est objectum formale fidei, supernaturali assensu affirmari debet.*

Constat assertio multiplici ratione. Namque « fieri nequit, ait Suarez (*de Fide*, disp. 3, sect. 6), ut assensus altioris ordinis per se fundetur in assensu inferioris ordinis, nec major certitudo potest per se fundari in minori : sed assensus fidei est altioris ordinis et magis certus quam assensus naturalis et evidens; ergo fieri non potest ut assensus fidei ex parte sui objecti formalis fundetur in assensu tantum naturali et evidenti », ac proinde necessarius est assensus supernaturalis in auctoritatem Dei revelantis.

Præterea assensus fidei divinæ est totus et quoad substantiam supernaturalis : sed assensus ille includit assensum etiam in auctoritatem Dei; ergo assensus idem, prout fertur in auctoritatem Dei, nequit esse naturalis.

Tandem si cognitio naturalis objecti formalis fidei sufficeret, hoc esset quia summa Dei auctoritas objective sumpta, ut pote infinite efficax, actum ordinis supernaturalis per se constituere posset, quamvis lumine tantum naturali innotesceret : atqui id dici nequit; auctoritas enim Dei non est motivum fidei præcise ut in se est, sed præsertim quatenus a mente credentis apprehenditur : unde nisi assensu supernaturali affirmetur, non apparet quomodo intellectum supernaturaliter movere possit ad credendum fide divina veritates revelatas.

36. Scholium. Si nunc quærat quomodo haberi possit cognitio supernaturalis sive auctoritatis, sive revelationis divinæ, duplex occurrit sententia, una scilicet Cardinalis de Lugo, altera Suaresii.

Juxta Card. de Lugo, — 1. auctoritas Dei, prout est formale objectum fidei, immediate apprehenditur ex perspecta intrinseca ejus ratione, quatenus hæc propositio : « Si Deus revelat aliquid, verum est, » ex ipsa terminorum apprehensione constat. — 2. Ille assensus immediatus in summam Dei auctoritatem debet profecto esse supernaturalis, sed ad hoc sufficit ut eliciatur ab eodem fidei habitu eodemve auxilio gratiæ, quo creditur ipsa veritas revelata. — 3. Quoad aliud parziale motivum fidei, nempe existentiam revelationis, similiter cognoscitur ex apprehensione terminorum, quatenus divina locutio tales præ se fert characteres, ut ex se ipsa non quidem evidenter, sed tamen certo cognoscibilis sit; quo posito, voluntas mota et confortata per gratiam assensum firmissimum imperat, et ita intellectus gratia quoque illuminatus et confortatus firmissimo assensu judicat Deum esse qui talem veritatem, puta *Incarnationem*, revelavit.

Aliter rem explicat Suarez; docet enim auctoritatem Dei revelantis, quatenus est objectum formale fidei, non ex terminorum apprehensione innotescere, sed propter seipsam credi

eodem actu quo creditur veritas revelata : videlicet, supposita notitia de divina auctoritate ex principiis naturalibus, supposito etiam iudicio de credibilitate et existentia revelationis ex motivis credibilitatis, totum fidei objectum jam fit intellectui præsens, voluntasque potest imperare fidem; dum autem sub imperio voluntatis intellectus elicit ipsum assensum fidei, abstrahit ab intrinseca evidentia auctoritatis divinæ; abstrahit etiam a motivis credibilitatis revelationem demonstrantibus, et unice credit, v. g., Incarnationem, ob auctoritatem Dei revelantis, et hanc ob seipsam; nam Deus revelando aliquam veritatem implicite revelat se revelare, imo se veracem esse in eo quod revelat.

CAPUT II.

DE ACTU FIDEI.

Disserendum venit — 1. de præparatione; — 2. de productione; — 3. de proprietatibus actus fidei.

ARTICULUS I.

De præparatione actus fidei.

In præparatione actus fidei considerari potest tum Ecclesiæ, tum rationis munus. De utroque seorsim agemus.

§ I. De munere Ecclesiæ.

37. Prænotanda. — I. Huc venit quæstio tanto æstu Catholicos inter et Novatores agitata de *regula fidei*. Hoc autem nomine designatur medium ab omni errore immune, quo veritates credendæ, seu objectum fidei, tuto exhibentur.

Duplex distingui potest fidei regula, mortua una, viva altera. — Regula fidei *mortua*, quæ etiam *remota* dicitur, ea est, quæ certo quidem fidei objectum exhibet, sed indiget ulteriori explicatione, ut possint apprehendi veritates credendæ. — Regula

fidei *viva* seu *proxima* est illa, quæ fidei objectum exhibet ejusque explicationem præbet. Ab hac non differt *supremus controversiarum judex*, de quo diserte loquuntur non pauci auctores, ubi de auctoritate doctrinali Ecclesiæ disputant.

38. — II. Hæc proxima fidei regula, ut munus suum impleat, certis quibusdam dotibus insigniri debet, nempe debet esse — 1. *obvia*, seu, ita facilis aditu, ut ab omnibus recte inquirentibus possit facile cognosci et applicari; cum enim fides omnibus necessaria sit ad salutem consequendam, Christus hominum saluti non satis providisset, si regulam hujusmodi non instituisset; — 2. *certa ac tuta*, id est, citra periculum erroris et cum certitudine verbum Dei ab ea proponatur necessé est; ratio est quia non datur assensus fidei, quamdiu subest dubium de existentia et credibilitate revelationis; — 3. *perpetua et indefectibilis*, scilicet usque ad consummationem sæculi perdurare debet; nam et ipsa fides, cujus possibilitatem et certitudinem procurat, semper necessaria erit.

39. — III. Jam vero omnes consentiunt aliquam fidei regulam necessario admittendam esse; nec opus est ut hoc longiori sermone adstruamus; Deus quippe homines ad veritates Christianæ religionis fide tenendas obligare nequit, quin ipsis suppetat medium quo innotescant hæ veritates.

At in assignanda hacce regula, a catholicis valde dissentiunt Novatores. Hi nempe, nulla admissa distinctione inter proximam ac remotam fidei regulam, asserunt non aliam regulam admittendam esse nisi Sacram Scripturam sive privato examine, sive immediata Spiritus Sancti inspiratione interpretatam (Cfr. Tract. de Ecclesia, n. 7). — Catholici autem duplicem fidei regulam agnoscunt, *remotam* scilicet, quæ est ipsum verbum Dei scriptum vel ore traditum, et *proximam*, quæ in infallibili Ecclesiæ magisterio reponenda est.

De remota fidei regula satis dictum est in Tractatu de *Locis theologicis*, in qua jam demonstravimus contra Protestantes Scripturam sacram non esse unicum divinæ revelationis fontem, sed alium esse, videlicet *Traditionem*. Superest igitur ut doctrinam catholicam de proxima regula fidei adstruamus, idque sequens præstabit

40. Assertio: *Proxima fidei regula ipsum est authenticum et infallibile magisterium Ecclesiæ.*

PROB. 1. *Scriptura sacra*, ex qua videre est eam fuisse Christi mentem in instituendo Ecclesiæ magisterio, ut doctrina ab ipso divinitus revelata per illud fidelibus proponeretur. Namque ipse, conciliata sibi prius variis signis auctoritate, doctrinam suam viva voce prædicavit (*Joan.*, II, 11); nec moriens ejus propagationi et perpetuitati librorum scriptorum ope consuluit, sed id ab Apostolis eorumque successoribus faciendum curavit, quod et ipse fecerat (*Marc.*, XVI, 15; *Matth.*, XXVIII, 19). — Huic autem officio non defuerunt Apostoli, quippe qui, teste S. Marco (XVI, 20), « profecti, prædicaverunt » ubique, Domino cooperante et sermonem confirmante; » totique fuerunt ut hanc agendi rationem episcopis quos instituebant, inculcarent his aut similibus verbis : « Quæ audisti » a me per multos testes, hæc *commenda* fidelibus hominibus » qui idonei erunt et alios *docere*.

PROB. 2. *Traditione*. Ex SS. Patribus præ cæteris citare juvat S. Vincentium Lirin., qui (*Common.*, n. 27) ait : « O Timothee, depositum custodi... Quid est hodie Timotheus nisi vel generaliter *universalis Ecclesia*, vel specialiter *totum corpus Præpositorum*, qui integram divini cultus scientiam vel ipsi habere debent, vel *aliis infundere*. » Unde S. Augustinus (lib. *de Util.*, c. 17, n. 35) : « Si unaquæque disciplina, quanquam vilis et facilis, ut percipi possit, doctorem et magistrum requirit : quid temerariæ superbiæ plenius, quam divinorum sacramentorum libros et ab interpretibus suis nolle cognoscere? » — Huc insuper recurrunt alia Traditionis monumenta, quibus in *Tract. de Ecclesia* stabilita fuit magisterii ecclesiastici infallibilitas (Cfr. n. 87). — Confirmat demum Concilium Vatic. (Const. *de Fide*, c. 3), dicens : « Ut autem officio veram fidem amplectendi in eaque constanter perseverandi satisfacere possemus, Deus per Filium suum unigenitum Ecclesiam instituit, suæque institutionis notis instruxit, ut ea tanquam custos et magistra verbi revelati ab omnibus posset agnosci. »

PROB. 3. *Ratione*. Præterquam enim quod via auctoritatis sola est quam omnes præsertim in re religionis sequuntur

(Cf. Balmès, *Le Protest. comparé au cathol.*, 1, c. 6), sola qua regitur ac gubernatur totum genus humanum, seposito authentico ac infallibili Ecclesiæ magisterio, nulla assignari potest, regula, qua fidei certitudo, unitas ac universalitas procurari possint nisi vel demonstratio scientifica, vel auctoritas humana, vel immediata revelatio: atqui nullum ex his tribus supradicto fini attingendo par esse potest.

Non quidem — 1. *scientifica demonstratio*; hæc enim pro maxima hominum parte, rudibus nempe et indoctis, omnino impossibilis evadit. Cæterum si in ipsa religione naturali non sufficiat humana ratio, quanto magis impar erit certo uniforme assensui producendo, ubi agitur de veritatibus speculativis naturalem ejus captum transcendentibus.

Nec — 2. *Auctoritas humana*; nam homines falli et fallere, atque ideo veritates adulterare falsasque doctrinas proponere possunt. Unde nec unitatem in fide, nec certitudinem producere valeret auctoritas humana. Adde Novatores sibi contradicere, dum ad auctoritatem sapientum appellant, eo quod auctoritas Ecclesiæ divinæ auctoritati substituenda non est.

Nec — 3. *Revelatio privata*; quippe quæ non tantum consuetis Providentia viis nullatenus conformis est, sed etiam infinitam propemodum miraculorum seriem exposceret, dependentiam ab Ecclesia a Christo præscriptam e medio tolleret, simul ac externæ membrorum unitati et caritati obsisteret. Ergo concludendum est nullam assignari posse fidei regulam præter magisterium authenticum ac infallibile Ecclesiæ.

41. Corollarium. Ergo rejicienda est Novatorum theoria de *Scriptura Sacra privato examine vel Spiritus Sancti inspiratione interpretanda*; sequitur ex dictis, nec illud nova demonstratione indigeret, nisi opportunum videretur nonnulla de utroque systemate subjungere.

I. Quod attinet ad *examem privatum*, præterquam quod agendi ratione Christi et Apostolorum minime suadetur,

1. Non est *omnium captui accommodatum*. Ut enim adhiberi posset hæc fidei regula, necesse foret ut certo definiretur quanam sint libri sacri, quænam eorum versiones legitimæ, quis

eorum genuinus sensus : sed hujus operis plerique homines incapaces sunt. Ergo.

2. Non est *certum ac tutum*. Scriptura equidem utpote Dei verbum, errorem docere nequit; at non de Scriptura ipsa, sed de Scriptura privato examine interpretata agitur : porro infallibilitas hujusmodi examinis nullibi reperitur in Scriptura, in qua tamen haud obscure tradi deberet, cum sit ingens ac inefabile donum. Cæterum hoc examen omnes hæreticos tum priorum, tum posteriorum temporum decepit.

3. Est *unitatis destructivum*. Dato quippe hoc examine, mox tot erunt sententiæ in rebus fidei quot capita, siquidem unusquisque proprio sensu doctrinam revelatam dijudicare debet. — Et reipsa omnibus notum est quanta sint apud Protestantes discrimina in rebus maximi momenti. — Imo omnes fere hæreses ex hoc principio privatæ interpretationis sacrae Scripturæ ortum habuerunt (Cf. Conc. Vat., introd. in Const. *Dei Filius*).

4. Demum *ad absurda ducit*. Admisso nimirum systemate examinis privati, sequitur — actum fidei multis evadere impossibilem, cum plures reperiantur hujus examinis prorsus incapaces; — infantes baptizatos, cum ad annos discretionis perveniunt, necessario per aliquod saltem temporis spatium, in dubio, ac proinde in infidelitate versari; nam non possunt credere auctoritate innixi, quia auctoritati utpote fallibili non est certo adhærendum, nec tamen Scripturæ statim credere queunt, quum aliquod tempus ad ejus lectionem semper necessarium sit; — unumquemque etiam ignarum proprio sensui potiusquam doctorum interpretationi rectius adhærere; — omnes in viam salutis admittendos esse, cum nullum detur medium illos repellendi; unde latissimus tolerantismus.

II. Quoad autem *immediatam Sancti Spiritus inspirationem* unicuique fidei factam, hæc dicenda sunt : talis regula fidei

1. *In Scriptura S. non invenitur, nec traditione probatur*. Ex omnibus enim Scripturæ textibus qui a Protestantibus allegari solent, nullus est in quo directa ac expressa fiat mentio de hac infallibili Spiritus S. assistentia : porro si, providente Deo, Spiritus S. esset proxima fidei regula, Deus in Scripturis

clarius sane locutus fuisset; privilegium enim tam insigne haud æquivoce exprimi debet. — Traditioni pariter prorsus ignotus est supremus iste controversiarum iudex a Protestantibus adinventus.

2. *Errori favet.* Nemo nescit homines varias sæpe experiri affectiones, prout tædio, lætitia, amore... moventur, ob sensibilitatem imaginationemque vividos quandoque nasci sensus, ita ut variis phantasiis illudantur; sed tunc, annon adest timendi locus ne quæ a meris causis naturalibus oriuntur, tanquam Spiritus S. operationes sumantur, cum difficile dentur et applicentur regulæ certæ ad hæc secernenda? At, si hæc ita sint, quis negabit præfatum systema errori multum favere?

3. *Fanatismo latam aperit viam.* Admissa enim prædicta doctrina, unicuique licebit prædicare se a Spiritu S. fuisse illustratum; et quodnam erit confutationis medium, siquidem nulla agnoscitur auctoritas infallibilis, et quilibet propriæ inspirationi credere tenetur; sed tunc fanatismo via lata patet, quia is qui a Spiritu S. se illustratum putat, ad alios cogendos ut huic prætensæ illustrationi credant, illique se conforment, facile impelletur.

42. *Quæritur 1. An et quatenus ad actum fidei eliciendum requiratur propositio revelationis per Ecclesiam?*

Revelationis propositio est *revelationis declaratio iis quibus immediate non facta fuit.*

Duplex distinguitur propositio revelationis, publica nempe et privata. — *Publica* est revelationis declaratio toti fidelium societati facta a pastoribus suprema et infallibili auctoritate in Ecclesia gaudentibus. — *Privata* est propositionis publicæ fidelibus manifestatio, v. g., per inferiores pastores, catechistas, parentes. De hac posteriori propositione non hic agimus. — His prænotatis,

RESP. 1. *Ut eliciatur actus fidei catholicæ omnino requiritur definitio Ecclesiæ, seu propositio publica, saltem implicita, hujus veritatis tanquam fide credendæ.* Patet ex ipsamet fidei catholicæ definitione; sic enim eam definivimus: assensus firmissime datus propter Dei veracitatem, omnibus veritatibus

revelatis et *ab Ecclesia propositis*. Ergo ad fidem catholicam requiritur Ecclesiæ defuitio seu propositio publica.

Dixi — 1. *Tanquam fide credendæ*, quia Ecclesia multiplici modo veritatem aliquam proponere potest, scilicet vel tanquam simpliciter veram, vel ut fidei proximam, vel ut ad fidem pertinentem, vel tanquam de fide : porro hic ultimus propositionis modus omnino requiritur, ut patet.

Dixi — 2. *Saltem implicita*; nam admittunt communiter theologi quædam esse puncta fide catholica credenda, quamvis nulla de iis intervenerit propositio Ecclesiæ expressa et explicita. Tales sunt : — 1. Quædam veritates fundamentales, quas Ecclesia potius supponit quam definit; ut ipsius Ecclesiæ infallibilis auctoritas in docendo. — 2. Veritates quas Ecclesia semper admisit, sed nunquam definivit, quia nunquam impugnatæ fuerunt : sic non illæsa fide, ut putamus, negaretur liceitas secundarum nuptiarum, quamvis nulla proferatur Ecclesiæ stricta decisio. — 3. Propositiones quæ ita clare continentur in Scriptura, ut nullum super illis oriri possit dubium; unde haberi debent ut propositæ ab Ecclesia, quando Scripturam proposuit. Ita resurrectio Lazari.

RESP. 2. *Quando deest publica Ecclesiæ propositio, ordinarie non datur obligatio alicujus veritatis fide credendæ*. Nam ut extra Ecclesiæ publicam propositionem daretur alicujus veritatis credendæ obligatio, omnino requireretur, ex dictis, ut propositionis, de qua ageretur, revelatio et sensus perfecte et sine ullo erroris timore cognoscerentur : porro id ordinarie non fit, et nonnisi pro quibusdam specialibus casibus existere valet : ergo.

RESP. 3. *Dari potest fidei divinæ actus absque ulla Ecclesiæ propositione*. Ratio est, quia absque ulla propositione Ecclesiæ dari potest certitudo de existentia revelationis, idque sive agatur de revelatione privata, sive de revelatione publica; « fieri enim potest, inquit DD. Bouvier, ut quis per sola motiva credibilitatis, independenter a propositione Ecclesiæ, certo cognoscat aliquam veritatem esse revelatam, v. g., evolvendo monumenta Traditionis, scrutando Scripturas et explicitas Ecclesiæ Traditiones : hinc contingere potest ut aliquid

sit de fide divina respectu unius et non respectu alterius, respectu doctorum et non respectu idiotarum, quia illis et non aliis innotescit ut revelatum.

43. Quæritur 2. *Quomodo secerni possit aliquam veritatem ab Ecclesia velut fide tenendam proponi.*

RESP. 1. Non semper facile est secernere quænam ab Ecclesia tanquam ad fidem pertinentia definiantur; attendendum valde est, et verbis quibus exprimitur definitio, et dogmati quod proponit. Voces illæ : *anathema sit*, non demonstrant, omni prorsus in casu, oppositam propositionem in fidei objecto contineri. Vox quippe ista *anathema* maiorem excommunicationem exprimit; ordinarie fidei decisionibus annectitur, et merito quidem, ut denegantium audacia contundatur; at in aliis quibusdam casibus, præter hæresim, incurri potest. Numquid enim Ecclesia e sinu suo alios ac hæreticos ejicere nequit? Hoc sane efficere valet et multoties effecit.

RESP. 2. Sequentibus notis innotescere potest, juxta Melchiorum Canum (*De locis theol.*, lib. 5, c. 5, q. 4) an veritas sit de fide definita : Prima, inquit, et ea quidem manifesta, si contrarium asserentes pro hæreticis judicentur.... Altera, cum in hanc formam synodus decreta præscribit : *Si quis hoc aut illud senserit, anathema sit*. Tertia est, si in eos qui contradixerit excommunicationis sententia ipso jure feratur.... Quarta, si quid expresse et proprie a fidelibus firmiter credendum aut tanquam dogma catholicæ fidei accipiendum dicatur, vel aliis similibus verbis aliquid esse Evangelio doctrinæ Apostolorum contrarium. »

Hinc — 1. quæ in conciliorum aut pontificum decretis, vel explicandi causa inducuntur, vel ut objectioni respondeatur, vel etiam obiter et in transcurso præter institutum præcipuum de quo erat controversia, ea non pertinent ad fidem, id est, non sunt catholicæ fidei judicia. Ita Canus (*loc. cit.*).

Hinc — 2. quando vere controvertitur inter theologos an aliqua propositio ab Ecclesia fuerit definita, propositio ista absque dispendio fidei catholicæ denegari potest; nam hæresis est denegatio articuli ad fidem catholicam pertinentis : porro non existit articulus fidei catholicæ sine definitione Ecclesiæ

certo facta; nec est illa definitio certa, ubi theologi inter se de illa disputant.

44. Quæritur 3. *An liceat admittere omnem propositionem ab Ecclesia non damnatam velut hæreticam?*

RESP. Quamvis ad objectum fidei catholicæ requiratur definitio Ecclesiæ, non ideo licet admittere omnem propositionem, quæ ab Ecclesia non fuit damnata ut hæretica. Nam præter judicium solemne quo Ecclesia damnat hæresim, agnoscendum est in Ecclesia ordinarium et universale magisterium, quod proponit sine expressa definitione veritates credendas (Concil. Vatic., *de Fide*, cap. 3). — Insuper inter judicia ipsa Ecclesiæ distinguere oportet — 1. definitiones ipsas fidei, quæ a nobis exigunt actum fidei *divinæ*; — 2. judicia Ecclesiæ de veritatibus non revelatis, sed quæ cum revelatis sunt connexa: his judiciis debemus assensum fidei ecclesiasticæ; — 3. judicia et ipsa sacrarum congregationum de materiis doctrinæ; his debemus assensum internum et religiosum.

Audiat de hoc Pius IX, in brevi ad arch. Monacensem (21 dec. 1863) hæc habens: « Subjectio quæ fidei divinæ actu est præstanda, limitanda non est ad ea quæ expressis œcumenicorum conciliorum aut Romanorum Pontificum, hujusque Apostolicæ Sedis decretis definita sunt, sed ad ea quoque extendenda, quæ ordinario totius Ecclesiæ per orbem dispersæ magisterio, tanquam divinitus revelata, traduntur, ideoque universali et constanti consensu a catholicis theologis ad fidem pertinere retinentur..... Opus est ut (sapientes catholici) se subjiciant tum decisionibus, quæ ad doctrinam pertinentes a pontificis congregationibus proferuntur, tum iis doctrinæ capitibus, quæ communi et constanti catholicorum consensu retinentur, ut theologicæ veritates et conclusiones ita certæ, ut opiniones iisdem doctrinæ capitibus adversæ, quanquam hæreticæ dici nequeant, tamen aliam theologicam merentur censuram. »

45. Scholium. *De censuris theologicis.* Diximus in Tractatu *de Ecclesia* fidei objectum non tantum positive, sed etiam quandoque *negative*, id est, per damnationem erroris, ab ecclesiastico magisterio proponi, idque persæpe fieri ope notarum,

quæ *censuræ theologicæ* dici solent. De his hic disserere opportunum ducimus.

I. Censura theologica communiter definitur : *Judicium seu sententia notam pravam et malignam cuidam inurens doctrinæ, tanquam fidei aliquo modo nocivæ*. Quæ ut recte intelligatur definitio, sequentia notanda sunt :

1. Censura attingit doctrinam in aliqua propositione contentam, id est, sensum ipsum propositionis; ita ut minus spectari debeant ipsa verba grammaticè sumpta, quam sensus qui propositioni tribuitur, sive ex usu communi, sive ex toto contextu, si de opere aliquo agatur.

2. Doctrina configitur tanquam aliquam falsitatem præ se ferens; nam notæ etiam infimæ, ut notæ *temeraria*, *male sonans*, *piarum aurium offensiva*, aliquam falsitatem indicant, quia vera pietas cum veritate et traditione conjuncta est; ac proinde omnis suspicio scandali aut offensæ pietatis procul abest ab ea doctrina, quæ vera est et verbo divino conformis.

3. Ut aliqua propositio sit censuræ obnoxia, non requiritur ut sit directe contra fidem, sed sufficit quod doctrinæ catholicæ, licet ab Ecclesia nondum definitæ, contradicat. Omnis autem propositio circa res a fide prorsus alienas, censuræ ecclesiasticæ non subjacet.

4. In propositionibus modalibus duo sunt sedulo secernenda, dictum scilicet, seu res enuntiata, et modus seu forma qua res exprimitur. Porro dictum potest esse rectum, et modus vitiosus; inde damnantur quandoque propositiones præcise ob modum quo doctrina exprimitur; quod sedulo attendendum est.

5. Quoniam censura configit directe sensum propositionis, et verborum sensus usu sæpe immutatur, fieri potest ut quædam SS. Patrum propositiones rejiciantur, imo evenire potest ut quædam Scripturæ sacræ verba, licet essentialiter vera, interdicanter, quia ab hominibus indoctis et instabilibus depravata fuerunt (II *Petr.*, III, 16). Sic tempore Arianorum nolebat S. Hilarius hæc dici verba : « *Christus ex Maria natus est*, » nisi adderetur : « *In principio erat Verbum, et Deus erat Verbum* » (Lib. de *Synodis*, n. 70). Hinc sequens propositio

damnata fuit ab Hormisda papa : *Unus de Trinitate passus est*, ob æquivocationem in illa contentam et pravas consecutiones, quæ exinde deduci potuissent. Hinc sequitur iudicium quo fertur censura ecclesiastica non esse legem disciplinæ, ex natura sua temporaneam et mutabilem, sed iudicium dogmaticum, doctrinam attingens, et ideo perpetuum et irrevocabile.

II. Censura ratione auctoris duplex est, judicialis nempe et privata. — Censura *judicialis* illa est, quæ fertur a iudice fidei, scilicet si agatur de censura universali et infallibili, a Romano Pontifice et a concilio generali, ut patet ex dictis in *Tractatu de Ecclesia*. — Censura *privata* illa est, quæ non fertur quidem a iudicibus fidei, sed a viris pietate et scientia conspicuis : porro, ut evidens est, ista censura majorem aut minorem vim habet, prout illius auctores majori aut minori doctrina et pietate pollent.

III. Innumeræ propemodum sunt censuræ, quibus aliqua doctrina inuri potest, ut videre est apud Montaigne (*De censuris*, curs. comp. th. 1, col. 1403). Pauca dicemus :

De propositione *hæretica*. — Propositio hæretica illa est, quæ directe opponitur veritati a Deo revelatæ, et ab Ecclesia propositæ tanquam de fide ; ideo propositio hæretica propositioni ad fidem catholicam pertinenti directe adversatur.

De propositione *erronea*. — Propositio erronea illa est, quæ adversatur directe propositioni mediate revelatæ, seu conclusioni theologicæ, v. g., Christus non fuit risibilis.

De propositionibus *hæresi proxima*, *sapiente hæresim* et *hæreseos suspecta*. — Propositio *hæresi proxima* ea est quam major et sanior theologorum pars ex Scriptura aut Traditione judicat hæreticam, etsi tamen non audeat absolute ac simpliciter eam pronuntiare hæreticam, ex eo quod aliqui graves theologi contendunt hanc notam illi non competere. — Propositio *sapiens hæresim* illa est quæ, spectatis tantum vocibus quibus constat, ad bonum et primum sensum est indifferens ; sed ex adjunctis circumstantiis, et ex auctore potissimum, ad heterodoxum sensum facilius detorqueri potest ; et ideo sapiens hæresim dicitur. — Propositio *suspecta de hæresi* illa est quæ duplicis sensus, boni scilicet ac mali, capax est ; sed quæ ex

circumstantiis legitimum præbet fundamentum timendi absque temeritate auctorem illius non catholice sentire.

De propositionibus *proxima errori, sapiente errorem, et suspecta de errore.* — De his tribus censuris eodem prorsus modo judicandum est (servata proportione, cum agatur de errore et non de hæresi), ac de propositione hæresi proxima, sapiente hæresim et suspecta de hæresi.

De propositionibus *male sonante et offensiva piarum aurium.* — Propositio *male sonans* illa est quæ legitimum sensum potest quidem habere, sed quæ ex circumstantiis pravum sensum, licet non hæreticum, potius exhibet, nisi clarius explicetur. — Propositio *piarum aurium offensiva* ea est, quæ, ob ignorantiam vel mali timorem, in pravo intelligitur sensu, creditur aliquid indecens et indignum Deo vel sanctis continere, et sic animabus piis tristitiam generat. Juxta plures a propositione male sonante non differt.

De propositionibus *temeraria, scandalosa et seductiva.* — Propositio *temeraria* ea est quæ in materiis theologicis sine sufficiente fundamento, ex ratione vel auctoritate deprompto, asseritur. Vel ea est quæ adversatur communi SS. Patrum doctrinæ, seu constanti ac universali theologorum sententiæ, sine motivo sufficienti. — Proposito *scandalosa* ea est quæ inclinatur ad peccatum vel avertit a virtutum exercitio. — Propositio *seductiva* ea est quæ dat occasionem ruinæ spiritualis, sub specie pietatis, et sic incautos seducit.

De propositionibus *schismatica et seditiosa.* — Propositio *schismatica* illa est quæ et paci et unitati Ecclesiæ opponitur, dum scilicet fideles ab obedientia superioribus ecclesiasticis debita, ac præcipue Romano Pontifici, qui est totius unitatis Ecclesiæ centrum, removet. — Propositio *seditiosa* ea est quæ ab obedientia principibus civilibus debita detrahit, aut ad tumultus in republica excitandos conducit.

De propositionibus *blasphema et impia.* — Propositio *blasphema* illa est quæ contra Deum, vel contra Deiparam, aut Sanctos, aut res sacras convicium continet, illis debitas detrahendo perfectiones, vel aliquos infligendo defectus, aut ipsis desiderando aut imprecando malum aliquod, vel carentiam

alicujus boni. — Propositio *impia* ea est quæ pietatis opera deprimit ac demittit; debitum scilicet Deo ut omnium patri cultum, honorem parentibus, obsequia ac gratitudinem superioribus ac benefactoribus debitam aufert vel imminuit.

Hæ sunt præcipuæ notæ; sed omnes fere censuras, quæ a SS. Pontificibus, conciliis, SS. Patribus necnon a facultatibus theologicis fuerunt usurpatæ, ordine alphabetico refert Montaigne (*Curs. compl. th.*, t. I, col. 1528, n. 67).

§ II. De munere rationis.

46. Rationis munus in actu fidei præparando, in eo imprimis consistit quod expendat ac ponderet motiva credibilitatis, seu rationes quibus judicamus aliquam veritatem fuisse a Deo revelatam, vel ab Ecclesia propositam ipsamque in rebus fidei proponendis infallibilem esse. Hæc autem nihil aliud sunt quam miracula, prophetiæ, aliaque facta divina, quibus probari solent divinitas religionis Christianæ nec non infallibile Ecclesiæ catholicæ magisterium; imo, uti egregie declaratur in concilio Vaticano (*de Fide*, c. 3), « Ecclesia per seipsam, ob suam nempe admirabilem propagationem, eximiam sanctitatem et inexhaustam in omnibus bonis fecunditatem, ob catholicam unitatem, magnum quoddam et perpetuum est motivum credibilitatis et divinæ suæ legationis testimonium irrefragabile. »

Quæstio est igitur an et quatenus ad actum fidei requirantur motiva credibilitatis. Pro cujus solutione sit sequens

47. **Assertio** : *Ad actum fidei requiruntur motiva credibilitatis, ordinarie externa, quæ quidem veritatem credendam non evidenter veram, sed evidenter credibilem reddant.*

PRIMA PARS, *requiri nempe ad actum fidei motiva credibilitatis ordinarie externa*, constat

1. *Scriptura*. Legitur enim (*Rom.*, xii, 1): « Rationabile » obsequium vestrum, » id est, rationabilibus motivis assensus vester fundetur; ita explicant ipsimet SS. Pontifices contra quosdam asserentes agi de solo cultu in prædicto textu.

2. *Auctoritate Ecclesiæ*. Pius IX (*Encycl.* 9 novembris 1846) hæc habet : « Humana ratio divinæ revelationis factum dili-

genter inquirat oportet, ut certo sibi constet Deum esse locutum, ac eidem, quemadmodum sapientissime docet Apostolus, rationabile obsequium exhibeat. » — S. Cong. Indicis hanc emisit propositionem contra Traditionalistas : « Rationis usus fidem præcedit, et ad eam hominem ope revelationis et gratiæ conducit. » Concordat concil. Vatic. cap. 3. — Accedit auctoritas S. Thomæ cui in hoc suffragantur SS. Patres et Theologi. Hæc habet : « Non crederet intellectus, nisi videret ea esse credenda, vel propter evidentiam signorum vel propter aliquid hujusmodi » (S. Th., 2. 2, q. 1, a. 4. ad 2).

3. *Rat. theol.* Actus fidei debet esse rationabilis seu rationi consentaneus : atqui si efficeretur sine motivis credibilitatis, non esset rationabilis. Ergo.

Dixi *ordinarie externa*, quia, ut recte notant doctores, aliquando fieri potest ut aliquis, Deo speciali modo agente interiorius, veritates sibi propositas credat, nullo adductus motivo credibilitatis externo. Etenim, ex omnium confesso, Deo non desunt media alicui infundendi assensum rationabilem, quamvis motiva credendi externa ipsi proposita in se sufficientia non appareant.

SECUNDA PARS prævia explicatione indiget.

Alia est scilicet res *evidenter vera*, alia res *evidenter credibilis*; res *evidenter vera* illa est quæ in se, vel in suis principiis, ita apprehenditur, ut rapiat assensum, v. g., totum est majus sua parte; res autem est *evidenter credibilis*, quando, quamvis in se vel in principiis suis non cognoscatur, motivis credibilitatis extrinsecis ita firmatur, ut assensus rationabiliter denegari non possit : sic, quamvis Romam non viderim, ejus existentia est evidenter credibilis. His positis, non expenditur an veritates credendæ sint evidenter veræ, mysteria enim nequeunt esse evidenter vera; sed inquiritur an evidenter sint credibiles; quod quidem probatur :

1. *Scriptura Sacra*; exclamat quippe regius Vates (*Ps. xcii, 5*) : « Testimonia tua *credibilia facta sunt nimis*; » id est, quæ nobis, Domine, revelasti et præcipisti, tot signis et argumentis confirmantur, ut iis certa fides a nullo prudente negari queat.

2. *Auctoritate Ecclesiæ*. — Concil. Vaticanum dicit ana-

thema illi qui « dixerit revelationem divinam externis signis credibilem fieri non posse » (*De Fide*, cap. 3, can. 3). — Innocentius XI sequentem damnavit propositionem (n. 21): « Assensus fidei supernaturalis et utilis ad salutem stat cum notitia solum probabili revelationis, imo cum formidine, qua quis formidet, ne Deus non sit locutus. » Ergo motiva credibilitatis veritatem credendam non probabilem tantum, sed evidenter credibilem reddere debent. — Accedit auctoritas S. Thomæ modo relati.

3. *Rat. th.* Assensus fidei debet esse firmissimus et excludere omnem errandi formidinem: porro hujusmodi assensus versari nequit nisi circa veritates evidenter credibiles ob motiva credibilitatis; si enim non essent evidenter credibiles, aliquod dubium oriri posset vel circa revelationem ipsam, vel circa Ecclesiæ propositionem: jam vero cum tali dubio existere nequit assensus firmissimus. Ergo.

48. **Quæritur 1.** *Utrum ad actum fidei eliciendum requiruntur motiva credibilitatis absolute certa vel sufficiant motiva relative certa.*

Motiva credibilitatis *absolute certa* illa sunt quæ certitudinem in omnium mentibus generare possunt; motiva *relative certa* illa dicuntur quæ, licet aliquid dubii in doctiorum mentibus relinquant, in aliorum cordibus omnem errandi formidinem tollunt, ita ut prudenter eis assentiant; talis est respectu rustici auctoritas parochi, qui ab eo pius ac doctus existimatur. Jam vero inter theologos valde disputatur an sufficiant motiva relative certa, an vero requirantur motiva absolute certa.

Circa hanc quæstionem, hæc nobis dicenda videntur:

1. Ad actum fidei eliciendum, juxta omnes, necessario prærequiritur, ex motivis credibilitatis, assensus certus revelationi divinæ. Veritas enim revelata per actum fidei admitti non potest quatenus revelata, nisi prius ex motivis credibilitatis certo cognoscatur et admittatur revelatio divina illius veritatis.

2. Assensus revelationi divinæ, ex motivis credibilitatis, non potest esse certus, nisi stricte et necessario connectatur cum veritate. Assensus enim ille solus est certus, qui strictam et

necessariam habet connexionem cum veritate, ita ut non possit ei subesse falsum.

3. Si assensus revelationi divinæ ex motivis credibilitatis esset mere naturalis, strictam et necessariam non haberet connexionem cum veritate, nisi motiva credibilitatis talia essent ut præ quovis intellectu sufficerent ad imperandum assensum, nisi proinde essent absolute certa. Tunc solum enim non posset subesse falsum.

4. At vero, ad actum fidei, assensus revelationi divinæ ex motivis credibilitatis, non est mere naturalis, sed vere supernaturalis, utpote elicitus cum supernaturali gratiæ auxilio; de quo infra sermo erit. Porro, posita supernaturalitate assensus, jam motiva credibilitatis absolute certa non necessario requiruntur, sed relative certa sufficere videntur. Sufficiunt quippe ad assensum firmum, ut patet; sufficiunt etiam ad assensum certum; supernaturalitas enim assensus strictam et necessariam connexionem cum veritate exigit et præstat, ideoque supplet id quod deest ex parte manifestationis motivorum.

Et hinc est cur pueri et rustici, qui sæpe sæpius non videntur habere nisi motiva credibilitatis relatis certa, habeant tamen fidem adeo certam et invincibilem (Conf. Franzelin, *de Script. et Tradit.*, p. 577). Quidquid sit, nemo non videt quanti momenti sit, hodiernis præsertim temporibus, ut fideles, quantum fieri potest, edoceantur de motivis credibilitatis.

49. Quæritur 2. *Quotuplici intellectus judicio actus fidei præcedatur.*

RESP. Duo sunt judicia actui fidei necessario prævia, unum scilicet, quo intellectus pronuntiat hanc veritatem certo a Deo revelatam esse, ac proinde illam prudenter ob auctoritatem Dei revelantis credi posse seu *credibilem* esse; alterum, quod dictat actum fidei eidem veritati honestum esse, imo obligatorium, seu illam *credendam* esse. Primum est *speculativum* et dici solet *judicium credibilitatis*; secundum est *practicum* versaturque circa *credentitatem* revelationis.

Jam vero necessarium esse ad actum fidei *judicium speculativum credibilitatis* saltem respective certum, constat ex modo probatis. Quod autem prærequiratur etiam *judicium*

practicum de credenditate veritatis propositæ, patet tum quia assensus fidei, utpote prudens, prærequirit iudicium practicum prudentiæ; tum quia fidem præcedere debet imperium voluntatis, ut infra dicitur; hoc autem sicut et alii actus voluntatis semper præceditur a dictamine practico intellectus. Unde S. Augustinus (1. *de prædestin. Sanct.*, c. 2, n. 5) scribit : « Quis non videat prius esse cogitare quam credere? Nullus quippe credit aliquid, nisi prius *cogitaverit esse credendum.* »

Sufficit tamen absolute loquendo quod tale iudicium practicum sit moraliter certum, id est, formidinem prudentem excludens; ratio enim firmitatis in assensu fidei non desumitur ab hoc iudicio practico, sed ab auctoritate Dei revelantis super omnia appretiata.

Cæterum non negamus idem iudicium evidens esse posse; quin etiam plerumque hujusmodi est; nec in alio sensu dictum fuit supra eam esse vim motivorum credibilitatis, ut veritatem propositam non quidem evidenter veram, sed evidenter credibilem faciant.

50. Quæritur 3. *An et quatenus prædicta iudicia intellectus actum fidei præcedentia supernaturalia sint?*

RESP. 1. Certum est iudicium *practicum*, seu dictamen *credenditatis* esse quoad substantiam supernaturale. Constat ex probatis in Tractatu *de Gratia*, ubi de necessitate gratiæ ad initium fidei. Et vero inter omnes cogitationes quæ ad fidem ducunt, nulla est quæ magis disponat per se ad supernaturalem affectum credendi quam iudicium illud practicum credibilitatis : sed nihil mere naturale per se ac positive disponere potest ad aliquid supernaturale. Ergo.

RESP. 2. Quod attinet ad iudicium *speculativum*, animadvertit Suarez (*de Fide*, disp. 6, sect. 8, n. 14) duo posse considerari in hoc iudicio. Unum est quod sit quidam assensus fundatus in testimoniis et signis humanis vel divinis per humanam experientiam cognitis; et sic non est necessaria per se gratia ad talem actum quoad substantiam ejus... Secundo potest considerari in illo iudicio potestas seu efficacia ad voluntatem movendam et quasi elevandam ad actum super-

naturalem, et ad hoc necessarium est ut cum illo iudicio conjungatur aliqua divina illuminatio, ob easdem rationes ac supra.

51. Corollarium. Ex dictis de mutuo Ecclesiæ et rationis munere in actu fidei præparando, colligere fas est *magnum discrimen esse ratione fidei suscipiendæ aut retinendæ Catholicos inter et Protestantes.*

Hæc nempe conditionis diversitas considerari potest vel respectu puerorum ad usum rationis pervenientium, quando scilicet *primum fidei actum* elicere debent; vel respectu adultorum, in quibus suboritur dubium circa fidei veritatem.

In primo casu, si pueri illi juxta principia Protestantium instituantur, per aliquod temporis intervallum in necessario dubio versari debent. — At in Ecclesia catholica nihil hujusmodi invenies; pueri quippe ab Ecclesia per propositionem parochi tuto veritatem suscipient, nec ullum erit instans in quo dubitandi locus esse poterit.

In secundo casu, hæreticus, cui dubium suboritur, illud expendere tenetur, siquidem tota ejus fides proprio iudicio innititur. Catholicus vero, modo certum habeat veritatem, de qua dubium oritur, ab Ecclesia propositam esse, dubium incunctanter rejiciet, et quidem merito, quoniam Ecclesia errare nequit. Dubitabit forsitan quandoque utrum a parochi vel magistro non decipiatur; sed in hoc nullum est dubium circa veritates fidei, nec ei deerunt media certitudinem ea de re sibi comparandi. Aliud est discrimen: dum enim fideles, nonnisi gratiæ resistendo, ad dubitationem deliberatam vel fidei negationem protrahi possunt, hæretici e contra per gratiam excitantur, ut ab errore per examen veritatis discedant.

Unde etsi laudabile sit fundamenta inquirere, quibus fides nostra nititur, hoc tamen ita fieri debet, ut, tempore examinis, minime suspendatur mentis assensus, meritoque proinde hanc definitionem edidit Concilium Vaticanum (*de Fide*, c. 2, can. 6): « Si quis dixerit parem esse conditionem fidelium atque eorum qui ad fidem unice veram nondum pervenerunt, ita ut catholici justam causam habere possint, fidem quam sub Ecclesiæ magisterio jam susceperunt, assensu suspenso, in du-

bium vocandi, donec demonstrationem scientificam credibilitatis et veritatis fidei suæ absolverint, anathema sit. »

ARTICULUS II.

De productione actus fidei.

52. Quæstio potissimum movetur de facultate, qua producitur actus fidei. Porro non concors est ea de re theologorum sententia; alii enim voluntatem, alii communius intellectum designant. Ut autem solvatur controversia, attendendum est, quod, perceptis ab intellectu motivis credibilitatis, datur, auxiliante gratia, pia motio ad actum fidei eliciendum, et deinde cum gratiæ adjumento iste fidei actus perficitur. His positis, probabilior ac verior nobis videtur opinio, quæ tenet actum fidei fieri immediate ab intellectu sub imperio voluntatis. Sit igitur sequens

53. Assertio: *Dato utroque credibilitatis judicio, voluntas, auxiliante gratia, imperat assensum fidei, qui statim ab intellectu supernaturaliter adjuto elicitur.*

PROB. 1^a PARS, *fidei nempe actum fieri sub imperio voluntatis,*

1. Scriptura Sacra; legitur enim (*Rom.*, I, 5): « Accepimus » gratiam ad obediendum fidei; » obedientia autem pertinet ad voluntatem: unde S. Thomas in hunc locum (*lec.* 1) citans Augustinum probat quod « his quæ sunt fidei, voluntate consentiamus. » — Item (*Rom.*, x, 10): « Corde creditur ad justitiam; » ibi vero nomine cordis significatur voluntas, ut explicat S. Thomas (*lec.* 1). — Unde S. Philippus (*Act.*, VIII, 3) dixit: « Si credis ex toto corde tuo, » id est, ex tota voluntate.

2. Traditione. S. Augustinus (*Tract.* 26, in *Joan.*, n. 2) hæc habet: « Intrare quisquam Ecclesiam potest nolens, accedere ad altare potest nolens, accipere sacramentum potest nolens: credere non potest nisi volens. » — Accedunt concilia; nam Arausicanum II docet (c. 5) « initium fidei esse credulitatis affectum eumque inesse nobis per inspirationem Spiritus Sancti, corrigentem voluntatem nostram ab infidelitate ad fidem; » ex quibus patet fidem sicut et infidelitatem radicaliter esse in voluntate. Tridentinum vero (sess. 6, c. 6) ait

homines ad justitiam disponi, « dum fidem ex auditu concipientes, libere moventur in Deum, credentes vera esse quæ divinitus revelata sunt; » ubi liberam voluntatis motionem poni post judicium credibilitatis nemo non videt.

3. *Ratione.* Ad fidei assensum, utpote determinatum et positivum, intellectus a causa positiva determinari debet: porro hæc causa determinans esse nequit *intellectus* ipse, qui in obscuris ab alio determinari debet; nec *objectum materiale* fidei, quippe quod obscurum est, minimeque actum fidei facit aut infert; etsi obscurum non esset; nec demum *objectum formale* seu *motivum*, ob eandem rationem. Ergo sola voluntate ad assensum intellectus determinari potest. — Etvero assensus fidei est liber et meritorius: hoc autem habere nequit nisi a voluntate, prout nempe ab ea immediate imperatur. Ergo.

SECUNDA PARS, qua asseritur fidei assensum *ab intellectu proprie elici*, constat etiam

1. *Scriptura*, in qua fides sæpe explicatur per actum, qui a solo intellectu elici potest, quando nempe dicitur: « *Videmus* » nunc per speculum in ænigmate » (I Cor., xiii, 12); « In » captivitatem redigentes omnem *intellectum* in obsequium » Christi » (II Cor., x, 5); « *Fide intelligimus* aptata esse » sæcula verbo Dei » (Hebr., xi, 3). Hæc quippe manifestum indicant fidei assensum non a voluntate, sed ab intellectu elicitive procedere.

2. *SS. Patribus* pro quibus sit S. Augustinus (l. *de prædest. Sanct.*, c. 2) dicens: « Credere nihil aliud est quam cum assensione *cogitare.* »

3. *Ratione.* Credere enim nihil aliud est quam assentiri alicui veritati propter auctoritatem Dei revelantis: porro assentiri est actus ad intellectum pertinens. Ergo. Nec aliter docet S. Thomas (2. 2, q. 4, a. 2), ubi rem nostram sic proponit: « Credere, inquit, immediate est actus intellectus, quia objectum hujus actus est verum, quod proprie pertinet ad intellectum. »

Dictum fuit in prima parte assertionis: *Voluntas, auxiliante gratia*, etc., et in secunda: *Ab intellectu supernaturaliter ad-*

juto, propterea quod jam demonstratum fuit in Tract. *de Gratia*, gratiam homini absolute necessariam esse non tantum ad omnem actum salutarem, qualis est assensus fidei, sed etiam ad ipsum fidei initium, ideoque ad piam motionem, qua voluntas fidei assensum imperat. Unde concilium Vatic. (*de Fide*, c. 3, can. 5) anathemate percutit eum qui « dixerit... ad solam fidem quæ per caritatem operatur, gratiam Dei necessariam esse. »

Ex quibus patet quænam sit potior ratio resistendi tentationibus contra fidem. Debent potissimum repelli humiliter petendo illud peculiare Dei auxilium, quod est fidei principium. Qui, ut tentationes repellant, motiva credibilitatis volunt expendere, et veritates fidei quasi palpare, superbiam rationis foveant, obstacula fidei sponte coagulant, et nedum tentationes repellant, illis ampliorem præbent materiam.

54. Quæritur 1. *Qualis esse debeat motio voluntatis fidei assensum imperantis?*

RESP. Juxta Card. de Lugo (*de Fide*, disp. 10, sect. 2), ad omnem fidei actum requiritur imperium voluntatis positivum, directum et immediatum.

1. *Positivum*, id est, non sufficit voluntatem se habere permissive, sed exigitur actus positivus; alioquin intellectus maneret indifferens ex vi motivorum, quæ de se non determinant ad tale genus assensus certi.

2. *Directum*, seu non sufficit ad assensum fidei imperandum voluntas credendi propter motiva humana, vel voluntas credendi ut sic, quia, etiam posita illa voluntate, intellectus indifferens maneret ad credendum vel non ob testimonium divinum.

3. *Immediatum*, quatenus non sufficit voluntas solum applicandi intellectum ad cogitandum de motivis credibilitatis, sed requiritur voluntas immediata credendi; quidquid enim intellectus cogitaret de motivis, illa non sufficerent ad determinandum assensum certum fidei, ut modo dictum fuit.

55. Quæritur 2. *Utrum assensus fidei per discursum fiat.*

RESP. Non omnino de hoc concordant theologi. Affirmare videtur de Lugo; negat autem Suarez, et quidem merito. Etsi

enim inter auctoritatem Dei revelantis et veritatem revelatam vera adsit connexio, ita ut hæc ab illa logice inferri possit, talisque nexus menti innotescat antequam actus fidei eliciatur, non tamen ob illam fit assensus fidei, sed ob *solam* auctoritatem Dei revelantis, quin prædicta connexio, seu bonitas illationis, tanquam parziale motivum ingrediatur formalem assensum fidei. Ratio est tum quia auctoritas Dei revelantis ita est objectum formale fidei, ut quamlibet rationem humanam excludat; tum quia actus fidei non haberet, in alia sententia, eam qua pollere debet certitudinem, id est, omni naturali certitudine majorem. Ergo.

ARTICULUS III.

De proprietatibus fidei.

56. Quatuor sunt fidei proprietates, veritas, certitudo, obscuritas et libertas.

§ I. De fidei veritate.

57. Status quæstionis. Veritas fidei sub duplici respectu considerari potest, vel ex parte Dei revelantis, vel ex parte hominis credentis.

Ex parte Dei nulla movetur controversia; manifestum est enim falsitatem a Deo revelari non posse, quidquid olim delirantes dixerint Priscillianistæ.

Ex parte hominis, expenditur an homo falso existimans aliquam propositionem a Deo fuisse revelatam, huic assensum fidei vere divinæ præstare possit; pro quo, statuitur sequens

58. Assertio : *Non datur actus fidei circa propositionem, quæ falso judicatur revelata.*

PROB. 1. Ut sit actus fidei, requiritur motivum auctoritatis Dei revelantis : atqui, deficiente revelatione, deficit motivum illud; etenim ut aliquid propter alicujus testimonium credatur, illius testimonium necessario præexistere debet : porro, deficiente revelatione, nullum existit Dei testimonium; ergo propter illius auctoritatem, res quæ revelata existimatur, rea-

liter non creditur. Unde qui assensum fidei, in prædicto casu, præbet, affective, sed non effective credit.

2. Fides, utpote virtus intellectualis, hominis intellectum directe perficere debet : porro intellectus non perficitur nisi veritate; nam falsitas quæcumque sit, etiamsi existimaretur veritas, est intellectus vitium et non perfectio. Ergo.

3. Nec dicatur actus aliarum virtutum supernaturalium posse versari circa falsum : sic ex virtute religionis adoramus hostiam quam falso existimamus consecratam, ex virtute misericordiæ pauperi ficto eleemosynam erogamus..... Ratio disparitatis est quod in cæteris virtutibus, quando versantur circa falsum, remanet virtutis objectum realiter verum; dum quando fides versatur circa falsum, nullum datur objectum verum. Sic iudicium practicum quod dictitat ex virtute religionis adorandam esse hostiam, quæ falso existimatur consecrata, habet objectum verum; nam hujus iudicii objectum non est : hæc hostia est vere consecrata, sed adoranda est hostia quæ prudenter judicatur consecrata. Pariter quando de virtute misericordiæ agitur, licet ille cui fit eleemosyna non sit pauper, superest misericordiæ objectum; dictat enim virtus ista bonum esse erogare eleemosynam viro qui prudenter existimatur pauper. Ubi autem de fide agitur, si credita propositio non sit vera, nullum datur hujus virtutis objectum verum.

59. *Corollaria.* Ergo — 1. qui auctoritate ignari parochi deceptus, aliquid non revelatum credit, non peccat quidem, sed non elicit actum fidei, imo nec factum in se meritorium, quia circa objectum falsum versatur; attamen juxta communem sententiam, erit præmio dignus, ob piam credentis dispositionem.

Ergo — 2. apparet discrimen inter virtutem *intellectualem* et *moralem*. Omnis virtus perficit facultatem ad quam refertur : porro intellectus perficitur tantum objecto in se vero; dum voluntas perfici potest objecto etiam in se falso, quod verum existimatur.

Ergo — 3. qui negat propositionem quam falso judicat revelatam esse, non est hæreticus *effective* et *externe*, sed *affective* et *interne*.

§ II. De fidei certitudine.

60. Prænotanda. — I. Certitudo fidei quæ hic expenditur, non spectatur ex parte objecti, seu veritatis credendæ, sed ex parte subjecti credentis, et est firma mentis adhæsiō veritati a Deo revelatæ propter ipsius summam auctoritatem. Hujus certitudinis necessitas facile colligitur ex dictis supra de motivis credibilitatis; probavimus enim credibilitatis motiva veritates credendas reddere evidenter credibiles; non dari fidei actum cum minimō dubio circa revelationem vel veracitatem divinam, ac proinde certitudinem subjectivam in credente omnino requiri, saltem relativam. — Advertatur tamen hanc certitudinem, prout in actu fidei consideratur, non ex prædictis motivis, sed ex objecto formali derivare.

De hujusmodi vero certitudine subjectiva valde controvertitur inter theologos an major sit certitudine subjectiva scientiæ rationalis.

Ad hanc quæstionem solvendam, certitudo subjectiva fidei consideranda est ratione *splendoris* seu claritatis in intellectu; *assecurationis*, qua excluditur omnis errandi metus; et tandem *firmitatis*, qua mens positive adhæret.

61. — II. Jam vero facile ab omnibus admittitur — 1. fidem ratione fulgoris scientia inferiorem esse; nec mirum: etenim in scientia, v. g., in ista propositione: *Totum est majus sua parte*, nulla adest vel minima nubecula, sed e contra claritas tanta ut mens assensum suum nullo pacto cohibere possit; non ita est in fide, ubi semper remanet aliqua obscuritas, uti modo dicetur; et inde fit quod multi assensum suum fidei articulis denegent, et quod alii post acquisitam fidem circa illam postea naufragent; ergo ratione fulgoris scientia major est fide (Cfr. S. Thomas, 2. 2, q. 4, a. 8). — 2. Fidem ratione assecurationis non esse scientia certiolem. Namque fidei certitudo ratione assecurationis consistit in eo quod erroris formidinem excludat: atqui sub hoc respectu fides non est scientia major; etenim ibi non est majus aut minus ubi æque nulla prorsus datur errandi formido: porro æque nulla datur errandi formido sive in scientia, cum adsit evidentia,

sive in fide, siquidem omnimoda et absoluta gaudent certitudine.

62. Quæstio igitur potissimum movetur de certitudine fidei et scientiæ, prout importat firmitatem adhæSIONIS. De quo sequens statuenda est

Assertio : *Fidei assensus, ratione adhæSIONIS positivæ intellectus veritati, quolibet naturali assensu certior dicendus est.*

PROB. 1. *Scriptura.* S. Petrus comparans prophetiam cum visione oculorum in transfiguratione, ait : « Habemus firmiorem rem propheticum sermonem » (II *Pet.*, I, 19). — « Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est » (I *Joan.*, v, 9). Ex quibus sic : testimonia sensuum et hominum sunt scientiæ humanæ motiva : atqui juxta allatos textus testimonium Dei est his testimoniis majus, eoque major est firmitas adhæSIONIS quo graviora sunt motiva adhærendi. Ergo fides ratione ponderis motivorum scientiam vincit.

PROB. 2. *Rat. theol.* Ut fides sit scientia certior ratione firmitatis adhæSIONIS, sufficit ut evidentia divina evidentiam humanam superet fideique motivum hunc certitudinis excessum nobis conferat : atqui hæc duo certa videntur. — 1. Evidentia divina evidentiam humanam superat; nam intellectus divinus, qui est infinitus, intimam omnium rerum naturam percipit, cum nihil eum fugiat; quod de humana intelligentia stulte diceretur; ergo evidentia divina evidentiam humanam necessario superat. — 2. Veracitas divina in affirmando, seu in revelatione, hunc certitudinis excessum nobis confert : data enim hac divina revelatione, dicere licet : certus sum certitudine intellectus divini, v. g., Verbum fuisse incarnatum ; ergo fides est scientia certior.

Et vero eo firmior est adhæSIO quo plures et potiores sunt causæ quibus gignitur : porro causæ assensus fidei plures et potiores sunt quam in quolibet assensu naturali, tum propter influxum supernaturalem habitus fidei et gratiæ, tum etiam propter inclinationem voluntatis juxta damnationem hujus propositionis ab Innocentio XI : « Voluntas non potest efficere, ut assensus fidei in seipso sit magis firmus quam meretur pondus rationum ad assensum impellentium. »

Quæ in contrarium afferuntur, scilicet : veracitas divina non magis veritati connectitur quam evidentia, quæ ipsi connectitur quantum id fieri valet; homo non potest firmitus adhærere fidei quam scientiæ, ex dictis facile solvi possunt.

63. Corollarium. Ex hac assertione eruunt communiter doctores theologiam esse minus certam fide et certiore scientia. — 1. Est *minus certa fide*; nam theologiæ objectum proprie dictum sunt conclusiones theologicæ; porro illæ conclusiones non motivo veracitatis divinæ immediate innituntur, sed ope discursus e revelatis propositionibus deducuntur; sunt igitur fide minus certæ; unde et ipsamet theologia est fide minus certa. — 2. Theologia est *scientia certior*; nam conclusionis theologicæ motivum est illius certa cum revelatione connexio, ope discursus detecta; ergo conclusio theologica revelationis certitudini aliqua ex parte participat : ergo certior est scientia quæ totaliter et absolute in evidentia humana seu ratione fundatur. Vide dicta in Prolegomenis Theologiæ (n. 16).

§ III. De fidei obscuritate.

64. Communis est theologorum doctrina assensum fidei divinæ esse actum obscurum, qui ex se exigit defectum evidentiae, si non ratione objecti materialis, ut infra exponetur, saltem ratione objecti formalis. Sit proinde sequens

Assertio : *In actu fidei aliqua obscuritas semper reperitur.*

PROB. 1. Scriptura. S. Paulus ait : « Fides est argumentum » non apparentium » (*Hebr.*, xi, 1). « Videmus nunc per speculum in ænigmate » (*I Cor.*, xiii, 12). Apostolorum princeps vocat fidem lucernam lucentem « *in caliginoso loco, donec dies elucescat* » (*II Petr.*, i, 19). Jam vero hocce modo de fide non loquerentur scriptores sacri, si in actu fidei non esset semper aliqua obscuritas.

PROB. 2. Ex SS. Patribus. S. Athanasius (l. 2, *contra Appol.*, n. 11) dicit : « Neque enim fides evidenter apparens fides dici potuerit. » — S. Augustinus (*Trac.* 40 *in Joan.*, n. 9) : « Quid est fides, nisi credere quod non vides? » S. Hilarius (*de Trinit.*, l. 8) : « Melius est nihil scire et credere Deo. » Hæc aperta sunt.

PROB. 3. *Rat. theol.* Ad fidei actum requiritur assensus alicui veritati datus propter Dei revelantis auctoritatem : atqui hujusmodi assensus ex se aliquid obscurum includit ; nam Dei testimonium non reddit veritatem aliquam evidenter veram, sed evidenter credibilem. Sic, ex omnium consensu, non est evidenter verum Trinitatis mysterium, licet a Deo revelatum : Ergo.

65. **Quæritur 1.** *An dari possit actus fidei circa veritatem aliunde evidentem.*

RESP. Magna est ea de re controversia, aliis affirmantibus, negantibus aliis. Utriusque sententiæ momenta paulo fusius exponere juvat.

Fautores primæ sententiæ, inter quos eminent Suarez, de Lugo, Dens aliique plurimi præsertim recentiores, suam responsionem probare nituntur — 1. *Scriptura et symbolis*, in quibus plura fide credenda proponuntur quæ tamen lumine rationis evidenter constant. Sic (*Hebr.*, xi, 6) : « Cre- » dere oportet accedentem ad Deum *quia est*, et inquirentibus » se remunerator sit, » in quo textu reperitur fides in Deum et in Deum remuneratorem : quæ, juxta multos, de Deo ut auctore naturæ sunt intelligenda, refragantibus tamen aliis pluribus illa de Deo ut gratiæ auctore interpretantibus. Sic etiam in symbolo dicitur : « Credo in unum Deum. Patrem omnipotentem, factorem cœli et terræ, visibilium et invisibilium ; » ibi enuntiantur Dei unitas, omnipotentia et mundi creatio, quæ evidenter probantur. — 2. *Ratione* ; si enim assensus, qui propter revelationem præstatur alicui veritati aliunde evidenter cognitæ, non esset actus fidei, id fieret maxime quia non haberet obscuritatem pro fide requisitam : atqui sufficiens existit obscuritas. Ille enim assensus duplici modo considerari potest : — 1. quatenus præstatur propter rei evidentiam ; et sub hoc respectu nullam habet obscuritatem, nec est actus fidei ; — 2. quatenus datur propter revelationem, et sub hoc respectu habet obscuritatem ; ergo et est actus fidei.

Alteram sententiam tenent communiter Thomistæ, et ratio præcipua est quia repugnat idem objectum simul esse clare et obscure cognitum, seu simul visum et non visum : sed per

scientiam seu evidentiam objectum clare et intuitive cognoscitur; per fidem vero obscure et ænigmatice; ergo implicat dari actum fidei circa veritatem aliunde evidentem. Nec valet, inquiunt, quod dicunt alii, repugnare quidem idem objectum esse simul visum et non visum, clare et obscure cognitum per idem medium, non per diversa media; non valet hoc, quia ipsa media quæ fidem et scientiam causant, contradictorie opponuntur (Cfr. Gonet, *Manuale Thom.*, trac. 8, c. 2, § 5). — Præterea si diversitas mediorum sufficeret ad tollendam impossibilitatem quam assensus oppositi habent, sequeretur fidem dari posse in beatis: hoc autem nemo admittit. Ergo. — Addunt tamen Thomistæ nihil ob stare, quin aliquis assentiat veritati aliunde evidenti tum per medium demonstrativum, tum ob auctoritatem Dei; sed tunc ille actus non est actus fidei, quia non est cum inevidentia, nec Dei auctoritas est causa totalis et præcisa assentiendi. Exinde tamen fit quod haberi possit de hujusmodi veritate certitudinem simul scientiæ et fidei; certitudinem quidem scientiæ, quatenus illi veritati assentit ob medium demonstrativum; certitudinem vero fidei, in quantum secundario eidem veritati assentitur propter divinam revelationem (Cfr. Gonet, *Clypeus Thom.*, de fide, disp. 1, § 3).

66. Quæritur 2. *An saltem evidentia in attestante cum fide compossibilis sit.*

RESP. Per evidentiam in attestante intelligitur communiter evidentia revelationis, ita ut clare constet Deum locutum esse talemque veritatem revelasse. Hoc posito, negant plures evidentiam hanc cum fide compossibilem esse; ratio eorum est quia assensus ex evidentia objecti formalis præsertim adæquati, videlicet tum auctoritatis, tum revelationis divinæ, unice profluens, non esset obscurus, sed evidens. — Alii vero affirmant, non tamen omnes ob eandem rationem; qui nempe cum Suaresio tenent objectum formale fidei credi in sensu supra exposito, dicunt evidentiam in attestante cum fide componi, quia hæc concomitanter tantum et non formaliter se habet ad assensum fidei. Qui autem cum Thomistis admittunt fidem semper esse de objecto materiali obscuro, hanc afferunt rationem: etsi, aiunt, illud omne quod a Deo est revelatum, sit

verum in se, non tamen propterea qui evidenter cognoscit aliquid esse revelatum, continuo videt illud esse verum : hoc autem sufficit ut servetur obscuritas actui fidei necessaria ; unde S. Thomas (2. 2, q. 5, a. 1) apposite ait : « Illa sola manifestatio excludit fidei rationem, per quam redditur apparens vel visum id de quo principaliter est fides. »

§ IV. De libertate actus fidei.

67. Fidei actus obscuritatem consequitur ejusdem libertas ; quæ proinde diversimode explicatur pro diversis sententiis modo commemoratis. Etsi vero dissentiant theologi circa causam intrinsecam, ex qua fit actum fidei liberum esse, omnes fatentur hanc proprietatem illi esse adscribendam. Sit igitur sequens

Assertio : *Actus fidei est vere liber.*

EST DE FIDE. Nam concil. Vatic. (*de Fid.*, cap. 3, can. 5) anathemate percutit eum, qui « dixerit assensum fidei christianæ non esse liberum, sed argumentis humanæ rationis necessario produci. »

PROB. 1. *Scriptura.* « Qui crediderit et baptizatus fuerit, » salvus erit ; qui vero non crediderit, condemnabitur » (*Marc.*, xvi, 16). — « Per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones » (*Heb.*, xi, 33). Unde sic : ille actus est sane liber qui sub præcepto cadit, qui est repromissionis causa et remuneratione dignus, uno verbo meriti et demeriti principium : atqui talis est actus fidei ex prædictis textibus ; ergo.

PROB. 2. *Conc. Trid.*, quod dicit homines ad justitiam disponi « dum excitati divina gratia et adjuti, fidem ex auditu concipientes, libere moventur in Deum, credentes vera esse quæ divinitus revelata et promissa sunt » (sess. 6, c. 6). Porro ille actus est sane liber ad quem homo libere movetur, excitatus tantum ac adjutus gratia divina ; ergo. — Confirmat auctoritas omnium doctorum et theologorum asserentium fidem esse meritoriam, ac proinde liberam.

PROB. 3. *Ratione theol.* Si fidei actus libertate careret, illud fieret, quia motivorum evidentia illam tolleretur : porro id inani-

ter excogitatur; etenim illud actus fidei libertatem non tollit quod eam non aufert in actibus naturalibus, et insuper intellectus assensum non necessario determinat; atqui — 1. motivorum evidentia actuum libertati non opponitur in ordine naturali, ut omnes fatentur: quod ei solum nocet est rei evidentia, et hæc evidentia abest in actu fidei in quo aliqua obscuritas semper remanet, ut superius dictum fuit; ergo nec in ordine supernaturali opponi debet. — 2. Hæc motivorum evidentia assensum non necessario determinat; quia motiva credibilitatis, propter fidei obscuritatem, non producant rei ipsius evidentiam, sed tantum imprudentiam denegati assensus ostendunt: porro intellectus non cogitur ad prudenter credendum, sed solummodo ad percipiendum quod ei evidens est; ergo, quantumvis evidentia sint motiva credibilitatis, semper potest intellectus dubitare; ergo, si non dubitet, id eveniet quia voluntas eum coget credere illud quod nonnisi imprudenter credere recusaret, et sic rediget intellectum in obsequium fidei.

68. Hinc — 1. intelligitur quomodo impii et hæretici, qui motiva credibilitatis cognoscunt, fidem non habeant, et sint culpabiles; non credunt, quia nolunt credere; sunt culpabiles, quia recusando credere, vident se imprudenter fidei veritatibus denegare assensum.

69. Hinc — 2. videtur cur fides non sit in credentibus æqualis. Ecclesia nos docet postulare fidei augmentum, et in Scriptura sæpe agitur de *magna* fide, de *tanta* fide, de *majori* fide. « Mulier, *magna* est fides tua » (*Matth.*, xv, 28). « Non inveni » *tantam* fidem in Israel » (*Matth.*, viii, 10); et apostoli dicebant: « Domine, *adauge* nobis fidem » (*Luc.*, xvii, 5); et revera actus liberi gradus varios habere possunt et magis ac magis perfici. Si autem quærat unde veniat illud fidei augmentum, dicendum est illud profluere ex parte *intellectus* motiva credibilitatis perfectius penetrantis, et ex parte potissimum *voluntatis* veritatibus propositis firmitus adhærentis. Hæc voluntatis firmitas a gratia divina pendet, ideoque est a Deo enixe postulanda; hanc sæpe majorem obtinent illitterati et simplices corde, qui motiva credibilitatis parum penetrantes,

firmius tamen credunt quam multi theologi qui hæreticos confutare norunt.

70. Scholium. *De analysi actus fidei.* Per analysim fidei intelligitur « quidam mentis veluti regressus, quo assensus fidei ad sua principia reducitur, seu in suas causas resolvitur. » Causæ autem fidei actus aliæ sunt *subjectivæ*, quæ et *effectivæ* dicuntur; aliæ vero *objectivæ*; quæ etiam *motivæ* vocantur, quia intellectum movent ad actum fidei eliciendum.

Si quæstio moveatur de causis subjectivis, resolvitur actus fidei — 1. in intellectum, a quo, sub imperio voluntatis, elicitur actus fidei; — 2. in gratiam actualem, sine qua nullus actus supernaturalis elici potest; — 3. in habitum fidei, quando nempe actus fidei ab homine justo producitur; si autem ab aliquo fidei habitum non adhuc habente efficitur ille actus, habitus vices supplet gratia actualis, sicut explanatum fuit in *Tract. de Gratia*. De hoc habitu fidei sermo erit in seq. capite.

Hic vero agitur imprimis de causis *objectivis*, possumusque colligere ex dictis hucusque actum fidei resolveri :

1. *In motiva credibilitatis tanquam causam dispositivam*; causa enim dispositiva actus fidei merito reponitur in iudicio credibilitatis inducente ad assensum : sed hoc iudicium ultimo resolvitur in motiva credibilitatis ; quia si quis interrogetur cur iudicet fidei mysteria esse credibilia, ita respondebit, ut ultimo sistat in hac ratione : quia dantur multa signa suadentia Deum revelasse.

2. *In propositionem Ecclesiæ tanquam in causam directivam, non tamen ultimate, neque essentialiter.* Patet primum, quia ex dictis constat Ecclesiam esse regulam extrinsecam infallibiliter proponentem quæ sint vel non sint revelata a Deo : unde sequitur quidquid illa proponit ut dictum a Deo, hoc ipso esse sufficienter credibile, adeoque voluntatem non solam prudenter posse, sed etiam debere assensum fidei imperare. — Patet secundum, propterea quod si dicas te hoc vel illud credere velle, quia Ecclesia id a Deo dictum esse testatur atque ut tale credendum proponit, redit quæstio cur credas aut inde scias Ecclesiam id testantem non errare. Huic vero quæstioni non

facies satis, nisi afferendo rationes alias, quæ intellectum convincunt ut judices Ecclesiam non posse errare. — Patet *tertium*, eo quod nullus actus ex parte credentis requiritur qui necessario nitatur auctoritate Ecclesiæ; sine ea enim, quandoque saltem, judicare possum revelationem factam fuisse eamque credibilem esse : unde distinctio fidei in divinam et catholicam; unde etiam revelatio privata ad fidem sufficit.

3. *In auctoritatem Dei revelantis supernaturali assensu affirmatam tanquam in principium formaliter constitutivum seu causam formalem.* In illud enim et quidem solum tanquam in causam formalem resolvitur fides, quod est tota et adæquata ratio formalis seu intrinseca assentiendi per fidem veritatibus a Deo revelatis : sed hujusmodi esse auctoritatem et locutionem divinam, prout supernaturaliter eis assentimus, satis demonstratum fuit in primo capite.

Ex quo vides motiva credibilitatis necnon Ecclesiæ auctoritatem nullatenus pertinere ad objectum formale fidei; non quidem motiva credibilitatis, quippe quæ non determinant assensum fidei; neque pariter Ecclesiæ auctoritatem, tum quia absque ea dari potest verus fidei actus, tum quia ipsa fide divina credi potest et debet.

CAPUT III.

DE HABITU FIDEI.

Dicemus — 1. de propria ejus indole; — 2. de habentibus fidei habitum.

ARTICULUS I.

De propria indole habitus fidei.

71. *Habitus fidei indolem sequentes declarabunt assertiones :*

Assertio 1^a : *Fidei habitus, etiam prout est informis, est vera virtus.*

PROB. Quod quidem fides formata sit vere ac proprie virtus,

certum et indubitatum est; nam, ut discurrit S. Thomas (2. 2, q. 4, a. 5), quicumque habitus est semper principium boni actus, potest dici virtus humana. Talis autem habitus est fides formata... Nam ex ratione ipsius fidei est, quod intellectus semper feratur in verum, quia fidei non potest subesse falsum; ex caritate autem quæ format fidem, habet anima quod infallibiliter voluntas ordinetur in finem bonum, et ideo formata sit virtus.

Idem vero dicendum esse de fide informi patet — tum ex Apostolo (I Cor., XIII, 13), ubi enumerans virtutes theologicas, fidem, quatenus distincta est a caritate, recenset, dicens : « Manent nunc fides, spes, caritas, tria hæc »; quæ enumeratio vera non esset, si fides a caritate separata non esset virtus; — tum ex ratione; fides enim de se et quatenus a caritate distinguitur, determinat et inclinât potentiam intellectivam ad rectam operationem, nimirum ad assentiendum vero, uti contingit in peccatoribus, qui hanc inclinationem in seipsis experiuntur.

Non est tamen fides informis *virtus perfecta*; nec mirum : cum enim credere sit actus intellectus assentientis vero, sub imperio voluntatis, ad hoc ut iste actus sit perfectus, non sufficit quod intellectus inclinet in suum objectum, quod est verum; sed requiritur insuper ut eum infallibiliter ordinet ad finem ultimum, propter quem voluntas assentit vero : hoc autem secundum deest fidei informi; siquidem caret ejus actus ea perfectione quæ ipsi debetur ex parte voluntatis.

Disputant nonnulli utrum fides sit virtus *intellectualis*; negare quidem videtur S. Thomas (in 3, dist. 23, q. 2, a. 3) pluresque revera negant, eo quod fides, cum sit obscura et invidens, intellectum non perficit quantum ad ejus actum. Sed affirmant cæteri dicentes fidem merito dici virtutem intellectualem, quia perficit intellectum in ordine ad verum sive naturale, sive supernaturale cognoscendum.

72. Assertio 2^a : *Fides est speculativa simul et practica, magis tamen speculativa quam practica.*

PROB. 1. Auctoritate S. Thomæ, qui (2. 2, q. 5, a. 3) ait : « Fides primo et principaliter in speculatione consistit, in

quantum scilicet inhæret primæ veritati; sed quia veritas prima est etiam ultimus finis propter quem operamur, inde etiam est quod fides ad operationem se extendit, secundum illud (*Galat.*, v) : « Fides per dilectionem operatur. »

PROB. 2. *Ratione*; virtus fidei est quædam impressio et imago scientiæ divinæ, ac quædam participatio visionis beatificæ : sed scientia Dei est eminenter simul speculativa et practica, uti probatur in philosophia, ubi de scientia Dei; nec aliud dicendum est de visione beatifica, siquidem Deum speculatur et amorem beatificum dirigit. Ergo.

73. **Assertio 3^a** : *Fidei virtus ordine generationis est prima virtutum; ordine vero dignitatis est quidem caritate inferior, sed perfectior spe et virtutibus moralibus infusus.*

Constat *primum*; finis enim cognitio ordine generationis prior est ejus intentione et electione, si quidem nihil volitum quin præcognitum : atqui per fidem habetur cognitio finis, qui per spem et caritatem intenditur, dum per virtutes morales eliguntur media. Ergo.

Constat *secundum*, tum quia caritas est omnium virtutum princeps et regina, et eminentissimum omnium charismatum, juxta illud Apostoli (I *Cor.*, xiii) : « Nunc autem manent fides, » spes, caritas; tria hæc; *major autem horum est caritas*; » — tum quia caritas est forma fidei, quæ sine caritate dicitur informis : forma autem est perfectissimum quod invenitur in ente.

Constat *tertium*; est quippe fides spe dignior, cum certitudinem illi præstet eamque in actum suum erumpere faciat : unde Apostolus ait quod fides est *substantia rerum sperandarum*; sed imprimis excedit perfectione virtutes morales, quippe quæ duntaxat feruntur circa media, nempe circa actiones quibus ad beatitudinem pervenimus; fides vero finem ipsum, nempe Deum attingit.

74. **Quæritur** *utrum sit idem habitus fidei formatæ et informis?*

RESP. *Affirmative*. Ratio est quia habitus non distinguuntur nisi secundum illud quod per se ad habitum pertinet : atqui distinctio fidei formatæ et informis non sumitur secun-

dum illud quod per se pertinet ad fidem; sumitur enim secundum caritatem, quæ est in voluntate, cum fides sit in intellectu. Cæterum fides formata et informis non differunt objecto; ergo.

Hinc inferes fidem manentem essentialiter eandem posse de formata fieri informem, ut dum justus peccat mortaliter, et e contra informem posse fieri formatam, ut dum peccator justificatur.

ARTICULUS II.

De habentibus fidei habitum.

Quæstio movetur — 1. de his qui sunt in termino; — 2. de hominibus viatoribus.

§ I. An habitum fidei habeant qui sunt in termino?

75. Agendum est de angelis et beatis, de animabus in purgatorio detentis, ac demum de dæmonibus ac damnatis. Unde triplex erit assertio.

Assertio 1^a. *Angeli et beati habitum fidei non habent.*

Est contra Durandum et quosdam veteres.

PROB. 1. *Scriptura S.* « Ex parte cognoscimus, et ex parte » prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, evanescuabitur quod ex parte est... Videmus nunc per speculum » in ænigmate : tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco » ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum » (I Cor., XIII, 9 et seq.). Unde sic : nunc existit fides, seu dantur veritates credendæ, quia sunt imperfectæ scientia et prophetia, quia videmus per speculum, in ænigmate : atqui hæc non erunt in cœlo; ergo nec veritates credendæ; ergo nec fides. — Quæ quidem etsi de beatis tantum dicta sint, valent etiam pro Angelis bonis, qui intuitiva visione donantur.

Et vero Apostolus dicit : « Caritas nunquam excidit » (I Cor., XIII, 8). « Nunc autem manent fides, spes, caritas, » tria hæc : major autem horum est caritas » (I Cor., XIII, 13). Quibus verbis sat indicatur in præsentī statu dari fidem, spem et caritatem, sed in futuro solam mansuram esse caritatem, quæ nunquam excidit.

PROB. 2. *Auctoritate* Benedicti XII definientis « quod visio divinæ essentiæ ejusque fruitio actus fidei et spei in eis (beatis) evacuant, prout fides et spes proprie theologicæ sunt virtutes. » — Accedit etiam unanimis consensus theologorum, quorum princeps D. Thomas (1. 2, q. 67, a. 3) ait : « Fides in sui ratione habet imperfectionem, quæ est ex parte subjecti, ut scilicet credens non videat quod credit; beatitudo autem ex sui ratione habet perfectionem ex parte subjecti, ut scilicet beatus videat id quo beatificatur : unde impossibile est quod fides maneat simul cum beatitudine in eodem subjecto. »

PROB. 3. *Ratione*. Fides est donum collatum viatoribus pro statu viæ et ut fundamentum spei, per quam tendimus in beatitudinem; ergo superflue poneretur in Angelis et beatis, cum non sint amplius viatores, sed comprehensores, nec per spem tendant in beatitudinem, sed illam possideant per claram Dei visionem.

Non consentiunt tamen theologi, ut facile colligi potest ex dictis, in assignanda propria et intrinseca ratione cur beati et Angeli in cœlo non credant. Alii afferunt absentiam obscuritatis, quia, inquiunt, licet omnia objecta revelata per fidem non videantur in Verbo, omnes tamen Beati sciunt evidenter et clare ea objecta esse a Deo revelata, et non datur fides cum revelationis evidentia. — Alii dicunt fidem esse indecentem in Beatis, quia omnis assensus obscurus affert aliquod malum intellectui, nempe formidinem, vel potentiam formidandi de errore. Ita Lugo (n. 30), difficillime explicans quomodo hæc formido cum certitudine fidei existere possit (disp. 17). — Alii rem sic exponunt cum theol. Pictaviensi : non ideo in cœlis, inquit ille auctor, nullus datur fidei locus, quia, præcise et generatim loquendo, fides et clara Dei visio simul esse non possunt; sed quia Beati in cœlis motivo fidei ad assentiendum iis quæ intuitive vident, moveri non possunt : illud autem ex duplici oritur causa; prima est, quod visio beatifica ita sanctos absorbeat, Deo jugiter eos per lumen gloriæ ad actus scientiæ continuo eliciendos applicante, ut illi a sua scientia non possint abstrahere et ad solam Dei testificantis auctoritatem attendere; contra vero debilis est in terris nostra scientia,

nec ita nos absorbet, ut non possimus interdum ad unicam Dei revelantis auctoritatem attendere. Secunda ratio est, quod respectu Beatorum visio Dei intuitiva et divinum testimonium sint in eodem ordine atque ad unum et idem motivum reducuntur; contra vero scientia nostra et Dei revelantis auctoritas, duo sunt diversi ordinis motiva, quæ simul et seorsum mentem movere queunt. — Alii tenentes fidem in cœlis realiter non existere, asserunt illud a beneplacito divino provenire et de potentia Dei absoluta fidem in Beatis dari posse, nec ullam in ista fide reperiri contradictionem, quia quamvis Beati visione intuitiva gaudeant; non habent visionem comprehensivam, et ideo innumera in divina essentia eos fugiunt, quæ Deus eis revelare posset. Ita Suarez (disp. 6, sect. 9, n. 7).

76. Assertio 2^a : *Animæ justorum in purgatorio detentæ fidei habitum retinent.*

PROB. *Rat. th.* — 1. Illæ animæ sunt habitus fidei capaces quæ adhuc peregrinantur a Domino, quæ non vident Deum facie ad faciem, sed tantum per speculum et in ænigmate: atqui tales sunt animæ in purgatorio detentæ. — 2. Animæ quæ in purgatorio detinentur, visione intuitiva non gaudent, sed bona æterna ac coronam gloriæ inmarcessibilem spe firma expectant: porro fides est spei fundamentum, dicente Apostolo: « Fides est sperandarum substantia rerum » (*Heb.*, xi, 1); ergo.

77. Assertio 3^a : *Fidei habitus in dæmonibus ac damnatis non residet.*

Est contra Durandum et quosdam veteres, qui tenuerunt fidem in his saltem damnatis remanere, qui illam toto vitæ suæ curriculo servaverunt.

PROB. Fides procedit ex affectu boni et ex pia motione voluntatis, ut jam probatum fuit: sed in dæmonibus et damnatis non reperitur pia illa affectio et motio voluntatis; cum enim voluntas mali angeli vel hominis damnati maneat firmata in malo, est incapax inclinationis ad credendum.

Et vero dæmones et damnati sunt spoliati omnibus donis gratuitis, præsertim his quæ ordinatur ad beatitudinem, quam nec sperant, nec sperare possunt: atqui fidei habitus est do-

num gratuitum natura sua ad beatitudinem ordinatum; est enim initium salutis, radix et fundamentum justificationis.

Nec obijciatur quod juxta S. Jacobum (II, 19): « *Dæmones credunt et contremiscunt.* » Hic enim agitur de fide mere naturali, non supernaturali. Sciunt quippe dæmones Deum semper fore in eos iratum, et tormenta inferni finem non esse habitura; credunt proinde et contremiscunt, sed fide diabolica, non catholica nec divina. Porro huic fidei naturali dæmonum potuit Apostolus æquiparare fidem peccatorum ratione inutilitatis, quia sæpe peccatoribus non magis inservit fides illorum supernaturalis quam dæmonibus fides naturalis.

§ II. An et quatenus habitum fidei habeant homines viatores?

78. Homines in terra degentes sunt vel justī, vel peccatores simpliciter, vel hæretici, vel infideles. De ultimis nulla movetur controversia; perspicuum est enim infideles, quamdiu in infidelitate sua remanent, non esse fidei subjectum. Perspicuum est pariter fidem in justis remanere; etenim ex Apostolo: « Sine fide impossibile est placere Deo » (*Hebr.*, XI, 6); et ex conc. Trid.: « In justificatione simul accipit homo fidem, spem et caritatem » (sess. 6, c. 7).

I. *An peccatores fidei habitum retineant?*

79. Nulla difficultas de fidei actu, quia ille actus, juxta concilium Tridentinum, est dispositio ad justificationem; ergo reperiri potest et debet in illo qui ad justificationem tendit. Quid vero de habitu supernaturali fidei tenendum sit, sequens declarabit

Assertio. *Fidei habitus in peccatoribus manet.*

EST DE FIDE. Conc. Trid. ait: « Si quis dixerit, amissa per peccatum gratia, simul et fidem semper amitti... anathema sit » (sess. 6, can. 28). — Clemens XI hanc Quesnelli propositionem n. 52 damnavit: « Fides non est absque amore et fiducia. »

PROB. 1. *Scriptura Sacra.* « Quid proderit, fratres mei, » si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? » Numquid poterit fides salvare eum?... Fides sine operibus

» mortua est » (*Jac.*, II, 14 et seq.). Fides, de qua loquitur Apostolus, est vera fides, siquidem, si operibus jungatur, multum ad salutem inservit; dicitur autem mortua, quia opera ejus sunt inania et ad vitam æternam non prosunt; ergo fides esse potest sine jure ad vitam æternam, ac proinde in peccatoribus. — « Si habuero omnem fidem, ita ut montes trans- » feram, caritatem autem non habuero, nihil sum » (I *Cor.*, XII, 2); ergo fides qua fiunt miracula, potest esse sine caritate, seu in peccatoribus: atqui ista fides semper supponit fidem veritatibus revelatis; ergo vera fides esse potest in peccatoribus.

PROB. 2. *Ratione*, quam affert Suarez (disp. 7, sect. 3, n. 3), quia nempe non omne peccatum est contrarium fidei, vel destruit rationem formalem objecti ejus, ut per se constat; unde fit ut homo in peccato mortali existens, possit credere omnia revelata, quia revelata sunt, et hanc fidem animo et proposito retinere.

80. Corollarium. Ex his colliges fidei habitum, amissa per peccatum gratia, superesse in peccatoribus (sicut destructo ædificio quædam ejus partes quandoque supersunt), ut possint ad cor redire, actus fidei elicere, et spirituale ædificium super hoc fundamento, auxiliante gratia, instaurare. Unde si fides caritate destituta dicitur *mortua*, id fit potissimum quia nihil fructuosum in ordine ad vitam æternam operari potest; est quippe mortua relative ad cælum, non autem in se et substantialiter; sicut anima peccatrix mortua dicitur, non quidem simpliciter et absolute, sed secundum præmia vitæ æternæ.

II. *Utrum fidei habitus in hæreticis maneat?*

81. Hæresis est negatio alicujus veritatis a Deo revelatæ et ab Ecclesia definitæ. Hæresis est *formalis*, si hæc negatio scienter fiat; *materialis*, si bona fide et ignoranter. — Quo prænotato, sit sequens

Assertio: *Fides supernaturalis peccato hæreseos formalis destruitur.*

PROB. 1. *Scriptura Sacra.* « Habens, fili Timothee, fidem et » bonam conscientiam, quam quidam repellentes circa fidem

» naufragaverunt: ex quibus est Hymæneus et Alexander » (I *Tim.*, i, 19). Unde sic: naufragare est omnia amittere et vix intactis membris evadere: ergo Alexander et Hymæneus fidem omnino amiserunt; attamen solam mortuorum resurrectionem rejiciebant, ut constat (II *Tim.*, ii, 17); ergo ad fidem amittendam sufficit unius articuli denegatio.

PROB. 2. *Conc. Trid.* « Asserendum est non modo *infidelitate*, per quam et ipsa fides amittitur, sed etiam quocumque alio peccato mortali, quamvis non amittatur fides, acceptam justificationis gratiam amitti » (sess. 6, c. 15). Ex his verbis fides amittitur per infidelitatem: atqui per hanc infidelitatem intelligenda est denegatio alicujus veritatis revelatæ, ut ex contextu patet; ergo fides amittitur per hæresim.

PROB. 3. *Ratione.* Illud omnino destruit fidem quod objectum formale fidei e medio tollit; habitus enim quilibet ex suo objecto formali essentialiter dependet: atqui quolibet peccato hæreseos, etiamsi unus duntaxat articulus fidei negetur, objectum formale fidei destruitur; hoc namque objectum consistit in auctoritate Dei revelantis, seu non aliud est quam veritas prima, quatenus est infallibilis in dicendo, sicque ratio assentiendi omnibus veritatibus revelatis: hæc autem est unica et indivisibilis; unde qui unum articulum rejicit, negat veritatem primam esse infallibilem, ac proinde impossibile est quod alijs veritatibus revelatis ob divinum testimonium assentiatur.

Hinc hæretici, puta Calvinistæ, credunt plures fidei articulos, v. g., Incarnationem, fide humana et acquisita, non fide divina et infusa, eisque objicere possumus quod et olim Manichæis exprobrabat S. Augustinus contra Faustum: « Dicitte vos Evangelio non credere; qui enim in Evangelio, quod vultis creditis, quod vultis non creditis, vobis potiusquam Evangelio creditis. » Credunt hæretici, quia volunt et ex pertinacia, non ex pio affectu in omnibus Deo se subjiciendi, non ex divina revelatione certo cognita, non propter Dei revelantis auctoritatem.

Diximus *quolibet peccato hæreseos formalis*. Unde non amittit fidem — 1. qui se exponit periculo probabili infideli-

tatis; — 2. qui non elicit actum fidei, quando præceptum illius efficiendi obligat: — 3. qui mysteria fidei ediscere negligit; nam licet ob ignorantiam suam peccet, servat attamen propositum credendi quidquid profitetur Ecclesia; — 4. qui ex ignorantia invincibili et bona fide aliquod fidei dogma respuit.

82. Corollaria. 1. Ergo amittit fidem qui rejicit aliquid non revelatum, putans ex conscientia erronea illud revelatum; est enim affective hæreticus, nec servat pium propositum credendi quidquid ei tanquam revelatum proponitur.

2. Ergo amittit fidem qui rejicit revelationem sufficienter propositam, licet non ab Ecclesia. Ratio est quia Deo satis revelanti fidem denegat.

3. Ergo licet hæresis formalis peccatum non committat, fidem tamen amittit ille qui voluntarie et deliberate dubitat de veritate alicujus propositionis ab eo sufficienter cognitæ ut revelatæ; nam hoc formale dubium existere nequit cum requisitis conditionibus ad fidem, scilicet cum dispositione firmiter credendi omnes veritates quæ sat proponuntur ut revelatæ. Ergo.

SECTIO POSTERIOR.

De fide practice spectata.

83. Fides theologica, prout ad mores refertur, sub triplici respectu considerari potest, nimirum: — quatenus est medium ad salutem necessarium; — quatenus sub præceptum positivum cadit; — quatenus certis peccatis aut vitiis negatur.

Dicemus itaque — 1. de fidei necessitate, quæ dicitur medii; — 2. de præcepto fidei; — 3. de vitiis fidei oppositis.

CAPUT I.

DE FIDEI NECESSITATE QUÆ DICITUR MEDII.

84. Prænotanda. Ex alibi dictis, cujusvis rei faciendæ duplex distinguitur necessitas; una *medii* seu *finis*, quæ in eo sita est quod res illa intrinseca sua ratione medium sit necessarium ad salutem, seu justificationem consequendam, cui propter suam cum gloria æterna intimam connexionem inest ratio finis; altera *præcepti*, quæ, uti fert nomen, ex imperio superioris unice oritur, nec ideo est de re *per se* ad justificationem seu primam gratiam consequendam ordinata, sed tantum *per accidens* sub hoc respectu se habet, quatenus scilicet tollit impedimentum ad salutem, quod est peccatum. Hinc fit ut auctores necessarium *medii necessitate* illud intelligant, cujus omissio etiam inculpabilis obstat saluti seu justificationi; necessarium vero *præcepti necessitate* illud asserant, cujus omissio tunc tantum obstat saluti, quando culpabilis est, quia nempe voluntarie infringitur præceptum.

Medii autem necessitas duplex distinguitur: prima, quæ vocatur *medii necessitas in re*, seu *absoluta*, tunc datur cum ipsa res circa quam versatur necessaria est ad justificationem consequendam, nec potest suppleri per aliam quæ virtutem ejus habeat vicesque gerat; secunda, quæ vocatur *necessitas medi in re aut in voto*, seu *relativa*, de ea re intelligenda venit, quæ, etsi medium sit ordinarie adhibendum ad justificationem adipiscendam, per aliam potest suppleri, si ipsa desit, quæ virtutem ejus sortitur votumque ejus ita includit, ut eam repræsentare merito dicatur. Prioris exemplum nobis suppeditat contritio, sine qua nunquam remitti potest peccatum mortale; posterioris vero, pœnitentiæ sacramentum, necessarium quidem adultis lapsis post baptismum ut medium justificationis ordinarium, sed quod suppleri tamen potest per contritionem perfectam votum ejus includentem.

Quibus commemoratis, duo inquirenda sunt, nempe : —
 1. An et quatenus fides sit medium ad salutem necessarium ;
 — 2. Quarum veritatum fides sit necessaria necessitate medii.

ARTICULUS I.

An et quatenus fides sit medium necessarium ad salutem?

85. Fidei necessitas, prout est medium ad salutem, expendi potest vel quoad habitum, vel quoad actum.

Assertio 1^a *Fides quoad habitum, in re, seu absolute, necessaria est omnibus ad salutem.*

CONSTAT 1. *Concil. Trid.* (sess. 6, cap. 7) dicente : « In ipsa justificatione cum remissione peccatorum hæc omnia simul accipit homo per Jesum Christum, cui inseritur, fidem, spem et caritatem. » Ex quibus infertur fidem habituales necessarias esse, et quidem in re, una cum justificatione. — 2. *Auctoritate theologorum*, qui fidei habitum veluti partem esse justitiæ unanimiter asserunt. — 3. *Ratione theologica*; nemo enim vitam æternam consequi potest nisi vita spirituali gaudeat : porro vita spiritualis ex fide tanquam ex principio oritur, juxta illud B. Pauli : *justus ex fide vivit* ; ergo fieri nequit, quin fides et ipsa necessaria sit ad salutem. Hæc autem fides habitualis est, quia sola principium esse concipitur vitæ spiritualis exerendæ in infantibus, nec sine ea adulti elicere possunt connaturaliter vitæ spiritualis actus, qui sibi necessarii sunt, ut in accepta per baptismum gratia perseverare aut amissam per peccatum recuperare valeant. Ergo.

86. Assertio 2^a. *Adultis justificandis fides quoad actum necessaria est necessitate medii in re et absolute.*

CONSTAT. 1. *Scriptura*, verbis nempe Apostoli (*Hebr.*, xi, 1) dicentis : « Sine fide impossibile est placere Deo ; credere enim » oportet accedentem ad Deum, quia est, et inquirentibus se » remunerator sit ; » hæc enim verba clare exprimunt absolute cuique necessarium esse, ut eliciat actum fidei, si Deo placere et ad eum accedere, seu justificari velit. — 2. *Concilio Tridentino*, quod (sess. 6, cap. 6) fidem actuales recenset inter dispositiones ad justificationem necessarias ; imo (*Ibid.* cap. 7)

expresse de eadem fide dicit : « Sine qua nulli unquam contingit justificatio ; » ac denique (Ibid. cap. 8) uberius mentem suam explanans hæc nunquam oblivioni tradenda profert : « Fides est humanæ salutis initium, fundamentum et radix totius justificationis. » Consonat Concil. Vaticanum (Const. *Dei Filius*, c. 3). — 3. *Rationibus theologicis*, quæ deducuntur tum ex eo quod Scriptura ex fidei actu repetit justificationem Abrahami, salvandorum exemplaris, nec non cæterorum omnium qui postea justificandi erant ; tum ex eo quod fidem actualem ab adultis baptizandis Ecclesia semper exigit ; tum demum ex eo quod a sola fide actualiter influente motivum cæterarum dispositionum ad justificationem requisitarum habet ut sit supernaturale, easque intrinsece et formaliter supernaturales seu supernaturali justificationi consequendæ pares efficiat.

87. Assertio 3^a : *Fides actualis, quæ necessaria est necessitate mediæ, proprie dicta est, seu divina auctoritate et revelatione fundata.*

Ita omnes Theologi contra Vegam, Soto et nonnullos quosdam, qui opinari visi sunt ad salutem consequendam sufficere fidem late dictam, quæ ex testimonio creaturarum comparatur juxta illud (*Ps.* XVIII, 1) : « Cœli enarrant gloriam Dei, etc. » Sed erroneum illud placitum plane refellitur.

1. *Scriptura Sacra* ; de illa enim fide, qua justus vivit, et sine qua impossibile est placere Deo, Apostolus dicit quod est « argumentum non apparentium » ; et eam revera fuisse in sanctis Patriarchis ostendit, quæ naturalem eorum intelligentiam excederet : atqui hujusmodi fides est sane proprie dicta, seu in auctoritate divina et revelatione fundata : Ergo

2. *Auctoritate Ecclesiæ*. Concilium enim Trident. supra citatum dicit fidem qua disponimur ad justificationem eam esse qua credimus « vera esse quæ divinitus *revelata* et *promissa* sunt. » Concil. item Vatic. docet fidem justificantem eam esse qua a Deo « *revelata* vera esse credimus non propter intrinsecam rerum veritatem naturali rationis lumine perspectam, sed propter *auctoritatem* ipsius Dei revelantis, qui nec falli,

nec fallere potest. » Accedit demum quod Innocentius XI sequentem damnavit propositionem : « Fides late dicta, ex testimonio creaturarum similive motivo, ad justificationem sufficit. »

3. *Ratione theologica.* Etvero, si fides ad salutem necessaria medii necessitate non fundaretur in auctoritate Dei revelantis, jam supernaturalis intrinsece non foret, nec esse supernaturale communicare posset cæteris ad justificationem dispositionibus; proindeque nulla esset dispositio *ex se* proportionata supernaturali justificationi.

ARTICULUS II.

Quarum veritatum fides necessaria sit necessitate medii.

88. Agitur de fide explicita; de fide enim implicita nulla difficultas, quia, cum præsupponat explicitam, necessario extenditur ad veritates, quæ in veritatibus explicite credendis continentur. Quæstio autem movetur de quatuor articulis : de Deo nempe existente, de Deo remuneratore, de mysteriis SS. Trinitatis et Incarnationis.

I. De Deo existente.

89. De hoc articulo vix ulla occurrit difficultas, præsertim si abstrahatur a respectu, sub quo Deus ut existens credendus est; sit proinde sequens

Assertio : *Fides explicita de Deo, ut existente, necessaria est necessitate medii in re et absolute ad salutem.*

PROB. 1. *Scriptura Sacra.* De fide supernaturali stricte sumpta et necessaria necessitate medii, ut jam probavimus, loquens Apostolus (*Hebr.*, xi, 6) ait : « Credere enim oportet » accedentem ad Deum, quia est. » Jam vero hæc verba manifeste intelligenda sunt de fide explicita in Deum existentem, quia expresse determinant veritatem credendam ipsam esse Dei existentiam. Ergo.

PROB. 2. *Traditione.* Hunc enim perspicuum esse Ecclesiæ sensum ut explicite credatur Deum esse, evidenter patet, tum ex eo quod prima sit veritas expressa in omnibus fidei symbo-

lis unius Dei existentia; tum ex auctoritate Innocentii XI, qui necessitatem fidei explicitæ ac stricte dictæ in Deum existentem vindicavit, ut ex propositione damnata infra constabit.

PROB. 3. *Ratione.* Deus est objectum beatitudinis seu finis ultimus in quem tendimus : tendimus autem per fidem; ergo ante omnia est necessaria fides illius objecti quod est Deus. — Deinde fides præcipue necessaria est propter caritatem et spem : sed dilectio Dei est maxime necessaria ad salutem; ergo et cognitio Dei per fidem. — Denique existentia Dei prima est veritas quæ explicitè credi potest, nec in alia ut objectum credendum continetur.

90. *Quæritur 1. Quo sensu Deus ut existens credi debeat.*

RESP. Etsi omnes theologi consentiant in adstruenda necessitate absoluta fidei explicitæ in Deum existentem, non tamen una eorum sententia de sensu, quo Deus sit intelligendus. Multi contendunt necessarium fidei nostræ explicitæ objectum ipsum esse Deum ut auctorem naturæ, Deum nempe cujus existentiam et attributa ratio ipsa demonstrat, quatenus non jam rationis ope, sed revelatione innotescit. Deus enim, inquiunt, hominibus seipsum extraordinarie manifestavit ut citius et communius cum ea certitudine ab omnibus agnoscere-tur, quæ omne dubium excludit. — Alii vero, præsertim inter Thomistas, eo principio innixi quod fidei et scientiæ idem ob-jectum esse non possit, asserunt Deum, ut est naturæ auctor et illa habet attributa quæ ratio demonstrat, ab indoctis tantum credi posse, non vero ab iis qui Dei existentiam et attributa scientificè sibi demonstrarunt; sed tamen ab omnibus creden-dam esse explicitè existentiam Dei, qui gratiæ sit auctor et lar-gitor donorum supernaturalium, juxta ipsius Apostoli verba : « Et inquirentibus se remunerator sit. »

91. *Quæritur 2. An et quænam attributa de Deo credere teneamur?*

RESP. Ex modo dictis inferri potest de Deo credenda esse : 1. ea attributa, sine quibus veri Dei haberi non posset conceptus, nec distingueretur a rebus creatis, adeoque haberi debet ut ens supremum, independens, increatum, primaque omnium causa; — 2. ea attributa, quæ habent rationem formalis

objecti respectu ipsiusmet fidei et cæterarum virtutum theologicarum. Actus enim fidei, spei et caritatis necessario requiruntur, ut homo justificationem adipiscatur adeptamque conservet; porro sine cognitione illorum attributorum homo tales actus elicere nequit, sicut oportet ad justificationem et salutem; explicite igitur credendum est quod Deus sit summe intelligens, summe verax, summe potens ac beneficus, summeque bonus ac perfectus; — 3. ea demum attributa, quæ rationem habent motivi fundamentalis quoad virtutem religionis; necesse est enim Deum posse digne coli et glorificari; quod præstare non possumus, nisi cultui divino fundamentum suppetat cognitio Dei, ut est supremus omnium factor et Dominus; sed hæc facile eruuntur ex præcedentibus. Contendunt imo plures sufficientem Dei cognitionem haberi si generatim concipiatur ut ens perfectissimum, quia ex illo conceptu sponte veluti profluunt cætera attributa, ubi eorum cognitione opus fuerit ad eliciendos virtutum necessariarum actus. Quidquid sit, asserunt omnes theologi nullatenus requiri, ut hæc attributa per conceptus abstractos philosophorum more reflexe cognoscantur; sed satis esse, si directe ac veluti in concreto a rudibus apprehendantur.

Adnotant insuper probatissimi auctores huic cognitioni ac fidei de Deo vero non obstare iudicium inculpabiliter erroneum circa aliquod minus obvium Dei attributum; quemadmodum qui cognoscit Deum esse ens necessarium, infinitum, etc., verum Deum cognoscit, etiamsi existimaret, v. g., eum agere ad extra ex necessitate. Ratio est, quia, licet Deus sit simplex, a nobis tamen cognoscitur per varios conceptus sæpius inter se non conjunctos: et ideo potest unum iudicium de Deo esse verum, etsi aliud sit falsum, cum non conjungantur inter se ad fingendum falsum Deum (Cfr. Suarez, *de Fide*, disp. 12, sect. 3).

II. De Deo remuneratore.

92. Nonnulli tantum ex iis qui contendunt sufficere fidem late sumptam in Deum ex testimonio creaturarum, consequenter docent sufficere fidem in Deum propositum ut largitorum munerum naturalium (Cfr. de Lugo, disp. 12, sect. 5,

n. 128). Sed contraria de Deo remuneratore supernaturalium munerum omnino obtinuit; cujus veritatem declarabit sequens

Assertio. *Necessaria est etiam necessitate medii in re et absolute fides explicita in Deum remuneratorem, et quidem supernaturalem.*

PROB. 1^a PARS, nempe, *fidem actualem in Deum remuneratorem necessariam esse,*

1. *Scriptura Sacra.* In textu enim B. Pauli supra adducto post hæc verba : « Credere enim oportet accedentem ad Deum » quia est, » legere est : « Et inquirentibus se remunerator » sit. » Unde sic : eadem est necessitas ex B. Paulo credendi in Deum remuneratorem ac in Deum existentem. Atqui fidem explicitam in Deum existentem necessariam esse necessitate medii in re et absolute, declarat Apostolus, ex dictis. Ergo.

2. *Traditione,* quæ constat tum ex eo quod fidem, qua ad justificationem disponitur peccator, Conc. Trident. versari docet circa ea « quæ divinitus revelata et *promissa* sunt » ac proinde circa cœlestem remunerationem; tum ex Rituali romano, in quo baptizandi fidem ab Ecclesia petere edocentur, quæ *præstat vitam æternam*; tum ex damnata illa ab Innocentio XI propositione : « Nonnisi fides unius Dei necessaria videtur necessitate medii, non autem *explicita remuneratoris*; » tum ex unanimi consensu Doctorum ac theologorum, nec non interpretum Scripturæ verba præcitata Apostoli explanantium.

3. *Ratione theologica.* Ea certe ad salutem requiritur fides quæ nobis præmonstret finem nostrum ultimum sub ea ratione qua voluntatem nostram alliciat et moveat ad illum assequendum : atqui nisi explicite cognoscamus et credamus Deum inquirentibus se esse remuneratorem, jam eum non apprehendimus sub ea ratione ultimi finis, quæ nostram voluntatem, saltem in statu actuali, ad eum assequendum allicere ac movere possit : unde S. Thomas (in S. Paul. lect. 2) textum Apostoli explanans ait : « Nullus iret ad ipsum (Deum), si non speraret aliquam remunerationem ab ipso. » Ergo.

PROB. 2^a PARS ASSERTIONIS, scilicet, *Dei ut supernaturalis remunerationis requiri fidem explicitam,*

1. *Scriptura sacra.* Enimvero fidem sine qua impossibile est placere Deo sic definit Apostolus (*Hebr.*, xi, 1): « Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium »; porro res sperandæ, quæ nempe ad ultimum finem spectant, sunt supernaturales nec alia ratione indigent argumento fidei; ergo in Deum ut supernaturalem remuneratorem explicite credamus omnino necesse est.

Confirmatur ex contextu: fides enim, de qua loquitur B. Paulus, ea est quæ remunerationem a Deo promissam tantam nobis ostendit, ut illius adipiscendæ desiderio terrena omnia despiciamus et cœlestem in altera vita patriam sanctorum æmuli inquiramus. Atqui hujusmodi remuneratio supernaturalis est, saltem relative ad nos. Ergo.

2. *Traditione.* Quod attinet speciatim ad Patres, « fere semper, inquit Suarez (de Fide, disp. 12, sect. 3, n.), loquuntur de fide supernaturalium rerum »: ita etiam Theologi omnes.

3. *Ratione theologica.* Fides ultimi finis necessaria est tum propter intellectum, ut scilicet finem illum cognoscamus, non sub ementita, sed propria sua ratione; tum propter voluntatem, ut ad illum assequendum disponamur per actus spei et caritatis illi proportionatos: porro ut tales sint illi actus, cognito fine sub propria sua ratione supernaturali, necesse est eos elici ex motivo ejusdem ordinis, quo nempe assequamur Deum ut supernaturale bonum: ergo ex quacumque parte spectetur nostra in Deum fides, eum respicere debet ut supernaturalem remuneratorem.

93. Quæritur 1. *An et quænam alia importet fides in Deum remuneratorem.*

RESP. Cum ad Deum, quatenus est supernaturalis remunerator, tendere non possumus sine mediis sive intrinsecis sive extrinsecis, ex dictis inferendum est nobis necessariam quoque esse — 1. *fidem Dei, ut est principalis auctor justitiæ et remissionis peccatorum*; quod quidem confirmat Concilium Trident., dum (sess. 6, c. 6) asserit ad justificationem disponi peccatores non per fidem tantum promissionum divinarum, sed per subsequentem fiduciam « Deum sibi propter Christum propitium fore », nec non per initialem dilectionem Dei tanquam

omnis justitiæ fontis. — 2. *Fidem de necessitate divini auxilii ad justitiam et remissionem peccatorum obtinendam*; quæ enim supra nos posita et penes Deum esse intelligimus, nonnisi ipso auxiliante obtineri posse credamus necesse est. Hinc etiam *prævia* fides in supernaturalem Dei providentiam, quæ per media apte disposita et proportionata omnes et singulos ad capessendam promissam remunerationem dirigit. Hinc necessitas orationis ad obtinenda auxilia quibus indigemus. — 3. *Fidem in immortalitatem animæ*, quia, ipsa sublata, quidquid de invisibilibus aut futuris credimus, vix nos permoveret atque incitaret ad illa peragenda opera quæ certam salutem faciunt; id circo a catechumeno fidem quæ præstat vitam æternam Ecclesia exigit.

« Nihilominus, inquit Suarez (*loc. cit.*, n. 11, 12), non videtur necessarium, ut in omni eventu isto credantur per fidem adeo explicitam, ut per diversos conceptus, aut etiam per actus differentes habeatur. » Nec etiam necessarium est, juxta de Lugo, ut explicite quis concipiat bona a Deo promissa esse *supernaturalia*; sufficit si rem ipsam credat, si credat nempe Deum concedere in vita æterna claram sui visionem et gratiam in hac vita, etsi accurate non intelligant hæc esse supra naturam, seu *quid supernaturale*. — Dicitur *in vita æterna*; perennitas enim præcipuus est character, quo remuneratio promissa a Deo rudibus innotescit ut bonum superioris ordinis, mediaque ad eam assequendam ordinata adhibenda commendantur: unde valde fidelibus inculcandus est ille conceptus divinæ retributionis.

Ad complendam denique notionem hujusce de Deo remuneratore articuli pertinet, ut Deus intelligatur meritorum discretor, et criminum vindex; aliqua igitur de gehenna fides necessaria est. Ita communius auctores.

94. Quæritur 2. *Undenam repetenda est necessitas fidei in Deum renumeratorem?*

RESP. Etsi omnes theologi consentiant in amittenda necessitate fidei in Deum remuneratorem supernaturalem, non tamen una est eorum sententia in assignanda ratione hujus necessitatis. Aliqui eam tantum petunt, ex eo quod, in hoc

præsenti ordine providentiæ, decreverit Deus non concurrere ad actum caritatis, quo homo proxime disponitur ad justificationem, nisi simul adsit, aut præcedat fides remuneratoris. Alii communius hanc necessitatem desumunt ex eo quod moraliter impossibile sit aut saltem valde difficile, lapsum hominem assurgere et prosilire ad actum caritatis perfectæ, quin sensim per actus præcedentes præsertim spei ad illud fuerit dispositus. Alii demum plures haud parvæ auctoritatis contendunt, necessitatem præfatam fundari in ipsa rei natura, adeoque veluti physicam et absolutam prorsus esse, sine qua scilicet dari ex se nequeat actus caritatis perfectæ.

Jam vero ex dictis inferendum est fidem explicitam in Deum remuneratorem supernaturalem, saltem ex ordinatione divina, dicendam esse necessariam mediis necessitate, si aliæ hypotheses rejiciendæ videantur. Sed tamen vix nobis assignari posse videtur voluntas Dei positiva ut unica hujusce necessitatis ratio; secunda enim sententia merito nobis invocare videtur impossibilitatem moralem seu magnam difficultatem, quæ ex hominis lapsu oritur, ad eliciendum sufficientem caritatis actum absque ullo spei adjutorio. — Nec dicatur difficultatem valde minui per auxilia gratiæ; nam ipsa gratiæ auxilia non disponunt hominem ita instantanee et immediate, ut ex peccatore fiat diligens Deum super omnia sine interventu prævio aliarum dispositionum proportionatarum.

Quod ad tertiam attinet sententiam, haud spernendum nobis videtur argumentum quo innititur. Sic proponi potest: ad justificationem requiritur amor caritatis; sed amor caritatis physice haberi nequit sine fide Dei remuneratoris; ergo physice et non moraliter tantum fidei Dei remuneratoris est necessaria ad salutem. — *Prob. min.*: Amor caritatis est amor amicitiae; amor autem amicitiae est amor mutuus, et amicis patens, inferens communicationem bonorum; sed talis esse non potest sine fide Dei remuneratoris. Quippe quæ conditio est omnino requisita, ut amor Dei mutuus sit et homini patens, bonorumque communicationem inferre videatur, quin imo ut humanæ voluntati bonum divinum proportionatum ac

prosequendum appareat. Quis enim prosequitur amore bonum etiam præstantissimum, quod sibi inaccessum et incommunicabile ducit? (Cfr. de Lugo, Wirceburgenses, C. Mazella).

III. *De mysteriis SS. Trinitatis et Incarnationis.*

95. Exponitur quæstio. Theologi generatim quidem tenent *ante Christi adventum sufficientemque Evangelii promulgationem*, mysterium sanctissimæ Trinitatis quibusdam tantum hominibus innotuisse, ac proinde necessariam non fuisse fidem ejus. Tenent etiam quoad Christum sufficientem fuisse ad salutem fidem illam implicitam, quæ continetur in dogmate providentiæ Dei supernaturalis; ideoque asserunt satis fuisse, si crederent homines Deum salvaturum esse mundum per media sibi nota, aut ad summum, oriundum esse decursu temporum Mediatorem qui mundum cum Deo conciliaret, quin tamen explicite innotesceret mysterium Incarnationis et a fortiori Redemptionis per crucem.

Cum autem expenditur quæstio pro tempore adventum Christi diffusionemque Evangelii *subsequente*, anno scilicet 40 post inceptam Apostolorum prædicationem, non consentiunt theologi, et in tres abeunt opiniones. Prima affirmat fidem explicitam, in Christum esse necessariam; secunda negat; tertia, distinctione facta, asserit fidem Christi explicitam necessariam esse quidem necessitate medii, sed sufficere posse *in voto*, id est, cum dispositione credendi si innotuerit. Ita Suarez. Quæ autem de Incarnatione dicimus, mysterio SS. Trinitatis facile applicantur.

96. His præmissis, præferenda nobis videtur sententia Suarezii, cum quo sequens sit

Assertio : *Post sufficientem Evangelii promulgationem, fides explicita mysteriorum Incarnationis et SS. Trinitatis necessaria est necessitate medii, non tamen absolute et in re, sed sufficere potest fides in voto.*

PRIMA PARS ASSERTIONIS diversis argumentis evincitur, prout agitur de uno vel altero mysterio.

I. Quod attinet ad *Incarnationis* mysterium, constat

1. *Scriptura sacra.* Ad rem facere videntur textus sequentes, nempe (*Joan.*, III, 14): « Sicut Moyses exaltavit serpentem in

» deserto, ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui
 » credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam. » —
 Item (*Act.*, iv, 12) : « Non est in alio aliquo salus; nec aliud
 » nomen est sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos
 » salvos fieri. » — Iterum (*Joan.*, xvii, 3) : « Hæc est vita
 » æterna, ut cognoscant te solum Deum verum et quem mi-
 » nisi Jesum Christum. »

Ex quibus sic argumentari possumus : ut constet assertio,
 tria requiruntur et sufficiunt, nempe ut in præfatis textibus
 sermo sit de fide explicita in Christum; de fide influente in
 justificationem; imo de fide necessaria; atqui hæc tria expri-
 munt textus allegati; namque — 1. loquuntur auctores sacri
 de fide in Filium hominis, de invocatione nominis ejus, de
 cognitione ejus quem misit Deus Jesum Christum, — 2. hæc
 fides influit in justificationem, illi siquidem adscribuntur vita
 æterna, salus; — 3. et quidem ut causæ necessariæ adscri-
 buntur; quod patet tum ex eo quod assimilatur hæc fides as-
 pectui serpentis exaltati in deserto ad sanationem prorsus ne-
 cessario; tum ex exclusione alterius medii his verbis : *non est
 in alio salus, in quo oportet nos salvos fieri*; tum ex instituta
 paritate inter cognitionem Dei et cognitionem Jesu Christi ad
 vitam æternam obtinendam. Ergo.

2. *Traditione.* Ex SS. Patribus nominare est S. Augusti-
 num qui (*lib. de Corrept. et Grat.*, c. 7) in accepto Evangelio
 non perseverantes non excusari a damnatione sic probat : « Si
 enim, ut veritas loquitur, non liberatur a damnatione, quæ
 facta est per Adam, nisi per fidem Jesu Christi, et tamen ab
 hac damnatione non se liberabunt, qui poterunt dicere se non
 audivisse Evangelium Christi, cum fides ex auditu sit, quanto
 minus se liberabunt, qui dicturi sunt : perseverantiam non
 accepimus. Justior enim videtur excusatio dicentium : non
 accepimus perseverantiam. »

Accedunt *Symbola et Concilia*; de fide enim in Incarnatio-
 nem Symbola fidei loquuntur immediate post fidem in Deum,
 et symbolum S. Athanasii expresse dicit : « Necessarium est
 ad salutem, ut Incarnationem quoque Domini Nostri Jesu
 Christi fideliter credat. » Huc etiam recurrunt quæ Trident.

Concilium (sess. 6, cap. 6) de fide ad justificationem disponente dicit, credendum nimirum esse « illud imprimis a Deo justificari impium per gratiam ejus, per redemptionem quæ est in Christo Jesu; necnon quæ de spe subjungit, confidendum esse « Deum propter Christum propitium fore. » Tale enim nequit esse fidei et spei justificantis objectum sine fide explicita in Christum.

Neque demum aliter docent præstantissimi theologi, inter quos eminent S. Thomas et plerique Thomistæ, S. Bonaventura, Sanchez, Henno, Simonet, Collet, Muzarelli, Billuart affirmans hanc sententiam esse communioem; consonant S. Ligorius, qui eandem habet ut communioem et probabiliorem, Benedictus XIV, qui eandem propugnat ut communioem et tutiorem; itemque demum Gotti et Scavini.

3. *Ratione theologica.* — Nemo catholicorum affirmaverit aliquem non Christianum salvari posse : porro Christianus nemo est sine fide explicita Christi.

Nec dicatur sufficienter Christo addictos fuisse per fidem implicitam, qui vixerunt in antiqua Lege : nam ea fides congruebat umbris et figuris, nec poterat vulgus habere fidem explicitam mysterii nondum impleti et subobscuræ tantum prænuntiati; sed « post adventum Christi, inquit S. Thomas (in 3 sent. dist. 25, q. 2, a. 2), quia jam redemptionis mysterium impletum est, et corporaliter et visibiliter, et prædicatum, omnes tenentur ad explicite credendum. Et si aliquis instructorem non haberet, Deus ei revelaret, nisi ex sua culpa remaneret. »

II. Quoad autem mysterium *SS. Trinitatis*, probatur doctrina supra asserta

1. *Scriptura sacra.* Christus ipse de semetipso ut *Dei Filio* loquens (*Joan.*, III, 18) dicit : « Qui credit in eum, non judicatur; qui autem non credit, jam judicatus est, quia non » credit in nomine Unigeniti Filii Dei. » Item (*Joan.*, XIV, 1) : « Creditis in Deum, et in me credite. » Ex quibus perspicitur Christum absolute exigere suiipsius fidem ut *Unigeniti Filii Dei*, et quidem eandem ac circa Deum; ergo hujusce mysterii fides est necessaria necessitate medii.

2. *Traditione*, quæ in hunc sensum conspirare videtur tum ex symbolo S. Athanasii dicentis : « Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat Catholicam fidem : fides autem catholica hæc est, ut unum Deum in Trinitate, et trinitatem in unitate veneremur; » tum ex SS. Patribus, inter quos citari præsertim potest S. Cyrillus (*in Joan.*, l. 2, c. 16, vel. 25) dicens « ad vitæ æternæ radicem et originem non sufficere *cognitionem Dei, absque cognitione Patris et Filii et Spiritus Sancti*; tum ex auctoritate Congregationis S. Officii, quæ interrogata *utrum adultus, qui in mortis articulo versaretur, quique promitteret fore ut, post recuperatam sanitatem, fidei veritates addisceret, baptizari posset, rescripsit* (10 maii 1704); « non sufficere promissionem, sed missionarium teneri adulto *etiam moribundo*, qui incapax omnino non sit, explicare mysteria fidei quæ sunt necessaria necessitate medii, ut sunt præcipue mysteria Trinitatis et Incarnationis » (Cfr. *Analecta Juris Pontif.*, ser. 2, col. 1805); tum demum ex Doctoribus et theologis supra citatis.

3. *Rationibus theologicis*. Fides, quæ in adultis prærequiritur baptismo, non minoris necessitatis est quam ipse baptismus : atqui fides mysterii SS. Trinitatis prærequiritur baptismo in adultis; ergo. — Præterea mox probatum est necessitate medii necessariam esse fidem explicitam Incarnationis : atqui, juxta S. Thomam (2^a 2^a, q. 2, art. 8), « in mysterio Incarnationis Christi hoc continetur, quod Filius Dei carnem assumpserit et de Spiritu sancto conceptus fuerit; » ergo. — Confirmatur denique hac ratione congruentiæ, quæ utrique mysterio coaptatur : valde congruebat, ut illorum mysteriorum fides esset medium necessarium ad salutem, quæ sunt præcipua capita et fundamentum religionis christianæ : atqui talia sunt mysteria Incarnationis et SS. Trinitatis; ergo.

Et hæc quidem convenientiæ ratio suasibilior fit, si consideretur statum gratiæ, post Evangelium, factum esse perfectiorem, ac proinde requiri homines per notitiam Christi et SS. Trinitatis primo suo principio, mediatori, et ultimo fini supernaturali perfectius religari.

97. PROB. 2^a PARS ASSERTIONIS, *de necessaria tantum in voto fide Incarnationis et SS. Trinitatis.*

Si absolute *in re* necessaria esset præfata fides, foret vel ex natura rei, vel ex ordinatione divina; atqui neutrum :

Non *primum*; enim vero non videtur quomodo hæc necessitas ex natura rei desumi possit ac declarari; imo etiam, data supernaturali fide in Deum ut existentem et remuneratorem, jam ex natura rei potest elici actus caritatis vel contritionis perfectæ, quæ extra baptismi aut pœnitentiæ sacramentum ultima est ad justificationem dispositio, et a fortiori actus attritionis, quæ in sacramentis sufficit : ergo.

Nec *secundum*, id est, desumi nequit hæc necessitas ex positiva Dei ordinatione. Etenim — 1. textus Scripturæ sacræ maxime explicitus de absoluta necessitate fidei etiam in Novo Testamento ipse est textus jam citatus B. Pauli (*Hebr.*, xi, 6); sed in eo agitur tantum de fide in Deum existentem et remuneratorem supernaturalem. — 2. Textus Scripturæ supra allegati et alii quos afferunt auctores, intelligi possunt de necessitate mediæ mere relativa; quippe qui non magis urgeant quam hæc verba Christi : « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et » Spiritu sancto, etc. »; quæ tamen necessitatem tantum baptismi relativam pro adultis important. — 3. Nec est ratio cur traditionis monumenta aliter explicentur, cum præsertim theologi utrinque pugnant. — 4. Rationes demum convenientiæ exaggerantur, cum necessitati absolutæ fidei mysteriorum applicantur; vim autem retinent, si de necessitate tantum relativa res est.

Et quidem eo vel magis repellenda est absoluta hæc necessitas mediæ *in re*, quod, ea admissa, via salutis arctior fit in nova quam in antiqua lege : quod patet tum ex eo quod fides quæ antea sufficiebat, jam non sufficeret; tum ex eo quod statuere Deus debuerit se jam per gratiam suam cooperaturum non esse actui caritatis vel contritionis perfectæ, vel etiam attritionis, ab iis eliciendo quibus motivum sufficiens sua in Deum remuneratorem supernaturalem fides præbet, imo præceptum urgens imponit hunc vel illum actum, pro variis circumstantiarum adjunctis, producendi : porro quantum absona

hæc sint Deoque ac Christo redemptore omnium hominum indigna, non certe satis attendunt, qui necessitatem absolutam fidei explicitæ in Verbum incarnatum sanctissimamque Trinitatem propugnant.

Nec dicatur hos *per accidens* casus evenire, vel Deum providere ne eveniant, vel cœlitus illuminaturum eos esse, qui in ignorantia inculpabili illorum mysteriorum versantur; nam talia etiam per accidens permittere Deus nequit; experientia vero constat non paucos apud Judæos inculpabiliter ignorare hæc mysteria, et etiam apud christianos dari homines qui difficillime sublimia hæc mysteria edocentur et facillime eorum obliviscuntur, quin culpæ rei videantur; hypothesis vero cœlestis illuminationis aut angelicæ missionis, etsi quandoque ex liberali Dei providentia contingere possit, ut de Cornelio jam justificato narrat Scriptura, non facile fingenda est, cum præsertim alio modo providere Deus potuerit, exigendo scilicet fidem in Deum trinum Verbumque incarnatum ut justificationis medium, sed tantum de ordinaria, non autem absoluta lege.

Jam vero, cum agitur de medio salutis ordinaria tantum lege statuto, votum ejus etiam *implicitum*, seu potius *virtuale*, pro iis sufficit, qui illud ideo adhibere nequeunt, quod necessitatem ejus non agnoscunt aut inculpabiliter non advertant. Idem ergo asserendum est de Incarnationis et SS. Trinitatis fide : sufficit nempe votum ejus virtuale, seu ea voluntatis dispositio quæ intellectum inclinaret ad explicite credenda præfata mysteria, si ut revelata innotescerent. Hujusmodi porro dispositio eo ipso viget, quod creduntur veritates absolute necessariæ. Etsi enim in earum conceptu Incarnatio et SS. Trinitas non includuntur, credendi tamen motivum, auctoritas scilicet Dei revelantis, vi sua protenditur ad hæc altissima mysteria, virtualemque tum in voluntate tum intellectu hisce fidem explicitam adhibendi dispositionem importat, statim ac sufficienter proponentur. — Nec est sub hoc respectu discrimen inter hanc dispositionem et baptismi votum virtualiter inclusum in actu caritatis perfectæ, ab iis elicitum qui baptismo indigentes, necessitatem ejus invincibiliter ignorant nec de eo

suscipiendo cogitant; eadem quippe est utrinque impossibilitas, eadem respective bona voluntas.

Merito igitur concludendum nobis videtur fidem explicitam mysteriorum Incarnationis adeoque Trinitatis necessariam non esse necessitate medii *absolute et in re*, sed sufficere fidem *in voto*, si invincibiliter ignorentur hæc mysteria. Cum vero in his quæ medii ad salutem attinentis vim habent, pars tutior sit eligenda, ratio habenda est in praxi sive quoad instructionem fidelium, sive quod sacramentorum administrationem, eorum sententiæ qui necessitatem medii *in re* absolutam propugnant. Hinc sequentia fluunt

98. Corollaria. Ergo 1. Pastores animarum eorumque coadjutores omni ope atque opera invigilare tenentur, ut curæ suæ commissi fideles accurate doceantur, non tantum ea quæ ad Deum existentem et supernaturalem remuneratorem spectant, sed etiam ea quæ Deum trinum et unum Verbumque Incarnatum ac Redemptorem fidei explicitæ obijciunt.

Ergo 2. regulariter absolvendi non sunt qui SS. Trinitatis et Incarnationis mysteriorum ignorantia invincibili et a fortiori vincibili laborant. Quo spectant sequentes ab Innocentio XI damnatæ propositiones : « Absolutionis capax est homo, quantumvis laboret ignorantia mysteriorum fidei, et etiamsi per negligentiam etiam culpabilem nesciat mysterium SS. Trinitatis et Incarnationis Domini Nostri Jesu Christi. — Sufficit illa mysteria semel credidisse. » — Diximus *regulariter*, quia in casu extremæ necessitatis posset ac deberet conferri absolutio; præstat enim sacramentum exponi periculo nullitatis, quam anima pereat in æternum : sed tamen ut reverentia servetur debita sacramento, sub conditione absolutio conferenda est.

Ergo 3. confessiones ab iis peractas qui in ignorantia prædictorum mysteriorum versabantur, tutius est ac satius iterari. Ad id tamen non sunt cogendi, juxta S. Ligorium, qui bona fide sic confessi sunt, quia, cum debite positus fuerit actus præscriptus, merito invocari potest principium : *in dubio standum est pro valore actus*; secus vero quoad eos qui in hujusmodi confessionibus graviter deliquerunt propter ignoran-

tiam vincibilem (Cfr. S. Lig. l. 3, n. 2, in fine, item l. 6, n. 505).

99. Scholium. — Observant plures auctores, quod etiamsi teneatur explicitam mysteriorum SS. Trinitatis et Incarnationis fidem nunc necessariam esse necessitate medii, tamen si qui adeo sint rudes, ut ea mysteria sub propria aliqua ratione concipere nequeant, hi quoad hoc comparandi sunt infantibus et fatuis. — Sed recte dicunt alii idem non esse credere ac scire illa mysteria de eisque rationem aliquam reddere : unde censent sufficere hujusmodi rudibus, quod singulos articulos explicite credant, dum eis proponuntur. — Sic autem proposita et accurate explicata fidei mysteria tunc sufficienter intelligere merito præsumendi nobis videntur, cum Deum esse supernaque bona recte agentibus retributurum esse intelligunt et sciunt; fatuis enim et infantibus assimilari non possunt, qui hæc norunt; et cum aliunde peccandi sint capaces ac forte peccaverint, merito existimandum est eos non versari in impossibilitate a misero suo statu resurgendi. Proinde si mysteriorum præfatorum explicita fides requiratur, pie credendum est ac sperandum, aut eos non ita esse rudes ut proposita explicata mysteria nullatenus intelligant, aut Deum ipsis speciali gratia adfuturum esse ut ea sufficienter percipiant ac credant.

Sunt igitur illi homines conditionate *identidem* absolvendi; et quidem eo vel magis, quod, stante controversia, fidem probabilius sufficientem habent, nec videtur cur interdum eis non concederetur absolutio conditionata, juxta principia in tractatu de *Pœnitentia* exposita. Quocirca probandi non sunt parochi qui eos ad ultimum vitæ exitum absolvendos remittunt. Num parvi pendendum est et veluti *communis necessitas* existimandum, quod per diuturnum et etiam perpetuum tempus in statu peccati forsitan permaneant? Num certius et accuratius dispositi erunt in ultimo vitæ discrimine?

Quoad eos vero qui sufficienti ingenio præditi sunt, ut SS. Trinitatis et Incarnationis mysteria assequantur, et ea tamen ignorant, refert S. Ligorius hæc B. Leonardi verba : « Bonum non est consilium dimittere similes ignaros, ut ab aliis doceantur, quia nullus alius sperabitur fructus, nisi ut sic ignari

remaneant; ideoque expediens est breviter eos docere prædicta mysteria principaliora, efficiendo pariter ut secum proferant actus fidei, spei, caritatis et contritionis, obligando tamen eos, ut in posterum perfecte instrui se faciant circa mysteria scitu necessaria. »

Hæc sedulo attendant confessarii qui nonnisi convenienter dispositos absolvere possunt, nec tamen pie supponere debent omnes suos pœnitentes necessaria fide instrui.

CAPUT II.

DE DIVINO PRÆCEPTO FIDEI.

100. Duplici sub aspectu expendi potest præsens quæstio, nempe quoad actum internum fidei, et quoad professionem ejus externam et publicam.

Iterum, sub utroque aspectu dari potest duplex præceptum; negativum unum, quo prohibemur contra fidem sentire aut agere; affirmativum alterum, quo jubemur internos fidei actus elicere vel fidem exterius et publice profiteri.

Demum affirmativum præceptum potest esse *per se*, seu *speciale*, et *per accidens*: *speciale quidem*, si actum fidei elicendum habeat tanquam objectum directum et immediatum, ex proprio virtutis fidei motivo, et independenter ab omni alio præcepto; *per accidens* autem intelligitur præceptum habens pro directo et immediato objecto alterius virtutis actum, qui sine fidei influxu elici non potest; patet enim tale præceptum fidei actum exigere sine quo impleri non potest, sed *indirecte* tantum seu *per accidens*, et ex motivo virtutis cujus actum immediate imperat. Quæ quidem evolvuntur in duplici sequenti articulo.

ARTICULUS I.

De præcepto fidei interioris.

Tria explananda veniunt, nempe : — 1. An et quatenus

detur præceptum fidei interioris; — 2. Quænam sint veritates explicite credendæ ex præcepto ideoque cognoscendæ; — 3. Quandonam obliget præceptum interius credendi.

§ I. De præcepto fidei interioris.

101. Certum est — 1. *dari præceptum fidei, quod vocant negativum*, quo scilicet prohibetur omnis dissensus internus a veritate qualibet revelata ut tali certo cognita. Constat 1. *Scriptura sacra*, his nempe Christi verbis (*Marc.*, xvi, 16) : « Qui « vero non crediderit, contemnabitur; » quæ quidem, juxta omnes, de damnatione positiva illorum saltem intelligenda sunt, qui a veritatibus revelatis sufficienter sibi propositis dissentiant. — 2. *Traditione* constanti Patrum ac theologorum, qui unanimi ore docent, ne minimum quidem objectum a Deo revelatum et sufficienter propositum negari, imo et in dubium sine gravissimo peccato revocari posse. — 3. *Ratione*, quæ aperte dictat quemlibet dissensum aut dubium, ubi agitur de veritatibus a Deo revelatis, summam ipsius veracitati seu auctoritati irrogare injuriam.

102. Certum est — 2. *affirmativum dari præceptum*, quo jubemur ex animo fidei actus elicere *circa veritates, quarum explicita fides necessaria est necessitate medii*. Posita enim elevatione hominis ad fidem supernaturalem, naturali seu potius connaturali jure assumere media tenemur, quæ ad illum assequendum necessaria sunt : atqui, ex probatis, fides quarundam veritatum supernaturalis et explicita necessaria omnino est ad finem nostrum supernaturalem obtinendum; ergo.

103. Certum est — 3. *internum fidei actum non semel cadere per accidens sub præcepto aliarum virtutum*. Ratio est quia sine fidei actu sæpius impleri nequeunt præcepta illarum virtutum, quarum obligatio urget, quæque ideo hunc actum exigunt ut medium necessarium ad finem proprium et immediatum attingendum. Exempla nobis suppeditant, et rem confirmant ac illustrent, præcepta quæ attinent ad virtutes spei, caritatis et pœnitentiæ : quomodo enim æternæ vitæ bona sperare, Deum super omnia diligere, peccatum præ omnibus malis detestari ex motivo supernaturali possumus, nisi prævie excitata

fide. Idem dic, cum religionis officia implenda sunt præsertimque orandus est Deus cum magna fiducia et devotione.

104. At vero inquirendum superest utrum detur præceptum affirmativum interioris fidei *per se*, seu *speciale*, quod nempe obliget ad eliciendos interdum fidei actus, ex motivo proprio ipsius fidei virtutis, extra casus necessitatis medii, circa illas etiam veritates quæ ad justificationem obtinendam credendæ non sunt. Propositam quæstionem solvet sequens

Assertio : *Speciale est præceptum interius credendi præcipuas a Deo revelatas veritates.*

PROB. 1. *Scriptura Sacra.* — Legitur (I Joan., III, 23) : « Hoc est mandatum ejus (Dei), ut credamus in nomine Filii » ejus. » Ipse autem Christus jam (Marc., XVI, 15) antea dixerat : « Prædicate Evangelium omni creaturæ : qui crediderit et » baptizatus fuerit, salvus erit » ; de quo B. Paulus (Hebr., II, 3) subdit : « Quomodo nos effugiemus, si tantam negleximus salutem? » Unde sic : datur mandatum, et quidem sub pœna amittendæ salutis, credendi *in nomine* Christi : porro, ut *in nomine* Christi credamus, assentiendum nobis est saltem præcipuis veritatibus quas Christus revelavit ; ergo datur præceptum his veritatibus adhærendi. — Et vero Apostoli mandatum acceperunt prædicandi Evangelium : porro obligationi prædicandi, quæ Apostolis in persona successorum viventibus incumbit, respondet ex parte hominum obligatio Evangelium credendi, quod sane complectitur præcipuas a Christo revelatas veritates ; ergo.

PROB. 2. *Traditione.* Unanimes sunt SS. Patres in asserenda obligatione interius credendi præcipuas fidei veritates ; quippe qui multas ediderunt catecheses, ut symbolum fideles edocerent eisque simul obligationem sæpius inculcarunt veritates in eo contentas addiscendi. — Patribus autem consonant Theologi, consonat S. Sedes, ut constat ex damnatione sequentium propositionum : « Homo nullo unquam tempore tenetur elicere actum fidei, spei et caritatis, ex vi præceptorum divinarum ad illas virtutes pertinentium. » — « Fides non censetur » cadere sub præceptum speciale et secundum se ; » quarum prior ab Alexandro VII, posterior ab Innocentio XI confixa est.

PROB. 3. *Rationibus theologicis.* — Etenim dantur præcepta, ut mox adstruemus, spei, caritatis et religionis; atqui nulla est ratio cur sub hoc respectu fides a cæteris virtutibus differat; ergo. — Quinimo fides est principium vitæ supernaturalis, juxta illud: « *Justus ex fide vivit;* » ac proinde speciali modo excolenda est; jam vero, hoc posito, repugnat speciale non dari præceptum identidem eliciendi actus quibus foveatur et excolatur: ergo.

Dicitur in assertione: *præcipuas a Deo revelatas veritates*, scilicet non omnia dogmata divinitus revelata fide explicita credenda sunt. Cujus quidem rationem affert S. Thomas (2. 2, q. 2, a. 5) dicens: « Fidei objectum per se est id quo homo beatus efficitur; per accidens autem, vel secundario se habent ad objectum fidei quæcumque in Scriptura continentur. Quare licet quantum ad prima credibilia, quæ sunt articuli fidei, teneatur homo explicitè credere, quantum tamen ad alia credibilia satis est quod implicitè credat, vel in præparatione animi, in quantum paratus est credere quidquid in Scriptura continetur; sed tunc solum tenetur explicitè credere, quando ei constiterit id in doctrina fidei contineri. »

Hinc patet ex verbis Christi (*Matth.* ultim.) Apostolos mittentis: « Docentes eos servare omnia quæcumque mandavi » vobis, » inferendum non esse omnia a Christo revelata sub præceptum explicitæ fidei cadere; sensus enim est depositum fidei Apostolis in persona successorum permanentibus commissum fuisse, ac penes ipsos esse illud authentico magisterio fidelibus explanare, prout expedire judicaverint. Sed fideles ante non tenentur credere quam edoceantur, nec etiam circa definita eadem ab omnibus exigitur fides, ut statim patebit ex corollario sequenti.

105. Corollarium. — Ergo cuique incumbit obligatio discendi ac memoriter retinendi præcipuas a Deo revelatas veritates; sed hæc obligatio non habet eandem extensionem pro omnibus. Ratio *primi* ex præcedenti assertione immediate sequitur. Manifestum quippe est frustra præceptum speciale dari de præcipientibus illis veritatibus explicitè credendis, si nulla imponeretur obligatio eas addiscendi ac sciendi. Unde SS. Pa-

tres ipsam *inscitiam* et *ignorantiam* veritatum credendarum culpæ arguunt; idem eruitur ex pluribus conciliis, nec non ex praxi Ecclesiæ, quæ nulli unquam curæ, nulli pepercit labori, ut fideles accurate veritates credendas edocerentur, infideles vero ad fidei lumen adducerentur. — Ratio vero *secundi* deducitur tum ex eo quod non æquali omnes gaudent ingenio, tum ex eo quod non æqualiter singulis, pro variis circumstantiis in quibus versantur, proponitur et explicatur doctrinæ credendæ summa: Deus autem impossibilia non jubet; sed diligentiam tantum ordinariam, seu conditioni suæ proportionatam, ab unoquoque exigit.

§ II. De veritatibus explicite credendis et ideo cognoscendis.

106. Veritates divinitus revelatæ ad duplicem ordinem referuntur. Aliæ sunt *speculativæ*, quæ credendæ ac sciendæ sunt ad recte informandum intellectum; aliæ sunt *practicæ*, quæ credendæ ac sciendæ sunt ad dirigendam voluntatem, ut recte operetur. — Ut vero discernatur quænam sint utriusque ordinis veritates, quas scire et explicite credere unusquisque tenetur, attendendum est ad finem, quem Christus Redemptor assequendum sibi proposuit: patet enim eas sub gravi saltem quoad substantiam sciendas esse et explicite credendas, quarum cognitio et fides ad hunc finem necessaria est aut multum confert. Porro finis ille est supernaturalis hominis reparatio et perfectio in Ecclesia et per Ecclesiam procuranda. Ergo consequenter ad hunc finem omnes veritates, quibus Deus, Christus et Ecclesia innotescunt, vel quæ fidelibus præbent efficacissimum pie ac christiane vivendi motivum atque adjumentum, generatim habendæ sunt ut explicite credendæ ac cognoscendæ. Sed præstat tamen eas sigillatim ac paulo fusius exponere. Hinc

107. — I. Ad rectam informationem intellectus, *cuncti fideles explicite credere et quoad substantiam scire tenentur omnes fidei articulos in symbolo Apostolorum contentos*. Ratio est tum quia Apostoli, a Christo missi ut prædicarent Evangelium omni creaturæ, hoc symbolum ediderunt ut esset fidelibus norma credendi, juxta illud S. Augustini (Serm. 181, *de Temp.*):

« Apostoli certam regulam fidei tradiderunt..., per quam credentes catholicam tenerent unitatem, hæreticam convincerent pravitatem; » tum quia ab ipso Ecclesiæ exordio catechumeni nunquam baptizantur, nisi prius recitent et intelligant symbolum, semperque prohibitum est iis concedere sacramenta fidelibus, qui symbolum nesciunt; tum quia demum tenetur quisque esse christianus, nec talis reputari potest qui ignorat præcipua fidei capita, quæ in symbolo Apostolorum continentur.

108. — II. Ad rectam voluntatis informationem, seu rectam operationem, *fidelis quisque scire et explicite credere quoad substantiam tenetur* — 1. *præcepta Decalogi*; observare enim ea quisque tenetur, et quidem supernaturaliter, ut supernaturalem finem attingat, saltem qua affirmativa sunt, quod fieri nequit sine cognitione et explicita fide. Ergo, etsi lumine naturali hæc præcepta cognosci possint, fide tamen tenenda sunt; ita communiter contra plures. — 2. *Potestatem Ecclesiæ divinitus competentem leges ac præcepta ferendi*; hanc enim potestatem ei contulit Deus ad fideles dirigendos in via salutis, mentemque suam hac de re manifestavit, ut ei imperanti parerent; hic autem finis impleri nequit sine cognitione et explicita fide ex parte fidelium. Hinc etiam merito infertur teneri fideles præcipua scire Ecclesiæ præcepta, quorum observatio pertinet ad omnes, nempe: præceptum festa colendi, missam in iis audiendi, annuæ confessionis, communionis paschalis, jejunii et abstinentiæ, quæ suo loco explicabuntur. Ratio est, quia incassum alioquin Ecclesia potestatem ferendi leges accepisset. — 3. *Ea quæ ad proprium statum et officium recte obeundum pertinent*; nemo quippe officium recte implere potest, nisi illud explicite cognoscat; porro quisque officia sui status recte implere tenetur; ergo et ea cognoscere debet, et quidem sub gravi, si illa officia graviter obligent, propter correlationem sciendi et adimplendi.

109. — III. Ad rectam pariter voluntatis informationem et efficax simul juvamen, *scire etiam et explicite credere* tenentur fideles: — 1. *Quæ spectant ad sacramenta recipienda*. Ratio evidens est; eo ipso enim quod teneantur aut velint ea recipere,

necesse est ut ea explicite credant, seu quod idem est, ut cognoscant ea omnia quæ ad uniuscujusque dignam et fructuosam suspensionem requiruntur. Unde, cum omnes teneantur suscipere baptismum, pœnitentiam et Eucharistiam, nullus eximitur ab obligatione sciendi quænam sit eorum efficacia et necessitas, quasnam exigant dispositiones, aut quænam saltem ex illo suscepto consequantur obligationes. Quoad vero Eucharistiam, probabilius eam fideles cognoscere debent, non tantum ut est sacramentum corpus et sanguinem Domini Nostri Jesu Christi continens et adorabile; sed quoque ut est sacrificium Deo oblatum, cum omnes debeant Missæ sacrificio assistere. Item in sententia communiter vel saltem communius recepta dari pro omnibus fidelibus obligationem suscipiendi sacramenta confirmationis et extremæ-unctionis, tenentur etiam omnes ad illa eodem modo cognoscenda ac ipsum baptismum aut pœnitentiam. — 2. *Orationis Dominicæ substantiam*; cum enim omnes ex præcepto religionis orare tenentur, omnes etiam sub gravi debent scire Deum esse orandum cum spe et fiducia, ab eo petenda esse omnia bona tum animæ tum corporis, una cum gratiis ad animæ et corporis mala effugienda: porro Oratio Dominica hæc omnia speculative simul et practice nos edocet; ergo quæ in ea continentur, saltem *quoad sensum* scire tenemur. Unde sententia communis est omnes, saltem *sub levi*, ad illam aliquando ex verbo recitandam teneri. — 3. *Aliquatenus salutationem Angelicam*. Nam B. Virgo Maria, cum excellentissima planeque ineffabili maternitatis divinæ dignitate polleat, meritoque habenda sit ut communis advocata, opitulatrix et mater omnium christianorum, connaturali quodam jure honoranda omnibus est, et per accidens in necessitatibus publicis privatisque invocanda: atqui salutatio angelica modus est in Ecclesia communiter adhibitus ad colendam et advocandam B. Virginem Mariam. Ergo hanc salutationem fidelis quisque scire aliquatenus tenetur, saltem ex ecclesiastica consuetudine. Dicitur *aliquatenus*, quia non ita stricte, directe et immediate urgere videtur hæc obligatio, quæ non ex rigoroso præcepto, sed ex maxima convenientia oriri tantum videtur.

110. Quæritur quænam explicite credendorum requiratur scientia seu cognitio?

RESP. Agitur de plebe, præsertim vero de rudioribus. Quod porro ad eos attinet, omnes consentiunt tam exactam et explicitam articulorum fidei cognitionem non ipsis necessariam, sed satis esse, si, ut diximus supra, hos articulos quoad substantiam cognoscant, id est, crasso quidem modo, sed tamen secundum obvium propriumque cujusque veritatis conceptum. Sic, v. g., quoad mysterium SS. Trinitatis, satis est si credant in Deo esse Patrem, Filium et Spiritum Sanctum, neque tamen esse tres deos, sed unum tantum Deum; etsi distincte non intelligant in Deo esse unicam essentiam, et tres personas realiter distinctas; ista enim et similia nimis difficilia sunt, neque verisimile est vulgarium hominum salutem a distincta et explicita eorum cognitione pendere. A fortiori necesse non est ut omnes cognoscant ordinem, modum et circumstantias mysteriorum. — Quoad præcepta Decalogi, quæ, ut diximus, cognosci debent ut doctrina revelata, sufficit ut ea assequantur quæ intellectus ab illis præcipi aut prohiberi primum percipit, seu principia et conclusiones proximas ethicæ christianæ.

Quoniam autem formularum memoria valde utilis est tum ad servandum memoriam rerum, tum ad verum credendorum sensum exprimendum, quem sæpe impropriis verbis vel etiam fortasse contrarium significantibus illitterati declarant, valde expedit ut curent pastores animarum has formulas ab omnibus fidelibus memoria tenendas. Nec tamen meræ recitationi fidentum est : quæ enim non intellecta memoriter tenentur, vere non sciuntur; sed requiritur insuper, ut ea quæ sub verbis latent exponant et explanent sacerdotes.

§ III. De tempore quo obligat præceptum interioris fidei.

111. Status quæstionis. — Non agitur de fidei internæ præcepto, qua negativum est. Primo enim intuitu patet nunquam licitum esse summam veracitati divinæ injuriam irrogare, sive denegando, sive in dubium revocando veritates a Deo revelatas.

Nec agitur etiam proprie de obligatione *indirecta* eliciendi

actus fidei, quæ oritur ex præcepto fidei *per accidens*. Patet enim fidem mente concipiendam esse, ut jam diximus supra, quoties urget præceptum ad aliam virtutem pertinens, quod impleri nequit sine prævio fidei actu aut virtuali influxu. Hoc autem præsertim contingit, quando implenda sunt præcepta spei, caritatis, religionis et pœnitentiæ.

Sed agitur præsertim de obligatione *directa* eliciendi actus fidei, quæ fluit ex præcepto *speciali* et *secundum se*, quod supra adstruximus, et cujus violatio speciale inducit omissionis peccatum contra fidem.

Jam vero de hac obligatione *directa* eliciendi actus fidei, hæc nobis statui posse videntur.

112. — I. *Infideles, hæretici materiales ac pueri baptizati internum fidei actum elicere tenentur, statim ac fidei dogmata illis sufficienter proponuntur.*

Etenim infidelis, vel hæreticus, aut puer, cui fidei dogma sufficienter est propositum, percipit auctoritatem Dei loquentis, scit prædictum dogma ab ipso Deo credendum proponi : Proinde nec dubius remanere, nec assensum suum differre potest, quin summam veracitati divinam injuriam irroget, haud secus ac subditus, qui regi sibi occurrenti reverentiam nullam præstaret. — Dicitur : *statim ac fides sufficienter ei proponitur*; deficiente enim sufficienti propositione, deficit obligatio fidei, quia fides est rationabilis. — Dicitur *statim*, quod quidem moraliter sumendum est, et ideo non scrupulose agendum est cum pueris et aliis, quia primis temporibus veritates revelatæ, vel non satis proponuntur, vel non satis apprehenduntur ex præcepto credendæ.

113. — II. *Præceptum actus fidei eliciendi obligat aliquoties in vita sat diuturna; nec certe differri potest ejus impletio ultra quinquennium, imo nec ultra annum: probabiliter vero pluries etiam in anno urget sub gravi.*

Constat *primum* — auctoritate Innocentii XI hanc propositionem damnantis : « Satis est actum fidei semel in vita elicere; » — necnon ratione theologica, scilicet, quia ex Apostolo (*Rom.*, I, 17) fides est animæ cibus et principium vitæ spiritualis.

Constat *secundum* — *auctoritate* etiam Innocentii XI, hanc de caritatis præcepto propositionem damnantis : « Probabile est ne singulis quidem rigore quinquenniis per se obligare præceptum caritatis erga Deum » : quod enim asseritur de caritatis præcepto, pari jure de fidei præcepto dicendum est, cum ratione sui æque fere necessaria est in hac vita fides ac caritas ; — *Ratione*, quia si tanto tempore liceret ab actu fidei eliciendo cessare, maneret ejus habitus fere otiosus ; quod sine injuria erga Deum donorum supernaturalium auctorem eaque cum fœnore repetentem supponi nequit.

Constat *tertium* de actu fidei ultra annum non differendo, sive *auctoritate theologorum*, quorum communis est hæc sententia, juxta S. Ligorium (lib. 3, tract. 2, n. 7, et Hom. Ap., t. 4, n. 13) ; sive *rationibus theologicis* supra adductis, cum moraliter impossibile sit hominem sufficienter refici, christiane vivere, habitumque fidei satis exercere, nisi saltem semel in anno hujusce virtutis actum eliciat.

Constat *quartum*, quod nempe pluries in anno probabiliter sub gravi urget præceptum fidei, — *auctoritate theologorum*, qui, teste S. Ligorio, dum communiter asserunt singulis annis implendum esse hoc præceptum, vocem *saltem* apponunt : qua voce innuunt probabilem esse eorum sententiam qui obligationem pluries in anno incumbere asserunt ; — *rationibus* jam invocatis, quarum nempe ea est vis, ut plusquam semel in anno obligare præceptum fidei adstruant. Nam ut homo pabulo fidei sufficienter reficiatur, christiane vivat, virtutemque fidei debite exerceat, frequentia quædam actuum hujusce virtutis requiritur : atqui frequentes dici nequeunt actus, nisi pluries in anno eliciantur ; ergo.

Hinc non pauci graves theologi probabiliter contendunt singulis [mensibus sub gravi urgere præceptum fidei internæ : hæc enim actuum frequentia ipsis moraliter necessaria videtur ut prædicti fines convenienter obtineantur. Vix tamen sustineri potest illa opinio, cum neque ex Scriptura neque ex traditione determinari certo possit tempus fixum, in quo per annum urgeat præceptum fidei speciale.

114. — III. *Præceptum fidei directe etiam et per se obligat*

in peculiaribus circumstantiis, nempe : — 1. *quoties gravis suboritur tentatio contra fidem alioquin insuperabilis*; — 2. *quando quis in hæresim voluntariamve dubitationem circa fidem lapsus est*; — 3. *in articulo vel probabili mortis periculo*. Ita sat communiter theologi et doctores.

Ratio *primi* ex eo ducitur quod unaquæque virtus ad id directe obligat, quod ad sui conservationem exigitur, nec non repellit quod sibi contrarium est : porro ex hypothesi fides patitur tentationem sibi contrariam, nec aliunde retineri potest in mente nisi per actum fidei : ergo datur obligatio directa eliciendi actum fidei. Sed requiritur ut aliter superari nequeat tentatio : cum ergo non semel accadat ex resistentia directa ingravescere tentationem, satius erit mentem alio divertere externisque vacare occupationibus. — Ratio *secundi* est, tum quia, ex dictis, reverentia divinæ veracitati debita exigit, ut loquenti Deo et testificanti assensus præstetur, statim ac dogma fidei revelatum apprehenditur; tum quia reparanda est injuria summæ huic veracitati per hæresim aut voluntariam dubitationem illata, eliciendo actum fidei oppositum. — 3. Ratio demum *tertiæ*, cur nempe *in articulo vel probabili mortis periculo per se* obliget præceptum fidei, ex eo petitur quod in his ultimis vitæ angustiis haud minus tenemur nos ad finem ultimum supernaturalem convertere quam in principio vitæ moralis; et insuper muniri quam maxime indigemus contra tentationes fidei adversas præsertim in hoc instanti irruentes. Hinc solliciti esse debent pastores, ut opportune actus fidei ægrotis suggerant.

115. Scholium. *De modo implendi præceptum fidei.* — Duo hic observant auctores, scilicet : — 1. ad observandum præceptum fidei non requiri, quod ex solo motivo virtutis fidei actus proficiscatur, sed posse imperari illum actum ex motivo alterius virtutis, atque adeo satisfieri illi præcepto, cum *per accidens* ex præcepto alterius virtutis supernaturalis promitur; præceptum enim fidei actum suum elici non exigit independentem ab alio præcepto; — 2. in illis qui veritates fide tenendas jam didicerunt et crediderunt, non requiri actus formales et explicitos fidei, sed generatim sufficere actus virtuales

et implicitos, qui nempe tunc dantur, cum fit actus in se supernaturalis; motivum quippe talis actus ex fide proveniat omnino necesse est, virtualisque ejus influxus ita actui communicatur, ut vere sit genimen ejus et fructus.

De adimpletionem igitur præcepti fidei *specialis* anxii esse non debent fideles qui religionis officia persolvunt, v. g., audiendo missam, adorando crucifixum, formando crucem, orando, etc., quamvis hæc non fiant reflexe ex motivo fidei.

Quoniam vero fides eo felicius in cæteros actus influit, quo magis explicitis actibus exercetur, valde optandum est, quod oratio sive matutina, sive vespertina, quæ in Euchologiis reperitur, actum fidei contineat. Valde etiam fideles hortandi sunt, ut quotidie hunc actum una cum spei et caritatis actibus recitent; pastores vero, nostris præsertim temporibus, in quibus fides decrescit et imminuitur, sæpe sæpius brevissimam doctrinæ catholicæ analysim fidelibus præbeant.

ARTICULUS II.

De obligatione fidem confitendi.

Fidei exterius profitendæ duplex quoque datur præceptum, negativum scilicet et positivum; hinc duplex paragraphus.

§ I. De præcepto negativo fidem confitendi.

116. Errores. Non defuerunt ex hæreticis qui docuerunt rem indifferentem esse Christum abnegare, dummodo fides in animo retineatur, urgente tyrannorum persecutione : tales fuerunt, sæculo II, Helcesaitæ, teste Eusebio; Priscillianistæ, sæculo V, ut refert S. Augustinus; plures in medio ævo, inter quos eminet David Bega, quem non puduit stultos appellare Apostolos sanctosque martyres, quod mortem oppetere, quam Christum abnegare, maluerint. — Contra vero alii docuerunt nefas esse fugam arripere ad vitandam persecutionem; quippe quod et persecutionem bonam esse autumarent, ac nolle in persecutione fidem confiteri, perinde esse ac fidem negare. Ita Tertullianus, qui de hoc argumento scripsit. — Alii viam quasi mediam tenentes, asserunt quidem illicitum esse fidem

negare, sed simul contendunt fas interdum esse falsam religionem simulare ad declinandam persecutionem (Cf. Perrone, *de Fide*, etc., n. 408). Contra quos sit sequens

117. Assertio : *Nulla ex causa Christiano unquam licitum esse potest fidem exterius negare falsamve religionem simulare; sed tamen persecutionem fuga declinare quandoque licet, imo et jubetur.*

PROB. 1^a PARS, nempe *nulla ex causa licitum esse fidem exterius negare,*

1. *Scrip. Sacr.* (*Matt.*, x, 33) : « Qui negaverit me coram » hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo qui in cœ- » lis est. » — (*Luc.*, ix, 26) : « Qui me erubuerit, et meos » sermones; hunc Filius hominis erubescet, cum venerit in » majestate sua. »

2. *Exemplo* S. Petri, qui usque ad mortem flevit ex eo quod Christum, dominum suum, denegasset, quamvis illud ore, non corde, fecisset.

3. *Rat.* Qui negat fidem exterius, vel ore tantum negat, vel ore et corde simul; si prius, est mendacium Deo et religioni valde perniciosum; si posterius, est hæresis vel apostasia; ergo nunquam licet denegare fidem, et illa prohibitio in jure naturali primario fundatur.

PROB. 2^a PARS, scilicet *nunquam licere falsam religionem simulare*, seu dictis, factis aut rebus manifestare se ad illam religionem pertinere,

1. *Scriptura sacra*, quæ (*II Mach.*, vi, 21-28) Eleazarum virum ætate provecum ideo summopere laudat, quod, rejecta simulato esu carnium lege prohibitarum, *non admittere illicita propter vitæ amorem æstimaverit*, et *exemplum forte cunctis præbuerit.*

2. *Traditione*, quæ nobis innotescit ex agendi ratione quam tenuit Ecclesia cum libellaticis. Hi enim, quamvis non immolaverint idolis, nec thus adoleverint, sed tantum a magistratibus pecunia obtinuerint libellum, quo constaret se imperatorum edictis paruisse, semper ab Ecclesia habiti sunt ut gravissimi contra fidem criminis rei.

3. *Ratione.* Omnino nefas est Deum injuria gravissima

affici, maximumque fidelibus scandalum præberi; porro falsa religionis simulatio gravissima injuria Deum afficit fidelibusque scandalo maximo est, cum externe significet catholicam fidem nihil aut parvi pendendam esse; ergo. — Huc accedit quod istiusmodi simulatio, qua homo talem se non exhibet exterius qualis est interius, mendacium contineret, ut recte probat Angelicus (2. 2, q. 111, a. 1).

PROB. 3^a PARS, quæ attinet ad *persecutionem fuga declinandam*,

1. *Scriptura sacra*. Hoc enim Christus ipse docuit (*Matth.*, x, 23) dicens : « Cum autem persequentur vos in civitate ista, » fugite in aliam. » Verbis etiam exemplum addidit; nam (*Joan.*, viii, 59) « cum tulissent lapides Judæi, ut jacerent in eum, ipse » abscondit se et exivit de templo. » Denique Apostolus ipse Paulus, quamvis martyrio cuperet dissolvi, præpositum Aretæ regis Damasci effugit : quæ certe invicte probant fuga persecutionem declinari posse.

2. *Traditione*. Enimvero SS. Patres, nedum fideles persecutionem fugientes culpa arguerent, eos contra non semel probaverunt, et ipsi quandoque fugæ se dederunt. Quin etiam plures ex iis apologias ediderunt, quibus fugam persecutionis vitandæ causa susceptam non tantum culpæ expertem demonstraverunt, verum etiam fugientibus non defuturam martyrii coronam asseruerunt. Ita S. Cyprianus, S. Athanasius, S. Gregorius Nazianzenus, S. Augustinus passim et S. Gregorius Magnus.

3. *Rationibus theologis*. Si, desæviente persecutione, fugere non liceret, hoc esset quia fidei contraria est hujusmodi fuga : atqui nedum tale quid implicet, est potius martyrii quædam portio virtualisque fidei confessio; exilium enim fugam consequens pœna est haud levis propter fidem suscepta, nec unquam quis fugit, nisi velit fidei suæ adhærere; ergo. Nec obstat quod ita fugiens nolit fidem suam confiteri in tormentis; conscia enim infirmitatis humanæ prudentia suadet humili cautione a majore se liberare periculo.

Hinc intelligi datur cur aliquando non solum liceat, sed etiam teneatur quis persecutionem fuga devitare; hoc enim

duplici ex capite provenire potest, nempe tum ob utilitatem fidei, tum ob utilitatem propriam. — Et quidem *ob utilitatem fidei*, si magnum detrimentum caperet fides ex morte alicujus magnæ conditionis aut qualitatis personæ, quæ fugere posset; patet enim personæ hujus vitam societati christianæ necessariam esse. — Sed etiam *ob utilitatem propriam*, si quis nempe, imbecillitatis suæ conscius, metueret ne in tormentis fidem ejuraret; tunc enim evidens est eum teneri sibi consulere omnibus mediis licitis, ac proinde non tantum fuga, sed etiam pecunia data aliisque artibus.

Dicitur in assertione *fugam per accidens* fieri posse illicitam. Hoc autem accidit quando urget obligatio fidem confitendi, ut dicemus infra; specialis vero obligatio incumbit animarum curam gerentibus, quippe qui tuendam ex officio religionem susceperunt, nec gregem suum certe deserere possunt, cum versatur in fidei discrimine, quin arguant se esse mercenarios.

Unde, ut plura paucis complectamur, declinare fuga persecutionem *ex se* licitum est, *per accidens* vero quandoque præscriptum, quandoque prohibitum.

118. Quæritur *quandonam adsit vera fidei negatio, aut æquivalens fidei falsa significatio?*

RESP. Triplici modo vera fides negari aut falsa simulari potest: verbis, factis et rebus; de quibus sequens tenendum est principium generale: *Datur fidei negatio aut æquivalens fidei falsa simulatio, quoties verba adhibita, actiones peractæ, aut res usurpatæ, nullam aliam habere possunt rationabilem significationem præter fidei negationem aut adhæSIONem religioni falsæ.* Ut autem plenius intelligatur principium illud, ad speciales applicationes deveniendum est: hinc igitur

1. *De verbis.* — Omnis christianus peccat graviter contra fidem — 1. Negando se esse christianum vel catholicum. — 2. Asserendo se esse turcam, judæum aut gentilem; quia hoc ipso ordinarie negaret se esse christianum. Dicitur *ordinarie*, quia non adesset negatio fidei, si affirmatio intelligeretur de gente et non de religione; sunt enim quidam Turcæ catholici. — 3. Dicendo se esse calvinistam, lutheranum, aut non esse papistam, saltem in quorundam sensu. — Negare se esse sa-

cerdotem, jesuitam, vel capuccinum, est denegare statum, non vero fidem. — Hinc concluditur quomodo respondere possit candidatus ad baccalaureatum, qui interrogatur a professore impio, et timet ne excludatur, si juxta fidei principia respondeat. Nihil dicat contra fidem; sed non contradicat pravis interrogantium assertionibus; illis enim non contradicere, non est eis adhærere.

2. *De actionibus.* — Fides negatur quoties ritus vel actus qui exercetur ex sua natura, vel usu, vel hominum instituto, significat tantum falsum cultum, v. g., si quis coram idolo genuflectat, thus adoleat, cœnam hæreticam sumat, cum hæreticis psalmos canat. Hæc et similia faciens censetur falsam religionem profiteri, et sic veram fidem negare. Unde Benedictus XIV Sinensium et Malabaricorum ritus reprobavit.

3. *De rebus.* — Nomine rerum intelliguntur præsertim vestes, quarum distinguitur quintuplex classis. — 1^a Classis earum est quæ sunt gentis simpliciter, sine ullo ad religionem respectu. — 2^a Classis earum est quæ aliquam habent relationem cum religione, sed remotissimam tantum, ita ut deferantur ab iis qui veram religionem amplexi sunt : sic *tobolea* (*turban*) apud Turcas, quæ retinetur a multis catholicis. — 3^a Classis earum est quæ institutæ sunt ad discernendos fideles ab infidelibus, ut Romæ pileus flavus Judæis præscriptus; vel quæ designant specialem adhæSIONem tali sectæ pravæ, non autem alicui castæ, ut apud Indos. — 4^a Classis earum est quæ continent, saltem materialiter, cultum falsum actualem; ut si exhibeant imaginem idoli. — 5^a Demum classis earum est quæ nonnisi actu in templis adhibentur ad cultum.

Constat usum vestium primi generis esse licitum; idem admittitur pro secundo genere. Quidam tamen contrarium sentiunt, præsertim ob mendacium actionis quod in eis inclusum videtur, sed perperam; nam sic agens non magis mentitur quam clericus laicali veste indutus. Constat vestes quinti generis esse vetitas; idem pariter admittitur communius pro quarto genere. Superest igitur tertium genus, circa quod videtur distinguendum cum De Lugo (*de Fide*, disp. 14, n. 82):

« Quoties usus vestium talis erit ut qui personam utentem noverint, eam omnino judicent fidem negare et falsam religionem amplecti, usus ille nullo casu licitus erit : quando vero qui personam norunt, vel vident, poterunt dubitare, ob circumstantias extraordinarias in quibus versatur, an ob alium finem diversum vestis usurpetur, poterit aliquando usus licitus esse ex gravi causa, quæ eo gravior esse debet, quo ex circumstantiis vestis illa magis accedat ad significandam negationem veræ fidei, quamvis non omnino determinato eam significet. »

Quæritur an liceat usurpare nomen turcicum. Quæstio videtur solvenda eodem modo ac præcedens; judicat utique Bened. XIV (*de Syn.*, l. XIII, c. 20, n. 13, 14) illud esse illicitum, quia licet nomen sit ex se indifferens, ex usu tamen cum prava religione intime conjunguntur ista nomina; sed a tempore Bened. XIV res paululum immutata videntur.

§ II. De præcepto affirmativo fidem publice profitendi.

119. Præcepto negativo fidem publice profitendi respondet præceptum affirmativum, quo præcipitur positiva et publica fidei confessio. Adstruenda igitur nobis est paucisque explicanda ejus obligatio; proinde sequens sit

Assertio: *Datur præceptum fidem quandoque publice profitendi.*

PROB. 1. Scriptura Sacra. Legitur enim (*Rom.*, x, 9): « Si » confitearis in ore tuo Dominum Jesum, et in corde tuo cre- » dideris quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris. » Corde enim creditur ad justitiam: ore autem confessio fit » ad salutem. » Ipse autem Christus jam dixerat (*Luc.*, xii, 18): « Quicumque confessus fuerit me *coram* hominibus, et Filius » hominis confitebitur illum coram Angelis Dei. » Quæ declarant manifeste requiri confessionem externam et *publicam*.

PROB. 2. SS. Patribus, ex quibus citabimus tantum S. Augustinum, qui (*de Fide et Symb.*, c. 1) ait : « Duplex officium a nobis exigit fides, cordis et linguæ, » necnon (serm. 179, n. 7): « Quid prodest corde credidisse ad justitiam, si os dubitat proferre quod corde conceptum est? »

PROB. 3. *Ratione*. Subjectio Deo revelanti debita requirit ut fides non quiescat in assensu interno, sed quandoque prorumpat in actus exteriores: lingua enim menti consonare debet, et est veluti intellectus complementum. Sed insuper *publice* eam profiteri quandoque tenemur; ex ipsa enim rei natura omitti nequit confessio quam exigit honor Deo revelanti debitus et necessitas proximi in re fidei: atqui haud semel accidit fidei professionem *publicam* omitti non posse sine contemptu Dei, sine debiti honoris privatione, aut proximi in fide detrimento; ergo. Accedit etiam necessitas ad hærendi Ecclesiæ corpori, quæ omnino requirit professionem fidei catholicæ *publicam*. Quæ quidem sedulo pensanda sunt; nobis enim viam sternunt sequenti præcipuæ quæstioni solvendæ.

120. Quæritur 1. *Quandonam obliget præceptum fidem publice confitendi?*

RESP. Hic non agitur de professione fidei *materiali* seu potius *virtuali*, quæ includitur in quolibet actu publico religionis, v. g., auditione missæ, et qua satisfit ordinarie præcepto fidem confitendi, prout communiter observandum est. Sed agitur de professione fidei *formali*, quæ datur cum *per se* et *ex directa intentione*, verbum vel signum externum usurpatur ad ostendendam fidem intimam, nec nisi in peculiaribus circumstantiis emittenda est, ut patet, cum præceptum confitendi fidem aliunde virtualiter impleatur, nec videatur confessio formalis ex se necessaria ad præstandum Deo revelanti debitum honorem.

Jam vero de hac formali et publica confessione regulam tenendam tradit Angelicus Doctor, cum (2. 2, q. 3, a. 2) ait: « Confiteri fidem, non semper, neque in quolibet loco est de necessitate salutis, sed in aliquo loco et tempore, quando scilicet *per omissionem hujus confessionis subtraheretur honor debitus Deo, et etiam utilitas proximis impendenda* »; quæ quidem subtractio intelligitur vel *contrarie*, quando nempe inde Deus magna afficitur injuria; vel *privative*, quando magnus aliquis honor, qui ad eum pervenire poterat ex confessione, negligitur. Similiter utilitas proximo impendenda subtrahitur,

quando per omissionem confessionis aliquis a fide avertitur vel retardatur, aut aliquo magno commodo spirituali privatur, de quo non potest aliter pro loco et tempore provideri. Vide Billuart (*de Fide*, disp. 3, art. 4). Hinc igitur

Præceptum affirmativum confitendi fidem obligat per se —
1. Quando aliquis fit corporis Ecclesiæ membrum: sic fidem exterius profiteri debet adultus baptisma suscipiens. Illam æque confiteri tenetur ille qui ab apostasia vel hæresi redit ad fidem veram; nam apostatæ et hæretici extra corpus Ecclesiæ vagantur; ergo ad illud aliquo signo visibili religari debent, scilicet professione veræ fidei et submissione legitimis pastoribus, ex quibus duobus sequitur jus ad recipienda sacramenta. Attamen ob incommoda quandoque sufficere potest ut hæc professio fidei fiat coram quibusdam fidelibus, ut constat tum ex praxi curiæ Romanæ, quæ id interdum permisit; tum ex Bened. XIV declarante sufficere, ut quis apostata apud Turcas degens profiteatur fidem coram cæteris captivis, et absterneat ab omni actu infidelitatis (*De syn.*, lib. 13, c. 20, n. 18).

2. Aliquando in decursu vitæ, nempe quando fides, religio, Christus publice impugnantur, et possunt impugnantes retundi; quando hæc professio est moraliter necessaria, ut quis seipsum vel alios in discrimine fidei positos, erigat et confirmet, vel etiam errantes ad fidem convertat.

3. Publice interrogatus ab auctoritate publica in odium fidei, tenetur profiteri fidem; quod prob. — 1. *Script.* Nam (*Matth.*, x, 17) Christus vult ut illi qui traduntur in conciliis et synagogis, de ipso testimonium reddant coram præsidibus et regibus. — 2. *Traditione*, seu ex martyrum agendi ratione et Patrum testimonio, necnon ex damnatione sequentis propositionis ab Innoc. XI: « Si a potestate publica quis interrogetur, fidem ingenue confiteri, ut Deo et fidei gloriosum consulo; tacere ut peccaminosum per se non damno. » — 3. *Ratione*; tum quia illa circumstantia est tam solemnis, ut honor Dei publicam confessionem expostulet; tum quia in illa circumstantia solemni silentium circa fidem servatum ut contemptus fidei merito haberetur et in ruinam fidelium vergeret; ergo. —

Dicitur : « *Publice interrogatus*; » nam minus certa esset assertio, si magistratus privatim interrogaret. Communiter tamen docent eum teneri. Non taceret enim, nisi ut iudex crederet se non habere fidem aut fidem non esse veram; quæ duo graviter honori Dei adversantur. Insuper iudex ex æstimatione communi habet apparentem postestatem. — Dicitur : « *In odium fidei*; » si enim interrogatio fieret, v. g., ad obtinendum tributum, non daretur directa obligatio profitendi fidem; sed in praxi difficillime vitaretur fidei confessio; nam tacens ordinarie haberetur ut non christianus, ac proinde adesset denegatio fidei.

Interrogatus vero a privato, ordinarie et per se non tenetur ad confitendam fidem, præsertim cum hæc, aut similis responsio : quid ad te? imo et ipsum silentium sit tacita confessio fidei. Aliquando tamen ob speciales circumstantias potest existere confitendi fidem præceptum.

121. Quæritur 2. *Utrum liceat fidem occultare?*

Sensus quæstionis est an, occurrente morali occasione fidem manifestandi, quin tamen ex se urgeat obligatio confessionis formalis, possit Christianus fidem suam dissimulare, triplici modo sequenti, nempe : — 1. Abstinendo ab omni actu publico religionis; — 2. Utendo verbis, actionibus aut rebus ambiguis; — 3. Transgrediendo leges ecclesiasticas.

Quod porro attinet ad occultationem fidei *primo* modo intellectam, tenendum est eam licere, quoties ex manifestatione fidei grave secuturum est malum, seu quando gravis datur ratio illam omittendi. — Ratio est, tum quia, ex hypothesi, non urget præceptum confessionis formalis, cum in causa non sit honor Deo debitus, nec utilitas proximo impendenda; tum quia occasio moralis fidem manifestandi, de qua agitur, provenire tantum potest ex virtute religionis, cujus præceptum affirmativum non obligat semper ac pro semper, nec etiam cum tanto incommodo; a fortiori, si non detur præceptum grave, sed tantum sub levi, aut mera convenientia. — Hinc a peccato immunes sunt qui transeuntes per regionem, in qua dominantur infideles aut hæretici, abstinent ab omni actu publico religionis catholicæ, si malum grave ipsis immineat. Imo ita se gerere tenerentur, si ipsa religio ac fides detrimen-

tum inde esset acceptura; si latentes inter hæreticos plus boni facerent.

Secundus occultandæ fidei modus, quo nempe usurpantur verba, actiones vel res ambiguæ et æquivocæ, id est, quæ sive ex se, sive ex circumstantiis, præter significationem falsæ religionis, alium scopum et aliam significationem præ se ferunt; hic, inquam, modus licitus est, etsi plures prævideantur decipiendi, si gravius timeatur malum, seu gravior ita agendi subsit ratio. Ratio est, — tum quia, ex hypothesi, ut jam diximus, non urget præceptum fidei formaliter confitendæ; præceptum autem fidei virtualiter confitendæ, si adsit, non obligat cum tanto incommodo; — tum quia media adhibita ex se propter indifferentem significationem mala non sunt; — tum quia demum error audientium vel spectantium permitti potest, cum ex præcipiti eorum judicio proveniat, et aliunde graviolem habeat agens rationem illum permittendi ex malo vitando vel ex bono obtinendo desumptam.

Hinc licitum est, urgente morte, recipere baptismum aut sacramentum Pœnitentiæ a sacerdotibus hæreticis, si desint catholici, dummodo non adsit scandalum proprium vel alienum, nec urgeat præceptum confitendi fidem: sacramenta enim non sunt instituta ad cultum falsæ sectæ, sed nostræ religionis, et ideo in hoc non communicamus eis in ritibus suæ sectæ. Idem dicendum videtur sub iisdem conditionibus de Extrema Unctione et etiam Eucharistia, si Pœnitentiæ sacramentum recipi non posset et dubium esset de perfectione contritionis extra sacramentum. Non illicitum foret etiam indui vestibus ad peragendos ritus infidelium aut hæreticorum destinatis, ad se protegendum contra pluviam; talium enim vestimentorum usus in hac circumstantia mere materialis esset. Cæterum huc recurrunt quæ supra diximus ubi de simulatione falsæ fidei.

Tertius modus occultandæ fidei per transgressionem legum ecclesiasticarum ad alterutrum e præcedentibus refertur. Vel enim agitur de legis præcipientis omissione, v. g., auditionis Missæ, recitationis breviarii; vel agitur de legis prohibentis positiva violatione, v. g., abstinentiæ servandæ. — In priori

casu, idem dicendum est ac de occultatione negativa fidei per omissionem actus religiosi publici, et quidem eo vel magis quod Ecclesia non vult obligare, ubi datur grave incommodum. — Si posterius, nisi hujus legis transgressio, esus scilicet carnum diebus prohibitis, præcipiatur in odium religionis vel tanquam signum apostasiæ, quo in casu caderet sub ipsum præceptum religionis aut fidei stricte obligans, fidem positive occultare licet infringendo legem, si adsit necessitas seu gravis incommodi causa. Ratio est, tum quia in hoc casu non obligat lex ecclesiastica; tum quia hujus violatio non arguit transgressorem fide carere, cum multi catholici carnes edant diebus vetitis, sive licite ob legitimam causam, sive illicite ex gula; tum quia demum scandalum inde exoriturum cum tanto incommodo non est præcavendum, cum voluntarium non sit et præsentium malitiæ imputabile. Hinc catholicus per regionem hæreticorum iter agens carnes vetitas edere potest, ad declinandam gravem vexationem, convicia, ludibria et cætera istiusmodi.

Quæ diximus de legibus ecclesiasticis, a fortiori dicenda sunt de lege humana, qua tyrannus præscriberet Christianis, ut gestarent signum quo dignosci et suppliciis adigi possent; lex enim illa injusta est; nec vim habet interrogationis, sed tantum præscribit modum profitendi fidem potestatem principis excedentem. Sed secus esset, si ageretur de signo ex lege vel consuetudine recepto ad distinguendos fideles, et ediceret princeps deponentes hoc signum habendos esse inter infideles, quia tunc depositio significationem haberet apostasiæ et idolatriæ.

122. Scholium. *De principum catholicorum erga fidem officiis.* — Præter obligationem credendi ac fidem profitendi, quæ principibus catholicis, ut privati sunt, eodem jure incumbit ac cæteris fidelibus, alia sunt eorum quoad fidem officia, quatenus principes sunt et præsumt societati civili. Hæc quidem exposuimus in Tractatu *De vera Religione* (n. 42), necnon in Tractatu *De vera Ecclesia* (n. 32 et seq.); sed ea tamen sub uno conspectu hic exhibere abs re non erit. — Tenendum est ergo 1. principem catholicum fidem catholicam in obeundo

supremo regimine haud profiteri non posse, ac proinde instituta, leges et mores regni ita ab ipso componenda esse, ut nedum fidei veræ adversentur, ei contra faveant. — Tenendum est 2. ipsius officium esse et munus, ut Ecclesiæ obsequium et auxilium præstet tum in promovenda et propaganda, tum in tuenda ac propugnanda vera fide. Ideo requiritur ut quæ Ecclesia ad hos fines statuit et decernit, ea princeps auctoritate sua sanciat ac muniat; ut ea quæ sunt noxia fidei, avertere satagat; ut subditos in exercitio veræ religionis protegat; ut fidei hostes domesticos et externos debellare studeat, hæreticos proinde ab Ecclesia damnatos retundat et puniat, infideles vero coerceat seu potius aptis remediis ad fidem conetur adducere. — Tenendum est itaque 3. libertatem conscientiæ nunquam in se probari legitimeque introduci posse a principe catholico, cum talis libertas implicet libertatem erroris.

At vero in praxi fieri potest, ut ob numerum potestatemque succrescentem et quandoque prævalentem hæreticorum et infidelium, ob opiniones in vulgus sparsas cæteraque multa incommoda, hæc sua officia princeps catholicus adimplere nequeat, et indifferentiam politicam in materia fidei et religionis cogatur observare. Scilicet fieri potest, ut in his adjunctis fidem catholicam publice non profiteatur in constitutione, regimine et legibus, ei exclusive non faveat, imo æqualem protectionem cuique religioni tribuat; sed tamen abstrahere nequit a iuribus veræ fidei, nec ea violare et Ecclesiæ magisterium ac regimen impedire. Unde etiam libertas conscientiæ, quam concedit, mera esse debet tolerantia relativa, seu attemperata circumstantiarum exigentiis; ac propterea, ubi agitur de ritibus infidelium legi naturali adversantibus, qualis est idololatria et ea quæ comitantur cultum idolorum, permissive se habere non potest princeps sine gravissima causa.

Quæ quidem agendi ratio ipsius Ecclesiæ praxi fulcitur: hæc enim « hæreticorum et paganorum ritus, ait S. Thomas (2. 2, q. 10, a. 11), aliquando toleravit, quando erat magna infidelium multitudo »; sed ubi pauciores infideles facti sunt, impuros eorum ritus e medio sustulit, et contra primum irrepen-
tes hæreses multa sancivit quibus detegerentur aut debel-

larentur. Utinam semper ea qua par est cura et vigilantia, hæc media adhibita fuissent! Tot provincias ac regna a fide vera abducta non lugeret Ecclesia. Illi quidem crimini vertunt impii, quod erexerit tribunal Inquisitionis; sed immerito prorsus, cum nulla sit societas quæ se tueri non possit contra rebelles ac perduelles, quæque crimina ordini præsertim publico adversa latis legibus juridice inquirere ac punire dubitet, Accusationes autem quas movent contra præfatum tribunal, jamdudum refellerunt auctores qui de jure canonico vel historia ecclesiastica scripserunt (Cfr. *Encycl. LEONIS XIII Immortale Dei*, 1 nov. 1885).

CAPUT III.

DE VITIIS ET PECCATIS FIDEI OPPOSITIS.

123. Duplex est specie peccatum contra fidem : infidelitas nempe et hæresis, cui adjungitur apostasia. Hinc triplex paragraphus.

§ I. De infidelitate.

124. — I. De notione infidelitatis. Infidelitas in genere est *veræ fidei carentia*. Infidelitas, prout hic sumitur, est fidei carentia in eis qui fidem non habuerunt. Porro hæc carentia triplici modo esse potest, juxta dispositiones infidelis; vel enim illi infideli fides nunquam fuit proposita, aut insufficienter tantum, et illius infidelitas est *negativa*; vel iste infidelis fuit negligens in inquirenda veritate, cui tamen nunquam positive dissensit, et est infidelitas *privativa*; vel demum fidei sufficienter propositæ assensum denegavit, et datur infidelitas *positiva*.

125. — II. De malitia infidelitatis. 1. Infidelitas *negativa* non est peccatum. — **PROB. 1.** *Damnatione* hujus propositionis Baii, n. 68 : « Infidelitas pure negativa in iis, quibus Christus non est prædicatus, peccatum est. » — 2. *Auctoritate* omnium theologorum. — 3. *Rat. th.* Illa enim infidelitas peccatum non est, uæ nullo modo imputabilis est.

2. Infidelitas *positiva* est gravissimum peccatum, tum erga Deum, cui sufficienter revelanti et proponenti veritatem denegetur fides; tum erga seipsum, ob damnationem æternam, cui infidelis sine ratione sese exponit.

RESP. 3. Infidelitas *privativa* est pariter et ob easdem rationes gravissimum peccatum, licet minus sit Deo injuriosa quam infidelitas *positiva*.

126. — III. De communione cum infidelibus. 1. In rebus *civilibus* aut *politicis*, secluso perversionis et scandali periculo, in omnibus officiis, quæ jure naturali permittuntur, licet cum infidelibus communicare; quod ipse B. Paulus agnovit, dicens (I *Cor.*, x, 27): « Si quis vocat vos infidelium, » et vultis ire, omne, quod vobis apponitur, manducate. »

Jure canonico (caus. 28, q. 1, c. 13 et 14, et Decret. l. 5, tit. 6, *de Judæis*, c. 13) statutum est quod non liceret, ob Judæorum erga Christum perfidiam, erga Ecclesiam invidiam et ob subversionis periculum, — cum eis habitare; — conviviis eorum interesse vel eos invitare; — in communi balneo lavari, — eos ut medicos adhibere; — medicinas ab eis datas accipere; — filios eorum in domibus ipsorum enutrire, seu munia nutricis exercere; — iis famulari; — eisdem servitute subjici, — eos in publicis officiis inter christianos constituere; — eorum azymis vesci. Si autem non sit periculum perversionis, scandali aut nimix familiaritatis cum Judæis, hæc sæpe excusantur a mortali et aliquando ab omni peccato. Ita DD. Bouvier, pro se appellans S. Lig. (lib. 2, n. 18) dicentem hanc doctrinam esse communem.

2. Si agatur de infidelibus admittendis participationi rituum sacrorum, certum est illis non esse ministranda sacramenta. — Probabilius tamen dicunt auctores illicitum non esse cum infidelibus communicare per quædam sacramentalia, v. g., eis dare aquam benedictam, eos admittere ad orandum ritu catholico. — Imo quidam dubitant an non liceat eos tolerare in Ecclesia, dum celebratur Missa, post offertorium. Et revera si turmis se immisceant, non videntur arcendi, quia, inquit de Lugo, communiter fructus speratur. Ita rursus DD. Bouvier, et videtur praxis communis.

3. Si agatur de participatione cultui infidelium, hæc dicenda sunt : — 1. Omnes communicandi modi qui involvunt veram et realem participationem cultui falso, vel ejus approbationem, sunt intrinsece mali. Illud manifestum est, cum cultus falsus sit intrinsece malus. — 2. Omnes communicandi modi, qui non involvunt participationem cultui falso, nec ejus approbationem, possunt esse liciti, quando adsunt rationes coope-randi proportionatæ ad influxus gradum, dummodo ista coo-peratio non reddat merito fidem agentis suspectam, nec exigatur in odium vel in contemptum religionis. Hæc assertio facile eruitur ex his quæ hucusque dicta fuerunt.

127. — IV. De cooperatione ritibus infidelium. 1. Non licet christianis operam dare in ædificandis, instaurandis, vel verrendis templis infidelium, eorum altaribus ornandis aut mundandis, agere officium æditui vel sacristæ; pariter nunquam licet pulsare instrumenta musicæ, campanas in templis, vel extra templa occasione festi, metros canere, aut concinendos componere, vel artem musicalem alio modo exercere; nam hi plerique actus sunt ex natura sua religiosi, saltem aliquo modo, si fiant ad verum Dei cultum, ut conveniunt omnes; sunt enim pars cultus divini et proinde suo modo religiosi: porro, si res ita sit, pariter dici debent ex natura sua superstitiosi, si ordinentur ad falsum cultum. Insuper continent tacitam approbationem falsi cultus. Unde prohibiti fuerunt illi actus decreti S. Cong., an. 1626 et 1669, ut videre est apud P. Antoine.

Sed quæstio est an hæc omnia sint intrinsece mala, ita ut nunquam licita fiant. Affirmant non pauci, et nituntur auctoritate S. Cong. dicentis, an. 1626, illa « nullo modo licere christianis, nec ulla causa aut motivo posse permitti aut tolerari. » Et vero hæ actiones, inquit, sunt intrinsece malæ quæ sunt pars cultus superstitiosi: atqui tales videntur esse prædictæ actiones; ergo. — Plures alii negant has actiones esse intrinsece malas; quod quidem probant sive praxi in Hibernia et apud Turcas recepta, ubi opifices catholici adhibentur ad ædificanda vel restauranda hæreticorum templa, tacentibus episcopis; sive ratione, cum elementum earum, constituti-

vum non sit ex se malum, et non eis adjungantur necessario circumstantiæ malæ, quæ illicitam cooperationem redderent : odinatio nempe operis ad cultum falsum ex parte agentis, velodinum aut contemptus religionis ex parte persecutorum.

RESP. 2. Quoad venditionem eorum quæ adhibentur ad falsum cultum, ut thuris, cerei, etc., eadem adest inter auctores disputatio. Alii censent eorum venditionem nunquam evadere licitam propter relationem proximam quam cognoscuntur habere cum falso cultu. Ita Bened. XIV. — Alii volunt illud esse quandoque licitum ob urgentissimas rationes, uti modo dictum est (S. Lig., lib 2, n. 72).

RESP. 3. Ab omni culpa immunes sunt, catholici qui coguntur ab infidelibus solvere tributum ad reficienda eorum templa ; hoc enim tributo ab injusta sese liberant vexatione.

RESP. 4. Ab omni culpa pariter immunes sunt, qui ratione officii sui assistunt exercentibus falsum cultum, modo tamen eorum præsentia sit materialis tantum et nullatenus approbativa, nec interne, nec externe. Sic Elizæus permisit Naaman ut iret cum rege in templo, et indulsit ei ut curvaret se, quando rex genuflecteret (IV Reg., v, 18). — Quoad magistratus distinguendum est : vel eorum præsentia ordinatur ad auctoritatem conciliandam cultui falso, vel tantum ab politiam exercendam. Si prius, non est licita ; bene vero si posterius, ut ex positis principiis facile concluditur.

§ II. De hæresi.

128. — I. De notione hæresis. Hæresis definitur *error pertinax contra veritatem fidei catholicæ, in baptizato qui profitetur religionem christianam.*

1. *Error.* Ex parte intellectus requiritur ut sit iudicium, quo vera affirmetur vel credatur propositio veritati catholicæ repugnans. — Hinc 1. Qui ex levitate, metu, aut alia de causa, quasdam assertiones hæreticas externe profitetur, quibus mente non adhæret, peccat contra fidem, potest haberi ut hæreticus in foro externo, sed non est formaliter hæreticus. — Hinc 2. Qui anceps est ac dubiis agitatus

circa aliquem fidei articulum, potest quidem peccare mortaliter, sed non est proprie hæreticus, quia non profert iudicium hæreticum. Si autem positive iudicaret aliquod dogma esse dubium, foret hæresis, quia scienter contradiceretur Ecclesiæ definienti aliquam propositionem tanquam revelatam.

2. *Pertinax*, id est, voluntaria negatio alicujus doctrinæ sufficienter propositæ et ut talis agnitæ. Ita omnes. Unde S. Aug. aiebat : « Errare potero, hæreticus non ero. » — Hinc 1. Ad pertinaciam non requiritur monitio pluries repetita, sed sufficit resistentia vera, licet brevissima, veritati satis propositæ et cognitæ. — Hinc 2. Non est pertinax qui veritatem definitam negat ex ignorantia vincibili, aut etiam crassa, modo sit ita dispositus ut assensum præberet, si eam nosceret revelatam et ab Ecclesia propositam; datur quidem peccatum grave ob ignorantiam, sed deest pertinacia. Si autem ignorantia esset affectata, major adesset difficultas; attamen si in ea reperiretur mentis dispositio, ut veritati certo revelatæ et ab Ecclesia propositæ resistere nollet, non videretur qua ratione foret pertinax; quamvis enim quidquid est in se faciat ut veritas ea illi non proponatur, reipsa obediret Ecclesiæ, facta propositione. — Unde concludi potest hos impios qui in viis publicis, vel in cœtibus, negant veritates revelatas, v. g., providentiam, inferni æternitatem, sæpe non habendos esse ut hæreticos; tum quia ordinarie ex ignorantia agunt; tum quia quandoque sunt veri apostatæ, qui non unam veritatem revelatam, sed totam revelationem negant.

3. *Contra veritatem fidei catholicæ*, id est, contra veritatem a Deo revelatam et ab Ecclesia propositam. Ita omnes. — Hinc 1. Non sufficit ut aliqua propositio sit ab Ecclesia damnata, sed requiritur ut damnetur tanquam hæretica. — Hinc 2. Non satis est ut aliqua assertio existimetur hæretica, sed necesse est ut realiter hæretica sit; aliter existeret hæresis affectiva, seu in affectione, non autem effectiva, seu in effectu.

4. *In baptizato qui profitetur religionem christianam*. In hoc differt hæresis a judaismo, paganismo et rationalismo; differt

etiam ab apostasia, quia apostata non amplius censetur christianus.

129. — II. De malitia hæresis. Peccatum hæresis est gravissimum. Hoc enim peccato denegatur assensus Deo revelanti et sufficienter proponenti aliquam propositionem per Ecclesiam suam. Porro istiusmodi peccatum est sane Deo valde injuriosum; ergo. — Insuper hæreseos peccato destruitur virtus fidei, quæ est donum eximium et supernaturale; ergo. — Constat demum pœnis spiritualibus contra hæreticos latis; pœnæ enim gravissimæ supponunt peccatum enorme; porro pœnæ spirituales contra hæreticos latæ sunt gravissimæ: *excommunicatio* nempe *major* ipso facto incurrenda ab hæresiarchis et ab hæreseos fautoribus, ac defensoribus; *privatio sepulturæ ecclesiasticæ*; *irregularitas*; *inhabilitas* ad officia et beneficia ecclesiastica.

Cum Ecclesia de internis non judicet, peccatum hæreseos non subiacet ecclesiasticis pœnis, nisi externe prodeat. Dicitur *externe*, non autem *publice*, quia eo ipso quod error externe manifestatur, in Ecclesiæ iudicium incidit, quamvis forsitan desint probationes; unde qui ore et corde profert hæresim, licet in deserto loco ac in silentio noctis, vere incurrit pœnas ecclesiasticas quæ ipso facto feruntur.

130. — III. De communicatione cum hæreticis. In memoriam revocanda sunt ea quæ supra diximus, n° 126, circa participationem cum infidelibus in rebus religiosis; hæc quippe præsentī materiæ multum inservire possunt. Sequentia solum expendemus.

1. *Quoad assistentiam officiis hæreticorum.* Vel ista assistentia est activa, ita ut sit vera participatio cultui hæretico, et in hoc casu non licet, ex probatis: vel illa præsentia est mere passiva, et tunc si desit omne scandalum omnisque tacita approbatio hujus falsi cultus, si dentur insuper sufficientes rationes, hæc assistentia erit licita. At mera curiositas non sufficit, ut evidens est.

2. *Quoad funus hæretici comitandum.* Si hæc præsentia determinetur ad honorem mere civilem pro defuncto, si insuper nullum sit scandalum, nec hæc assistentia haberi possit ut

approbatio tacita falsi cultus, jam nihil est quod eam reddat illicitam. Secus pronuntiandum esset in casu opposito. Quandoque præter funus dantur cæremoniæ a ministro hæretico factæ, v. g., concio : tunc ratiocinandum est sicut in præcedenti casu, ubi de assistentia officiis hæreticorum. Quod autem dicitur de exsequiis hæretici, pari ratione de illius nuptiis dici debet.

3. *Quoad munus patrini in hæreticorum baptismo exercendum*, patet negativam esse responsionem, si patrini promittant infantis educationem juxta sectæ hæreticæ principia. Si autem talis promissio non fiat, controverti posse existimarunt plures, nec una fuit sententia auctorum ; sed quæstionem solvit sacra Congregatio S. O., quæ (10 maii 1770) expresse et districte prohibuit catholicis munus patrini in hæreticorum baptismo.

131. — IV. De lectione librorum hæreticorum. 1. *Ex jure naturali.* Lectio pravorum librorum prohibetur, quando fieri nequit sine scandalo, vel sine periculo subversionis propriæ. Patet responsio. Si autem quærat quandonam adsit peccatum mortale in lectione librorum pravorum, seu quænam sit materia gravis, respondetur : ratione *scandali*, sedulo attendendum est ad scandali gravitatem, quæ ex solis circumstantiis dijudicari debet ; ratione *periculi subversionis propriæ*, consideretur probabilitas subversionis ; peccatum erit majus aut minus, prout hæc probabilitas, erit major vel minor ; unde si nulla esset probabilitas, nullum daretur peccatum, nisi forsan peccatum vanæ curiositatis. At notandum quod, ut existat probabile subversionis periculum, sufficit quandoque lectio paucarum linearum, si sint valde nocivæ, sicut ad mortem procurandam sufficit acris veneni minima quantitas.

2. *Ex jure positivo.* — 1. Certum et indubium est SS. Pontifices posse quorundam librorum lectionem prohibere in tota Ecclesia, et eorum mandatis obtemperandum esse. Hac de causa ediderunt *Indicem* generalem librorum quos legere non licet ; hujus Indicis regulæ et præscripta sedulo observentur. Pius IX, in Bulla *Apostolicæ Sedis*, 12 oct. 1869, sub excommunicationis pœna latæ sententiæ *speciali modo* S. Pontifici reservatæ, prohibuit quoque lectionem, retentionem, impressionem, defen-

sionem librorum ab hæreticis de hæresi conscriptorum, necnon librorum proscriptorum nominatim per litteras Apostolicas. Quousque extendatur prohibitio pontificia, in juris canonici cursu expenditur ex professo : ad illum igitur remittimus. — Quæri tamen solet quænam sit in hac lectione materia gravis, et valde scinduntur auctores : alii tres aut quatuor lineas tantum requirunt; alii paginam integram, præsertim si non sit grandior; alii cum S. Lig. (lib. 7, n. 284) dicunt quod si locus qui legitur sit potissimum de materia indifferenti, et nullus sit error in eo, non adest peccatum mortale, etiamsi legatur pagina integra. — 2. Unusquisque episcopus potest etiam in sua diœcesi aliquorum librorum lectionem prohibere; et ideo huic *Indici* particulari sedulo standum est.

132. — V. De disputatione cum hæreticis. Disputatio est publica vel privata. — *Publica* est ea quæ fit palam, indictis die, hora, testibus seu controversiæ iudiciis. — *Privata* est ea quæ fit secreto, quasi per accidens et paucis præsentibus personis.

Jamvero *jure naturali*. — 1. disputare non licet cuilibet indocto, ut patet; nam hæc disputatio acatholicos in errorem firmaret, catholicis dubitationem injiceret, res sacras contemptui exponeret, et ipsum disputantem subversionis periculo objiceret. — 2. Non licet pariter disputare coram catholicis indoctis et simplicioribus; quia imminet periculum, ne illi, auditis acatholicorum argumentis, in fide vacillent; nam facile vim objectionum percipere solent, et raro ac difficile solutionem. — 3. Ordinarie, aut saltem sæpe sæpius, inutiles sunt hujusmodi disputationes, imo haud raro sunt nocivæ; unde illud Apostoli (II *Tim.*, II, 14) : « *Noli contendere verbis; ad nihil enim utile est, nisi ad » subversionem audientium.* » — 4. Sunt interdum præscriptæ, quando scilicet impii ac nefarii homines impetunt fideles objectionibus, quas refellere facile est.

Jure canonico, — 1. laicis etiam doctis est prohibita disputatio (c. 2, § 1, de *Hæret.* in 6) : « Inhibemus ne cuicumque laicæ personæ liceat publice vel privatim de fide catholica disputare. Qui vero contra fecerit, excommunicationis (ferendæ sententiæ) laqueo innodetur. » Hæc prohibitio tamen locum

non habet in casu necessitatis, si laicus sit doctus, et si quis hæreticus fideles perverteret, nec adessent clerici docti qui fidem tuerentur. Dicitur etiam, inquit P. Antoine, hanc prohibitionem in locis, ubi hæretici grassantur, per contrariam consuetudinem fuisse abrogatam, scientibus et non contradicentibus prælatis. — 2. Clericis non est prohibita disputatio *privata*, si felix speretur exitus; sed vera et proprie dicta disputatio est ordinarie vitanda, eo quod ordinarie hujusmodi disceptationes sint inutiles et quandoque nocivæ. — 3. *Publicæ* autem disputationes sacerdotibus interdictæ sunt sine venia S. Pontificis, quia plerumque vel ob loquacitatem, vel audaciam, aut circumstantias populi acclamantis, veritas falsitate prævalente opprimitur; ita Cong. Concilii (8 mart. 1625). Posset tamen Episcopus, urgente necessitate, veniam concedere. Vide P. Ant.

§ III. De apostasia.

133. — I. De notione apostasiæ. Apostasia, vox etymologice græca, ἀπο et ἵσταμαι, idem sonat ac *post stare*. Apostasia autem a fide, de qua hic agitur, definiri potest: *Totalis recessus a fide christiana per baptismum recepta*. Differt igitur ab hæresi in eo quod rejiciat totam fidem, dum hæresis unam aut plures tantum veritates rejiciat. — Dicitur etiam simpliciter *recessus*, eo quod ad apostasiæ crimen, ut ait card. Soglia, non requiritur ad aliam religionem transitus; sed satis est christianam deseruisse, ideoque parvi interest utrum apostata ad judaismum, paganismum, islamismum abierit, an in deismum, atheismum vel indifferentiam prolapsus fuerit. — Apostasia denique supponit baptismum; nam, etsi catechumenus fidem mente conceperit eamque manifestaverit, non tamen censetur eam publice professus coram Ecclesia, nisi baptismum receperit, qui est sacramentum fidei, tum quoad authenticam ejus professionem, tum quoad infusionem habitus fidei in animam. Unde catechumenus fidem deserens coram Deo est quidem apostata *secundum quid*, non vero coram Ecclesia et simpliciter; nondum enim dederat Christo nomen, nec ideo fidem publice professam rituque sacramentali chris-

tianæ initiationis susceptam deserit; nec proinde dicendus est veri nominis apostata.

Duplex distingui potest apostasia, formalis scilicet et virtualis seu interpretativa. Apostasia *formalis* ea est, qua recessus totalis a fide conceptis verbis, æquivalentibusve signis aut factis, vel professis erroribus aperte significatur. Apostasia vero *virtualis* seu *interpretativa* eorum est, qui christianum nomen retinentes ita se gerunt, ut implicite significant se animum omnino alienum a fide christiana revera habere.

Hinc — 1. Ut apostatæ formales habendi sunt non solum ii, qui, relicta religione christiana, ad aliam falsam religionem transeunt, sed etiam illi, qui, rejecta omni revelatione supernaturali, rationalismum revelationis forma vel nomine christiano contextum, naturalismum purum seu deismum, pantheismum qualemcumque, atheismum formalem, aut demum sceptissimum absolutum vel indifferentismum profitentur; quibus adjungendi sunt qui *spiritismo* addicti sunt.

Hinc — 2. Ut apostatæ virtuales seu interpretativi habendi sunt quotquot specie tenus catholici destinata malitia plaudunt incredulorum conviciis adversus Ecclesiam, eamque lacerant omni quo possunt modo, ut eam contemptibilem efficiant; — qui Romano Pontifici, cœtui episcopali, sacerdotibus, religiosis, non ex quadam animi levitate, sed ex corde, publice insultant tanquam ministris Ecclesiæ Christi, quam invisam habent et execrantur, nec verentur dieteriis impios ausus adjungere; — qui in theatris seu scenicis ludis exhibent irrisioni et despectui tum res sacras, tum sacra ministeria sacrosque ministros; — qui leges proponunt aut efficaciter promovent religionis bono adversas atque eversivas dogmatum et jurium fundamentalium Ecclesiæ, necnon prædicationi evangelicæ obstant; — qui demum leges ecclesiasticas, ex quadam ostentatione publica, ad ostendendum suum contemptum, infringunt, et pontificias constitutiones actaque solemnia S. Pontificis ad suam trutinam revocant, expendunt et damnant, perinde ac si ipsi constituti fuissent judices. Hi enim et similes satis manifestant se omnino alienos esse a vera fide, nec aliam inter-

pretationem jure sibi vindicat eorum dicendi et agendi ratio.

134. — II. De malitia apostasiæ. — 1. Indubium omnino est apostasiam esse gravissimum peccatum : huc enim recurrunt quæ supra diximus de infidelitate et hæresi ; unde jure apostata iisdem plectitur pœnis ac hæreticus.

Quantam autem præ cæteris peccatis gravitatem habeat apostasia, ex eo deducitur quod hominem maxime ac veluti radicaliter avertit a Deo, et sic lugendos omnino producat effectus ; sublata quippe fide, nihil remanet in homine quod possit esse utile ad salutem, statimque apparet inordinatio in omnibus animæ motibus (S. Thomas, 2. 2, q. 10, art. 3, et q. 12, art. 1, ad 2).

2. Apostasia non videtur speciem peccati propriam contra fidem constituere. Juxta plures enim ad paganismum vel judaismum refertur ; est quippe veri nominis infidelitas, nec nisi circumstantiam addit aggravantem infidelitati. Juxta alios vero non distinguitur ab hæresi nisi secundum magis aut minus, quia apostata deserit totam fidem quam professus est objective sumptam, hæreticus partem tantum. Sed quidquid sit, statum, hodie præsertim, diversum constituit, de quo doctrina moralis diversa esse debet, ut constabit statim ex dicendis.

135. — III. De judicandis variis malitiæ gradibus in apostasia. Non agitur de animi dispositione subjectiva, quæ soli Deo patet ; sed de objectiva, quæ exterius manifestatur, tum ex natura erroris qui fidei opponitur, tum ex variis circumstantiarum adjunctis.

Porro, ratione errorum quos amplectuntur, apostatæ hodierni in varias classes distinguuntur, prout magis vel minus hi errores fidei contrariantur. Quod spectat quidem ad apostatas virtuales, cum systema doctrinale determinatum non opponunt veritati catholicæ, gradus malitiæ, qua eorum apostasia sub eo respectu afficitur, non facile determinatur ; sed ubi agitur de apostatis formalibus, illi certe magis culpandi sunt, quorum erroneum systema magis radicitus a fide christiana præscindit. Sub hoc igitur respectu pejores sunt, qui deismum seu purum naturalismum profitentur, quam rationalistæ mo-

derati, qui aliquam specie tenus revelationem admittunt; postea veniunt pantheistæ, athæi et sceptici.

At vero ex variis circumstantiarum adjunctis non parum augetur apostasiæ malitia. Sic apostasia individualis minore generatim laborat malitia, quam collectiva, seu eorum qui in societatem coeunt ad incredulitatem disseminandam. Ex his autem societatibus quædam sunt quæ exitiosiore fidei perniciem afferunt: quarum quidem mala indoles repetenda est ex intento fine, adhibitis mediis, præsertim vero arctissimis vinculis quibus devinciuntur earum asseclæ. Hæc indicare satis est, ut perspiciatur quam lugenda sit eorum sors, qui fallacibus verbis ac promissis decepti his impiorum cœtibus dant nomen. Quo vero efficacius hæc persuadeantur, sequentia nos subnectere juvat.

136. Scholium. *De Massonismo.* Nomine *massonismi*, juxta constitutionem *Humanum genus*, a Leone XIII, 20 apr. 1884, editam, intelligendæ sunt « variæ hominum sectæ, quæ quamquam nomine, ritu, forma, origine differentes, cum tamen communione quadam propositi summarumque sententiarum similitudine inter se contineantur, re congruunt cum secta Massonum, quæ cujusdam est instar centri unde abeunt et quo redeunt universæ. » — Illæ societates, quamvis nunc nolle videantur latere in tenebris, genus societatum clandestinarum moremque retinent; pluraque quippe in iis sunt arcanis similia, quæ non externos solum, sed gregales etiam bene multos exquisitissima diligentia celari lex est. Unde communi etiam appellatione frequenter nuncupantur *societates clandestinæ*.

Jam vero quantum afferant fidei detrimentum illæ Massonum (hoc enim obtinuit nomen, cujus ratio primumque origo incerta est) societates clandestinæ, luculenter ostendit Leo XIII in præcitata constitutione,

1. *Auctoritate Romanorum Pontificum*, qui à Clemente XII, an. 1738, usque ad præsentem ætatem sæpius declaraverunt sectam massonum contra jus et fas constitutam non minus esse Christianæ rei quam civitati perniciosam: quæ quidem rerum probavit eventus, dum ipsorum providæ paternæque

curæ nec semper nec ubique optatos habuerunt exitus, ex inconsiderata eorum levitate qui rebus publicis administrandis præerant.

2. *Sectæ massonicæ perniciosa constitutione et indole.* In ea enim multiplex inter socios discrimen et juris et officii; ordinum graduumque rata distinctio; severa disciplina. Initiales spondent, imo præcipuo sacramento jurare jubentur, nemini se ullo unquam tempore ullove modo socios, notas, doctrinas indicaturos. Sic ementita specie latebras commodum quærun; habent in lingua promptum cultioris urbanitatis studium, tenuioris plebis caritatem. Præterea qui cooptati sunt, promittant ac recipiant necesse est, ducibus ac magistris se dicto audientes futuros cum obsequio fideque maxima; nec non ad quemlibet eorum nutum significationemque paratos, imperata facturos; si secus fecerint, tum dira omnia ac mortem ipsam non recusare. Revera, si qui prodidisse disciplinam vel mandatis restitisse judicentur, supplicium de iis non raro sumitur, et audacia quidem ac dexteritate tanta, ut speculatricem ac vindicem scelerum justitiam sicarius persæpe fallat. Atqui hæc intima constitutio agendique ratio immanitas quædam est, quam rerum natura non patitur. Quapropter societatem istam cum justitia et naturali honestate pugnare ratio et veritas ipsa convincit.

3. *Doctrinis quæ apud Massones vigent;* etenim vulgo prædicant rem sacram remque civilem esse penitus distrahendas, adeoque saluberrimam religionis catholicæ virtutem a legibus et administratione reipublicæ excludunt. Tum fundamenta ipsa religionis catholicæ fando, scribendo, docendo adoriuntur; Ecclesiæ jura et munera pessumdant: libertatem ejus solerter impugnant; et Sedem Apostolicam pontificiamque potestatem prorsus tollendam esse declarant: ne multa: præcipiti cursu ad extrema delabentes in naturalismum prolabuntur, imo de Deo ipso quæstionem agitant. Unde magnam initiatis secta licentiam dat, ut alterutrum liceat suo jure defendere Deum esse, Deum nullum esse; et qui nullum esse præfracte contendunt, tam facile initiantur quam qui Deum esse opinantur quidem, sed de eo prava sentiunt, ut

pantheistæ solent: quod nihil aliud est quam divinæ naturæ veritatem tollere. Hoc autem everso fundamento, nutant cæteræ veritates, quæ, natura admonente, cognoscuntur: cunctas res libera creatoris Dei voluntate extitisse; mundum providentia regi; nullum esse animarum interitum; huic quæ in terris agitur hominum vitæ successuram alteram eamque sempiternam. Mirum proinde non est quod, his dilapsis quæ sunt tanquam naturæ principia, ad cognitionem et usum præcipua, privati publicique mores in maximum discrimen adducantur, ut perbelle ac nervose describit laudatus Pontifex. Merito igitur cum eo concludendum est præcipua Massonum dogmata tam valde non tantum a fide, sed etiam a ratione discrepare, ut nihil esse possit perversius.

Quapropter nulli curæ nullique labori parcere debent animarum pastores, ut fideles avertant ab hac impia ac pernicioiosa Massonum secta eamque penitus convellere nitantur. Ea autem de causa sedulo sæpius relegant quæ de remediis adversus eam opportune adhibendis inculcat Leo XIII, reveraque ea adhibeant. Nec reveantur plebi sibi commissæ denunciare reatum gravis culpæ et excommunicationem summo Pontifici reservatam incurrere, juxta tenorem constitutionis *Apostolicæ Sedis*, « nomen dantes sectæ massonicæ, aut carbonariæ, aut aliis ejusdem generis, quæ contra Ecclesiam vel legitimas potestates seu palam seu clandestine machinantur, nec non iisdem sectis favorem qualemcumque præstantes earumve occultos coryphæos ac duces non denuntiantes, donec denuntiaverint. » Quam quidem excommunicationem renovat Leo XIII in præcitata bulla, cujus doctrinam et fere verba exhibuimus.

Qui plura hac de re cupierit, adeat constitutiones Pontificias, et perlegat opus cui titulus: *Les Sociétés secrètes et la Société*, a N. Deschamp et Claudio Janet recens conscriptum, nec non quæ de eodem argumento scripserunt D. D. Dupanloup, de Ségur, Fava.

PARS II.

DE SPE.

137. Vocis spei variæ acceptiones. Spei nomen multiplici sensu in Sacra Scriptura accipitur, nempe : — 1. pro *rebus speratis* : « Expectantes beatam spem » (*Til.*, II, 13); — 2. pro *causa* sive *primaria*, sive *secundaria*, cui spes innititur, juxta illud (*Ps.* LX, 4) : « Quia factus es *spes mea*, turris fortitudinis; » — 3. pro *habitu et actu*, quo expectamus bonum futurum; sic quando Apostolus (*I Cor.*, XIII, 13) scribit : « Manent tria hæc : fides, *spes*, caritas, » habitum spei intelligit, dum quæ leguntur in libro Job (XIX, 27) : « Reposita est hæc » *spes mea* in sinu meo, » actum ipsum designant.

138. Spei definitio. Juxta hanc postremam acceptionem, spes in genere sumpta definitur a S. Thoma (1. 2, q. 40, a. 2) : *Motus appetitivæ virtutis consequens apprehensionem boni futuri, ardui, possibilis adipisci.* Hinc in spe quatuor ex parte objecti requiruntur conditiones, quibus ex parte actus respondent quatuor formalitates : quatenus enim tendit ad bonum, spei actus dicit formalitatem amoris; quatenus est ad bonum futurum, seu absens, dicit formalitatem desiderii; quatenus vero prosquitur bonum arduum, erectionem animi seu conatum voluntatis implicat; quatenus demum ad bonum fertur quod possit adipisci, conjunctam habet alacritatem animi cum quiete et exclusionem timoris inordinati, seu fiduciam dicit. Haud tamen æque explicitæ sunt illæ formalitates; sed amor a quo omnis appetitivæ virtutis motus incipit, sæpius includitur in desiderio ut genus in specie (Cf. Wirceburg., *de Spe*, t. 4, art. 1).

At secundum acceptionem, qua sumitur a theologis, spes est expectatio boni supernaturalis, et definitur : « *Virtus theologica, per quam certa cum fiducia ordinate expectamus*

beatitudinem supernaturalem, et media illius assequendæ, ex Dei bonitate et promissione. » Illius definitionis sensus et legitimitas ex dicendis patebunt.

Hæc porro spes, perinde ac fides, dividitur in habitualement et actualement, in formatam et informem; quæ quidem ab omnibus haud ægre intelliguntur.

139. Ordo dicendorum. Eadem fere quæstiones de spe ac de fide institui possunt; quoniam vero breviori sermone exponi solent, prætermissa divisione in duas sectiones, quam in prima parte usurpavimus, triplex habebimus caput: *primum* nempe de natura intrinseca spei; *secundum* de ejus necessitate; *tertium* de vitiis ei oppositis.

CAPUT I.

DE NATURA SPEI.

Quæ ad naturam spei pertinent, ad duo præcipua facile revocantur, ad ipsius nempe objectum et ad ejus proprietates. Inde duplex articulus.

ARTICULUS I.

De objecto spei.

Seorsim agendum est de materiali ac de formali objecto spei.

§ I. De materiali objecto spei.

140. Duplex distinguendum est materiale objectum spei; unum quidem *principale*, quod propter se speratur et ad quod cætera ordinantur; alterum *secundarium*, quod complectitur ea bona quæ ad primum ordinantur illudve consequuntur. Quo posito, sit statim sequens

141. Assertio: *Objectum spei materiale est primario æterna beatitudo, et secundario tum reliqua bona supernaturalia, tum etiam temporalia, si in ordine ad vitam æternam spectentur.*

PROB. PRIMA PARS, *materiale* scilicet *spei* objectum esse *primario æternam beatitudinem*,

1. *Scriptura Sacra*. Scribit namque Apostolus (*Rom.*, v, 2): « *Gloriamur in spe gloriæ*, » et (*Tit.*, i, 2): « *Secundum spem* » *vitæ æternæ*, quam promisit qui non mentitur Deus; » quæ quidem verba omnino aperta sunt. — Quot insuper textus, quibus affirmatur Deum possidendum habere rationem mercedis nobis promissæ, ideoque sperandæ (cf. *Genes.*, xv, 1; *Psal.* lxxii, etc.)!

2. *Auctoritate SS. Patrum* idem unanimi ore asserentium, pro quibus sit S. Augustinus in illa verba citati psalmi: « Pars » mea Deus in æternum, » dicens: « Non a Deo petitur aliud » præmium... Præmium Dei ipse Deus est; » et in *Psal.* cii: « *Erige spem tuam ad bonum bonorum omnium*. Ipse erit bonum tuum, a quo omnia in suo genere facta sunt bona. »

3. *Ratione*. Spes enim viæ et fruitio patriæ idem habent objectum, solumque distinguuntur velut via et terminus: sed fruitio est de ultimo fine et beatitudine tanquam de objecto materiali primario; ergo et spes.

SECUNDA PARS, quæ versatur circa *materiam spei secundariam*, constat etiam

1. *Scriptura Sacra*. Legitur enim (*Ps.* xc, 14): « Quoniam » in me speravit liberabo eum; » et (*Hebr.*, iv, 16): « Adeamus cum fiducia ad thronum misericordiæ, ut *miseri* » *diam consequamur*: » hæc autem sunt de bonis sive supernaturalibus, sive naturalibus, ab æterna beatitudine distinctis. Ergo.

2. *Traditione*. S. Ambrosius (lib. de *Pœnit.*) dicit: « Nemo potest agere pœnitentiam, nisi speraverit indulgentiam. » — Item concilium Trid. (sess. 6) definit unam ex dispositionibus ad justitiam esse spem veniæ: ergo remissio peccatorum continetur intra objectum materiale spei.

3. *Ratione*, nempe — tum quia ejusdem virtutis est velle finem et media necessaria; — tum quia quidquid a Deo petimus est objectum spei: sed petimus a Deo spiritualia et temporalia bona; — tum quia quidquid cadit sub meritum, præcipue de condigno, potest sperari; — tum demum quia

quod est materia divinarum promissionum, est etiam materia spei.

Dictum vero fuit in hac secunda parte assertionis : *Si in ordine ad vitam æternam spectantur*, quia, sicut veritates creatæ, quæ non ordinantur ad Deum et veritatem increatam primario creditam, nec sunt, nec dici debent objecta secundaria et materialia fidei nostræ; ita bona creata, quæ non desiderantur in ordine ad beatitudinem æternam, non sunt objecta materialia et secundaria spei.

Ex his vero merito colligitur Deum, ut est beatitudo nostra, posse quodam modo dici objectum adæquatum materiale spei, quatenus reliqua omnia ad consecutionem hujus boni referuntur (Cf. Suarez, *de Spe*, disp. 1, sect. 1, n. 7).

142. Scholium. Etsi omnes fere theologi conveniant in asserendo quod primum objectum materiale spei sit æterna beatitudo, disputatur tamen utrum hoc intelligendum sit de beatitudine formali vel objectiva. — Durandus censebat beatitudinem formalem solam pertinere ad objectum principale immediatum spei; objectivam vero, seu Deum, non esse nisi objectum mediatum. — Juxta alios, primum objectum materiale spei est sola beatitudo objectiva, connotans tamen visionem beatificam, velut conditionem nobis applicantem et conjungentem infinitam Dei bonitatem. Ita plures Thomistæ (cf. Billuart, *de Spe*, art. 2). — Multi demum asserunt spem versari circa beatitudinem tum objectivam, tum formalem, tanquam circa duas partes objecti unius integri, quæ constituunt unum finem totalem ultimum, in quem immediate fertur spes nostra. Ita post Wirceb. C. Mazzella (*de Virt. inf.*, disp. 5, a. 3). Has sententias retulisse nobis sufficiat.

§ II. De objecto formali spei.

143. Theologorum opiniones. Ad duplex genus revocari possunt, prout objectum formale simplex aut complexum admittunt. Porro qui primum docent, velut motivum spei assignant vel bonitatem Dei respectivam, qua nempe Deus nobis bonus est, ita ut motus spei determinetur intuitu proprii commodi ex ipsa Dei possessione consequentis; — vel solam virtu-

tem Dei auxiliatricem nobis præbentem media necessaria ad æternam beatitudinem consequendam ; — vel demum fidelitatem Dei in promissis.

Inter eos vero qui tenent objectum formale spei esse complexum, alii dicunt illud reponendum esse simul in triplici motivo modo assignato, nempe in bonitate Dei respectiva, prout spes includit formalitatem desiderii ; in virtute Dei auxiliatrice, prout spes dicit erectionem animi seu conatum ; in fidelitate Dei in promissis, prout spes dicit fiduciam. — Alii excludentes bonitatem Dei respectivam, duo tantum posteriora, Dei nempe omnipotentiam et misericordiam per fidelitatem obligatam, assignant. — Alii tandem putant Dei in promissis fidelitatem implicite contineri in virtute ejus auxiliatrice, ideoque ad objectum formale spei sufficere asserunt bonitatem Dei respectivam ejusque virtutem auxiliatricem.

Cum quibus sit sequens

144. Assertio : *Objectum formale spei constituendum est tum in bonitate Dei respectiva, tum in virtute ejus auxiliatrice, non autem proprie loquendo in fidelitate Dei in promissis.*

PROBATUR PRIMA PARS. — Etenim spes, cum dicat desiderium, non tantum est virtus ad voluntatem pertinens, sed et amor concupiscentiæ : atqui, dum ut virtus voluntatis pro objecto habet bonitatem, et prout virtus theologica bonitatem divinam, seu Deum, qua bonum, debet ut amor concupiscentiæ pro motivo respicere bonitatem Dei respectivam ; siquidem amor concupiscentiæ per hoc distinguitur ab amore benevolentiae ac amicitiae, seu caritate, quod ille feratur in bonum, prout amanti bonum est, non autem prout præcise bonum est in se et absolute.

Et vero idem est objectum formale desiderii quod gaudii : sed objectum formale gaudii est divina bonitas respectiva, seu Deus ut nobis per sui possessionem bonus. Ergo idem est etiam objectum spei, prout hæc actum desiderii importat. Ita Wirceburgenses (*loc. cit.*, a. 3).

Confirmat S. Thomas, quando (2. 2, q. 17, a. 7), distincto duplici amore, perfecto nempe et imperfecto, dicit : « Imperfectus amor est quo quis amat aliquid, non secundum ipsum.

sed ut illud bonum sibi ipsi proveniat, sicut homo amat rem quam concupiscit; » et paulo infra addit : « Spes pertinet ad secundum amorem. »

SECUNDA PARS, qua nempe dicitur ad objectum formale spei pertinere insuper *virtutem Dei auxiliatricem*, constat

1. *Scriptura Sacra*, quæ persæpe hoc utitur motivo ad excitandam spei erectionem; sic legitur (*Psal.* xvii, 3) : « Deus » meus adjutor meus, et sperabo in eum; » — item (*Gen.*, xv, 1) : « Noli timere, ego protector tuus, et merces tua magna » nimis; » — et (*Prov.*, xxviii) : « Turris fortitudinis nomen » Domini, ad eam confugiet justus et salvabitur. »

2. *Ratione*. Illud namque merito dicitur pertinere ad objectum formale spei, cui spes innitur tanquam medio et rationi sperandi vitam æternam aliaque ad ipsam conducentia : porro illud cui spes beatitudinis tanquam medio et rationi sperandi innitur, est divina omnipotentia ut auxilians, id est, ut præbens et offerens auxilia necessaria ad illam obtinendam. Ergo. Unde S. Thomas (q. *de spe*, a. 1) ait : « Sicut objectum formale fidei est veritas prima, ita etiam objectum formale spei est auxilium divinæ potestatis et pietatis, propter quod tendit motus spei in bona sperata, quæ sunt materiale objectum. »

TERTIA PARS, qua *excluditur ab objecto formali spei fidelitas Dei in promissis*, exinde patet quod virtus Dei auxiliatrix, uti argumentatur C. Mazzella (disp. 5, a. 2), non tantum complectitur magnitudinem divinæ potentiæ ac bonitatis, qua Deus potest et vult nos sua omnipotenti virtute adjuvare, sed etiam certam futuritionem divini auxilii ortam ex immobilitate divinarum promissionum, quæ nobis per fidem innotescunt. Nec aliter explicat S. Thomas cur spes includat fiduciam : « Nomen fiduciæ, inquit (2. 2, q. 129, a. 6), ex fide assumptum esse videtur. Ad fidem autem pertinet aliquid et alicui credere... Et ideo nomen fiduciæ (prout ad spem pertinet) hoc principaliter significare videtur, quod aliquis spem concipiat ex hoc quod credit verbis alicujus auxilium promittentis; » et (1. 2. q. 40, a. 2) : « Illud quod homo desiderat et æstimat se posse adipisci, credit se adepturum, et ex tali fide in cognitione præcedente motus sequens in appetitu *fiducia* nominatur. »

145. Corollarium. Ex his omnibus facile concluditur quomodo nascatur actus spei, scilicet : — 1. Fide apprehendimus Deum tanquam summum bonum nostrum, illumque possidere desiderantes, amoris concupiscentiæ actum elicimus : — 2. Fide pariter novimus Deum velle nos salvos fieri, nec proinde nobis denegaturum esse media ad beatitudinem consequendam necessaria; unde propter hanc auxiliatricem Dei virtutem prædictam beatitudinem mediaque ad illam obtinendam cum fiducia a Dei bonitate expectamus.

146. Scholium. Etsi actus spei principaliter innitatur in Deo, neminem tamen fugit spem Christianam fundari etiam, secundo saltem, tum in meritis Christi, quatenus nempe beatitudo æterna mediaque ad eam consequendam nobis a Deo promissa sint et conferri debeant, quia Christus sua morte ea hominibus promeruit; tum in intercessione B. Mariæ Virginis et sanctorum, ut patet ex dictis in Tractatu *de Deo Redemptore*; tum etiam in propriis meritis, sicut etiam dictum fuit in Tractatu *de Gratia*.

ARTICULUS II.

De proprietatibus spei.

Inter spei proprietates eminet certitudo, cui addi potest honestas. De utraque agendum est.

§ I. De certitudine spei.

147. Potest certitudo spei considerari vel ex parte Dei, vel ex parte nostri; nec vana est hujusmodi distinctio ad catholicam doctrinam de certitudine spei propugnandam adversus Novatores, qui volunt spem non minus certam esse ex parte nostri, quam sit ex parte Dei.

His autem prænotatis, sit sequens

148 Assertio : *Actus spei theologicæ, quantum est ex parte Dei, est summe certus ac summe firmus, seu omne dubium et omnem timorem excludens; quantum vero ex parte nostri, nec est summe certus, nec omnem timorem excludit.*

PRIMA PARS ASSERTIONIS, quæ attinet ad certitudinem spei *ex parte Dei*, constat

1. *Scriptura Sacra*, in qua multa videre est certitudinem spei ejusque firmitatem clare affirmantia; sic de prima dicitur: « Qui sustinent te, non confundentur » (*Psal.* xxiv, 3); « Scitote, quia nullus speravit in Domino, et confusus est » (*Eccli.*, ii, 11). « Scio cui credidi, et certus sum quia potens est » depositum meum servare » (*II Tim.*, i, 12). — De firmitate vero: « Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion, non commovebitur in æternum » (*Ps.* cxxiv, 1).

2. *Auctoritate Conc. Trid.*, dicentis (sess. 6, c. 13): « In divino auxilio firmissimam spem collocare et reponere omnes debent. »

3. *Ratione*, hoc est, tum quia actus spei theologicæ dirigitur ab actu intellectus summe certo atque infallibili, scilicet, ab actu fidei divinæ, quo sperans credit Deum absolute quidem collaturum auxilia sufficientia, et conditionate beatitudinem; et sub hoc respectu actus spei est *summe certus*; — tum quia motivum, cui innititur, Dei nempe virtus auxiliatrix, est indefectibile, et exinde spei actus habet quod omnem prorsus timorem excludat.

SECUNDA PARS, quæ versatur circa *incertitudinem spei ex parte nostra*, constat etiam

1. *Scriptura Sacra*. Legitur enim (*Eccles.*, ix, 2): « Nescit » homo utrum amore an odio dignus sit; » item (*I Cor.*, x, 12): « Qui se existimat stare, videat ne cadat; » et (*Phil.*, ii, 12): « Cum metu et tremore vestram salutem operamini; » quæ quidem dici non possent, si ex parte nostra spes de æterna beatitudine absoluta certitudine polleret. Ergo.

2. *Auctoritate Conc. Trid.*, quod (sess. 6, c. 12) hæc habet: « Nemo, quandiu in hac mortalitate vivitur, de arcano divinæ prædestinationis mysterio usque adeo præsumere debet, ut certo statuatur se omnino esse in numero prædestinatorum... Nam, nisi ex speciali revelatione, sciri non potest, quos Deus sibi elegerit » (Vide etiam can. 16).

3. *Ratione*. Illud enim non est absolute certum, quod pendet a conditione fallibili et defectibili; atqui talis est spes, quantum

ex parte nostri, prout saltem respicit æternæ beatitudinis expectationem; hæc enim a Deo promissa est sub conditione perseverantiæ finalis, quæ non certo, sed probabiliter solum futura est; atque insuper pendet ex cooperatione nostra, quæ deficere potest. Ergo.

149. Corollarium. Hinc patet discrimen adesse fidem inter et spem ratione certitudinis. Fides nempe, etiam subjective spectata, absoluta certitudine gaudet, quia fieri omnino nequit ea quæ divinitus revelata sunt, vera non esse; spes vero nonnisi conditionatam certitudinem præ se fert; quippe quum divinæ promissiones, etsi quantum est ex parte Dei frustrari non valeant, ob defectum cooperationis nostræ irritæ esse possunt.

Advertunt tamen auctores — 1. spem potius certam quam incertam dicendam esse, quia ab eo quod illi essentialiter convenit, non vero ab aliquo accidentali denominari debet; — 2. non deesse media, quibus homo potest se in spem firmiorem erigere, sibi que moralem certitudinem comparare quod versetur in gratiæ statu ac in eo usque ad finem vitæ perseveraturus sit : quod quidem eo magis spem relate ad nos auget quo major est persuasio.

§ II. De honestate spei.

150. Errores. Spei honestatem negarunt Novatores xvi sæculi, dicentes veluti malum habendum esse omnem actum in quo homo intuitu proprii commodi operatur, aut inordinatum esse quidquid ex amore puro non procedit, ideoque abhorrentes ab illo amore, qui in actu spei continetur et vocari solet amor *castæ concupiscentiæ*. Contra quos sequens statuitur

Assertio : *Amor concupiscentiæ spe theologica elicited, qui nempe Deum prosequimur ut summum bonum nostrum seu nobis conveniens, est licitus atque honestus.*

PROB. 1. Scriptura Sacra. Huc enim spectant Christi verba (*Matth.*, vi, 33) : « Quærite primum regnum Dei et justitiam » ejus, et hæc omnia adjicientur vobis; » et (*Luc.*, xvi, 9) : « Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. »

PROB. 2. *Traditione*. S. Augustinus (in *Ps.* cxx, n. 10) ait : « Noli facere (opus) nisi propter vitam æternam; ideo fac, et securus facies. » — Neque aliter docet Tridentina Synodus (sess. 6, c. 16) : « Ideo bene operantibus usque in finem et in Deo sperantibus proponenda est vita æterna, et tanquam gratia filiis per Christum Jesum misericorditer promissa, et tanquam merces ex ipsius Dei promissione... fideliter reddenda. » Imo (can. 31) anathema pronuntiat contra eum qui dixerit « justificatum peccare, dum intuitu æternæ mercedis bene operatur. »

PROB. 3. *Ratione*. Etenim actus, quo dirigimur tanquam medio a Deo præstituto ad obtinendum finem, ad quem conditi sumus, non potest esse nisi bonus et honestus : atqui tales sunt actus amoris concupiscentiæ, quibus sive abstrahimur a malo, sive promovemur in bonum, præ oculis habentes aut Dei amissionem aut ejus consecutionem. Ergo. Ita Perrone, (*de Spe*, c. 4, a. 2, prop. 3).

Et vero ille actus est licitus atque honestus, qui nihil nisi honesti præ se fert sive ratione objecti, sive ratione motivi, sive ratione modi quo fit : porro hujusmodi est amor concupiscentiæ. Et quidem *objectum* est bonum ac honestum, tum quia in beatitudine nulla est turpitudine, ut patet; tum quia, fatentibus adversariis, hoc objectum diligere possumus ex motivo caritatis. — Idem de *motivo* dicendum est; ratio enim formalis motiva spei, prout est desiderium, est ipsa divina bonitas, quatenus est summum bonum hominis summaque ejus perfectio : hæc autem convenientia divinæ bonitatis cum homine est sane bona et honesta. — Tandem *modus amandi* est quoque ordinatus, siquidem tendit ille amor in Deum, eo modo quo bonus est et amabilis, nec ullam habet circumstantiam malam assignabilem (Cf. Wirceburg., *de Spe*, c. 2, a. 2).

151. *Scholium*. *De spei subjecto*. Subjectum spei aliud est proximum, aliud remotum.

1. Subjectum *proximum* spei est *voluntas*; aliter enim reponendum esset in intellectu aut in appetitu sensitivo; sed neutrum dici potest; non *primum*, siquidem ad intellectum non

pertinent nisi habitus qui respiciunt verum; habitus vero spei, cujus actus sunt bonum divinum absens desiderare et expectare, bonum, non verum, respicit. Nec *secundum*; namque appetitus sensitivus tendit tantum ad bonum sensibile: bonum autem circa quod versatur spes, non est bonum sensibile, sed divinum. Ergo.

2. Quod attinet ad subjectum *remotum*, eadem de spe ac de fide, habita tamen ratione materiæ, asseri debent. Unde spes non residet in Beatis, qui, Deum possidentes, beatitudinem non sperant, sed illa gaudent. Non residet pariter in damnatis, quia sciunt eorum sortem fore in perpetuum miserabilem; verum superest in animabus in purgatorio detentis, quæ Deo nondum fruuntur, sed illius possessionem fiducialiter exspectant, — Spes præsupponit fidem tanquam fundamentum cui nititur; non residet igitur in infidelibus et hæreticis omnibus; sed in peccatoribus, qui non desperant aut præsumunt, remanet; nam nedum spes præsupponat caritatem et justificationem, ad eam acquirendam disponit, juxta doctrinam conc. Trid. (sess. 14, c. 4) dicentis « attritionem cum spe veniæ esse donum Spiritus S. nondum inhabitantis. »

Dixi: *Qui non desperant aut præsumunt*, quia, ut infra dicetur, desperatio ac præsumptio contrariantur spei.

CAPUT II.

DE NECESSITATE SPEI.

152. Errores. Necessitatem spei quoad actum negaverunt Quietistæ, sic dicti quia ad statum anhelabant in quo anima quietam ac prorsus indifferentem se haberet in ordine ad salutem. Juxta eos scilicet, amor spei seu concupiscentiæ, quo Deum prosequimur, viliosus quidem non est; sed tamen ita imperfectus est, ut cum puro Dei amore componi non possit. Quemdam igitur excogitaverunt statum perfectionis in hac vita, qui amorem concupiscentiæ ac proinde spem christianam

penitus excluderet, et in quo nulla esset cura nec de sanctificatione, nec de praxi virtutum, nec de ipsa salute. Hunc errorem primum Romæ docuit Michael Molinos, presbyter Hispanus, in opere cui titulus : *La guide spirituelle*, cujus vero doctrina tanquam hæretica, suspecta, erronea, scandalosa, blasphema, damnata est per bullam *Cælestis Pastor* ab Innocentio XI, qui ipsum auctorem ut formalem hæreticum perpetuis carceribus detineri jussit. His non obstantibus, eundem errorem renovavit Joanna Bouvier de la Motte, vidua Gnyon, abominanda tamen consecraria Molinosi rejiciens : atque hac occasione piissimus ac doctissimus Fenelonius mulieris illius vel potius doctrinæ ejus patrocinium suscipiens librum exaravit, cui titulus : *Explication des maximes des Saints*. Sed, instante Bossuetio ac Ludovico XIV, Innocentius XII viginti tres propositiones ex opere Fenelonii excerptas damnavit ; cui quidem judicio Cameracensis Antistes admirabilis et imitandæ humilitatis exemplo sese subjecit.

His præmissis, doctrinam catholicam de necessitate spei declarabunt sequentes assertiones.

153. Assertio 1^a : *Spes necessitate mediæ absolute necessaria est omnibus quoad habitum ; quoad actum vero adultis, præsertim qui in statu peccati mortalis versantur.*

PRIMA PARS ASSERTIONIS, *spem* scilicet *necessitate mediæ absolute necessariam esse omnibus quoad habitum*, probatione non indiget ; iisdem enim momentis constat quibus probavimus fidei habitum necessarium esse infantibus æque ac adultis. Unum hic commemorare sufficit, justificationem nempe dari non posse sine spei habitu, qui una cum gratia sanctificante infunditur eamque connaturaliter et immediate consequitur.

SECUNDA PARS, seu *actum spei necessarium esse necessitate mediæ absoluti* adultis præsertim, qui in statu peccati mortalis versantur, probatur

1. Scriptura Sacra. Legitur (*Rom.*, viii, 24) : « Spe salvi » facti sumus ; » jam vero spe salvi non efficeremur, si spes non esset medium justificationis ; ergo. Insuper (*Hebr.*, xi, 1) fides *sine qua impossibile est placere Deo*, definitur « sperandarum substantia rerum ; » ergo in ordine ad spem fides ipsa

necessaria est necessitate medii; ergo et ipsa spes eodem modo necessaria est, scilicet in re et absolute.

2. *Concilio Tridentino.* Illud omne est necessarium necessitate medii quod est dispositio ad justificationem: atqui Conc. Trid. (sess. 6, cap. 6) tradit spem supernaturalem tanquam dispositionem ad justificationem, sicut est fides; ergo.

3. *Rat. th.* — Est necessarium necessitate medii absoluti credere in Deum remuneratorem: atqui fides Dei remuneratoris non posset esse utilis ad salutem, nisi nos incitet ad præmium gloriæ appetendum, ac proinde nisi jungatur cum spe remunerationis; ergo. — Et vero adultus in peccato constitutus nequit, etiam cum sacramento, gratiam justificationis recipere, nisi faciat actum contritionis saltem imperfectæ in ordine ad eam; unde ille actus est ei necessarius necessitate medii absoluti: porro talis actus contritionis vel caritatis exigit spem; ergo.

Dicitur in assertione: *Adultis præsertim qui in statu peccati mortalis versantur*, quia eis actualis spes peculiari ratione necessaria est, nempe propter justificationem obtinendam. Sed tamen ipsis etiam justis dicenda est necessaria ad obtinendam in accepta justitia perseverantiam; quippe quod exiguntur multæ preces ad Deum debita cum fiducia ac sine hæsitatione directæ, ut asserit S. Augustinus de perseverantia disserens.

154. Assertio 2^a: *Datur præceptum spei affirmativum directe et per se obligans.*

PROB. 1. *Scriptura Sacra.* In sacris paginis sæpius in Deum sperare jubemur: sic (*Psal.* IV, XXXVI, LXI) legitur: « Sperate » in Domino... spera in Domino, et fac bonitatem... sperate » in eo omnis congregatio populi. » Item (*Osee.*, XII, 6): « Spera » in Deo tuo semper; » et (I *Petr.*, I, 13): « Sperate in eam, » quæ offertur vobis, gratiam; » denique (*Hebr.*, X, 23): « Te- » neamus spei nostræ confessionem indeclinabilem. » Porro hi et alii innumeri fere textus arguunt spem summi esse momenti, et ideo de ea dari divinum præceptum: unde hæc verba (Tr. 82 in Joan.) S. Augustini: « De fide quam multa mandata sunt, quam multa de spe; » ergo.

PROB. 2. *Traditione.* Conc. Trid. (sess. 4, c. 16) ait: « Justifi-

catis hominibus, sive acceptam gratiam perpetuo conservaverint, sive amissam recuperaverint, proponenda sunt hæc Apostoli verba: « Abundate in omni opere bono, scientes quod » labor vester non est inanis in Domino. » Et: « Nolite amittere confidentiam, quæ magnam habet remunerationem: » porro quæ præcipue proponenda sunt, ea sunt quæ præ cæteris observanda sunt et cadunt sub præcepto. Ergo spei actualis datur præceptum. — Accedit damnatio sequentis propositionis ab Alexandro VIII: « Homo nullo unquam vitæ suæ tempore tenetur elicere actus fidei, spei et caritatis, ex vi divinorum præceptorum ad eas virtutes pertinentium. » — Constat denique consensu theologorum unanimi, et fidelium praxi, qui actum spei sicut fidei et caritatis præcipuum habent in vita christiana.

PROB. 3. *Ratione theologica.* Vel agitur de iis quibus actus spei est necessarius necessitate mediæ ad justificationem assequendam, vel de justificatis: si de prioribus, omnino constat eos ex præcepto naturali sperare teneri, cum ipsa ratio dictitet assumenda esse media ad salutem necessaria; si de posterioribus, cadat actus spei necesse est sub illo generali præcepto, quo ad Deum tanquam ad finem ultimum supernaturalem tendere tenemur. — Deus autem voluntate sua positiva sanxit quidquid primariis juris naturalis seu potius juris connaturalis exigitur. Ergo divinum datur præceptum et quidem speciale eliciendi interdum actus spei. — Ratio denique fundamentalis hæc est: reverentiam debemus bonitati, omnipotentiae et misericordiae Dei vitam æternam et media ad illam obtinendam promittentis: atqui hæc reverentia præstatur per actum spei, quæ ex parte nostri his Dei attributis respondet: ergo.

155. Assertio 3^a: *Non datur in hac vita perfectionis status, a quo spei actus tanquam perfectioni repugnans excludatur.*

PROB. 1. *Scriptura sacra*, in qua exhibetur possibilitas actus spei in omni statu. S. Paulus, perfectionis characteres describens, inter illos constituit spem: « Spe gaudentes », inquit (*Rom.*, XII, 12); scribit etiam ad Philippenses (III, 14): « Ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis » Dei in Christo Jesu. Quicumque ergo perfecti sumus, hoc

» sentiamus. » Tito dicit (II, 42) illos partem salutis a Christo acquisitæ habituros esse, qui sobrie, et juste et pie vivunt, « *expectantes beatam spem.* » — S. Joannes aiebat etiam : « Sci-
 » mus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam
 » videbimus eum, sicuti est. Et omnis qui habet hanc spem,
 » in eo sanctificat se, sicut et ille sanctus est » (I *Joan.*, III, 2).

PROB. 2. *Auctoritate Ecclesiæ.* Innocentius XII non tantum Molinosi errorem damnavit, sed etiam sequentes Fenelonii propositiones proscripsit : « 1. Existit in præsentī vita status habitualis, non vero actus continuus, puri amoris, in quo exsulat salutis æternæ desiderium. — 2. In maximis vitæ interioris probationibus mens merito credere potest persuasionē reflexa se a Deo juste reprobari, et in hac persuasionē Deo offerre sacrificium absolutum suæ felicitatis æternæ. — 3. In statu puri amoris, mens est indifferens circa suam perfectionem et virtutum praxim. » Hos quidem errores corde non tenuit Fenelonius, uti ex suis explicationibus apertum fit; sed, verbis ambiguis in suo opere utens, ansam errori præbuit et merito damnatus est.

PROB. 3. *Ratione.* Etenim si quis status perfectionis foret, qui spei non permetteret locum, esset vel propter imperfectionem spei, vel quia indifferentia circa propriam salutem esset in aliquo statu perfectionis requisita : atqui neutrum dici potest : — 1. Imperfectio spei nulli statui perfectionis opponitur : spes enim est virtus supernaturalis, imo illius actus potest imperari a charitate et ex motivo puri amoris procedere, siquidem repugnare non videtur quod propter Dei amorem ei velimus in æternum conjungi et sperare vitam beatam. Porro virtus, quæ est supernaturalis et quæ potest imperari per charitatem perfectissimam, nulli statui perfectionis opponitur; ergo. — 2. Nedum indifferentia circa propriam salutem in aliquo perfectionis statu requiratur, est pernicioſa, utpote omne laboris salutaris studium extinguens, inertiam fovens, et ad præsumptionem ac præcipitium ducens. Insuper supra humanas vires videtur, ut quis habitualiter sit indifferens ad propriam salutem; adest quippe in homine invincibile beatitudinis desiderium.

156. Quæritur quandonam obliget præceptum spei?

RESP. 1. Præceptum spei negativum, sicut alia præcepta negativa, semper ac pro semper seu in quacumque temporis differentia obligat. Nunquam igitur desperandum est, nunquam præsumendum.

RESP. 2. Præceptum spei affirmativum *per accidens* obligat, seu actus spei sub præcepto ad alteram virtutem pertineute cadit, quoties exerceri nequeunt sine spei influxu actus ex motivo alterius virtutis præscripti. Hinc eliciendi sunt actus spei, quando urget præceptum orationis, aut pœnitentiæ, vel etiam quando actus hujusmodi necessarius est ad superandam gravem tentationem in alia materia, aut ad rite persolvenda christiani hominis officia.

RESP. 3. Præceptum spei affirmativum *directe* et *per se* obligat — 1. *in primo illo instanti morali*, quo puer rationis usum adeptus vel adultus infidelis beatitudinem æternam sufficienter cognoscit propriis actibus promerendam; — 2. *Non semel, sed pluries in vita sat diuturna*, uti jam probatum est de fidei actu; et quidem iisdem fere rationibus, cum spes necessaria sit ad alendam vitam supernaturalem, quæ alioquin brevi deficeret ac languesceret. Illud autem *pluries* intelligendum est saltem *semel in anno*, juxta sententiam communem doctorum, et etiam *aliquoties per annum*, seu singulis mensibus, juxta plures; — 3. *In circumstantiis peculiaribus*, articulo nempe mortis ob necessitatem se convertendi ad ultimum finem; quando urget gravis tentatio contra spem, quæ non nisi per actum spei superari potest, quia virtus quod necessarium est ad suam conservationem exigit; quando quis in desperationem lapsus est, quia tenetur resarcire injuriam divinæ bonitati illatam ac denuo ingredi viam salutis.

Iterum autem adnotandum ducimus huic præcepto sicut et præcepto fidei satisfieri per actus virtuales, cum nempe actus cæterarum virtutum exercentur sub influxu motivi spei, etsi reflexe de eo non cogitetur. Unde anxii esse non debent fideles qui orant, peccata mortalia devitant, de iis dolent; ad beatitudinem enim tendant necesse est qui ita agunt.

157. Corollarium. Ergo, cum maximæ sint spei partes in

vita christiana instituenda, pastores et præsertim confessarii sedulo adlaborare debent, ut spem in fidelium cordibus excitent et augeant. Hoc autem nostra ætate maxime necessarium est, in qua homines, quidquid utilitatis et commodi ex terrenis rebus percipi potest, novis artibus scientiarum physicarum ope inventis, sedulo exquirunt, cupiditatumque illecebris abrepti cœlestia adeo fastidiunt, ut his in terris perennem habere patriam haud semel exoptent. Promissa igitur a Deo bona sæpius commemoranda sunt, ut sursum erigantur corda; nec de bonis terrenis aliud nobis fas est dicere nisi hæc Apostoli: « Mundus transit et concupiscentia ejus. » Cf. Martinet.

CAPUT III.

DE VITIIS SPEI OPPOSITIS.

Duo, ex dictis, spei opponuntur, desperatio scilicet ac præsumptio.

§ I. De desperatione.

158. — I. Desperationis notio. Desperatio est *diffidentia voluntaria assequendi beatitudinem et media ad illam obtinendam necessaria.*

Dicitur *diffidentia voluntaria*; nam desperatio est actus voluntatis; sedulo itaque secernenda est a desperatione illa perturbatio involuntaria, quæ in animabus piis haud raro reperitur; ea persuasio non est ex vero judicio, quo mens se reprobam esse judicat, sed mera imaginationis perturbatio, existimatio vana, similis illi persuasioni, qua scrupulosus se in peccato mortali constitutum credit. Confessarius veritatem explorabit; si inveniat pœnitentem consueta pietatis opera non intermisisse, judicabit probabilius illum non consensisse, nisi forsitan imperfecte; si vero neglexerit, inde colliget eum probabiter adhæsisse tentationi.

159. — II. Desperationis causæ. Triplici ex parte proce-

dit desperatio : — 1. Ex eo quod bona supernaturalia habeantur ut non concupiscibilia, quia scilicet bona temporalia anteponuntur bonis spiritualibus, v. g., si quis expresse optaret in præsenti vita semper manere, ut hujus vitæ bonis frueretur. — 2. Ex eo quod bona spiritualia habeantur ut nimis ardua, quando scilicet ita terrent difficultates et sacrificia, ut a salute proseguenda desistatur; quod frequenter contigit eis qui voluptatum ac divitiarum amore detinentur. — 3. Ex eo quod bona spiritualia habeantur ut vere impossibilia; quod Deo gravem injuriam infert, cum supponatur impossibilia ab eo præcipi posse.

Inter hæc motiva desperationis, alia ab impietate procedunt, si nempe bona præsentia bonis futuris anteponantur; alia ab hæresi vel infidelitate, si judicetur salutem esse vere impossibilem : ab ista infidelitate ductus Cain exclamabat : « Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear » (*Gen.*, iv, 13); alia demum ab acedia, si quis putet se adeo tentationibus involvi, vel amore terrestrium rerum teneri, ut nequeat ab omnibus difficultatibus se liberare et salutem consequi.

160. — III. Desperationis malitia. Desperatio est peccatum ex *toto genere suo* mortale. « Ista duo occidunt animas, inquit S. Aug. (Serm. 87 *de verbis Evangel.*, c. 8, n. 10), aut *desperatio*, aut perversa spes. » Ratio quia desperatio vere et proprie dicta est aversio a Deo, cum spei objectum sit Deus possidendus.

Dicitur « *peccatum mortale ex toto genere suo* », ita ut peccatum desperationis non admittat materiæ levitatem. Etenim, ex definitione, desperatio est diffidentia voluntaria assequendi beatitudinem et media ad illam obtinendam necessaria : porro existere nequit vere ista diffidentia, quin sit aversio proprie dicta a Deo : jam vero omnis aversio proprie dicta a Deo est evidenter peccatum mortale. Ergo. — Si autem ista diffidentia versaretur solum circa salutis secundaria, v. g., si quis desperet ad perfectionem devenire, vel tale peccatum veniale semper devitare, non esset desperatio proprie dicta, sed acedia spiritualis. Ad hoc non attendentes, plures theologi levitatem materiæ in peccato desperationis admiserunt; unde controversia non re, sed nomine tenus existit.

Ex his concluditur illos actus renuntiationis propriæ beatitudini, quos quidam Sancti, in extremis probationibus constituti, elicuerunt, non reprobante Ecclesia, intelligendos esse de sacrificio conditionato propriæ beatitudinis, hoc scilicet modo : Deus meus, libenter sufferrem gloriæ æternæ amissionem et pœnas inferni, si, quod impossibile est, major futura esset gloria tua ex mea damnatione quam ex mea salute. Vel etiam intelligi possunt de sacrificio absoluto omnis satisfactionis ex beatitudine proventuræ, non autem de renuntiatione ipsimet beatitudini seu unioni cum Deo. Iste sensus a Fenelonio datus nunquam ab Ecclesia fuit reprobatus.

161. — IV. Desperationis remedia. Desperatio ordinarie procedit ex diffidentia misericordiæ divinæ, et ex acedia ac tædio animi in virtutis exercitio : porro rejicitur ista diffidentia consideratione infinitæ misericordiæ divinæ, cujus non est numerus; repellitur autem acedia gustu rerum cœlestium, avocando se a terrenis cupiditatibus, et quæ sursum sunt quærendo ac sapiendo. — Si videat confessarius, inquit Scavini (Tract. 8, disp. 2, c. 3, q. 4), pœnitentem in desperationem inclinare ob nimium terrorem, nempe propter gravitatem peccatorum, eundem in spem erigat. Dicat — 1. ipsius lapsus eadem esse posse initium magnæ sanctitatis, sicuti de tot Beatis constat. — 2. Deum pro sua infinita bonitate vertere lapsum pœnitentis in suam gloriam. — 3. Dei misericordiam non metiendam secundum angustiam cordis nostri, sed eam esse sine mensura. — 4. Pastorem bonum Jesum sollicite quærere ovem perditam, et, ea inventa, maxime sibi gratulari. — 5. In fastis Sanctorum vix reperiri aliquem specialem favorem a Deo concessum innocentibus, quem pariter vere pœnitentibus non concesserit Deus. — 6. Sæpe illud usurpet : « Ignoras » quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit » (*Rom.*, II, 4), et cum D. Bernardo proponat considerandas « caritatem adoptionis, veritatem promissionis, potestatem redditio- nis » (*Hom. de fragment. sept. panum seu misericordiarum*, n. 6).

§ II. De præsumptione.

162. — I. Præsumptionis natura. Præsumptio est *temeraria expectatio beatitudinis et mediorum ad illam ducentium.*

Triplex est præsumptio, scilicet Pelagiana, Calviniana, et temeraria.

Præsumptio *Pelagiana* ea est, qua quis sperat consequi beatitudinem, vel remissionem peccatorum, aliamve gratiam, ex propriis naturæ viribus, aut ex naturalium virtutum operibus, non autem ex Dei auxilio. Talis præsumptio dicitur *pelagiana*, quia supponit in mente hæresim Pelagii.

Præsumptio *Calviniana* ea est, qua quis ex sola Dei misericordia et meritis Christi, sine propria sua pœnitentia, sperat remissionem peccatorum, vel gloriam sine propriis suis meritis, ut volunt Calvinistæ.

Præsumptio *temeraria* ea est qua quis sperat ea quæ Deus non promisit, v. g., gloriam æqualem gloriæ Apostolorum et in primis B. Virginis; vel bona promissa quidem sperat, sed ob media quibus certo non conjunguntur, v. g., si quis vitam beatam certo speret directe ex eo quod quædam numismata vel vestimenta secum deferat, vel quasdam preces recitet, de contritione vel justitiæ operibus nullatenus curando; vel demum qua statuit perseverare in peccatis quamdiu sanus erit, sperans se pœnitentiam acturum in articulo mortis, ita ut spes ipsa sit motivum in peccatum ipsum influens; si enim non influeret in peccatum, non esset, juxta S. Thomam (2. 2, q. 21, a. 2, ad 3), peccatum contra spei virtutem.

163. — II. Præsumptionis malitia. Præsumptio est peccatum mortale ex genere suo. — Etenim illud est peccatum mortale ex genere suo, quod opponitur virtuti spei, quod gravem injuriam Deo irrogat, quod demum homini notabile damnum temere infert : atqui talis est præsumptio; opponitur virtuti spei, siquidem ex definitione in spe ordinatim expectantur vita æterna et media ad illam assequendam necessaria. — Gravem Deo injuriam irrogat, expectando nempe quæ non promisit, vel aliter quam promisit, vel abutendo donis illius ut facilius peccatum admittatur. — Notabile nocumentum ho-

mini temere affert, cum præsumptio eum temere impediat ne media ad salutem necessaria adhibeat. — Dicitur peccatum mortale *ex genere suo*, quia dari potest materiæ levitas.

164. — III. Præsumptionis remedia. Præcipuæ præsumptionis causæ sunt, juxta S. Thomam, superbia ac inanis gloria; ac proinde patet remedium præsumptionis esse humilitatem, humilitatisque comitem, profundam justitiæ Dei ejusque judiciorum meditationem, juxta illa Scripturæ oracula: « Time-te Dominum, omnes sancti ejus » (*Ps.* xxxiii, 10). — « Timor Domini sanctus, permanens in sæculum sæculi » (*Ps.* xviii, 10). — « Initium sapientiæ timor Domini » (*Eccl.*, i, 16). Quiescat itaque confessarius, dum viderit pœnitentem suum, ad præsumptionem proclivem, hoc salutari metu correptum.

PARS III.

DE CARITATE.

165. Vocis caritatis variæ acceptiones. Vox *caritas* sumitur a scriptoribus profanis pro affectu erga liberos, parentes, vel patriam. Apud vero auctores ecclesiasticos multiplicem sensum habet; accipitur enim — 1. pro amicitia naturali (II *Mach.*, xiv, 26); — 2. pro amore essentiali et increato, juxta illud (I *Joan.*, iv, 8): « Deus caritas est; » — 3. pro amore personali seu Spiritu Sancto, ut ab Ecclesia cantatur: *Fons vivus, ignis, caritas*; — 4. pro actu dilectionis vel Dei erga hominem, vel hominis erga Deum et proximum propter Deum (*Jerem.*, xxxi, 3; I *Joan.*, iv, 10 et seq.); necnon ro habitu supernaturali voluntatem elevante et inclinante ad hunc duplicem amorem; et hæc est acceptio, secundum quam caritatem intellecturi sumus.

166. Caritatis definitio. Definiri solet caritas « *virtus theologica divinitus infusa, qua Deum diligimus propter seipsum, nos vero et proximum propter Deum.* »

Dicitur 1. *virtus*; nam habentem facit bonum, imo simpliciter et ex omni parte bonum, siquidem ab eo excludit peccatum saltem grave, aliasque virtutes informando perficit; — 2. *theologica*, quia immediate tendit in Deum, ut patebit ex dicendis; — 3. *divinitus infusa*; et in hoc convenit non tantum cum fide et spe, sed etiam cum omnibus virtutibus supernaturalibus, quæ nonnisi a Deo infundente oriri possunt; — 4. *qua Deum diligimus propter seipsum*; quibus vocibus exprimitur tum objectum materiale primarium caritatis, tum ejusdem objectum formale, et ita caritas discriminatur ab aliis virtutibus theologicis; — 5. *nos vero et proximum propter Deum*; quæ significant objectum materiale secundarium caritatis, illudque attingendum esse innuunt ob idem motivum ac objectum primarium.

Ex hac definitione, quæ caritatis habitum respicit, facili negotio deduci potest ipsiusmet actus descriptio. Hic solummodo adnotare juvat hæc tria, *amorem, dilectionem, caritatem*, etsi quandoque indiscriminatim sumantur, non omnino idem esse: *amor* nempe accipitur in bonam et malam partem, etiam pro amore appetitus sensitivi; *dilectio* plerumque pro amore honesto appetitus rationalis, eoque benevolo; *caritas* demum semper usurpatur in bonam partem, et est amor excellentior in peculiari æstimatione fundatus.

167. Ordo dicendorum. In triplici capite dicemus — 1. de natura caritatis generatim sumptæ; — 2. de caritate erga Deum; — 3. de caritate erga proximum; cujus ordinis ratio tota petitur ex duplici objecto materiali, circa quod versatur caritas.

CAPUT I.

DE NATURA CARITATIS GENERATIM SUMPTÆ.

Agendum venit — 1. de objecto, — 2. de actu, — 3. de habitu caritatis.

ARTICULUS I.

De objecto caritatis.

Cum duplex sit caritatis objectum, materiale scilicet et formale, de utroque seorsim disseremus.

§ I. De objecto materiali caritatis.

168. Objectum materiale caritatis, sicut et spei, aliud est primum, aliud secundarium. Quænam vero sint ejusmodi objecta, sequens declarabit

Assertio : *Objectum materiale caritatis primum est Deus, secundarium nos ipsi et proximus.*

CONSTAT PRIMUM, nempe *Deum* esse objectum primum materiale caritatis; enimvero illud est primum caritatis objectum, in quod actus caritatis primario tendit, in quo ultimo terminatur, et propter quod alia diligenda sunt: atqui talis est Deus, qui ita diligendus propter seipsum proponitur, ut cætera nonnisi propter ipsum et in ordine ad ipsum diligere debeamus. Ergo. — Præterea illud merito habetur tanquam objectum primum caritatis, quod est in se summum bonum, imo et per essentiam ipsum est formale bonum: porro tale non est nisi solus Deus. Ergo.

CONSTAT SECUNDUM, seu *nos et proximum* pertinere ad objectum materiale secundarium caritatis. Quod enim jubemur diligere, merito refertur ad objectum materiale, saltem secundarium, caritatis: porro verbis Christi: « Diliges proximum sicut teipsum », jubemur amare sive proximum, sive nosmetipsos propter Deum; unde S. Augustinus (l. 1, de *Doct. Christ.*, c. 26) ait: « Cum dictum est, diliges proximum tanquam teipsum, simul et tui a te dilectio non prætermissa est ». Alia ratio desumi potest ex eo quod nos et proximus quid Dei, quid bonitatis ejus particeps sumus; sed ad veram amicitiam pertinet diligere etiam ea quæ ad personam amatam spectant.

Exinde patet cur dictum sit: *secundarium*. Minus quippe principaliter ac ipse Deus diligitur quod amatur, quia est quid

pertinens ad Deum aut in eo relucet per participationem divina bonitas. Quid autem nomine proximi veniat, et qua ratione homo diligere debeat, infra exponetur ubi de *caritate erga proximum*.

§ II. De objecto formali caritatis.

169. Quæstio nunc movenda versatur circa rationem, qua caritas in suo esse proprio constituitur et a quavis alia virtute specificè distinguitur. Porro quid ea de re sentiendum sit, sequenti assertionem patebit.

Assertio: *Formale caritatis objectum est bonitas divina, ut est in se et propter se amabilis, lumine supernaturali cognita.*

PROB. 1. Script. *Sacra*, verbis nempe, quibus proponitur a Moyse primum mandatum: « Audi Israel, Dominus Deus » noster, Dominus unus est. Diliges Dominum Deum tuum ex » toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota fortitudine » tua » (*Deut.*, IV, 4, 5). Unde sic argumentari datur: agitur hic de vera et proprie dicta caritate: porro huiusmodi caritas dari nequit, nisi Deus propter suam bonitatem, ut est in se et propter se amabilis, diligatur; secus enim dici non posset Deum diligere *ex toto corde, ex tota anima*, etc. (Cfr. Mazzella, disp. 6, a. 2, § 2).

PROB. 2. Traditione. Ex Patribus audiat S. Augustinus (l. 3, *de Doct. chr.*, c. 10, n. 16) dicens: « Caritatem voco motum animi ad fruendum Deo *propter ipsum*; » necnon S. Bernardus (*lib. de dilig. Deo*) hæc habens: « Causa diligendi Deum, Deus est. » — Confirmat catechismus Rom., in quo (p. 4, *de prim. pet. or. dom.*, n. 2) legitur: « Monet nos vera caritas, totum ut animum ac studium conferamus in Deum; qui, quoniam solus est *in seipso* summum bonum, jure est præcipuo quodam ac singulari amore diligendus. »

PROB. 3. Ratione. Illud merito dicitur objectum formale caritatis, quod est ratio formalis amandi Deum super omnia nosque et proximum propter Deum, et quo insuper caritas ab aliis virtutibus specie distinguitur: atqui huiusmodi est bonitas Dei absoluta, seu Deus ut est in se et propter se amabilis. — Est quidem ratio formalis amandi Deum super omnia; cum enim per eam Deus sit summe et super omnia bonus, propter

eandem quoque est summe et super omnia amabilis. — Item bonitate Dei absoluta movemur ad diligendum nos et proximum propter Deum, quatenus nos et proximum diligendo aliquid ad Deum pertinens ob Deum propter suam bonitatem amatum diligimus. — Demum per hanc absolutam Dei bonitatem caritas distinguitur a quavis alia virtute, nempe a *virtutibus moralibus*, quæ non habent velut objectum formale aliquid intrinsece divinum ipsumque Deum; a *fide*, cujus motivum est ipsa Dei veritas; a *spe*, quatenus hæc, etiam prout est amor, non absoluta, sed respectiva Dei bonitate innititur. Ergo.

Diximus in assertione: *Lumine supernaturali cognita*, quia, si Deus diligeretur propter ejus bonitatem naturali lumine cognitam, esset amor naturalis, non vero supernaturalis, qualis est caritas.

170. Hinc — 1. præter amorem concupiscentiæ, quo Deum ut nobis bonum diligimus per spem, alius datur, qui Deum respicit ut in se et propter se bonum, ideoque vocatur amor *benevolentiae* seu *caritatis*. Differentia igitur inter utrumque oritur ex differenti modo apprehendendi objectum: amor scilicet concupiscentiæ objectum apprehendit ut aliquid sui; amor vero amicitiae et benevolentiae tanquam bonum amici et ut ei bene sit. Quod quidem optime evolvit Angelicus Doctor (1. 2, q. 28, a. 1) his verbis: « Cum aliquis amat aliquid quasi concupiscens illud, apprehendit illud quasi pertinens ad suum bene esse. Similiter cum aliquis amat aliquem amore amicitiae, vult ei bonum, sicut et sibi vult bonum: unde apprehendit eum ut alterum se; et inde est quod amicus dicitur *alter ipse*. »

171. Hinc — 2. unius ejusdemque speciei est caritas, qua Deus propter se, et proximus propter Deum diligitur. Ratio est quia unum idemque est formale objectum seu motivum propter quod Deum propter se et proximum propter Deum diligimus; hoc enim debemus diligere in proximo, ut in Deo sit, ut illi tanquam fini ultimo inhæreat indeque Deus ametur, laudetur et glorificetur propter infinitam ejus bonitatem et perfectionem; sicque patet quod ratio formalis diligendi proximum sit infinita Dei bonitas in se et propter se amabilis.

ARTICULUS II.

De actu caritatis.

172. Caritas ratione actus duplex distingui solet, *imperfecta* scilicet et *perfecta*. Prior ea est, juxta plures, qua Deus quidem diligitur propter se, non vero super omnia; juxta alios vero, ea est qua diligitur Deus super omnia, sed non propter se, seu quod idem est, propter suam tantum relativam bonitatem. Hæc secunda notio potiori jure retinenda videtur, quia amor Dei propter se dilecti, si non sit super omnia, caritatis jam non servat essentiam, quæ aliquid Deo præferri non palitur. Est ergo caritas imperfecta amor concupiscentiæ seu spei, quo Deus diligitur super omnia propter commodum et in gratiam diligentis. Proinde, cum non sit veri nominis caritas, de ea nobis hic non agitur.

Posterior vero, seu caritas perfecta, ipse dicitur actus, quo Deus diligitur propter se super omnia : recte igitur vocatur amor *benevolentiae*, seu *amicitiæ*, ut patebit infra, et duas conditiones exigit, quarum prima est, ut conceptus sit ex motivo bonitatis divinæ absolutæ et intrinsecæ; altera, ut sit super omnia. Quæ quidem declarabit et adstruet sequens

173. Assertio : *Propria ratio caritatis actualis perfectæ in eo reponenda est, quod Deus propter se super omnia diligatur.*

Deum in caritate propter se diligendum esse jam probatum manet ex dictis de objecto formali caritatis. Probandum igitur superest, ad essentiam caritatis actualis perfectæ pertinere, ut super omnia diligatur, seu omnibus diligibilibus anteponatur. Quod quidem constat

1. *Scriptura sacra.* Legere est (*Deut.*, vi, 5) : « Diliges Dominum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, » et ex tota fortitudine tua; » quæ verba repetit Christus (*Matth.*, xii, 37), qui jam antea (*Ibid.*, x, 37) dixerat « : Qui » amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus ; » et qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus. » Unde sic : Certe Christus his verbis expressit essentiam carita-

tis veræ et proprie dictæ, seu caritatis actualis perfectæ, cum characteres ejus describat. Atqui illi manifeste adscribit quod debeat esse super omnia, cum ait Deum diligendum esse omnibus facultatibus et viribus, cum asserit anteponendum eum esse personis ex instinctu naturæ carissimis, patri nempe ac matri vel filiis. Ergo.

2. *Concordi doctrina theologorum*, quorum princeps et dux S. Thomas (2. 2, q. 23, a. 12) ait : « Propria ratio caritatis consistit in hoc, quod Deus super omnia diligatur. »

3. *Ratione*. Nam ad essentiam caritatis perfectæ pertinet, ut Deus diligatur eo modo, qui respondet divinæ bonitati, propter quam eum diligimus : atqui bonitas divina, cum infinita sit, dilectionem Dei requirit, qua Deus cæteris omnibus præferatur : ergo. — In quonam autem sensu caritas actualis perfecta debeat esse super omnia, dicemus infra ubi de caritatis præcepto.

174. Corollarium. Hinc intelligi datur actum caritatis perfectæ impossibilem esse cum peccato mortali, sed, statim ac elicitur, obtinere justificationem : quod quidem sumendum non est in eo sensu, quod actus caritatis perfectæ vim habeat producendi gratiam, vel eam de condigno mereatur, cum meritum illud præexigat sanctitatem in merente ; sed in eo sensu quod sit ultima ad gratiam habitualement dispositio, et Deum *de congruo* moveat ad eam concedendam. Conferatur Tractatus *de Pœnitentiâ* (n. 35).

Advertendum autem, quod in ipso caritatis actu super omnia tres distinguuntur gradus. — Primus est, cum Deus diligitur propter se super omnia quæ obtineri aut retineri nequeunt sine gravi offensa Dei, et hic gradus, cum penitus excludat affectum ad peccatum mortale, sufficit et necessarius est ad remissionem peccatorum extra sacramentum. — Secundus gradus, cum Deus diligitur propter se super omnia quæ Deum leviter offendunt ; et hic gradus pertinet ad remissionem peccatorum venialium, ac proinde non cadit sub præcepto graviter nos suo tempore obligante. — Tertius gradus, cum Deus propter se diligitur super omnia, non solum graviter aut leviter ipsi displicentia, sed etiam minus grata et accepta ; et hic gradus ad

summam pertinet perfectionem, quæ sub consilio tantum cadit (Cfr. Wirceburg., Perrone, Billuart, Jaugey, *de Virt. th.*).

175. Scholium. Ut eliciatur actus caritatis, non necesse est ut excludamus propriam beatitudinem seu ab ea abstrahamus, uti contendebat Molinos. Etenim in Scripturis conjunguntur amor benevolentiae et amor concupiscentiae; sic Christus dicit: « Quærite primum regnum Dei » (*Matth.*, vi, 33), id est, Deum ipsum, et bona quæ daturus est in cœlo; sic adhuc Christus, in oratione quam discipulis tradidit, post hæc verba: « *sanctificetur nomen tuum* », statim addit: « Adveniat » regnum tuum »; quæ verba felicitatem æternam designant. Illud pariter ex damnatione Molinosi merito eruitur. — In super datur verus actus amoris benevolentiae, quando existit proprium caritatis motivum; atqui, etiam posito amore concupiscentiae, datur motivum proprium amoris, scilicet infinita Dei bonitas vel amabilitas; ergo.

Quin imo contendebat Bossuetius amorem proprium esse tam homini innatum, ut impossibilis esset amor Dei purus et sine aliqua immixtione amoris concupiscentiae; at affirmabat Fenelonius dari posse amorem Dei purum et sine ullo respectu ad mercedem quam Deus diligentibus se concedit. Hæc Fenelonii doctrina a theologis communiter admittitur, et ipse Bossuetius propriam videtur reformasse sententiam.

Sed valde controvertitur an amor concupiscentiae, seu respectus iste ad propriam beatitudinem, noceat amoris perfectioni. Istam litem aggredi nolumus; unusquisque Deum diligere sategat ex toto corde suo, et tota mente sua, et totis viribus suis.

ARTICULUS III.

De caritatis habitu.

176. Ex jam demonstratis, certum est caritatem esse virtutem et quidem specialem. Est quidem — 1. *virtus*, cum sit principium actus boni attingentis regulam non solum naturalem, quæ est recta ratio, sed etiam supernaturalem, quæ est Deus, cui nos unit. — 2. *Virtus specialis*, quia habet objectum formale speciale, ut supra dictum fuit.

Haud igitur audiendi sunt qui post P. Lombardum dixerunt caritatem esse ipsummet Spiritum Sanctum mentem nostram inhabitantem, eamque ad actum dilectionis, nullo mediante habitu, moventem; sed potius dicendum est caritatem habitualesse donum creatum, perinde ac gratiam sanctificantem et ob easdem rationes. Vide *Tract. de Gratia*.

His prænotatis, nobis investiganda est vera propriaque caritatis habitualis indoles; quam declarabit sequens

177. Assertio : *Caritas est vera amicitia hominis cum Deo.*

PROB. Scriptura Sacra. — Legitur (*Sap.*, vii, 14) : « Quo (thesauro sapientiæ) qui usi sunt, participes facti sunt *amicitiæ Dei*; » item (*Judith*, viii, 22) : « Abraham... *Dei amicus* » effectus est; » et (*Psal.* cxxxviii, 17) : « Mihi autem nimis » honorificati sunt *amici tui*, Deus. » Similiter in novo Testamento, Christus (*Luc.*, xii, 4) ait discipulis suis : « Dico vobis » *amicis meis*; » item (*Joan.*, xv, 15) : « Jam non dicam vos » servos... Vos autem dixi *amicos*. » Ex quibus sic argumentari licet : nonnulli homines in sacra Scriptura *amici Dei* vocantur; nihil autem assignari potest, quo homines sint Dei amici, nisi caritas. Ergo.

PROB. 2. Ratione. Ad veram quippe et proprie dictam amicitiam, quatuor requiruntur conditiones : prima est æqualitas inter amicos, secundum illud Hieronymi (*in Mich.* 7) : « *Amicitia pares aut invenit aut facit*; » æqualitas vero non absoluta, sed proportionis; — secunda, quod amor sit benevolentiae, non concupiscentiae; — tertia, ut amoriste sit mutuus, seu non sufficit quod aliquis alterum amet, sed etiam ab eo amari debet; — quarta, ut mutuus amor fundetur in aliqua communicatione; qui enim in nullo communicant, nullam inter se habent conjunctionem. Porro hæ quatuor conditiones in amore caritatis reperiuntur.

1. Datur Deum inter et homines in caritate constitutos, si non æqualitas absoluta, saltem *proportio*, quatenus per gratiam sanctificantem elevantur ad dignitatem filiorum et fiunt divinæ consortes naturæ.

2. Amor caritatis est insuper *benevolentiae*, non concupis-

centiæ; homo enim, qui Deum ex caritate diligit, vult bonum Dei propter se, ut patet ex supra dictis; Deus autem hominem, a quo diligitur, non propter se, sed propter ipsius utilitatem amat; et sic utrinque est amor benevolus.

3. Est etiam amor *mutuus*, siquidem per caritatem diligimus eum qui nos diligit, juxta illud (*Prov.*, VIII): « Ego diligentes me diligo », et (*Joan.*, XIV, 21): « Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum. »

4. Tandem amor caritatis *aliqua communicatione fundatur*. Namque ex parte Dei fit hujusmodi communicatio per dona sive gratiæ, sive gloriæ; ex parte hominis, in quantum per caritatem vult Deo bonum non intrinsecum, sed extrinsecum, juxta illud orationis dominicæ: « Sanctificetur nomen tuum. » Unde optime verificatur quod habetur in Cantico: « Dilectus meus mihi, et ego illi. »

178. Quæritur 1. *Quomodo caritas se habeat ad cæteras virtutes?*

RESP. 1. Caritas est *excellentior aliis virtutibus ideoque omnium præstantissima*. Constat — sive *Scriptura*, dicente Apostolo (*I Cor.*, XIII, 13): « Nunc manent fides, spes, caritas; tria hæc, major autem horum est caritas; » et (*Rom.*, XIII, 10): « Plenitudo ergo legis est dilectio; » etc. Hinc Christus dilectionem Dei vocat « maximum et primum mandatum » (*Matth.*, XXII, 38). — Sive *ratione*, id est, tum quia caritas objectum habet præstantissimum, cui nos intime conjungit: tum quia aliæ virtutes compatiuntur peccatum lethale, non caritas; tum quia nullam prorsus involvit imperfectionem.

RESP. 2. Caritas est *forma aliarum virtutum*, non intrinseca et essentialis, alias omnes virtutes essent ejusdem speciei; sed *extrinseca et accidentalis*, quatenus per eam referuntur ad finem ultimum supernaturalem, quo veluti ornamento formantur in ordine supernaturali. Ita Billuart (*loc. cit.*, diss. 1, a. 4).

179. Quæritur 2. *An et quatenus caritas quæ est in via, a caritate patriæ distinguatur?*

RESP. 1. Caritas *una eademque specie* est in via et in patria. Quod quidem sic explanat D. Thomas (1. 2, q. 67, a. 6): « Quando imperfectio alicujus rei non est de ratione speciei

ipsius, nihil prohibet idem numero quod prius fuit imperfectum, postea perfectum esse, sicut homo per augmentum perficitur, et albedo per intensionem. Caritas autem est amor, de cujus ratione non est aliqua imperfectio : potest enim esse et habiti et non habiti, et visi et non visi. Unde caritas non evacuat per gloriæ perfectionem, sed eadem numero manet. » Hinc Apostolus (I Cor., XIII) de caritate scribit : « Caritas nunquam excidit. »

RESP. 2. *Habita tamen ratione status*, caritas patriæ *perfectior est* caritate viæ. Namque — 1. caritas in patria est in statu connaturali, dum hic peregrinamur a Domino (cfr. Suarez, disp. 3, sect. 4, n. 6); — 2. Caritas in patria a nullo potest retardari vel impediri, quominus toto conatu feratur in Deum; quod non accidit in via; — 3. Caritas in patria omnia refert in eum, quem summe diligit, ita ut omnem excludat defectum, secus ac in via locum habet; — 4. Si ratio amicitiae spectetur, in patria habent beati omnes ejus conditiones altiori gradu, imprimisque summam conjunctionem ac eximiam bonorum communicationem (Cfr. Perrone, *de Carit.*, c. 4, prop. 4).

Unde B. Paulus statum viæ *pueritiæ*, et statum patriæ *virili ætati* assimilans, dicere potuit (I Cor., XIII, 11) : « Cum essem » parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus. Quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli. »

CAPUT II.

DE CARITATE ERGA DEUM.

Dicemus — 1. de necessitate caritatis erga Deum; — 2. de peccatis et vitiis oppositis.

§ I. De necessitate caritatis erga Deum.

180. Certum est — 1. Caritatem habitualement necessariam esse absolute ad salutem, sive parvulis, sive adultis; quia

nequit expelli peccatum, nec homo justificari, quin divinitus infundatur in animam caritas, quæ immediate et intrinsece consequitur gratiam habitualement, vel juxta Scotistas cum ea identificatur.

181. Certum est. — **2.** Caritatem actualem, seu contritionis perfectæ actum, utpote virtualiter quid unum et idem cum caritatis actu *per accidens* cum voto sacramenti necessarium esse adultis omnibus qui carent baptismo vel remedio pro remissione peccati originalis instituto, et etiam baptizatis qui sacramentorum copiam non habent, postquam inciderunt in peccata lethalia, ut in Tractatibus *de Sacramentis*, specialius vero *de Baptismo* et *Pœnitentia*, probatur. — Dicitur *per accidens*; nam Baptismus, Pœnitentia et ejus defectu Extrema Unctio sunt medium ordinarium a Christo institutum ad conferendam justificationem, nec nisi vices eorum gerit actus caritatis aut contritionis perfectæ, et ideo requirit votum sacramenti.

Utrum tamen in justificatione, quæ fit per sacramenta prædicta, requiratur initium quoddam caritatis proprie dictæ, controvertitur (Cfr. Tract. *De Pœnit.*). Probabilius tamen negatur.

182. Quod vero attinet ad præceptum caritatis erga Deum, antequam doctrinam tenendam declaremus, hæc nobis prænotanda sunt:

Tripliciter Deus potest diligigi super omnia: *appretiative*, dum pluris eum facimus quam quodlibet aliud, ita ut parati simus potius omnium quam ejus amicitia jacturam pati; *objective*, dum plus ei bonum volumus quam omnibus aliis; *intensive*, dum majori conatu et ardentiori affectu præ cæteris eum diligimus.

Quibus præmissis, sequens sit

183. Assertio: *Datur præceptum speciale quandoque diligendi Deum, quo tamen non præscribitur amor intensive, sed appretiative et objective summus.*

PRIMA PARS ASSERTIONIS, *dari nempe præceptum quandoque diligendi Deum*, constat

1. Scriptura sacra. Præclare Christus (*Matth.*, XXII, 37) ait:

« Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota » anima tua, et in tota mente tua. Hoc est maximum et primum » mandatum. » Quæ verba evidenter adstruunt præceptum directum et speciale diligendi Deum.

2. *Traditione.* Unanimes enim sunt S. Patres, ex quibus citare satis est S. Augustinum, qui (*Conf.*, l. 1, c. 5, n. 5) ait : « Quid tibi sum ipse, ut amari te jubeas a me, et nisi faciam, irascaris mihi, et mineris ingentes miseras ? Parvane est ipsa miseria, si non amem te ? » — Accedunt supra relatæ propositiones ideo a S. Sede damnatæ, quod negant hominem aliquando teneri actum caritatis elicere ex vi præcepti divini ad illam virtutem pertinentis (Cfr. n. 116, 126 supra).

3. *Ratione theologica.* Ex dictis caritas actualis est medium necessarium ad salutem quoad adultos : omnia autem talia media cadunt sub præcepto. Nec obest quod finis non cadat sub præcepto ; finis vero præcepti est caritas, juxta Apostolum : siquidem hoc verum est, cum de fine extrinseco agitur, qui a materia præcepti distinguitur, minime autem de fine intrinseco, qui cum materia præcepti identificatur. Illud autem præceptum speciale est ; nam præter objectum speciale, dilectionem nempe Dei, speciale habet motivum, ipsam nempe infinitam et absolutam Dei bonitatem. Imo vero ab eo pendent cætera omnia præcepta ; ergo.

SECUNDA PARS ASSERTIONIS, *præcepto scilicet caritatis non præscribi amorem Dei intensive, sed appetiative et objective summum*, constabit etiam, modo probetur et requiri et sufficere amorem Dei in hoc ultimo sensu intellectum.

Jam vero *primum*, seu *requiri amorem Dei appetiative et objective summum*, sic adstruitur : — 1. Christus dixit diligendum esse Deum *ex toto corde, in tota anima, et in tota mente* ; et alibi : « Qui amat patrem aut matrem plus quam » me, non est me dignus ; » qui autem non diligeret Deum amore appetiative et objective summo, non eum vere diligeret *ex toto corde, in tota anima, in tota mente, plus quam patrem aut matrem*, cum non vellet ei omne bonum, nec jacturam cujuscumque boni pro eo pati paratus esset. — 2. SS. Patres, theologi et verbi divini præcones hunc amorem

Deo tribuendum esse docent.— 3. Is debet esse amor Dei, quem exigit ratio formalis sub qua voluntati exhibetur diligibilis: atqui præ cæteris omnibus diligibilis omnique bono dignus exhibetur Deus, nempe, propter absolutam et infinitam ejus perfectionem; ergo.

Secundum autem, seu amorem Dei appetitive et objective summum sufficere, evincitur ex eo quod gradus amoris nullibi determinatur in Scripturis, cognitu impossibilis est, nec pertinet ad essentiam caritatis, quæ tota existere potest etiam in gradu remisso.

Unde merito S. Thomas (2. 2, q. 14, a. 5) dicit: « Præcipitur nobis ut tota nostra intentio feratur in Deum, quod est ex toto corde; et quod intellectus noster subdatur Deo, quod est ex tota mente; et quod appetitus noster reguletur secundum Deum, quod est ex tota anima; et quod interior actus noster obediat Deo, quod est ex tota fortitudine, aut virtute, aut viribus Deum diligere. »

184. Quæritur quandonam obliget præceptum caritatis erga Deum?

RESP. Præceptum eliciendi actum amoris Dei super omnia hominem obligat *per se* in primo instanti quo ei sufficienter innotescit Deus, sæpius in vita, in periculo mortis, et *per accidens*, quando quis non habens copiam confessarii justificationem statim habere tenetur. Hæc omnia sufficienter intelliguntur ex iis quæ de fide et spe dicta fuerunt. — Præcepto autem caritatis facile satisfaciunt fideles timorati; sæpe enim actus caritatis efficiunt sive directe, sive indirecte, gaudendo de perfectionibus divinis, optando ut Dei honor promoveatur, ut diligatur ab omnibus, ut impii ad finem convertantur, dolendo de blasphemiiis quas audiunt et de sceleribus quæ vident vel quæ ipsis narrantur; attamen suadendum valde est eis, ut mane et vespere caritatis actus producant.

§ II. De peccatis et vitiis contra caritatem erga Deum.

185. — I. Quod primum prohibetur a caritate Dei, seu relative ad Deum, est ipsiusmet Dei odium. Porro duplex est odium,

odium abominationis et inimicitiae. Odium *abominationis* illud est, quo aliquam rem vel personam aversamur ut nobis malam, seu ut malum nostrum procurantem; odium *inimicitiae* illud est, quo aliquam rem vel personam in se detestamur, et licet nobis non sit nociva. Jam vero manifestum est utrumque odium Dei, sive abominationis, sive inimicitiae, esse horrendum peccatum, quod materiae levitatem non patitur. Unde gravissime peccant qui optant Deum peccata non videre vel non punire, qui gaudent de Dei offensa, vel de injuriis ei illatis, et similibus.

Minus tamen peccatum est odium abominationis: nam odio abominationis aversatur quis Deum secundum aliquem ejus effectum sibi contrarium, vel malum apprehensum: in quo evidenter minor est malitia quam in odio inimicitiae, quo quis summum bonum aversatur in se, et ideo ad summam vereque diabolicam malitiam devenit.

186. — II. *Secundum*, quod prohibetur a caritate erga Deum, est amor ille inordinatus, quo creatura praeponitur Deo, sive *formaliter*, affectu nempe explicito, quo illa Deo praeferretur vel adaequaretur ac positive veluti ultimus finis haberetur; sive *interpretative*, per illam scilicet adhæSIONem creaturæ, divitiis, voluptatibus, etc., qua efficitur ut earum causa aliquis paratus sit legem Dei transgredi, vel Dei et salutis penitus oblivisci. Ratio est quia ex ipsa rei natura præceptum caritatis non potest nos obligare ad amandum Deum super omnia *appretiative* et *objective*, quin simul prohibeat ne quid Deo præferamus vel æqualiter æstimemus. — Neque hic fingi potest levitas materiae; quin potius eo gravior injuria fit Deo summo et infinito bono, quo vilior est creatura quæ ipsi praeponitur. Unde vehementius de hoc conqueritur Deus in Scriptura; sic (III *Reg.*, xiv, 9) ait: « Me autem projecisti post corpus » tuum; » et etiam (*Isa.*, xlvi, 5): « Cui assimilastis me, et » adæquastis, et comparastis me, et fecistis similem? »

Amor ille inordinatus creaturæ est *speciale* peccatum contra caritatem, quoties quis sciens et volens actualique affectu Deum mortaliter offendere paratus est in genere propter creaturam, quin tamen actu eum offendant et præceptum particu-

lare infringere velit; et vero patet tale peccatum esse contra caritatem, cum nulli alteri virtuti neque præcepto particulari adversetur. Aliter dicendum esset, si quis actu vellet transgredi vel de facto transgrederetur aliquod præceptum particulare, quia virtutem tunc læderet de qua est præceptum, non vero directe caritatem erga Deum.

187. — III. *Tertiam* contra caritatem erga Deum peccati speciem assignant auctores *acediam*, non quidem *universalem*, quæ est tristitia de bono spirituali communiter sumpto propter difficultates occurrentes in exercitio cujuslibet virtutis; sed *specialem*, quæ tristitia est de bono divino seu supernaturali exercendo aut obtinendo, quatenus ob adjunctam difficultatem apprehenditur ut malum proprium, et aliquando pertingit ad totalem aversionem a Deo; quandoque vero est tantum negligentia aut diminutio fervoris caritatis. De hac autem acedia sermo fuit ubi de peccatis capitalibus. Cæterum ex ipsa ejus præfata notione patet eam caritati specialiter repugnare, non tamen graviter, si sit tantum negligentia.

CAPUT III.

DE CARITATE ERGA PROXIMUM.

Primum dicemus de præcepto diligendi proximum, postea de vitiis seu peccatis huic dilectioni oppositis.

ARTICULUS I.

De præcepto diligendi proximum.

Agendum est : — 1. de existentia hujus præcepti, — 2. de officiis caritatis erga proximum, — 3. de ordine in ea servando.

§ I. De existentia hujus præcepti.

188. Assertio. *Datur præceptum speciale diligendi proxi-*

num, et quidem non tantum actu externo, sed formali et interno benevolentiae actu.

PROB. 1^a PARS, nempe *dari præceptum diligendi proximum*, — 1. *Script. Sac.* « Diliges proximum sicut teipsum » (*Matth.*, XXII, 39). — « Hoc est præceptum meum ut diligatis » invicem sicut dilexi vos » (*Joan.*, xv, 12). — « Et hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, diligit et fratrem suum » (*I Joan.*, iv, 21). — 2. *Rat.* Qui aliquem perfecte diligit, eo ipso amat, amore proportionato, illos omnes quos hic diligit, quique illi amicitiae vinculo conjuncti sunt; ergo et proximum propter Deum diligere debemus. Et vero, ex dictis, una eademque caritate Deum diligimus et proximum propter Deum : porro, nemine diffidente, dilectio Dei cadit sub præcepto; ergo et dilectio proximi.

PROB. 2^a PARS, nempe *dari præceptum diligendi proximum formali et interno benevolentiae actu*. Nam dilectio proximi dilectioni Dei similis esse debet; unicum enim datur præceptum diligendi Deum et proximum : porro Deum amore interno diligamus necesse est; ergo et proximum. — S. Ambros. (l. 1, *de Officiis*, c. 30, n. 143) hæc habet : « Non satis est benevelle, sed etiam oportet benefacere; nec satis est iterum benefacere, nisi id ex bono fonte, hoc est, bona voluntate, profiscatur. » — Innocentius XI damnavit sequentes propositiones (n. 10) : « Non tenemur proximum diligere actu interno et formali; » (n. 11) : « Præcepto diligendi proximum satisfacere possumus per solos actus externos. »

PROB. 3^a PARS, nempe nos teneri *ad actus externos dilectionis et benevolentiae erga proximum*. (*I Joan.*, III, 18) : « Filioli mei, non diligamus verbo, neque lingua, sed opere et veritate. » — S. Greg. (lib. 2, hom. 30, in *Evang.*, n. 1) ait : « Probatio dilectionis est exhibitio operis. » — Et vero amor quo proximum diligimus nequit esse verus, internus et sincerus, quin in operibus nostris appareat.

189. Quæritur 1. *Quinam intelligantur nomine proximi ex præcepto diligendi?*

RESP. Cum ratio diligendi proximum sit ipse Deus, inde sequitur illos *omnes* et *solos* esse caritatis objectum, qui a Deo

diliguntur, et ejus divina amicitia fruuntur, aut saltem ad eam vocantur.

Hinc — 1. *in præcepto caritatis comprehenduntur* : — 1. Omnes Angeli atque Beati in cœlo regnantes, necnon et animæ in purgatorio detentæ; — 2. Omnes homines in terris adhuc degentes, seu viatores etiam peccatores et infideles; quamdiu enim sunt viatores, homines a Deo diliguntur, et ab ipso gratias suscipiunt, ut ad beatitudinem æternam perveniant; et ideo nunquam desinunt esse proximus noster, imo et fratres dicuntur : « Si peccaverit in te *frater tuus* » (*Matth.*, XVIII, 15); — 3. Nosmetipsi; nam et nos a Deo diligimur, atque ad ejus divinam amicitiam vocamur; imo regula amoris proximi est amor quo nos ipsos prosequimur, juxta hæc verba : « Di- » liges proximum *sicut teipsum* » (*Matth.*, XXII, 39).

Hinc — 2. *a caritate excluduntur* dæmones et animæ damnatæ, quippe qui a dilectione Dei ejusque consortio sunt irreparabiliter exclusi; unde nec licitum est ad eos amorem caritatis proprie dictæ extendere.

Hinc — 3. *creaturæ irrationales* non sunt *proprie* objectum caritatis, utpote amicitiae divinæ incapaces. Possunt tamen aliquatenus ex caritate diligeri, sicut diligimus bona quæ amicis volumus, quatenus ex caritate volumus ea conservari in gloriam Dei et utilitatem proximi.

190. Quæritur 2. *Quænam esse debeant dotes dilectionis proximi?*

S. Thomas (2. 2, q. 44, a. 7) triplicem assignat dotem dilectioni proximi; vult enim ut diligatur proximus sancte, juste et veraciter; unde hæc dilectio debet esse sancta, justa, et vera, quod deducit ex regula tradita, qua debemus proximum diligere sicut nos. « Modus autem dilectionis tangitur, inquit, cum dicitur *sicut teipsum*. Et hoc tripliciter : — Primo quidem ex parte *finis*, ut scilicet aliquis diligat proximum propter Deum, sicut seipsum propter Deum diligere debet, et sic sit dilectio proximi *sancta*. — Secundo, ex parte *regulæ dilectionis*, ut scilicet aliquis non condescendat proximo in aliquo malo, sed solum in bonis, sicut et suæ voluntati satisfacere debet homo solum in bonis, ut sic sit dilectio proximi *justa*; —

Tertio, ex parte *rationis* dilectionis, ut scilicet non diligat aliquis proximum propter propriam utilitatem vel delectationem, sed ea ratione quod velit proximi bonum sicut vult bonum sibi, ut sic dilectio proximi sit *vera*; nam cum quis diligit proximum propter suam utilitatem vel delectationem, non vere diligit proximum, sed seipsum. »

191. Quæritur 3. *Quandonam urgeat præceptum dilectionis proximi?*

RESP. 1. Quoad *actum internum* dilectionis proximi, fatentur omnes dari *per accidens* obligationem illum eliciendi, quoties tentationes odii aliter superari nequeunt, et quando debemus proximi necessitatibus subvenire, ut infra dicetur.

An autem præceptum dilectionis proximi obliget *per se et directe* ad actus internos dilectionis, valde controvertitur. — Negat Suarez (*de Carit.*, disp. 2, sect. 4, n. 4), quia non potest dici de amore proximi sicut de amore Dei, illum esse quemdam cultum Deo debitum. — Affirmant non pauci ex damnatione hujus propositionis ab Innocentio XI (n. 10): « Non tenemur proximum diligere actu interno et formali. » Putant autem illud præceptum obligare, tum post adeptum rationis usum et propositam sufficienter dilectionis proximi necessitatem, tum aliquoties in vita. — Quidquid sit de his sententiis, præcepto dilectionis proximi satisfacere videntur illi qui caritatis Dei actum quandoque efformant, quique interdum orationem dominicam recitant.

RESP. 2. Quoad *officia* vero *externa* caritatis, statim ostendemus quatenus teneatur quisque ea pro tempore et conditione præstare.

§ II. De officiis caritatis erga proximum.

192. Eorum divisio. Officia quæ præscribit caritatis præceptum duplicis generis sunt, alia *spiritualia* et alia *corporalia*.

Septem numerantur *misericordiæ spiritualis* opera, nempe: erudire ignorantes, dubitantibus consilium dare, delinquentes corrigere, mæstos solari, condonare offendentibus, tolerare patienter aliorum defectus, demum pro proximo orare.

Septem etiam traduntur opera *misericordiæ corporalis*, sci-

licet : visitare infirmos et in carcere detentos, esurientibus cibum, sitientibus potum dare, captivos redimere, nudos vestire, peregrinos hospitio suscipere et mortuos sepelire.

Dicemus tantum — 1. de correctione fraterna. — 2. de elemosyna.

I. De correctione fraterna.

193. Ejus definitio. Correctio generatim idem est ac reprehensio proximi, et triplex est : *judicialis*, quæ fit auctoritate judicis ad bonum societatis; *paterna*, quæ fit a patre vel superiore tanquam auctoritatem habente; et *fraterna*, quæ procedit a solo caritatis motivo, et fit solummodo in delinquentis favorem.

Correctio fraterna definitur : *Conveniens admonitio ex mera caritate procedens, eo fine facta proximo ut a malo avertatur.*

194. Assertio. *Datur præceptum correctionis fraternæ, quo omnes, sub peccato mortali ex genere suo, obligantur.*

PROB. — 1. Script. Sacra (*Matth.*, XVIII, 15) : « Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum... Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. » (*Gal.*, VI, 1) : « Et si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis. » (*II Thes.*, III, 15) : « Nolite quasi inimicum existimare (peccatorem), sed corripite ut fratrem. » — **2. Ex SS. Patribus.** S. Aug. (serm. 16, al. 82, c. 4, n. 6, *de verbis Dom.*), ait : « Si neglexeris corripere, pejor eo factus es qui peccavit. » Porro negligens corripere non esset pejor peccatore, si non adesset præceptum correctionis. — **3. Ratione.** Adest præceptum diligendi proximum : atqui ex hoc præcepto debemus bona illi præstare et mala ab eo avertere; ac proinde illum fraterne monere ne incidat in peccatum, vel ut ab eo quam citius egrediatur.

Dicitur 1. *Sub peccato mortali ex genere suo*; nam versari potest hoc præceptum circa materiam ex se gravem, scilicet peccatum mortale a proximo vitandum. Est veniale, si materia sit levis, puta si agatur de peccato veniali.

Dicitur 2. *quo omnes ligantur*, scilicet superiores erga inferiores, æquales erga æquales, et ipsi inferiores erga superiores,

dummodo adsint conditiones mox requirendæ; strictius tamen tenentur superiores, quia ex officio tenentur providere bono subditorum spirituali.

195. Quæritur 1. *Quænam conditiones requirantur ut præceptum correctionis obliget?*

1. Requiritur ut *correctio sit necessaria*. — 1. *Ratione peccati*: si agitur de peccatis futuris præcavendis, necesse est ut sit periculum proximum peccati; quia nequit esse præceptum grave sine periculo vere gravi. Si agitur de peccato jam commisso, debet esse certo commissum, alioquin in favorem proximi judicandum est, et correctio fieret odiosa. — 2. *Ratione corripiendi*; requiritur ut non sit jam emendatus, aut non possit aliunde sperari emendatio. — 3. *Ratione corripientis*; necesse est ut desit alter æque vel magis idoneus, qui possit et velit correctionem facere.

2. Requiritur ut *sit spes emendationis*. Etenim finis correctionis est proximi emendatio; ergo, desinente fine, seu spe emendationis, deest correctionis præceptum. — In dubio utrum correctio profutura sit an nocitura, omitti debet; si vero dubie profutura est monitio, sed certo non nocitura, fieri potest, sed non est obligatio. Quare suadet ordinarie prudentia, ut eorum omittatur correctio, quorum indoles est ignota. — In tota hac quæstione solam correctionem fraternam consideramus; nam sub alio respectu, etiamsi nulla sit, v. g., spes emendationis, fieri debet correctio, saltem quandoque, scilicet a superiore, ratione officii, vel a quocumque, ut honor divinus vindicetur, vel ut vitetur grave proximi scandalum.

3. Requiritur ut *non sit grave pro corripiente incommodum*. Etenim correctionis fraternæ motivum est proximi caritas seu commodum; porro quando grave timetur pro seipso inconveniens, absque injuria anteponi potest, cæteris paribus, bonum suum bono proximi; ergo. — Itaque ordinarie nulla existit, etiam levis, obligatio corripiendi proximum leviter delinquentem, quia ordinarie incommodum quod reperitur in hujusmodi monitionibus, ab omni correctionis obligatione eximit.

Hinc — 1. *privati* inter se raro ad correctionem tenentur, saltem sub gravi, nisi sint familiariter conjuncti; quia raro

omnes requisitæ conditiones adsunt; *rarius* adhuc *erga superiores*, propter ineptudinem; eadem ratione, *scrupulosi* ordinarie excusantur. — 2. *Leviter* peccat qui ex pusillanimitate aut verecundia, se minus aptum ad correctionem putat, et propterea eam omittit; *graviter* vero peccat, qui, datis requisitis conditionibus, eam in re gravi ex vano timore omittit (P. Marc., n. 493).

196. Quæritur 2. Qualis ordo in correctione servandus sit?

1. Si peccatum est *publicum*, fama peccantis jam amissa est, et ideo admonitio fieri potest publice, in primis ob bonum audientium, dicente D. Paulo (I *Tim.*, v, 20) : « Peccantes » coram omnibus, argue : ut et cæteri timorem habeant. »

2. Quando peccatum, *etiam occultum*, *vergit in detrimentum spirituale vel temporale aliorum aut communitatis*, ut conjuratio, hæresis, juvenum corruptio, etc., res statim superiori deferatur, ut meliori modo quo possit bono societatis provideat, nisi sit spes valde probabilis emendationis in secreta monitione, quod rarissimum est; quia non est tantum adhibendum remedium ei qui peccavit, sed etiam aliis in quorum damnum crimen vergit. — Hinc, in communitatibus sub regula viventibus, in collegiis, in seminariis, etc., si agatur de delicto nocivo, plerumque expedit, ut correctio fiat via denuntiationis ad superiorem ut patrem; nec possunt absolvi sodales denunciare nolentes, si de communi damno gravi agatur. Attamen denunciaturus prius a confessario suo consilium petat, et in hac re caute ac prudenter procedat, ad vitandas divisiones, aversiones, discordias (Ita P. Cl. Marc., *Inst. Alph.*, n. 494).

3. Quando peccatum est *occultum et soli peccanti noxium*, ordinarie tenendus est ordo in his verbis Christi contentus, (*Matth.*, xviii, 15) : « Si peccaverit in te frater tuus, vade et » corripe eum inter te et ipsum solum; si te audierit, lucratus » eris fratrem tuum; si autem te non audierit, adhibe tecum » adhuc unum, vel duos, ut in ore duorum vel trium testium » stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ; si » autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et » publicanus. »

Dicitur *ordinarie*, quia si facilius et perfectior speratur

emendatio ex admonitione facta a superiore vel ab alio viro pio et prudenti, eligenda est hæc via, aliis neglectis. Etenim finis intentus est corrigendi emendatio, ac proinde adhibendus est modus, ex quo felicius et promptius speratur hæc emendatio, quamvis aliquale sit detrimentum in corripiendi fama. — Si autem post admonitionem secretam, nulla detur emendationis spes, etiam ex aliorum mediorum adhibitione, nec delinquentis peccatum sit proximo nocivum, non est ulterius procedendum et cessat omne correctionis fraternæ præceptum.

II. De eleemosyna.

197. Ejus definitio. Eleemosyna est opus misericordiæ quo subvenitur, propter Deum, proximi necessitati corporali.

Assertio. Datur præceptum natura sua grave eleemosynæ faciendæ.

PROB. 1. *Script. Sacra* (*Prov.*, xxi, 13) : « Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, et ipse clamabit, et non » exaudietur. » (*Eccl.*, xxix, 12) : « Propter mandatum assumme pauperem; et propter inopiam ejus ne dimittas eum » vacuum. » (*Matth.*, xxv, 41) : « Discedite a me, maledicti, » in ignem æternum... esurivi enim et non dedistis mihi manducare. » (*1 Joan.*, iii, 17) : « Qui habuerit substantiam hujus » mundi, et videbit fratrem suum necessitatem habere, et » clausurit viscera sua ab eo, quomodo caritas Dei manet in » eo? »

PROB. 2. Ex *SS. Patribus*; unicum appellabimus S. Ambrosium (*De officiis*, l. 1, c. 30, n. 148) : « Grandis culpa, si, » sciente te, fidelis egeat; si scias eum sine sumptu esse, famem » tolerare, ærumnam perpeti, qui præsertim egere erubescat. »

PROB. 3. *Rat. th.* — 1. Hoc est magnum in cordibus insitum principium, et apud omnes gentes proclamatum : Quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vòs facite illis similiter; ergo indigenti facienda est eleemosyna. — 2. Frater fratri succurrere debet in necessitatibus suis : atqui homines omnes sunt inter se fratres et Deum habent Patrem; ergo. — 3. Bonum societatis postulat ut divites miseris succurrant. Sic enim existunt inter varios reipublicæ ordines caritatis vin-

cula : divites opitulantur miseris et pauperes grato sunt animo erga divites ; ergo.

Præceptum autem illud est *ex genere suo grave*, nam multi ob ejus inobservantiam damnabuntur, ut asserit Christus. Quid requiratur autem ut sub gravi obliget, mox dicemus.

198. Distinctiones prænotandæ. — 1. Triplex distinguitur necessitas proximi, extrema, gravis et communis. — Necessitas dicitur *extrema*, quando adest mortis periculum imminens, ita ut vita evidenter periclitetur, nisi ei subveniatur. — Necessitas *gravis* existit, quando evidenter imminet aliquod notabile damnum minus morte, ut gravis morbus, abscissio membri, durus et diuturnus carcer, amentia, gravis infamia, amissio status. — Necessitas *communis* est ea quam patiuntur pauperes communes ostiatim mendicantes, qui, quamvis indigeant et vitæ necessaria petant, ut panem, quia tamen a multis petunt et accipiunt, nonnisi in necessitate communi existere judicantur.

2. Triplicis pariter generis sunt bona, nempe bona necessaria vitæ, statui, et simpliciter superflua. — Bona *necessaria vitæ* illa sunt sine quibus vitam propriam vel nostrorum servare non possumus. — Bona *necessaria statui* ea sunt sine quibus servari non potest status vel conditio. Jam vero hæc bona possunt esse *omnino* necessaria, ita ut sine illis necessario decidendum sit a suo statu ; et ad hanc classem referuntur bona requisita ad servandum membra, vel sanitatem, vel famam, quæ omnia ad statum dicuntur pertinere. Vel illa bona sunt tantum necessaria *ad decentiam status*, ita ut sine illis servaretur quidem conditio, sed in illa convenienter vivere impossibile esset. Hæc autem decentia moraliter sumitur ; omnes enim sciunt personas ejusdem conditionis, quas nemo arguit avaritiæ aut prodigalitatis, alias aliis majores facere expensas. — Bona *simpliciter superflua* nec sunt necessaria ad substantiam nec ad decentiam status.

Ut judicetur quænam bona sint necessaria decentiæ status, quænam vero sint vere superflua, non attendatur solum ad diem hodiernam, sed habeatur etiam ratio temporis futuri : unde ad decentiam status pertinet id omne quod existimatur

necessarium pro morbo fortuito, vel senectute, pro educandis et dotandis liberis, et demum pro augmento modico status. — Cavendum tamen ne necessitates fingantur aut exaggerentur; damnata est enim ab Innocentio XI sequens propositio (n. 12): « Vix in sæcularibus invenietur, etiam in regibus, superfluum statui. Et ita vix aliquis tenetur facere eleemosynam, quando tenetur tantum ex superfluo status. »

199. Regula 1^a. Proximo *in necessitate extrema* constituto subvenire tenemur ex bonis *necessariis decentiæ status*, non autem *vitæ* aut etiam *statui ipsi*.

Prima pars constat, quia ordo caritatis postulat ut vitam proximi præferamus *decentiæ proprii status*, bono scilicet longe inferiori. — Constat etiam secunda pars, quia nullus tenetur proximum diligere plus quam seipsum: atqui nullum datur præceptum renuntiandi proprio statui ut servetur vita; ergo.

200. Regula 2^a. Proximo *in gravi necessitate* constituto subvenire tenemur ex bonis *splendori status aliquo modo necessariis*, a fortiori *ex bonis superfluis*.

Ratio petitur, ut supra, ex ordine caritatis. — Attamen si ad subveniendum proximi necessitati mutuum præstare sufficeret, non daretur obligatio eleemosynam ei largiendi.

201. Regula 3^a. Pauperibus *in communi necessitate* positis subvenire tenemur ex *aliquibus bonis superfluis* *decentiæ status*, ob eandem rationem.

Dicitur 1. *Pauperibus*, generatim sumptis; nam nulla est obligatio dandi vel uni pauperi in specie, vel omnibus pauperibus.

Dicitur 2. *Ex aliquibus bonis superfluis*, quia, fatentibus auctoribus, non tenemur totum superfluum in pia opera impendere, sed partem illius servare licet ad augendas opes, ut dictum est. — Quænam autem pars reddituum dari debeat, ut tuta sit conscientia, difficile assignatur. S. Lig. (lib. 2, n. 32; *Hom. apost.*, tr. 4, n. 19) vocat communioem et probare videtur sententiam eorum qui censent satisfacere probabiliter divites, erogando in pauperes communes quinquagesimam partem annuorum proventuum qui supersunt; et si redditus sunt pinguiores, minus quinquagesima parte.

202. Corollarium. Ex his colliges — 1. dari *præceptum grave* elargiendi eleemosynam in communi pauperum necessitate; illud tenent communiter theologi (S. Lig., lib. 2, n. 32); — 2. *præcepto* non obtemperare et ideo absolutione indignos esse eos omnes qui in proposito habent eleemosynam in communi necessitate nunquam faciendi, nec pecunias in alios pios usus impendendi, licet habeant amplum superfluum; vel fere omnes pauperes repellunt, aut tam modice tribuunt, ut, si, proportionem habita, alii non plus darent, pauperes communes non sufficienter sustentarentur; — 3. absolutionem concedi posse iis qui quandoque, licet rarissime, eleemosynam elargiuntur; at eis multum suadenda est eleemosyna, et præscribenda pro sacramentali pœnitentia, si illud prudentia suggesserit.

203. Quæritur 1. *Ex quibusnam bonis dari debeat aut possit eleemosyna?*

Eleemosyna dari debet *de bonis propriis*, ac proinde de illis solis bonis quæ per donationem alicui dare licet; hæc est regula generalis a qua recedere nefas est. — Expendat igitur eleemosynarius an bona quæ pauperibus elargitur alienare possit per donationem, intacta conscientia; si non possit, ista pauperibus non det nisi domino consentiente explicate, vel saltem implicite, ut fit quando agitur de tenui eleemosyna, vel de extrema necessitate; nam in hoc ultimo casu dominus consentire tenetur. — Ex his judicandum est quid possint dare mariti, uxores, filii familias, tutores ac pupilli, necnon et famuli.

204. Quæritur 2. *Quasnam dotes habere debeat eleemosyna?*

Eleemosyna debet esse — 1. *Universalis* juxta ista monita: (*Tob.*, iv, 8): « Noli avertere faciem tuam ab ullo paupere. » (*Rom.*, xii, 20): « Si esurierit inimicus tuus, ciba illum. » Non illicitum est tamen quosdam habere pauperes dilectos; sed qui a communi eleemosyna solum excluderet inimicum, peccaret contra præceptum dilectionis proximi, ut infra exponebatur. — 2. *Ordinata*, juxta illa quæ modo dicuntur circa ordinem in caritate servandum. — 3. *Discreta*, seu prudens, ne

caritas pigritiæ faveat. Sæpe expedit ut non detur pecunia, sed præscribatur pauperibus opus pretio solvendum; hoc enim modo otium devitatur et pauperum necessitati subvenitur.

§ III. De ordine in caritate servando.

205. Principium generale. Apud omnes constat *ordinem esse in caritate servandum*, juxta illud (*Cant.*, II, 14) : « *Ordinavit in me caritatem.* »

Ratio est, quia ad amorem rectum, non sufficit objectum bonum, sed necessarium est, quod objectum bonum bene ametur; porro illud non fit, nisi custodito amoris ordine; nam, ut ait S. Augustinus, « bene amatur, quando amatur ordine custodito; male autem, ordine perturbato. »

206. Duplex ordo caritatis distinguitur. Adest in caritate ordo *dilectionis*, et ordo *subventionis*, seu *beneficii*, juxta illud S. Augustini (*Epist.* 148) : « Caritas, non ordine amandi, sed ordine subveniendi, infirmiores fortioribus anteposit. » Sic Pastor evangelicus ordine dilectionis prætulit nonaginta novem oves, quas in deserto reliquerat, ovi centesimæ quæ erraverat; sed centesimam illam errantem ordine subventionis prætulit nonaginta novem aliis.

Aliunde autem ordo dilectionis petitur, quam ordo subventionis; ordo quippe *dilectionis* petitur *ex dignitate objecti*: ordo vero *subventionis* petitur *ex indigentia personæ*, cui subvenitur, habita tamen ratione conjunctionis, qua persona indigens conjungitur nobiscum, ita ut inter indigentes, cæteris paribus, præferendi sint conjunctiores, ad quorum adjutorium magis nati sumus (*Thom. ex Charm., de Carit., art. 2, l. 2*).

Exponemus : — 1. Quis ordo *dilectionis* in caritate servandus sit; — 2. Quis ordo *subventionis* servandus sit *inter nos et proximos*; — 3. quis ordo *subventionis* servandus sit *inter proximos ipsos*.

1. Quis ordo dilectionis sit in caritate servandus?

207. Principium. In caritate, talis debet esse ordo dilectionis, qualis est *ordo rerum quoad bonitatem*.

Nam ordo dilectionis petitur *ex dignitate obiecti* amabilis ; ergo talis debet esse ordo dilectionis qualis est ordo rerum quoad bonitatem ; et consequenter meliora magis amari debent, utpote magis amabilia.

208. Corollaria. Hinc 1. *Deus est super omnia diligendus*, quia est summum et summe amabile bonum.

Hinc 2. Illi sunt *magis diligendi* amore caritatis, qui sunt *Deo magis grati*. Nam illi qui sunt Deo gratiores sunt etiam amabiliores et perfectiores ; alioquin dicendum foret minus amabile esse magis a Deo dilectum, quod absonum est ; ergo plus aliis diligendi sunt. — Dicitur *amore caritatis* ; nam præter amorem caritatis qui debetur proximo, diligere potest proximus ob motiva a motivo caritatis diversa ; tunc vero huiusmodi dilectio mensuratur per motiva quæ sunt ejus fundamentum. Sic diligimus parentes plus quam cæteros, ex motivo pietatis filialis ; diligimus specialius benefactores, ex motivo gratitudinis ; diligimus ardentius amicos, ex motivis quibus amicitia nostra innititur.

Hinc 3. *Anima diligere debet magis quam corpus* : illa enim est dignior corpore, eo quod possit perfrui Deo, non autem corpus, quia, ut ait S. Aug. (*de Doct. christ.*, lib. I. cap. 27), « corpus per animam vivit, qua fruimur Deo. »

II. *Quis ordo subventionis servandus sit inter nos et proximos ?*

209. Principium. Ordine subventionis, unusquisque teneatur *seipsum magis diligere quam proximum, in eodem bonorum genere*.

Id sequitur ex præcepto dilectionis : « Diliges proximum » tuum *sicut teipsum* » (*Matth.*, xii, 39). Dilectio enim sui hic proponitur uti regula et exemplar amoris proximi ; atqui regula est prior et potior regulato ; ergo ordo postulat ut nos ipsos magis diligamus quam proximum ; unde axioma est ab ipsamet natura dictatum : « Caritas bene ordinata incipit a seipso » (Ita Thom. ex Charm., *loc. cit.*).

Ex hoc principio quæstio sic ponitur et dividitur.

210. Dividundur quæstiones solvendæ. Diximus in positione principii : *in eodem genere bonorum* ; quare, ut quæstio plena

solvatur, prius distinguendi sunt varii gradus bonorum : — In *primo* gradu sunt bona *spiritualia* seu *supernaturalia*, nempe gloria et beatitudo æterna, gratia, virtutes et merita; in istorum enim comparatione totus mundus est nihil, juxta illud : « Quid prodest homini, si mundum universum lucretur, » animæ vero suæ detrimentum patiat? » — In *secundo* gradu ponuntur bona *naturalia* seu bona *corporis*, uti vita, integritas membrorum, et sanitas. — In *tertio* tandem gradu sunt bona *externa*, uti honor, fama et divitiæ, unde maxime pendet vita nostra civilis (Scavini, *De Carit. prox.*, c. 3).

Porro ratione ordinis subventionis in caritate, comparatio instituenda est — 1. inter bona nostra supernaturalia et bona supernaturalia proximi; — 2. inter bona nostra naturalia seu corporis, et bona naturalia proximi; — 3. inter bona nostra naturalia et bona supernaturalia corporis; — 4. inter bona nostra externa, et bona proximi vel naturalia vel etiam externa; sed quoad hanc ultimam comparationem, vide quæ diximus de eleemosyna; item in Tractatu *de Justitia*, quæ diximus de causis excusantibus a restitutione et de furto.

241. Quæritur 1. *Utrum bona nostra supernaturalia bonis proximi supernaturalibus semper antepondere teneamur, seu utrum animam nostram magis diligere teneamur quam animam proximi?*

RESP. affirm. Ait enim Christus (*Matt.*, xvi, 26): « Quid » prodest homini, si mundum universum lucretur, animæ » vero suæ detrimentum patiat? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? »

Hinc 1. Nunquam licet, etiam causa salutis animarum, ullum vel minimum peccatum facere, vel imperfectioni propriè dictæ consentire, quia exinde Deo minus amabiles evenimus.

Hinc 2. Merito damnata est ab Innocentio XI sequens propositio (n. 103): « Licitum est quærere directe occasionem proximam peccandi pro bono spirituali vel temporali nostro vel proximi. » Nam quærere directe occasionem proximam peccandi est velle peccatum. — Notandum tamen est occasionem, quæ in aliis adjunctis esset occasio peccati, fieri

persæpe tantum remotam, ubi proximi salus periclitatur, quia sperari possunt speciales gratiæ quæ in aliis temporibus non concederentur.

Hinc 3. Facile deducitur quantum sibi illudant; pastores animarum, quando ut animarum salutem operam dent, propriæ animæ sanctificationem negligunt et exercitia spiritualia cum proprio detrimento spirituali intrinseco omittunt.

212. Quæritur 2. *Utrum et quatenus bona nostra naturalia bonis naturalibus proximi semper antepondere teneamur, seu utrum vitam nostram corporalem magis diligere teneamur quam vitam corporalem proximi?*

RESP. affirm. saltem *regulariter*; nam, ut ait S. Aug. (lib. de Mend., c. 6, n. 9): « Si quis pro alterius temporali vita suam ipsam temporalem perdit, non est jam illum diligere sicut seipsum, sed plus quam seipsum; quod sanæ doctrinæ regulam excedit. »

Dicitur *saltem regulariter*; nam — 1. communius affirmatur licitum esse vitam propriam exponere pro salute corporali alterius ex motivo virtutis christianæ, juxta illud (Joan., xv): « Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat » quis pro amicis suis; » in hoc casu vitæ propriæ præfertur non præcise vita proximi, sed bonum virtutis, ut bene observat Angelicus (in 3, dist. 29, a. 5). — 2. Immo commune bonum aliquando exigit, ut privatus vitam suam exponat certo etiam periculo pro servanda vita alterius personæ ad rempublicam necessariæ.

213. Quæritur 3. *Utrum bona nostra naturalia seu vitam nostram corporalem exponere teneamur pro bono proximi supernaturali seu pro æterna ejus animæ salute?*

Triplex distinguenda est necessitas proximi, nempe — 1. est *extrema*, quando proximus est in æternum periturus nisi adjuvetur, ut si infans sine baptismo moriturus sit; — 2. est *gravis*, quando proximus potest quidem salvari sine adjutorio, sed non nisi cum maxima difficultate, ut peccator carens confessario; — 3. est *communis*, quando proximus carere potest bono quo indiget sine gravi damno; talis est susceptio sacramentorum in casibus ordinariis. His positis

RESP. 1. Proximo in *extrema* necessitate supernaturali constituto, subveniendum est *etiam cum jactura vitæ propriæ corporalis*.

PROB. (I *Joan.*, III, 16) : « Nos debemus pro fratribus animas » ponere ; » Christus enim tradidit animam suam pro nobis, et præceptum Christi est ut diligamus proximum sicut et ipse dilexit nos (*Joan.*, xv, 12). — S. Aug. (lib. *de Mendacio*, c. 6, n. 9) ait : « Temporalem plane vitam suam pro æterna vita » proximi non dubitabit Christianus amittere. » — Ratio est, quia salus æterna proximi est bonum altioris ordinis ac vita nostra temporalis.

Hinc datur obligatio subveniendi infanti sine baptismo morituro, etiam cum evidente propriæ vitæ periculo, dummodo — 1. sit vera spes puerum baptizandi; gradus spei proportionari debet periculi gravitati; — dummodo 2. actio non sit sui directe occisiva; numquam enim licet seipsum directe occidere; — dummodo 3. illa actio majori bono non opponatur; unde licet permittere mortem infantis sine baptismo, si ex ejus baptismo oritura esset persecutio, ex qua multi perirent et multo plures infantes sine baptismo decederent.

RESP. 2. Proximo in *gravi* necessitate supernaturali constituto, datur *ex caritate* obligatio subveniendi *cum mediocri tantum incommodo*, non vero *cum vitæ aut notabili bonorum jactura*.

PROB. Proximus in gravi necessitate constitutus sibi providere potest, quamvis difficile; unde detrimentum supernaturale quod patitur, ipsius culpæ semper tribui debet. Jam vero, hoc posito, nimis durum videretur imponere obligationem ei subveniendi cum notabili detrimento temporali.

Dicitur — 1. *Ex caritate*, quia vi officii vel contractus dari potest obligatio proximo subveniendi etiam cum notabili detrimento proprio. — 2. *Obligatio*; potest enim existere consilium quamvis desit præceptum.

RESP. 3. Proximo in *communi* necessitate supernaturali constituto, *ex caritate* non est obligatio subveniendi, *nisi cum levissimo temporali damno*.

PROB. Huc recurrunt eædem rationes et adnotationes, proportionem servata, ac in præcedente responsione.

III. *Quis ordo subventionis servandus sit inter proximos ipsos?*

214. Principium. Ratio habenda est *primum necessitatis*, in qua versantur varii proximi quibus succurrendum est; *postea conjunctionis*, qua cum eis devincimur. Quare, cæteris paribus, hic ordo servandus est :

215. Regula 1^a: Eos qui sunt *in majori necessitate* aliis præferre debemus; cum enim obligatio caritatis non sit nisi ratione necessitatis, patet illam magis obligare ubi major est necessitas.

216. Regula 2^a: In *pari necessitate*, eos qui nobis sunt *conjuncti extraneis* præferre debemus. Id constat — 1. *Script.* *Sacra* (I *Tim.*, v, 8): « Si quis suorum, et maxime domestico-
rum, curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior. » — 2. *Ex S. Aug. (de Doct. christ.*, lib. 1, c. 28, n. 29): « Cum omnibus prodesse non possis, his potissimum consulendum est qui pro locorum et temporum vel quarumlibet rerum opportunitatibus constrictius tibi quasi quadam sorte junguntur. » — 3. *Auctoritate* theologorum, duce S. Thoma (2. 2, q. 26, a. 8). — 4. *Rat. theol.* Amor proprius est regula amoris proximi, « diliges proximum sicut teipsum, » inquit Christus; ergo bonum nostrum bono proximi præferre tene-
mur; porro quando proximum magis conjunctum proximo minus conjuncto anteponimus, nihil aliud facimus quam proprium bonum bono proximi præferre; ergo.

217. Regula 3^a. *Inter ipsos conjunctos*, hic ordo servandus est *in extrema necessitate* : — 1. Parentes præferendi sunt aliis omnibus, etiam filiis, tum quia pater habet rationem principii, quod bonum est eminentius et Deo similis; tum quia unusquisque plura accepit a patre quam a filio; tum quia parricidium semper habitum fuit ut gravius peccatum quam filii occisio; — 2. Pater præponi debet matri, ut pote caput familiæ; — 3. Uxor præferenda est filiis, quia una est caro cum marito ideoque ei conjunctior; — 4. Filii præferendi sunt fratribus, siquidem a patre proveniunt; — 5. Fratres cæteris cognatis præferri debent et consanguinei juxta cognationis gradum, ut patet; — 6. Conjuncti spiritualiter iis qui nullo

modo sunt conjuncti, vel quoad res materiales tantum, uti evidens est. — 7. Demum justī peccatoribus præferri debent; nam convenit eos nobis cariores esse.

In *gravi* autem vel *communi necessitate*, uxor debet præferre maritum patri, et pater filios propriis parentibus; nam ex S. Paulo (II *Cor.*, XII, 14), « nec debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis, » et ex S. Thoma, filiis magis quam patri debetur cura provisionis (2. 2, q. 26, a. 9).

218. Scholium. In istis regulis,

Dicitur 1. *cæteris paribus*, nam, v. g., mater bona, puerorum curam digne gerens, patri inutili, ebrioso et voraci, sine peccato præferri potest, imo et debet.

Dicitur 2. *præferre debemus* vel *ordo servandus est*; an autem illud sit sub gravi vel levi, haud facile pronuntiatur. In communi vel gravi necessitate non judicatur sub mortali præceptus iste ordo; ita Dens et DD. Bouvier. In extrema autem necessitate non videtur sub gravi obligans, si de remotioribus gradibus agatur; si autem de proximioribus, raro in praxi adest peccatum mortale, tum ob perturbationem animi sæpe existentem, ut in incendio vel naufragio, tum ob bonam fidem agentis, tum ob speciales rationes haud raro in favorem alicujus militantes.

ARTICULUS II.

De peccatis contra caritatem proximi.

219. Enumerantur peccata caritati adversa. Sunt: — *odium*, quod opponitur ipsi dilectioni; — *invidia*, quæ opponitur gaudio caritatis; — *discordia*, quæ opponitur paci effectui caritatis; jam vero discordia potest esse in corde tantum, et est *discordia simplex*, vel in verbis, et dicitur *contentio*, vel in operibus, et est *rixa*, aut *duellum*, aut *bellum*; — demum *scandalum*, quod opponitur beneficentiæ et correctioni fraternæ. De invidia egimus ubi de peccatis capitalibus; de duello et bello dicetur in Tractatu *de Justitia*; de aliis superest dicendum (S. Th., 2. 2, q. 34 et seq.).

§ I. De odio proximi.

Dicemus — 1. de peccato odii inimicitiae, — 2. de dilectione inimicis debita.

I. De peccato odii inimicitiae.

220. Definitio et divisio. — Odium est *voluntatis aversio et actus quo alicui malum exoptamus*.

Odium duplex est, inimicitiae et abominationis. — Odium *inimicitiae* illud est quo proximum in se detestamur, et malum ei optamus prout ipsi malum. — Odium *abominationis* est illud quo proximum aversamur, non quidem in se et absolute, sed prout nobis est malus, seu malum nostrum procurat.

221. Principium. Odium *inimicitiae* proximi est *peccatum ex genere suo mortale*.

Id constat 1. *Scrip. Sacr.* (I Joan., II, 9): « Qui fratrem » suum odit, in tenebris est. » Et (IV, 20): « Si quis dixerit » quoniam diligo Deum, et fratrem suum oderit, mendax est. » Et (III, 14): « Qui Deum non diligit manet in morte: omnis » qui odit fratrem suum homicida est. » Quia, ut ait S. Hieronymus (*epist.* 13): « Cum homicidium ex odio sæpe nascatur, quicumque odit, etiamsi necdum gladio percusserit, animo tamen homicida est. » — 2. *Ratione*: adest præceptum proximum diligendi interne: porro huic præcepto odium directe adversatur; ergo.

Dicitur 1. *odium inimicitiae*, nam odium abominationis quo non proximus ipse odio habetur, sed aliqua tantum illius qualitas quatenus bono nostro adversatur, suam moralitatem desumit a natura qualitatis, quam aversamur; qualitas enim illa potest esse vel bona ut devotio, vel mala ut ira; unde odium abominationis erit bonum vel malum, prout illa qualitas proximi quæ odio habetur, erit aut mala aut bona. — Cavendum est autem ne ex odio qualitatis in odium personæ transeat.

Dicitur 2. *ex genere suo*; nam si odium esset tenue, aut si leve tantum malum proximo exoptaretur, non esset peccatum mortale.

222. Corollaria. 1. Ergo licitum est exoptare malum proximi, *non quidem in se* et quatenus est illius damnum, sed quatenus eveniet bonum majus personis quas plus diligere tenemur. — Si autem illud bonum esset minus quam malum proximi, illud exoptare non liceret, quia non servarentur regulæ caritatis superius expositæ.

Sic licet exoptare incarcerationem furi, vel mortem turcis, ne amplius noceant bono communi vel Religioni: sic licet optare hostium cladem, vel peccatoris infirmitatem ut de peccato doleat. Sic propriam mortem desiderare possumus, ut in futurum non peccemus, vel ut a malis imminentibus eruamur. Sic Moyses populi judaici pervicacia constrictatus, dicebat (*Num.*, xi, 15): « Obsecro ut interficias me et inveniam gratiam in oculis tuis, ne tantis afficiar malis » (Cf. *Tract. de Peccatis*, n. 61).

2. Ergo licitum est de bono nobis adveniente ex malo proximi gaudere, dummodo illud gaudium nullatenus extendatur ad proximi malum, sed totaliter sistat in bono nobis proveniente: quod est valde periculosum (Cf. *Tract. de Peccatis*, n. 64).

II. De dilectione inimicis debita.

223. Principium. Ex præcepto caritatis proximi tenemur diligere inimicos dilectione *utique communi, non speciali per se loquendo.*

Constat 1. *Scrip. S.* (*Matth.*, v. 44): « Ego dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos; et orate pro persequentibus et calumniantibus vos: ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est. » Unde sic: debemus diligere inimicos nostros, illis benefacere ac pro eis orare, *ut simus filii Dei*; porro est necessarium quod simus filii Dei; ergo datur præceptum diligendi inimicos. — Et vero in Oratione Dominica (*Matth.*, vi, 12), petimus ut Deus « dimittat nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris: » ergo præceptum est dimittere inimicis, ideoque eos diligere, siquidem alias non dimittetur nobis. — Paulo post addit Christus: « Si non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra » (*Matth.*, vi, 15).

Constat 2. *Ratione*. Illi diligendi sunt in quibus reperitur motivum dilectionis : atqui istud dilectionis motivum in inimicis nos odio prosequentibus reperitur ; etenim inimici nostri ad imaginem Dei creati sunt, et beatitudinis æternæ sunt capaces : porro in his situm est motivum dilectionis ; ergo.

Dicitur : *dilectione communi, non speciali* ; ita scilicet juxta D. Angelicum (2. 2, q. 25, a. 8), « ut aliquis diligens Deum et proximum, ab illa generalitate dilectionis proximi inimicos suos non excludat. » — Dilectio inimicorum *in speciali* « est tamen de necessitate caritatis *secundum præparationem animi*, ut scilicet homo habeat animum paratum ad inimicos in singulari diligendos, et specialia eis beneficia præstanda, si necessitas occurreret. »

224. Quæritur 1. *Quomodo teneamur inimicos diligere dilectione interna et affectiva ?*

Mensura dilectionis internæ quam inimicis debemus in eo tantum sita est, ex verbis S. Thomæ jam citatis, ut a generalitate dilectionis proximi inimicos non excludamus : proinde

1. Non licet eis malum exoptare actu deliberato voluntatis ; — sed non tenemur bonum illis *specialiter* exoptare.

2. Non licet a precibus suis communibus inimicos suos excludere, sed pro illis orandum est sicuti oramus pro omnibus ; — *specialiter* vero exorare pro inimicis suis non est præcepti, sed consilii ac perfectionis.

3. Non licet voluntarie lætari de malo, nec contristari de bono quod eis contingit ; — sed non adest *præceptum* de malo contristandi, aut de bono lætandi.

4. Non licet voluntarios habere et servare affectus odii et aversionis erga inimicum ; imo tenetur quisque offensam ex corde remittere ; — sed non datur obligatio *renunçianti reparationi* famæ, honoris et bonorum.

225. Quæritur 2. *An et qualia signa externa dilectionis teneamur inimicis præbere ?*

RESP. Tenemur *generatim loquendo* inimicis nostris *præbere signa communia* dilectionis, non vero *specialia*.

1. Tenemur *dare signa communia*, illa scilicet quæ personæ

ejusdem ætatis, conditionis, qualitatis, fortunæ... ac est inimicus noster, dari solent. Si enim hæc signa inimicis non præberemus, merito judicaretur aliquod odium erga illos in corde nostro existere. — Unde tenemur inimicum salutantem resalutare, interroganti respondere, emere volenti vendere.... et similia.

Dicitur *generatim loquendo*; etenim quidam casus excipiuntur, scilicet: — 1. Casus *caritatis*; si ex opposita agendi ratione probabiliter speretur inimici emendatio; aut si ex iisdem concessis pejor fieri debeat, vel si illa male sit interpretaturus; aut si ex alloquio timeatur, ne iterentur jurgia, contemptus, etc. — 2. Casus *justitiæ*; si superior aut pater in justam punitionem alicujus delicti, nolit filio vel subdito communia amicitiae vel benevolentiae signa exhibere: dummodo absit scandalum, desit affectus odii, poena non excedat delictum, nec sit in perpetuum duratura. — 3. Casus *rationabilis causæ*, v. g., notabilis tristitiæ ex injuria provenientis. Sic excusatur pater qui filiae stupratori exhibet austeriorem vulum, vel etiam colloquium aut salutationem per aliquod tempus denegat.

2. Non tenemur dare, *signa specialia caritatis* inimicis nostris; etenim signa communia sufficiunt ut a nobis exsulet omnis rationabilis suspicio odii erga illum. — Hinc non tenemur inimicum hospitio aut convivio excipere, mœstum consolari, ægrotum invisere, ad familiare colloquium invisere, etc.; hæc enim sub solo consilio cadunt, non sub præcepto.

Additur etiam *generatim loquendo*: quia dari potest peculiaris ratio præbendi inimico specialia signa caritatis, si alioquin adesset scandalum; si versetur in gravi necessitate spirituali aut corporali, v. g., in gravi periculo vitæ, famæ aut fortunæ, et a fortiori salutis.

226. Quæritur 3. *Utrum et quomodo fieri debeant sive reconciliationis cum inimicis, sive condonatio injuriarum?*

RESP. 1. Quoad *reconciliationem cum inimico*, hæc statui possunt:

1. Qui alium offendit, ordinarie debet prior media ad reconciliationem adhibere, veniam petendo; ratio patet. — Dicitur

ordinarie, tum quia tanta possunt esse incommoda in reconciliationis postulatione, ut ab ea eximatur; tum quia si lædens est valde superior, sufficit generatim ut det benevolentiae signa, nec tenetur ad postulandam veniam.

2. Si autem ex utraque parte facta fuisset injuria et inter ejusdem conditionis personas, vel injuriæ fuerunt moraliter æquales, vel non; si prius, uterque inimicus, data occasione, reconciliationem inchoare debet per salutationem et alia hujusmodi signa; si posterius, qui prior offendit, vel causam rixæ dedit, vel gravius peccavit, ad dandum reconciliationis signa prior tenetur.

RESP. 2. Quoad *condonationem injuriarum*, sane concedenda est venia inimico illam debite petenti. Id constat verbis Christi (*Luc. xvii, 3*): « Si peccaverit in te frater tuus, increpa illum; » et si pœnitentiam egerit, dimitte illi. Et si septies in die » peccaverit in te, et septies in die conversus fuerit ad te, » dicens: Pœnitet me, dimitte illi. » Imo vult Christus ut læsus faciat quidquid in se moraliter est ut fiat reconciliatio; siquidem vult ut relinquatur munus ante altare ad reconciliationem prius faciendam (*Matth., v, 25*).

Hinc peccant, et non sunt absolvendi — 1. qui inimicum reconciliari volentem declinant, eo præsertim advertente et graviter sentiente, aut invitati ire cum eo recusant, nisi tamen metu rixarum, aut novi rancoris, vel alia justa causa excusentur; — 2. qui satisfactionem majorem æquo exigunt, vel qui rem in judicium deferunt ex odio et vindicta; — 3. qui, quamvis dicant se condonare, recusant tamen inimicum alloqui, nisi id recordationi et horrori injuriæ ignosci possit: a fortiori qui asserunt ne verbum quidem se illi unquam dicturos esse (*Ita Gury, n. 226*).

§ II. De scandalo.

227. Scandali definitio. Scandali nomen a voce græca venit et significat offendiculum in quod aliquis impingens ruit.

Scandalum communiter definitur post S. Thomam: *Dictum vel factum minus rectum præbens alteri occasionem ruinæ spiritualis.*

Dicitur 1. *Dictum* vel *factum*; quibus verbis intelligitur etiam omissio.

Dicitur 2. *Minus rectum*, sive sit peccatum, sive habeat tantum speciem peccati, ut si quis edat carnem die vetita, dispensatione licet obtenta, adstantes non monendo.

Dicitur 3. *Præbens occasionem*; unde ad scandalum necessaria non est ruina spiritalis proximi: sufficit ut illi detur ruinæ exemplum, occasio vel invitatio. Attamen requiritur ut, attentis circumstantiis tam personæ agentis, quam eorum coram quibus fit actus, possit probabiliter timeri, ne per hunc actum trahantur ad peccatum, qui alias peccaturi non essent. Quare non censetur dare scandalum qui, licet publice peccet, facit tamen id coram iis, qui vel sunt ita viles, vel infames aut improbi, vel qui sunt ita probi, ut nemo moveatur ad peccatum: v. g., si quis fornicetur coram aliis, qui sunt parati idem facere, nec ejus exemplo moventur; vel si coram mansuetis quis contendat, rixetur, vel alium cædat (S. Lig., *de Virt. theol.*, n. 43, 44).

Dicitur 4. *Ruinæ spiritalis*, quo nomine intelliguntur tum peccata, sive mortalia sive venialia, sive ejusdem sive alterius speciei ac actus quo scandalum datur, tum etiam omissio actus alicujus virtutis, aut verba aut facta quibus alter a virtutis amore avertitur.

228. Scandali divisio. Scandalum consideratum in *agente*, dicitur *activum* seu *datum*, et est ipsummet dictum vel factum minus rectum dans proximo occasionem ruinæ spiritalis. — Scandalum consideratum in *suscipiente*, vocatur *passivum* vel *acceptum*, et est ipsa ruina spiritalis proveniens ex dicto vel facto minus recto quod a proximo positum fuit.

1. Scandalum activum seu datum duplex est. — *Directum* est, quando quis dicto vel facto minus recto spiritualemente alterius ruinam intendit, sive intendat *formaliter* et *per se*, quod etiam vocant scandalum *diabolicum*, ut si male habeat quod talis sit in gratia, et ideo eum sollicitet ut illam amittat; sive *materialiter* et *per accidens*, cum nempe primario non quaeritur nisi delectatio, vel utilitas a peccato sperata, ut si volens malæ suæ cupidini satisfacere alium ad fornicandum inducat.

— *Indirectum* est, quando quis, non intendens ruinam proximi, aliquid dicit vel facit in proprium commodum quod prævidetur alteri præbiturum occasionem peccati, ut si die velito carnes comedas coram aliis, non ut eos ad similiter faciendum inducas, sed ut tibi satisfacias.

2. Scandalum passivum seu acceptum duplex iterum est : nempe : — scandalum *pusillorum* seu *infirmorum* quod provenit ex ignorantia et infirmitate susipientis scandalum ; — scandalum *pharisæorum*, quod oritur ex ipsa malitia scandalum accipientis, quale fuit peccatum pharisæorum, qui per invidiam et insignem malitiam, ex sanctissimis Christi dictis aut factis peccandi occasionem accipiebant ; unde scandalum *pharisaicum* appellatum est.

I. An et quale peccatum sit scandalum?

229. Principium 1. Scandalum *activum* est peccatum mortale ex genere suo.

Constat 1. *Script. S.* (*Matth.*, xviii, 6) : « Qui scandalizaverit » unum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus et demergatur in profundum maris. Væ mundo a scandalis !... Væ homini illi per quem scandalum venit ! » (*I Cor.*, viii, 13) : « Si esca scandalizaverit fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem. »

Constat 2. *Rat.* Ex dictis tenemur fratri in necessitate corporali vel spirituali degenti succurrere ; ergo a fortiori non debemus illum in miseriam spiritualem conjicere, ut fit per scandalum.

230. Principium 2. *Probabilius est*, quod in scandalo, tum directo, tum indirecto, adest peccatum, et contra caritatem, et contra virtutem quæ læditur a proximo in scandalum inducto.

PROB. Peccatum adest, — 1. contra caritatem, quia si nos ex caritate tenemur, cum possumus, impedire proximi peccatum, multo magis tenemur non præbere proximo occasionem illud patrandi ; — 2. contra virtutem ad quam lædendam proximus inducitur, quia quælibet virtus cuius prohibet ne sit, sive

directe sive indirecte, causa aut occasio aliis eam lædendi (Ila S. Lig., *Hom. ap.*, n. 26; cf. *Theol. mor.*, n. 45).

Dicitur *probabilius*, quia præter illam sententiam quam sequimur, duæ sunt aliæ sat probabiles, quarum una tenet in omni scandalo, semper peccari quidem contra virtutem quæ a scandalum passo læditur, peccari vero contra caritatem solummodo in casu scandali directi; altera ait quod scandalo directo peccatur tum contra caritatem, tum contra virtutem, scandalo autem indirecto peccatur tantum contra caritatem (V. S. Lig., *loc. cit.*).

231. Corollarium 1. Ergo declaranda sunt in confessione, — 1. non solum peccatum scandali quo caritas læsa fuit, sed etiam genus peccati ad quod proximus fuit inductus, idque probabilius; — 2. Numerus personarum quibus datum fuit scandalum, etiamsi illæ non consenserint. — 3. Conditio personarum istarum, si hæc conditio addat specialem malitiam, ut alibi dictum fuit. — Non necesse est autem ut dicatur caritatem scandalo fuisse læsam, quia hæc malitia in scandali natura continetur.

232. Corollarium 2. Ergo intelligitur *quam graviter* peccent contra *castitatem* et *probabilius* contra *caritatem* — 1. Illi qui imagines vel statuas inhonestas faciunt vel exponunt, sive ad ostensionem in viis publicis, ut mercatores; sive ad ornamentum civitatis, ut magistratus publici; sive ad decorem domus, ut patres familias. — 2. Illi qui scribunt, imprimunt, recitant, tradunt libros amatorios aut heterodoxos, cantilenas turpes, vel agunt comœdias obscenas aut periculosas ratione verborum, factorum vel gestuum. Item ii qui illis favent, vel auctoritate sua, ut magistratus qui requisitam licentiam sine sufficiente ratione concedunt, vel præsentia sua, vel pecunia stipendium dando. — 3. Mulieres quæ inhoneste vestiuntur, et fiunt passionum incitamentum.

233. Corollarium 3. Ergo contra *caritatem* per se peccat *probabilius* qui homini ad peccatum parato materiam peccati subministrat, v. g., vinum viro ad se inebriandum disposito. Etenim ad illud sufficit ut status istius hominis pejor sit post commissum externe peccatum quam antea; porro illud ita est,

saltem ordinarie; tum ex eo quod actus externus ordinarie augeat intensitatem actus interni; tum ex eo quod actus externus magis disponat ad vitii habitudinem, quia, v. g., in sumptione vini fit corporalis dispositio ad ebrietatem excitans. Hanc tamen materiam peccati quandoque subministrare licet, ut ostenditur ubi de cooperatione; et ideo dictum fuit *per se*.

II. *An et quænam opera teneamur facere, aut omittere, ad scandalum vitandum?*

234. — I. De scandalo pharisaico. Certum est quod scandalum *pharisaicum* devitare non tenemur, data saltem rationabili causa.

Etenim — 1. Christus audiens pharisæcos ex suis verbis fuisse scandalizatos, respondit: « Sinite illos: cæci sunt, et » duces cæcorum » (*Matth.*, xv, 14). — 2. Ratio est quia, si existeret hujusmodi obligatio, vergeret in malum societatis, cum malis daretur occasio bonis ac piis viris obsistendi, illorumque proventum spiritualem vel temporalem impediendi.

Dicitur *data rationabili causa*, quia si nulla prorsus adesset causa, malum proximi censeretur in se amatum, nec sinit amor illi debitus ut ei detur occasio ruinæ, sine sufficiente motivo: sufficit autem levis ratio, nisi ingens sit proximi scandalum.

235. — II. De scandalo infirmorum. 1. Ad vitandum scandalum nihil unquam *juri naturali contrarium facere* licet, *nec omittere* licet aliquid quod *necessarium sit necessitate mediæ ad salutem*.

Constat — 1^a *pars*, quia nunquam licet, propter quodcumque bonum, facere actionem intrinsece malam, juxta illud Apostoli (*Rom.*, iii, 8): « Non sunt facienda mala, ut eveniant bona; » quod est autem contrarium juri naturali est intrinsece malum; ergo. — 2^a *pars*, quia, ut ait S. Thomas (2. 2, q. 43, a. 7) secundum ordinem caritatis, plus debet homo suam salutem spirituales diligere quam alterius; ergo.

2. Ad vitandum scandalum infirmorum debet *actio indifferens dimitti*, modo tamen possit *absque gravi incommodo*.

Constat — 1. Ex Apostolo qui ait (*I Cor.*, viii, 13): « Si esca

» scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem » — 2. *Ratione*. Nam ex caritate tenemur peccatum proximi impedire, quando id possumus absque gravi incommodo; a fortiori tenemur occasionem peccati ei non præbere.

Hinc mulier, si sciat aliquem ex ea occasionem sumere peccandi, tenetur, si possit commode, ad ejus visum effugendum, aliam ecclesiam adire, per aliam viam progredi, a fenestra abstinere et similia; hoc tamen non intelligendum est ad longum tempus, sed una vel altera vice.

3. Pariter ad scandalum infirmorum vitandum, opera *spiritualia consilii debent generatim omitti, vel differri*, donec tollatur occasio scandali.

Ratio est, quia lex caritalis exigit, ut proximo in necessitate spirituali constituto, subveniamus, cum sine nostro gravi incommodo possumus; atqui proximus, ex infirmitate vel ignorantia lapsurus, est in necessitate spirituali; illique sine gravi nostro incommodo subvenire possumus, cum opera consilii non sint necessaria ad salutem, et illa differendo vel omittendo ad impediendum peccatum proximi, exerceamus actum caritatis magis meritorium, quam forent ipsa opera quæ omittuntur; ergo.

Dicitur *generatim*, quia si actus virtutis non præscriptus notabilem publicam utilitatem respiciat, non est omittendus propter scandalum infirmorum; pariter, si notabilis sit utilitas privata, modo tamen semper exponatur ratio sic agendi; nam, ut ait S. Thomas (2. 2, q. 43, a. 7), « si post redditam rationem scandalum duret, jam videtur ex malitia esse. »

4. Idem *probabilius* dicendum, etiam si agatur de operibus *lege positiva præceptis*.

Nam omnia præcepta affirmativa deserviunt caritati, ideoque ei cedere debent. Sic mulier debet semel et iterum se abstinere a missa audienda etiam die dominica, si sciat se sui conspectu daturam esse alicui in particulari occasionem scandali. — Dixi *semel et iterum*, quia nimis durum esset et grave frequenter ad id teneri, cum scandalum omnino accadat ex alterius malitia.

5. Non tenemur *ordinarie loquendo bona temporalia dimittere ad scandalum vitandum.*

Ratio est quia caritas erga proximum non obligat cum tanto incommodo. — Hinc non teneris solvere plus æquo operario vel rhedario, licet prævideas illum secus esse blasphematurum; incommodum enim illud, licet leve in se, sæpius occurrere potest, et sic grave faciliter evadit; quin imo ad blasphemandum incitamentum sæpius id esset (S. Lig., lib. 2, n. 52).

236. Quæritur 1. *An probatio famuli sit ratio sufficiens ut detur ei occasio peccandi?*

RESP. 1. Si scandalum, seu occasio peccandi, datur *non auferendo causam jam positam*, communiter dicunt auctores illud licitum esse: quia ratio detegendi reos, puniendi ac corrigendi delinquentes, videtur sufficiens ut non anferatur occasio peccati jam existens (S. Lig., l. 2, n. 58).

RESP. 2. Si scandalum vel occasio peccandi ponitur *de industria ut probetur*, v. g., fidelitas famuli, gravis est inter theologos controversia. Plures negant, quia juxta ipsos adesset inductio positiva et directa ad peccatum, quod est intrinsece malum. Plures vero alii, et probabilius ut videtur, affirmant; nam, inquiunt, in eo casu, licet præbeatur occasio peccati, ad illud non datur inductio. Et vero fatentur omnes licitum esse quandoque petere pecuniam ab usurario, sacramenta a malo sacerdote; ergo a pari (S. Lig., l. 2, n. 38).

237. Quæritur 2. *An liceat suadere minus malum ut majus vitetur?*

RESP. Valde scinduntur theologi in hac quæstione quæ sic videtur solvenda: Nunquam licet aliquem *directe* impellere ad peccatum, sed illum *a majori malo detertere* optimum est.

Expendendum est itaque an consilium quod datur de minori malo sit *vere impulsivum*, vel tantum *a majori malo detrahens*; si posterius, est licitum; non vero, si prius. Porro consilium erit impulsivum — 1. Si malum minus in majori non contineatur, puta si non sit in ordine ad eandem personam; v. g., consulo ut non occidatur Petrus, sed vulneretur Paulus; juste enim conqueri potest Paulus de consilio dato illum vulnerandi. — 2. Si agens non sit in proposito suo obfirmatus, ita ut con-

silio minus malum operandi firmiter adhæreat, v. g., incertus hæret agens an occisurus sit Paulum, necne, ei detego locum in quo absconditus est thesaurus Pauli, eum hortando ut hac pecunia sit contentus, quod consilium avide arripit malefactor et pecuniam Pauli subripit; reus sum erga Paulum relative ad hunc excessum determinationis in agente.

III. *An et quomodo scandalum sit reparandum?*

238. Principium 1. Datur præceptum *grave ex genere suo* reparandi scandalum. Etenim scandalum est factum, vel dictum minus rectum præbens proximo occasionem ruinæ spiritualis; porro si tenemur subvenire necessitatibus spiritualibus proximi, a fortiori auferre debemus causam illius ruinæ a nobis positam; ergo.

239. Principium 2. Scandalum datum reparari debet eo modo, quo, attentis locorum, temporum ac circumstantiarum adjuuctis, *ruina spiritualis præcaveatur vel reparetur*. Hæc theorice certa in praxi nonnisi cum magna prudentia determinantur.

240. Principium 3. Quando reparari *nequit* scandalum *sine proprio damno*, diligenter perpendantur mala, tum proximo ex scandalo oritura, tum nobis imminetia ex scandali reparatione; tota denique res judicanda est ex principiis superius positis circa obligationem caritatis, attendendo quod damnum proximi ex propria culpa oriatur.

241. Corollarium. Ergo deneganda est absolutio pœnitenti qui, *sine motivo*, datum scandalum *reparare non vult*, vel insufficienter tantum. Unde qui contra religionem vel mores scripsit, libros suos vel scripta publice damnare debet, et si illud recusat, non ei concedatur, etiam in articulo mortis, beneficium absolutionis.

APPENDIX I.

DE VIRTUTIBUS MORALIBUS.

242. Virtutes morales quatuor præcipue distinguuntur, quæ principales et cardinales dicuntur, scilicet : *Prudentia, Justitia, Temperantia, et Fortitudo*. De his sigillatim disserere juvat.

§ I. De prudentia.

Prudentia est prima et nobilissima inter virtutes cardinales, quia in consideratione rationis consistit et hominem in variis actibus suis dirigere debet.

Expendemus — 1. Quid sit prudentia. — 2. Quænam sint illius partes. — 3. Quænam vitia ei opponantur.

I. De natura Prudentiæ.

243. Prudentiæ definitio. Prudentia est *virtus rationem practicam dirigens, ad recte præcipiendum quid sit in quolibet casu occurrente agendum tanquam bonum seu honestum, quid vero fugendum tanquam malum seu regulis morum dissensum*.

Dicitur 1. *Virtus*, et quidem intellectualis simul et moralis; intellectualis, ratione subjecti in quo residet, quod est intellectus; moralis etiam, quia versatur circa mores recte dirigendos.

Dicitur 2. *ad recte præcipiendum*, quia iudicium et imperium prudentiæ est semper de practicis veris et bonis; et in hoc differt a iudicio conscientiæ quod aliquando est de falsis practicis.

Dicitur 3. *in quolibet casu occurrente*, quia prudentia est virtus essentialiter practica, et in hoc discrepat a scientia quæ est virtus speculativa.

Hinc prudentia est mensura seu regula aliarum virtutum

moralium; ipsa enim efficit, ut debitis omnibus circumstantiis vestiantur.

244. Prudentiæ officia. Prudentia — primo quærit quæ media sint necessaria ut opus fiat honeste; — deinde judicat et concludit hæc media quæsita et inventa bona esse et convenientia, v. g., tali loco, tempore et modo esse restituendum; — et tandem illa judicata imperat, movendo varias virtutes morales ad eorum executionem.

Hinc prudentiæ officia sunt: — 1. Rectum de rebus agendis consilium quærere, accipere vel præbere. — 2. De iisdem optimè judicare. — 3. Recte etiam de illis præcipere. Illud ultimum est prudentiæ, tanquam virtutis moralis, maxime proprium; nam duo priora ad scientiam potius quam ad praxim ordinem ducunt, dum in tertio hoc puncto ad mores vere refertur prudentia; sub ipsius enim imperio agunt cæteræ facultates.

Hi autem actus fieri debent cum sollicitudine et diligentia, prout conditio personæ et negotii requirit; quia prudentiæ est adhibere omnes circumstantias et omnia necessaria ut operatio honeste fiat, quod certe magnam diligentiam requirit. — Unde non dicitur prudens ille qui, sive in consultando, sive in judicando, sive in exequendo, diligentiam debitam pro gravitate rei et conditione personæ non adhibuit; si vero adhibuerit et fecerit quod potuerit, quamvis erret, prudenter tamen agit et non peccat.

II. De partibus Prudentiæ.

Partes prudentiæ sunt *integrales*, *subjectivæ* et *potentiales*.

245. — I. De partibus integralibus. Partes integrales, inquit Billuart, cujus brevem analysim præstamus (Tract. de Prudentia), sunt illæ sine quibus non est perfectus actus seu usus prudentiæ, sicut non est perfecta domus sine partibus suis integrantibus. Et sic numerantur octo, nempe: memoria, intellectus, docilitas, solertia, ratio, providentia, circumspectio et cautio. — 1. *Memoria*, seu recordatio præteritorum, ut res quæ agendæ sunt experientia præteritorum melius dignoscantur. — 2. *Intellectus* seu *intelligentia*; intellectus hic sumitur,

tum pro cognitione præsentium, tum pro recta æstimatione alicujus finis aut principii moralis particularis ut prudens judicium habeatur. — 3. *Docilitas*, quia ob rerum difficultatem maxime indiget homo ab alio erudiri et præcipue a senibus, qui ex experientia multa didicerunt; petendum est igitur consilium, et inde necessaria est docilitas. — 4. *Solertia*, quæ est facilis et prompta inventio medii congruentis, maxime ubi aliquid ex repentino occurrit agendum. — 5. *Ratio*, quia ratione maxime opus est ad inquisitionem mediorum adhibendorum. — 6. *Providentia*, quæ sumitur vel pro ordinatione mediorum ad finem, vel pro consideratione futurorum eventuum qui possunt sequi ex opere. — 7. *Circumspectio*, seu attenta consideratio circumstantiarum, quæ, ut patet, multum influere possunt in determinatione viri prudentis. — 8. *Cautio*, seu cura vitandi mala et impedimenta quibus ab extrinseco opus virtutis vitari aut impediri posset (S. Th., 2. 2, q. 49).

246. — II. De partibus subjectivis. Partes prudentiæ subjectivæ sunt variæ illius virtutis species; jam vero sequentes a D. Thoma (2. 2, q. 48, a. 1), distinguuntur. — 1. *Personalis* prudentia, quæ est ista prudentiæ species qua aliquis ad proprium bonum agit. — 2. *Regnativa*, quæ regimen pro objecto habet. — 3. *Œconomica*, quæ circa domum vel familiam versatur. — 4. *Militaris*, quæ exercitum seu rem militarem dirigit. Istæ tres ultimæ species pertinent ad prudentiam regitivam qua multitudo congregari potest ad aliquod speciale, v. g., ad pugnandum; vel ad totam vitam, sicut multitudo unius domus seu familiæ; vel ad vitam civilem, ut multitudo civitatis aut regni. — 5. *Politica* prudentia, quæ ad prudentiam regitivam a S. Thoma refertur, addenda est; ista prudentia subditi regunt seipsos in ordine ad principem vel bonum commune.

247. — III. De partibus potentialibus. Partes potentiales alicujus virtutis dicuntur virtutes adjunctæ, quæ ordinantur ad aliquos secundarios actus vel materias, quasi non habentes totam potentiam virtutis principalis, sed aliquam tantum. Et secundum hoc ponuntur partes Prudentiæ — *eubulia*, quæ est circa consilium recte dandum; — *synesis*, quæ est circa judi-

cium eorum, quæ secundum regulas communes fiunt; — et *gnome*, quæ est circa iudicium eorum, in quibus oportet quandoque a communi lege recedere. Prudentia vero est circa principalem actum, qui est præcipere (S. Th., 2. 2, q. 48, a. 1).

III. De vitiis oppositis Prudentiæ.

Vitia prudentiam lædere possunt per defectum et per excessum.

248. — I. De vitiis per defectum. Prudentiam per defectum lædit imprudentia; sub imprudentia comprehenduntur præcipitatio, inconsideratio, inconstantia et negligentia. — 1. *Præcipitatio*, quæ consistit in prætermissione quorundam graduum necessariorum ut prudenter agatur et quæ supra enumeravimus exponendo partes integrales Prudentiæ. — 2. *Inconsideratio*, qua quis contemnit vel negligit attendere ea ex quibus rectum iudicium procedit. — 3. *Inconstantia*, quæ est recessus a bono proposito sine sufficienti ratione. — 4. *Negligentia*, quæ est defectus sollicitudinis requisitæ in exsequendo bono proposito (S. Th., 2. 2, q. 53).

249. — II. De vitiis per excessum. Prudentiæ virtutem per excessum lædit carnis prudentia, astutia, dolus, fraus et nimia sollicitudo de temporalibus et futuris. — 1. *Prudentia carnis* in sensu stricto est habere bona carnis ut ultimum vitæ suæ finem, et ideo a S. Jacobo dicitur *terrena, animalis, diabolica*. — 2. *Astutia* existit quando quis ad finem suum assequendum, sive bonum sive malum, utitur non viis veris sed simulatis et apparentibus. — 3. *Dolus* et fraus sunt astutiæ exsecutio; fraus per facta, dolus principaliter per verba, licet etiam quandoque per facta; unde dolus est genus, fraus autem est species. — 4. *Sollicitudo temporalium et futurorum* consistit in studio quodam ad temporalia assequenda et conservanda. Jam vero illud studium tripliciter potest esse illicitum: uno modo si temporalia tanquam finem quæramus, ea præponendo spiritualibus; secundo, si superfluum studium ad ea acquirenda vel conservanda adhibeatur; tertio, si sit timor et anxietas ne faciendo quod fieri debet, necessaria nobis deficient (S. Th., 2. 2, q. 55).

§ II. De justitia.

250. — Duplex acceptio justitiæ. Inter varias justitiæ acceptiones, duæ potissimum habentur : — *Prima* est, quando justitia sumitur pro *sanctitate christiana*, seu pro *collectione omnium virtutum* : illud enim justum dicitur quod est adæquatum suæ regulæ ; porro homo non potest esse suæ regulæ adæquatus, quin in nullo a lege deficiat, seu omnes possideat virtutes ; unde unaquæque virtus hoc sensu est justitiæ pars. Sic dicitur (*Matth.*, v, 6) : « Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, » et : « Nisi abundaverit justitia vestra plus quam » Scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum cœlorum. » — In *posteriori* acceptione, justitia sumitur pro *virtute particulari* quæ est secunda inter cardinales, qua quis inclinatur ad reddendum aliis quod ipsis debitum est.

1. De natura Justitiæ.

251. — Definitio justitiæ. Justitia, quatenus est virtus cardinalis, recte definitur : *Habitus bonus inclinans constanter voluntatem ad reddendum aliis quod ipsis debitum est.* — Dicitur. 1. *Habitus bonus*, quia virtus est dispositio mentis ad bonum. — 2. *Inclinans voluntatem* ; nam voluntas est subjectum in quo residet justitia. — 3. *Constanter*, quæ vox ratione voluntatis sic sumenda est quod sit in mente firma et perpetua voluntas reddendi aliis quod ipsis debitum est, quamvis non semper ad redditionis actum statim deveniatur. — 4. *Ad reddendum aliis quod ipsis debitum est*, quæ verba indicant objectum virtutis justitiæ, et supponunt redditionem ad aliquam æqualitatem, prout ipsum nomen justitiæ demonstrat ; redditur quod justum est, id est, quod convenit, quod æquale est.

Objectum igitur virtutis justitiæ est redditio illius quod alteri debitum est, quod proinde supponit in alio jus exigendi ; hæc enim duo sunt correlativa. — Unde notio justitiæ importat aliquam æqualitatem : etenim, si existat in altero aliquod jus, non potest haberi vera justitia quin isti juri satisfiat, ac proinde quin aliquid præstetur ad æqualitatem istius juris.

II. De partibus Justitiæ.

252. — I. De partibus integralibus. Partes integrales aliqujus virtutis, ut jam diximus, sunt actus, seu functiones, sine quibus non est perfectus usus illius virtutis. Porro justitiæ actus completi esse nequeunt, nisi declinando a malo quod nocet proximo et faciendo bonum quod ei ex justitia debitum est; unde devitatio mali et præstatio boni debiti sunt partes integrales virtutis justitiæ (S. Th., 2. 2, q. 79, a. 1).

253. — II. De partibus subjectivis seu speciebus justitiæ. Justitia est virtus inclinans ad reddendum alteri quod ei debitum est, et, ut dictum fuit, ad æqualitatem, ex justitiæ no-tione : porro alter iste est, vel privatus aliquis, vel est ipsa communitas; si prius, justitia dicitur *particularis*; si posterius, nuncupatur *generalis*; inde duæ species justitiæ, seu duæ illius partes subjectivæ.

1. Justitia *generalis* ea est quæ ordinat privatum ad societatem, seu ad bonum commune; et quia iste ordo partium ad bonum commune fit per leges; leges enim instituuntur in bonum commune; ideo hæc justitia vocatur etiam *legalis*. Ista autem justitia legalis duplex distinguitur : late legalis, seu æquitas, seu *epiikia*, vel stricte legalis. — Justitia *late legalis*, seu æquitas, seu *epiikia*, in eo consistit quod leges benigne sumantur, et secundum verum sensum a legislatore inventum, licet sit remotus : sic lex prohibens ne aperiantur civitatis januæ tempore belli metu hostium, non stricte sumenda est, sed aperiendæ sunt januæ, si hostium loco accedant auxilia-tores amici. — Justitia *stricte legalis*, ea est quæ finem legis proximum tantum respicit, et ad ejus verba, sicut scripta sunt, rigore attendit.

2. Justitia *particularis* ea est quæ ordinat hominem imme-diate circa ea quæ sunt ad singularem personam. Justitia par-ticularis duplex est, commutativa et distributiva. — Justitia *commutativa* illa est qua pars ordinatur ad partem, seu aliquis privatus ad alium privatum. — Justitia autem *distributiva* ea est qua totum ordinatur ad partem, seu societas ad diversa illius membra, et in eo consistit quod bona et onera societatis

distribuantur inter varia societatis membra, juxta eorum conditionem, dotes ac facultates. — Ad justitiam distributivam reduci posse videtur justitia *vindicativa*, qua delinquentes puniuntur et pro delictis justas et proportionatas patiuntur pœnas.

254. — III. De partibus potentialibus. Partes potentiales alicujus virtutis sunt illæ partes, vel virtutes, quæ in aliquo cum virtute principali conveniunt, et rursus in aliquo a perfecta ejus ratione deficiunt. Porro dupliciter virtus ad alterum existens a ratione justitiæ deficit: uno quidem modo, in quantum deficit a ratione æqualitatis; alio modo, in quantum deficit a ratione debili.

1. Sunt quædam virtutes, quæ debitum quidem alteri reddunt, sed *non possunt redere ad æqualitatem*. — Et primo, quidquid ab homine Deo redditur, debitum est; non tamen potest esse æquale, ut scilicet tantum homo ei reddat quantum debet, et secundum hoc adjungitur justitiæ *religio*, de qua, in Tractatu *de Præceptis*. Pariter Pœnitentia non reddit ad æqualitatem Deo quod ei per peccatum ablatum est, et sic *Pœnitentia* est pars potentialis Justitiæ (Billuart, *de Pœnit.*, diss. 2, a. 1). — Secundo parentibus non potest secundum æqualitatem recompensari quod eis debetur; et sic adjungitur justitiæ *Pietas*. — Tertio non possunt secundum æquale præmium recompensari virtus, tum supernaturalis, tum naturalis, quorundam hominum, et sic justitiæ adjunguntur *Hyperdulia* pro excellentia supereminente B. Virginis, *Dulia* pro excellentia supernaturali Sanctorum, et *Observantia* per quam, ut Tullius dicit, homines aliqua dignitate antecedentes, quodam cultu et honore coluntur.

2. Sunt aliæ virtutes quæ *non supponunt debitum propriè dictum, sed imperfectum et morale*: porro hoc debitum — 1. Potest attendi ex parte ipsius debentis: et sic ad hoc debitum pertinet, quod homo talem se exhibeat alteri in verbis et in factis qualis est; et ita adjungitur justitiæ *Veritas*. — 2. Potest etiam attendi ex parte ejus cui debetur, prout scilicet aliquis dat alteri secundum ea quæ fecit, quandoquidem, in bonis, et sic adjungitur justitiæ *Gratia*; quandoquidem in malis, et sic adjungitur justitiæ *Vindictio*, qua quis privatus

proprio motu pœnam reo infligit, non quidem contra sed præter legem; vel qua aliquis pœnam reis infligendam a legitimo iudice postulat. — 3. Tandem aliud est debitum improprie dictum quod confert ad maiorem honestatem, et sine quo tamen honestas conservari potest. Quod quidem debitum attendit *Liberalitas*, *Affabilitas*, sive *Amicitia* et alia hujuscemodi (S. Th., 2. 2, q. 80, a. un.).

III. De vitiis *Justitiæ* oppositis.

255. Ut supra dictum est, justitia proprie dicta non admittit medium rationis distinctum a medio rei, ac proinde non peccatur contra justitiam per excessum; non prohibet quippe justitia præstare alteri ultra quod ei debitum est; ideo justitia tantum læditur defectu.

Injustitia quæ fit erga proximum, potest esse vel in anima, vel in corpore, vel in honore et fama, vel in bonis temporaliis.

1. In *anima*, ratione intellectus et voluntatis; — ratione *intellectus*, si error intellectui ingeratur, si falsæ vel hæreticæ doctrinæ disseminentur; vel si sanæ non inculcentur notiones, cum pastor, v. g., oves suas pabulo doctrinæ non pascit, vel ludimagister pueros sibi commissos bonis artibus non instituit; — ratione *voluntatis*, pravis consiliis vel exemplis animas sibi commissas ad peccatum inducendo.

2. In *corpore*, quod triplici modo fieri potest; — in *toto corpore*, vitam nempe auferendo per homicidium; — in *membris generatim*, per mutilationem, vel per aliquem morbum productum, vel per vulnera; — in *membro aliquo speciali*, scilicet generationis, per fornicationem, adulterium, aut alia istiusmodi peccata.

3. In *honore et fama*. — *Honor* læditur per contumeliam, quæ est *positiva*, quando consistit in quibusdam contemptus signis; *negativa* autem, quando non impenditur reverentia proximo debita, sicque fit virtualis contemptus. — *Fama* offenditur triplici modo, nempe: *judicio temerario*, quo sinistre de proximo pronuntiamus interius sine sufficiente fundamento; *detractione simplici*, quo defectum aliquem occultum proximi

revelamus : porro hæc revelatio fit *positive* istum defectum externe et realiter manifestando, vel *negative* proximum non extollendo juxta cognita merita, unde defectus alicujus vel minoris saltem meriti suspicio datur; *calumnia*, qua falso imputatur proximo crimen aliquod vel defectus.

4. In *bonis fortunæ*, quod dupliciter fit, scilicet *acceptione injusta* bonorum proximi seu furto, et *injusta damnificatione*, quod pariter duplici rursus via fieri potest, nempe bonum proximi injuste destruendo, v. g., incendio, vel impediendo injustis modis ne proximus consequatur bonum quod et valide et licite assequi posset.

Sunt et alia multa vitia quæ partibus potentialibus justitiæ, seu virtutibus justitiæ annexis opponuntur, ut patet.

§ III. De fortitudine.

256. Duplex acceptio fortitudinis. Tertia virtus inter illas quæ *cardinales* dicuntur, est *Fortitudo*. Hæc dupliciter sumi potest scilicet — prout absolute importat quamdam animi firmitatem; atque illa inspecta *generalis est quædam conditio omnium virtutum*; ad omnes quippe requiritur ut firmiter et constanter operemur. — Secundo vero accipitur prout exprimit duntaxat firmitatem in sustinendis et repellendis iis in quibus maxime difficile est firmitatem habere, scilicet in gravibus periculis, et tunc est specialis virtus.

I. De natura Fortitudinis.

257. Definitio fortitudinis. Fortitudo recte definiri potest : *Virtus moralis inclinans ad moderandos animi motus circa quæcumque terribilia, præsertim circa pericula mortis sustinenda vel repellenda.*

258. Officia fortitudinis. Duo igitur numerantur fortitudinis actus, nempe *aggredi et sustinere*; quorum prior honorabilior quidem et splendidior apparet; sed alter, utpote difficilior, reipsa præstantior est. Fortitudo (inquit D. Th., 2. 2, q. 123, a. 6), est magis circa timores reprimendos, quam circa audacias moderandas. Difficilius est enim timorem reprimere, quam audaciam moderari, eo quod ipsum periculum, quod

est objectum audaciæ et timoris, de se confert aliquid ad repressionem audaciæ, sed operatur ad augmentum timoris. *Aggredi* autem pertinet ad fortitudinem, secundum quod moderatur audaciam; sed *sustinere* sequitur repressionem timoris. Et ideo principalior actus fortitudinis est sustinere, id est, immobiliter sistere in periculis, quam aggredi.

Pericula quæ fortitudo vel aggreditur vel sustinet sunt præ cæteris pericula mortis, utpote graviora; sed hæc facienda sunt ex honesto fine, ut patet; etenim perpeti mortem non est laudabile secundum se, ut ait S. Thomas (q. 124, a. 3), sed secundum quod ordinatur ad aliquod bonum quod consistit in actu virtutis : puta ad fidem et ad dilectionem Dei; at cum hominum virtutis sit duntaxat vita pretiosius, non licet, nisi propter virtutem, aggredi aut sustinere pericula mortis. Hinc non est fortitudo vera, quando aliquis mortis periculum incurrit ut cupiditatibus suis indulgeat; habet ad summum speciem Fortitudinis, sed re caret, ac splendore virtutis. — Præcipuus fortitudinis effectus est martyrium, de quo in *Tract. de Baptismo*.

II. De partibus Fortitudinis.

259. Tres distinximus cum S. Thoma virtutis partes, scilicet partes integrales, subjectivas et potentiales. — Jam vero fortitudo nullas habet *subjectivas* partes, prout est specialis virtus, eo quod (inquit S. Th., 2. 2, q. 128), non dividitur in multas virtutes specie differentes, quia est circa materiam valde specialem. — Assignantur autem ei partes *quasi integrales* et *potentiales*, scilicet : Fidentia, magnificentia, patientia et perseverantia, quæ sunt partes tam integrales quam potentiales fortitudinis sub diversa ratione. Etenim si hæc virtutes considerentur ut versantes circa materiam fortitudinis, scilicet pericula mortis, sunt quasi partes integrales ipsius, utpote sine quibus integrum fortitudinis officium non habetur. Si vero considerentur ut versantes circa alias materias in quibus est minor difficultas, sunt virtutes distinctæ a fortitudine, cui tamen, quia eam imitantur, adjunguntur ut secundariæ principali.

Quomodo autem ad fortitudinem referantur. sic explicat

S. Thomas : Est autem, sicut supra dictum est, duplex fortitudinis actus, scilicet *aggredi et sustinere*.

1. Ad actum autem aggrediendi duo requiruntur, — quorum *primum* pertinet ad animi præparationem, ut scilicet aliquis promptum animum habeat ad aggrediendum. Et quantum ad hoc ponit Tullius *fiduciam*; unde dicit quod « fiducia est, per quam, magnis et honestis in rebus, multum ipse animus in se fiduciæ certa cum spe collocavit. » — *Secundum* autem pertinet ad operis executionem, ne scilicet aliquis deficiat in executione illorum, quæ fiducialiter inchoavit. Et quantum ad hoc Tullius ponit *magnificentiam*; unde dicit quod « magnificentia est rerum magnarum et excelsarum, cum animi ampla quadam et splendida propositione, cogitatio atque administratio, » id est, executio, ut scilicet amplo proposito administratio non desit.

2. Ad alium autem actum fortitudinis, qui est *sustinere*, duo requiruntur; — quorum *primum* est, ne difficultate imminenti malorum animus frangatur per tristitiam, et decidat a sua magnitudine. Et quantum ad hoc ponit *patientiam*; unde dicit quod « patientia est honestatis aut utilitatis causa rerum arduarum aut difficilium voluntaria ac diuturna perpessio. » — Aliud autem est quod ex diuturna difficilium passione homo non fatigetur usque ad hoc quod desistat : secundum illud ad Hebræos (xii, 3) : « Non fatigemini, animis vestris deficientes; » et quantum ad hoc ponit *perseverantiam*; unde dicit quod « perseverantia est in ratione bene considerata stabilis et perpetua permansio. » Hæc etiam duo si coarctentur ad propriam materiam fortitudinis, erunt partes quasi integrales ipsius. Si autem ad quascumque materias difficiles referantur, erunt virtutes a fortitudine distinctæ, et tamen ei adjungentur sicut secundariæ principali (S. Thom., 2. 2, q. 128, a. un.).

III. De vitiis Fortitudini oppositis.

260. — I. Primum vitium quod fortitudini immediate opponitur est *timor* seu timiditas, quæ posita est in motu quodam animi inordinato, quo aliquis refugit mala quæ recta ratio præscribit esse sustinenda, ita ut committere potius eligat aliquid

illicitum quam ista mala sustinere. De hoc timore locutus est Christus cum dixit : « Nolite timere eos qui occidunt corpus. » (*Matth.*, x, 28). Et apostolus Petrus : « Si quid patimini propter » justitiam, beati. Timorem autem eorum ne timueritis et non » conturbemini » (*I Pet.*, iii, 14).

261. — II. Secundum vitium fortitudini oppositum vocatur a S. Thoma *intimiditas*, et vocari etiam solet *vacuitas timoris*; qua nempe aliquis mortis aut aliorum malorum pericula non timet, ubi, quando, et quomodo timere oportet; quod procul dubio est contra rectam rationem. Hujus vitii triplex est causa nempe : — 1. *Superbia*, qua quis talem ac tantam de se ipso æstimationem habet, ut non putet alium sibi nocere posse; — 2. *Defectus rationis*, seu *debilitas mentis*, ob quam aliquis non percipit pericula et mala quibus obnoxius est; ideo securus manet quamvis gravia mala ei immineant; — 3. *Ignorantia*, quando aliquis curam vitæ et aliorum bonorum negligit, quia eorum pretium non detegit.

262. — III. Tertium vitium est *audacia*, qua aliquis nimium sibi confidit in periculis evadendis vel superandis. Cum fortitudinis sit moderari animi impetus immoderatos, apparet audaciam fortitudini adversari.

§ IV. De temperantia.

263. Duplex acceptio temperantiæ. Temperantia est quarta et postrema virtutum moralium, quæ *cardinales* dicuntur. Ex ipso nomine temperantia aliquam moderationem significat, et dupliciter sumitur — 1. *Communiter et late*, prout importat moderationem rationis in quacunque materia morali; et sic est communis omni virtuti; — 2. *Specialiter*, prout importat moderationem in materia aliqua, quæ maxime allicit appetitum; hæc per antonomasim dicitur temperantia, et de illa sola agimus (*S. Th.*, 2. 2, q. 141, a. 2).

I. De natura Temperantiæ.

264. Definitio temperantiæ. Temperantia definiri potest : *Virtus moralis inclinans ad moderandum appetitum circa delectationes sensibiles.*

Temperantia est virtus *specialis*, quia est habitus rectus qui habet speciale objectum, scilicet delectationes sensibiles moderandas. Istæ delectationes versantur — vel circa res quæ *necessariæ* sunt *ad conservationem tum individui*, qualis est usus potus et cibi, *tum speciei*, qualis est usus legitimi matrimonii, et dicuntur objectum *primarium* virtutis temperantiæ, quoniam illius virtutis finis præcipuus in eo consistit ut homo his rebus recte utatur. — Vel illæ delectationes versantur circa res quæ *ad individui aut speciei conservationem necessariæ non sunt*, sed quæ tamen *ad delectabilem usum* rerum necessariarum ducunt, ut sapor aut odor delectabilis in cibo, et fiunt objectum *secundarium* virtutis temperantiæ, et inde fit ut visus, olfactus, gustus, auditus et odoratus sint objectum secundarium temperantiæ; tactus autem moderamen videtur objectum *primarium*, quoniam sine tactus usu non possunt generis humani servari nec species nec individui (S. Th., 2. 2, q. 145, a. 5).

II. De partibus Temperantiæ.

265. — Partes integrales. Sunt duæ partes integrales temperantiæ, verecundia nempe et honestas; integrum enim temperantiæ officium in duobus consistit, in fuga turpitudinis, ad quam juvat honestas. — 1. *Verecundia*, est timor et horror turpitudinis; non est proinde virtus proprie dicta, licet ita appelletur quandoque a SS. Patribus; sic S. Ambrosius (lib. 1, *Offic.* cap. 18, n. 67 et c. 43): « Pulchra virtus est verecundia, et suavis gratia, quæ non solum in factis, sed in ipsis spectatur sermonibus; ne modum transgrediaris loquendi, ne quid indecorum sermo resonet tuus; speculum enim mentis plerumque in verbis refulget..... Est et in oculis verecundia..... Est etiam ab ipso motu, gestu, incessu tenenda verecundia. » — 2. *Honestas*, secundum nominis etymologiam, est quasi honoris status; unde ex hoc videtur aliquid dici honestum quod sit honore dignum. Est etiam idem quod pulchrum seu decorum; quia sicut pulchritudo, seu decor corporalis, consistit in hoc quod conversatio hominis, sive actio ejus, sit bene proportionata secundum spiritualem rationis claritatem, scilicet ut suo tempore, loco et modo fiant; atqui hoc ipsum est ho-

nestum (Vide S. Th., 2. 2, q. 145, a. 2). Ad temperantiam specialiter honestas pertinere videtur, inquit S. Doctor (Ibid., a. 4) quæ id quod est homini turpissimum et indecentissimum repellit, sicut brutales voluptates. Unde et in ipso nomine temperantiæ maxime intelligitur bonum rationis, cujus est moderari et temperare concupiscentias pravæ. Sic ergo honestas, pro speciali quadam ratione temperantiæ attribuitur, ponitur pars ejus, non quidem subjectiva, vel sicut virtus adjuncta, sed pars integralis ipsius, sicut quædam ejus conditio.

266. — II. Partes subjectivæ seu species. Oportet diversificare species virtutum secundum diversitatem materiæ vel objecti. Est autem temperantia circa delectationes tactus, quæ dividuntur in duo genera. Nam — 1. quædam ordinantur ad nutrimentum; et in his quantum ad cibum, est *abstinentia*; quantum autem ad potum, proprie *sobrietas*. — 2. Quædam vero ordinantur ad vim generativam; et in his quantum ad delectationem principalem usus matrimonii, est *castitas*; quantum autem ad delectationes circumstantes, puta, quæ sunt in oculis, tactibus et amplexibus, attenditur *pudicitia* (Ita S. Th., 2. 2, q. 142, a. un.). Quatuor itaque sunt partes subjectivæ temperantiæ: *Abstinentia, sobrietas, castitas et pudicitia*.

267. — III. Partes potentiales seu virtutes secundariæ. Pertinet ad temperantiam moderari delectationes tactus, quas difficillimum est moderari. Unde quæcumque virtus moderationem quamdam operatur in aliqua materia, et refrenationem appetitus in aliquid tendentis, poni potest pars temperantiæ, sicut virtus ei adjuncta. Quod quidem contingit tripliciter: uno modo in interioribus animi motibus; alio modo in exterioribus rebus. — 1. Præter autem motum concupiscentiæ, quem moderatur et refrenat temperantia, tres motus reperiuntur in anima, in aliquid tendentes. Primus quidem est motus voluntatis commotæ ex impetu passionis; et hunc motum refrænât *continentia*, ex qua fit, ut licet homo immoderatus concupiscentias patiatur, voluntas tamen non vincatur. Secundus autem motus interior, est motus spei tendentis inordinate in excellentiam aliquam cum audacia quæ istam spem consequitur; et hunc motum refrænât *humilitas*. Tertius motus interior

est iræ tendens ad vindictam; et hunc motum moderatur sive refrenat *mansuetudo* seu *clementia*. — 2. Quantum ad motus exteriores, hos moderatur *modestia*. — 3. Quantum autem ad res exteriores et omnem apparatus externum, ponitur *moderatio*, quæ et superflua despuit, et nimis exquisita non requirit. — Sunt igitur quinque partes potentiales temperantiæ: *Continentia*, *humilitas*, *mansuetudo*, *modestia* et *moderatio* (S. Th., 2. 2, q. 153, a. un.).

III. De vitiis Temperantiæ oppositis.

268. Temperantiæ opponuntur duo vitia: unum per defectum, et est insensibilitas, seu stupor; aliud per excessum, et est intemperantia. — 1. *Insensibilitas* tunc dicitur, quando aliquis delectationes gustus et tactus ita refugit et aversatur, ut nolit iis uti, quando, ubi, quomodo, vel quantum iis utendum esse recta ratio præscribit. Adversus quippe naturalem ordinem delinquit qui renuit eas operationes exsequi, quæ ad vitam necessariæ sunt, adeo ut, si quis ad vitandam delectationem, quam in sumendo cibo experitur, hunc sumere penitus nollet, peccaret mortaliter, suæque ipsius mortis, quæ inde sequeretur, reus esset. — 2. *Intemperantia* in eo consistit quod delectationes sensibiles, ac præcipue gustus et tactus, appetuntur aut quæruntur plus quam oportet, ubi, quando, vel quomodo non oportet.

APPENDIX II.

DE DONIS SPIRITUS SANCTI.

Dona Spiritus S. considerari possunt generatim, vel speciatim.

§ I. De donis Spiritus Sancti generatim consideratis.

269. — I. *Donorum Spiritus Sancti natura.* Hac appella-

tionem designari solent habitus supernaturales quibus homo disponitur ad accipiendas Spiritus S. motiones ad propriam salutem. — Dicitur 1. *Habitus*, quia dona Spiritus S. sunt quid permanens, juxta illud Joan. (xiv, 23): « Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus; » et Isaïæ (xi, 2): « *Requiescet* super eum Spiritus Domini; Spiritus sapientiæ » et intellectus.... » — 2. *Habitus supernaturalis*, tum quia divinitus ac supernaturali modo in anima justi infunduntur, tum quia ad complementum et perfectionem justitiæ pertinent. — 3. *Ad accipiendas Spiritus Sancti motiones*; etenim, ut ait S. Thomas (1. 2, q. 68, a. 2), « in ordine ad finem ultimum supernaturalem ad quem ratio movet, secundum quod est aliquo qualiter et imperfecte informata per virtutes theologicas, non sufficit ipsa motio rationis, nisi desuper adsit instinctus et motio Spiritus Sancti secundum illud (Rom., viii, 14): « Qui » Spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. » Et ideo ad illum finem consequendum necessarium est homini habere donum Spiritus Sancti. Nec mirum; nam, inquit iterum Angelicus Doctor (*loc. cit.*, a. 1), « omne quod movetur, necesse est proportionatum esse motori...; quanto igitur movens est altior, tanto necesse est quod mobile perfectioni dispositione ei proportionetur. » — 4. *Ad propriam salutem*, ut significetur donum Spiritus S. pertinere ad gratiam gratum facientem, et non ad gratiam gratis datam. Ita intelligunt theologi.

Non defuerunt qui dixerunt dona Spiritus S. a virtutibus non distingui, sed esse virtutum infusarum eximios actus. Ita Scotistæ et alii plurimi. Thomistæ vero et cæteri communiter theologi aliter docent, quia dona versantur circa materiam virtutum altiori et eximiori modo quam ipsæ virtutes; sicut liberalitas et magnificentia quæ versantur circa idem objectum, puta pecuniam erogandam, sunt diversi habitus, quia diversimode largitionem respiciunt, magnificentia ut splendidam quando decet, liberalitas ut mediocrem. Insuper virtus regi debet prudentia, donum vero supra prudentiam inclinatur ad actus heroicos per inspirationem et motionem Spiritus S. Unde virtus infusa subest prudentiæ infusæ, at donum subicitur Spiritui S., tanquam proprio motori.

Inquirit demum S. Thomas an virtutes sint præferendæ donis; quam quæstionem sic solvit (1. 2, q. 68, a. 8): « Virtutes in tria genera distinguuntur. Sunt enim quædam virtutes theologicæ quædam intellectuales, quædam morales. Virtutes quidem theologicæ sunt, quibus mens Deo conjungitur: virtutes autem intellectuales sunt, quibus ratio ipsa perficitur: virtutes autem morales sunt, quibus vires appetitivæ perficiuntur ad obediendum rationi. Dona autem Spiritus S. sunt, quibus omnes vires disponuntur ad hoc, quod subdantur motioni divinæ. Sic ergo eadem videtur esse comparatio donorum ad virtutes theologicas, per quas homo unitur Spiritui S. moventi, ac virtutum moralium ad virtutes intellectuales, per quas perficitur ratio quæ est virtutum moralium motiva. Unde sicut virtutes intellectuales præferuntur virtutibus moralibus, et regulant eas: ita virtutes theologicæ præferuntur donis Spiritus S., et regulant ea. Unde Gregorius dicit septem dona non pervenire ad perfectionem, nisi in fide, spe et caritate fiat omne quod agunt. Sed si comparemus dona ad alias virtutes intellectuales vel morales, dona præferuntur virtutibus: quia dona perficiunt vires animæ in comparatione ad Spiritum S. moventem: virtutes autem perficiunt vel ipsam rationem, vel alias vires in ordine ad rationem. Manifestum est autem quod ad altiorem motorem oportet majori perfectione mobile esse dispositum. Unde perfectiora sunt dona virtutibus. »

270. — II. Donorum Spiritus Sancti numerus. Jam dictum fuit, in Tractatu *de Gratia* (n. 104) Spiritus Sancti dona cum gratia sanctificante in justificatione infundi. Septem vero numerari possunt ut in Isaia legitur (x1, 2): « Requiescet super » eum Spiritus Domini; Spiritus *sapientiæ et intellectus*, Spiritus *consilii et fortitudinis*, Spiritus *scientiæ et pietatis*, et » replebit eum Spiritus *timoris Domini*. » Insuper septem esse dona Spiritus S. unanimi ore profitentur Patres et theologi; id pariter testatur Ecclesia, cum sæpe sæpius Spiritum *septiformem* appellet, et in suis officiis decantet: « Da tuis fidelibus in te confidentibus *sacrum septenarium*. »

Potest demum dari ratio congruentiæ; nam dona ad actiones quasdam præcellentes destinantur, quarum aliæ a parte homi-

nis apprehensiva eliciuntur et quatuor exigunt, nempe : — 1. res divinas præsertim subtiliter penetrari, et hoc præstat donum *intellectus*; — 2. iudicium rectum proferri, quo statuatur quisque rebus divinis inhærere, et hoc præstat donum *sapientiæ*; — 3. rectam haberi existimationem de creatis rebus in ordine ad salutem, et hoc pertinet ad donum *scientiæ*; — 4. conclusionem denique educi ex sapientiæ et scientiæ dictamine de agendis in particulari, et hoc munus est doni *consilii*. — Aliæ vero præcellentes actiones eliciendæ sunt a parte appetitiva. Et modo circa debitum officium alteri impendendum, modo circa bonum proprium versantur : in primo casu, perficiantur necesse est a dono *pietatis*, quo mens suaviter inclinatur ad exhibendum cultum religionis Deo ut primo omnium parenti; in secundo casu, perficienda est voluntas, tum ut peculiari ratione se expediat a cupiditatibus retardantibus a bono, quod præstat donum *timoris*, juxta illud Proverbiorum (xvi, 6) : « In timore Domini declinabitur a malo; » tum ut, posthabitis difficultatibus et periculis, bonum persequatur; quod *fortitudinis* dono obtinetur; et in hoc septenarius donorum completur numerus (Cfr. S. Thomas, 1. 2, q. 68, a. 4).

271. — III. Donorum effectus. Duo sunt, juxta Angelicum Doctorem, effectus donorum, *beatitudines* nempe et *fructus* Spiritus Sancti. Videlicet — si bonum quod provenit ex donis sit ingens, dicitur *beatitudo*, sive inchoata sive perfecta, prout animus in hujus possessione his in terris imperfecte ac semiplene, aut in cœlo perfecte ac plene quiescit. — Si vero exiguum sit ac mediocre, *fructus* appellatur.

Octo beatitudines a Christo (*Matth.*, v, 3-11) recensentur; quarum convenientiam cum septem Spiritus Sancti donis S. Augustinus (*Serm. Christi in monte*, c. 2, a. 4) præclare evoluit. Sed de hoc opportunius infra sermo erit, ubi de donis in specie.

Fructus autem Spiritus Sancti duodecim ab Apostolo (*loc. cit.*) numerantur : — Primus est *caritas*, fructus quidem generosissimus, qui est omnium virtutum vita et sine qua actus eximii virtutum in cœlo nunquam remunerabuntur. — Se-

cundus est *gaudium*, præstans ut homo spiritualis alacriter læteque serviat Deo. — Tertius est *pax*, quæ in eo potissimum sita est ut in omnibus hujus vitæ procellis et anxietatibus, animæ tranquillitas servetur. Pax est tranquillitas ordinis. Ordinem servemus ut Deo in omnibus subditi, ipsum supra omnia diligamus, illi fideliter serviamus : ut in nobis cupiditates rationi, corpus animæ, et ratio Deo subdantur : ut proximum sicut nosmetipsos propter Deum diligamus, non quærentes quæ nostra sunt, sed quæ aliorum ; et pacem cum Deo, cum nobismetipsis, cum proximo habeamus. — Quartus est *patientia*, quæ in duris perferendis sita est. Patientia est character hominis christiani : efficit ut in tribulationibus gaudeamus. « Christianorum est pati mala temporalia, inquit S. Augustinus » (*sermo 194, alias 106, de diver. c. 7, vel n. 8*), et bona sperare sempiterna. » Unde Apostolus dicebat (*II Cor., VII, 4*) : « Superabundo gaudio in omni tribulatione nostra. » — Quintus est *benignitas*, quæ virtus est lenis, blanda, tranquilla et bonorum omnium apta consortio, invitans ad familiaritatem sui, dulcis colloquio, moribus temperata. — Sextus est *bonitas*, quæ nulli nocet, sed bene vult omnibus. Non multum a benignitate differt, sed tristior esse potest. — Septimus est *longanimitas*, quæ magnitudinem animi in futuris bonis expectandis declarat. — Octavus est *mansuetudo*, quæ omnes iræ motus sedat et mitigat ; quæ propria Christi Domini fuit virtus. — Nonus est *fides* in proximum, ut fideles ac religiosi pactorum promissorumque observatores simus. — Decimus est *modestia*, quæ fastus et arrogantiae omnem speciem in exteriori habitu cultuque et apparatu excludit. — Undecimus est *continentia*, qua non solum in cibo et potu modum servamus, sed etiam pravos cupiditates coercemus. — Duodecimus est *castitas* ; hæc mentem castam in casto corpore servat, cum templum Dei sanctum sit, quod nos sumus : « Hujus templi antistes et æditua est pudicitia, ait Tertullianus, quæ nihil immundum aut profanum inferri sinit » (*De Cultu fem., l. 2, c. 1*). Vide etiam de his S. Thomam (*1. 2, q. 7, a. 3*). Juxta Natalem Alexandrum (*2. 2, tract. 3, c. 2*) Spiritus Sancti et illius donorum debilem, sed tamen haud contem-

nendam imaginem sol præbet, ut videre est apud D. Xavier (*De l'ordre surnaturel et divin*, 22^e *Entretien*).

§ II. De donis Spiritus Sancti in specie consideratis.

272. — I. De dono sapientiæ. Donum *sapientiæ*, est rectitudo iudicii tam in contemplatione divinorum quam in ordinatione rerum humanarum secundum divinas regulas quantum necessarium est ad salutem (S. Th., 2. 2, q. 45, a. 5). Donum sapientiæ positum est in cognitione et delectatione summi boni, id est, Dei. Vere igitur sapiens est tali sapientia, quæ est donum Spiritus S., qui uni Deo vacat et studet, in eumque fertur sincero affectu, totam fiduciam ac spem in illo collocans, ipsumque ex toto corde, tota anima, tota mente, tota virtute diligens, præterea nihil amans nisi Dei causa, omnia ad illius gloriam referens. « Quæ desursum est sapientia, inquit B. Jacobus (III, 17), primum quidem pudica est, deinde » pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia et fructibus bonis, non iudicans, sine simulatione. » — Ab hac divina sapientia valde differt sapientia hujus mundi, qua est *terrena, animalis, diabolica* (Jac., III, 15); hanc mundanam sapientiam habuerunt et habent illi pseudophilosophi, qui ad rationis trutinam omnia reducere satagunt. — Isti Spiritus S. dono opponitur hebetudo cordis, et stupor spiritualis sensus circa rerum spiritualium dijudicationem, juxta illud (I Cor., II, 14): « Animalis homo non percipit ea quæ sunt » Spiritus Dei: stultitia enim est illi, et non potest intelligere »; quæ quidem sæpe pœna sunt peccati, præsertim luxuriæ, qua maxime sensus hominis terrenis immergitur, et anima delectationibus obscœnis, natura sua vehementissimis, absorbetur. — Ad donum sapientiæ pertinet septima beatitudo: « Beati pacifici: quoniam filii Dei vocabuntur, » juxta illud S. Augustini (lib. 1, de *Serm. Dei in monte*, cap. 2, vel n. 9): « Pacifici in semetipsis sunt, qui omnes animi sui motus componentes et subjicientes rationi, id est, menti et spiritui, carnalesque concupiscentias habentes edomitas, fiunt regnum Dei, in quo ita sunt ordinata omnia, ut id quod in homine præcipuum est et excellens, hoc imperet, cæteris non

reluctantibus, quæ sunt nobis bestiisque communia » (S. Th., 2. 2, q. 45, a. 6).

273. — II. De dono intellectus. Illud donum est lumen supernaturale, quo mens hominis justi ad divina capienda a Spiritu S. illustratur, seu, est illustratio mentis circa æstimationem rectam de ultimo fine (S. Th., 2. 2, q. 8, a. 3). Intellectus dono Scripturæ recte intelliguntur; hinc orabat David (*Ps. cxviii*, 34) : « Da mihi *intellectum* et scrutabor legem » tuam : et custodiam illam in toto corde meo. » Hoc dono carent hæretici qui scripturas depravant ad suam perditionem; hoc dono caruerunt philosophi subtilissimi, facundissimique oratores, quia est merces fidei et vitæ moribus integræ. Unde recte S. Augustinus : « Errat quisquis putat veritatem se posse cognoscere cum adhuc nequiter vivat. » — Quamobrem huic dono respondet sexta beatitudo : « Beati mundo corde : » quoniam ipsi Deum videbunt. » « Intellectus, inquit S. Augustinus (*Ibid.*, c. 4, vel n. 11), congruit mundis corde, tanquam purgato oculo, quo cerni possit quod oculus corporeus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit; » et (n. 12) : « Mundis corde data est facultas videndi Deum, tanquam purum oculum ad intelligenda æterna gerentibus. »

274. — III. De dono consilii. Donum *consilii* est illud quo prompti reddimur ad bene deliberandum et judicandum quid in rebus difficilioribus, præsertim inopinatis, ad salutem pertinentibus, aut gloriam Dei promoventibus, optimum sit factu; seu, est habitus supernaturalis quo ratio a Spiritu S. movetur vel instruitur de agendis (S. Thomas, 2. 2, q. 52, a. 1). — Hoc donum respondet prudentiæ, ipsam adjuvans et perficiens. Justis omnibus commune est, ut a Deo consilium accipiant, in his quæ necessaria sunt ad salutem; dono consilii maxime opus est, cum aliquis status est eligendus ex quo tota vitæ nostræ ratio et sors æterna pendet. — Huic dono Spiritus S. opponitur consilium humanum, cujus scopus non est Dei gloria, sed temporale commodum; qui illo reguntur quærunt quæ sua sunt, non quæ Jesu Christi. Rursus huic dono opponitur præcipitatio, qua quis impetu voluntatis vel cupiditatis fertur ad agendum. — Donum consilii respondet quintæ beati-

tudini : « Beati misericordes : quoniam ipsi misericordiam » consequentur. » Sic enim S. Augustinus (c. 4, vel n. 11) : « Hoc enim remedium est evadendi de istis malis ut dimittamus, sicut nobis dimitti volumus, et adjuvemus in quo possimus alios sicut et nos cupimus adjuvari. »

275. — IV. De dono fortitudinis. Donum *fortitudinis* est fiducia quædam, menti a Spiritu S. ingenita, consequendi finem operis ardui propter Deum suscepti, et vincendi quæcumque pericula ex adverso imminetia vel prementia (S. Th., 2. 2, q. 139, a. 1). Differt a *virtute* fortitudinis, quia fert ad actus extraordinarios, et heroicos, ut diximus. Hoc dono instructus christianus res perituras forti animo contemnit, nullis blanditiis emollitur, nullis adversis perturbatur, non lucris aut divitiis corrumpitur, non adulatione flectitur, non favore delinitur, nullius potentiæ metu frangitur. — Huic dono opponitur fortitudo virium humanarum, quatenus homo sibi ipsi fidit, nam verus christianus innititur Dei præsidio. — Huic dono quarta beatitudo respondet : « Beati qui *esuriunt et sitiunt justitiam*; quoniam ipsi saturabuntur. » « Fortitudo congruit esurientibus et sitientibus; laborant enim desiderantes gaudium de veris bonis, et amorem a corporalibus avertere cupientes. » Ita S. Augustinus (c. 4, vel n. 11).

276 — V. De dono scientiæ. Donum *scientiæ* est habitus supernaturalis per quem homo ex singulari Spiritus S. illustratione et motione scit quid credere debeat, et recte judicat de rebus humanis, quatenus nos ducunt ad Deum (S. Thom., 2. 2, q. 9, a. 1, 2, 3). Duo itaque includit illud donum, scilicet *credenda* et *agenda*. Hoc donum habent christiani, quantumlibet rudes, et simplices mulierculæ in statu gratiæ constituti; sciunt enim quid credere, quid agere debeant, sui Deique sufficientem cognitionem habent. — E contra hanc scientiam non habent homines etiam eruditissimi, qui, caritate carentes, nequidem sciendi modum possident. Scientia Spiritus, docens eligere bonum et reprobare malum, pugnat adversus scientiam mali, quam parit curiositas. — Huic dono respondet tertia beatitudo : « Beati qui *lugent* : quoniam ipsi consolabuntur; » sic enim S. Augustinus (c. 4, n. 12) : « Scientia congruit lu-

gentibus, qui jam cognoverunt in Scripturis quibus malis vincti tenebantur quæ, tanquam bona et utilia, ignorantes appetiverunt. »

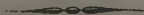
277. — VI. De dono pietatis. Donum *pietatis* est habitus supernaturalis, quo anima christiana fit prompte mobilis a Spiritu S. ad exhibendum cultum et officium Deo ut Patri, et omnibus subinde hominibus, quatenus ad Deum pertinent (S. Thom., 2. 2, q. 124). Differt a religione, qua Deum ut creatorem et Dominum colimus, dum in pietate ut patrem veneramur. Ad pietatem pertinet honorare Sanctos, non contradicere Scripturæ, sive intellectæ, sive non intellectæ, proximis omnibus propter Deum benefacere, eorum miseriis ex animo compati et subvenire. — Hanc pietatem mundus non habet quia Deum beneficentiæ suæ finem non statuit; pietas vero christiana ita in Deum intendit, ut Dei causa patrem, et matrem, fratres et sorores, patriam et cognationem relinquere et abdicare parata sit. — Curiositati pietatis donum adversatur, et quem curiositas a corde avocat, pietas revocat. — Secunda beatitudo : « Beati *mites* : quoniam ipsi possidebunt terram, » pietati tribuitur : « Namque mites sunt, inquit S. Augustinus (c. 2, vel n. 4), qui cedunt in improbitatibus et non resistunt malo, sed vincunt in bono malum. Rixentur ergo immites et dimicent pro terrenis et temporalibus rebus. Beati mites quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram. »

278. — VII. De dono timoris Dei. *Timor* Domini est habitus supernaturalis quo anima Deum reveretur, seque ipsi subducere timet. Timor Dei alius est *filialis*, alius *servilis*, alius demum *serviliter servilis*; qui ultimus merito rejicitur. Timor autem, tum filialis, tum servilis simpliciter, multum inservit ad salutem. Qui hoc timore donati sunt, mandata Dei cum reverentia singulari et ex intimo affectu custodiunt, semperque solliciti sunt ne aliqua re Deo displiceant et ab ejus gratia excidant. — Timor Dei opponitur mundano timori, qui a Deo damnatur. Timor Dei contra negligentiam militat, juxta illud : « Qui timet Deum, nihil negligit » (*Eccl.*, vii, 19). — Huic dono respondet prima beatitudo : « Beati *pauperes spiritu*. » « Timor Dei, ait S. Augustinus (c. 4, vel n. 11), congruit hu-

milibus, de quibus dicitur : Beati pauperes spiritu, id est, non inflati, non superbi, quibus Apostolus dicit : Noli altum sapere, sed time, id est, noli extolli. »

279. Corollaria. Unaquæque igitur beatitudo respondet uni e Spiritus S. donis ; in octava autem beatitudine septem dona concurrunt, adeo ut non sit novus perfectionis gradus, sed probatio et declaratio præcedentium. « Septem sunt, inquit S. Augustinus (c. 3, vel n. 10) quæ perficiunt ; nam octava clarificat et quod perfectum est demonstrat. » Enim vero omnes, tam pauperes et humiles spiritu, quam mites et alii, mala audiunt apud iniquos, linguis eorum proscinduntur, persecutionibus exagitantur ; sed beati si in omnibus tribulationibus gloriantur, quia ipsorum est regnum cœlorum, et idcirco octava beatitudo ista est : « Beati qui *persecutionem patiuntur propter justitiam* ; quoniam ipsorum est regnum cœlorum » (*Matth.*, v, 10).

Hinc etiam haud immerito a nonnullis dicitur septem Spiritus Sancti dona tribus virtutibus theologicis et quatuor cardinalibus respondere, scilicet : *fidei* respondet donum *intelligentiæ*, quo apprehendimus principia rerum, illisque firmiter inhæremus ; — *spei*, donum *sapientiæ*, quo divina bona æstimamus ac speramus ; — *caritati*, donum *scientiæ*, quo judicamus quæ spernenda, quæ amanda ; ista diligimus et illa contemnimus ; — *prudentiæ*, donum *consilii*, quo scimus quomodo agendum sit ; — *justitiæ*, donum *pietatis*, quo pie erga alios affecti, illis quod debitum est reddimus ; — *fortitudini*, donum *fortitudinis*, quo viriliter agimus ; — *temperantiæ*, donum *timoris Dei*, quo corporis passiones cohibemus.

TRACTATUS DE PRÆCEPTIS DEI

ET ECCLESIAE

PROOEMIUM.

1. Objectum et divisio Tractatus. Ex dictis in Tractatu *de Legibus* (n. 1, 10, 42) constat omne præceptum vel omnem legem a Deo procedere, nullumque dari posse mandatum in conscientia obligans, quin Deum auctorem vel sancientem habeat. — Jam vero Deus duplici modo leges hominibus dare potest : immediate et per se, et hoc modo Deus præcepta Decalogi tradidit; vel mediate et indirecte, per hos scilicet homines quos aliorum principes et duces constituit. Porro hi homines, quibus auctoritatem suam Deus concedidit, constituti sunt vel spirituales superiores, ut S. Pontifex et Episcopi, vel temporales principes, ut reges ac magistratus civiles (*Ibid.*, n. 39-47). — Idcirco in hoc de Præceptis Tractatu dicendum esset : Primo de Præceptis divinis, seu de Decalogo ; secundo de Præceptis ecclesiasticis ; tertio de Præceptis civilibus. Quoniam vero ea quæ civiles leges in particulari spectant, opportunius ad Tractatus *de Justitia et de Contractibus* remitti possunt, duæ tantum erunt hujusce Tractatus partes.

PARS I.

DE PRÆCEPTIS DEI SEU DE DÉCALOGO.

Præcepta Dei, de quibus in præsentè Tractatu agemus, sunt præcepta illa generalia, in ipsa lege naturali fundata, quæ ad omnes spectant homines, et quæ in Decalogo continentur. Præter illa præcepta, dantur alia quædam, a libera Dei voluntate provenientia, ut communionis præceptum; sed ista in cæteris Tractatibus, occasione data, expenduntur. De solis itaque præceptis Decalogi tractandum superest.

2. Decalogi definitio. Vox ista *Decalogus* primum usurpata est a Clemente Alexandrino et idem sonat ac decem voces, vel verba Dei. Decalogus definitur : *Lex naturalis et divinitus revelata, in decem præcepta distributa, digito Dei in tabulis inscripta, et per manus Moysis populo Judaico data.*

Dicitur 1. *Lex naturalis*, quia ista omnia mandata, si tertium partim excipias, ut infra ostendetur, fundatur in ipsamet rerum essentia. — 2. *Divinitus revelata*, ob hanc Dei interventionem, qua legem istam Moysi tradidit. — 3. *In decem præcepta distributa*; nam decem tantum præcepta formaliter continet Decalogus; sed ad ea possunt omnia moralia præcepta aliqua ratione reduci, proindeque in eis virtualiter continentur, sive tanquam prima et communia principia, v. g., quod homo nulli debet malefacere, sive tanquam conclusiones ex illis derivatæ, v. g., quod non licet exigere usuram (Cf. S. Th., 1. 2, q. 100, a. 3). — 4. *Digito Dei in tabulis inscripta, et per manus Moysis populo Judaico data*; hæc omnia ex Scriptura Sacra (*Exod.*, xxiv) patent; recale insuper ea quæ tradidimus in Tractatu *de Legibus* (n. 24 et seqq.).

His autem verbis referuntur decem Dei præcepta (*Exod.*, xx): « Ego sum Dominus Deus tuus.... — I. Non habebis deos

» alienos coram me. Non facies tibi sculptile, neque omnem
 » similitudinem..... Non adorabis ea neque coles..... — II. Non
 » assumes nomen Dei tui in vanum.... — III. Memento ut
 » diem sabbati sanctifices.... — IV. Honora patrem tuum et
 » matrem tuam, ut sis longævus super terram.... — V. Non
 » occides. — VI. Non mœchaberis. — VII. Non furtum facies.
 » — VIII. Non loqueris contra proximum tuum falsum testi-
 » monium. — IX. Non desiderabis uxorem ejus (proximi tui).
 » — X. Non concupisces domum proximi tui.... non servum,
 » non ancillam, non bovem... »

3. Obligatio præceptorum Decalogi. Etsi Decalogus, uti supra diximus, fuerit per manus Moysis specialiter populo Israelitico datus, atque proinde ad legem veterem pertineat, nihilominus tum omnes generatim homines, tum specialiter Christianos, etiam nunc obligat, (excepto tamen mandato de sanctificatione sabbati, quod cæremoniarum judaicarum abrogatione cessavit).

Nam — 1. *Quatenus est lex naturalis*, Decalogus, non modo tabulis lapideis, sed etiam cordi uniuscujusque hominis est inscriptus, juxta id quod dicit Apostolus : « Gentes quæ legem
 » non habent, ipsi sibi sunt lex ; qui ostendunt opus legis
 » scriptum in cordibus suis » (*Rom.*, II, 14 ; Cf. *Tract. de Legibus*, n. 12-14) ; decalogo igitur tenentur omnes homines. —
 2. Sed eo specialiter ligantur christiani, quippe quum ejus præcepta dempto tertio ut supra, facta fuerint *formaliter evangelica*, dicente Christo de iisdem (*Matth.*, v, 17-19) : « Nolite
 » putare quoniam veni solvere legem, non veni solvere sed
 » adimplere ;... qui ergo solverit unum de mandatis istis mi-
 » nimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno
 » cœlorum ; qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabi-
 » tur in regno cœlorum. » (*Matth.*, v, 16-19) : « Si vis ad vitam
 » ingredi, serva mandata,... non adulterabis, non furtum fa-
 » cies, etc. » Quare anathemate percellit Concilium Tridentinum eos qui dixerint « nihil præceptum esse in Evangelio præter fidem, aut decem præcepta nihil pertinere ad Christianos, aut hominem justificatum non teneri ad observantiam mandatorum Dei et Ecclesiæ » (Sess. 6, can. 19 et 20).

Hinc colliges — 1. Graviter peccare eos qui Decalogum saltem quoad substantiam ignorant; quisquis enim præceptorum sæpius urgentium, qualia sunt Decalogi præcepta, notitiam habere debet, ita ut in occasione positus, meminisse possit, quid sibi præceptum sit aut prohibitum. — Dixi tamen *quoad substantiam*, quia si quis Decalogi verba et ordinem memoriter non teneret, non esset peccati mortalis reus, nisi aut hæc ignoret ex contemptu, aut verborum ignorantia periculum inducat ignorantiae ipsarum rerum.

Hinc colliges — 2. Oportere pastores, quorum est oves sibi creditas in lege Domini erudire, pleniorum eorum omnium quæ ad Decalogum pertinent, notitiam assequi, eaque attentius considerare et meditari, ut dent scientiam salutis populo Dei. Adde cum Catechismo Romano quod « in confessionibus etiam iudicis personam sustinent, ac pro genere et modo peccatorum sententiam ferunt; quare in divinorum præceptorum interpretatione quam exercitatissimi (esse debent) ut ad hanc divinam regulam, de quacumque et actione et officii prætermissione iudicium facere possint » (*Catech. Rom.*, p. 3, n. 2, 3).

4. Divisio præceptorum Decalogi. — I. Præcepta Decalogi dividuntur in præcepta *primæ tabulæ* et præcepta *secundæ tabulæ*. — Præcepta *primæ tabulæ* continent tria prima ad divinum cultum spectantia. — Præcepta *secunda tabulæ* septem alia complectuntur quæ ad proximum referuntur.

Et sane, ut recte ait S. Thomas (1. 2, q. 100, a. 5): « Præcepta legis divinæ ordinant hominem ad quamdam communitatem sub Deo; ad hoc autem quod aliquis in aliqua communitate bene commoretur, duo requiruntur: quorum primum est, ut bene se habeat ad eum qui præest communitati; aliud autem est, ut homo bene se habeat ad alios communitatis consocios et participes; oportet igitur quod in lege divina primo ferantur quædam præcepta ordinantia hominem ad Deum, et inde alia quædam præcepta ordinantia hominem ad alios proximos sicut conviventes sub Deo. » — Quare et ipse monet Christus (*Matth.*, xxii, 40 et seq.), in duobus mandatis istis, videlicet amoris Dei et proximi, universam legem pendere et Prophetas.

II. Præcepta Decalogi solent insuper dividi in *affirmativa* et *negativa*. Præcepta *affirmativa* primario aliquid faciendum præcipiunt et sine negatione exprimuntur, ut hæc duo : « Sanctifica sabbatum; honora parentes. » — *Negativa* primario aliquid fieri vetant et verbis negativis exprimuntur, v. g. : « Non occides, non furtum facies.»

Duplex præcipue inter ea præcepta discrimen. — 1. *Affirmativa* semper obligant, sed *non pro omni tempore*; non enim tenemur singulis instantibus parentes honorare seu iis testimonia honoris præbere; sed tantum in debitis circumstantiis, v. g., quando cum iis tractamus; *negativa* vero semper obligant et *omni tempore*; nullo enim instanti licitum est occidere vel furari. — 2. Præcepta *affirmativa* violantur peccato omissionis, *negativa* autem peccato commissionis.

Notandum est in præcepto affirmativo includi negativum quo actio opposita prohibetur, v. g., in præcepto honorandi parentes continetur præceptum illos non aspernandi. — Pariter in præcepto negativo affirmativum huic oppositum involvitur, v. g., in præcepto non colendi deos alienos includitur præceptum colendi unum Deum.

5. Dividuntur præcepta erga Deum. Ex dictis præcepta legis divinæ hominem ordinant ad Deum, tanquam ad eum qui præest hominum communitati. « Principi autem communitatis, ait D. Angelicus (*loc. cit.*), tria debet homo : primo fidelitatem, secundo reverentiam, tertio famulatum. — *Fidelitas* quidem ad dominum in hoc consistit, ut honorem principatus ad alium non deferat; et quantum ad hoc accipitur *primum præceptum*, cum dicitur : « Non habebis deos alienos. » — *Reverentia* autem ad dominum requirit, ut nihil injuriosum in eum committatur, et quantum ad hoc accipitur *secundum præceptum*, quod est : « Non assumes nomen Dei tui in vanum. » — *Famulatus* autem debetur Domino in recompensationem beneficiorum quæ ab ipso percipiunt subditi; et ad hoc pertinet *tertium præceptum* de sanctificatione sabbati in memoriam creationis rerum. »

6. Dividuntur præcepta erga proximum. Decalogus insuper ut diximus ex S. Thoma, hominem ordinat ad alios

homines tanquam ad proximos, seu communitatis consocios et comparticipes. « Ad proximos autem, pergit D. Angelicus, aliquis bene se habet, et specialiter, et generaliter. — *Specialiter* quidem quantum ad illos quorum est debitor, ut eis debitum reddat; et quantum ad hoc accipitur præceptum de honoratione parentum. — *Generaliter* autem quantum ad omnes, ut nulli nocumentum inferatur, neque opere, neque ore, neque corde. *Opere* quidem infertur nocumentum proximis, quandoque quidem in propriam personam, quantum ad consistentiam personæ, et hoc prohibetur per hoc quod dicitur: « Non occides »; quandoque autem in personam conjunctam, quantum ad propagationem prolis, et hoc prohibetur cum dicitur: « Non mœchaberis »; quandoque autem in rem possessam, quæ ordinatur ad utrumque, et quantum ad hoc dicitur: « Non furtum facies »; Nocumentum autem *oris* prohibetur cum dicitur: « Non loqueris contra proximum tuum falsum » testimonium ». Nocumentum autem *cordis* prohibetur, cum dicitur: « Non concupisces ».

Quoniam vero de his præceptis erga proximum alibi tractabitur, nempe de quarto præcepto Decalogi in Tractatu *de obligationibus statuum*, de quinto, septimo, octavo et decimo in Tractatu *de Justitia*, de sexto et nono in Tractatu *de Luxuria*, remanet ut hic et nunc agamus de præceptis erga Deum, quæ sunt tria priora præcepta Decalogi.

CAPUT I.

DE PRIMO PRÆCEPTO DECALOGI.

7. Enuntiatur primum præceptum. Primum Decalogi præceptum, ut jam vidimus, his verbis describitur (*Exod.*, xx, 2 et seq.): « Ego sum Dominus Deus tuus. Non habebis deos » alienos coram me. Non facies tibi sculptile neque omnem » similitudinem.... Non adorabis ea neque coles. » — Quod et

a Christo (*Matth.*, IV, 10), sic exponitur: « Dominum Deum » tuum adorabis, et illi soli servies. »

Quibus patet præceptum illud simul esse — affirmativum, quatenus præcipit ut legitimus cultus Deo exhibeatur; — et negativum, quatenus prohibet quidquid huic cultui opponitur.

ARTICULUS I.

De iis quæ hoc præcepto præscribuntur.

Præcipiuntur actus quibus Deo cultus debitus tribuitur, id est, actus religionis.

8. Definitur virtus religionis. Communiter definitur Religio: *virtus qua debitum cultum Deo, tanquam rerum omnium principio, exhibemus.*

Dicitur 1. *virtus qua cultum Deo exhibemus*; cultus autem hoc loco idem est quod honor, non quidem simpliciter, sed cum quadam animi submissione exhibitus; honor enim generatim et simpliciter sumptus, nihil aliud est quam testimonium alterius excellentiæ, et submissionem non includit; sic Deus honorat sanctos, non tamen colit. Ad cultum igitur constituendum duo concurrunt, — tum *existimatio excellentiæ* illius quem colimus, — tum *dependentia et subjectio* ab eodem uti inferioris a superiore.

Dicitur 2. *Deo debitum*; cultus enim est veluti quoddam tributum, quo ejus excellentiam et beneficentiam nostramque subjectionem testamur.

Dicitur 3. *tanquam rerum omnium principio*, quibus verbis significamus causam cur Deus hoc cultu sit dignus, et rationem ob quam Deo cultum exhibemus.

Objectum itaque proprium et *proximum* seu, ut aiunt, objectum *quod* virtutis religionis est exhibere cultum Deo secundum rationem primi principii creationis et gubernationis rerum omnium; objectum autem illud est duplex, materiale scilicet et formale: — *materiale* est ipse cultus tum internus tum externus qui Deo exhibetur; — *formale* nihil aliud ac existimatio ipsa excellentiæ Dei nostræque ab ipso dependentiæ.

Ejusdem autem virtutis objectum *remotum* seu objectum

cui, id est, cui ob rationem suæ excellentiæ supremique domini cultus exhibetur, est ipse Deus.

9. Corollarium 1. Hinc religio est virtus *moralis*, planeque *distincta a virtutibus theologicis*.

Nam in his, Deus non solum est objectum *cui* ut in religione, sed etiam objectum *quod*; id enim quod fides credit, quod spes appetit et expectat, quod caritas vult et diligit, est ipse Deus, sive ut prima veritas, sive ut beatificans, sive ut bonus in se. — Religionis vero objectum *quod*, seu objectum in quod ipsa immediate tendit, non est ipse Deus seu divina excellentia sed cultus ejus. Religio igitur immediate non respicit Deum sed nostram existimationem de ejus excellentia, actusque quibus nostram reverentiam et subjectionem testamur; ergo immediate respicit aliquid creatum; ergo non est virtus theologica sed moralis.

10. Corollarium 2. Hinc religio, etsi virtus theologica non sit, est tamen *virtutibus theologicis valde affinis, et post eas primum locum obtinet*.

Nam ea virtus est cæteris præstantior, magisque virtutibus theologicis affinis, qua vicinius Deum attingimus: atqui post virtutes theologicas religio vicinius Deum attingit, nempe tanquam objectum cui cultus defertur (S. Th., 2. 2, q. 81, a. 6).

11. Corollarium 3. Hinc religio *ad virtutem justitiæ proprie referenda est*; attamen *differt ab ea rigorosa justitiæ specie, quæ in homine ad hominem reperitur*.

Constat *prius*; nam religio omnia præstat, quæ ad propriam justitiæ notionem pertinent. Siquidem ad justitiam requiritur; ut actus respectum habeant ad alterum a subjecto distinctum; ut per ipsos reddatur quod stricto jure debetur; ut reddatur quantum potest. Porro religio actus suos refert ad alterum, id est, ad Deum, cujus sane jura sunt ab hominis juribus distincta; insuper per eos reddit quod stricte debet, nempe adorationem, orationem, etc.; tandem reddit, non equidem ad summam æqualitatem, sed ad eam æqualitatem, quæ ab homine reddi potest Deo; ergo religio proprio sensu justitia dici potest.

Constat *posterius*; nam justitia inter homines ex natura sua tendit ad æqualitatem omnimodam; religio autem, cum debitum Deo cultum reddit, omnino impotens est ad talem æqualitatem servandam, propter nempe excellentiam debiti, quod ex infinita Dei majestate mensuratur, simul et conditionem creaturæ, quæ respectu Dei nihil habet proprium, ipsique jam debet id omne quod est; ergo religio a rigoroſa justitiæ notatione deficit.

12. Actus religionis enumerantur. Actus religionis tum *imperative* tum *elicitive* spectari possunt.

Priori sensu vere dici potest actus omnes aliarum virtutum ad religionem pertinere, quatenus omnes imperari possunt a religione ab eaque dirigi ad Dei gloriam et reverentiam promovendam; quo sensu dicitur (*Jacob.*, I, 27) quod « visitare pupillos et viduas » sit « religio munda, » quia nempeſ, licet tales actus sint elicti a misericordia, bene tamen a religione ad eos exercendos homo excitari potest, ut scilicet Dei gloria augeatur.

Posteriori sensu, seu *elicitive*, actus religionis illi sunt quibus peculiariter creatura rationalis suam reverentiam et subjectionem Deo exhibet.

Sequenti autem modo dividuntur apud S. Thomam (2. 2, q. 83-91) : Siquidem distinguuntur primum actus interiores qui sunt primarii et principaliores, et actus exteriores qui habentur ut secundarii et ad interiores ordinati.

Actus *interiores* illi sunt quibus mens nostra bonum spirituale quod a Deo acceperit, id est omnes animæ facultates, Deo subjicit; ad *devotionem* et *orationem* reducuntur.

Actus *exteriores* triplicis sunt generis : — 1. *adoratio*, per quam aliquis suum corpus ad Deum venerandum exhibet : — 2. actus quibus bonum quodvis externum, vel Deo offertur, quod fit per *sacrificia*, per *oblationes* et *primitias*, atque per *decimas*, vel Deo promittitur, quod fit per *votum*; — 3. actus quibus aliquid divinum ab hominibus assumitur, quod quidem est vel *sacramentum* aliquod, vel nomen divinum; de sacramenti assumptione alibi dicitur : assumitur autem nomen divinum tripliciter : uno modo, per *juramentum*, ad propria verba confirmanda; alio modo, per *adjurationem*, ad alios

inducendos; tertio modo, per *invocationem*, ad Deum orandum vel laudandum.

Quoniam vero dictum sit de sacrificio in Tractatu *de SS. Eucharistia*, atque nobis disserendum sit de voto, de jramento et adjuratione infra ubi de secundo Decalogi præcepto, tractandum remanet solummodo, inter actus interiores de devotione et oratione, et inter actus exteriores de adoratione et oblationibus.

§ I. De devotione.

13. Devotionis definitio. Nomen devotionis derivatur a verbo *devoveo*, quod significat se offerre vel tradere in servitium, cultum et obsequium alterius; quod si respectu Dei fiat sese obligando, erit votum; si vero per merum propositum aut per ejusmodi propositi affectum, est devotio; quæ ideo recte definitur a S. Thoma (2. 2, q. 82, a. 1) : *Voluntas prompte faciendi quod ad Dei servitium pertinet*.

Dicitur 1. *voluntas*, et quidem firma, constans, generosa; unde qui unum aut alterum duntaxat actum ad cultum Dei refert, devotus appellari non potest.

Dicitur 2. *prompte faciendi*; devotio enim importat quamdam alacritatem seu promptitudinem ad exsequenda ea omnia quæ sunt divini cultus; atque ideo, ut ait S. Franciscus Salesius (Philoth., 1 p. c. 1), facit non solum bene operari, sed diligenter, frequenter et prompte.

Dicitur 3. *faciendi quod ad Dei servitium pertinet*, seu se tradendi ad ea quæ pertinent ad divinum cultum; unde patet devotionem esse actum religionis.

Hinc 1. vera devotio, etsi caritatem præsupponat, et cum ea strictissime jungatur, ab ipsa tamen in eo differt, quod caritas efficit quidem ut omnia Dei præcepta rite observentur, devotio autem hoc superaddit, ut eadem observentur quadam alacritate et agilitate spirituali; quapropter, ait S. Franciscus Salesius præclarissimus ille devotionis magister, si caritas est quidam veluti ignis, devotio est quædam quasi flamma ignis ejusdem.

Hinc 2. devotio simpliciter dicta secernitur ab iis actibus qui

improprie *devotiones* vulgo nuncupantur, et sunt tantummodo materia in qua versatur devotio, seu obsequia particularia quæ ex imperio devotionis pro variis occasionibus Deo exhibentur.

14. Speies devotionis explicantur. Devotio alia est *substantialis*, alia *accidentalis*.

Devotio *substantialis* est voluntas deliberata et firma devovendi se totum divino obsequio; nilitur in consideratione principiorum fidei, et importat solidam resolutionem Deo super omnia obsequendi in quovis eventu sive consolationis, sive desolationis; — dicitur autem hæc devotio *substantialis*, quia sine ea non datur promptitudo ad devotionem requisita, eaque sufficit ad devote operandum.

Devotio *accidentalis* adest, quando dictæ promptitudini accedit suavis quædam affectio seu delectatio, quæ efficit ut libentissime qui ea affectus est se tradat ad divinum obsequium; eam recenset D. Thomas uti effectum devotionis vocatque spirituales lætitiæ (q. 82, a. 4). — Dicitur autem *accidentalis*, quia ad substantiam virtutis non pertinet, nec ideo in nostra est potestate. — Dicitur etiam a quibusdam *integralis*, quia devotio substantialis eam per se producit quasi quoddam sui complementum, atque ab ipsa multum adjuvatur. — Dicitur quoque *affectiva*, quia, etsi actum voluntatis supponat, ipsa tamen potius affectu animæ constat. Duplex est : una, *affectiva simpliciter*, si solum in anima interius ejus suavitas resideat; altera *affectiva simul et sensibilis*, quæ vulgo vocatur *devotio sensibilis*, in lacrymas teneritudinis vel alios affectus corporales erumpit.

15. Devotionis causæ. Devotionis causa *principalis* et *extrinseca* est Deus ipse qui in nobis operatur hanc bonam voluntatem qua prompte nos tradimus ad illius servitium.

Causa devotionis *secundaria* et *intrinseca* est meditatio. Hæc autem meditatio consistit : — 1. In consideratione *divinæ bonitatis* et beneficiorum ejus, in contemplatione mysteriorum et præcipue mortis Christi; ex quibus nascitur dilectio, quæ est devotionis causa proxima. — 2. Consistit etiam in consideratione *propriæ miseræ*, ex qua sentit homo necessitatem se totum Deo tradendi et illi soli fidendi.

16. Devotionis effectus. Docet S. Thomas (2. 2, q. 82, a 4), quod devotio *per se* quidem et *principaliter* spiritualem lætitiamentis causat; *ex consequenti* autem et *per accidens*, causat tristitiam.

Dictum est enim quod devotio ex duplici consideratione procedit. — *Principaliter* quidem ex consideratione divinæ bonitatis, et ex ista consideratione *per se* quidem sequitur delectatio, secundum illud (Ps. LXXVI) : « Memor fui Dei et delectatus » sum; » sed *per accidens* hæc consideratio tristitiam quamdam causat in his qui nondum plene Deo fruuntur, secundum illud (Ps. XLI) : « Sitivit anima mea ad Deum vivum, » et postea sequitur : « Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes. » — *Secundario* vero causatur devotio ex consideratione propriorum defectuum. Hæc autem consideratio *per se* nata est tristitiam causare, recogitando proprios defectus, *per accidens* autem, lætitiamentum, scilicet propter spem divinæ subventionis.

§ II. De oratione.

17. Orationis definitio. Oratio *late* sumpta est *elevatio mentis ad Deum*; sensu autem *stricto* accepta, qualiter hic sumitur a S. Th. post Damascenum, definitur : *Petitio rerum decentium a Deo* (2. 2, q. 83, a. 1).

Oratio igitur pertinet ad religionis virtutem, quia per orationem testamur Deum esse auctorem bonorum nostrorum, nosque eo indigere. — Sub aliquo tamen respectu refertur ad spem, quia orans aliquid sperat, desiderat et exspectat a Deo,

18. Species orationis. Oratio dividitur in *mentalem* et *vocalem*. Prima fit sola mente; secunda corporis vocem locutioni mentali superaddit; unde nulla est oratio mere vocalis sine mentali. — Oratio vocalis dividitur in *publicam* et *privatam*. Prior fit ab Ecclesiæ ministro, nomine totius populi fidelis, et pro ejus salute; posterior fit a persona particulari ut tali.

1. Utrum et quatenus oratio sit necessaria?

19. Errores. Quidam pseudophilosophi contenderunt orationem esse inutilem, et Deo injuriosam; confutantur autem in Tract. de Religione. — Quidam pseudomystici docuerunt oratio-

nem esse perfectis inutilem, imo perfectioni fieri obstaculum; unde Molinos hanc emisit propositionem, merito ab Innoc. XI damnatam (n. 14): « Qui divinæ voluntati resignatus est non convenit ut rem aliquam a Deo petat, quia petere est imperfectio, ... et illud Evangelii: *Petite et accipietis*, non est dictum a Christo Domino pro animabus internis. »

20. Assertio. *Oratio est communiter necessaria necessitate mediæ tum præcepti adultis, sive peccatoribus, sive justis.*

PROB. 1^a PARS, *de necessitate mediæ*. Etenim conversio et perseverantia in bono usque ad finem obtineri nequeunt sine gratia a Deo libenter concessa: porro juxta SS. Patres, Deus hanc gratiam communiter non vult concedere nisi illis qui eam enixe postulant; ergo necessitate mediæ adultis necessaria est oratio. — Unde Conc. Tridentinum possibilitatem implendi præcepta divina repetit ab oratione, hancque ideo ut necessariam habet ad salutem (sess. 6, cap. 2): « Deus impossibilia non jubet, sed jubendo admonet et facere quod possis, et *petere quod non possis*, et adjuvat ut possis. »

PROB. 2^a PARS, *de necessitate præcepti*. Christus enim dicit (*Matth.*, xxvi, 44): « Vigilate et orate, ut non intretis in » tentationem. » (*Luc.*, xi, 9): « Petite et dabitur vobis » (*Joan.*, xvi, 24): « Petite et accipietis, » quasi dixisset: si non petieritis, non dabitur vobis, non accipietis. Quibus textibus sufficienter exprimitur præceptum orationis, uti intelligunt SS. Doctores in hoc puncto unanimes.

21. Quæritur 1. *Quandonam obliget præceptum orationis?*

Quoad tempus quo obligat orationis præceptum, idem videtur dicendum ac de præceptis fidei, spei et caritatis; ac proinde — 1. obligat *directe* circa initium usus rationis, in mortis periculo, aliquoties in vita, id est, saltem semel in anno, juxta Salmanticenses, quos non improbat S. Lig., ita etiam Suarez qui addit fortasse unius mensis dilationem esse gravem. — 2. *Indirecte* obligat in gravi tentatione; in re magni momenti relative ad salutem; in tempore afflictionis, juxta illud (*Ps.* xlix, 15): « Invoca me in die tribulationis: eruam te. »

Ista autem verba (*Luc.*, xviii, 1): « Oportet semper orare et

» non deficere, » intelligi debent juxta S. Th., (2. 2, q. 83, a. 14) de causa ex qua procedere debet oratio, id est, de desiderio caritatis. Quod quidem in nobis debet esse continuum vel actu vel virtute... et secundum hoc, oratio debet esse continua; sed ipsa oratio secundum se considerata non potest esse assidua, quia oportet aliis operibus occupari.

22. Quæritur 2. *Utrum adsit obligatio recitandi preces matutinas et serotinas?*

RESP. *negative*, saltem *directe et per se* loquendo; unde illarum ommissio non constituit *directe* peccatum etiam veniale. Ita probabilius, contra quosdam qui obligationem levem admittunt ob consuetudinem. — Dixi *directe*; nam qui sine ulla justa causa eas omittit, plerumque venialiter peccat *indirecte*, ratione scilicet pravi affectus aut desidiæ, aut proprii commodi, aut respectus humani (Lehmkuhl, *Theol. mor.*, I, n. 347).

Sed quidquid sit de hac obligatione directa, certum est existere præceptum generale orationis, et eos qui has preces negligunt nullas alias ordinarie facere, nec vitam christianam ducere; ac proinde totis viribus procurent tum parochi, tum confessarii, ut has preces dicant fideles, ut patres vel matres familias mane et vespere, aut vespere saltem, cum filiis et servis has preces simul recitent.

23. Quæritur 3. *An et quale peccatum sit distractio voluntaria in oratione?*

RESP. esse *peccatum veniale*, nisi forte justa causa excuset, idque valet etiam pro oratione, quæ sine obligatione fiat; ratio est, quia sic agens se habeat irreverenter erga Deum (Elbel., *de Orat.* n. 417). — Attamen nullum peccatum esset, si quis non tam intendat orare, quam verba precum recitando pio exercitio se occupare; quia non formaliter, sed materialiter tantum orat; v. g., cum quis manibus laborans, psalmos aliasve preces recitet, aut cantet, non animo orandi, sed cavendi cogitationes vanas, vel se recreandi (S. Lig., *de Pecc.*, n. 84).

II *Utrum et quatenus oratio sit semper efficax?*

24. Efficacia orationis exponitur. In oratione tria considerari possunt: — 1. quod sit actus supernaturaliter bonus; —

2. quod hic actus sit etiam laboriosus et pœnalis; — 3. quod idem actus sit per se et ex natura sua alicujus rei petitio.

Hinc triplex distinguitur efficacia in oratione rite peracta : — 1. *meritoria*, quatenus est nempe actus bonus et in gratia factus, juxta ea quæ dicta sunt in Tractatu *de Gratia*; — 2. *satisfactoria*, quia scilicet quodlibet opus ex gratia procedens, ac pœnale et laboriosum, qualis est oratio, est vere satisfactorium, uti exponitur in Tractatu *de Pœnitentia*; — 3. *impetratoria*, et quidem *certo et infallibiliter*, modo tamen in oratione repariantur *dotes debitæ*. Christus enim ait (*Luc.*, xi, 9) : « Ego » dico vobis : Petite, et dabitur vobis; quærite et invenietis : » pulsate et aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit; et » qui quærit invenit; et pulsanti aperietur. » (*Marc.*, xi, 24) : « Dico vobis : omnia quæcumque orantes petitis, credite quia » accipietis, et evenient vobis. » (*Joan.*, xiv, 13) : « Quodcumque » petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur » Pater in Filio. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam. » (*Joan.*, xvi, 23) : « Amen, amen dico vobis ; si quid » petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. »

Dicitur *modo adsint dotes debitæ*, quæ sunt, juxta D. Angelicum (2. 2, q. 83, a. 15, ad 2), ut quis petat pro se, conducentia ad salutem, pie et perseveranter.

1. *Ut quis petat pro se*; dicitur quippe *dabit vobis*, juxta animadversionem S. Aug. (*Tract.* 102, n. 1, in *Joan.*) : « Exaudiuntur omnes Sancti pro seipsis, non autem pro omnibus exaudiuntur, vel amicis, vel inimicis suis, vel quibuslibet aliis : quia non utcumque dictum est, *dabit*, sed *dabit vobis*. » — Plures tamen, ut Suarez (*de Rel.*, l. 2, lib. 1, c. 27, n. 2), dicunt orationem quæ pro aliis offertur, esse *suo modo* infallibilem, ob aliorum textuum generalitatem.

2. *Ut petat conducentia ad salutem*, juxta illud (I *Joan.*, v, 14) : « Quodcumque petierimus secundum voluntatem ejus, » audit nos », ut (I *Thess.*, iv, 3) : « Hæc est voluntas Dei, » sanctificatio vestra. »

3. *Ut petat pie*, id est cum fide, pietate et humilitate. — Cum *fide* (*Jacob.*, i, 6) : « Postulet autem in fide nihil hæsitans ; qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui a vento

» movetur et circumfertur. Non ergo æstimet homo ille quod
 » accipiat aliquid a Domino. » (*Matth.*, xxi, 22): « Omnia quæ-
 » cumque petieritis in oratione credentes, accipietis. » — Cum
pietate, siquidem in nomine Christi petendum est, id est, cum
 Christo, per Christum et in Christo. — Cum *humilitate* (*Judith*,
 ix, 1): « Humilium et mansuetorum semper tibi placuit
 » deprecatio. » (*Ps.* ci, 18): « Respexit in orationem humi-
 » lium. » (*I Pet.*, v, 5): « Deus superbis resistit, humilibus
 » autem dat gratiam. »

4. *Ut petat perseveranter*: illud eruitur ex duplici exemplo
 quod affert Christus Dominus, scilicet viduæ quæ, ob molestas
 preces suas, justitiam a iudice iniquo obtinuit, et hominis
 illius cui ob improbitatem amicus suus panes commodavit.

Cum orationes haud raro una aut pluribus ex his conditio-
 nibus careant, inde evenit quod istæ preces, licet infallibiles ex
 parte Dei, ex parte nostra caducæ eveniant.

III. *Quænam sint circumstantiæ seu conditiones in oratione requisitæ?*

25. *Quæritur 1. Utrum Deus et quidem solus orandus sit?*

Duplici modo oratio potest alicui porrigi, uno modo quasi
 per ipsum implenda, altero modo sicut per ipsum impetranda
 (Ita S. Th., 2. 2, q. 83, a. 4). Itaque

RESP. 1. *Solus Deus priori modo orandus est*, id est, tan-
 quam is qui per se præstare potest quæ petimus. — Ratio est,
 quia omnes orationes nostræ ordinari debent ad gratiam et
 gloriam consequendam; solus autem Deus dat gratiam et glo-
 riam, juxta illud (*Ps.* lxxxiii): « Gratiam et gloriam dabit
 Dominus. »

RESP. 2. *Posteriori modo illos omnes invocare licet qui nobis
 auxilium præstare possunt, ad gratiam et gloriam a Deo impe-
 trandam.*

Unde — 1. Licet orare B. Virginem Mariam, omnes Ange-
 los et Sanctos in cælo coronatos. In orationibus privatis non
 requiritur certitudo absoluta de salute eorum qui invocantur,
 sufficit certitudo moralis; sic licite invocantur illi qui cum
 fama sanctitatis defuncti sunt. — 2. Licet orare homines in
 terris degentes ut pro nobis apud Deum intercedant. Ita age-

bat S. Paulus (II *Thess.*, III, 1) : « De cætero, fratres, orate » pro nobis, ut sermo Dei currat et clarificetur sicut et apud » vos. » — 3. Juxta communiorem sententiam licet invocare animas in purgatorio detentas, quamvis (ut ait S. Th., 2. 2, q. 83, a. 11, ad 3), non sint in statu orandi, sed magis ut ore-
tur pro eis; quia invocantur utiliter homines in terris viventes quamvis et ipsi precibus indigeant; et quia animæ in purga-
torio detentæ, licet pœnas justitiæ divinæ debitas persolvant, sunt tamen Deo gratissimæ et illius amicæ; nec ulla est repu-
gnantia in eo quod Deus, eorum precibus motus, quasdam hominibus gratias concedat.

26. Quæritur 2. *A quibus et pro quibus orandum sit?*

RESP. 1. *Hi omnes orare possunt qui superiorem habent quem deprecari possint, et a quo aliquid salutare possint consequi.*

Hinc — 1. Deus orare non potest, utpote superiorem non habens. — 2. Christus, ut homo, oravit, dum in terris degeret, et etiam nunc in cœlis, juxta Apostolum, « semper vivit, ad interpellandum pro nobis. » — 3. Sancti et Angeli orant pro nobis, juxta illa quæ de Jeremia dicuntur (II *Macch.*, xv, 14) : « Hic est qui multum orat pro populo. » — 4. Homines viatores orare debent, ut constat ex iis quæ dicta fuerunt de necessitate orationis. Impie asseruit Quesnellus a peccatoribus Deum orari non posse, et merito damnata fuit illius propositio (n. 59) : « Oratio impiorum est novum peccatum. » Deprecati sunt quippe Deum David, Zacchæus, Latro, Magdalena et Publicanus, licet peccatores, et exauditi sunt. Unde Ecclesia omnes, etiam pec-
catores insignes, ad orationem incitat. — 5. Videtur multis animas in purgatorio languentes orare posse, tum pro nobis, tum pro seipsis; sunt enim justæ, atque Deo gratæ, multisque indigent bonis, quæ ex pio affectu petere possunt. — 6. Dæ-
mones et damnati veræ orationis sunt incapaces, tum quia non possunt pios habere motus, cum omni gratia careant; tum quia nimis noverunt se nihil orationibus consequi posse.

RESP. 2. Quæstio autem, *pro quibus orandum sit*, moveri potest, tum de viventibus, tum de mortuis.

1. Quod attinet *ad viventes* : orandum est non pro nobis

solis, sed ex præcepto divino pro iis omnibus quos diligere debemus, ac proinde pro omnibus hominibus viventibus, nullo excepto, sives fideles sint, sive infideles, sive amici sive inimici, sive excommunicati sive non.

Id constat ex Apostolo (I *Tim.*, II, 1) : « Obsecro primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus. » Pro inimicis vero adest speciale Christi mandatum : dixit enim (*Matth.*, v) : « Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos. » — Quod tamen ita intelligendum est, ut nos ita teneamur pro recensitis omnibus orare, uti tenemur eos diligere, id est non in particulari, sed solum *in communi*. Unde inimicos nostros ab orationibus communibus certe non possumus excludere, quia inimici sunt; sed quod pro eis specialiter oremus, perfectionis tantum est.

2. Quod attinet *ad mortuos* : — 1. Non licet orare *pro beatis*, quia nulla re indigent; unde S. Augustinus ait (serm. 17, *de Verbis Apost.*) : « Injuriam facit martyri, qui orat pro martyre. » Licet tamen orare, ut obtineant gloriam accidentalem majorem, id est, pro extensione eorum cultus in terra, juxta hanc orationem Ecclesiae in Missa : « ut illis (Sanctis) proficiat ad honorem, nobis autem ad salutem. » — 2. Neque *pro damnatis* orare licitum est, tum quia sunt extra vinculum caritatis qua opera vivorum communicantur mortuis, tum quia sunt absolute in termino; unde precibus nostris nullo modo juvari possunt. — 3. Pro *animabus in purgatorio languentibus* pium est et utile orare. Est de fide, juxta conc. Florentinum, et conc. Trident. (sess. 6, can. 30; sess. 22, can. 3, et sess. 25). Et dicitur (II *Mach.*, XII) : « Sancta et salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur. »

27. Quæritur 3. Quænam sint in oratione a Deo petenda?

RESP. 1. *Ea omnia peti possunt quæ directe vel indirecte conducunt ad gloriam Dei et propriam salutem, et eo ardentius quo ad prædictos fines propius tendunt.*

Hinc — 1. *Bona supernaturalia* peti possunt absolute, v. g., caritas, gratia, fidelitas Dei donis, perseverantia finalis et alia.

Bona vero supernaturalia eximia et extraordinaria non postulari debent ordinarie, ut visiones, revelationes, ob superbiam periculum. — 2. *Bona naturalia*, ut scientia, divitiæ, honores et alia, conditionaliter tantum petenda sunt, et subintelligendo si hæc saluti nostræ obnoxia esse non debeant. — 3. *Mala temporalia*, quæ nullum indicant peccatum, ut infirmitates, paupertas, licite peti possunt ad tentationes superandas, virtutes colendas vel merita acquirenda; at ordinarie melius est sese beneplacito divino committere et expostulare ut ejus voluntas in nobis adimpleatur, quia in aliis precibus haud raro reperitur superbia aut præsumptio. Postulari etiam potest martyrii gratia; nam quamvis martyrium obtineri nequat sine aliorum peccato, non optatur hoc peccatum, sed posito quod impii sint ita nefarie dispositi, expostulatur ut simus ipsi obiectum eorum furoris, et sic martyrium consequamur.

RESP. 2. *Convenienter* exprimuntur in oratione Dominica ea omnia quæ a Deo peti possunt. Id constat ex verbis Christi hanc orationem nos edocentis : « Sic ergo vos orabit. »

Et sane in hac oratione, juxta S. Thomam (2. 2, q. 83, a. 9), non solum petuntur omnia quæ recte desiderari possunt, sed etiam eo ordine quo desideranda sunt. Manifestum est enim duo cadere in desiderio nostro, finem scilicet, et media ad hunc finem assequendum; quæ autem ut obtineantur, necessaria est illa fiducia, quæ facit ut quis « postulet nihil hæsitans. »

Itaque primo quod ad fiduciam attinet, hanc excitant verba, quæ præambuli locum tenent : *Pater noster qui es in cælis*. Si enim pater sit, ergo magna ejus in nos filios suos benevolentia; si sit in cælis, ibique ut rex supremus dominetur, ergo magna est et suprema ejus potestas. Porro majus fiduciæ motivum proponi non potest, quam impensa benefaciendi voluntas, et æqualis huic voluntati potentia.

Secundo eadem oratio continet finem in quem tendere debet omnis affectus noster. Is enim finis Deus est, in quem dupliciter ferimur : — 1. volendo Deo gloriam ejus, et id petimus, per hæc verba : *Sanctificetur nomen tuum*, id est, celebretur ab omnibus; — 2. gloriæ hujus fruitionem nobis exoptando,

et id intendimus per subsequentia : *adveniat regnum tuum*, per quæ petimus, ut Deus nos aliquando faciat regni sui participes.

Tertio eadem oratio nobis suppeditat *media* ad assequendum hunc finem. Triplex est enim medium hujusmodi : aliud principale, aliud instrumentale, aliud demum per quod removetur prohibens. Oratio autem Dominica triplex hoc medium continet. — 1. Nam mandatorum observatio medium est *per se* et *principaliter* necessarium ad æternæ vitæ assecutionem, juxta illud Christi : « Si vis ad vitam ingredi, serva mandata ; » atqui cum dicimus : *Fiat voluntas tua*, id petimus unum, ut Dei mandata observemus *in terra*, sicut ea Sancti et Angeli servant *in cælo*, id est, ea omni cura et sollicitudine qua poterimus. — 2. Præsentis vitæ subsidia, quæ ad victum, vestitum, cæterasque vitæ necessitates pertinent, *instrumentaliter*, ad Dei consecutionem juvant ; hæc autem petimus his verbis : *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. — 3. Demum tria sunt quæ nos a beatitudine comparanda impedire solent : *peccata* scilicet, quoad culpam et pœnam, quibus plene non remissis nullus regnum Dei possidebit ; *tentatio*, quæ nos a Deo retrahit, et ad malum sollicitat ; ac denique *malum*, seu pœnalitas præsens, ut fames, bellum, pestis, et quidquid peccati occasio esse potest. Ab his autem liberari petimus his verbis : *Dimitte nobis debita nostra ; ne nos inducas in tentationem ; libera nos a malo*.

Additur ut epilogus *Amen*, quæ vox passim idem est ac *fiat*. vel, utinam omnia hucusque postulata eveniant nobis, sicut petita sunt (Ita Collet, ex S. Th., *loc. cit.*).

§ III. De adoratione.

28. Ejus definitio et divisio. Adoratio *latissime* sumpta significat *quamlibet* venerationem alicui exhibitam *in signum illius excellentiæ*. Sic Abraham adoravit filios Heth (*Gen.*, xxxiii, 7), Bethsabée adoravit regem (*III Reg.*, i, 16). Hæc adoratio est mere *civilis* et *politica*.

Adoratio *late* sumpta significat venerationem alteri exhibitam propter *supernaturalem* ejus excellentiam. Sic (*Jos.*, v,

15) cecidit pronus in terram et adorans Angelum. Hæc adoratio *religiosa* est, et subdividitur — in *latriam* quæ redditur *solī Deo* propter *infinitam* ejus excellentiam; — in *duliam*, quæ Sanctis exhibetur propter *creatam* eorum excellentiam *supernaturalem*; — et in *hyperduliam*, quæ B. Mariæ virgini propter singularem ejus super omnes Sanctos excellentiam præstat.

Adoratio *stricte* sumpta definitur: *actus quo testificamur supremum Dei in nos dominium, et nostram erga illum submissionem*. Sic intellecta, adoratio soli Deo exhibenda est. Patet tum ex primo Decalogi præcepto supra citato; tum ex his verbis (*Matth.*, IV, 10): « Dominum Deum tuum adorabis et illi « soli servies »; tum ex eo quod adoratio reddatur in testimonium supremi dominii: porro Deus, et quidem solus, hoc supremum habet dominium, ergo.

Sive autem late, sive stricte sumatur, adoratio potest esse absoluta vel relativa. — Adoratio *absoluta* illa est quæ redditur ob intrinsecam et propriam excellentiam illius cui exhibetur: talis est adoratio Dei. — Adoratio *relativa* illa est quæ redditur alicui, non quidem propter ejus excellentiam intrinsecam et propriam, sed propter excellentiam alterius ad quem dicit ordinem et ultimo refertur. Talis est crucis adoratio; crucem videmus et Christum in cruce pendentem adoramus, uti fusius exponitur in Tractatu *de Redemptione*.

§ IV. De oblationibus.

29. Oblationum nomine veniunt *omnes res externæ quæ Deo offeruntur ut ad illius cultum adhibeantur*.

1. Deus est supremus Dominus omnium quæ in mundo sunt, sive spiritualium, sive corporearum: valde ergo congruum est ut ei offerantur bona temporalia ad testificationem illius dominii et nostræ servitutis. Hinc Abel de gregibus suis, Caïn vero de fructibus terræ dona Deo consecrabant. Insuper Deo debetur cultus publicus; porro esse nequeunt sacerdotes, sacrificia, templa, sine bonis cultui divino mancipatis.

2. Nihil jure naturali videtur præfinitum circa oblationes; juri itaque positivo standum est. — In lege mosaica Deo con-

secrabantur bonorum decimæ ac primitiæ. — In Ecclesia exstitit pariter præceptum decimas solvendi.

3. Hodie hæc obligatio, consentiente Ecclesia, sublata est in pluribus regionibus, ut in Galliis, vel non statuta fuit, ut in statibus fœderatis Americæ. Quæ autem ad cultum divinum et ministrorum sustentationem necessaria sunt, vel prestantur a variis guberniis, vel proveniunt e redditibus bonorum ad Ecclesiam pertinentium, vel a fidelibus libere offeruntur. Multæ existunt circa hujusmodi materiam leges, quæ in jure canonico continentur, et quæ igitur in cursu canonico melius explanantur.

ARTICULUS II.

De iis quæ primo præcepto prohibentur, seu de peccatis contra Religionem.

Cum Religio sit virtus moralis, et omnis virtus moralis consistat in medio, peccatur contra Religionem per excessum seu per *superstitionem*, et per defectum seu *irreligiositatem*.

§ I. De superstitione.

30. Definitio et divisio superstitionis. Superstitio est *vitium quo divinus cultus exhibetur ei cui non debetur, vel eo modo quo non debetur.*

Duplex est igitur superstitio: — una qua redditur cultus ei cui non debetur, et est *cultus falsi numinis*; — altera qua redditur quidem cultus cui debetur, sed modo inconvenienti; porro iste cultus veri numinis inconveniens potest esse *falsus*, vel *superfluous*.

31. — I. De cultu veri numinis falso. Ille est qui in mendacio fundatus est, ut si quis Deum colere velit circumcisione aliisque cæremoniis judaicis, quæ significant Christum nondum venisse: item si quis falsas reliquias proponat, aut veritatem religionis christianæ falsis historiis aut miraculis confirmare velit.

Istiusmodi superstitio est mortalis ex genere suo, quia gravem injuriam Deo et religioni infert. Ita Suarez, S. Lig. et alii.

32. — II. De cultu veri numinis superfluo. Ille est qui non continet quidem mendacium, sed vel inanis est, vel indecens ex eo quod in cultu divino adhibeatur aliquid Dei aut Ecclesiæ institutioni vel rectæ rationi contradicens. Hoc modo peccant rustici et idiotæ per plures quorum devotio tota est in certo numero precum, stationum, candelarum, vel ii qui contra Ecclesiæ statutum vel rubricas, in officio vel Missa quædam addunt vel demunt contra expressam Concilii Trid. prohibitionem.

Pleræque cultus superflui superstitiones sunt tantum veniales, præsertim quando fiunt ex bona intentione, vel ex ignorantia quæ non sit supina aut affectata, quia ex se non gravem Deo inferunt inhonorationem.

33. — III. De cultu falsi numinis. Species ejus sunt: idololatria, vana observantia, magia et maleficium, atque divinitio; quibus addenda est recentior illa superstitio, quæ vocatur magnetismus, et spiritismus.

I. De idololatria.

34. Definitio et divisio idololatriæ. Idololatria, seu idoli latria, est superstitionis species qua cultus *divinus creaturis* exhibetur, nempe, sive per sacrificium, sive per genuflexionem, sive per detectionem capitis, sive per quolibet aliud signum.

Duplex distinguitur idololatria, nempe *vera* seu *formalis*, et *simulata*; idololatria autem vera iterum duplex est, id est, *perfecta* et *imperfecta*.

1. Idololatria *perfecta* illa est qua quis interne et externe idolo divinum reddit honorem, falso existimans illud esse Deum. — Idololatria ista includit errorem intellectus, quatenus creatura ut Deus habetur.

2. Idololatria *imperfecta* illa est qua aliquis sciens unicum esse Deum, ac proinde in idolo non esse divinitatem, vult tamen ex summa perversitate ipsi divinum honorem exhibere, ut si quis dæmonis nomen invocet, ipsiusque auxilium imploret, ut aliquid ab eo obtineat. — Hæc idololatriæ species non includit errorem intellectus, sed maximam indicat cordis pravitatem.

3. Idololatria *simulata* illa est qua aliquis exterius idolo divinos exhibet honores ex timore, aut mera complacentia, interne non credens illud esse Deum, nec intendens sese huic submittere, ut olim quidam christiani qui metu tormentorum idolis sacrificabant. Hæc idololatriæ species non continet intellectus errorem, sed ostendit voluntatis debilitatem.

35. **Ejus malitia.** Idololatriam esse *gravissimum peccatum lege divina et naturali prohibitum* constat — tum ex primo Decalogi præcepto (*Exod.*, xx, 3) : « Non habebis Deos alienos » coram me ; » — tum ex gravissimis pœnis quas Deus Judæis inflixit ob eorum idololatriam ; — tum ex SS. Patribus qui illud peccatum appellant « principale crimen generis humani, summum sæculi reatum, summum delictum, extremum et primum malorum, » ut videre est apud Tertull. (*de Idolol.*, c. 1) ; Cyprianum (*epist.* 10), Greg. Naz. (*serm.* 38, n. 13) ; — tum denique ex lumine naturali, quod dictat divinos honores non esse creaturis tribuendos.

Patet autem idololatriam simulatam minus gravem esse quam veram et formalem, formalem vero perfectam minus gravem, quam imperfectam.

II. De vana observantia.

36. **Ejus definitio.** Vana observantia, est *superstitio qua adhibetur medium vanum et improporcionatum ut aliquis obtineatur effectus.*

Porro medium merito judicatur vanum et improporcionatum, quando nec ex natura sua, nec ex institutione divina aut ecclesiastica, aptum est ad producendos effectus quos aliquis certo sibi pollicetur. Dignoscitur itaque vana observantia : — 1. Ex insufficientia mediorum ad effectum producendum, quando nempe nec naturaliter talem vim habent, nec de supernaturali constat. — 2. Ex adjunctione alicujus circumstantiæ vanæ vel falsæ quæ judicatur tamen necessaria ; v. g., verborum apocryphorum, certæ horæ, certi numeri, etc. — 3. Ex infalibilitate quæ tribuitur hujusmodi mediis.

37. **Ejus divisio.** Quadruplex distinguitur vanæ observantiæ species, juxta S. Thomam (2. 2, q. 96), scilicet : ars noto-

ria, observantia sanitatum, observantia eventuum, et suspensio sacrorum verborum ad collum.

1. *Ars notoria* est vanæ observantiæ species qua adhibentur media inepta seu imparia ad scientiam requirendam.

2. *Observantia sanitatum* est vanæ observantiæ species qua impropria adhibentur media ad sanitatem sibi vel aliis conservandam, aut obtinendam.

3. *Observantia eventuum* est vanæ observantiæ species qua ex fortuito occurso alicujus rei impertinentis, v. g., lupi, vel leporis... bona vel mala sibi aut aliis eventura aliquis ominatur.

4. *Suspensio sacrorum verborum ad collum* est vanæ observantiæ species qua aliquis speratur eventus ex verbis vel rebus sacris modo inepto et impari adhibitis; puta, inquit S. Th. (2. 2, q. 96, a. 4, o.), « si spes habeatur in modo scribendi aut ligandi, aut in quacumque hujusmodi vanitate, quæ ad divinam reverentiam non pertineat; » vel si effectus speraretur infallibiliter. — Hinc superstitiosæ non sunt omnes illæ devotiones quæ legitimum aliquod fundamentum habent, v. g., preces novendiales, quia fiunt in honorem novem mensium, quibus Christus fuit in utero B. Mariæ Virginis.

38. Ejus malitia. Vana observantia est peccatum mortale *ex genere suo*; nam in illa vel adest invocatio saltem implicita dæmonis, vel a creaturis exspectatur quod ab illis obtineri non potest, siquidem media sunt fini impropria: porro in utroque casu adest deordinatio ex genere suo gravis.

Dicitur *ex genere suo*, quia potest esse veniale ex imperfectione actus, vel ex ignorantia, vel ex irrationabili timiditate aut tremore (S. Lig., lib. 3, n. 15).

A vana igitur observantia parochus sedulo avertat parochianos, dicendo has observationes esse irrationabiles et Deo injurias, non addendo illas esse peccatum mortale, ne hac admonitione multiplicentur peccata.

39. Quæritur quid sit agendum in dubio vanæ observantiæ?

RESP. 1. In dubio an effectus sit *naturalis vel superstitiosus*, ut naturalis habendus est. « Ubi non apparent manifesta indicia de malitia alicujus, inquit S. Thomas (2. 2, q. 60, a. 4), de-

bemus eum ut bonum habere, in meliorem partem interpretando quod dubium est. »

RESP. 2. Quoties moraliter certum est affectum non esse naturalem, sed dubium est *an sit divinus aut diabolicus*, censendus est diabolicus, cum divina promissio de illo non habeatur (S. Lig., lib. 3, n. 20).

III. De magia et maleficio.

40. Definitio et divisio. Vox magia sapientiam olim designabat, sic dicitur (*Matth.*, II, 1) : « Ecce magi ab oriente venerunt Jerosolymam. » — Hodie definitur magia : *ars operandi mira et insolita per causas occultas*.

Magia est naturalis et superstitiosa. — *Magia naturalis* est ars operandi mira et stupenda per causas naturales, sed occultas : hæc dicitur gallice *Magie-blanche*. — *Magia superstitiosa* est ars operandi mira et stupenda ex pacto cum dæmone, et dicitur *Magie-noire*.

Magia superstitiosa est *simplex* si proximo non noceat; est *malefica* si proximo noceat, et illius operatio dicitur *maleficium*; igitur maleficium est magiæ operatio alteri nociva. — Porro maleficium duplex est, *amatorium* vel *philtrum*, quando operante diabolo, sed subsistente libertate, amor carnalis excitatur erga aliam personam; et *veneficum* quando, operante dæmone, mala cuidam homini inferuntur in ipsius corpore, vel familia, vel bonis.

41. Ejus existentia. Negari non potest sine errore in fide, inquit Suarez (*de Rel.*, t. 1, tract. 3, lib. 2, c. 14, n. 7), magos exstitisse, ac proinde existere posse. Illud constat exemplo magorum Pharaonis (*Exod.*, VII et VIII); Pythonissæ Samuellem evocantis (I *Reg.*, XXVII, 8); Simonis magi (*Act.*, VIII, 9); pseudo-prophetarum qui « dabunt signa magna et prodigia » (*Matth.*, XXIV, 24). Hujus magiæ existentiam possibilem proclamant Patres et universalis hominum consensus.

42. Ejus malitia. Magiam superstitiosam esse *peccatum grave* eo ipso constat quod supponat explicitum vel implicitum pactum cum dæmone, cum quo proinde fit aliquatenus amicitia. Insuper dicitur (*Exod.*, XXII, 18) « Maleficos non patieris

» vivere. » (*Deut.*, xviii, 10) : « Nec inveniatur in te... qui » ariolos sciscitetur... nec sit maleficus, nec incantator, nec » qui pythones consulat. » — Ecclesia autem istiusmodi operationes semper reprobavit et damnavit.

43. Quæritur 1. *Utrum ad magiam superstitiosam requiratur pactum explicitum cum dæmone?*

RESP. *negative*, sed sufficit *implicitum*, et ideo — 1. peccant graviter qui adhibent media quibus uti solent magi, etiamsi protestentur se nolle cum diabolo commercium habere, quia eorum dictis contradicit operatio; — 2. pariter a peccato immunes non sunt illi qui media cum effectibus imparia adhibent, quia in ipsis sæpe latet diabolica operatio; possunt tamen excusari a tanto peccato ob ignorantiam, vel rusticitatem.

44. Quæritur 2. *Quænam sint remedia contra magiam superstitiosam?*

Plura dantur, nempe. — 1. Remedium *medicinæ*, sive quia dæmon operatur quandoque agitando vel corrumpendo humores; sive quia sæpe effectus qui creduntur a dæmone procedere, ab imaginatione vel a quibusdam morbis proveniunt. — 2. Remedia *gratiæ*, quando ad Ecclesiæ preces, Sanctorum invocationem et bona opera recurritur. — 3. Remedia *destructionis signorum*, quando scilicet destruuntur signa, quorum intuitu dæmon effectus nocivos producit. — Hinc licet cogere magum ad tollendum maleficium, dummodo illud tollere præsumatur absque novo maleficio; alioquin darentur incitamentum et cooperatio ad rem intrinsece malam, quod nunquam licet.

IV. De divinatione.

45. Ejus definitio et divisio. Divinatio, seu juxta vim nominis divina actio, est *cognitio vel inquisitio rerum occultarum ope dæmonis expresse vel tacite invocati*.

Duplex est igitur genus divinationis, prout fit per expressam vel per tacitam dæmonis invocationem; (utriusque species explicatæ reperiuntur ap. S. Th., 2. 2, q. 95, a. 3).

46. Ejus malitia. Hæc statui possunt :

I. Omnis divinatio, sive invocatio *explicita* dæmonis, sive *implicita*, dummodo serio fiat, est peccatum mortale. — Illud

constat, tum ex Scrip. S. (*Deut.*, XVIII, 10) : « Nec inveniatur » in te... qui ariolos sciscitetur, et observet somnia atque auguria, nec sit maleficus, nec incantator, nec qui Pythones consulat, nec divinos, aut quærat a mortuis veritatem; » tum bulla Sixti V, *Cæli et terræ creator* (5 jan. 1586), id prohibentis; tum unanimi auctoritate theologorum; tum ratione, gravissimam quippe infert Deo injuriam qui expresse vel implicite consilium init cum diabolo Dei hoste infensissimo; ergo.

Dicitur *serio*, quia si ars divinatoria exerceretur ex joco et sine ullo scandalo, non adesset peccatum. — Peccatum autem esset solum veniale, si agens donaretur magna simplicitate vel ignorantia, et nulla facta fuisset explicita dæmonis invocatio.

Nec excusantur qui protestantur se nullum cum dæmonio velle commercium habere; ex eo enim quod adhibeant media effectui improporcionata, et quorum insufficientiæ non occurrat Dei vel Angelorum interventio, necessario supponenda est aliqua dæmonum operatio, ac proinde datur cum illis commercium.

II. In *dubio* an actio sit *naturalis vel diabolica*, applicanda est regula in cooperatione tradita, id est, requiritur ut actio in se sit indifferens aut saltem non evidenter mala; ut ratio agendi sit dubio proportionata; ut intendatur bonus effectus et excludatur malus, seu operatio diabolica. De assistantibus, proportionem servata, eodem modo ac de agentibus pronuntiandum est.

Unde concludere licet illos peccare, qui *ex mera curiositate* actionem ponunt in qua datur conjectura *probabilis vel dubia* interventionis diaboli : patet enim curiositatem non esse rationem sufficientem agendi in prædicto casu.

Cum maxima prudentia agatur et caute pronuntietur. Duo quippe sunt scopuli sedulo vitandi, nempe nimia credulitas et nimia incredulitas; etenim ex una parte certum est perplures effectus qui miraculosi videntur, a legibus tamen naturalibus procedere; insuper in his materiis sæpe existunt fraudes, machinationes et cætera illiusmodi quæ attente pensari debent; ex altera autem parte nimia incredulitas pariter vitetur; quando nempe constat effectum non esse naturalem, nec a Deo provenire, absque dubio tribui debet spiritui malo.

His omnibus generaliter dictis, quædam specialiter exponenda sunt de somniis, de sortilegio, de virga bifurca, et de mortuorum apparitionibus.

47. Quæritur 1. An et quatenus liceat somnia observare?

Certum est esse omnino servanda somnia divina, seu quæ Deum habent auctorem, *diabolica* autem esse spernenda. Jam vero secernuntur divina somnia ex *fine*, qui est semper bonus et eximius; ex *persuasione*, qua somnium creditur divinum; ex *pace* et tranquillitate somniantis; Deus quippe est auctor pacis; ex *impulsu* ad virtutem. — Distinguuntur autem diabolica somnia ex *fine*, qui est malus aut saltem indifferens: ex animi *perturbatione et commotione*; ex quadam *latitudine* in bono (vide Bened. XIV, de *canoniz.*, lib. 3, c. 51, n. 2 et 6).

In praxi omnia somnia haberi debent ut naturalia; exceptiones enim adeo raro eveniunt, ut de illis nullatenus sit curandum. Ordinarie igitur peccant et pœnitentes et confessarii, fidem somniis præbentes. Attamen, inquit DD. Bouvier, Ferraris cum pluribus aliis putat eum peccati mortalis culpandum non esse: — 1. Qui ex mera curiositate pergit ad locum, ubi thesaurus, sibi exhibitus in somnio, fuit absconditus, et terram effodit; — 2. Qui observat somnium, non præcise ex fide rem prænuntiatam esse veram, sed ex quadam timiditate, cujus rationem reddere non potest. Ratio est quia in his casibus vel nulla, vel saltem imperfecta est superstitio.

48. Quæritur 2. Utrum et qualis usus sortium sit illicitus?

Triplex sors distinguitur: — *divisoria*, quando quæritur iudicio sortium quid sit alicui tribuendum, sive illud sit res possidenda, sive sit honor, vel dignitas, vel pœna, vel actio aliqua; — *consultoria*, quanda quæritur quid agere oporteat; — *divinatoria*, quando quæritur quid sit futurum.

1. Sors *divisoria*, excepto casu electionis ecclesiasticæ, legitime adhiberi potest; nam ille modus, nihil mali præ se fert, nec alicui infert injuriam, præsertim cum, consentientibus omnibus, adhibeatur. — Diximus, *excepto electionis ecclesiasticæ casu*, ob prohibitionem juris canonici (cap. *Ecclesia*, de *sortileg. c. non statim; c. non exemplo causa*, 26, q. 2).

2. Sors *consultoria*, qua scilicet Deus sorte consulitur in

agendis, est licita, positis tamen quibusdam circumstantiis, scilicet : necessitate agendi et absentia omnis medii naturalis quo dubium possit superari; debita Deo reverentia cum oratione prævia; fiducia in solo Deo posita, v. g., si quis hærens in bivio, aliter quoad viam se determinare non posset (S. Lig., lib. 3, n. 10).

3. Sors *divinatoria*, qua scilicet res futuræ liberæ inquirentur, v. g., ex jactu taxillorum, ex numeris per rotam educendis, ex apertione libri et aliis, est omnino illicita; nam hæc futurorum liberorum cognitio obtineri nequit a Deo, ut patet; nec a causis naturalibus, cum nulla sit proportio; ergo expectatur a dæmone et fit illius implicita invocatio. — Qui serio consulunt eos qui futura prædicunt (*qui disent la bonne aventure*), lethalis peccati rei sunt; si vero id faciant ridendi causa, secluso gravi scandalo, leviter peccant, ea tamen conditione ut dicentes auguria, non serio agant, alioquin esset in consulente sine sufficienti motivo cooperatio in re graviter prohibita. Plebei qui consulunt ex rusticitate vel imbecillitate, graviter forsitan non peccant; sed fortiter sunt objurgandi.

49. Quæritur 3. *Utrum sit licitum adhibere virgam divinatoriam?*

1. Admitti potest virga divinatoria seu bifurca, quando naturalis adest relatio inter illius motum et rem quæsitam : sic existimant nonnulli illam in detegentis aquis prodesse posse; quia, inquiunt, ex aquis fiunt emanationes quædam aptæ, vel ad movendam virgam, vel ad aliquam nervorum commotionem, ex qua oritur virgæ motus.

2. E contra virgæ usus certe illicitus est, quando non est naturalis connexio inter illius motum et rem quæsitam. Sic — 1. cum illa quæri non possunt agrorum limites; evidens est enim lapidem ex hominum instituto ad constituendum limitem designatum, nullam specialem habere virtutem ad movendam virgam. Sic — 2. cum illa ob eandem rationem detegi non possunt res amissæ et alia similia.

50. Quæritur 4. *Quid sentiendum sit de apparitionibus mortuorum vel spirituum, et quomodo sit agendum circa eas?*

RESP. 1. Quoad *apparitiones mortuorum*. — 1. Certum est eas *esse possibles*; nihil quippe impedit quin, Deo permittente, mortui a viventibus videantur. — 2. Mortuorum apparitiones sunt *extra consuetum divinæ providentiæ ordinem*; unde non facile admittendæ sunt illæ defunctorum apparitiones; quæ vero publicantur sunt ordinarie imaginationis deceptæ fetus, vel fraudis aut astutiæ effectus. — 3. Superstitiosum non est preces quasdam fundere ut obtineatur aliquis effectus ab animabus in purgatorio detentis, v. g., matutina suscitatio a somno, dummodo hæc fiant pie et cum omni divinæ voluntati submissione. — 4. Sedulo abstinendum est ab omni pacto quo duæ personæ inter se conveniunt ut, quæ prior obierit, appareat viventi et statum suum ei aperiat; est enim timendi locus ne dæmon hoc cognoscens pactum, eo abutatur ad decipiendum superstitem.

RESP. 2. Quoad *apparitiones spirituum*, sane eas possibles esse ab omnibus theologis uno ore proclamatur. Boni Angeli pluries dicuntur apparuisse sive Abraham, sive Jacob, sive Moysi, sive aliis; mali Angeli etiam apparuerunt Adamo sub specie serpentis et Christo Domino in deserto.

Sed inter spiritus alii sunt boni, alii mali; priores nunquam decipiunt, bene vero posteriores, quorum proinde apparitiones sedula mente secernamus oportet; dignoscuntur autem pluribus signis, quæ Benedictus XIV fuse exponit (*de Canon.*, lib. 3, c. 54, n. 3, 4).

V. De magnetismo animali et somnambulismo.

51. **Ejus natura.** Magnetismi animalis theoria ac praxis seculo xviii in finem vergente originem habuit. Hujus autem inventor perhibetur Antonius Mesmer, facultatis medicæ Vindobonensis membrum, qui novos quærens curandi modos, putavit se mirum invenisse remedium variorum morborum in fluxu quodam subtilissimo generatim ex animalium corporibus manante, fluxui magnetis simili, quem ideo *magnetismum animale* nuncupavit.

Fluxus autem ille magneticus meare supponitur e corpore magnetisantis in corpus magnetisati, ope variorum gestuum et

attractionum alterius in alterum, imo actu solius præsentiæ, vel solius voluntatis agentis; nec raro, ut aiunt, prima vice præsertim, expressa patientis voluntas requiritur (Gury, n. 276).

52. Ejus effectus. Jam vero quod spectat effectus hujusmodi magnetismi, duplex veluti phasis distinguenda est:

1. Primum prodiit magnetismus animalis, ut quædam ratio therapeutica, ad sanationem morborum excogitata, in qua excitantur in patiente convulsiones, et alii effectus physiologici, quibus accedit status quidam paralysis et catalepsis, ac demum somnus dictus magneticus, in quo nihil auditur nihilque sentitur, sed patienti una hæc remanet facultas, magnetisatoris nempe vocem audiendi, ipsique respondendi. Tuncque, si magnetismi fautoribus fides adhibetur, miræ contingunt sanationes morborum (Perrone, *De virt. relig.*, n. 419-421).

2. Mox vero in ulteriorem gradum progressus est magnetismus, atque de sommo quem descripsimus, in somnambulismum magneticum et artificialem deventum est. Status ille, juxta Perrone (*Ibid.*, n. 426), est veluti status medius inter vigiliam et somnum, in quo subjectum nihil intelligit de iis quæ circa ipsum fiunt, neque communicationem servat nisi cum suo magnetisatore. Hic subjectum magnetisatum movet pro arbitrio, jussa eidem patefacit non solum per locutionem et per signa, sed etiam sola voluntate, aliosque in eo miros effectus producit tum circa facultates ejus sensiles, tum circa etiam facultates intellectivas.

In parte sensibili. — 1. Subjectum, ad nutum magnetisatoris, plura videt objecta, et sensationes experitur eorum, quæ absentia sunt, aut ne realem quidem existentiam habent, sed solum in mente aut voluntate magnetisatoris conspiciuntur: — 2. Imo commutantur sensus, ita ut sensus visus, v. g., transferatur ad occiput, aut ad epigastrium, sensus auditus ad pedes, etc.

In parte etiam intellectiva, multa producuntur phænomena, nempe: — 1. *clara intuitio*, ope cujus somnambuli vident aliorum cogitationes absque ullo exteriori signo, exsequuntur jussa mentalia, conversationem mentalem instituunt; — 2. *amplificatio seu extensio facultatis intellectivæ*, qua nempe v. g.,

homines rudes plane et ignari etiam sublimiores veritates metaphysicas penetrant; — 3. *visio medica*, ope cujus cognoscuntur actiones pathologicæ et therapeuticæ, atque remedia ad valetudinem restituendam idonea; — 4. *prævisio futurorum liberorum*, tum quoad se, tum quoad alios; — 5. *facultas idiomata* prius penitus ignota callendi; — 6. *extasis magnetica*, in qua aliquando apparent animæ defunctorum, aut etiam Sancti et Angeli, imo et B. Virgo et infans Jesu (Perrone, *Ibid.*, n. 432-437).

53. Phænomenorum magneticorum veritas historica expenditur. Alii omnia prorsus relata facta magnetica illusioni aut fraudi tribuunt, atque inter fabulas reponunt; — alii e contra omnia tanquam inconcussa admittenda contendunt. — Verior videtur opinio media, quæ concedit haud pauca hujusmodi phænomena, aut arti circulatoriæ atque præstigiis agentium, aut hallucinationi seu errori spectantium, esse adscribenda, simulque tenet plura ex iisdem non posse rationabiliter negari, sed revera extitisse, atque uti realia historice probari.

Quæ vero probatio constat :

1. *Ex factorum publicitate et notorietate.* Magneticæ enim ac somnambuliæ operationes millies atque millies coram multis testibus repetitæ sunt; porro quamvis ejusmodi facta postea fuerint ubique locorum publicis typis vulgata, afficientque singulares personas, nemo tamen unquam surrexit ad ea falsitatis aut fraudis arguenda. — Imo anno 1826 a facultate medica Parisiensi deputatio virorum conspicuorum instituta est ad formalem inquisitionem faciendam effectuum qui magis ac magis evulgabantur. Ab hac porro deputatione, quæ per quinque integros annos diligentiam in sua inquisitione adhibuit singularem, prodiit tandem anno 1831 legalis relatio, qua pleraque facta probata sunt ac phænomena confirmata.

2. *Ex auctoritate testium, eorumque consensu et unanimitate;* multi enim fuerunt scientia, veracitate ac honestate conspicui, inter quos eminent Lacordaire, D. Sibour (arch. Paris.), Card. Gousset, Maupied, alique ecclesiastici viri omni exceptione majores; alii, in physicis disciplinis apprime versati erant, cujusmodi inter cæteros sunt Cuvier, Laplace, etc.; atque me-

dici haud pauci celeberrimi, quales fuere Georget, Rostan, Bertrand, Récamier, alique magno numero; qui porro omnes, repugnante sæpius propria utilitate, coacti sunt facta magnetica fateri. — Eo vero magis faciendum est horum testimonium, quod haud pauci illorum prius se phænomenis illis incredulos exhibuerunt, nec nisi rei evidentia permoti eorum admiserunt realitatem. — Accedit tandem quod ejusmodi factorum assertores, dum unanimes sunt in iisdem adstruendis, mirifice inter se dissentiunt in causis assignandis, quod in realitate alicujus facti ex testimoniis indaganda, veluti argumentum plane ineluctabile habetur (Perrone, n. 440 et seqq.).

54. Opiniones circa eorum causas. Theologi et medici ad phænomena magnetismi et somnambulismi explicanda, varias adducunt causas. — Plures medici contendunt ea omnia indiscriminatim a causis physicis produci. — Alii distinguentes inter phænomena physiologica et psychologica, priora a naturæ legibus, posteriora ab animi vi immediate agente super objecta, repetunt. — Theologi tandem ea omnia repetunt a causa præternaturali et quidem prava, nempe a dæmonibus.

55. Assertio. *Licet nonnulla physiologica magnetismi animalis ac somnambulismi phænomena per se causis physicis adscribi valeant, plerique tamen effectus supra expositi nullam causam aliam habere possunt præter spiritus prave seu dæmones.*

EXPLICATUR. — 1. Cum dicimus *nonnulla physiologica phænomena*, intelligimus effectus mere corporeos, quales adinvenit et produxit Mesmer ad morbos ope cujusdam fluidi universalis curandos. — 2. Dicendo ea *per se* causis physicis tribui posse, rem *in abstracto* consideramus, id est, mediis physicis in se spectatis; minime vero perspicimus phænomena eadem *in concreto*, seu in omnibus suis adjunctis. — 3. Tandem diximus ea causis physicis adscribi *valere*, non vero *debere*, seu contendimus tantum in hoc nihil esse quod rectæ rationi a priori repugnet.

PROBATUR. Effectus enim magnetismi et somnambulismi psychologici, ut ex ipsorum natura constat, tribui debent:

1. *Non causæ materiali, fluido nempe quod vocant magneti-*

cum, sed principio intelligenti et libero. Nam — 1. Causa mere materialis nequit producere effectus spirituales, v. g., objecta occulta et futura detegere, aliorum cogitationes cognoscere, eaque operari phænomena psychologica quæ descripsimus; tales siquidem effectus causam ipsam superarent. — 2. Plura phænomena magnetismi præ se ferunt cognitiones, notiones, et intelligentiam; ergo nonnisi principio intelligenti et cogitanti adscribi possunt. — 3. Illud principium movetur moraliter a voluntate magnetisantis; porro quod movetur moraliter, debet esse et ipsum agens morale, seu intelligens et liberum, id est, agens quod, cognita moventis voluntate, seipsum determinat ad illam exsequendam; ergo.

2. *Nec animæ sive magnetisati sive magnetisatoris, sed agentis quod sit anima humana præstantius.* — 1. Quandoque enim in somnambulismo respondent personæ in lingua ipsis prorsus ignota, vel res præteritas quas nunquam edidicerunt manifestant; remedia pro variis morbis præscribunt sine ulla scientiæ medicinalis notitia; varios eventus futuros prænuntiant; imo secreta cordis patefaciunt: porro hæc omnia, et similia, naturalem animæ potentiam certe superant. — 2. Non defuerunt qui in somnambulismo scripta legerunt non oculis, sed aliis membris, v. g., parte posteriori capitis, seu occipitio: porro hujusmodi lectio animæ humanæ minime tribui potest.

3. *Nec animabus in purgatorio detentis aut angelis bonis tribui possunt facta magnetismi, ac præsertim apparitiones et responsa.* Etenim — 1. Nec animæ in purgatorio detentæ, nec angeli boni possunt hæreticalem doctrinam profiteri: atqui haud paucae hæreses fuerunt in supradictis apparitionibus vel responsis prolatae; eo enim tendunt apparitiones istæ, ut denegetur potissimum dogma inferni; quinimo, nonnunquam denegata fuit Dei providentia, et ipsa Dei existentia; silemus quæ dicta fuerunt contra sacramenta, Sanctos et ipsam S. Virginem. — 2. Si attendantur modus et numerus illarum apparitionum, facile agnosceretur illas esse parum Deo dignas; apparent quippe Sancti celeberrimi, quolibet instanti, pro rebus levioribus, vel etiam nugatoriis, et ad solam recreationem; excitant motus indecoros, sensuales, imo et obscænos.

4. *Facta illa vel apparitiones dæmoni optime conveniunt* : —

1. *Ex Rituali Romano*. Hæc quippe in illo Rituali leguntur : « Signa obsidentis diaboli sunt : ignotæ linguæ loqui pluribus verbis, vel loquentem intelligere; distantia et occulta patefacere; vires supra ætatis vel conditionis naturam ostendere; et id genus alia, quæ cum plurima occurrunt, majora sunt indicia » (*De exorcizandis obsessis a dæmonio*). — 2. *Ex effectibus*. Ex expositis factis et similibus, ingentia eveniunt pro animabus damna, pro diabolo commoda, hæc scilicet : fides in divinis miraculis minuitur, amor rerum divinarum tepescit, desiderium novitatis exardescit, veritates Religionis et superiorum auctoritas parvipenduntur, ipse diabolus multa sanæ doctrinæ et bonis moribus contraria, sensim ac sine sensu insinuat, et sic decipiuntur animæ et in mortis barathrum detruduntur. Insuper ex magnetismo sequuntur tædium molestissimum vitæ suæ, et propensio ad suicidium quod interdum executioni mandatur; obscæna affectio inter agentem et patientem, deceptiones frequentissimæ, terrores atque haud raro amentia. — 3. *Ex magnetisantium confesso*. Ex magnetisantibus non pauci generatim confessi sunt diabolum partes non modicas in operationibus istis habere; citari debet ante alios percelebris Dupotet, omnium antesignanus (Vide de Mirville, Pailoux, P. Perrone, Bizouard, *Des rapports de l'homme avec le démon*, et alii multi).

56. *Corollarium. De usu magnetismi et somnambulismi*. Die 30 jul. 1856 directa est Epistola encyclica S. R. U. Inquisitionis ad omnes episcopos adversus magnetismi abusum.

« In congregatione generali S. R. et universalis Inquisitionis habita in conventu S. Mariæ supra Minervam, EE. et RR. DD. Cardinales in tota republica christiana adversus hæreticam pravitatem Generales Inquisitores, mature perpensis iis, quæ circa magnetismi experimenta a viris fide dignis undequaque relata sunt, decreverunt edi præsentis litteras encyclicas ad omnes episcopos, ad magnetismi abusum compescendos.

» Etenim compertum est novum quoddam superstitionis genus invehi ex phænomenis magneticis, quibus haud scientiis physicis enucleandis, ut par esset, sed recipiendis ac sedu-

cendis hominibus, student neoterici plures, rati posse occulta, remota ac futura detegi magnetismi arte, vel præstigio, præsertim ope muliercularum, quæ unice a magnetisatoris nutu pendent.

» Nonnullæ jam hac de re S. Sede datæ sunt responsiones ad particulares casus, quibus reprobantur tamquam illicita illa experimenta, quæ ad finem non naturalem, non honestum, non debitis mediis adhibitis assequendum ordinantur; unde in similibus casibus decretum est feria IV, 21 aprilis 1841: *Usum magnetismi, prout exponitur, non licere*. Similiter quosdam libros ejusmodi errores pervicaciter disseminantes, prohibendos censuit S. Cong. Verum quia præter casus de usu magnetismi generatim agendum erat, hinc per modum regulæ sic statutum fuit, feria V, 28 jul. 1847. — « Remoto omni errore, sortilegio, explicita aut implicita dæmonis invocatione, usus magnetismi, nempe merus actus adhibendi media physica, aliunde licita, non est moraliter vetitus, dummodo non tendat ad finem illicitum, aut quomodolibet pravum. Applicatio autem principiorum, et mediorum pure physicorum ad res et effectus vere supernaturales, ut physice explicentur, nihil est nisi deceptio omnino illicita, et hæreticalis. »

» Quanquam generali hoc decreto satis explicetur licitudo, aut illicitudo in casu aut abusu magnetismi, tamen adeo crevit hominum malitia, ut neglecto licito studio scientiæ, potius curiosa sectantes magna cum animarum jactura ipsiusque civilis societatis detrimento, ariolandi, divinandive principium quoddam se nactos gloriantur. Hinc *somnambulismi* et *claræ intuitionis*, uti vocant, præstigiis mulierculæ illæ, gesticulationibus non semper verecundis abruptæ, se invisibilia quæque conspiciere effutiunt, ac de ipsa Religione sermones instituere, animas mortuorum evocare, responsa accipere, ignota et longinqua detegere, aliaque id genus superstitiosa exercere ausu temerario præsumunt, magnum quæstum sibi ac dominis suis divinando consecuturæ. In hisce omnibus, quacumque demum utantur arte, vel illusionem, cum ordinentur media physica ad effectus non naturales, reperitur deceptio omnino illicita et hæreticalis, et scandalum contra honestatem morum.

» Igitur ad tantum nefas, et religioni, et civili societati infestissimum efficaciter cohibendum, excitari quam maxime debet pastoralis sollicitudo, vigilantia ac zelus episcoporum omnium. Quapropter quantum divina adjutrice gratia poterunt locorum ordinarii, qua paternæ caritatis monitis, qua severis objurgationibus, qua demum juris remediis adhibitis, prout attentis locorum, personarum, temporumque adjunctis expedire in Domino judicaverint, omnem impendant operam ad hujusmodi magnetismi abusus reprimendos et avellendos, ut dominicus grex defendatur ab inimico homine, depositum fidei sartum tectumque custodiatur, et fideles sibi crediti a morum corruptione præserventur. — Datum Romæ in cancellaria S. Officii apud Vaticanum, die 4 aug. 1856. »

Ex hac autem decisione necnon et ex supra dictis sequentia deducimus corollaria ad praxim :

1. Magnetismus *in se* spectatus et *in abstracto*, quatenus est physicum medium ad effectus mere physicos producendos adhibitum, secluso omni superstitionis periculo, si nihil præ se ferat quod morum honestatem offendant, non est moraliter vetitus.

2. Magnetismus, prout vulgo exercetur *in concreto*, multo vero magis somnambulismus, adhibitus scilicet tamquam medium physicum ad effectus præternaturales obtinendos, est prorsus ille magnetismi abusus, quem S. Inquisitionis Congregatio reprobatur ac damnatur; ideoque est omnino illicitus: imo potest involvere, et sæpissime involvit in sua praxi aliquem errorem hæreticalem.

3. Nemini permittendus est usus magnetismi, utpote plenus periculi amittendæ sive fidei sive honestatis morum; imo qui bona fide illum exercent, omnino sunt monendi et ab ea praxi avertendi (Perrone, n. 626-630).

VI. De spiritismo.

57. Natura spiritismi. Eo nomine vocatur superstitio quædam qua directe *evocantur spiritus*, seu commercium cum eis instituitur, *mediantibus*, sive rebus *inanimatis*, sive etiam *certis personis*,

Ut autem plane enucleetur hæc definitio, tria sunt explicanda : — 1. modus quo evocantur spiritus ; — 2. ratio propria seu indoles communicationis quæ cum iis instituitur ; — 3. phænomena quæ hanc comitantur.

1. *Modus* quo spiritus evocantur duplex est ; inde quasi duplex gradus seu phasis supradictæ superstitionis : — 1. Primis etenim temporibus quibus hæc fuit adinventæ et usurpata, spiritus consultabantur ope mensæ cujusdam, quam astantes, manibus per modum catenæ superpositis, rotare ac movere pro libitu faciebant, licet onustam ; additis postea repetitis experimentis, id ipsum contigit etiam in discis metallicis aut vitreis, aliisque objectis, ad solum manuum ac digitorum contactum ; moxque cœperunt mensæ se attollere uno aut duobus pedibus, et nonnullis ictibus conventionalibus responsa interrogantibus de aliquo objecto præbere. — 2. Sed ad perfectiorem cum spiritibus communicationem perventum est, in qua scilicet invitationibus vel nutu certæ personæ, quæ *medium* vocatur, spiritus se præsentés sistunt, et eorum et astantium quæstionibus satisfaciunt.

2. Multiplex autem *ratio* seu *indoles istius communicationis* expendi debet : — 1. Ex parte *spirituum eorumque qualitatum* ; interdum enim se exhibent ut simplices spiritus, quin ullam peculiarem sibi vindicent prærogativam ; interdum se manifestant ut angelos et archangelos : quandoque etiam uti sanctos, ipsamque Deiparam Virginem, imo et Christum ipsum ; interdum se produnt uti animas defunctorum, sive quæ brevi tempore ex hac vita migraverint, sive quæ anterioribus sæculis jam obierint ; demum aliquando uti malignos spiritus se sistunt, atque aperte quid sint fatentur. — 2. Ex parte *muneris* quo spiritus funguntur in suis manifestationibus ; hoc enim variat pro diversitate personarum quas induunt ; siquidem nunc responsa præbent ad curiositatem explendam interrogantium ; nunc concionatorum, exhortatorum ac magistrorum officium sibi assumunt, et pro ratione locorum et temporis ac personarum, diversa, contraria et contradictoria effutiunt circa religionem et doctrinam morum ; nunc ludunt, decipiunt, mentiuntur, prout ipsis libet ; nunc mala inferre satagunt sive per

obsessiones personarum ac domorum, sive per igentes quas creant molestias. — 3. Ex parte *revelationum* seu *manifestationum*; earum enim objecta sunt, aut res quidem præsentēs sed quæ in regionibus valde dissitis eveniunt, quæque naturali medio cognosci hic et nunc nequeunt, aut res omnino occultæ, quæ afficiunt personam ipsam interrogantem, aut res quidem futuræ contingentes liberæ sive necessariæ.

3. *Phænomena* quæ evocationem spirituum comitantur, duplicis sunt generis : — 1. Alia sunt *physica*; sive nempe *mechanica*, quibus suspenditur aut immutatur naturalis gravium corporum positio contra cognitās naturæ leges; sive *luminosa*, id est, coruscationes fulgoresve diversarum formarum, atque colorum, in locis ubi nulla reperitur substantia idonea ad lucem ejusmodi producendam; sive *acustica*, cujusmodi sunt soni sæpissime iterati, percussiones ac ictus arcani, sibilus ventorum, aquarum inundantium mugitus, violenti fragores uti tonitruī, aut etiam soni harmonici imitantes humanas voces, quos concomitantur varia instrumenta musica, eaque omnia absque agente visibili; sive *physiologica*, quibus suspenduntur, ac diversimode turbantur regulares functiones vitales hominis, intercipiuntur sensationes, aufertur motus membrīs, respiratio impeditur per integras horas ac dies, et alia similia. — 2. Alia vero sunt *significativa*, seu ad aliquid significandum directa; ejusmodi autem phænomena per illos quos *medium* vocant, ope motuum mechanicorum produci solent; præcipua sunt, sive spiritus tot ictus percutiens quot litteræ efformandæ sunt, sive spiritus ducens figensque manum medii super qualibet littera, sive spiritus impellens manum ejusdem medii, et per ipsum scribens, sive spiritus per se solum scribens, ac movens hæmatitam in aere pendulam (Perrone, *passim*).

Eadem fere circa veritatem factorum historicam eorumque causam exponenda essent argumenta, ac supra de magnetismo; ab iis ergo abstinemus.

58. *Corollaria. De usu spiritismi.* Hæc superstitio, recte ait Gury, prioribus multo pejor, hæresim et impietatem magis adhuc redolet; evertit enim dogmata fidei nostræ inconcussa,

præsertim pœnarum gehennæ æternitatem, uti constat ex pluribus responsis spirituum qui eo modo evocantur. Insuper ex omnibus quæ de natura spiritismi explicavimus, satis patet, spirituum consultationem diabolicam esse, et proprie dictam divinationem sacris Litteris tam severe prohibitam.

Unde hæc ad praxim tenenda sunt :

1. De *mediis*. Hi domestici sunt familiares dæmonis, ejusque organa; ergo eorum crimen habendum est ut scelestissimum, magiæ et maleficio omnino assimilandum.

2. De iis qui *experimentis spiritismi dant operam*. Gravis sane peccati rei sunt, ut pote operi intrinsece malo coöperantes. Excipiendi tamen essent qui, vel ex ignorantia, vel ex quadam animi levitate aut curiositate evocationi spirituum participant; quod vero facile admitti potest, si semel tantum aut iterum et quasi per transennam cooperatio data fuit, minime si frequenter et per quemdam habitum. Sed omnes, sive mala sive bona fide sint, sedulo monendi sunt et instruendi, atque a tali praxi prorsus avertendi, etiam sub denegatione absolutionis, ob gravissimum animæ detrimentum, et imo evidens æterni interitus periculum, cui se obijciunt.

3. De iis qui spiritismi experimenta *sua præsentia cohonestant*. Hi etiam a gravi culpa non vacant; siquidem ex Apostolo non solum rei habendi sunt, qui opera mala faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus; in eis tamen ignorantia invincibilis facilius contingere potest, quæ tamen per prudentem monitionem etiam depellenda est, ut supra. — Haud dubium tamen, quin a quovis peccato immunes sint, qui justa de causa ex præsulum jussu ad illa experimenta se conferunt, ut quæ in ipsis geruntur possint cognoscere, et sic certiores facere auctoritatem ecclesiasticam, ut fideles ab illis amoveantur (Perrone, n. 748 et seqq.).

§ II. De irreligiositate.

59. Irreligiositas, quæ Religionis virtuti opponitur per defectum — vel tendit directe ad irreverentiam Dei, et tunc dantur *tentatio Dei, perjurium et blasphemia*; — vel tendit directe

ad irreverentiam rerum sacrarum, et habentur *sacrilegium* et *simonia*.

De perjurio et blasphemia agitur ubi de secundo Decalogi præcepto; de aliis tribus disserendum superest.

I. De tentatione Dei.

60. Definitio et divisio. Tentatio Dei est *petitio et expectatio a Deo, sine ratione sufficiente, alicujus effectus insoliti, et præter rerum ordinem positi* (S. Th., 2. 2, q. 97, a. 1).

Tentatio Dei est *formalis*, quando petitur effectus insolitus ob dubium circa aliquam Dei perfectionem, vel revelatam veritatem, v. g., ad experiendam Dei providentiam vel probandam realem Christi præsentiam in Eucharistia. — Tentatio Dei *interpretativa*, illa est qua expostulatur a Deo effectus insolitus absque ulla dubitatione circa illius perfectiones, vel veritates ab eo revelatas.

Utraque est *explicita* vel *implicita*, prout explicitè vel implicitè petitur effectus insolitus.

Est pariter vel *positiva*, quando aliquis sese projicit in grave periculum, v. g., in ignem, exspectando miraculum in sui conservationem; vel *negativa*, quando negliguntur media necessaria, ut si quis vellet vivere nullum cibum sumendo.

61. Corollaria. Hinc 1. *Non datur Dei tentatio* in his et similibus casibus: — 1. Si adhibitis gratiæ et naturæ mediis in cognoscenda Dei voluntate, et re in dubio manente suspensa, expostuletur humiliter aliquod medium quo innotescat Dei voluntas. — 2. Si, gravi de causa petatur a Deo miraculum sub hac conditione, si ei placuerit. — 3. Si justum ob motivum, aliquis se exponat gravi animæ vel corporis periculo, sperans Deum sibi propitium fore.

Hinc 2. *Datur tentatio Dei* in sequentibus circumstantiis: — 1. Si aliquis sine justa causa periculo mortis vel mutilationis se objiciat, ut obtineat martyris vel confessoris coronam. — 2. Si respuat omnes omnino medicinas, etiam in periculo mortis. — 3. Si gravi animæ vel corporis damno se exponat sine legitimo motivo. — 4. Si oret sine præparatione vel si absque justa causa conciones habeat sine studio, meditatione,

aliisque mediis præviis, sperans sibi a Deo suggerendos esse conceptus... (S. Lig., lib. 3, n. 31-32). — 5. Si veritatem aliquam, v. g. innocentiam suam probare intendat aliquibus effectibus insolitis et præter rerum ordinem positis, puta incedendo illæsus nudis pedibus supra carbones. Unde judicandum est Sanctos qui his mediis usi sunt, ut in eorum historiis legitur, speciali Spiritus Dei instinctu illud fecisse, velsaltem bona fide egisse in extraordinariis rerum adjunctis.

62. Ejus malitia. — 1. Tentatio Dei *formalis, explicita* vel *implicita*, dummodo fiat cum plena advertentia, videtur peccatum *semper mortale*; tum ob voluntarium dubium circa aliquam Dei perfectionem vel veritatem credendam; tum ob gravem Dei contemptum, cum absque sufficienti motivo detur aliquod Dei experimentum.

2. Tentatio Dei *interpretativa*, sive explicita, sive implicita, est *grave per se* peccatum; nam petere a Deo effectus insolitos absque rationabili motivo videtur per se gravis injuria. — Dicitur *per se*, quia per accidens fieri potest ut sit leve peccatum, nempe ob ignorantiam et simplicitatem; ob præsentiam alicujus motivi licet insufficientis; forsan ob materiæ levitatem, puta si infirmus speret se sine remediis naturaliter, Deo adjuvante, a tali levi morbo esse liberandum, dum sæpe in hujusmodi morbis natura ipsa salutem operatur (S. Lig., l. 3, n. 30).

63. Scholium. *De probationibus olim usitatis quæ vocabantur judicia Dei.* — 1. Illæ probationes erant ordinarie illicitæ, et ideo pluries fuerunt damnatæ a Conciliis vel a SS. Pontificibus. Sic legitur in Decreto (causa 2, q. 5, can. 20): « Ferri candentis vel aquæ ferventis examinatione confessionem extorqueri a quolibet, sacri non censent canones. » — 2. Quandoque illæ probationes in talibus factæ fuerunt circumstantiis, ut merito judicetur illas nonnisi instinctu divino adhibitas fuisse. Tale videtur esse factum monachi Petri cognomento ignei, Florentiæ peractum (Rorbacher, *Histoire de l'Eglise*, t. 14, p. 98, 2e édit.).

II. De sacrilegio.

64. Ejus definitio. Sacrilegium est *violatio objecti sacri quatenus sacri*.

Dicitur 1. *Violatio objecti sacri*; nomine autem objecti tria intelliguntur : personæ, res materiales et loca; unde triplex sacrilegium : personale, reale et locale.

Dicitur. 2. *Objecti sacri quatenus sacri*. Ideo sacerdos qui se inebriat, vel de aliquo detrahit, non committit sacrilegii peccatum, quia Deo est consecratus ratione castitatis, non autem respectu caritatis vel sobrietatis.

Triplex distinguitur sacrilegium, nempe personale, locale et reale; quæ autem tres species, juxta probabiliorem sententiam, sunt species *infirmæ*, ita ut aliæ circumstantiæ sint *solum aggravantes* (S. Lig. n. 34). — Attamen quandoque talis circumstantia peculiaris alteram malitiæ speciem in confessione declarandam inducere potest, ut, v. g., si quis ex formali contemptu Dei res sacras, potissimum Eucharistiam, in sordes vel latrinam abjicere non timeret, aut verba Scripturæ Sacræ ad res turpes adhiberet; tunc sacrilegio adderetur malitia blasphemiæ.

65. — I. De sacrilegio personali. Sacrilegium *personale*, est violatio *personæ* sacræ quatenus sacræ, seu sub ea ratione qua Deo consecratur, aut ordinibus sacris, aut admissione ad professionem religiosam, aut etiam probabilius voto privato castitatis.

Porro illa violatio fit quatuor modis. — 1. Clericos vel religiosos injuste percutiendo, aut quamlibet aliam actionem violentam ac contumeliosam in eos injuste exercendo, contra privilegium canonis : *si quis suadente diabolo*. — 2. Eos subijciendo tribunali sæculari contra privilegium fori, in his locis in quibus illud privilegium non fuit sublatum; concessione saltem tacita Ecclesiæ. — 3. Imponendo eis tributa vel onera publica, v. g., militiæ, tributis, sine legitima auctoritate contra immunitatem ecclesiasticam. — 4. Efficiendo actum contra castitatem quam Deo voverunt, sive illi actus fiant ab ipsis personis Deo dicatis, sive ab aliis erga illos, etiam solis tactibus.

66. — II. De sacrilegio locali. Sacrilegium *locale* est vio-

latio *loci* sacri, ut sacri, seu cujusvis loci episcopali auctoritate per consecrationem aut benedictionem destinati ad sacrificium Missæ vel ad sacramenta, divina officia, aut corporum fidelium sepulturam.

Committitur illud peccatum — 1. Quando templa Deo dicata injuste evertuntur, concremantur, suis bonis spoliuntur, polluuntur sive homicidio, sive notabili et culpabili sanguinis humani effusione, sive sepultura viri non baptizati, hæretici vel excommunicati denunciati. — 2. Quando iis in locis quidam fiunt actus mere civiles, et ad Dei cultum nullatenus attinentes, ut sunt mercatus, sententia judicis sæcularis, ludi, confabulationes, convivias et similia. Quibus additur ex probabiliori sententia, rei etiam profanæ furtum, juxta illa verba juris (causa 17, q. 4, can. 21) : « Similiter sacrilegium committitur auferendo sacrum de sacro ; vel non sacrum de sacro, sive sacrum de non sacro. » — Cætera peccata commissa in loco sacro, quæ illius sanctitati non adversantur nec ex natura sua, nec ex Ecclesiæ legibus, ut detractiones, perjurias, mendacia, non sunt sacrilegia, quamvis aliquam indecentiam circumstantia loci sacri secum importent.

67. — III. De sacrilegio reali. Sacrilegium *reale*, est violatio *objecti* sacri a *personis* et *locis* distincti.

Porro res potest esse sacra quadruplici modo. — 1. Ex *natura sua*, uti SS. Eucharistia continens corpus et sanguinem D. N. J. C. ; item Missæ sacrificium et sacramenta omnia. Scriptura est pariter res sacra ex natura sua ; sacrilegii itaque reus est, tum ille qui verba Scripturæ detorquet ad res scurriles, fabulosas, ridiculas, tum ille qui Scripturæ sacræ materiales paginas ad usus indignos adhibet ; demum ex natura sua quoque sanctæ sunt reliquiæ Sanctorum, unde sacrilegio incusandus est qui illas indigne tractat. — 2. Ex *consecratione* vel *benedictione* Ecclesiæ, ut calices et cætera vasa sacra, altaria, corporales, pallæ, et omnes vestes quæ adhibentur in confectione vel in administratione sacramentorum vel rituum sacrorum. Sacrilegium proinde facile committit, qui ista omnia cum debita reverentia ac requisito honore non habet. Vigilent igitur sacerdotes et clerici omnes. — 3. Ex *repræsen-*

tatione ridicula rerum vel personarum sacrarum, etiamsi illis rebus specialis non data fuerit benedictio, ut sunt imagines Christi, vel B. Virginis, vel Sanctorum, statuæ, cruces, et similia. — 4. Ex *destinatione*; talia sunt bona ecclesiastica; unde veri sacrilegi dicendi sunt eorum usurpatores et invasores. Item qui pia legata supprimunt aut usurpant, qui Ecclesiæ jura defraudant.

68. Ejus malitia. — 1. Manifestum est sacrilegium *esse peccatum*, id ex definitione aperte eruitur; ex eo enim quod sacrilegium sit violatio objecti sacri quatenus sacri, fieri nequit quin sint deordinatio et peccatum.

2. Sacrilegium est peccatum *mortale ex genere suo*; nam in sacrilegio facile reperiri potest peccatum mortale sine additione malitiæ sacrilegio extraneæ: talis est, v. g., violatio sacramenti, vel calicis.

3. Sacrilegium non est peccatum *mortale ex toto genere suo*; nam, ex omnium confesso, potest dari violatio rei sacræ in quantitate tam parva, ut non sit peccatum mortale; sic levis et voluntaria distractio in administratione sacramenti, sic confabulatio levis in Ecclesia, et alia istiusmodi.

Ut judicetur quandonam peccatum erit mortale vel veniale, tantum tria sedulo pensentur, scilicet: — 1. Sanctitas personæ vel loci vel rei, utrum sit divina Eucharistia, an vas sacrum, vel vestis, vel tantum res cultui divino remote inserviens; — 2. actio sacrilega in se spectata, utrum videlicet calix, v. g., ex odio Dei frangatur, an tantum in loco minus decenti reponatur; — 3. demum intentio agentis.

III. De simonia.

69. Simonis definitio. — Simon magus voluit ab Apostolis pretio temporali obtinere facultatem conferendi Spiritum S., unde peccatum istud dictum fuit simonia. — Simonia communiter definitur: *Studiosa voluntas emendi vel vendendi prætio temporali aliquid spirituale, vel spirituali annexum* (Ita S. Thom., 2. 2, q. 100, a. 1).

Dicitur 1. *Studiosa voluntas*, id est, voluntas deliberata et sufficiens ad peccatum.

Dicitur 2. *Emendi vel vendendi*, quibus verbis indicatur omnis *contractus onerosus*, sive voluntas tradendi vel obtinendi *ex justitia* spirituale pro temporali; tota enim simoniæ malitia sita est in irreverentia quæ committitur, dum res spirituales instar temporalium æstimantur. — Unde erit simonia si detur temporale, ea conditione stricta ut aliquid spirituale fiat, etiamsi illud sit in favorem accipientis, v. g., ut sacramenta frequentet. Dixi *conditione stricta*, quia alioquin adesset merum donum, non vero contractus onerosus.

Dicitur 3. *Pretio temporali*, quæ verba significant quodcumque temporale pretio æstimabile. — Unde non adest simonia, si detur spirituale pro spirituali, v. g., dices coronam B. Mariæ et ego septem psalmos pœnitentiales recitabo; sed simoniacum esset tradere reliquias pro calice, vel quodam numero Missarum, quia valor calicis est aliquid temporale, et Missarum stipendia sunt pretio temporali æstimabilia.

Juxta S. Thomam, omne temporale seu pretium ad tria revocatur, scilicet: munus a manu, munus a lingua, munus ab obsequio. — 1. *Munus a manu*; his verbis significatur, non tantum pecunia, sed omnis res mobilis vel immobilis pretio æstimabilis et indebita. — 2. *Munus a lingua*; hoc nomine intelliguntur patrociniū, id est, laudes, favores, intercessionēs, preces et alia similia, v. g., aliquis pecuniam alteri tradit ut pro ipso ab episcopo per preces obtineat rem spiritualem. — 3. *Munus ab obsequio*, per quod intelligitur, inquit S. Lig., (lib. 3, n. 61), omne quod ad servitutem pertinet, ut est famulari, docere... ad finem obtinendi aliquid spirituale. Hinc certe est simonia, conferre beneficium famulo, ut gratis inseruiat, vel si famulus inseruiat ut loco salarii beneficium consequatur.

Dicitur 4. *Spirituale*, hoc est supernaturale, videlicet, illud omne quod a Deo tanquam ordinis supernaturalis auctore provenit, aut ad eum sub eodem respectu tendit. Porro triplici modo res possunt esse spirituales, scilicet: — 1. *In se ipsis et formaliter*, ut sunt dona Spiritus sancti, gratia sanctificans, jurisdictio ecclesiastica; — 2. *Causaliter*, quatenus nimirum sunt causa donorum spiritualium, ut sacramenta et sacramen-

talia; — 3. *Effective*, quatenus sunt effectus rei spiritualis, ab eaque proveniunt, ut sanitas collata per gratiam miraculorum, ut dispensationes votorum et similia.

Dicitur 5. *Vel spirituali annexum*, id est, res omnis ad spirituale ordinata, ab eo pendens, vel ei intime connexa.

Res autem potest spirituali esse annexa triplici modo; — 1. *Antecedenter*, quando temporalis res existit ante spirituale, ut calix, altaria, vestimenta consecrata, quæ consecrationi præexistunt. — 2. *Concomitanter*, quando res temporalis ita conjuncta est cum re spirituali, ut hæc duo simul existant et sint. Porro illud evenire potest duplici modo, scilicet : *intrinsece*, quando res temporalis a spirituali sejungi nequit : talis est labor omnino requisitus in confectione vel administratione rei sacræ, v. g., in ponendis materia et forma sacramentorum; *extrinsece*, quando res spiritualis a temporali sejungi potest; talis est, v. g., labor requisitus ut Missa dicatur in sacello duobus milliariis distante. — 3. *Consequenter*, quando temporale censetur spirituali posterius, ita ut ab eo pendeat ac proveniat; hujusmodi sunt proventus beneficii, qui non censentur concedi nisi propter officium aliquod ecclesiasticum persolutum.

Jam vero. — 1. Temporale spirituali annexum *antecedenter* vendi potest, ut calix; quia suum semper servat valorem intrinsecum. Ob tamen reverentiam rei sacræ debitam, hujusmodi res vendi nequeunt ad usus profanos, quin prius amiserint consecrationem vel benedictionem. Serventur hac de re ab Ecclesia traditæ regulæ. — 2. Temporale annexum spirituali *concomitanter intrinsece* vendi non potest, quia cum supponatur intime et intrinsece junctum spirituali, ab eo sejungi nullatenus potest, ac proinde vendi nequit quin simul vendatur spirituale, quod prorsus illicitum est. Secus si *extrinsece* esset connexum, uti infra dicetur ubi de causis excusantibus a Simonia. — 3. Temporale annexum spirituali *consequenter* vendi non potest; cum enim supponatur consecrarium et accessorium spiritualis, si venderetur, et ipsum spirituale vendi censeretur.

70. Simonia divisio. Multipliciter dividitur simonia.

I. *RATIONE JURIS*, simonia alia est juris naturalis, alia juris ecclesiastici.

1. *Simonia juris naturalis* est studiosa voluntas emendi vel vendendi pretio temporali aliquid vere spirituale, vel spirituali vere annexum; hæc habet malitiâm intrinsecam simoniæ.

2. *Simonia juris ecclesiastici* est quæcumque pactio, quæ licet in se et jure naturali simoniaca non sit, prohibetur ab Ecclesia ex motivo religionis, seu intuitu reverentiæ rebus sacris debitæ; quia nempe simoniacam speciem habet, vel simoniæ periculum inducit.

II. *RATIONE PACTI* simonia dividitur in mentalem, conventionalem, realem et confidentialem.

1. *Simonia mentalis* illa est quæ consistit in actu voluntatis, sine ullo pacto, sive expresso, sive tacito. — Duplex est simonia mentalis, nempe : *pure mentalis*, quæ sita est in mero proposito simoniæ, sine ullo actu externo; et *mixte mentalis*, quæ consistit in actione facta animo simoniaco, sed sine ullo pacto explicito vel tacito; talis esset actio episcopi gratis exterius conferentis Petro beneficium, intus intendentis illum inducere ad gerenda ejus negotia.

2. *Simonia conventionalis* est pactio expressa vel tacita dandi rem spiritualement pro temporali, sed nondum tamen executioni mandata, saltem ex utraque parte. — Simonia est *pure conventionalis*, quando ex neutra parte fuit executioni mandata; est *semi-realis*, quando ex una tantum parte fuit opere completa.

3. *Simonia realis* est pactum simoniacum ex utraque parte initum, et saltem inchoate, completum; ut si post pactum de vendendo beneficio mille aureis, tradatur realiter beneficium ex una parte, et ex altera dentur quingenti aurei. Ad realem simoniam non sufficit, in sensu canonum, sola traditio chirographi, sed requiritur traditio realis alicujus partis pretii determinati.

4. *Simonia confidentialis* est collatio vel cessio beneficii alicujus facta cum pacto vetito circa illius substantiam vel fructus; hæc, ut patet, est casus particularis simoniæ conventionalis. — Dicitur *confidentialis*, quia collator vel cedens bonæ fidei secum pactizantis confidit.

71. Malitia simoniæ. — 1. Omnes fatentur simoniam esse *peccatum mortale ex genere suo*; illud constat tum ex S. Petro dicente Simoni mago: « Pecunia tua tecum sit in perditionem, » quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri » (*Act.*, viii, 20); quæ verba manifeste indicant infandum delictum; tum ex pœnis gravissimis quibus Ecclesia simoniacos punit; tum ex consensu unanimi; tum denique ipsamet rei natura, gravis siquidem donis Dei supernaturalibus injuria irrogatur, quando illis æquiparantur bona temporalia.

2. *Simonia juris divini non admittit materiæ levitatem*, seu est peccatum ex *toto suo genere mortale*; nam quantulacumque sit materia, donum Dei supernaturale non majoris æstimatur pretii ac res naturalis; porro illud videtur gravis in se deordinatio; ita communissime, si non unanimiter, doctores.

3. *Simonia juris ecclesiastici admittit levitatem materiæ*. Ita S. Lig. (lib. 3, n. 50), contra non paucos contradicentes. Ratio est quia in simonia juris ecclesiastici emptio vel venditio non versatur circa rem spiritualem in se, sed prohibetur tantum ad vitandam simoniæ labem; unde injuria non fit directe rei sacræ, sed solum legi ecclesiasticæ: porro hujusmodi leges admittunt levitatem materiæ; ergo. — Nec dicatur prohibitionem istam factam fuisse intuitu reverentiæ debitæ rebus sacris, unde illius legis violatio malitiam sacrilegii induit; quia, hoc etiam dato motivo, res in se semper remanet profana, et sic non existit rei sacræ violatio seu simonia juris divini.

Simonia variis pœnis ecclesiasticis plectitur quas vide in *Bulla Apostolicæ Sedis*.

72. Quæritur 1. *Utrum restituenda sint quæ fuerunt simoniace accepta?*

RESP. 1. *Ante completam simoniam*, quidquid acceptum fuit reddi debet, ut patet; contractus enim est de re illicita et nullam obligationem parere potest.

RESP. 2. *Peracto contractu ac completo*, si agatur de simonia *juris divini*, obligatio restituendi considerari potest tum ex parte suscipientis rem spiritualem, tum ex parte recipientis rem temporalem.

1. *Ex parte habentis rem spiritualem.* — 1. Beneficium ipsum

simoniace acceptum legitimo collatori restituendum est. — 2. Fructus beneficii simoniace accepti restituendos esse Ecclesiæ, docet S. Th. (2. 2, q. 100, a. 6, ad 4), modo commodum ex hoc non recipiant qui simoniam commiserunt. Sed probabile est, inquit S. Lig. (lib. 3, n. 116), posse restitui etiam pauperibus, vel successori in beneficio, vel etiam eos compungere posse cum Pontifice pro dictis fructibus. — 3. Reliquiæ Sanctorum per simoniam acquisitæ servari possunt ab emp-tore; iste quidem peccavit contra Religionem illas emendo, sed ad eas reddendas non tenetur, neque jure naturali ob justitiam commutativam, neque jure ecclesiastico illud præscribente.

2. Ex parte *habentis rem temporalem*. — 1. Pretium acceptum pro beneficio, pro collatione ordinum, sacramentorum et sacramentalium, si notabiliter excedat id quod pro sustentatione exigì poterat, item pro admissione ad Religionem, jure positivo restituendum est. Hoc tamen posterius non nisi post latam sententiam, si admissus in monasterium maneat; quia plerumque ratione alimentorum retineri potest, modo in communem usum convertatur. Ita S. Lig. (lib. 3, n. 114). — 2. In aliis rebus, silente jure ecclesiastico, standum est juri naturali et attendendum ad ea quæ dicuntur circa contractus de re turpi.

RESP. 3. *Peracto contractu et completo*, si agatur de simonia *juris tantum ecclesiastici*, res sacræ sic acceptæ, v. g., olea sancta, servari possunt, quia non violatur justitia, nec datur præceptum ecclesiasticum illas reddendi, sed dolendum est de peccato simoniæ; qui vero accepit pretium pro illis rebus, juxta quosdam, tenetur illud tradere Ecclesiæ, Ecclesia sic præcipiente in pœnam utriusque simoniace contrahentis; verum multi alii contendunt pretium istud servari posse. Namque, inquiunt, attento jure naturali, nihil repugnat in illius conservatione, cum res vere pretio æstimabilis tradita fuerit; attento jure ecclesiastico datur quidem simoniæ peccatum, sed non liquet ab Ecclesia præscriptum fuisse in simoniæ pœnam, ut pretium sic perceptum daretur Ecclesiæ vel pauperibus.

73. *Quæritur 2. Quænam sint causæ seu tituli a simonia excusantes?*

Etiam si simonia sit intrinsece mala, unde nullo in casu licita evadere queat, fieri possunt hypotheses in quibus, dato spirituali, aliquid temporale obtinetur, non quidem tanquam spiritualis rei pretium, sed vel illius occasione, vel propter extrinsecas rationes.

Porro sex proferuntur causæ seu tituli quibus licet aliquid temporale accipere, scilicet :

I. *Mera liberalitas*. Quidquid ex mera liberalitate donatur servari potest, ut patet: tunc enim illa res non habetur tanquam pretium rei sacræ, sed titulo donationis. — At requiritur vera et proprie dicta donatio, et abesse debet omnis specialis Ecclesiæ prohibitio, uti evidens est.

II. *Sustentatio*. Juxta B. Apostolum (I Cor., xi, 14): « Dominus ordinavit iis qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere », et ipse Christus dixit (Matth., x, 10): « Dignus est operarius cibo suo. » Docent proinde doctores ministris Ecclesiæ inesse jus ad honestam sustentationem a fidelibus propriæ curæ commissis accipiendam.

Hinc 1. quod datur a fidelibus occasione functionum sacramentorum non habendum est ut mera eleemosyna, concilio Constantiensi (sess. 7) proscribente art. 18 Wiclefi dicentis: « Decimas esse puras eleemosynas, et parochianos posse, ob peccata suorum prælatorum, eas ad libitum subtrahere. » Si proinde conc. Trid. (sess. 25, c. 4, de Ref.) stipendia Missarum et pia legata vocat eleemosynas, id fit vel ratione piæ donatorum intentionis, vel quia alia et non ista dare potuissent.

Hinc 2. posset, stricte loquendo, fieri conventio circa stipendia præstanda occasione ministerii sacri. Dicitur *stricte loquendo*, nam hujusmodi conventio simoniam redolet, et scandalum fidelibus ordinarie præberet.

Hinc 3. intacta conscientia accipi potest omne stipendium in statutis synodalibus approbatum, circa baptismi vel matrimonii celebrationem, vel sepulturam ecclesiasticam. — Imo illud stipendium ordinarie accipere debet parochus, tum propter vicinos parochos, tum propter successores, ut et ipsi accipere possint illud stipendium quo forte indigent. — At inconsulto

episcopo nihil potest requiri ultra taxam ab eo approbatam; nam cum stipendium taxatum sufficiens ab episcopo iudicetur ad honestam sustentationem, quod ultra exigeretur absque legitimo titulo possideretur, et ideo sine peccato servari minime posset. Insuper fideles taxationem solvendo jus strictum habent, ut ipsis præbeantur ministeria sacra, v. g., ut conferratur sepultura ecclesiastica eorum propinquis; ergo nihil ultra taxationem accipi potest.

Hinc 4. apparet quid sit dicendum de eo qui ministeria sacra *principaliter* exercet intuitu stipendii. Si ita principaliter agat propter stipendium, ut illud stipendium haberi possit tanquam rei sacræ pretium, datur simonia mentalis; si autem stipendium illud non habeatur ut pretium rei sacræ, sed ut debitum occasione rei sacræ, probabilius posset principaliter intendi sine labe simoniaca. Ita S. Lig. (lib. 3, n. 55), qui adnotat sæpe sæpius adesse peccatum veniale in his qui ita principaliter agunt intuitu stipendii, ob irreverentiam quæ in illiusmodi dispositione reperitur.

III. *Labor extraordinarius et extrinsecus.* Nomine laboris extraordinarii et extrinseci ille intelligitur labor, qui ministerii seu officii sacri exercitio extraneus est, seu sine quo ministerium vel officium sacrum perfecte adimpleri potest. Sic celebratio Missæ hora matutina undecima, vel in capella a residentiæ loco una vel duabus leucis distante, habetur ut labor extraordinarius et extrinsecus; non idem autem est dicendum de visitatione infirmi, vel de viatico illi deferendo, quia hæc officio pastoris vel vicarii intrinseca sunt. Porro quando agitur de labore extrinseco et indebito, aliquod speciale stipendium recte obtineri potest; quantitas vero illius stipendii statutis synodalibus vel usu communi ordinarie determinatur.

IV. *Consuetudo legitima.* Ad legitimam consuetudinem requiritur consuetudo in jure non prohibita, ex motivo simoniæ vel simoniam sapiente non introducta, sed ex pietate et liberalitate fidelium proveniens et a superioribus sufficienter approbata. — Hinc quando in aliqua parœcia reperitur consuetudo, extra jus diœcesanum, aliquid recipiendi occasione ministerii sacri, expendenda est hujus consuetudinis legitimitas, et si

ista in dubium legitime veniat, consulendus est episcopus; si vero episcopus illam approbet, illius approbationis testimonium sedulo servetur.

V. *Redemptio injustæ vexationis.* — 1. Si jus spirituale jam *in re* habeatur, et vexatio versetur circa illius exercitium, licet se ab ea redimere pretio temporali; tunc enim datur temporale ut auferatur injusta vexatio quæ censetur aliquid temporale; non liceret autem aliquid spirituale conferre. Hinc potest parochus, a parochia sua magistratum injustitia remotus, illis aliquid temporale præstare, ut sinant illum in parochiam suam redire. — 2. Si jus spirituale habeatur *tantum ad rem*, aut *nonnisi dubie* habeatur *in re*, et si illa vexatio injusta non veniat ab iis qui illud jus certum conferre possunt, sed ab aliis, puta ab homine pravo, qui calumniam editurus est nisi pecuniæ summa tradatur, licitum est hanc pecuniam illi præbere. Si vero illa injusta vexatio proveniat ab eis qui aliquid auctoritatis habent ut conferatur jus certum spirituale, non licet illis aliquid conferre ad se liberandum ab hac injusta vexatione. Hinc, inquit DD. Bouvier, sacerdos ad titulum ecclesiasticum nominatus, pecuniam dare non posset ut consensum Præfecti aut Ministri obtineret, quia tunc daretur temporale pro spirituali (S. Lig., *Hom. ap.*, tit. 4, n. 49). — 3. Si injusta vexatio consisteret *in denegatione alicujus sacramenti*, v. g., baptismi aut viatici, nisi daretur pecunia, quidam dicunt illicitum esse præbere quod petatum est, quia esset participatio in re criminosa. At probabilius affirmatur illud nullo fundamento prohiberi: non ratione *simoniæ*, siquidem non datur pecunia ut pretium rei sacræ, sed ut removeatur impedimentum pravæ voluntatis; non ratione *cooperationis*, cum supponatur sufficiens cooperandi ratio (S. Lig., lib. 3, n. 104).

VI. *Dispensatio et dispositio S. Pontificis.* — 1. *Dispensatio* quando agitur de *simonia juris ecclesiastici*; etenim in illa hypothesis *simonia* existit solum virtute legis Ecclesiæ aliquid vetantis propter reverentiam rei sacræ debitam; sublata igitur ista lege per dispensationem, deest *simonia*. — 2. *Dispositio S. Pontificis* quando de *simonia juris divini* agitur; evenire enim potest aliqua Pontificis dispositione ut quod antea erat

simonia, mutatis circumstantiis, ab hac labe immunis fiat. Sic resignatio beneficii cum reservatione pensionis, est pactum simoniacum; accedente autem Pontificis licentia, cessat simonia, quia tunc pensio non accipitur virtute resignationis, sed vi concessionis a legitima auctoritate profluentis.

CAPUT II.

DE SECUNDO DECALOGI PRÆCEPTO.

74. Enuntiatur secundum præceptum. Secundum Decalogi præceptum in his verbis continetur (*Exod.*, xx, 7): « Non » assumes nomen Domini Dei tui in vanum; nec enim habebit » insontem Dominus eum qui assumpserit nomen Domini Dei » sui frustra. »

Præceptum istud — quatenus *affirmativum*, jubet ut debita reverentia Deo exhibeatur, tum ea recte faciendo quæ ejus nominis attestatione promissa sunt, tum vota ei facta exsolvendo; — quatenus *negativum*, prohibet omnem Dei nominis inhonorationem, præsertim blasphemiam. Unde duplex articulus.

ARTICULUS I.

De præscriptis a secundo Decalogi præcepto.

Secundum Decalogi præceptum præscribit omnis juramenti ac voti adimpletionem.

§ I. De Juramento.

Dicemus de juramenti natura et honestate, necnon et de obligatione ex juramento promissorio orta.

I. De juramenti natura.

75. Juramenti definitio. Juramentum communiter definitur: *Advocatio Dei in testem eorum quæ asseruntur vel promittuntur.* — Jurare est Deum assumere in testem et eum invo-

care ut infallibili suo testimonio veritatem latentem aperiat, non quidem hic et nunc, hoc enim esset tentatio Dei, sed quando ei placuerit, sive in hac vita, sive in altera, « quando » illuminabit abscondita tenebrarum » (1 Cor., iv, 5).

Ad juramentum itaque requiritur — 1. *Dei advocatio*; unde — 1. Juramentum ab idololatriis factum, non est juramentum in rei veritate, quia verus Deus non invocatur. — 2. Juramentum per creaturas non est verum juramentum, nisi quatenus creaturæ illæ aliquod Dei attributum specialiter exhibent vel specialem ad Deum relationem habent, sicuti B. Maria, Angeli, Sancti, vel cælum, vel Dei templa, vel Evangelium, vel crucem, vel sacramenta. — 3. Hæc vox *juro* per se non sufficit ad verum juramentum constituendum, nisi expressa interrogatio de juramento præcesserit; deest enim Dei advocatio.

Requiritur — 2. ut sit invocatio *Dei tanquam testis infallibilis veritatis*; ut proinde judicetur an factum fuerit juramentum, attendendum est tum ad naturalem verborum sensum, tum ad modum quo communiter accipiuntur, tum demum ad sensum a jurante intentum. Cæterum signis etiam effici possunt juramenta.

Hinc 1. Hæ locutiones : *tam verum est quam verum est Deum existere*, vel, *est verum sicut Evangelium*, non sunt juramenta ex natura sua, quia non est in eis invocatio Dei, sed mera assertio; sed illa comparatio cum veritatibus fidei, si ad mendacium confirmandum fit, a blasphemia non excusatur (S. Lig., n. 137).

Hinc 2. Hi loquendi modi : *in fide hominis* vel *sacerdotis*, vel *in fide mea*, non sunt juramenta, quia invocatur tantum conscientia, vel veracitas hominis aut sacerdotis; ab his tamen abstinere opportunum est ob scandalum. Adesset juramentum si diceretur *per fidem christianam*, quia invocaretur Christus.

Hinc 3. Formulæ istæ; *moriar, peste afficiar, diabolus me rapiat, si hoc non est verum*, per se non sunt juramentum, nisi Deus expresse invocetur, v. g., *Deus me puniat, me perdat, si mentiar*.

Hinc 4. Horrendæ voces illæ : *Abnego Deum, per ventrem, per mortem, per caput Dei*, sunt potius blasphemie quam jura-

menta, nisi quis per tres posteriores locutiones intendat Christum adducere in testem.

76. Divisio juramenti. Multiplici modo dividitur juramentum.

1. Ratione *materiæ*, juramentum est — *assertorium*, si aliquid tantum asseratur : v. g., Deum attestor me heri vidisse Paulum; — *promissorium*, si aliquid promittatur : v. g., testis est Deus quod tibi dabo decem nummos.

2. Ratione *formæ*, juramentum est — 1. Aut *contestatorium* seu *invocatorium*, si Deus simpliciter ut testis invocatur; aut *exsecratorium* si Deus invocatur simul ut testis veritatis et vindex mendacii, aut perjurii. — 2. Aut *verbale*, si solis vocibus fit; aut *reale*, si solis actionibus fit, v. g., elevando manum, tangendo vel osculando Evangelium; aut *mixtum* si verbis et actionibus simul fit. — 3. Aut *simplex*, quando fit sine ullo apparatu; aut *solemne*, quando fit cum specialibus cæremoniis, v. g., in Ecclesia manu tangendo Evangelium coram omnibus honorificentissime positum.

II. De honestate juramenti.

77. Errores. Juramenti honestatem negaverunt Wiclefistæ, et in Anglia ac America novatores dicti Quakers; juramenti autem necessitatem nimis restrinxerunt Jansenistæ.

78. Assertio. *Juramentum, debilis conditionibus vestitum, est bonum et laudabile.*

PROB. 1. *Scrip. Sacra.* — (*Deut.*, VI, 13) : « Dominum » Deum tuum timebis et illi soli servies, ac per nomen illius » jurabis. » — (*Ps.* XIV, 14) : « Domine, quis habitat in tabernaculo tuo? Qui jurat proximo suo et non decipit. » — (*Ps.* LXII, 12) : « Laudabuntur omnes qui jurant in eo; » quibus verbis probatur juramentum.

PROB. 2. *Exemplo Sanctorum*, et in primis D. Pauli, dicentis (*Rom.*, I, 9) : « Testis est mihi Deus, quod sine intermissione » memoriam vestri facio. » (*II Cor.*, I, 23) : « Testem Deum » invoco. » (*Gal.*, I, 20) : « Ecce coram Deo quia non mentior. » Quinimo ipse Deus juravit (*Ps.* CIX, 4) : « Juravit Dominus et » non pœnitebit eum. »

PROB. 3. *Praxi Ecclesiae* juramentum permittentis, imo illud aliquando præcipientis, v. g., in consecratione episcopi. Nec minus explicitæ sunt Ecclesiae decisiones quam ejus praxis; pluries enim declaravit licitum esse juramentum.

PROB. 4. *Rat. th.* Juramentum in eo situm est ut Deus adhibeatur tanquam veritatis testis, et eo fine ut litibus finis imponatur, juxta hæc Apostoli verba (*Heb.*, IV, 16): « Omnis » controversiæ eorum finis, ad confirmationem, est juramentum; » porro in his omnibus nihil est nisi honestum et Deo dignum; ergo.

Dixi *debitis conditionibus vestitum*; quæ deducuntur ex his verbis Jeremiæ (IV, 2): « Jurabis: Vivit, in *veritate*, et in » *judicio*, et in *justitia*. » Requiritur — 1. *Veritas*, videlicet ut vera et moraliter certa sit propositio quæ cum juramento asseritur. — 2. *Judicium*, ita ut cum prudentia, discretionem, reverentia, et ob grave motivum juretur. — 3. *Justitia*, ut juramentum de futuro promissorium vel assertorium, sit de re honesta et laudabili; sed hæc paululum sunt evolvenda.

79. **Quæritur 1.** *Utrum et quatenus veritas in juramento esse debeat?*

Veritas est conformitas assertionis seu propositionis cum cognitione et intentione jurantis. — Veritas igitur excludit omne mendacium, non vero errorem, et ideo subjective non vero objective consideratur. In juramento assertorio jurans respicit existentiam facti, in promissorio existentiam intentionis.

Hinc 1. In juramento *assertorio*. — 1. Falsum juramentum assertorium est peccatum *mortale ex toto genere suo*, id est, peccatum quod non admittit materiæ levitatem, quia Deus adhibetur ut falsitatis testis, quasi nesciat veritatem, aut velit decipere. Unde damnata est ab Innocentio XI hæc propositio (n. 24): « Vocare Deum in testem mendacii levis, non est tanta irreverentia, propter quam velit aut possit damnare hominem. » — 2. Non requiritur ad licite jurandum certitudo absoluta, sed *sufficit aliqua certitudo moralis*, sive probabilitas, quæ ad quamdam certitudinem moralem perlingat, contra quam proinde non militet ratio probabilis contraria; quare

juramentum præstitum *sine sufficienti examine*, erit peccatum mortale aut leve, prout, attentis omnibus, negligentia judicabitur gravis aut levis. — 3. Juramentum præstitum *cum æquivocatione* vel *restrictione mentali*, judicandum est ex eis quæ dicuntur ubi de æquivocationibus et restrictionibus mentalibus, cum hac tamen adnotatione, quod ob sanctitatem, aut etiam solemnitatem juramenti, gravior adhuc requiratur ratio ut licitæ evadant hujusmodi locutiones vel juramenta. — Monet S. Lig. (lib. 3, n. 150), quod communiter rustici non apprehendant gravitatem perjurii : itaque confessariis potius consulit abstinere ab instruendis talibus de gravi peccato quod est in perjurio, ne peccata materialia in iis evadant formalia. Docet tamen illos esse fortiter monendos ut deinceps desinant falsum jurare.

Hinc 2. In juramento *promissorio*. — 1. Qui juramento aliquid promittit *sine intentione jurandi* aut *sese obligandi*, sed *cum intentione* rem promissam *implendi*, peccat, siquidem damnata est hæc prop. (n. 25), ab Innocentio XI : « Cum causa licitum est jurare sine animo jurandi, sive res sit levis, sive sit gravis. » Jam vero si juramentum fiat *coram judice* vel *in contractibus*, adest peccatum *mortale*, quia tunc, licet non sit perjurium, est tamen gravis deceptio contra justitiam, cum alter jus habeat, ut jurans vinculo religionis teneatur. Secus autem, ille qui fecte jurat, juxta theologos communissime, quibusdam tamen contradicentibus, peccat *venialiter* tantum ; siquidem existit tantum vana usurpatio nominis Dei. — 2. Qui jurat *cum animo se obligandi et jurandi*, sed *sine intentione implendi*, peccat *mortaliter* ; nam in isto casu deest in juramento veritas.

80. Quæritur 2. *Utrum et quatenus judicium sit in juramento necessarium ?*

Judicium hic non sumitur pro executione justitiæ, inquit S. Th. (2. 2, q. 89, a. 3, ad 1), sed pro judicio *discretionis*, id est, pro illa reverentia ac consideratione cum qua haberi debet res sanctissima ut juramentum. — Ideo expendi debet an juramentum sit necessarium aut utile, an res juramento promissa possit suo tempore adimpleri.

Juramentum sine judicio factum non excedit *ordinarie* peccatum *veniale*, quia non videtur gravem irrogare Deo injuriam.

Dicitur *ordinarie*; nam juramentum sine judicio factum potest quandoque grave generare scandalum, vel exponere notabili perjurii periculo, ut evenit iis qui consuetudine sæpius jurandi tenentur. Unde Scriptura : « Jurationi non assuescat » os tuum; multi enim casus in illa » (*Eccl.*, XXIII, 9).

81. Quæritur 3. *An et quatenus juramentum fieri debeat cum justitia?*

Justitia adest in juramento *assertorio*, quando jurans habet jus rem asserendi, et in juramento *promissorio*, quando res promissa justa est et honesta.

RESP. 1. Juramentum *assertorium*, cui justitia deest, est *per se* peccatum *veniale tantum*; nam hic defectus, ut ait Suarez, non evacuat directe finem juramenti, nec facit Deum testem mendacii, sed ad summum facit testem rei pravæ et indecentis, quod per se non est gravis injuria. — Hinc qui cum juramento se jactat de peccato aliquo a se commisso, nonnisi venialiter peccat, quia tale juramentum tantum pronuntiatur ad alios certiores reddendos de peccato commisso, quod non est nisi quædam animi levitas venialis (S. Lig., n. 146).

Dicitur *per se*; nam qui utitur juramento *tantumquam instrumento ad peccatum suum*, sive mortale, sive veniale, v. g., ut furetur, ut firmet detractionem, peccat mortaliter; siquidem, quantum in ipso est, facit Deum peccati sui complicem.

RESP. 2. Juramentum *promissorium* de peccato *mortali* committendo, ipsum est peccatum mortale; gravis enim injuria Deo irrogatur. — Controvertitur autem utrum qui promittit cum juramento se acturum esse rem *leviter malam*, graviter peccet; affirmant multi cum S. Lig. (lib. 3, n. 146), quia Deum invocare tantumquam testem peccati etsi levis fieri non posse videtur sine gravi injuria erga illius infinitam sanctitatem. Negant multi alii, ut Suarez et Billuart, quia, cum non agatur nisi de peccato veniali, injuria Deo irrogata non censenda esset gravis. — Si juramentum esset de *re futili vel vana*, v. g., tot sumendi haustus vini, non adesset nisi peccatum veniale.

— Si juramentum fieret de re *non quidem mala*, sed *minus perfecta*, et opposita v. g., consilio Evangelico circa paupertatem, nullum esset peccatum, aut ad summum leve peccatum; ista quippe agendi ratio non videtur graviter Deo injuriosa.

III. De obligatione ex juramento promissorio orta.

82. Status quæstionis. Juramentum assertorium nullam continet obligationem; nam sistit in mera affirmatione alicujus rei. — Proinde de juramento promissorio tantum moveri potest quæstio.

Jam vero duplex species obligationis ex juramento promissorio oritur; obligatio scilicet *justitiæ* aut saltem *fidelitatis*, quam inducit promissio in tali juramento inclusa, et obligatio *religionis* quam inducit juramentum ipsum promissioni annexum. De priori dicetur in Tractatu *de Justitia*; de posteriori tantum agendum est.

83. Principium. Juramentum promissorium obligationem *religionis de genere suo gravem* inducit *pro jurante*.

Ratio est, quia per juramentum Deus invocatur non solum ut testis rei promissæ, sed etiam ut fidejussor pro ejus fidei executione. Ergo juramentum vere inducit obligationem promissum exsequendi, ob divini nominis reverentiam, seu ob religionem (Ita Cl. Marc, *Inst. Alph.*, n. 614).

Dixi 1. *de genere suo gravem*, quia posita levitate materiæ, peccatum quod ex ejus omissione provenit est tantum veniale, juxta opinionem communiozem; etenim, in eo tempore quo fit juramentum, jurans sinceram habet voluntatem adimplendi promissum, ac proinde Deus non est testis falsitatis sed veritatis; si autem postea jurans, mutata voluntate, suis non stet promissis, illius peccatum ex gravitate vel levitate rei omissæ judicandum est. — Hinc erit peccatum leve, si levis tantum pars rei promissæ omittatur; sic leviter peccat qui obstrictus juramento ad dandum centum nummos alicui Ecclesiæ, non dat nisi nonaginta novem.

Dixi 2. *pro jurante*, nam solus jurans tenetur suo juramento, nec obligantur illius hæredes, nisi præter vinculum juramenti fuerit aliud vinculum; etenim juramento nullum

traditur proximo jus, sed Deus assumitur ut testis voluntatis qua intendit jurans bonum aliquod proximo facere; illa proinde obligatio est juranti omnino personalis, nec ad illius hæredes transit.

84. Quæritur 1. *Quænam conditiones requirantur ut obligatio religionis ex juramento promissorio inducatur?*

Unica est conditio, id est, quod juramentum sit validum, seu quod nulla causa ejus validitati adversetur, sive ex parte subjecti jurantis, sive ex parte rei quæ cum juramento promittitur, sive ex parte circumstantiarum in quibus fit juramentum.

I. EX PARTE JURANTIS, triplex fieri potest hypothesis — 1. Qui jurat *sine intentione jurandi*, (sive ex *inadvertentia*, quia nempe nescit aut non advertit verba esse juratoria, sive ex *deliberatione*, positive scilicet excludendo intentionem invocandi Deum ut testem, juramentum evidenter non perficit; ad omne quippe juramentum requiritur in jurante intentio jurandi; sed esse potest alia obligatio rem juratam præstandi, scilicet obligatio naturalis promissionis valide datæ et acceptatæ. — 2. Si juramentum fuerit præstitum *sine intentione se obligandi*, probabilius non valet, quia Deus juramentum non ratum habet nisi juxta dispositiones jurantis. — 3. Qui jurat cum intentione jurandi ac se obligandi, sed *cum proposito non adimplendi juramentum*, ligatur suo juramento, sed committit perjurium ex supra dictis.

II. EX PARTE REI PROMISSÆ, triplex casus. Objectum juramenti, seu res juramento promissa, potest esse malum, vel futile vel honestum. — 1. Juramentum de objecto *etiam leviter malo*, v. g., de mendacio jocosio faciendo, nullam parit obligationem; nam juramentum non potest esse vinculum iniquitatis, et Deus nequit probare auctoritate sua promissionem rem malam peragendi, etiamsi foret leviter mala. — 2. Juramentum de objecto *futili* aut *vano*, v. g., tot bibendi haustus vini, non obligat; Deus quippe infinite sapiens istiusmodi juramenta nec approbat nec sancit. — 3. Juramentum de objecto *honesto ac utili* obligat in conscientia; nam in hujusmodi materia Deus recte invocari potest tanquam testis, et sua auctoritate jurantis promissiones firmare.

III. EX PARTE CIRCUMSTANTIARUM. Juramentum fieri potest ex errore, vel ex dolo, vel metu, vel contradicere juramento alteri prius elicitō.

1. De juramento *ex errore facto* vel *ex dolo*. — 1. Si dolus et error sint circa *substantiam* rei, et causa fuerint juramenti, adeo ut sine illis non fuisset emissum, tunc juramentum non obligat, quia deest verus consensus. Hinc si jures te daturum vas quod æneum putas, cum sit aureum, non teneris juramento. — 2. Error et fraus circa circumstantias *minime substantiales*, si causa non fuerint juramenti, irritum non faciunt juramentum sicut nec contractum. Vide Tract. de Contract. ubi de contractu ex errore inito.

2. De juramento promissorio *vi injuste illata extorto*. Non pauci illius juramenti nullitatem proclamant; etenim, inquirunt, accessorium sequitur principale: porro principale, scilicet promissio, est nullum; ergo et accessorium seu juramentum. — Alii communius et probabilius, etsi agnoscant promissionem esse omnino nullam, et statim repeti posse, etiam via justitiæ, quod propter illam traditum est, utpote vi extortum, contendunt tamen valere juramentum erga Deum, seu adesse respectu Dei obligationem illud servandi; quia, ob reverentiam divini nominis, semper standum est juramento de re licita, quod factum est cum sufficienti cognitione et cum intentione sese obligandi. Huic sententiæ favet regula juris canonici, ex qua servari debet juramentum, quoties servari potest sine peccato.

3. De juramento *alteri juramento contradicente*. — 1. Si posterioris juramenti materia sit illicita ob prius juramentum, invalidum est secundum juramentum, utpote de re illicita. Sic posito juramento de calice isto tali Ecclesiæ tradendo, non valet secundum juramentum illum servandi. — 2. Si autem priore juramento secundum juramentum reddatur illicitum, sed illius materia remaneat licita, non irritatur istud posterius juramentum et adimpleri debet: sic qui juravit se non amplius juraturum esse sine voluntate superioris, et jurat sine permissione se jejunaturum esse tali die, peccavit jurando, sed juramentum suum adimplere debet.

85. Quæritur 2. *Quibusnam regulis judicari debeat hujus obligationis extensio?*

Regula generalis et fundamentalis hæc est : *juramenti promissorii obligatio eo usque extenditur, quo ipsa promissio quæ per ipsum confirmatur, nisi tamen aliter intendere potuerit et voluerit jurans.*

Ratio est, quia accessorium sequitur principale; porro juramentum, quatenus confirmatorium alicujus actus, est prædicti actus accessorium; ergo illius naturam sequitur. Unde, irritato contractu, nullum evadit juramentum illius confirmatorium.

Dicitur *nisi jurans aliter voluerit*, ut patet; *et potuerit*, nam fieri possunt contractus qui irritantur ex motivo boni publici: porro juramenta illorum contractuum confirmatoria nequeunt esse valida, etiam volentibus jurantibus, quia essent de re illicita ac mala. — At si jurans *voluerit et potuerit* efficere istud juramentum, tenetur deinde illud executioni mandare. Hinc nulla est promissio centum nummorum facta alicui malefactori illam vi et armis exigenti; at, si addatur juramentum, illo ligabitur jurans juxta opinionem communioem, quia, licet contractus promissionis sit nullus, potuit et voluit illud juramentum facere.

Quomodo autem dijudicetur quousque extendatur obligatio promissionis ipsius cui annexum est juramentum? Duplex datur regula practica.

1. Non extendenda est prædicta obligatio *ultra sensum verborum stricte et in rigore acceptum*. Etenim extra expressam voluntatem nemo censetur voluisse suam restringere libertatem, et ideo in favorem libertatis judicandum est. Insuper juramenta censentur elicita juxta sensum communem: porro ex sensu communi et doctorum sententia, in dubio stricte et in rigore verborum accipi debent juramenta; ergo.

2. Admittendæ sunt insuper illæ restrictiones quæ subintelliguntur, vel *ex natura rei*, vel *principiis juris*, vel *ex communi hominum sensu*. Etenim jurans, nisi aliter expresse intenderit, jurasse censetur juxta rerum naturam, juris principia, et communem sensum.

Sequentes censentur appositæ juramento restrictiones: —

1. *Si possim*; nam nemo censetur se ad rem physice, vel etiam moraliter impossibilem obligare. — 2. *Salvo jure superiorum*. Sic expresse dicitur (*de jurejurando*, c. 19), et postulat æquitas. — 3. *Si is, cui promissio a me fit, eam acceptet vel non remittat*; cum enim promissio et juramentum in favorem aliqujus fiant, congruum est ut illius voluntati subjiciantur. — 4. *Si res in eodem statu permanserint*; nam si daretur notabilis rerum mutatio, jam jurans se obligasse non censeretur (*De jurejurando*, c. 16, 20, 25 et 31). Hæc autem rerum mutatio non ex proprio sensu, sed ex communi hominum existimatione judicanda est. — 5. *Si alia pars fidem servaverit*, in promissione reciproca; « frangenti enim fidem non debetur fides, » juxta regulam 75 juris (in *Sexto*). — 6. *Si non adsit ratio gravis propositum mutandi*; quia si in adimplendo juramento adesset periculum non prævisum, v. g., mortis, mutilationis, carceris aut notabilis damni, jurians non censeretur voluisse pro isto casu se obligare.

Quod ad cessationem obligationis juramenti, eadem dicenda sunt ac de cessatione voti (n. 96).

86. Scholium de adjuratione. — Adjuratio est *interpositio divini nominis aut reisacræ, cujus reverentia, timore aut amore, is qui adjuratur movetur ad aliquid faciendum vel omittendum*. — In juramento Deus invocatur tanquam testis veritatis, aut quasi fidejussor promissionis; in adjuratione vero tanquam objectum amoris, vel timoris, pro persona quam adjuramus.

Duplex distinguitur adjuratio; — una *deprecativa* quæ fit per preces, v. g., *obsecro vos per misericordiam Dei* (*Rom.*, xii, 1). Hæc adhiberi potest respectu superiorum, æqualium et quandoque inferiorum. Quinimo aliquando aliquid petitur a Deo per modum adjurationis, ut fit in litanis, v. g., per crucem tuam, per piissimam misericordiam tuam. — Altera adjuratio est *præceptiva*, et fit cogendo, v. g., *Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es Christus filius Dei* (*Matth.*, xxvi, 63). Ista adhibetur respectu inferiorum et præsertim dæmonum, cum quibus non licet uti adjuratione deprecativa; quia omne pactum cum ipsis prohibetur. Hæc autem adjuratio

dæmonum potest esse solemnis, si fiat nomine Ecclesiæ vel privata, si nomine privato adhibeatur.

Creaturæ irrationales *propter se* et *directe* adjurari nequeunt, cum omnis voluntatis expertes sint; sed adjurantur *indirecte* et *relative ad agentem* quo moventur. — Si iste creaturarum motor sit Deus, exoratur ut malum quod imminet, a nobis avertere velit, et misericorditer, non vero judicialiter, nobiscum agere. — Si vero iste motor supponatur diabolus, nomine Dei adjuratur ut nobis nocere desinat.

Adjuratio iisdem dotibus ornari debet ac juramentum; et proinde fieri debet — cum *veritate*, id est, adjurans verum dicere debet petendo; at illius conditionis defectus raro est mortalis: sic pauper exaggerans suam paupertatem, et petens eleemosynam propter Deum et B. Virginem, raro mortaliter peccat; — cum *judicio*, id est cum causa sufficienti, seu propter rationabile motivum; — cum *justitia*, id est, de re licita et honesta.

§ II. De voto.

Dicemus de voti natura, honestate, obligatione, et cessatione.

1. De voti natura.

87. Voti definitio. Votum a theologis vulgo definitur: *Promissio deliberata Deo facta de meliori bono.*

Dicitur 1. *Promissio*, id est, actus voluntatis quo vere suscipiatur obligatio aliquid faciendi vel omittendi. — Hinc differt votum a mero proposito, elicito sine intentione se obligandi. — Qui vero dubitat, utrum votum fecerit an merum propositum, nec potest ex adjunctis dubium excutere, non obligatur; idem enim dicendum de voto dubio quod de lege dubia diximus in Tractatu *de Conscientia*.

Dicitur 2. *Promissio deliberata*, id est, procedens, tum ex cognitione tam rei promissæ quam obligationis susceptæ, tum ex libera voluntate. — Unde sive ignorantia, et error, et inadvertentia, sive metus obstant quominus valeat votum, uti fusions infra exponetur.

Dicitur 3. *Deo facta*: votum enim est actus religionis et ad

cultum pertinet latriæ, ac proinde soli Deo fieri debet, ut docet S. Th. (2. 2, q. 88, a. 2. ad 3). — Unde promissiones factæ Sanctis et B. Virgini non sunt proprie vota, nisi intentio sit vovendi Deo, sed coram Sanctis qui promissionis factæ ut testes adducuntur, vel sit intentio vovendi Deo in honorem Sanctorum, sicuti templa dicantur Deo, sed in honorem, v. g., B. Mariæ Virginis. Si autem promissio Sanctis unice fieret, non esset proprie votum, sed promissio religiosa ad cultum dulciæ pertinens.

Dicitur 4. *De meliori bono*, id est, de re, actione, vel omissione quæ sit bona et insuper, omnibus pensatis majus bonum non impediat. Ratio est quia votum, cum sit actus quo Deus colitur, debet esse Deo gratum et ab eo acceptari. At non potest esse grata Deo, neque ab illo acceptari, voluntas se obligandi ad minus bonum, relicto meliori. Imo talis promissio esset illicita, ut pote Deo injuriosa.

88. Voti divisio. Multipliciter dividitur votum.

1. *Ratione objecti.* Votum est — *reale*, si voti objectum sit pretio æstimabilis, v. g. calix; — *personale*, si voti objectum sit actio ponenda aut omittenda, v. g. jejunium faciendum, vel ludus aleatorius vitandus; — *mixtum*, si voti objectum sit res simul et actio, v. g., calix a me emendus et Loretum deferendus.

2. *Ratione durationis.* Votum est *temporale*, quando fit ad tempus; — *perpetuum*, quando usque ad mortem duraturum est.

3. *Ratione modi.* Votum est — 1. *absolutum* vel *conditionatum*; *absolutum*, quando a nulla pendet conditione; *conditionatum*, quando ab aliqua pendet conditione. Est — 2. *pænale* vel *non pænale*, prout determinatur vel non determinatur aliqua pœna in casu inobservantiæ.

4. *Ratione formæ* — 1. Votum est *explicitum* vel *implicitum*, prout expresse fit, vel implicite in aliquo alio. — 2. Votum est *solemne* vel *simplex*. Votum est *solemne*, quando ab Ecclesia habetur ut solemne, et aliquos speciales producit effectus. Votum est *simplex*, quando ab Ecclesia non habetur ut solemne. Expenditur in juris canonici Tractatu, in quo con-

sistat hæc voti solemnitas et in quibusnam ordinibus religiosis emittatur.

II. De honestate voti.

89. Errores. Docuerunt Lutherus et Calvinus vota, quæ fiunt de rebus non præceptis ex motivo colendi Deum, esse illicita et impia; licita vero, si fiant ex alio motivo, scilicet ad vitandum peccatum vel ad commodum aliquod temporale; ex quo inferunt vota religiosorum esse impia et irrita, sanctosque Dominicum, Franciscum et alios damnatos esse, nisi vota sua emiserint causa peccati devitandi vel commodi temporalis obtinendi, puta libertatis ab uxore vel filiis.

90. Assertio 1^a. *Votum est in se bonum et honestum.*

PROB. 1. *Auctoritate* videlicet — *Script. S.* (I Tim., v, 12): « Habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt ». Unde sic: In illo textu damnantur viduæ quæ irritum faciunt votum servandi castitatem; porro non haberent damnationem, si votum istud esset ipsummet damnabile; ergo. — 2. *SS. Patrum et doctorum*, qui omnes unanimi ore docuerunt licitum esse votum; — 3. *Ecclesiæ universalis*; Ecclesia enim innumeris modis vota probavit, sive simplicia, sive solemnia in ordinibus religiosis.

PROB. 2. *Ratione.* Illud est ex se bonum et honestum quod tendit ad passionum refrænationem, et Dei honorem: atqui votum seu actus quo promittimus Deo aliquid de meliori bono, tendit ex se ad passionum refrænationem et Dei honorem, siquidem propter Deum promittitur aliquid quod est de meliori bono; ergo.

Nec obijciatur voto amitti libertatem a Christo concessam. — RESP. Libertas quam nobis obtinuit Christus est libertas a passionibus, libertas a peccato, non vero libertas a meliori bono, quæ potius vocari debet servitus.

91. Assertio 2^a. *Opus ex voto factum est melius ac meritorium magis quam idem opus sine voto factum.*

PROB. Ille actus est melior ac meritorius magis qui fit ob virtutem præstantiorem; atqui actus ex voto promissus profuit ex virtute præstantiori, siquidem fit ex virtute religionis quæ est inter virtutes morales præstantior: sic jejunium sine

voto factum procedit a sola virtute abstinentiæ, dum si ex voto fiat, ad religionem refertur. — Insuper ille actus magis Deo placet, quo, cæteris paribus, plus ei datur; atqui per votum plus ei datur quam sine voto; nam per votum Deo non tantum datur actus iste, v. g., jejunium, sed etiam ipsa facultas aliter faciendi; et, ut ait S. Franciscus Salesius, Deo offeruntur non solum arboris fructus, sed adhuc ipsamet arbor. — Et vero actus est eo melior quo firmior est voluntas in bono, sicut eo gravius est peccatum quo voluntas in malo magis est obfirmata; porro per votum immobiliter voluntas firmatur in bonum; ergo (S. Thom., 2. 2, q. 88, a. 6).

III. De obligatione voti.

92. Principium 1. Certum est, et ab omnibus admissum, *votum in materia gravi ex se obligare sub gravi.*

Dicitur enim (*Deut.*, xxxii, 21): « Cum votum voveris Domino Deo tuo, non tardabis reddere., quia si moratus fueris, » reputabitur tibi in peccatum. » (*Eccl.*, v, 3): « Si quid » vovisti Deo, ne moreris reddere; displicet enim infidelis et » stulta promissio; sed quodcumque voveris, redde. » — Et vero homo ligatur in conscientia promissionibus suis erga alios; ergo a fortiori, promissionem Deo factam tenetur exsequi, cum plus debeat Deo quam aliis hominibus.

Dicitur *ex se obligat sub gravi*, quia obligatio esset levis, si ultra obligationem levem se ligare noluisset vovens; votum enim est quasi lex privata, quam vovens sibi statuit; ergo sicut legislator, ut in tractatu *de Legibus* diximus, potest rem gravem sub levi præcipere, ita etiam vovens potest ad rem gravem sub veniali tantum se obligare. — Si vero vovens de obligationis gradu nihil expresse statuerit, censendus est voluisse vovere juxta quantitatem materiæ, id est, sub gravi in materia gravi.

93. Principium 2. Quando materia est *levis in se et in circumstantiis*, nequit esse obligatio gravis votum implendi, etiamsi illud intenderit vovens.

Etenim non datur obligatio nisi quatenus est rationabilis et a Deo acceptatur ac firmatur: porro intentio sese obligandi sub

gravi in materia levi, nec est rationabilis, nec a Deo probatur; ergo. — Et vero quantumvis id intendat legislator, lex cujus materia est ex omni parte levis, parere nequit obligationem gravem et reatum æternæ damnationis : hoc enim repugnat infinitæ bonitati, nec Deus talem dedit hominibus potestatem; ergo a pari in voto.

At materiæ leves quæ *simul coalescunt*, et sunt *in ordine ad idem votum*, possunt constituere peccatum grave. — Generatim autem censentur materiæ coalescere in votis *realibus*; secus vero in votis *personalibus*. Dixi *generatim*, quia contrarium expressa voluntate voventis statui potest, ad quam ideo sedulo attendendum est.

94. Quæritur 1. *Quænam conditiones requirantur ut votum sit validum et inducat obligationem?*

I. EX PARTE VOVENTIS. Requiruntur tum capacitas vovendi, tum cognitio et advertentia, tum intentio se obligandi. — De juramento tractantes, expendimus quid sit sentiendum de obligatione juramenti, quando jurans non habuit intentionem jurandi, vel sese obligandi, vel adimplendi objectum juramenti; istæ omnes quæstiones redeunt, ubi de votis agitur, et eodem modo solvuntur ac pro juramento. Hæc tantum addere juvat :

1. *De capacitate vovendi.* Illi omnes qui *sufficientem habent usum rationis*, possunt digne vota emitte, dummodo legitime non impediuntur. Cum enim votum totum a voluntate voventis proveniat, id unum expendendum est, an scilicet vovens sit capax talis voluntatis; porro ante septennium non præsumitur sufficiens voluntas, bene vero postea. — Dicitur *dummodo legitime non impediuntur*, quod fit *directe*, v. g., quando Ecclesia sub pœna nullitatis vetat ne fiant aliqua vota, nisi ponantur quædam conditiones. Sic a Conc. Trid. irrita declaratur professio religiosa ante annum ætatis decimum sextum completum. *Indirecte* autem impeditur votum ratione materiæ, quando hæc materia est sub voluntate alterius qui non vult voto consentire.

2. *De advertentia necessaria.* Si quis vovens *non attendat ad voti obligationem*, hæc dicenda sunt. — 1. Si ita voveat ut *nullo modo attendat ad voti obligationem*, nec etiam obscure,

nulla adest voti obligatio, ut patet. — 2. Si attendat *ad verba*, ita ut sit conscius alicujus obligationis, saltem obscure; vel si velit vovere sicuti vovere solent alii, tunc sufficienter agnoscit voti obligationem, et voto suo adstrictus est. — Hinc qui dicit: Si cognovissem voti difficultatem, v. g., jejunii per mensem, certe illud non fecissem, ordinarie tali voto tenetur, quia illa difficultas prævisa fuit saltem in confuso, ac proinde per votum acceptata. *Dixi ordinarie*; nam si difficultas talis sit, ut vovens eam ne in confuso quidem præviderit, nullum est votum ob defectum consensus.

II. EX PARTE MATERIÆ SEU OBJECTI. Materia voti debet esse possibilis, bona, melior et propria.

1. *Possibilis*. Materia voti debet esse possibilis et *physice et moraliter*; nam nemo potest se obligare ad aliquid impossibile. — Hinc non valet votum vitandi *omnia* peccata venialia *collective toto vitæ tempore*; quia moraliter impossibile est evitare omnia venialia sine speciali auxilio, quod Deus deneigare potest; secus dicendum esset, si de *omnibus mortalibus*, vel de omnibus venialibus *in certa materia*, v. g., de mendacio, vel de omnibus venialibus *deliberatis*, ageretur.

Si voti materia fiat *partim possibilis et partim impossibilis*. — 1. Expendatur voventis voluntas, quia ex ea pendet omnis voti obligatio. — 2. Si detegi nequeat voventis voluntas, et voti materia sit ita *divisibilis*, ut tota materia videatur quasi ex partibus coalescere, adimplenda est pars possibilis; sic qui vovit viginti jejunia et non potest facere nisi decem, tenetur ad hæc decem. — 3. Si materia sit quidem divisibilis absolute, sed promissa *per modum totius unius*, attendatur quid sit principale, quid vero accessorium, sive in se, sive ex communi sensu, quia accessorium sequi debet sortem principalis; dum principale potest subsistere sine accessorio. Sic qui promisit peregrinationem Lauretanam cilicio indutus, nec potest cilicio uti, ad peregrinationem utpote principale tenetur; non vero adstringitur ad utendum cilicio, si peregrinationem adimplere nequeat.

2. *Bona*. Materia voti debet esse moraliter bona; alioquin a Deo non acceptaretur, nec ei grata esse posset.

Hinc 1. Actus *in se indifferentes* qui nec ex se, nec ratione circumstantiarum, tendunt in finem bonum, non possunt esse materia voti. Unde non valet votum illius qui decidens ex equo vovit se amplius non esse equum ascensurum; secus, si mortificationis causa id vovisset.

Hinc 2. Actus *mali in se*, vel *ratione circumstantiarum*, non sunt materia voti. Unde non valent vota occidendi inimicum, vel orandi in Ecclesia capite cooperto.

Hinc 3. Actus *mali ratione finis operis*, seu rei promissæ, non sunt materia voti, v. g., voveo Ecclesiam ædificandam ad vanam gloriam apud homines consequendam; non valet votum, quia finis pravus obtinetur ipsa voti adimpletione. — Valeret tamen votum si res promitteretur *per modum pænæ*, v. g., si mentiar, jejunabo. — Valeret etiam si finis pravus esset *tantum concomitans*, ut si quis ex animo voveret jejunium, sed id faceret elata voce ut laudaretur ab aliis; doleat de modo, et servet jejunium. Sic valet votum quo promitto eleemosynam, si evasero salvus a duello, quia posito duello bonum est evadere salvum. In his et similibus casibus, finis pravus non obtinetur ipsa voti adimpletione.

3. *De meliori bono*. Etenim Deus acceptare nequit ut sibi gratam promissionem faciendi illud quod est opposito inferius seu minus perfectum. — Judicanda est autem bonitas rei promissæ non tantum *ex sua natura*, sed etiam, imo et potius, *ex conditione voventis*.

Hinc 1. Votum nubendi non est de meliori bono si res in se spectetur; at si consideretur in quibusdam personis, erit quandoque de meliori bono.

Hinc 2. Votum audiendi Missam quotidie, est in se de meliori bono; at erit de inferiori bono, si agatur de uxore multis negotiis domesticis onerata, vel cujus maritus occasionem blasphemandi exinde sumet.

4. *De re propria, vel opere proprio*; quia de re sua solum disponere licet.

Hinc 1. Filii non ligantur votis parentum suorum illos devotentium tali Religioni vel peregrinationi.

Hinc 2. Votum quo communitas aliqua, ut monasterium,

civitas, vel societas, se obligat ad aliquid faciendum, posteros non ligat, nisi ratione vel pacti, vel statuti, vel consuetudinis (Ita S. Cong. Rituum an. 1643).

Hinc 3. Quoad hæredes, vota *personalia* auctoris, v. g., jejunandi, illos non obligant, nec vota *mixta* quatenus *personalia*, quia votum personale personam sequi debet. Vota vero *realia* illis veram et realem obligationem imponunt, dummodo partem disponibilem non excedant; haberi quippe debent illa vota tanquam promissio ante mortem facta, vel ad summum tanquam pium legatum.

Materia *aliunde præcepta* potest esse objectum voti; est quidem bona, cum præcepta supponatur; est de meliori bono, cum novum vinculum possit inducere ad majorem fidelitatem et devotionem in adimplenda lege. Cæterum non repugnat quod debitor pluribus titulis teneatur aliquod debitum solvere.

III. EX PARTE CIRCUMSTANTIARUM. Votum fit forsitan ex errore, ex metu, vel contradicit priori voto.

1. Votum *ex errore vel ignorantia*. Error esse potest : — 1. Circa *substantiam voti*, v. g., aliquis vovere intendit castitatem et vovit paupertatem; nullum est votum. — 2. Circa *causam finalem voti*, v. g., aliquis vovet eleemosynam dare Petro ut illius indigentiam sublevet, et Petrus non est pauper, sed dives. Nullum est votum. — 3. Circa *circumstantias substantiales*, seu quæ ad substantiam voti pertinent, v. g., voveo peregrinationem ad limina Apostolorum, putans ea tantum distare centum leucis, cum mille distant. Nullum adhuc est votum. — 4. Circa *circumstantias accidentales*. Si hæ sunt *magni momenti*, ita ut illis cognitis votum non fuisset emissum, probabilius est votum esse nullum; quia votum ex plena spontaneitate provenire debet (S. Lig., l. 3, n. 198). Excipienda sunt tamen vota emissa in professione religiosa et susceptione ordinis sacri, ob innumera incommoda ex eorum nullitate subsequencia. Si error sit circa circumstantias accidentales *minimi momenti*, valet votum, etsi vovens, si illas cognovisset, a voto abstinuisset.

2. Votum *ex metu*. Valet votum, dummodo vovens rema-

neat sui compos, si metus proveniat a causa *intrinseca*, puta morbo; vel a causa *extrinseca*; sed *necessaria*, ut naufragio; vel a causa *extrinseca libera*, sed *iusta*; in his enim omnibus casibus, adest vera et propria voluntas, nec est ratio reclamandi in vovente. — Valeret etiam probabilius votum emissum *ex metu injuste incusso*, sed *ad alium finem* quam ad votum obtinendum (S. Lig., l. 3, n. 197). — Si demum injustus metus incussus fuisset *directe ad votum obtinendum*, convertitur an validum sit votum; sed probabilius est illud esse invalidum, quia Deus non censetur illiusmodi votum acceptare; et exinde discrimen inter votum et iuramentum; in iuramento Deus ut testis assumitur, et reverentia Deo debita requirit ut fiat id quod, ejus nomine invocato, promissum est; dum in voto fit promissio ipsimet Deo, quæ promissio acceptari debet a Deo, et non acceptatur quando ex metu facta fuit.

3. *Votum priori voto oppositum*. Unumquodque votum servari debet in quantum possibile est; et prius votum anteponi debet, utpote prius ligans, nisi posterius votum sit priori præstantius. Cæterum quæ superius dicta fuerunt de voto cujus materia est impossibilis, vel partim tantum possibilis, hic applicanda sunt.

95. *Quæritur 2. Quomodo judicari debeat hujus obligationis extensio?*

RESP. 1. *De voto generatim spectato*, principium fundamentale hoc est: *In dijudicanda voti obligatione, attendatur super omnia ad intentionem voventis*. Ratio est, quia tota voti obligatio venit a voventis intentione; unde, cognita voventis intentione, non debet ulterius extendi voti obligatio.

Hinc, si explicita fuerit voventis intentio, nulla est difficultas. Si autem nihil determinaverit vovens, præsumi debet illius voluntas et his regulis determinari. — 1. *Votum censetur factum juxta loci communem usum et acceptionem*; vovens enim censetur vovere juxta loci consuetudinem; sic in Galliis, qui vovet calicem, censetur vovisse calicem ex argento confectum cum cuppa et patena deauratis. — 2. *Voti obligatio accipi debet juxta rerum naturam*: sic qui vovet recitationem rosarii,

illud devote recitare tenetur. — 3. Votum intelligendum est *juxta illud quod in Ecclesia fieri solet*, si aliquid ejusdem generis Ecclesia præscribatur et fiat : sic qui vovet jejunium, jejunare tenetur juxta morem Ecclesiæ. — 4. Si, his omnibus positis, remaneat dubium, intelligendum est votum *in sensu benigniori*, ita tamen ut ridiculum non evadat, sed Deo dignum semper subsistat. Sic qui vovet religionem, potest inter religiones benigniorem amplecti.

RESP. 2. *De quibusdam votis in specie.*

1. De voto *disjunctivo*, v. g., de voto dandi tali Ecclesiæ unum e tribus calicibus. — 1. Electio *ad voventem pertinet*, nisi aliter dictum fuerit. — 2. Electione non adhuc facta, si una pars pereat et altera subsistat, illam tradere tenetur vovens, si sit in mora culpabili ; si autem desit omnis culpa, ad nihil tenetur, quia non ei amplius remanet facultas eligendi, sub qua tamen tantum se voto adstringit. — 3. Electione facta, si pars electa pereat aut fiat impossibilis, ad nihil tenetur vovens ; si vero altera pars pereat aut fiat impossibilis tenetur ad partem electam. — 4. Post electionem tamen, semper in libertate viventis manet partem quam mavult eligere, nisi electionem novo voto firmaverit.

2. De voto *aliquo tantum tempore adimplendo*. — 1. Quando *tempus est præfixum*, hoc tempore adimpleri debet votum, uti evidens est. Tempore elapso, vel temporis determinatio est ad *finiendam* vel ad *urgendam* obligationem ; si prius, v. g., in vigilia S. Martini jejunabo, elapso tempore cessat obligatio ; si posterius, v. g., superiori meo quem læsi veniam postulabo ante diem dominicam, elapso tempore non cessat obligatio. — 2. Quando *tempus non fuit præfixum*, si votum sit in *perpetuum obsequium Dei*, puta votum ingrediendi Religionem, multi cum S. Lig. censent dilationem ultra sex menses esse gravem ; alij concedunt duos vel tres annos præsertim in juvenibus ; sed id non videtur admittendum, nisi adsit justa causa dilationis. — 3. Si votum sit in *obsequium temporaneum Dei*, v. g., votum jejunandi bis, vel peregrinationem faciendi, dilatio non est gravis nisi excedat duos annos (S. Lig., lib. 5, n. 221).

4. De voto *conditionato*. — 1. Votum sub conditione de *præsenti* vel de *præterito cognito* non habendum est ut votum conditionatum, sed tanquam absolutum. — 2. Si conditio esset de *futuro necessario*, votum statim validum esset, sed ejus executio suspenderetur usque ad conditionis eventum. — 3. Votum de *futuro contingenti* non obligat nisi posita conditione. Porro conditio stricte sumenda est, nec sufficit si æquivalenter adimpleatur. — Vovens qui precibus, suasionem, vel aliis viis licitis, impediret ne conditio poneretur, a voto suo liberaretur; imo, idem probabilius dici debet etiamsi minis, vi, fraude aut aliis viis illicitis, conditionis adimpletionem impediret; quia etiam tunc non impletur conditio, quamvis culpa voventis. Attamen notandum quod si *dolose* impediatur, in hoc peccat, et quidem respectu voti (S. Lig., l. 3, n. 218).

5. De voto *pœnali*. Ut votum pœnale obliget, omnino requiritur ut adsit culpa; siquidem pœna supponit culpam; quaecumque itaque ex parte desit culpa, deest pariter pœna; si vero pœna sit gravis, ad eam subeundam requiritur culpa gravis.

IV. De cessatione voti.

Votum (idem dicendum de juramento) cessare potest quoad obligationem multiplici modo, scilicet: circumstantiarum mutatione, causæ finalis cessatione, irritatione, dispensatione et commutatione.

96. — I. **Circumstantiarum mutatione.** Si res, quæ est voti objectum, fiat ex bona inutilis, vel vana, vel majoris boni impeditiva; — pariter, si detur *probabilis* ratio, ob circumstantias speciales, non servandi vota, cessat obligatio voti.

Controvertitur autem an mutatio circumstantiæ non valde notabilis, sed qua tamen cognita non factum fuisset votum, tollat voti obligationem. — Plures negant; nam, inquit, votum fuit simpliciter emissum, et circumstantia non est valde notabilis. — Plures alii affirmant, quia si supponatur voventem non emissurum fuisse votum, hac cognita mutatione vel circumstantia, non habuit intentionem se obligandi in illo casu (Ita S. Lig., lib. 3, n. 187 et 226). In praxi vovens excusetur, non cogatur ad servandum votum.

97. — II. Cessatione causæ finalis. Nam sublata causa non existere debet effectus. — Cessatio autem causæ *impulsivæ* non sufficit ut auferatur voti obligatio; cessare enim potest causa impulsiva et subsistere causa finalis.

98. — III. Irritatione. Duplici modo evenire potest irritatio: *directe*, voluntate scilicet superioris legitimi votum irritantis; et *indirecte*, actu superioris vel alterius potestatem habentis in materiam voti. — Unde pater et tutor omnia impuberum vota irritare possunt directe et vi propria, quia impubes non censetur capax talis obligationis contrahendæ sine paterno consensu, vel saltem in jure reputatur vovere cum hac clausula: *si pater vel tutor consenserit*. Indirecte autem irritatur votum uxoris quæ aliquam vovit peregrinationem, si maritus nolit huic consentire; nam vir est caput mulieris et illi debetur obedientia.

99. — IV. Dispensatione. Voti dispensatio est *voti remissio nomine Dei facta, justis de causis, ab eo qui habet spiritualem potestatem in foro externo*.

Dicitur — 1. *Voti remissio*, seu condonatio vel relaxatio; — 2. *Nomine Dei*; cum enim voto aliquid Deo promittatur, necesse est ut voti remissio fiat nomine Dei; — 3. *Justis de causis*, nam dispensans non est voti dominus, est Dei inferior, et inferior nequit in lege superioris dispensare sine justa causa. — 4. *Ab eo qui habet spiritualem potestatem in foro externo*. Etenim potestas dispensandi a votis refertur ad jurisdictionem externam, sicut potestas ferendi leges et censuras: votum est erga voventem velut lex privata qua ligatur.

Jam vero de dispensatione voti, hæc tenenda sunt:

Certum est 1. *Ecclesiæ competere potestatem in votis dispensandi*. Nam Christus dicendo (*Matth.*, xvii, 18): « Quæcumque » solveritis super terram, erunt soluta et in cælo, » nihil excipit; ergo nihil excipiendum est. — Insuper potestas dispensandi est moraliter necessaria; fieri enim potest ut bonum, tum privatum, tum publicum, exigat alicujus voti relaxationem. — Demum hac potestate semper usa est Ecclesia.

Nec dicatur obligationem voti esse ex jure naturali, ac proinde ab ea dari non posse dispensationem. — **RESP.** Obli-

gatio voti est ex jure naturali, quando is in cujus favorem emissum fuit votum, illud non relaxat, *conc.*; secus, *nego*. Sic restitutio est ex jure naturali, et cessat ejus obligatio si is cui facienda est, jus suum sciens et volens, perfecte hanc condonat. In voti dispensatione Deus per praelatos Ecclesiae condonat jus suum.

Porro illi qui habent externam jurisdictionem, sunt : — S. Pontifex pro tota Ecclesia; — Episcopi pro sua diocesi, et sede vacante, vicarius capitularis; — Praelati regularium pro suis subditis, quando habent jurisdictionem quasi episcopalem. Qui caret jurisdictione externa, dispensare nequit absque legitima superioris delegatione.

Certum est 2. *ad dispensationem voti legitimas causas esse necessarias*, quæ sunt : Imperfecta in vovente deliberatio, magna difficultas in voti executione, præsertim si prævisa non fuerit, damnum spirituale vel etiam temporale voventis, bonum commune Ecclesiae, vel reipublicæ, vel etiam familiæ. — Quando dispensatio fuit concessa, vovens qui dispensationis postulatae motiva simpliciter exposuit, in nulla animi anxietate circa dispensationis causarum sufficientiam esse debet; nam præsumptio stat pro superiore, quod præsertim verum est in S. Pontifice ob illius potestatis plenitudinem.

Certum est 3. *S. Pontificem, qui supremam habet in Ecclesia jurisdictionem, posse quorundam votorum dispensationem sibi reservare.*

Porro quinque vota sunt S. Sedi reservata, scilicet : votum castitatis perpetuæ, votum ingressus in Religionem approbatam, et triplex votum peregrinationis Jerosolymitanæ ad sanctum Sepulchrum, Romanæ ad limina Apostolorum et Compostellanæ ad S. Jacobum.

Cum reservatio sit odiosa, *stricte* sumenda est, juxta omnes. Hinc non sunt reservata : — 1. Vota *improprie dicta*, quæ scilicet non facta fuerunt Deo, sed S. Mariæ, vel Sanctis. — 2. Vota *imperfecta* ratione *objecti*, v. g., votum non nubendi, debitum non petendi, castitatem conjugalem non violandi; ratione *subjecti*, ut vota emissa ex dolo, ex metu, aut cum advertentia vel deliberatione imperfecta; ratione *obligationis*, ut

votum dubium vel factum cum intentione se sub veniali tantum obligandi; ratione *formæ*, ut vota pœnalia, et conditionata, etiam conditione impleta, sicut probabilius tenet S. Lig. (lib. 3, n. 261); at valde attendendum est, an votum non sit realiter absolutum quamvis conditionatum in forma.—3. Vota *alternativa*, quorum una pars non est reservata, v. g., votum vel ingrediendi Religionem, vel jejunandi bis in hebdomada. — 4. *Circumstantiæ voti* reservati non sunt reservatæ, v. g., in voto peregrinationis romanæ pedibus faciendæ, circumstantia peregrinationis pedibus faciendæ non est reservata.

In votis reservatis, episcopi, et similem jurisdictionem habentes, possunt recte dispensare *in urgenti necessitate*, puta, si non sit facilis accessus ad Papam, et in mora sit periculum gravis damni vel spiritualis, prout violationis voti, scandali, rixarum aut alterius peccati; vel periculum temporalis damni proprii vel alieni, nimirum gravis infamiæ mulieris et similitum (S. Lig., lib. 3, n. 258).

In votis quæ in favorem tertii sunt emissa, dispensatio non datur, nisi hic voti beneficio possit et velit renunciare.

100. — V. Commutatione. Voti commutatio est *substitutio novæ rei loco illius quæ fuit promissa, manente eadem obligatione illam præstandi.*

Triplici modo fit voti commutatio : in melius, in æquale, in minus.

1. Mutatio voti *in melius* fieri potest ab ipso vovente; nam semper licet facere quod est perfectius et quod Deo magis gratum judicatur. Ut discernatur quod est melius, res non sunt solum in se absolute considerandæ, sed in agente, et in præsentibus circumstantiis, potius sunt spectandæ. — Attamen illa commutatio non licet propria auctoritate in votis reservatis, quæ ideo reservata dicuntur, quia eorum relaxatio vel immutatio ad superiorem pertinet.

2. Commutatio *in æquale* fieri non potest probabilius ab ipso vovente, quia licet utriusque voti objectum supponatur æqualiter bonum, prius objectum ratione voti aliquam specialem bonitatem obtinuit (S. Lig., lib. 3, n. 244).

3. Commutatio *in minus* bonum fieri non potest a vovente,

ut patet; est enim aliqua dispensationis species, quæ requirit proinde, tum auctoritatem, tum sufficientes rationes in dispensante. — Quando commutatur votum, servanda est, in quantum fieri potest, modo non obstant congruentes rationes, voti materia, id est, votum personale in aliud personale immutatur, reale in reale, et mixtum in mixtum. — Qui habet potestatem dispensandi a voto, a fortiori illud immutandi gaudet facultate; voto autem reservato immutato in alterum non reservatum, nulla amplius superest reservatio et secundum votum ut simplex habendum est.

NOTA. Quando votum immutatum est in minus vel in æquale, licet voventi ad prius votum redire; illud etiam licet quando votum immutatum fuit in melius, dummodo vovens secundum votum accipiendo nihil voluerit primæ obligationi addere. In dubio ita agere voluisse præsumendus est (Ita S. Lig., lib. 3, n. 240). — Facta commutatione cum legitima superioris auctoritate, si materia secundi voti fiat impossibilis, vovens non tenetur ad prius votum redire, quia per auctoritatem commutantis prior obligatio omnino extincta fuit; secus dicendum foret, si mutatio in melius facta fuisset propria voventis voluntate, quo in casu, materia secundi voti reddita impossibili, ad prioris voti executionem tenetur vovens. — Demum qui habet facultatem commutandi vota pro aliis, habet etiam pro se, sicut et dispensans pro aliis, et pro semelipso dispensare valet (S. Lig., lib. 3, n. 249).

ARTICULUS II.

De prohibitis a secundo Decalogi præcepto.

Secundo Decalogi præcepto prohibetur omnis erga Deum irreverentia, et quidquid summam illius majestatem dedecet: porro duo sunt quæ Deo reverentiam debitam lædunt; scilicet, vana illius sanctissimi nominis usurpatio et blasphemia.

§ I. De vana usurpatione nominis Dei et sanctorum.

101. Sedulo distinguendum est quo animo et ex quonam motivo fiat usurpatio nominis Dei.

1. Nomina Dei et Sanctorum sæpe sæpius usurpantur *ex interno reverentiæ motivo, et ex cordis devotione*, et tunc est actus bonus et meritorius : sic in Scripturis deprehendimus prophetas sæpius dixisse : *Vivit Dominus*; sic Sancti, nomina Jesu et Mariæ appellare amant; sic usus sese pie salutandi his verbis : *Laudetur Jesus Christus*.

2. Nomina Dei et Sanctorum sæpe usurpantur sine ulla causa et sine ullo mentis affectu, sed *ex levitate, et consuetudine*. Sic dicitur : *Bone Jesu! Jesus, Maria!* — Hæc usurpatio divini nominis ac Sanctorum est generatim peccatum; nam a Spiritu S. reprobat (Eccli., xxiii, 10) : « Nominatio Dei non sit assidue in ore tuo, et nominibus Sanctorum non admiscearis; » quoniam non eris immunis ab eis. » — At illud peccatum est *tantum leve*; imo in *fidelibus piis ab omni peccato excusatur*, si nomen Dei ita adhibeatur, ut nunquam pronuntietur modo inconvenienti, vel ad risum promovente.

3. Nomina Dei et Sanctorum adhibentur adhuc *ex ira, et ex subita animi commotione*; sic dicitur : *nom de Dieu, mille noms de Dieu*. — Ista invocatio Dei in se spectata non videtur excedere peccatum veniale, quia ex ignorantia aut indeliberatione, ut plurimum, provenit; at facile dari potest peccatum mortale, sive propter iram, sive propter scandalum. — Unde SS. Pontifices graviter objurgaverunt eos qui isti pravæ consuetudini sunt dediti (Bened. XIX, breve *Ad execrabile*).

§ II. De Blasphemia.

102. Ejus definitio. — Blasphemia communiter definitur : *Locutio in Deum contumeliosa*. — Vocabulo *locutionis* intelliguntur verba interne, vel externe, vel operibus prolata; unde datur blasphemia cordis, oris et operis. — *Dicitur in Deum contumeliosa*, sive Deus consideretur in se, vel in Sanctis suis, vel in creaturis, quatenus in illis eminet aliqua Dei perfectio.

Controvertitur an sit blasphematorium dicere *S.... nom de Dieu*. — Quidam negant; tum quia ex se significat benedictionem, non maledictionem; tum quia ille maledictionis sensus ab omnibus ignoratur; et si pronuntiatur ex ira, hæc ira non est contra Deum, sed contra creaturas. Ad summum hæc locutio-

nes vocandæ essent juramentum, ut sæpius dicitur, non vero blasphemia. Ita DD. Gousset, n. 460, et ad illud inclinat DD. Bouvier. — Plures e contra hos loquendi modos judicant blasphematorios, et quidem merito, ut nobis videtur; tum ex eo quod, juxta Academiae lexicon, vox *sacra* ut juramentum sit adhibenda, et pro blasphemia in usu vulgari habeatur; qui enim hac voce utuntur, injuria afficiunt sanctum Dei nomen, eodem modo ac si dicerent: execrabile ac maledictum sit illud nomen; tum demum, ex eo quod sit piis valde odiosa et impiis familiaris; unde merito habenda est ut Deo injuriosa et proinde blasphematoria.

103. Divisio blasphemiae. Multiplici modo considerari potest blasphemia:

1. Ratione *intentionis*, blasphemia est directa et indirecta: — *Directa*, quando profertur formaliter contra Deum cum intentione explicita injuriam ei irrogandi, et vocatur etiam *Diabolica*; — *Indirecta*, quando fit quidem cum sufficienti attentione, v. g., in motu iræ, sed sine explicito proposito Deum inhonorandi.

2. Ratione *modi*, blasphemia est interna et externa; — *interna*, quando in corde sistit; — *externa*, quando exterius manifestatur, ore seu verbis, vel opere seu signis, ut in cælum conspuere, dentibus stridere in Deum et pugnum ostendere; et ideo datur blasphemia corde, ore et opere.

3. Ratione *sensus verborum*, blasphemia est: — 1. *Hæretica* vel *hæreticalis*, si malitiam hæresis includat; — 2. *Imprecativa*, si Deo exoptetur malum, v. g., ut non existat; — 3. *Dehonestativa*, seu *simplex*, si aliquid de Deo pronuntietur irrisorie et contumeliose, quamvis sit in se verum, ut hæc verba quæ Juliano apostatæ morituro tribuuntur: Vicisti, Galilæe.

4. Ratione *objecti*, blasphemia est immediata et mediata: — *immediata*, quæ ipsummet Deum immediate attingit, v. g., pereat Deus! — *mediata*, quæ in Deum incidit mediantibus creaturis, v. g., qui maledicit Sanctis, vel pluviae, ut supra dictum est.

Utrum autem omnes istæ blasphemiae *inter se differant specie*, ita ut sint declarandæ in confessione, sic videtur solvenda

quæstio. — Ista tantum inter se differunt specie quæ specialem seu particularem habent malitiam; ad solutionem itaque quæstionis, expendendæ sunt variæ blasphemix ut dignoscatur an, præter malitiam communem omni blasphemix, aliam specialem malitiam includant.

Porro — 1. Ratione *intentionis*, blasphemia *directa* seu *diabolica* specialem malitiam habet contra caritatem; quia fit ex formali odio Dei. — 2. Ratione *modi*, blasphemia *interna* et *externa* non differunt inter se specie; at in blasphemia externa facile adesse potest scandalum, quod declarandum est. — 3. Ratione *sensus verborum* reperitur specialis malitia contra fidem in blasphemia *hæretica*, ob hæresim admissam aut enuntiata; et contra caritatem, in blasphemia *imprecativa*, ob malum Deo exoptatum; in blasphemia *dehonestativa*, nulla est specialis malitia præter blasphemiam. — 4. Ratione *objecti*, controvertitur an specialis sit malitia in blasphemix contra Deum, B. Virginem et Sanctos. Multi affirmant, sed alii probabilius negant, ex eo quod, cum omnes blasphemix referendæ sint ad Deum, omnes esse debent contra latram, et ideo sunt ejusdem speciei. Si autem blasphemia profertur in Sanctos ob propriam eorum excellentiam absque relatione ad Deum, quod quidem raro evenit, non adesset blasphemia proprie dicta, sed peccatum contra dulum, quod certe explicandum esset (S. Lig., l. 3, n. 132).

104. Blasphemix malitia. — 1. Blasphemia est peccatum mortale ex toto genere suo (Lev., xxiv, 16): « Qui blasphemaverit » nomen Domini morte morietur, » — S. Hier. (in Is., l. 8, c. 18), ait : « Nihil horribilius blasphemia, quæ ponit in excelsum os suum. » — Præterea manifestum est qualibet Dei contumelia deprimi infinitam Dei majestatem, ideoque ei gravem irrogari injuriam.

2. Idcirco blasphemia dicitur peccatum mortale ex toto genere suo, quia juxta omnes non admittit levitatem materiæ; unde quoties datur blasphemia, existit peccatum mortale, saltem materialiter. Nec requiritur ad blasphemiam *formalis* intentio Deum inhonorandi, sed *sufficit virtualis*, cum quis ex ira, indignatione, vel joco, ea cum sufficienti advertentia pro-

fert quæ ex circumstantiis aut communi intelligendi modo in Deum contumeliosa sunt.

3. Blasphemia *potest esse venialis*, sicut omnia alia peccata, *defectu advertentiæ*, v. g., si pronuntietur in ira, vel in indignatione, sine sufficiente attentione; item si ex inveterata consuetudine serio ac vere retractata. — Attamen qui blasphemias pronuntiat ex habitudine, *etiam sufficienter revocata*, raro a peccato veniali excusatur, quia difficile est quod verba blasphematoria proferendo, ad ea saltem leviter non attendat. — Unde ob hanc rationem et ob scandalum admitti non debent ad frequentem communionem hujusmodi pœnitentes. At nihil impedit quin sacra synaxis eis in paschate et aliquoties in anno permittatur.

105. Scholium. *De increpationibus et maledictionibus.* Ex his intelligitur quid sit sentiendum de increpationibus vel maledictionibus, sive sibi, sive aliis, sive etiam creaturis irrationalibus factis.

1. Increpationes vel maledictiones factæ *super creaturas, quatenus a Deo veniunt*, ut super pluvias, grandines, ventos, vel quatenus ad eum specialiter referuntur, vel in quibus specialiter relucent bonitas, sapientia aut potentia divina, v. g., maledicere animæ suæ, fidei catholicæ, cœlo, soli et similibus, ad blasphemiam reducuntur; quia merito dicuntur injuriosæ Deo locutiones; et ideo malitiam peccati blasphemix contrahunt.

2. Maledictiones vero quæ ad creaturas *in seipsis consideratas* et seorsim spectatas referuntur, a blasphemia sedulo discernendæ sunt. — Maledictiones posterioris hujus generis malæ sunt et aliquid deordinatum continent; sed ut dijudicetur earum gravitas, attendatur tum ad naturam mali deoptati, an sit grave vel leve; tum ad intentionem loquentis, an scilicet agat ex voluntate deliberata malum deoptandi, an vero ex levi motu, vel ex ludo, aut ex improvise, aut sine vera intentione.

Ex his omnibus concludes — 1. *Maledicere toti mundo*, id est, toti collectioni entium, esse peccatum mortale, ob attributa divina quæ in mundo specialiter elucent. — 2. *Maledi-*

cere mortuis non esse ordinarie peccatum mortale; quia ordinarie hæc injuria non est gravis in se, nec in intentione maledicentium, qui, ut plurimum, nequaquam intendunt maledicere mortuis, sed exprobare vivos, ad quos maledictionem illam instar injuriæ dirigunt. — 3. *Maledicere diabolo* non est communiter mortale; nam diabolo fit maledictio prout est auctor malorum nostrorum et inimicus Dei, non vero quatenus est Dei creatura specialis. In ira usurpare dæmonis nomen sine imprecatione, non est per se peccatum, sed propter iram. Assidua tamen dæmonis nominatio non decet christianum, et ratione scandali potest esse gravis (Vide S. Th., 2. 2, q. 76, a. 2; S. Lig., lib. 3, n. 129-131).

Hinc sedulo interrogandi sunt pœnitentes quid dixerint; sæpe enim confundunt increpationes, maledicta, juramenta et blasphemias. Si pœnitens se accusat dicens: blasphemavi, interroget eum confessarius, inquit Berman (*Tractatus de Decalogo*, p. 280), quid dixisti? — Dixi: *B. M. diabolus te auferat!* Instet confessarius: Adversus quem dixist: *Diabolus te auferat?* — Respondet forsitan pœnitens: Cuneavi in ligno, et cuneo vulneratus sum; tunc adversus cuneum blasphemavi et juravi; diabolus te auferat. — Jam vero in hoc et in aliis similibus casibus pœnitens nec blasphemavit, nec juravit.

CAPUT III.

DE TERTIO DECALOGI PRÆCEPTO.

106. Enuntiatur hoc præceptum. Tertium Decalogi præceptum his verbis exprimitur: « Memento ut diem Sabbati ■ sanctifices. Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua. » Septima autem die Sabbatum Domini Dei tui est. Non facies omne opus in eo, tu, et filius tuus et filia tua, servus tuus et ancilla tua, jumentum tuum, et advena qui est intra portas tuas. Sex enim diebus fecit Dominus cælum et ■ terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt, et requievit in

» die septima; idcirco benedixit Dominus diei Sabbati et sanctificavit eum » (*Exod.*, xx, 8 et seq.).

De tertio Decalogi præcepto tria quæruntur, scilicet : illius præcepti natura, ab eo præscripta et prohibita.

ARTICULUS I.

De natura hujus præcepti.

Ut explicetur natura tertii præcepti Decalogi, tria sunt expendenda :

107. Quæritur 1. *Utrum hoc præceptum naturale sit, an positivum?*

RESP. Esse *partim naturale, partim positivum.*

1. Est *naturale*, seu *morale*, ait S. Thomas (2. 2, q. 122, a. 4), « quantum ad hoc, quod homo deputet aliquod tempus vitæ suæ ad vacandum divinis. » Etenim lex naturalis omnino requirit ut Deo persolvatur cultus internus, externus et publicus; jam vero iste cultus tum externus tum publicus Deo persolvi nequit, quin ad illum aliquod temporis spatium adhibeatur.

2. Sed lex naturalis nihil præscribit circa tempus istud; possunt quippe singulis diebus aliqua momenta Dei cultui consecrari, vel unus dies in hebdomada, vel plures dies simul in eodem mense vel anno, et ad jus *positivum divinum* recurramus necesse est ut diei Sabbati habeatur designatio.

108. Quæritur 2. *Quandonam fuerit a Deo instituta sanctificatio Sabbati?*

Minime credendum est sanctificationem Sabbati ministerio Moysis a Deo fuisse institutam, longe siquidem antea sancitum fuerat illud præceptum; legitur enim (*Gen.*, ii, 3) : « Benedixit (Deus) diei septimo et sanctificavit illum, » qua sanctificatione intelligunt auctores designationem illius diei ad cultum divinum. — In libro Exodi (xvi, 22), dicitur, idque ante promulgationem legis, quod manna non inveniebatur die Sabbati et duplicatum jacebat super terram die sexta; ergo jam existebat lex de Sabbato colendo. Et revera legitur (*Exod.*, xx, 8) : « Memento ut diem Sabbati sanctifices. » « Memento; » ergo jam sanctificabatur Sabbatum. — Insuper

apud omnes populos tempus dividitur in hebdomadas, et in unaquaque hebdomada una dies seligitur ad cultum divinum. Porro ista traditio omnium populorum ab ipsomet Deo provenire judicanda est. — Et reipsa tenent communiter theologi a Deo mandatum fuisse primævo homini ut diem Sabbati sanctificaret.

109. Quæritur 3. *Quandoñam cessaverit sanctificatio Sabbati, et quonam jure Sabbato suffecta fuerit dies dominica?*

RESP. 1. Manifestum est præceptum divinum de sanctificando Sabbato *a temporibus Christi cessasse*. Etenim præceptum illud, ut aiebat S. Thomas, erat cæremoniale, quatenus dies aliqua designabatur ad cultum divinum, et quatenus dies illa erat dies Sabbati. Porro omnis lex mosaica, quatenus cæremonialis, abrogata fuit tempore Christi, ut ostensum fuit in *Tract. de vera Religione*; ergo cessavit lex Sabbati.

RESP. 2. Sabbato suffecta fuit *jure tantum ecclesiastico* dies dominica; id pro certo tenent communiter auctores, — tum ex silentio Scripturæ circa hanc mutationem jure divino factam; — tum ex S Thom. (2. 2, q. 122, a. 4, ad 4) expresse dicente: Observantia diei dominicæ succedit observantiæ Sabbati, non ex vi legis, sed ex institutione Ecclesiæ; — tum ex catechismo conc. Trid. (p. 3, c. 4, § 4, vel 25) in quo legitur: « Placuit autem Ecclesiæ Dei, ut diei Sabbati cultus et celebritas in dominicam transferretur diem »; — tum ex imminutione rigoris præcepti; certum quippe est legem novam sanctificationis diei dominicæ benigniorem esse lege antiqua circa opera permissa, et circa causas excusantes a labore prohibito, ut infra dicitur; — tum denique ex dispensationibus quas Ecclesia concedere solet, et quas non ita facile concederet, si ex divino jure esset ista obligatio.

RESP. 3. Si autem quæritur a quo factum fuerit illud præceptum, respondetur illud ab Apostolis conditum fuisse, juxta hanc S. Aug. regulam (lib. 4, *contra Donat.*, c. 24): « Quod universa tenet Ecclesia, nec conciliis institutum, sed semper retentum est, nonnisi auctoritate apostolica traditum reclusissime creditur. » — Insuper in textu mox citando hoc præceptum ab Apostolis venire expresse docet S. Augustinus.

SS. Patres nos edocent motiva ob quæ dies dominica sabbato suffecta est. — S. Aug. (serm. 131, *de Tempore*) hæc habet : « Dominicum diem Apostoli et apostolici viri religiosa solemnitate habendum sanxerunt, quia in eodem Redemptor noster a mortuis resurrexit. » — « Hæc dies (dies dominica), inquit S. Leo Magnus (epist. 81, alias 11, *ad Diosc.* c. 1), tantis divinarum dispositionum mysteriis est consecrata, ut quidquid est a Deo insignius constitutum, in hujus diei dignitate sit gestum. In hac mundus sumpsit exordium, in hac per resurrectionem Christi, et mors interitum, et vita sumpsit initium; in hac mandatum accipiunt Apostoli prædicandi Evangelium in universo mundo; in hac potestatem dimittendi peccata; in hac promissus a Domino Spiritus Sanctus advenit, et Evangelica lex in die Pentecostes promulgata est. »

Quamvis lex sanctificationis dominicæ diei ab Ecclesiæ fundatoribus proveniat, attamen ad jus divinum aliquatenus referenda est, in eo quod Apostoli institutionem Dei in veteri lege imitari voluerunt, et pari motivo sanctificationem unius diei in hebdomada præscribere; et ideo de diei dominicæ sanctificatione agimus, ubi de præceptis divinis.

ARTICULUS II.

Da iis quæ præcipiuntur die dominica.

Quatuor quærenda sunt : — 1. An sit præceptum audiendi Missam; — 2. Quomodo sit audienda; — 3. Quænam causæ excusent ab illius auditione.

§ I. An sit præceptum audiendi Missam?

110. Principium. *Existit præceptum grave Missam audiendi diebus dominicis.*

Illud constat — 1. (*Missas* 64 dist. 1 *de consecrat.*) : « Missas die dominico sæcularibus totas audire speciali ordine præcepimus : ita ut ante benedictionem sacerdotis egredi populus non præsumat. Quod si fecerunt, ab episcopo publice confundantur. » — 2. Damnatione sequentis propositionis ab Innoc. XI (n. 53) : « Satisfacit præcepto de audiendo sacro, qui

duas ejus partes, imo quatuor simul a diversis celebrantibus audit. » Ergo existit præceptum audiendi Missam. — 3. Consensu et doctrina omnium pastorum et doctorum. — 4. Sensu et persuasione omnium fidelium. Ergo.

Dicitur *præceptum grave*, nam materia est gravis et obligatio est materiæ proportionata, nisi aliter constet.

111. Quæritur 1. *Qualis omissio sit gravis in auditione Missæ?*

Varias sententias a S. Ligorio expositas sic analytice refert P. Gury (n. 342).

1. Grave est omittere omnia usque ad offertorium *inclusive*. Leve autem certo est omittere omnia usque ad epistolam *exclusive*, et *probabilius* etiam *inclusive*; imo probabiliter etiam, juxta S. Lig. (lib. 3, n. 310), usque ad evangelium *inclusive*, licet S. Doctor oppositam sententiam ut *probabiliorem* habeat. Ratio horum est, quia quæ præcedunt proprie ad sacrificium non pertinent, sed sunt tamen veluti præparatio ad illud.

2. Grave est, juxta omnes, omittere omnia ante evangelium, et simul omnia post communionem; non vero omittere sola illa quæ communionem sequuntur; imo nec omittere omnia ante epistolam et omnia post communionem.

3. Gravis habenda est omissio canonis a consecratione usque ad *Pater exclusive*, quia est pars notabilis diuturnitate et dignitate. Levis autem reputatur omissio *offertorii*, *symboli* et *præfationis*, etiamsi decantentur, quia hæc ad essentiam Missæ non pertinent. — Evangelium autem S. Joannis in fine *probabiliter* non est pars Missæ, quia ante illud dimittitur populus per benedictionem.

4. Grave est omittere consecrationem et communionem; imo et solam consecrationem, quia est pars dignissima in qua, saltem præcipue, consistit sacrificii ratio. *Probabiliter* tamen est leve uni tantum consecrationi non adesse, quia essentia sacrificii *probabilius* habetur per consecrationem unius tantum speciei, etsi utraque sit de præcepto divino ad sacrificii complementum. Item leve est solam communionem præterire, quia licet sit valde digna, est tamen pars parva, nec in ea videtur consistere sacrificii essentia. Ita P. Gury.

5. Qui veniret ante consecrationem, nec possit aliam Missam audire, teneretur saltem huic parti interesse, siquidem ea remanent in quibus consistit Missæ essentia. Si autem aliquis adveniret post consecrationem, juxta quosdam non teneretur remanere, quia deficit essentia sacrificii Missæ, ac proinde deest obligatio huic assistendi. Juxta alios vero remanendum est, et quidem sub gravi, quia audiri potest pars notabilis cæremoniæ ab Ecclesia præceptæ. Hæc ultima sententia videtur S. Lig. (lib. 3, n. 103) valde probabilis et in praxi tenenda. Sæpe sæpius addi debet ratio scandali quod adesset si quis recederet in prædicta hypothesisi.

112. Quæritur 2. *An præceptum impleat, qui duas dimidias partes Missæ audit sive simultanee, sive successive?*

RESP. 1. Non satisfacit præcepto de audiendo sacro qui duas ejus partes, a fortiori quatuor, *simul* a diversis celebrantibus audit, ex propositione damnata ab Innocentio XI.

RESP. 2. Qui duas dimidias missas a diversis sacerdotibus *successive* audit, juxta communem sententiam non satisfacit, si consecratio et communio *non reperiantur in eadem dimidia missa*; nam communio est pars saltem integrans Missæ, et ideo Missam audire nullus censetur si communio non reperiat simul cum consecratione. — Si vero consecratio et communio *sint in eadem parte*, multi tenent satisfieri præcepto duas illas dimidias partes audiendo, etiam naturali inverso ordine et mora interposita, quia quod ad Missæ substantiam pertinet vere simul auditur, et cæremoniis accessoriis sufficienter assistitur; hanc sententiam vocat probabilem S. Lig. (lib. 3, n. 344).

113. Quæritur 3. *Qualis Missa sit audienda?*

Controversia unice versari potest circa Missam ordinariam et Missam parochialem. — Missa parochialis censetur Missa pastoris vel parochi, id est, Missa in qua parochus, aut alius ejus loco, parochianis suis monita salutis præbet, doctrinam evangelicam exponit, et varias admonitiones facit.

1. In primis Ecclesiæ sæculis *existit obligatio directa* Missæ parochiali assistendi, ut pluribus decretis ostendit Bened. XIV. In Germania, sæculo xv, agitata est controversia inter paro-

chos et fratres mendicantes, num fideles teneantur festis diebus parochiali Missæ interesse. Res delata fuit ad S. Pontificem, et Sixtus IV, ex ordine prædicatorum, edidit constitutionem, ex qua liquido constat jure communi cautum esse ut singuli fideles diebus festis Missæ adsint parochiali.

2. Verum huic constitutioni *derogatum est consuetudine contraria et constitutionibus* Leonis X, S. Pii V et Clementis VIII. Illæ quidem constitutiones vel decreta declarant solum licere præcepto Missæ audiendæ satisfacere in Ecclesiis regularium; sed hodie, si excipiantur oratoria privata, Missa die dominica audiri potest in quacumque Ecclesia, et nulla datur obligatio directa Missæ parochiali interesse. Et ideo a sacra congr. reformatum est decretum episcopi Midensis quo præcipiebatur auditio Missæ parochialis.

3. Quidam auctores contendunt olim exstitisse in *Gallia* jus particulare diœcesanum, quo tenebantur fideles ad assistentiam Missæ parochiali; at quidquid sit de illo veteri jure, certum est nova concilia provincialia, ac pleraque saltem statuta diœcesana, illud sustulisse.

4. Hodie igitur solæ excipiuntur Missæ in oratorio privato celebratæ, in quo siquidem nemo præcepto Missæ audiendæ satisfacere potest, præter eos, qui in ipsa privilegii concessione exprimuntur.

5. At omnes fatentur parochianos esse summopere hortandos, ac per viscera misericordiæ esse obsecrandos et obtestandos, ut loquitur S. Carolus in concilio Med. VI, ad assistentiam Missæ parochiali; illud quippe expostulant tum utilitas fidelium, tum ædificatio publica, tum mutua parochum inter et parochianos relatio.

114. Quæritur 4. *An præter Missæ auditionem aliquid amplius præcipiatur?*

Valde quidem hortandi sunt fideles ad assistendum tum concioni, tum vespers, tum officiis quæ fiunt sero et in quibus sæpe sæpius datur benedictio SS. Sacramenti. Sed nullum existit de hoc præceptum directum; nullibi enim reperitur in jure ecclesiastico, quod nihil aliud præcipit quam Missæ auditionem et carentiam operis servilis. Benedictus XIV (Const.

Paternæ caritatis, 105, § 3, anno 1744) ait : « Quin etiam exhortamur in Domino, ut in precibus quoque, divinisque laudibus persolvendis, audiendoque verbo Dei frequentes sint (fideles), et per totum festum diem, quoad fieri potest, se exercent in iis officiis quæ christianorum pietatem continent, et comitantur. » Porro hic loquendi modus evidenter demonstrat nullum opus pium præscribi præter auditionem Missæ.

Dicitur *directum* præceptum ; nam *indirectum* præceptum multoties adesse potest, præsertim conciones audiendi, puta si fideles non sat calleant religionis documenta et nequeant aliter ea ediscere.

§ II. Quomodo Missa sit audienda?

Ut præcepto missam audiendi satisfiat, requiruntur tum præsentia corporalis, tum attentio.

115. Quæritur 1. *An et qualis requiratur præsentia corporalis?*

Missam nullus audire potest nisi corpore aliquo modo præsens sit. Hæc autem præsentia corporalis talis esse debet, ut, omnibus circumstantiis mature perpensis, aliquis dici possit particeps liturgicæ actionis.

Hinc — 1. Missam audit qui in ecclesia stat post altare, aut columnam, aut parietem, etsi non videat sacerdotem, modo ex signis assistantium, sonitu campanæ, etc., advertere possit quid a celebrante agatur. — 2. Missam non audiret qui in ecclesia quidem existens, in campanarum turri, de Missa celebrata nihil videret, nihil omnino sciret. — 3. E contra Missæ assisteret qui extra ecclesiam et in via publica existens, ob multitudinem turbæ Missam audientis, sacerdotem nec audiret, nec videret, sed præcipuas Missæ partes ex motu audientium quibuscum moraliter est unitus et totum morale efficit, paululum distingueret. Ista omnia, ut patet, non a priori, sed ex temporis, locorum ac personarum adjunctis judicantur.

116. Quæritur 2. *An et qualis requiratur attentio?*

Duplex distinguitur attentio : — *externa*, quando non poni-

tur actio cum intentione Deum honorandi incompatibilis; — *interna*, quando fit applicatio mentis ad id quod agitur.

RESP. 1. Quoad attentionem *externam*. Ecclesia præcipiendo Missæ auditionem, præscribere voluit, ut omnes agnoscunt, actum religionis in Dei honorem; jam vero Missæ auditio nequit esse actus religionis Deum honorans, quin adsit præsentia *religiosa saltem externe*; ergo requiritur, ut satisfiat Missæ audiendæ præcepto, *saltem externa attentio*. Hinc Missæ audiendæ præceptum non adimplet ille qui dormit, confabulatur, pingit, aut aliquid simile facit.

RESP. 2. Quoad attentionem *internam*. Juxta communioem et probabiliorem sententiam, hæc est necessaria ad implendum præceptum de Missa audienda; etenim Ecclesia præcipit actum quo Deus colatur; porro Deus non coleretur Missæ assistentia mere externa et sine ulla pia attentione interna.

Ista autem attentio interna consistit in aliqua intentione generali colendi Deum, cum tali ad Missam attentione, ut assistens, confuse saltem, apprehendat præcipuas illius partes; at non necessario requiritur, licet sit multum suadenda, attentio directa ad verba et actiones sacerdotis, nec ad sensum verborum et mysteriorum, neque applicatio mentis ad Deum per preces, v. g., rosarium, vel per pias lectiones. — Inde patet ab hac sententia non tantum recedere, quantum primo aspectu apparet, qui contendunt non requiri attentionem internam; nam illi volunt ut attentioni externæ adjungantur tum pius animæ motus, seu vera intentio honorandi Deum, tum attentio talis, ut assistens Missæ rationem sibi reddere possit quod reipsa sacro assistat; et consequenter, ut saltem in confuso ad præcipuas Missæ partes advertat. — Quare post factum nemo anxius esse debet ob scrupulum attentionis non præstitæ (S. Lig., n. 313; Gury, n. 345).

117. Corollaria. Hinc 1. *Satisfaciunt præcepto* audiendi Missam — 1. Ministrantes Missæ, licet ob suas functiones in multis sint distracti. — 2. Sacristæ, pulsantes organa, et alii quorum opera ad Missæ celebrationem concurrunt, quia attentionem requisitam sufficienter præstare possunt. — 3. Qui panem benedictum distribuunt vel eleemosynas colligunt,

dummodo id non faciant absolute distracti et sine ulla prorsus ad Missam attentione. — 4. Qui conscientiam suam discutunt, qui meditationi incumbunt, qui rosarium dicunt, qui horas recitant, et cætera hujusmodi faciunt. — 5. Qui confitetur peccata, si confessio brevis est, et ad partes principales Missæ attenditur.

Hinc 2. Præceptum Missam audiendi *non adimplent* — 1. Dormientes; at dormitantes satisfaciunt si somnus sit levissimus, ita ut adsint conditiones supra requisitæ (Ita S. Lig., lib. 3, n. 316). — 2. Extatici qui ad exteriora nullatenus attendunt. — 3. Imagines vel inscriptiones, vel templi apparatus unice considerantes. — 4. Omnino distracti et toto tempore Missæ, ita ut nullo modo ad præcipuas partes Missæ attendant, etiamsi *involuntarie*; æquiparandi sunt probabiliter iis qui involuntarie dormiunt (Ita Gury, n. 347).

§ III. Quænam causæ excusent ab auditione Missæ?

Plures afferuntur causæ excusantes ab auditione Missæ; de illis pauca dicenda sunt.

118. — I. De legitima dispensatione. Manifestum est legitimam dispensationem ab auditione Missæ excusare. Hanc dispensationem concedere possunt Papa in universa Ecclesia, Episcopus et ipsemet parochus in quibusdam specialibus casibus, sicut exponitur in Tract. *de Legibus*.

119. — II. De impotentia. Duplex distinguitur: — 1. *De impotentia physica*. Nemo ad impossibile tenetur; excusantur itaque detenti in carcere, navigantes in mari, infirmi in lecto degentes. — 2. *De impotentia morali*, seu de magna difficultate. Ecclesia, uti pia mater, filios suos obligare non vult, quando leges suas observare nequeunt sine gravi incommodo. Ita doctores; unde tritum effatum: lex non obligat cum tanto incommodo.

Hinc excusantur — 1. Infirmi qui Missam audire nequeunt, quin se exponant gravi alicui dolori. In dubio dispensare potest parochus. — 2. Matres et nutrices, quæ neminem habent cui parvulorum curam demandent. — 3. Milites ob servitium militiæ, vel ob graves objurgationes quibus sese

exponerent. — 4. Gregum vel domuum custodes, si non possent aliter gregibus vel domibus commode providere. In his et similibus casibus, non iidem semper, si fieri potest, Missam omittere debent, sed alternis tantum vicibus. — 5. Nimis ab Ecclesia distantes ratione ætatis, conditionis, tempestatis, et similium quæ sedulo considerata sunt. — 6. Viatores qui iter legitime incœptum interrompere non possent sine gravi incommodo.

120. — III. De caritate. Si agatur de proximo in infirmitate gravi sublevando, vel de incendio aut inundatione moderandis, vel de rixa, litibus, peccatis devitandis, talis causa excusat a Missa audienda.

121. — IV. De magna utilitate. Sic famuli qui manent apud dominos eis denegantes licentiam Missæ audiendæ, dummodo magna in iis domibus reperiant commoda, præsertim ratione morum qui sæpe sæpius periclitantur; dummodo etiam hæc omissio Missæ non fiat singulis dominicis; hæc enim habitualis Missæ omissio tolerari nequit nisi ad tempus, aut gravissimis de causis; alioquin brevi evanescerent tum reverentia Ecclesiæ mandatis debita, tum pietas christiana. Unde si illis non liceret Missam audire, nisi ter aut quater in anno, ab ea domo egredi deberent, quando convenienter id fieri posset. — Demum omitti potest semel Missæ auditio ob aliquod extraordinarium lucrum.

122. — V. De consuetudine. Sic in quibusdam regionibus puerperæ non solent egredi, nec ideo adire ecclesiam, nisi uno mense post partum.

Nota quod is qui ob legitimam causam ab auditione Missæ excusatur, non tenetur ad actus quosdam religionis compensatorios; id egregie fiet, sed nulla existit lex illud præciciens.

ARTICULUS III.

De iis quæ prohibentur die dominica.

123. Unanimi ore fatentur theologi plurima in veteri lege vetita nunc esse licita: sic olim non licebat sabbato cibum parare (*Exod.*, xvi, 23), nec ignem accendere (*Exod.*, xxxv, 3):

porro nullus est ex theologis qui ea die dominica prohibita esse contendat. Plura tamen supersunt prohibita, et ideo :

Agemus — 1. De operibus vetitis in die dominica ; — 2. De causis a prohibitione legis excusantibus.

§ I. Quænam opera prohibeantur die dominica?

124. Variæ species operum distinguuntur. Opera sunt liberalia, vel servilia, vel communia, vel demum forensia :

1. Opera *liberalia* sunt illa quæ *a mente potius quam a corpore* perficiuntur ; dicuntur *liberalia*, quia olim a personis liberis, non vero a servis exerceri solebant ; talis est ars oratoria.

2. Opera *servilia* illa sunt quæ *a corpore potius quam a mente* perficiuntur ; dicuntur *servilia*, quia olim a servis exerceri solebant, ut fodere, suere, etc.

Ut distinguantur opera servilia, attendendum est *ad operum naturam* ; unde, ut merito ait Scavini, nihil refert — utrum hæc opera fiant ex lucro, an recreationis causa ; — utrum pro se, an pro alio ex caritate ; — utrum cum corporis defatigatione, an vero cum ejusdem solatione ; non enim possunt hæc rerum circumstantiæ immutare eorundem operum naturam, quamvis possint esse quandoque causæ excusantes, ut modo dicetur (Vide Bened. XIV. *Notificatione* 65).

3. Opera *communia* illa sunt quæ pertinent *fere æqualiter ad corpus et ad animam*, et quæ olim tam a liberis quam a servis perficiebantur, ut iter facere, venari, etc.

4. Opera *forensia* illa sunt quæ spectant *sive ad forum judiciale, sive ad mercatum*.

125. Principium. Lege universali Ecclesiæ omnibus fidelibus usum rationis habentibus prohibentur diebus dominicis et festivis *a media nocte ad mediam noctem, omnia et sola opera servilia et forensia*, idque sub peccato *ex genere suo mortali*.

Dicitur 1. *Omnibus fidelibus habentibus usum rationis* ; etenim Ecclesia legibus obligat tantum subditos suos ratione præditos.

Dicitur 2. *Omnia et sola opera servilia et forensia*. Ita constat tum ex jure canonico (cap. 3, *de feriis*), tum ex praxi communi

Ecclesiæ. — Unde neque opera *liberalia*, neque opera *communia* prohibentur.

Dicitur 3. *Sub peccato ex genere suo mortali*; siquidem in hoc præcepto datur materia gravis, ut conveniunt omnes.

At non concordant auctores in determinatione illius materiæ gravis, seu temporis requisiti ad constituendum peccatum mortale. Juxta communem sententiam non est mortale, nisi laboretur multum ultra duas horas, puta duas horas cum dimidio. — Disputant auctores, an graviter peccaret herus, sex servos suos inducens ad laborandum una hora. Probabilius negatur, ob absentiam unionis requisitæ ad efficiendum totum morale; fatentur enim communiter theologi eum leviter tantum peccare qui, die jejunii, viginti personas ad aliquid manducandum induceret; porro illæ parvæ materiæ non magis videntur conjunctæ in priori quam in posteriori hypothesi.

Si vero agatur de operibus forensibus, gravitas materiæ, non *ex quantitate* operis, *sed qualitate* operis desumenda est. Sic, nisi consuetudo vel necessitas excuset, grave peccatum esset vendere rem magni momenti, cum magna solemnitate, licet id brevi tempore fieret (S. Lig., n. 307).

126. Corollarium 1. *Hinc certo et semper, nisi ratio excuset, interdiciuntur :*

1. Ut opera *servilia* : — exercitia opificum, fabri ferrarii, lignarii, cæmentarii, sutoris, sartoris, et aliorum operariorum; — opera ruralia, ut arare, seminare, messem colligere, etc.

2. Ut opera *forensia* : — actus judiciales, qui apparatus judicalem et strepitum requirunt, ut citare reum, audire testes, causam discutere, sententiam proferre, etc.; — mercatus et venditiones, quæ fiunt cum strepitu, aut in officinis publicis.

127. Corollarium 2. *Hinc non interdiciuntur opera quæ sequuntur :*

1. Opera *liberalia* : agere quidquid ad lectionem et studium pertinet; — canere et instrumenta musica pulsare; — scribere, — atque etiam transcribere, idque probabilius etiamsi pro aliis et eo fine ut pecuniam lucretur, quia transcriptio de se ordinatur ad mentis institutionem; — delineationes artificum, v. g., architectorum, sculptorum, acupictorum et aliorum, in

charta exarare (gallice *dessiner*); — ea agere, quæ ad artem photographicam pertinent, nisi multos apparatus requirant; — in arte typographica, characteres collocare, ut plures probabiliter admittunt.

2. Opera *communia*: — iter facere pedibus, equo vel curru; sententia illud prohibens, inquit S. Lig. (lib. 3, n. 275), nunc relinquenda est ut antiquata; — piscari, venari; quia ista probabilius non sunt opera servilia, vel quia saltem excusantur a consuetudine, modo tamen fiant sine magno labore; alias frustra videretur Pontifex dispensasse in piscatione halecum (S. Lig., lib. 3, n. 283).

128. Corollarium 3. Hinc pro circumstantiis *nunc permittuntur, nunc interdiciuntur* opera sequentia:

1. De *pictura*: — vel agitur de his actibus picturæ qui levem industriam requirunt, et qui sunt potius materiales quam spirituales, ut colores terere, telam parare, parietes dealbare, vel etiam communibus coloribus illas pingere, et hi prohibentur; — vel agitur de illis actibus qui magnam requirunt industriam et haud leve ingenium, et illi permittuntur. — Idem videtur dicendum de *sculptura*, proportionem servata; quia ars sculpturæ ad opera materialia facilius refertur, et quia communissime ab auctoribus interdicitur.

2. De *molitoribus* et iis omnibus quorum machinæ aqua vel vento moventur; nulla est prohibitio relative ad machinas, semotis scandalo et aliis hujusmodi; ideo unice attendatur ad hominis laborem necessarium, ut hæ machinæ moveantur.

3. De iis qui *onera transvehunt equis, curribus vel navibus*, item nulla est prohibitio; idcirco solus consideretur labor requisitus ut illa transvectio fiat. Porro iste labor est quidem in se prohibitus, sed excusari potest, vel ad vitandum grave damnum, et ideo multi permittunt iter inceptum continuare, non vero inchoare; vel ob publicam utilitatem et consuetudinem; unde concludit S. Lig. (lib. 3, n. 276), probabilius esse, saltem hodie, hanc transvectionem esse licitam.

4. De *venditionibus*. — 1. Permittitur vendere poculenta et esculamenta; item vendere calceos, candelas et similia, quorum pretium jam æstimatum est. Item vendere domum,

equum, merces, etiam præsentēs, et quamvis in hoc multum tempus impendatur; tum quia sic fert timoratorum usus; tum quia Ecclesia tantum venditionem in publicis officinis prohibuit ratione scandali (S. Lig., lib. 3, n. 286). Inde concludere licet non esse damnandos mercatores qui, absque externa mercium exhibitione, vendunt die dominica, rusticis præsertim, qui cæteris diebus ruris laboribus incumbunt. Expendatur solum an prædicti mercatores, in ostendendo vel repōnendo merces suas, non sufficienter laborent ut dies dominica violetur absque legitima ratione. — 2. Tolerantur, juxta DD. Bouvier, illi parvi mercatores, vulgo *petits-merciers*, qui ex loco in locum merces suas deferunt et illas extra officiorum tempus vendunt. — 3. Tolerantur adhuc publicæ venditiones sub hasta, ob concursum populi; dummodo illæ non fiant tempore officiorum divinorum.

§ II. Quænam sint causæ, ob quas opera servilia fiunt licita die dominica?

Quinque vulgo enumerantur, scilicet: dispensatio, consuetudo, pietas, caritas, necessitas et utilitas.

129. — I. De dispensatione. In præcepto abstinendi ab opere servili dispensare possunt: — 1. S. Pontifex in omnibus festivitātibus, et pro tota Ecclesia. — 2. Episcopus in sua diœcesi, et etiam vicarius capitularis, sede vacante; necnon Prælati regulares erga suos religiosos subditos, et eorum domesticos. — 3. Parochus in sua parochia, sed tantum ad tempus, et pro aliquo particulari casu. Hoc autem, etiam præsentē episcopo, facere potest ex consuetudine, in minutis et frequentibus necessitatibus (S. Lig., lib. 3, n. 288).

Parochus sit facilis in concedenda hujusmodi dispensatione, potissimum in messis aut vindemiæ temporibus, et ubi adest timendi locus ne postulans dispensationem et illam non obtinens, nihilominus laboret: hæc enim agendi ratio tutior et menti piæ matris Ecclesiæ, quæ novit infirmitatibus filiorum suorum compati, conformior. — Nec requiritur evidens causa, ut patet; alioquin non obligaret lex, sed sufficit rationabilis causa. — Hanc praxim postulandi dispensationem sedulo fo-

veat parochus, tum ob submissionem Ecclesiæ debitam, tum ut parochianos a labore servili magis avertat.

130. — II. De consuetudine. 1. Ex consuetudine excusantur illi qui in area vertunt ut separent segetes, et hortulani rigantes olera; barbitonsores; coqui et culinarii conficientes cibos etiam tantum ad delectationem; pistorum, laniones et similes, in oppidis populosis et concursu festorum.

2. Permittitur adhuc ex consuetudine, colligere fructus etiam non necessarios ad usum diei, ut integriores servantur, v. g., olivæ, castaneæ et alii fructus, præsertim si periculum sit ut ab aliis subripiantur, vel a pluvia contaminentur.

3. Item permittitur præstare opera quæ sunt necessaria ad usum quotidianum, vel ad decentem personæ compositionem, ut sternere lectos, vel cubitiola, vel domum verrere, vestes aut utensilia culinaria lavare, et similia (S. Lig., lib. 3, n. 289, 298, 299).

131. — III. De pietate. 1. Licita sunt illa quæ *proxime* spectant ad cultum divinum, ut pulsare campanas, circumferre imagines vel cruces in processionibus, verrere templum, ornare altaria aut ecclesiam tapetibus, tabulata erigere necessaria ad festivitatem vel sepulcrum et similia. Convenit tamen ut hæc ultima fiant pridie, in quantum possibile est.

2. At non licitæ sunt illæ actiones quæ *remote* tantum spectant ad cultum divinum, ut ecclesiam ædificare, ornamenta facere, linteamina vel ecclesiam lavare.... — Quidam tenent licitum esse die dominica conficere flores pro altaribus, vel opera acupicta pro ecclesiis facere et similia, sed communius et probabilius hæc prohibentur, quia prædicta opera sunt vere servilia, et quia præceptum colendi Deum abstinendo a servilibus operibus est de se altioris ordinis, quam hæc opera pietatis (S. Lig., lib. 3, n. 291 et seq.).

132. — IV. De caritate. Licet laborare pro infirmo sublevando, vel etiam pro aliquo paupere determinato, cui ratione gravis necessitatis labor liceret; at vetitum est laborare pro pauperibus in genere, ut ipse tenet S. Lig. (l. 3, n. 293).

Sunt theologi qui permittunt, die dominica, post divina officia, piis feminis, cum licentia parochi, opera conficere pro

pauperibus vel indigenti Ecclesia. — Quidquid sit de hac opinione, forsitan minus probata, speculative sumpta, in praxi nonnisi rarissime videtur admittenda; nam brevi evanesceret reverentia diei Domini debita, et mox non pro pauperibus tantum, sed pro semetipso variis rebus opera daretur.

133. — V. De necessitate. 1. Licet laborare ad præcavendum et tollendum inundationem, incendium vel alia istiusmodi damna, v. g., ut servantur fructus terræ a tempestate; et ut dicimus, in his casibus benigne ac facile tribuant parochi licentiam expostulatam.

2. Excusantur famuli ob timorem gravis indignationis domini, aut gravis incommodi. — Si isti famuli, et a fortiori famulæ, sint in domibus in quibus nihil habeant timendum ratione pudoris, et officiis divinis vacare possint, non sunt inquietandi, ob periculum deterioris conditionis. — Si autem divinis officiis fere nunquam interesse possint, ab his domibus, data mora convenienti, egredi omnino debent; alioquin brevi amitterent omnem religionis sensum. — Quod de famulis dicitur, proportionem servata, dici debet de filiis et uxoribus quæ coguntur ad laborandum, quando nequeunt renuere, sine timore gravis damni, aut gravis indignationis (S. Lig., n. 296).

3. Ratione paupertatis, excusantur illi qui aliter se suosque sustentare nequeunt. — Item famulæ reficientes vestes suas, cum id aliis diebus facere non possint.

4. Ratione damni, licet laborare quando labor inceptus interrumpi nequit sine gravi incommodo, ut fit in conflatura ferri, vitri, in coctione laterum vel calcis. — Licitum est pariter ferrare equos itinerantium, vel eorum qui summo mane iter sunt acturi, aut in agrum egressuri ad laborandum; nam alias grave damnum paterentur. Idcirco pariter possunt refici vomeres eorum, qui aliter die sequente laborare non valerent. — Sic etiam licet reficere vias, pontes (S. Lig., n. 300). — Probabilius est etiam occasionem magni lucri faciendi esse motivum excusans a legis dominicæ obligatione; quia omisio lucri extraordinarii idem est ac magnum detrimentum (S. Lig., n. 301).

5. Sartoribus licet vestes perficere die dominica, urgente

necessitate, v. g., funerum, nuptiarum et similium quæ moram non patiuntur. At id vetitum est pro casibus ordinariis, v. g., utulantibus satisfaciant; nam possunt illi sartores vel laborem tantum recusare, vel plures operarios secum assumere.

6. Excusantur ratione otii vitandi, omnes illi qui aliter versarentur in periculo proximo peccandi graviter; semoto illo periculo gravi, quod rarissimum est, non licet laborare die dominica, ut vitetur otium (S. Lig., l. 3, n. 302).

7. Tandem licet laborare, si agatur de celebranda victoria, de principis adventu, de ortu filii regis, vel de alia aliqua exultatione publica et legitima. Ratio est quia talia signa lætitiæ sunt reipublicæ moraliter necessaria; et ideo permittuntur a consuetudine (S. Lig., lib. 3, n. 304).

PARS II.

DE PRÆCEPTIS ECCLESIAE.

134. Enumerantur præcipua Ecclesiae præcepta. Ecclesiam posse suis asseclis præcepta imponere, illæsa fide negari nequit, et fuse expositum fuit in Tractatu *de Ecclesia*. Hæc autem potestas legislativa in Papa, conciliis et episcopis residet.

Jam vero multa existunt Ecclesiae præcepta in jure canonico exposita; eorum præcipua quæ ad universos attinent fideles ad sex sequentia reducuntur:

I. Præceptum celebrandi quædam festa auctoritate Ecclesiae instituta.

II. Præceptum audiendi Missam diebus dominicis et quibusdam festivis.

III. Præceptum confitendi semel in anno peccata sua proprio sacerdoti.

IV. Præceptum suscipiendi in Paschate SS. Eucharistiam.

V. Præceptum abstinendi a carnibus certis diebus.

VI. Præceptum jejunandi in quibusdam anni temporibus.

De his omnibus præceptis in tribus capitibus seorsim agemus.

CAPUT I.

DE PRIMO ET SECUNDO ECCLESIAE PRÆCEPTIS SEU DE OBSERVATIONE
FESTORUM ET DIEI DOMINICÆ.

135. — I. De institutione festorum. 1. Fatentur omnes catholici Ecclesiam, Papam scilicet et concilium generale, posse instituere festa, quæ celebrare tenentur fideles omnes in toto orbe degentes. — Illud manifeste eruitur ex iis quæ in Tractatu *de Ecclesia* dicta fuerunt; probatur praxi Ecclesiæ perpetua, et firmatur sensu sive doctorum sive simplicium fidelium.

2. Unusquisque episcopus leges condere potest pro sua diœcesi, et ideo præscribere valet ut festum aliquod celebretur. — Attamen ne ultra modum multiplicentur dies festivi, statutum fuit (sicut deducitur communiter ex *c. conquestus de Feriis*), ut episcopi nullum festum instituerent, inconsultis clero et fidelibus, id est gubernio, quod hodie, saltem in Galliis, fidelium locum tenere videtur. Cum autem Pius VII, rogante gubernio ex motivo boni publici, ut putabat, festa reducerit, eo ipso episcopos censetur monuisse, ne novas festivitates instituant. Idem jam fecerat Urbanus VIII (Const. *Universa*, § III).

3. Principes civiles possunt quidem præscribere ut dies aliquis civiliter celebretur, in memoriam, v. g., alicujus victoriæ; sed festum religiosum propria auctoritate et sine Ecclesiæ interventu instituere nequeunt, ut patet.

136. — II. De reductione festorum. 1. S. Pontifex suprema auctoritate in Ecclesia gaudet, et potest, si illud Ecclesiæ bono utile judicaverit, festorum de præcepto numerum minuere. Id a nemine negatur et multoties factum fuit.

2. Episcopus potest reducere in propria diœcesi festa quæ ipse instituit vel prædecessores sui. — Quoad autem festa omnes fideles obligantia, non potest episcopus jure proprio illarum numerum in sua diœcesi minuere, quia inferior nihil valet in lege superioris. — An vero illud possit ex speciali concessione, saltem tacita, Ecclesiæ, plures affirmant; sed Bened. XIV (*de Canon.*, l. 4, p. 2, c. 16, n. 11 et 12), supponens hanc potestatem episcopis olim concessam fuisse, declarat illam eis jure communi amplius non competere, saltem post constitutionem Urbani VIII.

137. — De numero festorum. 1. Præter diem dominicam, *jure communi* ab omnibus servanda sunt fidelibus sequentia festa, scilicet : Nativitas Domini, Circumcisio, Epiphania, Purificatio B. Virginis, Annuntiatio, Ascensio Domini, festum SS. apostolorum Petri et Pauli, festum corporis Christi, Assumptio B. Virginis, ejusdem Nativitas, nec non et Immaculata conceptio, festum omnium sanctorum, festum patroni diœcesis.

2. *In Gallia*, post perturbationem gallicanam, card. Caprara, ex speciali Pii VII indulto, statuit hæc tantum festa celebranda esse de præcepto a fidelibus, nempe : festum Nativitatis Domini, Ascensionis ejusdem, Assumptionis B. Mariæ Virginis, et demum omnium Sanctorum. Ex eodem decreto, ad dominicam proxime occurrentem transferri debent festa Epiphaniæ Domini, sacratissimi corporis Christi, SS. apostolorum Petri et Pauli et SS. patronorum cujuslibet diœcesis et parœciæ; cætera festa olim obligantia, et adhuc in aliis Ecclesiæ partibus existentia, celebrari debent iisdem diebus ac antea, sed sine ulla tamen speciali obligatione ex parte fidelium.

De modo autem quo ex præcepto Ecclesiæ festa et dies dominicæ celebrari debent, diximus supra ubi de tertio Decalogi præcepto.

CAPUT II.

DE TERTIO ET QUARTO PRÆCEPTIS, SEU DE ANNUA CONFESSIONE ET DE COMMUNIONE PASCHALI.

138. — I. De præcepto annuæ confessionis. Continetur in illo decreto concilii Lateranensis IV, anno 1215 celebrati : « Omnis utriusque sexus fidelis, postquam ad annos discretionis pervenerit, omnia sua solus peccata confiteatur fideliter, saltem semel in anno, proprio sacerdoti, et injunctam sibi pœnitentiam studeat pro viribus adimplere... alioquin et vivens ab ingressu Ecclesiæ arceatur, et moriens christiana careat sepultura... Si quis autem alieno sacerdoti voluerit justa de causa sua confiteri peccata, licentiam prius postulet, et obtineat a proprio sacerdote. »

Omnia quæ ad illius præcepti extensionem et explicationem attinent, in Tractatu *de Pœnitentia* opportunius exponuntur, et ideo ad illum remittimus.

139. — II. De communione paschali. Concilium Lateranense IV, in canone 21, supra citato, post stabilitum decretum de annua confessione præscribit *communione paschalem* his verbis : « Omnis utriusque sexus fidelis, postquam ad annos discretionis pervenerit, omnia sua solus peccata confiteatur fideliter... suscipiens reverenter ad minus in Pascha Eucharistiæ Sacramentum : nisi forte de consilio proprii sacerdotis, ob aliquam rationabilem causam, ad tempus ab ejus participatione duxerit abstinendum ; alioquin vivens ab ingressu Ecclesiæ arceatur, et moriens christiana careat sepultura. » Hoc decretum renovavit concilium Trid. in can. 9.

Ab illius præcepti expositione pariter hic abstinemus, utpote jam fuse explanati in Tractatu *de SS. Eucharistia*.

CAPUT III.

DE QUINTO ET SEXTO ECCLESIAE PRÆCEPTIS, SEU DE PRÆCEPTIS
ABSTINENTIAE ET JEJUNII.

ARTICULUS I.

De præcepto abstinentiæ extra jejunium.

140. Principium. Existit præceptum grave abstinendi a carnibus *certis diebus* anni extra jejunium.

Id constat praxi perpetua Ecclesiae, pastorum documentis, omniumque theologorum scriptis, fidelium sensu.

Olim abstinentia a carnibus sedulo servabatur feria IV, et pluribus aliis diebus. Hodie obligat — 1. Omnibus diebus jejunii, tum jejunantes, tum eos qui a jejunio legitime excusantur; — 2. Feria VI cujuslibet hebdomadis, nisi hæc ipsa dies sit festum Nativitatis Domini; — 3. Die Sabbati, saltem in plerisque locis Ecclesiae latinæ; excipiuntur regna Hispaniarum; item ex veteri consuetudine in pluribus Galliarum et Belgiae diocesis, Sabbata a Nativitate Domini usque ad Purificationem B. Virginis. Imo jam a pluribus annis Episcopi non pauci temporaneum indultum a S. Sede obtinent, ut sui diocēsani a lege abstinentiæ dispensentur pro omnibus anni sabbatis, præter ea in quibus jejunium servari debet.

Isto præcepto abstinentiæ tenentur ii omnes et soli qui legibus ecclesiasticis subjiuntur. Licet itaque præbere carnes perpetuis amentibus, vel pueris usum rationis non habentibus. Attamen, quo propinquiores sunt infantes ætati qua habetur rationis usus, eo magis abstinendum est a carnibus illis offerendis, ut legibus Ecclesiae assuescant et majorem erga illas reverentiam concipiant.

141. Quæritur 1. *Quid eo præcepto prohibeatur nomine car-nium?*

Nomine carniū intelligendæ sunt, juxta S. Thom. (2. 2, q. 147, a. 8), carnes animalium in terra quiescentium et respirantium. — Proinde ad secernendas escas nomine carnis intellectas expendendum est, utrum animalia ex quibus depromuntur nascantur et vivant in terra aut in aere, an vero nascantur et vivant in aquis; si prius, prædictæ carnes sunt vetitæ, non vero si posterius. — Cæterum in memoriam revocandum est consuetudinem in his materiis multum valere; et inde quædam existere possunt animalia quorum carnes ex se quidem vetitæ, ex usu tamen licite comeduntur. — Vetita autem carne, prohibentur etiam tum pinguedo animalium vel sagimen, laridum et jusculum ex carne expressum.

142. Quæritur 2. Quænam materia in hoc præcepto sit gravis?

Conveniunt omnes materiam illam esse gravem quæ notabiliter nutrit, sed rursus difficultas est in assignanda illa materia; semiuncia sufficit et requiritur juxta plures. — Si edantur esculenta confecta ex carne vel sanguine, et simul ex aliis rebus, eo major requiritur quantitas quo minores habebunt partes caro, vel sanguis, vel jusculum. — Facilius excusantur a gravi, vel etiam a levi peccato, pauperes qui, cum butyro vel oleo careant, exigua sagiminis quantitate ad præparandas escas utuntur.

143. Quæritur 3. Quænam causæ excusent ab observatione hujus præcepti?

Excusantur

1. Pauperes, sive mendicantes qui comedere possunt quidquid accipiunt; sive operarii qui cum butyrum aut oleum non habent, frustulo laridi vel sagiminis licite utuntur ad condienda legumina.

2. Infirmi aut ægrotantes qui judicio medici carnibus vere indigent; item stomacho debiles qui cibos esuriales nequeunt digerere; item mulieres prægnantes vel lactantes, si sint valde debiles, aut si proles ægrotet, juxta consilium medici prudentis et Deum timentis.

3. Filii familias vel famuli qui nullum alium cibum habent ac carnes. At hortandi sunt filii ut aliquoties saltem servant abstinentiam; famuli autem alium famulatum quærere debent,

ne pro illis omnibus in contemptum veniant leges Ecclesiae, quod gravissimum esset malum. S. Pœnitentiaria hac de re consulta respondit, 16 jan. 1834, posse personis quæ sunt in potestate patris familias, cui facta est legitima facultas edendi carnes, permitti uti cibis patris familias indultis, adjecta conditione de non permiscendis licitis atque interdictis epulis, et de unica comestione in die pro iis qui jejunare tenentur. Iis vocibus *posse permitti*, intelligitur permissio a confessario data, idque ubique terrarum (Nova respons. 27 maii 1863).

4. Milites in castris vel contuberniis a gubernio nutriti. Quoad officarios, major est difficultas; alii illos simpliciter excusant, dum alii e contra huic legi adstringunt, non agnoscentes ut legitimam consuetudinem contrariam. In praxi propriæ conscientiae permitti debent.

5. Viatores qui nequeunt obtinere in diversoriis escas licitas; tenentur tamen serio et instanter cibos esuriales patere; neque unquam excusantur ob timorem aliis displicendi, aut irrisiones provocandi (Marc. *Inst. Alph.*, n. 1246).

6. Invitati ad prandium, si præter expectationem prandium vetitis epulis paratum inveniant; intellige nisi in odium religionis id factum fuerit; — nisi invitatus sit sacerdos vel talis qui manducando grave scandalum ingerat; — nisi propter confidentiam aliæ epulæ peti possent. Nam discedere, aut toti prandio assistere, nihil aut solum panem manducando, ex una parte virtutem pene heroicam exigeret, et ex alia magnam turbationem, imo ut plurimum inimicitiam provocaret (Berardi, *Prax. Conf.* n. 525, 10°).

ARTICULUS II.

De præcepto jejunandi certis diebus.

Duo inquirenda sunt : — 1. obligatio et forma jejunii : —
2. causæ excusantes a jejunio.

§ I. De obligatione et forma jejunii.

144. Principium generale. *Existit præceptum grave certis diebus jejunandi.*

Id constat perpetua praxi Ecclesiae, doctrina theologorum, ritualibus et documentis pastorum.

Dixi 1. *certis diebus*, nempe — 1. *Toto Quadragesimæ tempore*, in honorem jejunii quod per quadraginta dies observavit Christus in deserto. Jejunium quadragesimale incipit die cinerum, feria IV post quinquagesimæ dominicam, usque ad Sabbatum Sanctum inclusive, exceptis dominicis, in quibus præcipitur sola abstinencia. — 2. *In quatuor anni temporibus*, id est, feria IV, feria VI et Sabbato post Pentecosten, post festum Exaltationis S. Crucis, post dominicam tertiam Adventus et post dominicam primam quadragesimæ ac proinde hi tres ultimi dies in ipso quadragesimæ, jejuniio includuntur. — 3. *In quibusdam vigiliis festorum*, scilicet Nativitatis Domini, Pentecostes, Assumptionis B. V. Mariæ, omnium Sanctorum, et SS. Apostolorum Petri et Pauli. Ex pluribus autem S. Cong. Rit. responsis, hoc ultimum jejunium, etiam in iis regionibus in quibus festum SS. Petri et Pauli in sequentem diem dominicam transfertur, servandum est; fieri autem debet non ipso pervigilio festi, sed sabbato immediate præcedente hanc dominicam, nisi festum SS. Apostolorum in sabbatum incidat (Gury, n. 516).

Dixi 2. *præceptum grave*; nam fatentur omnes gravem esse ex natura sua obligationem jejunii, quia illius materia esse potest gravis; siquidem damnata est sequens propositio ab Alexandro VII (n. 23): « Frangens jejunium Ecclesiae, ad quod tenetur, non peccat mortaliter, nisi ex contemptu vel inobedientia hoc faciat. » Qui igitur scienter et sine ratione sufficienti legem jejunii non servat peccat mortaliter. — Quid autem requiratur ad hanc gravem legis jejunii infractionem statim dicetur ubi de requisitis ad jejunium.

Ad jejunium autem tria requiruntur, nempe unica refectio, cum collatione serotina, abstinencia a quibusdam cibus et hora congrua pro hac unica refectioe.

I. De unica refectioe cum collatione serotina.

145. Principium. Unica refectio in die est conditio omnino essentialis jejunii.

Nemo unquam exstitit qui asseruit se jejunium ecclesiasticum observasse, licet duas aut plures effecerit refectioes : dum abstinencia a quibusdam cibis et hora refectionis, ad jejunii quidem naturam pertinent, non vero ad essentiam.

146. Quæritur 1. *Quid præceptum sit quoad durationem et continuitatem refectionis in diebus jejunii?*

RESP. I. Quoad *durationem refectionis*. Unica refectio non potest in indefinitum protrahi, in die jejunii, sed, juxta omnes, intra aliquod temporis spatium coarctari debet. — Quale autem sit illud spatium difficile definitur, et ad regionis mores attendendum est; communiter dicitur refectionem posse produci usque ad duas horas, sed non ultra; quidam concedunt tres et etiam quatuor horas Germanis. Protrahere autem refectionem ad plures horas, si non fiat in fraudem jejunii, non est mortale. (Vide S. Lig., lib. 3, n. 1020, q. 5).

RESP. II. Quoad *continuitatem refectionis*. Ut unica dicatur refectio, requiritur ut sit continua ac proinde non interrupta moraliter.

Jam vero interruptitur refectio per moram notabilem; illud fatentur omnes, sed non concordant in indicatione illius moræ notabilis. Hæc dicenda videntur — 1. *Sola intentio interruptionis non sufficit*, etiamsi externe signis manifestetur, sed requiritur adhuc aliquis lapsus temporis, quia refectio est res materialis ac physica quæ ideo non interne tantum et intentione, sed externe et aliqua mora interrumpi debet. Sic qui surrexit a mensa animo non amplius comedendi, potest redire, si convivæ adhuc comedant, vel si in mensa novum apponatur ferculum; nam datur eadem refectio moraliter perseverans. — 2. *Suspensio facta sine causa et sine animo revertendi*, si per unum quadrantem duret, non censetur interruptio proprie dicta, juxta communem hominum existimationem; per dimidiam vero horam, vel saltem per horam certo interruptitur refectio. — 3. Quando *intercedit gravis quædam ratio*, juxta multos, prandium non interruptunt una et altera hora. Si vero interruptio duas horas excederet, tunc si refectio esset fere absoluta, nihil amplius manducare liceret, nisi necessaria ut vitetur nimia defatigatio. Si tantum incœpta fuisset refectio,

haberi posset ut collatio, de qua modo dicemus, et sero fieri posset refectio (S. Lig., lib. 3, n. 1019).

147. Quæritur 2. *An et quatenus præter refectionem permittatur cœnula seu collatio?*

Nulli dubium, ait S. Lig. (*Hom. apost.*, n. 16), quod antiquitus jejunium rigorosius observabatur; sed, juxta modernam disciplinam, ab omnibus admittitur serotina refectiuncula. — In hoc debet attendi quid consuetudo permittat, tum circa *quantitatem*, tum circa *qualitatem* ciborum.

1. Quoad *cœnulæ quantitatem*; inter doctores recentiores, alii dicunt licitum esse sumere quartam partem cœnæ ordinariæ, habita ratione personæ, conditionis, ætatis, regionis et functionum. Alii, ut S. Lig., ut removeant scrupulos et tradant certam regulam, permittunt in collatiuncula octo uncias seu circiter mediam libram cibi; idque pro omnibus indistincte, etiam pro illis qui cum illa ad satietatem reficiuntur (Ita S. Doctor, n. 1025). At omnes fatentur sumi posse cibi quantitatem quæ necessaria est ut aliquis munia sua recte obire possit. — Duæ unciae ultra quantitatem permissam, non reputantur excessus gravis in refectiuncula, et permittuntur iis qui majori nutrimento opus haberet. Quatuor unciae seu dimidia cœnula requiruntur, juxta multos ad peccatum grave, ait P. Gury. — Si agatur de pane in aqua et oleo decocto, sive pane jurulento (*potage*), alii severi nolunt excedi octo uncias; alii laxi permittunt octo uncias, aqua vel liquoribus præcisis; media videtur tenenda via et ideo permitti possunt quatuor aut quinque unciae panis vel fructuum vel leguminum, præcisa aqua. Ita P. Gury.

2. Quoad *cœnulæ qualitatem*; cum cœnula fuerit usu introducta, de illa tradi nequit certa regula, sed multum attendendum est ad praxim piorum fidelium et sine scrupulo sumi possunt cibi quos ipsi sumunt. Generatim, præter panem, fructus, herbas crudas, et pisciculos (vel etiam in pluribus locis duas vel tres uncias piscis majoris), permittuntur legumina cocta, saltem frigida cum oleo et aceto, aut etiam ex concessione S. Sedis legumina calida cocta cum butyro, exceptis triduis ante Pascha et vigilia Nativitatis Domini. Alicubi

permittitur panis cum aqua et oleo coctus aut etiam cum butyro. Standum est consuetudini, cavendo tamen a nova laxitate introducenda.

148. Quæritur 3. *An et quatenus ea quæ, per modum sive cibi sive potus sumuntur extra prandium et collationem, jejunium frangant?*

RESP. 1. Quod ea quæ *per modum cibi* sumuntur. Quilibet cibus solidus, si extra refectionem et cœnulam sumitur, jejunio *regulariter opponitur*, illudque solvit *graviter aut leviter* prout *in magna quantitate vel in modica* assumitur. — Dixi *regulariter*, quia ex consuetudine exceptiones permittuntur, uti infra dicitur de frustulo panis.

Quænam autem quantitas cibi censeri debeat *gravis*, sic solvi potest. — 1. Si *una vice* sumatur cibus extra refectionem et cœnulam, certum est gravem esse eam quantitatem, quæ cœnulæ addita alteram efficeret refectionem. Certum est contra duas uncias cibi esse materiam levem. Probabile est quantitatem dimidiæ cœnulæ æquivalentem, seu quatuor uncias, esse materiam gravem — 2. Si *per plures vices* cibus sumatur, certum est materias coalescere, ita ut ex pluribus materiis prorsus levibus intra eundem diem sumptis, gravis materia efformetur; nam Alexander VII, anno 1666, sequentem damnavit propositionem (n. 29) : « In die jejunii qui sæpius modicum quid comedit, non frangit jejunium. » Sed sicut levia furtiva coadunata majorem requirunt summam ut peccatum mortale constituent quam si unicum fieret furtum; ita major requiritur quantitas in his levibus comestionibus ad peccatum mortale, quam si unica existeret comestio.

RESP. 2. Quoad ea quæ *per modum potus* sumuntur: — Certum est hodie, ex doctorum scriptis et sensu communi, ea non prohiberi lege ecclesiastica; unde adagium apud theologos receptum : *liquidum non frangit jejunium*. Nōmine autem *liquidum* intelligendum est quidquid ex natura sua tendit directe ad sitim sedandam, licet famem temperet.

Hinc 1. *vinum, sicera, aqua immixta saccharo* non prohibentur. Imo ne potus noceat, licet frustulum panis sumere, id tamen non est faciendum toties quoties placet, alioquin brevi

evanesceret jejunium. — E contra non licet die jejunii sumere lac, jusculum et similia : hæc non habent rationem potus, sed directe sorbentur ad nutriendum, licet indirecte possint sitim sedare (Vide S. Lig., l. 3, n. 1021-1022).

Hinc 2. *Caffæus*, si lactis magnæ copię misceatur, uti fit ordinarie extra jejunium, non est licitus in die jejunii, quia isto modo paratus non adhibetur ad sitim temperandam, bene vero ad nutritionem. — Si vero caffæus sumatur cum aqua et saccharo, aut etiam cum modico lacte, licitus est.

Hinc 3. *Electuaria* per se licita sunt die jejunii, nam non adhibentur directe ad moderandam famem, sed per modum potus, vel etiam per modum medicinæ, quatenus ciborum digestionem favent. Demum afferri potest consuetudo hac de re sat recepta. — Dicitur *per se*, nam si talis adhiberetur sacchari vel alterius substantiæ quantitas ut potio ista rationem cibi obtineret, jam eveniret illicita.

Hinc 4. *Potio chocolati*, si ita sumatur, ut pinguem, uti mos est extra jejunium, præbeat nutritionem, frangit jejunium. — Sed ex consuetudine licite sumitur una vice per modum potus una uncia cum dimidia chocolati, cui adjici potest frustulum panis, ita ut totalis quantitas chocolati et panis duarum unciarum pondus, præcisa aqua, non excedat (S. Lig., n. 1023 ; Gury, n. 492). — Hæc consuetudo confirmatur responso sequenti S. Pœnitentiariæ (21 nov. 1843). « Utrum permitti possit, ut mane, diebus jejunii, in parva quantitate, sumatur caffæum aut chocolatum cum frustulo panis ? S. Pœnitentia, mature perpensis expositis, respondendum censuit eos qui talem usum sequuntur, non esse inquietandos. »

II. De abstinentia in diebus jejunii.

150. — 1. Certum est abstinentiam a *carnibus* esse de natura jejunii; ac proinde quando aliquod jejunium præcipitur, eo ipso prohibetur usus carniū.

2. In *quadragesima*, etiam diebus dominicis, prohibentur etiam ova et lacticia, id est, quidquid provenit ab animalibus prohibitis; damnata est enim sequens propositio ab Alexandro VII (n. 32) : « Non est evidens quod consuetudo non

comedendi ova et lacticinia in quadragesima obliget. » — Peccat igitur graviter qui in quadragesima sine sufficienti ratione ova et lacticinia comedit in notabili quantitate. Probabilius, inquit S. Lig. (lib. 3, n. 1019), qui edunt panes bis cotos cum ovis et lacte confectos, in diebus quibus lacticinia prohibentur, peccant venialiter, nisi saltem aliqualis causa accedat. — *In aliis diebus jejunii* per annum non prohibentur ova et lacticinia.

3. Ex constitutione Bened. XIV *Non ambigimus*, prohibitum est diebus jejunii, concessa facultate edendi carnes, simul manducare pisces, sive recentes, sive sale conditos (Resp. S. Pœn., 8 et 16 janv. 1834). At non prohibetur manducare pisces et simul escas cum jure ex carnibus paratas (S. Pœn., 8 fev. 1828). Pariter licitum est edere ova et lacticinia cum carnibus (S. Pœnit., 16 janv. 1834). — Data licentia edendi carnes, illud fieri potest in qualibet refectione (S. Pœnit., 16 janv. 1834).

III. De hora refectionis.

151. — 1. In primis Ecclesiæ sæculis, tempore quadragesimali, cœnam sumere non licebat nisi sole occidente et post vespertas, sed paulatim refectionis hora anticipata est, semper vespers antea dictis; et inde fit quod hodie in quadragesima vespere dicuntur ante meridiem. — Juxta hodiernam itaque praxim, relectio *circa meridiem* sumi potest. At omnibus licitum est anticipare infra horam etiam sine causa.

2. An autem *notabilis anticipatio sit mortalis*; multi affirmant, præsertim in Gallia, dicentes quod anticipatio duarum horarum et probabiliter unius horæ est peccatum mortale. — Juxta S. Lig. (l. 3, n. 1016), communior et probabilior sententia tenet determinationem horæ cœnæ sub levi tantum obligare. Neque officit quod, anticipando, finis jejunii frustratur; quia maceratio quæ mane habenda erat, compensatur postea, licet cum minori difficultate; sed hæc diminutio non reputatur gravis, præterea quod finis præcepti non cadit sub præcepto.

3. Regulariter loquendo *relectio fieri debet circa meridiem* et

collatio circa vesperam. At interrogata S. Cong. utrum in diebus jejunii possit inverti tempus comestionis, sumendo serotinam refectiunculam intra horam decimam et undecimam matutinam, prandium vero differendo ad quartam vel quintam horam vespertinam, respondit, 10 janv. 1834 : si inversionis supradictæ rationabilis aliqua existit causa, pœnitentes qui hoc more utuntur non esse inquietandos. — Si igitur id fieret absque rationabili causa, non esset nisi leve peccatum.

§ III. De causis excusantibus a jejunio.

152. De ætate. — 1. *De juvenibus.* Fatentibus omnibus, nullus, etiam fortis et robustus, tenetur lege ecclesiastica jejunii ante annum vigesimum primum completum. — 2. *De senibus.* Quidam contendunt nullam esse ætatem determinatam pro senibus, ideoque illos ad jejunium teneri si possent. Longe communius alii, inter quos S. Lig. (l. 3, n. 1036), docent senes ex consuetudine non teneri, quando sexagenarii sunt. Quidam dicunt mulieres quinquagenarias pariter excusari, et hanc sententiam nec improbare, nec probabilem dicere audet S. Lig. (n. 1037); unde facile excusantur, si debilitas quædam aut infirmitas concurrat.

153. De impotentia. — 1. *Physica* impotentia excusantur infirmi, convalescentes, debiles, languidi, mulieres prægnantes aut lactantes. Excusantur etiam pauperes qui non habent necessaria ad veram refectionem in die faciendam, v. g., qui nihil aliud habent quam panem et herbas aut legumina (S. Lig., n. 1033).

2. *Morali* impotentia liberantur a jejunio ii omnes qui possent absolute jejunare, sed tamen non nisi cum gravi incommodo. Hinc non tenentur ad jejunandum — 1. Ii quibus jejunium affert gravem capitis vel stomachi dolorem; — 2. Qui cæteroquin dormire nequeunt; — 3. Milites, sive sint in castris, sive in stationibus; — 4. Uxores, et filii familias, qui alias jejunando magnam paterentur indignationem a viris aut parentibus (Ita S. Lig., l. 3, n. 1034).

154. De labore. Sequens propositio ab Alexandro VII fuit damnata (n. 30) : « Omnes officiales qui in republica corpora-

liter laborant, sunt excusati ab obligatione jejunii; nec debent se certificare si labor sit compatibilis cum jejunio. » Ex qua damnatione sequitur considerandum esse attente an labor sit compatibilis cum jejunio, vel non; si prius, jejunandum est; non vëro si posterius.

Nulla igitur ars *per se* liberat a jejunio, sed tantum *ratione fatigationis*. Porro, attenta rerum natura, — artem incompatibilem cum jejunio dicuntur exercere fossores, agricolæ, lapidicinæ, figuli, textores, lanarii, fullones, bajuli, aurigæ, nautæ remigantes, fabri lignarii aut ferrarii aut murarii; item fornarii, pistores, typographi prelum versantes et alii non pauci; — contra non excusantur pictores, sartores, barbitonsores, notarii, scribæ, typographi componentes, advocati et alii quorum status videtur cum jejunio compatibilis.

Juxta communem theologorum doctrinam — 1. Artifices divites, qui ex officio exercent artes laboriosas, cum jejunio incompatibiles, excusantur a jejunio. — 2. Exercentes artes laboriosas et a labore cessantes uno vel altero die excusantur pariter a jejunio; tenerentur si perseveraret cessatio et non esset grave incommodum in jejunio. — 3. Non excusantur qui laborem suscipiunt in fraudem legis, et ut eximantur a jejunio, imo qui sine justa causa hujusmodi laborem suscipiunt, quamvis non in fraudem præcepti. — 4. De iter facientibus eadem sit responsio ac pro laborantibus; excusantur si habeant rationabilem causam iter agendi, et si illud peragere nequeant sine gravi incommodo. Quinque leucæ, pedibus agendæ, fatigationem a jejunio excusantem communiter generant. Alexander VII hanc damnavit propositionem (n. 31): « Excusantur absolute a præcepto jejunii omnes illi qui iter agunt equitando, utcumque iter agant, etiamsi iter necessarium non sit, et etiamsi iter unius diei conficiant » (S. Lig., n. 1044 et seq.).

155. De pietate. Jejunium præcipitur ut opus pium ac bonum; ergo cedere debet operi pio majori et cum illo incompatibili. Pietas itaque non dispensat *per se* a jejunio, sed tantum propter fatigationem. — Ratione fatigationis ex opere pio convenientis excusari possunt qui inserviunt in xenodochiis et monasteriis; quandoque concionatores, cantores, confessarii,

scientiarum sacrarum lectores et alii omnes opera misericordiæ sive spiritualis, sive corporalis, exercentes cum magna fatigatione (S. Lig., l. 3, n. 1048).

156. De dispensatione legitima. Hanc dispensationem concedere possunt Papa in tota Ecclesia, Episcopus in sua diœcesi, parochus in parochia, juxta principia quæ exposita fuerunt in Tract. *de Legibus*.

EXPLICIT TOMUS QUINTUS.

INDEX ANALYTICUS

PROŒMIUM GENERALE THEOLOGIÆ MORALIS.

I. — De Theologiæ moralis objecto et fontibus.

Num.		Pag.
1.	Objectum Theologiæ moralis declaratur	1
2.	Statuitur revelationem. divinam esse fontem primum et principalem Theologiæ moralis	2
3.	Statuitur rationem humanam habendam esse tanquam fontem secundarium et dependentem	3
4.	Corollaria deducuntur	4

II. — De auctoritate et usu casuistarum.

7.	Quid sint casuistæ?	5
8.	Expenditur eorum auctoritas, respective ad utrumque fontem doctrinæ moralis.	6

III. — De auctoritate S. Ligorii in Theologia morali.

10.	S. Ligorii auctoritas in rebus morum demonstratur.	8
11.	Doctrinæ S. Ligorii in rebus moralibus attribuitur Ecclesiæ approbatio saltem negativa et permissiva.	10
12.	Eidem adscribitur approbatio etiam positiva et electiva.	11
13.	Ad ejus usum regulæ dantur	12

TRACTATUS DE ACTIBUS HUMANIS.

NOTIONES PRÆVIÆ.

1.	Objectum et utilitas Tractatus declarantur.	15
2.	Actuum humanorum notio datur.	16
3.	Eorundem divisio.	16
4.	Ordo et partitio hujus Tractatus.	17

PARS I. — De principio constitutivo Actuum humanorum.

3.	Quodnam sit principium constitutivum actuum humanorum?	18
----	--	----

CAPUT I. — DE NATURA VOLUNTARII LIBERI.

ART. I. — *De definitione voluntarii liberi.*

I. — De notione voluntarii.

Num.		Pag.
6.	Notio voluntarii datur et explicatur.	19
	Duo quærentur :	
7.	1. An ad voluntarium requiratur cognitio finis propter quam voluntas movetur?	19
8.	2. Utrum et quatenus requiratur etiam cognitio singulorum in quibus operatio consistit, seu cognitio circumstantiarum?	20
9.	Corollarium	20

II. — De notione liberi.

10.	Notio liberi et ejus species.	20
	Duo statuuntur :	
11.	1. Veram et essentialem libertatem actionis humanæ non consistere in sola immunitate a coactione, sed in immunitate a necessitate seu libertate indifferentiæ. — <i>Assertio 1^a</i>	22
12.	2. Ad essentiam libertatis non requiri indifferentiam specificationis vel contrarietatis ad bonum vel malum, sed solam indifferentiam contradictionis et exercitii. <i>Assertio 2^a</i>	21
13.	Per modum corollarii datur definitio libertatis.	24

ART. II. — *De divisionibus voluntarii liberi.*

Dantur divisiones voluntarii liberi :

14.	1. Ex parte intellectus.	24
15.	2. Ex parte voluntatis, ratione nempe ejus, tum inclinationis, tum intentionis, tum influxus in actum externum	25
16.	3. Ex parte signi, quo voluntarium exterius exprimitur.	27

CAPUT II. — DE EXISTENTIA VOLUNTARII LIBERI IN ACTIBUS HUMANIS.

17.	Errores circa libertatem actuum humanorum.	28
	Tria statuuntur :	
18.	1. Adesse in præsentī statu naturæ lapsæ libertatem non tantum a coactione, sed etiam a necessitate, seu libertatem indifferentiæ seu electionis. — <i>Assertio 1^a</i>	29
19.	2. Ad merendum vel demerendum in præsentī statu naturæ lapsæ non sufficere libertatem a coactione, sed requiri libertatem a necessitate. — <i>Assertio 2^a</i>	30
20.	3. Libertatem contrarietatis pertinere quidem ad statum hominis viatoris, sed ad merendum non esse necessariam. — <i>Assertio 3^a</i>	31

CAPUT III. — DE CAUSIS QUÆ VOLUNTARIUM LIBERUM TOLLUNT,
VEL MINUUNT.

Num.	Pag.
21. Exponitur status quæstionis.	32

ART. I. — *De violentia.*

22. Quid et quotuplex sit violentia?	32
Duo quæruntur :	
23. 1. Utrum et quatenus violentia inferri possit voluntati? . . .	33
24. 2. Utrum et quatenus violentia voluntarium liberum tollat aut minuat in actibus in quos cadit?	33
25. Corollarium deducitur ad praxim.	34

ART. II. — *De metu.*

26. Quid et quotuplex sit metus?	35
Duo quæruntur :	
27. 1. An et quatenus metus tollere possit voluntarium? . . .	36
28. 2. An et quatenus metus excuset a culpa?	37

ART. III. — *De concupiscentia.*

29. Quid sit concupiscentia?	38
30. Quotuplex distinguatur?	39
Duo statuuntur :	
31. 1. Concupiscentiam antecedentem quæ usum rationis omnino aufert, eo ipso voluntarium liberum tollere; eam autem quæ relinquit usum rationis, voluntarium liberum non tollere, sed potius augere ratione inclinationis voluntatis, minuere vero ratione deliberationis et libertatis. — <i>Assertio 1^a</i> . . .	39
32. 2. Concupiscentiam consequentem voluntarium liberum per se nec augere, nec minuere, sed esse signum intensi vo- luntarii. — <i>Assertio 2^a</i>	40
33. Eadem principia applicantur habitibus sive bonis sive malis.	41

ART. IV. — *De ignorantia.*

34. Quod sit ignorantia?	42
35. Quotuplex sit?	42
Tria statuuntur :	
36. 1. Ignorantiam invincibilem antecedentem voluntarium libe- rum omnino tollere. — <i>Assertio 1^a</i>	44
37. 2. Ignorantiam concomitantem invincibilem nec volunta- rium facere, nec involuntarium positive, sed involunta- rium negative tantum. — <i>Assertio 2^a</i>	45
38. 3. Ignorantiam consequentem seu vincibilem voluntarium liberum non tollere, imo vero, si sit affectata, illud augere;	

Num		Pag.
	si autem non sit affectata, sed indirecte tantum voluntaria, illud minuere. — <i>Assertio 3^a</i>	46
	Tria corollaria deducuntur ad explicandum quomodo excusent a peccato :	
39.	1. Ignorantia antecedens.	47
40.	2. Ignorantia concomitans	47
41.	3. Ignorantia consequens.	47
42.	Quæ de ignorantia dicta sunt, applicantur, sine inadvertentiæ, sive inconsiderationi, sive oblivioni.	48

PARS II. — De moralitate actuum humanorum.

CAPUT I. — DE ESSENTIA MORALITATIS.

43.	Datur notio moralitatis et dividitur quæstio.	49
-----	---	----

ART. I. — De fine ordinis moralis.

44.	Quid sit finis?	49
45.	Quotuplici modo dividatur finis?	50

§ I. — An et quomodo homo in omnibus actibus suis deliberatis operetur propter finem, et quidam ultimum?

I. — De directione actuum humanorum ad finem in genere.

46.	Per modum principii statuitur essentielle esse homini, ut est natura rationalis, agere propter finem formaliter	52
-----	---	----

Duo quærentur :

47.	1. Quatenus singuli actus humani sint propter finem?	53
48.	2. Quotuplici modo actus humani referri possint in finem?	55

II. — De directione actuum humanorum ad finem ultimum.

49.	Per modum principii statuitur quod, in omnibus quæ homo deliberate vult et operatur, intendit saltem virtualiter ultimum finem seu beatitudinem.	58
-----	--	----

Duo quærentur :

50.	1. Utrum omnes actiones humanæ fiant propter eundem finem?	58
51.	2. Utrum idem homo possit sibi simul constituere plures fines ultimos totales et adæquatos?	59

§ II. — Utrum et quatenus homo, quotiescumque deliberat agit, ad Deum tanquam finem ultimum tendere debeat?

I. — Utrum Deus sit finis noster ultimus?

52.	Statuitur Deum solum esse finem nostrum ultimum. — <i>Assertio</i>	60
53.	Corollarium de duplici ordine, naturali et supernaturali.	63

Num.	II. — Utrum teneamur omnes actus deliberatos in Deum referre?	Pag.
54.	Statuitur nos teneri omnes actus nostros deliberatos aliquo modo ordinare in Deum ut ultimum finem tum naturalem tum supernaturalem. — <i>Assertio</i>	63

III. — Quomodo fieri debeat relatio actuum humanorum in Deum?

55.	Status quæstionis determinatur.	65
56.	Opiniones theologorum exponuntur.	65
57.	Statuitur relationem virtuales explicitam non esse necessariam, sed sufficere relationem virtuales implicitam. — <i>Assertio</i>	66

Duo quæruntur :

58.	1. Qualis sit honestas operis, quæ ab agente intendi debeat, ut adsit relatio virtualis implicita?	67
59.	2. Quid in praxi sit imponendum, quid consulendum, circa relationem actuum in Deum?	68

Duo corollaria deducuntur :

60.	1. Omnino rejiciendam esse necessitatem relationis, sive actualis, sive virtualis explicitæ, vel ex motivo caritatis, vel ex alio motivo supernaturali.	69
61.	2. Quomodo sive iusti, sive peccatores, sive etiam infideles præceptum relationis operum in Deum adimpleant?	70

ART. II. — *De regula suprema moralitatis.*

62.	Sensus et divisio quæstionis.	70
-----	---------------------------------------	----

§ I. — *An et quo sensu voluntas Dei sit suprema regula moralitatis?*

63.	Statuitur primam seu supremam regulam moralitatis esse summam rationem et voluntatem Dei, proximam vero et secundam dictamen conscientie hominis. — <i>Assertio</i>	71
64.	Corollarium deducitur circa quosdam errores nostri temporis.	73

§ II. — *Utrum et quatenus voluntatem nostram voluntati divinæ, quasi supremæ regulæ moralitatis, conformare debeamus?*

65.	Divisio quæstionis	73
Duo quæruntur :		
66.	1. Utrum voluntas humana, ut recta sit, debeat conformari divinæ disponenti de ipsius actibus?	73
67.	2. Utrum humana voluntas, ut recta sit, teneatur conformari divinæ volenti alia objecta extra actus ipsius voluntatis?	75

ART. III. — *De ratione formali moralitatis.*

68.	Opiniones exponuntur	77
Duo statuuntur :		
69.	1. Libertatem indifferentiæ esse quidem conditionem essen-	

	tialem seu fundamentum moralitatis actuum humano- rum, non tamen per se solam sufficere ad ejus essentiam constituendam. — <i>Assertio 1^a</i>	77
70. 2.	Moralitatem actus humani formaliter constitui, non per denominationem mere extrinsecam a regulis morum de- sumptam, sed per relationem realem et intrinsecam ad eas. — <i>Assertio 2^a</i>	78
	Per modum corollarii deducitur :	
71. 1.	Bonitatem moralem constitui per relationem conformitatis ad regulas morum.	79
72. 2.	Malitiam moralem constitui per dissonantiam regulis morum	79

CAPUT II. — DE FONTIBUS MORALITATIS.

73.	Quid sint principia moralitatis?	80
-----	--	----

ART. I. — *De valore uniuscujusque fontis ad moralitatem actus inducendam.*

§ I. — *Utrum et quatenus actus humanus bonitatem vel malitiamumat ex objecto?*

74.	Præfinitur acceptio objecti in hac quæstione.	80
75.	Statuitur primam et specificam bonitatem vel malitiam actus humani desumi ab objecto secundum esse morale spectato — <i>Assertio</i>	81

Duo quærentur :

76. 1.	Quomodo debeat intendi objecti bonitas, ut actus sit bonus?	82
77. 2.	Quomodo debeat intendi malitia objecti, ut actus sit malus?	83

§ II. — *Utrum et quomodo actus humanus aliquam bonitatem vel malitiamumat a circumstantiis?*

78.	Notio circumstantiæ datur.	83
79.	Statuitur actum humanum desumere aliquam bonitatem vel malitiam a circumstantiis. — <i>Assertio</i>	84

Tria quærentur :

80. 1.	Quomodo circumstantiæ distinguantur?	84
81. 2.	Quot numerentur circumstantiæ?	85
82. 3.	Utrum actus exterior sit circumstantia augens bonitatem vel malitiam actus interni?	86

§ III. — *Utrum actus humanus aliquam bonitatem vel malitiamhabeat a fine?*

83.	Sensus quæstionis determinatur.	87
84.	Statuitur actum humanum desumere etiam bonitatem vel malitiam a fine. — <i>Assertio</i>	88

Num.

Pag.

Duo quærentur :

85. 1. Quantum actus bonus, relatus ad finem bonum, inde contrahat bonitatem? 88
86. 2. Quantum actus malus contrahat malitiam ex malo fine intento? 89

ART. II. — *De concursu multiplicis moralitatis ex pluribus simul fontibus in eodem actu.*

§ I. — *An idem actus possit simul habere plures species bonitatis, vel plures species malitiæ, ex pluribus fontibus concurrentibus?*

87. Statuitur eundem actum posse simul habere plures species bonitatis vel malitiæ, unam ex objecto, aliam ex circumstantiis, aliam denique ex fine 90
88. Corollaria inferuntur pro praxi 91

§ II. — *An idem actus possit esse simul bonus et malus ex diverso fine?*

89. Sensus quæstionis determinatur 91
- Tria quærentur :
90. 1. Quid de actu secundum se bono, relato ad finem malum? 92
91. 2. Quid de actu secundum se malo, relato ad finem bonum? 93
92. 3. Quid de actu bono ex objecto et fine, sed cui advenit circumstantia aliqua mala? 94

ART. III. — *De indifferentia actuum humanorum ex tribus simul fontibus.*

93. Sensus quæstionis determinatur. 95
94. Statuitur dari non posse actus indifferentes in individuo. . 96
- Duo corollaria deducuntur :
95. 1. Peccare eum qui delectationem sensibilem propter se solum appetit. 98
96. 2. Licite et honeste agere, eum qui delectationem sensibilem etiam propter se quærit, dummodo finem ulteriorem aliquatenus implicite intendat. 98
97. Scholium de sententiis Thomistarum et Scotistarum. . . . 99

CAPUT III. — *DE REQUISITIS UT ACTUS HUMANUS SIT MORALITER IMPUTABILIS.*

98. Objectum hujus capitis 100

ART. I. — *De requisitis in voluntario communiter sumpto.*

§ I. — *De requisitis ex parte intellectus.*

99. Multiplex species seu gradus cognitionis distinguitur. . . . 100
- Duo statuuntur :

Num.

Pag.

100.	1. Ut moralitas alicujus actus agendi imputetur, — requiri cognitionem moralem, nec sufficere cognitionem physicam, — requiri cognitionem saltem confusam, nec sufficere cognitionem mere interpretativam, — sufficere cognitionem præteritam, nec requiri cognitionem actualem, — sufficere cognitionem confusam, nec requiri cognitionem distinctam. — <i>Assertio 1^a</i>	102
101.	2. Ut moralitas actus quoad omnem suæ materiæ gravitatem imputetur, requiri insuper cognitionem perfectam. — <i>Assertio 2^a</i>	103
	Tria quærentur:	
102.	1. Quibusnam signis dignoscatur cognitio seu advertentia imperfecta?	104
103.	2. Quandonam præsumi debeat in agente adfuisse advertentiam confusam, saltem imperfectam?	105
104.	3. Quandonam advertentia confusa judicanda sit advertentiæ perfectæ æquivalere quoad operis imputationem?	105
	Corollaria deducuntur:	
105.	1. Circa motus sensualitatis.	107
106.	2. Circa regulam pro praxi confessarii.	107

§ II. — *De requisitis ex parte voluntatis.*

107.	Quænam ex jam probatis constent?	108
	Duo quærentur:	
108.	1. Utrum et quatenus consensum ad peccatum sufficientem censi debeat præstitisse ille qui erga motus prave concupiscentiæ, negative seu neutraliter tantum se habet?	108
109.	2. Quibusnam signis dignoscatur consensus imperfectus?	110
110.	Corollaria deducuntur.	110

ART. II. — *De requisitis in voluntario indirecto.*

111.	Quæstio statuatur et dividitur	111
------	--	-----

§ I. — *De requisitis ut effectus malus alicujus actionis aut omissionis censeatur indirecte voluntarius, atque agenti moraliter imputetur.*

112.	Conditiones requisitæ exponuntur et explicantur.	111
	Duo quærentur:	
113.	1. Utrum et quatenus voluntarium indirectum imputetur tempore quo ponitur causa?	113
116.	2. Utrum et quatenus voluntarium indirectum imputandum sit tempore quo effectus pravus sequitur?	114
117.	Corollarium pro praxi.	114

§ II. — *De requisitis ut agenti liceat primum effectum permittere ejusque causam ponere.*

118.	Causa multiplex distinguitur	115
------	--	-----

Num.		Pag.
119.	Statuitur quod licet ponere causam de se bonam aut indiffer- rentem, ex qua sequitur duplex effectus, unus bonus, alter vero malus, modo effectus bonus æque immediate ex causa sequatur, malum effectum saltem compenset, et malus effectus non intendatur. — <i>Assertio</i>	116
	Duo quæruntur :	
120 1.	Quomodo dijudicari possit utrum actio, ex qua effectus secuturus prævidetur, sit in se indifferens aut intrinsece <i>malus</i>	118
121. 2.	Quomodo dignoscatur utrum bonus effectus pravum com- penset necne?	119

TRACTATUS DE CONSCIENTIA.

PROOEMIUM.

1.	Objectum et utilitas Tractatus.	121
2.	Notio conscientiæ datur et explicatur	121
3.	Differentia inter conscientiam et synderesim.	123
4.	Species conscientiæ distinguuntur	123

CAPUT I. — DE CONSCIENTIA CERTA.

ART. I. — *Statuitur principium de conscientia certa.*

5.	Probatur conscientiam certam, et quidem solam, esse rectam morum regulam. — <i>Principium</i>	125
	Tria quæruntur :	
6. 1.	Qualis debeat esse certitudo conscientiæ, ut hæc sit recta morum regula?	126
7. 2.	De quanam honestate vel malitia actionis, materiali an formari, haberi debeat certitudo conscientiæ?	126
8. 3.	Quotuplici modo obtineatur dicta certitudo conscientiæ?	127
9.	Corollaria deducuntur	128

ART. II. — *Applicatur supradictum principium conscientiæ tum veræ tum erroneæ.*

Tria statuuntur :

11. 1.	Nunquam licere agere contra conscientiam veram præci- pientem aut prohibentem; eandem vero permittentem sequi licere, modo sit etiam recta. — <i>Regula 1^a</i>	129
--------	---	-----

Num.		Pag.
12.	2. Nunquam licere agere contra conscientiam invincibiliter erroneam præcipientem aut prohibentem; eandem permittentem sequi licere. — <i>Regula 2^a</i>	129
13.	3. Nunquam licere agere contra conscientiam vincibiliter erroneam præcipientem aut prohibentem; neque eandem permittentem aut etiam præcipientem sequi licere; sed eam ante actionem deponendam esse. — <i>Assertio 3^a</i>	130
	Tria quærantur :	
14.	1. Quale sit peccatum agere contra conscientiam sive veram sive erroneam?	131
15.	2. Quibus signis dignoscat confessarius utrum conscientia sui pœnitentis sit invincibiliter aut vincibiliter erronea?	132
16.	3. Qualiter ille qui laborat conscientia vincibiliter erronea, se gerere debeat in ea deponenda?	133
17.	Scholium de conscientia perplexa.	133

CAPUT II. — DE CONSCIENTIA DUBIA.

18.	Ejus notio generalis datur.	134
-----	-------------------------------------	-----

ART. I. — *Principia statuuntur circa conscientiam dubiam.*

19.	Multiplex species dubii distinguitur.	135
	Tria principia statuuntur :	
20.	1. Dubium mere negativum morali certitudini de opposito non obstare, ideoque pro nihilo practice habendum esse. — <i>Principium 1um</i>	135
21.	2. Stante dubio positivo practice-practico de honestate alicujus actionis, non licere eam ponere. — <i>Principium 2um</i>	136
22.	3. Stante dubio speculative practico de honestate alicujus actionis, posse nihilominus per principia sive directa, sive reflexa, haberi practicam moralem certitudinem; qua autem data, licere actionem ponere. — <i>Principium 3um</i>	136
	Tria quærantur :	
23.	1. Quale peccatum committat ille qui operatur cum dubio practice-practico?	137
24.	2. Quomodo ille qui dubitat de honestate actionis hic et nunc ponendæ, sese gerere debeat ut conscientiam practice certam sibi efformet?	138
25.	3. Quænam sint principia reflexa quibus conscientia dubia possit deponi, et fieri moraliter certa?	139

ART. II. — *Applicantur supradicta principia conscientie probabilis.*

26.	Definitio et divisio conscientie probabilis.	142
27.	Disinfectio opinionis in tutiorem et minus tutam	143

§ I. — *Utrum liceat sequi opinionem probabilem minus tutam, relicta tutiore, quando agitur de aliquo fine determinato qui est necessario et efficaciter obtinendus?*

Num.	Pag.
28. Probatur non licere in tali casu sequi opinionem probabilem minus tutam. — <i>Assertio</i>	144
29. Corollaria deducuntur	145

§ II. — *Utrum et quatenus sequi liceat opinionem probabilem minus tutam, relicta tutiore, ubi de solo licito vel illicito agitur?*

I. — *Utrum practice liceat sequi opinionem probabilem, in se et extra concursum alterius consideratam?*

30. Status quæstionis determinatur.	146
31. Errores exponuntur	147
32. Probatur licere sequi opinionem vere et solide probabilem, in se et extra concursum alterius consideratam. — <i>Assertio</i>	147
Tria quærentur :	
33. 1. Utrum ad opinionem vere et solide probabilem sufficiat probabilitas extrinseca ?	148
34. 2. Utrum ad opinionem vere et solide probabilem sufficere possit auctoritas unius doctoris ?	148
35. 3. Quomodo quisque pro sua conditione possit in praxi judicare de probabilitate sive intrinseca sive extrinseca alicujus opinionis ?	149

II. — *Utrum et quatenus practice liceat sequi opinionem probabilem in concursu opinionis oppositæ?*

36. Distinguntur gradus probabilitatis comparativæ	149
37. Opiniones exponuntur.	150
38. Laxismus rejicitur.	151
39. Tutorismus rejicitur	152
40. Systema compensationis expenditur et rejicitur.	153
41. Expenditur et solvitur quæstio probabilioristas inter et probabiliatas	156

Duo statuuntur :

42. 1. In concursu duarum opinionum de honestate alicujus actionis, licitum esse sequi opinionem minus tutam, dummodo sit vere et solide probabilis. — <i>Assertio 1^a</i>	156
43. 2. Ut opinio minus tuta habeatur tanquam certe et solide probabilis, atque ex principiis reflexis licite in praxi eligatur, non semper necesse esse quod illa sit probabilior ac opposita, sed sufficere posse quod sit æque probabilis, imo minus probabilis, modo tamen opposita non sit notabiliter probabilior. — <i>Assertio 2^a</i>	163
44. Scholium de convenientia et inconvenientia æquiprobabilismi et probabilismi ad invicem.	166

Num.		Pag.
45.	Objectiones solvuntur.	168
	Tria quærantur :	
46.	1. An licitum sit uti probabilitate, non tantum in materia juris positivi, sed etiam juris divini et naturalis?	169
47.	2. Utrum usus probabilitatis extendendus sit ad casum quo dubitatur an legi satisfactum fuerit, et an illa cessaverit lapsu temporis?	170
48.	3. Utrum subditus dubitans, aut etiam probabilius judicans præceptum superioris esse de re illicita, teneatur illi obedire?	171
49.	Corollarium de agendi ratione confessarii circa usum opinio- num probabilium	172

ART. III. — *Applicantur principia conscientiae improbabili.*

50.	Quæstioponitur et dividitur.	173
-----	--------------------------------------	-----

§ I. — *De conscientia laxa.*

51.	Conscientiæ laxæ notio et species.	174
52.	Statuuntur assertiones de conscientia laxa.	174
	Tria quærantur :	
53.	1. Quænam sint causæ conscientiæ laxæ?	175
54.	2. Quinam sint effectus conscientiæ laxæ?	175
55.	3. Quænam sint remedia conscientiæ laxæ?	175

§ II. — *De conscientia scrupulosa.*

56.	Notio conscientiæ scrupulosæ.	176
57.	Signa quibus dignoscitur scrupulosus.	176
58.	Probatur semper licitum esse contra scrupulos agere, imo quandoque adesse obligationem eos deponendi. — <i>Assertio.</i>	178
	Tria quærantur :	
59.	1. Quænam sint causæ scrupulorum?	179
60.	2. Quinam sint effectus scrupulorum?	180
61.	3. Quænam sint remedia scrupulorum?	181

TRACTATUS DE LEGIBUS.

PROOEMIUM.

1.	Tractatus objectum, ratio et utilitas declarantur.	183
2.	Definitio legis	184
3.	Divisio tractatus.	185

PARS. I. — De lege divina.

Num.	Pag.
6. Distinguitur duplex lex divina.	183

CAPUT I. — DE LEGE DIVINA NECESSARIA.

ART. I. — De lege æterna.

7. Definitio legis æternæ datur et explicatur.	186
8. Probatur dari in Deo legem æternam.	187
Duo quæruntur :	
9. 1. Utrum et quomodo omnia creata legi æternæ subjiciantur?	188
10. 2. Utrum et quomodo omnes leges a lege æterna deriventur.	188

ART. II. — De lege naturali.

§ I. — De notione et existentia legis naturalis.

11. Definitio legis naturalis.	190
Tria statuuntur :	
12. 1. Dari in homine legem naturalem. — Assertio 1 ^a	190
13. 2. Legem naturalem nihil aliud esse quam lumen rationis naturalis a ratione Dei æterna participatum et impressum, quo discernimus quid sit intrinsece bonum et malum. — Assertio 2 ^a	191
14. 3. Legem naturalem, etsi formaliter sit lumen naturale rectæ rationis, Deum tamen ipsum, uti auctorem et legislatorem habere, ideoque esse vere legem divinam præceptivam. — Assertio 3 ^a	192
15. Scholium de necessitate divinæ revelationis ad legem naturalem.	194
16. Corollarium de obligatione universali legis naturalis.	194

§ II. — De objecto legis naturalis.

Tria quæruntur :

17. 1. Utrum lex naturalis contineat plura præcepta, vel unum tantum?	193
18. 2. Quomodo dividantur præcepta legis naturalis?	195
19. 3. An et quatenus dari possit ignorantia præceptorum legis naturalis?	196

§ III. — De immutabilitate legis naturalis.

20. Status quæstionis determinatur.	198
Tria quæruntur :	
21. 1. An lex naturalis pati possit mutationem?	198
22. 2. An lex naturalis possit admittere dispensationem?	199
23. 3. An interpretatio et epiikia locum habeant in lege naturali?	200

CAPUT II. — DE LEGE DIVINA POSITIVA.

Num.	Pag.
24. Notio et species legis divinæ positivæ exponuntur.	201

ART. I. — *De lege mosaïca vel veteri.*

Tria quæruntur :

25. 1. Utrum Deus ipse fuerit auctor legis Mosaicæ ?	201
26. 2. Quænam sit natura legis Mosaicæ ?	203
27. 3. Utrum et quandonam lex Mosaica fuerit abrogata ?	204

ART. II. — *De lege evangelica.*

28. Ejus notio datur	205
--------------------------------	-----

Tria quæruntur :

29. 1. An Christus veram legem dederit hominibus ?	206
30. 2. Quænam sit natura legis evangelicæ ?	206
31. 3. Utrum lex evangelica sit prorsus immutabilis ?	207
32. Corollarium de convenientia et discrepantia legis veteris et legis novæ ad invicem.	207

PARS II. — *De lege humana.*

33. Necessitas legum humanarum demonstratur.	208
34. Notio legis humanæ explicatur.	209
35. Variæ divisiones legum humanarum.	210
36. Materia et ordo dicendorum.	211

CAPUT I. — DE REQUISITIS AD LEGEM HUMANAM.

37. Enumerantur conditiones requisitæ ad legem humanam. . . .	212
---	-----

ART. I. — *De fine intrinseco et necessario legis humanæ,
qui est bonum publicum.*

38. Probatur de ratione legis esse ut totam communitatem respi- ciat, ac sit propter bonum ejus commune tanquam propter finem intrinsecum. — <i>Assertio.</i>	212
39. Corollarium de stabilitate et perpetuitate legis humanæ. . .	213

ART. II. — *De causa efficiente legis humanæ, quæ est publica
potestas.*

40. Quæstio dividitur.	214
--------------------------------	-----

§ I. — *Utrum et qualis potestas ad legem condendam requiratur?*

Duo statuuntur :

41. 1. De ratione legis esse ut ab habente potestatem publicam condatur. — <i>Assertio 1^a</i>	214
---	-----

Num.

Pag.

42. Eam potestatem publicam, qua leges feruntur, a Deo esse
ut a primo principali auctore. — *Assertio 2^a* 215

§ II. — *An sit in Ecclesia potestas ferendi leges canonicas et quibusnam personis competat?*

43. Referuntur ea quæ in Tractatu *de Ecclesia* statuta sunt 216

§ III. — *An sit in societate civili potestas ferendi leges, et in quibusnam hominibus resideat?*

44. Opiniones exponuntur. 217

Tria statuuntur :

45. 1. A Deo ipso, tanquam auctore naturæ, oriri in societate civili potestatem seipsam per leges gubernandi. — *Assertio 1^a* 218
46. 2. Dici non posse supremam potestatem a societate in principem ita transferri, ut hic nonnisi mandatarius populi habendus sit. — *Assertio 2^a* 219
47. 3. Nec dici posse potestatem supremam ita pendere a populi voluntate, ut civibus liceat rebellere adversus principem, etiam potestate sua abutentem. — *Assertio 3^a* 220

ART. III. — *De justitia quæ in lege humana requiritur.*

Duo statuntur :

48. 1. De ratione et essentia legis esse ut præcipiat justa. —
Assertio 1 222
49. 2. De ratione et essentia legis esse ut juste feratur. —
Assertio 2^a 222
50. Scholium de usu utriusque assertionis. 223

ART. IV. — *De forma qua lex humana statui debet.*

51. Duplex distinguitur forma legis humanæ. 223
- Tria quærentur :
52. 1. Utrum et quatenus voluntas seu intentio legislatoris ad legem constituendam requiratur? 224
53. 2. Utrum et quatenus promulgatio sit de ratione et essentia legis humanæ, et qualis esse debeat? 225
54. 3. An lex humana pendeat etiam ab acceptance subditorum? 226

ART. V. — *De legis interpretatione.*

55. Notio et species interpretationis. 227
56. Regulæ interpretationis. 228
57. Corollaria 228
58. Scholium de Epiikia. 229

CAPUT II. — DE POTESTATE LEGIS HUMANÆ.

ART. I. — *De materia legis humanæ.*

Num.		Pag.
59.	Tria principia statuuntur.	229
	Tria quærantur :	
62.	1. Utrum lex humana possit præcipere actus internos ? . . .	230
63.	2. Utrum actus heroici aut valde ardui præcipi possint per legem humanam ?	232
64.	3. An modus finisque legis cadant sub præcepto ?	232

ART. II. — *De effectibus legis humanæ.*

65.	Primarius effectus legis exponitur.	234
66.	Dividuntur leges ratione effectuum particularium.	234

§ I. — *De effectu legis moralis, seu de obligatione morali.*

I. — De existentia et gravitate obligationis.

67.	Status quæstionis et errores.	235
	Duo statuuntur :	
68.	1. Leges humanas, tam civiles quam ecclesiasticas, obligare posse in conscientia, et sub peccato, quandoque etiam sub peccato mortali. — <i>Assertio.</i>	235
	Tria quærantur :	
69.	1. Quid requiratur ut lex directe sub gravi obliget ? . . .	236
70.	2. Quomodo dignoscatur utrum legislator intenderit veram et strictam, et in re gravi, gravem obligationem imponere ? .	237
71.	3. An et quatenus adsit obligatio gravis non contemnendi sive legem, sive legislatorem ?	238

II. — De extensione obligationis legis.

Sex quærantur :

72.	1. Quatenus obliget lex in præsumptione fundata ?	238
73.	2. Quatenus obligent leges in conflictu ?	239
74.	3. An eodem tempore diversis præceptis satisfieri possit per diversos actus ?	240
75.	4. An unico actu impleri possint diversa præcepta ? . . .	241
76.	5. An obligatio cui tempore determinato non fuit satisfactum, adhuc perseveret ?	241
77.	6. In quonam differant obligatio legis affirmativæ et obligatio legis negativæ ?	242

III. — De causis ab obligatione excusantibus.

Duo quærantur :

78.	1. An et quatenus ab obligatione legis humanæ excuset incommodum quod ex ejus observantia sequeretur ? . . .	242
-----	--	-----

Nam.

Pag.

79. 2. An et quatenus excuset impedimentum quod executioni legis obstat ? 243

§ II. — *De effectu legis pœnalis.*

80. Status quæstionis determinatur. 244
 81. Probatur dari posse leges humanas mere pœnales. — *Assertio.* 245
 Triâ quæruntur :
 82. 1. Quomodo ab invicem dignoscantur leges mixtæ et leges merepœnales ? 245
 83. 2. Utrum leges pœnales obligent ad pœnam subeundam, ante judicis sententiam ? 246
 84. 3. An et quatenus ignorantia excuset a pœna ? 247

§ III. — *De effectu legis irritantis.*

85. Notio legis irritantis. 247
 86. Probatur legislatorem posse inducere nullitates quæ valent in conscientia ante omnem judicis sententiam. 248
 Triâ quæruntur :
 87. 1. Quibus signis dignoscantur leges irritantes ? 248
 88. 2. An ignorantia invincibilis legis irritantis impediât irrationem ? 249
 89. 3. Utrum lex irritans, non obstante incommodo valde gravi, adhuc irritet ? 349

§ IV. — *De effectu legis favorabilis seu de privilegio.*

90. Definitio privilegii. 249
 91. Ejus divisio. 250
 92. Ejus effectus. 250
 93. Ejus cessatio. 250

ART. III. — *De subjecto legis humanæ.*

94. Statuitur quod nullus dicendus est legis subjectum nisi aliqua ratione sit legislatori subditus. — *Principium.* 251
 Quinque quæruntur :
 95. 1. An et quatenus infantes et amentes legibus humanis teneantur ? 251
 96. 2. Utrum legislator ipse propriis legibus teneatur ? 252
 97. 3. Utrum peregrini teneantur legibus, sive patriæ propriæ, sive loci in quo versantur ? 253
 98. 4. Utrum infideles et hæretici legibus Ecclesiæ subjiciantur ? 256
 99. 5. An clerici legibus civilibus teneantur ? 257

CAPUT III. — DE CESSATIONE LEGIS HUMANÆ.

ART. I. — *De mutatione materiæ et finis.*

100. An et quatenus lex humana cesset mutatione materiæ et finis ? 258

ART. II. — *De dispensatione.*

Num.	Pag.
102. Definitio dispensationis	258

§ I. — *De potestate dispensandi.*

103. Species potestatis dispensandi.	259
104. Quatuor principia statuuntur.	259

§ II. — *De requisitis ad legitimam dispensationem.*

Tria quæruntur :

108. 1. Quænam sint causæ justæ dispensandi, et quatenus requirantur ad legitimam dispensationem?	261
109. 2. Quatenus validitati dispensationis obstant subreptio et obreptio?	262
110. 3. Qualis forma ad dispensationem requiratur?	263

§ III. — *De cessatione dispensationum.*

Quatuor sunt causæ quibus cessant dispensationes, unde quatuor quæruntur :

111. 1. Quandonam cessante causa dispensationis, cessat ipsa dispensatio?	264
112. 2. An cesset dispensatio morte concedentis?	264
113. 3. An et quatenus dispensatio cesset revocatione concedentis?	265
114. 4. An cesset dispensatio renuntiatione a postulante facta?	265

ART. III. — *De abrogatione et derogatione legis.*

115. Quid sint abrogatio et derogatio et quotuplici modo fieri possint?	266
---	-----

ART. IV. — *De consuetudine.*

117. Dantur definitio et divisio consuetudinis.	267
118. Exponuntur conditiones ad consuetudinem requisitæ.	267

TRACTATUS DE PECCATIS.

Num.	Pag.
1. Objectum et utilitas Tractatus.	270

CAPUT I. — DE PECCATIS IN GENERE.

ART. I. — *De natura peccati.*§ I. — *De ratione propria et formali peccati.*

2. Variæ acceptiones peccati	271
3. Definitio peccati.	271
Tria quæruntur :	
4. 1. In quo consistat materiale et formale peccati?	272
5. 2. Utrum peccato sit essenziale esse formalem offensam Dei?	273
6. 3. Utrum formalis malitia peccati consistat in aliquo positivo, an in sola privatione?	274
7. Scholium de comparatione peccati ad vitium	274

§ II. — *De causis peccati.*

8. Sensus quæstionis determinatur	275
---	-----

I. — *De causis internis peccatorum.*

9. Distinguuntur variæ causæ internæ peccatorum	275
10. 1. Utrum dentur peccata ignorantiae, et quatenus imputentur?	275
11. 2. Utrum dentur peccata infirmitatis, et quatenus imputentur?	276
12. 3. Quid sint peccata malitiæ, et quotuplicis generis?	277

II. — *De causis externis peccatorum.*

Tria quæruntur :

13. 1. Utrum et quomodo mundus sit causa peccati?	278
14. 2. Utrum et quatenus diabolus sit omnium peccatorum causa?	278
15. 3. Utrum Deus sit causa peccati?	278

§ III. — *De effectibus peccati.*

16. Distinguuntur varii effectus peccati.	279
---	-----

I. — *Utrum ex peccato actuali sequatur macula, et quid sit?*

17. Errores et opiniones exponuntur	281
---	-----

Dud statuuntur :

18. 1. Per peccatum in anima produci maculam quæ, præterito actu peccati, in ea remanet. — <i>Assertio. 1^a</i>	281
19. 2. Maculam peccati mortalis nec esse reatum pœniæ, nec de- nominationem mere extrinsecam, nec dispositionem incli-	

nantem ad bonum commutabile, sed privationem uitoris gratiæ sanctificantis connotantem peccatum actuale præcedens a quo causatur. — *Assertio 2^a* 282

II. — An sit et quid sit reatus pœnæ?

Duo quærentur :

20. 1. An peccatum inducat reatum pœnæ? 284
21. 2. Qualis pœnæ reatum inducat peccatum? 284

ART. II. — *De gravitate peccati, præsertim de peccato mortali et veniali.*

Tria principia :

22. 1. Non omnia peccata esse æqualiter gravia. 284
23. 2. Inæqualem gravitatem per se desumi ex objecto. 285
24. 3. Per accidens desumi etiam ex circumstantiis 285

§ I. — *De discrimine essentiali inter peccatum mortale et peccatum veniale.*

25. Notio utriusque peccati datur 286
26. Errores exponuntur 286
27. Probatur dari peccata mortalia et peccata venialia, ab invicem ex natura sua distincta. — *Assertio* 286

Tria quærentur :

28. 1. Quænam sint essentialia inter peccatum mortale et peccatum veniale discrimina? 288
29. 2. Utrum peccatum mortale, in ratione offensæ, contineat malitiam et gravitatem simpliciter infinitam? 289
30. 3. Utrum peccatum veniale sit offensa Dei? 290

§ II. — *De modo quo peccatum mortale et veniale ab invicem in praxi distinguuntur.*

Tria quærentur :

31. 1. Quid requiratur ut adsit peccatum mortale aut veniale? 291
32. 2. Quandonam peccatum judicari debeat mortale aut veniale ex genere suo? 292
33. 3. Quandonam judicari debeat peccatum mortale fieri veniale per accidens, et vice versa? 293
34. Scholium pro praxi confessarii 294

ART. III. — *De mutua peccatorum ab invicem distinctione.*

35. Cur præsens quæstio expendatur? 294

§ I. — *De distinctione specifica peccatorum.*

Tria quærentur :

36. 1. Undenam oriatur distinctio specifica peccatorum? 294

Num.		Pag.
37.	2. Quanam regula dignoscatur distinctio specifica peccato- rum?	297
38.	3. An et quomodo circumstantiæ speciem peccatorum mutant?	298

§ II. — *De distinctione numerica peccatorum.*

39.	Status quæstionis determinatur	300
40.	Principium solutionis statuitur	301

I. — *De multiplicitate actuum moraliter interruptorum.*

41.	Varii modi quibus actus interrumpuntur	301
42.	Tria principia — circa actus mere internos, — circa actus ex- terius consummandos, — circa actus externos	302
43.	Duo corollaria ad praxim	303

II. — *De diversitate objectorum totalium.*

47.	Definitur objectum totale	304
48.	Principium statuitur	304
49.	Corollaria deducuntur ad solutionem casuum	304
51.	Scholium pro praxi confessarii	305

CAPUT II. — *DE PECCATIS IN SPECIE.*

52.	Distinguuntur species peccatorum	306
-----	--	-----

ART. I. — *De peccatis omissionis.*

Tria quæruntur :

53.	1. Utrum ommissio possit esse culpabilis sine ullo voluntatis actu?	308
54.	2. Utrum actus bonus vel indifferens, qui omissioni culpabili est adjunctus, et cum observantia præcepti est impos- sibilis, sit peccatum, et quale peccatum?	308
55.	3. Quo tempore imputetur peccatum omissionis?	309

ART. II. — *De peccatis internis.*

56.	Eorum natura	310
57.	Principium statuitur et evolvitur	310
58.	Dividuntur peccata interna.	312

I. — *De desiderio rei malæ.*

59.	Principium statuitur	313
Duo quæruntur :		
60.	1. An peccet, qui objectum malum optat sub conditione, nempe si liceret?	313
61.	2. Utrum liceat malum temporale proximo optare, ob bonum effectum inde secuturum?	314

II. — De gaudio circa rem malam.

Num.		Pag.
62.	Principium statuitur	315
	Tria quæruntur :	
63.	1. Utrum liceat gaudere de bono effectu qui ex peccato secutus est ?	315
64.	2. Utrum liceat gaudere de ipso opere malo, ob bonum effectum inde secutum ?	316
65.	3. Utrum liceat gaudere, non quidem de re ipsa mala, sed de modo ingenioso in se non malo, quo res mala peracta fuit ?	317
	Duo scholia :	
66.	1. Circa tristitiam de bono	317
67.	2. Circa jactantiam de peccato commisso	317

III. — De delectatione morosa.

68.	Principium statuitur	317
	Duo quæruntur :	
69.	1. An delectatio de cogitatione rei malæ sit peccatum ?	318
70.	2. Utrum delectatio morosa suam specificam malitiam desumat a malitia totius objecti externi, an ab objecto duntaxat in mente representato ?	319

ART. III. — De peccatis capitalibus.

71.	Definiuntur et numerantur peccata capitalia	320
-----	---	-----

§ I — De superbia.

73.	Dantur definitio et divisio superbiæ	321
	Duo statuuntur :	
75.	1. Superbiam perfectam seu consummatam esse peccatum mortale ex genere suo. — <i>Assertio 1^a</i>	322
76.	2. Superbiam esse omnium peccatorum primum, ex se gravissimum et periculosissimum. — <i>Assertio 2</i>	322
77.	Filiæ superbiæ	323
78.	Remedia adversus superbiam	324

§ II. — De avaritia.

79.	Datur avaritiæ definitio	324
80.	Statuitur avaritiam esse peccatum veniale ex genere suo. — <i>Assertio</i>	325
81.	Filiæ avaritiæ	325
82.	Remedia adversus avaritiam	326

§ III. — De luxuria.

83.	Definitio luxuriæ	326
84.	Ejus filiæ	326
85.	Ejus remedia	327

§ IV. — *De gula.*

Num.		Pag.
86.	Dantur definitio et divisio gulæ	328
	Duo statuuntur :	
88.	1. Gulam, quatenus ab ebrietate secernitur, esse peccatum veniale ex genere suo. — <i>Assertio 1^a</i>	328
89.	2. Ebrietatem perfectam et voluntariam esse peccatum mortale. — <i>Assertio 2^a</i>	329
90.	Corollarium	330
	Tria quærentur :	
91.	1. An haberi aliquando possit causa sufficiens sumendi tantam copiam potus inebriantis, ut privatio usus rationis inde sequatur ?	330
92.	2. Utrum et quatenus aliquando liceat, aut alterum ad ebrietatem inducere, aut ei ebrietatis occasionem ponere ?	331
93.	3. An et quatenus peccata in ebrietate commissa ebrio impitentur ?	332
94.	Filiæ gulæ.	332
95.	Remedia adversus gulam	333

§ V. — *De invidia.*

96.	Datur definitio invidiæ	333
97.	Statuitur invidiam esse peccatum mortale ex genere suo. — <i>Assertio</i>	333
98.	Filiæ invidiæ.	334
99.	Remedia adversus invidiam.	335

§ VI. — *De ira.*

100.	Datur definitio iræ	335
101.	Statuitur iram esse peccatum mortale ex genere suo. — <i>Assertio</i>	335
102.	Filiæ iræ	336
103.	Remedia adversus iram	336

§ VII. — *De accidia.*

104.	Datur accidiæ definitio	337
105.	Statuitur accidiam esse peccatum mortale ex genere suo. — <i>Assertio</i>	337
106.	Filiæ accidiæ	337
107.	Remedia adversus accidiam.	338

TRACTATUS DE VIRTUTIBUS IN GENERE.

CAPUT I. — DE NATURA VIRTUTIS.

ART. I. — *De definitione virtutis.*

Num.		Pag.
1.	Exponuntur variæ acceptiones virtutis	339
2.	Definitio virtutis explicatur.	340

ART. II. — *De divisione virtutum.*

Variæ afferuntur divisiones virtutum :

3.	1. Ratione finis.	342
4.	2. Ratione causæ efficientis.	343
5.	3. Ratione subjecti.	343
6.	4. Ratione objecti.	344

CAPUT II. — DE CAUSA VIRTUTUM.

7.	Quotuplex agnoscenda sit causa virtutum?	345
	Duo statuuntur ;	
8.	1. Præter virtutes theologicas dari virtutes morales a Deo per se nobis supernaturaliter infusas, quæ a virtutibus moralibus acquisitis formaliter distinguuntur. — <i>Assertio 1^a</i>	346
9.	2. Virtutes supernaturales, sive theologicas, sive morales infusas, in anima non produci per actus etiam supernaturales quantumlibet repetitos, sed solummodo per infusionem divinam. — <i>Assertio 2^a</i>	347
	Duo quæruntur ;	
10.	1. An et quomodo virtutes augmentum capere, seu crescere possint?	348
11.	2. Utrum et quatenus virtutes amitti aut minui possint?	350

CAPUT III. — DE PROPRIETATIBUS VIRTUTUM.

ART. I. — *De medio in quo stant virtutes.*

Duo statuuntur ;

12.	1. Virtutes morales in medio consistere.	352
13.	2. Virtutes theologicas in se sumptas, medium non habere, nec excessum timere.	353
14.	3. Virtutes intellectuales consistere in medio aliquo.	354

ART. II. — *De connexionione virtutum.*

15.	Quæstio reducitur ad virtutes morales acquisitas.	354
-----	---	-----

Num.

Pag.

Duo quærantur :

16. 1. Utrum et quatenus omnes virtutes morales acquisitæ sint inter se connexæ? 354
17. 2. Utrum et quatenus virtutes morales sint necessario connexæ cum caritate? 355
18. Corollarium deducitur, nempe tria esse genera virtutum . . 356

ART. II. — *De inæqualitate virtutum.*

19. Quædam certa præmittuntur. 357
- Duo quærantur :
20. 1. An virtutes in eodem subjecto existentes sint inter se æquales. 357
21. 2. An inter varias virtutum species, aliæ aliis præemineant, et quales? 358
22. Scholium de duratione virtutum post hanc vitam. 359

TRACTATUS DE VIRTUTIBUS THEOLOGICIS.

PROOEMIUM.

1. Datur notio virtutis theologicæ. 360
2. Enumerantur et distinguuntur virtutes theologicæ. 361

PARS. I. — *De fide theologica.*

3. Variæ nominis fidei acceptiones. 363
4. Datur definitio fidei. 364
5. Exponuntur divisiones fidei. 364
6. Ordo dicendorum. 365

SECTIO I. — *De fide speculative considerata.*

7. Dividitur materia. 365

CAPUT I. — *DE OBJECTO FIDEI.*ART. I. — *De objecto materiali fidei.*

8. Duæ quæstiones distinguuntur. 366

§ I. — *De extensione objectis materiali fidei.*

Tria prænotantur :

Num.		Pag.
9. 1.	Objectum materiale fidei esse omnem ac solam veritatem a Deo revelatam.	366
10. 2.	Veritatem posse dici revelatam explicite aut implicite.	366
11. 3.	Veritatem explicite revelatam sine dubio esse objectum fidei.	367
1.	— Utrum ad objectum fidei spectent veritates implicite et formaliter revelatæ?	
12.	Status quæstionis determinatur.	367
13.	Statuitur veritatem formaliter contentam in alia veritate explicite revelata, esse quoad se objectum materiale fidei theologicæ.	367
	Duo quærentur:	
14. 1.	Quandonam aliqua veritas formaliter, etsi implicite, revelata dici possit	368
15. 2.	Quomodo dignosci possit aliquam veritatem pertinere ad objectum fidei?	370
16.	Corollarium deducitur.	371
II.	— Utrum ad objectum fidei pertineant veritates virtualiter tantum revelatæ?	
17.	Sensus quæstionis determinatur.	372
18.	Statuitur veritatem, quæ nonnisi virtualiter revelata est, ad objectum fidei materiale non pertinere. — <i>Assertio</i>	373
19.	<i>Scholium</i> 1. De articulis fidei.	374
20.	<i>Scholium</i> 2. De symbolis fidei.	375
	§ II. — <i>De incremento objecti materialis fidei.</i>	
21.	Variæ distinctiones præmittuntur.	376
	Tria statuuntur:	
22. 1.	Objectum materiale fidei non crevisse quoad veritates principales. — <i>Assertio</i> 1 ^a	377
23. 2.	Ab Adamo usque ad Christum et Apostolos inclusive objectum fidei simpliciter crevisse quoad veritates minus principales. — <i>Assertio</i> 2 ^a	377
24. 3.	Fidei objectum a Christi temporibus non crevisse simpliciter, sed tantum secundum quid. — <i>Assertio</i> 3 ^a	378
25.	<i>Scholium</i> de Apostolorum scientia.	379
	ART. II. — <i>De objecto formali fidei.</i>	
26.	Quæstio ponitur et dividitur.	379
	§ I. — <i>Utrum et qualis Dei auctoritas sit fidei formale objectum?</i>	
27.	Sensus quæstionis determinatur.	380
28.	Statuitur auctoritatem Dei, quæ est objectum formale fidei, in summa Dei veritate tum in cognoscendo tum in dicendo reponi debere. — <i>Assertio</i>	380

§ II. — *Utrum et qualis revelatio divina pertineat ad objectum formale fidei?*

Num.		Pag.
29.	Variæ acceptiones et divisiones revelationis.	382
30.	Statuitur revelationem objectivam esse partiale fidei objectum formale, ita quidem ut simul cum auctoritate divina unum constituat adæquatam motivum credendi. — <i>Assertio.</i> . . .	383
	Tria quærentur :	
31.	1. Utrum revelatio subjectiva pertineat ad objectum formale fidei?	383
32.	2. Utrum ad assensum fidei divinæ sufficiat revelatio privata, sufficienter proposita, de quacumque materia?	384
33.	3. Utrum ad credendum fide theologica requiratur revelatio singulis hominibus immediate a Deo facta, an sufficiat revelatio mediata?	385

§ III. — *Quomodo assentiamur ipsi auctoritati Dei revelantis, ut est objectum formale fidei?*

34.	Status quæstionis determinatur.	386
35.	Statuitur auctoritatem Dei revelantis, prout est objectum formale fidei, supernaturali assensu affirmari debere. — <i>Assertio.</i>	386
36.	Scholium de modo quo habetur hæc supernaturalis cognitio.	387

CAPUT II. — DE ACTU FIDEI.

ART. I. — *De præparatione actus fidei.*

§ I. — *De munere Ecclesiæ.*

Tria prænotantur :

37.	1. De notione et divisione regulæ fidei.	388
38.	2. De dotibus regulæ fidei.	389
39.	3. De sentiis novatorum et catholicorum circa regulam fidei.	389
40.	Statuitur proximam fidei regulam ipsum esse authenticum et infallibile magisterium Ecclesiæ. — <i>Assertio.</i>	389
41.	Deducitur corollarium contra theoriam Protestantium de Scriptura sacra privato examine vel Spiritus sancti inspiratione interpretanda.	391

Tria quærentur :

42.	1. An et quatenus ad actum fidei eliciendum requiratur propositio revelationis per Ecclesiam?	393
43.	2. Quomodo secerni possit aliquam veritatem ab Ecclesia velut fide tenendam proponi?	395
44.	3. An liceat admittere omnem propositionem ab Ecclesia non damnatam velut hæreticam?	396
45.	Scholium de censuris ecclesiasticis.	396

§ II. — *De munere rationis.*

Num.		Pag.
46.	Quid sint motiva credibilitatis?	397
47.	An et quatenus ad actum fidei requirantur motiva credibilitatis? — <i>Assertio.</i>	398
	Tria quæruntur :	
48.	1. An ad actum fidei eliciendum requirantur motiva credibilitatis absolute certa, vel sufficiant motiva relative certa.	402
49.	2. An et quotuplici intellectus judicio actus fidei præcedatur?	403
50.	3. An et quatenus prædicta judicia intellectus actum fidei præcedentia supernaturalia sint?	404
51.	Corollarium de discrimine inter Catholicos et protestantes ratione fidei suscipiendæ aut retinendæ.	405

ART. II. — *De productione actus fidei.*

52.	Opiniones theologorum.	406
53.	Statuitur quod, dato utroque credibilitatis judicio, voluntas, auxiliante gratia, imperat assensum fidei, qui statim ab intellectu supernaturaliter adjuto elicitur. — <i>Assertio.</i>	406
	Duo quæruntur :	
54.	1. Qualis esse debeat motio voluntatis fidei assensum imperantis?	408
55.	2. Utrum assensus fidei per discursum fiat?	408

ART. III. — *De proprietatibus fidei.*

56.	Enumerantur fidei proprietates	409
-----	--	-----

§ I. — *De fidei veritate.*

57.	Quæstio ponitur et determinatur	409
58.	Statuitur non dari actum fidei circa propositionem, quæ falso judicatur revelata. — <i>Assertio.</i>	409
59.	Corollaria deducuntur.	410

§ II. — *De fidei certitudine.*

60.	De quam certitudine agatur?	411
61.	Quædam certa et ab omnibus concessa præmittuntur.	411
62.	Statuitur fidei assensum, ratione adhæSIONIS positivæ intellectus veritati, quolibet naturali assensu certiores esse dicendum. — <i>Assertio.</i>	412
63.	Corollarium de certitudine theologiæ.	413

§ III. — *De fidei obscuritate.*

64.	Statuitur in actu fidei aliquam obscuritatem semper reperi. — <i>Assertio.</i>	413
	Duo quæruntur :	

Num.		Pag.
65.	1. An dari possit actus fidei circa veritatem aliunde evidentem?	414
66.	2. An saltem evidentia in attestante cum fide compossibilis sit?	415

§ IV. — *De libertate actus fidei.*

67.	Statuitur actum fidei esse vere liberum. — <i>Assertio.</i>	416
	Duo corollaria deducuntur:	
68.	1. De peccato impiorum et hæreticorum qui fidem non habent.	417
69.	2. De inæqualitate fidei in credentibus.	417
70.	Scholium de analysi actus fidei.	418

CAPUT III. — DE HABITU FIDEI.

ART. I. — *De propria indole habitus fidei.*

Tria statuuntur:

71.	1. Fidei habitum, etiam prout est informis, esse veram virtutem. — <i>Assertio 1^a.</i>	419
72.	2. Fidem esse speculativam simul et practicam, magis tamen speculativam quam practicam. — <i>Assertio 2^a.</i>	420
73.	3. Fidei virtutem ordine generationis esse primam virtutum; ordine vero dignitatis esse quidem caritate inferiorem, sed perfectiorem spe et virtutibus moralibus infusis. — <i>Assertio 3^a.</i>	421
74.	Quæritur utrum sit idem habitus fidei informatæ et informis?	421

ART. II. — *De habentibus fidei habitum.*

§ I. — *An habitum fidei habeant qui sunt in termino?*

Tria statuuntur:

75.	1. Angelos et beatos habitum fidei non habere. — <i>Assertio 1^a.</i>	422
76.	2. Animas justorum in purgatorio detentas fidei habitum retinere. — <i>Assertio 2^a.</i>	424
77.	3. Fidei habitum in dæmonibus ac damnatis non residere. — <i>Assertio 3^a.</i>	424

§ II. — *An et quatenus habitum fidei habeant homines viatores?*

78.	De quibusnam hominibus quæstio moveatur?	425
-----	--	-----

I. — *An peccatores fidei habitum retineant?*

79.	Statuitur fidei habitum in peccatoribus manere. — <i>Assertio.</i>	425
80.	Corollarium eruitur de sensu quo fides caritate destituta dicitur mortua.	426

II. — *Utrum fidei habitus in hæreticis maneat?*

81.	Statuitur fidem supernaturalem peccato hæreseos formalis destrui. — <i>Assertio.</i>	427
82.	Corollaria deducuntur de iis qui amittunt fidem.	428

SECTION II. — De fide practice spectata

Num.	Pag.
83. Divisio quæstionum.	428

CAPUT I. — DE FIDEI NECESSITATE QUÆ DICITUR MEDII.

84. Notio necessitatis medii.	429
---------------------------------------	-----

ART. I. — *An et quatenus fides sit medium necessarium ad salutem?*

Tria statuuntur :

85. 1. Fidem quoad habitum in re seu absolute necessariam esse omnibus ad salutem. — <i>Assertio 1^a</i>	430
86. 2. Adultis justificandis fidem quoad actum necessariam esse necessitate medii in re et absolute. — <i>Assertio 2^a</i>	430
87. 3. Fidem actualem, quæ necessaria est necessitate medii, proprie dictam esse, seu divina auctoritate et revelatione fundatam. — <i>Assertio 3^a</i>	434

ART. II. — *Quarum veritatum fides necessaria sit necessitate medii?*

88. Divisio quæstionis.	432
---------------------------------	-----

I. — De Deo existente.

89. Statuitur fidem explicitam de Deo ut existente necessariam esse necessitate medii in re et absolute ad salutem. — <i>Assertio</i>	432
---	-----

Duo quærantur :

90. 1. Quoniam sensu Deus ut existens credi debeat?	433
91. 2. An et quænam attributa de Deo credere teneamur?	433

II. — De Deo remuneratore.

92. Statuitur necessariam esse necessitate medii in re et absolute fidem explicitam in Deum remuneratorem, et quidem supernaturalem. — <i>Assertio</i>	434
--	-----

Duo quærantur :

93. 1. An et quænam alia importet fides in Deum remuneratorem?	436
94. 2. Undenam repetenda sit necessitas fidei in Deum remuneratorem?	437

III. — De mysteriis SS. Trinitatis et Incarnationis

95. Exponitur quæstio.	438
96. Statuitur fidem explicitam mysteriorum Incarnationis et SS. Trinitatis probabiliter necessariam quidem esse necessitate medii post sufficientem Evangelii promulgationem. — <i>Assertionis 1^a pars</i>	439

97. Sed tamen in re tantum aut in voto, seu necessitate duntaxat relativa. — <i>Assertionis 2^a pars</i>	443
98. Corollaria pro praxi.	445
99. Scholium de modo rudes erudiendi de his mysteriis.	446

CAPUT II. — DE DIVINO PRÆCEPTO FIDEI.

100. Divisio quæstionis.	447
----------------------------------	-----

ART. I. — *De præcepto fidei interioris.*§ I. — *De existentia hujus præcepti.*

101. Quædam prænotantur ut certa.	448
104. Statuitur speciale esse præceptum interius credendi præcipuas a Deo revelatas veritates. — <i>Assertio</i>	449
105. Corollarium de obligatione has veritates memoriter retinendi.	450

§ II. — *De veritatibus explicite credendis et ideo cognoscendis.*

106. Veritates credendæ ad duplicem ordinem referuntur.	451
107. Quænam sint veritates explicite credendæ ad rectam informationem tum intellectus tum voluntatis?	451
110. Quæritur quænam explicite credendorum requiratur cognitio?	454

§ III. — *De tempore quo obligat præceptum interioris fidei.*

111. Status quæstionis	454
112. Quandonam præceptum interioris fidei obliget per se?	455
115. Scholium de modo implendi illud præceptum	457

ART. II. — *De obligatione fidem confitendi.*§ I. — *De præcepto negativo fidem confitendi.*

116. Errores exponuntur	458
117. Statuitur nulla ex causa Christiano unquam licitum esse fidem exterius negare, falsamve religionem simulare; sed tamen persecutionem fuga declinare quandoque licitum esse, imo et præceptum. — <i>Assertio</i>	459
118. Quæritur quandonam adsit vera fidei negatio, aut æquivalens fidæ falsæ significatio?	461

§ II. — *De præcepto affirmativo fidem publice profitendi.*

119. Statuitur dari præceptum fidem quandoque publice profitendi. Duo quærentur:	463
120. 1. Quandonam obliget præceptum fidem publice confitendi?	463
121. 2. Utrum liceat fidem occultare?	466
122. Scholium de principum catholicorum erga fidem officiis	468

CAPUT III. — DE VITIS ET PECCATIS FIDEI OPPOSITIS.

§ I. — *De infidelitate.*

Num.	Pag.
124. De infidelitatis notione	470
125. De ejus malitia	470
126. De communione cum infidelibus.	471
127. De cooperatione ritibus infidelium	472

§ II. — *De hæresi.*

128. De notione hæresis	473
129. De malitia hæresis.	475
130. De communicatione cum hæreticis	475
131. De lectione librorum hæreticorum	476
132. De disputatione cum acatholicis	477

§ III. — *De apostasia.*

133. Apostasiæ notio.	478
134. Ejus malitia	480
135. Varii malitiæ gradus in apostasia?	480
136. Scholium de massonismo	481

PARS II. — *De spe.*

137. Vocis spei variæ acceptiones	484
138. Spei definitio.	484
139. Ordo dicendorum	485

CAPUT I. — DE NATURA INTRINSECA SPEI.

ART. I. — *De objecto spei.*§ I. — *De materiali objecto spei.*

140. Duplex distinguitur objectum materiale spei.	485
141. Statuitur objectum materiale spei esse primario æternam beatitudinem, et secundario tum reliqua bona supernaturalia, tum etiam temporalia, si in ordine ad vitam æternam spectentur. — <i>Assertio.</i>	485
142. Scholium de ratione qua beatitudo æterna est objectum spei.	487

§ II. — *De objecto formali spei.*

143. Theologorum opiniones	487
144. Statuitur objectum formale spei constituendum esse tum in bonitate Dei respectiva, tum in virtute ejus auxiliatrice, non autem proprie loquendo in fidelitate Dei in promissis. — <i>Assertio.</i>	488
145. Corollarium de modo quo nascitur actus spei	490
146. Scholium de aliis fundamentis spei	490

ART. II. — *De proprietatibus spei.*§ I. — *De certitudine spei.*

Num.	Pag.
147. Sensus quæstionis determinatur	490
148. Statuitur actum spei ex parte Dei esse summe certum, ex parte vero nostri, nec esse summe certum, nec omnem timorem excludere. — <i>Assertio</i>	490
149. Corollarium de discrimine inter certitudinem spei et fidei.	492

§ II. — *De honestate spei.*

150. Statuitur amorem concupiscentiæ spe theologica elicatum, esse licitum et honestum. — <i>Assertio</i>	493
151. Scholium de spei subjecto.	493

CAPUT II. — DE NECESSITATE SPEI.

152. Errores.	494
Tria statuuntur :	
153. 1. Spem necessitate medii absolute necessariam esse quoad habitum; quoad actum vero adultis præsertim qui in statu peccati mortalis versantur. — <i>Assertio</i> 1 ^a	495
154. 2. Dari præceptum spei affirmativum directum et per se obligans. — <i>Assertio</i> 2 ^a	496
155. 3. Non dari in hac vita statum perfectionis, a quo spei actus tanquam perfectioni repugnans excludatur. — <i>Assertio</i> 3 ^a	497
156. Quæritur quandonam obliget præceptum spei ?	499
157. Corollarium pro praxi pastorum et confessoriorum	499

CAPUT III. — DE VITIIS SPEI OPPOSITIS.

§ I. — *De desperatione.*

158. Desperationis notio	500
159. Ejus causæ	500
160. Ejus malitia	501
161. Ejus remedia.	502

§ II. — *De præsumptione.*

162. Præsumptionis natura.	503
163. Ejus malitia	503
164. Ejus remedia.	504

PARS III. — De caritate.

165. Vocis caritatis variæ acceptiones	504
166. Caritatis definitio	504
167. Ordo dicendorum	505

CAPUT I. — DE NATURA CARITATIS GENERATIM SUMPTÆ.

ART. I. — *De objecto caritatis.*§ I. — *De objecto materiali caritatis.*

Num.		Pag.
168.	Statuitur objectum materiale caritatis primum esse Deum, secundarium nos ipsos et proximum. — <i>Assertio.</i>	506

§ II. — *De objecto formali caritatis.*

169.	Statuitur formale caritatis objectum esse bonitatem divinam, ut est in se et propter se amabilis, lumine supernaturali cognitum. — <i>Assertio.</i>	507
Duo corollaria deducuntur :		
170.	1. De duplici amore, concupiscentiæ scilicet et caritatis. . . .	508
171.	2. De una eademque caritate, qua diligitur Deus propter se, et proximus propter Deum	509

ART. II. — *De actu caritatis.*

172.	Distinctio ponitur caritatem perfectam inter et imperfectam. . . .	509
173.	Statuitur propriam rationem caritatis actualis perfectæ in eo esse reponendam, quod Deus propter se super omnia diligitur. — <i>Assertio.</i>	509
174.	Corollarium de impossibilitate caritatis actualis perfectæ cum peccato mortali	510
175.	Scholium de possibilitate conjungendi amorem benevolentiae cum amore concupiscentiæ	511

ART. III. — *De caritatis habitu.*

176.	Prænotatur caritatem esse virtutem et quidem specialem. . . .	511
177.	Statuitur caritatem esse veram amicitiam hominis cum Deo. — <i>Assertio.</i>	512
Duo quærentur :		
178.	1. Quomodo caritas se habeat ad cæteras virtutes?	513
179.	2. An et quatenus caritas quæ est in via a caritate patriæ distinguatur?	513

CAPUT II. — DE CARITATE ERGA DEUM.

§ I. — *De necessitate caritatis erga Deum.*

Duo prænotantur :

180.	1. Caritatem habitualement esse absolute necessariam ad salutem	514
181.	2. Caritatem actualem esse necessariam, extra sacramentum, ad remissionem peccati originalis aut mortalis	515
182.	Quotuplici modo Deus possit diligi caritate super omnia?	515

Num.	Pag.
183. Statuitur dari præceptum quandoque diligendi Deum, et quidem speciale, quo tamen non præscribitur amor intensive, sed appetitive et objective summum. — <i>Assertio.</i>	515
184. Quæritur quandonam obliget præceptum caritatis erga Deum?	517

§ II. — *De peccatis et vitiis contra caritatem erga Deum.*

Tria sunt peccata contra caritatem erga Deum :

185. 1. Odium Dei.	517
186. 2. Amor inordinatus, quo creatura Deo præponitur, sive formaliter, sive interpretative	518
187. 3. Acedia specialis, qua quis tristatur de bono supernaturali exercendo aut obtinendo.	519

CAPUT III. — DE CARITATE ERGA PROXIMUM.

ART. I. — *De præcepto diligendi proximum.*

§ I. — *De existentia hujus præcepti.*

188. Statuitur dari præceptum speciale diligendi proximum, et quidem non tantum actu externo, sed formali et interno benevolentiae actu. — <i>Assertio.</i>	519
---	-----

Tria quærantur :

189. 1. Quinam intelligantur nomine proximi ex præcepto diligendi?	520
190. 2. Quænam esse debeant dotes dilectionis proximi?	521
191. 3. Quandonam urgeat præceptum dilectionis proximi?	522

§ II. — *De officiis caritatis erga proximum.*

192. Divisio officiorum caritatis	522
-----------------------------------	-----

I. — *De correctione fraterna.*

193. Ejus definitio.	523
194. Statuitur dari præceptum correctionis fraternæ.	523
195. 1. Quænam conditiones requirantur ut præceptum correctionis obliget?	524
196. 2. Qualis ordo in correctione servandus sit?	525

II. — *De eleemosyna.*

197. Definitur eleemosyna, et probatur dari præceptum eleemosynæ faciendæ	526
198. Dictinctiones præmittuntur.	527
Tres dantur regulæ :	
199. 1. Pro necessitate extrema	528
200. 2. Pro necessitate gravi	528
201. 3. Pro necessitate communi	528
202. Corollarium deducitur.	529
Duo quærantur :	

Num.		Pag.
203.	1. Ex quibusnam bonis dari debeat aut possit eleemosyna? .	529
204.	2. Quænam debeant esse qualitates eleemosynæ?	529

§ III. — *De ordine in caritate servando.*

205.	Principium statuitur	530
206.	Duplex ordo caritatis distinguitur	530

I. — Quis ordo dilectionis sit in caritate servandus?

207.	Statuitur principium	530
208.	Consectaria deducuntur	531

II. — Quis ordo subventionis servandus sit inter nos et proximos?

209.	Statuitur principium	531
210.	Status et divisio quæstionis	531

Tria quærentur :

211.	1. Utrum bona nostra supernaturalia bonis proximi supernaturalibus semper antepondere teneamur?	532
212.	2. Utrum et quatenus bona nostra naturalia bonis proximi naturalibus semper antepondere teneamur?	533
213.	3. Utrum bona nostra naturalia exponere teneamur pro bono proximi supernaturali?	533

III. — Quis ordo subventionis servandus sit inter proximos ipsos?

214.	Statuitur principium	535
215.	Tres regulæ dantur.	535
216.	Scholium	536

ART. II. — *De peccatis contra caritatem proximi.*

219.	Dividuntur peccata caritati proximi adversa.	536
------	--	-----

§ I. — *De odio proximi.*

I. — De peccato odii inimicitiae.

220.	Ejus definitio et divisio	537
221.	Statuitur principium	537
222.	Corollaria deducuntur	538

II. — De dilectione inimicis debita.

223.	Principium ponitur	538
	Tria quærentur :	
224.	1. Quomodo teneamur inimicos diligere dilectione interna et affectiva?	539
225.	2. An et qualia signa externa dilectionis teneamur inimicis præbere?	539
226.	3. Utrum et quomodo fieri debeant sive reconciliatio cum inimicis, sive condonatio injuriarum?	540

§ II. — *De scandalo.*

I. — Quid sit scandalum et quotuplex?

Num.		Pag.
227.	Scandali definitio	541
228.	Ejus divisio	542

II. — An et quale peccatum sit scandalum?

229.	Statuuntur principia de scandalo activo	543
231.	Corollaria deducuntur	544

III. — An et quænam opera teneamur facere, aut omittere, ad scandalum vitandum?

234.	Quid dicendum de scandalo pharisaico?	545
235.	Statuuntur assertiones de scandalo infirmorum?	545
	Duo quæruntur :	
236.	1. An probatio famuli sit ratio sufficiens ut detur ei occasio peccandi?	547
237.	2. An liceat suadere minus malum ut majus vitetur?	547

IV. — An et quomodo scandalum sit reparandum?

238.	Responsa quæstionis exponuntur	548
241.	Corollarium deducitur	548

APPENDIX I. — DE VIRTUTIBUS MORALIBUS.

242.	Enumerantur virtutes morales cardinales.	549
------	--	-----

§ I. — *De prudentia.*

I. — De natura prudentiæ.

243.	Prudentiæ definitio	549
244.	Prudentiæ officia	550

II. — De partibus prudentiæ.

245.	Ejus partes integrales.	550
246.	Ejus partes subjectivæ	551
247.	Ejus partes potentiales	552

III. — De vitiis oppositis prudentiæ.

248.	De vitiis oppositis per defectum	552
249.	De vitiis oppositis per excessum.	552

§ II. — *De justitia.*

250.	Duplex acceptio vocis justitiæ.	553
------	---	-----

I. — De natura justitiæ.

251.	Datur definitio justitiæ	553
------	------------------------------------	-----

II. — De partibus justitiæ.

Num.		Pag.
252.	Ejus partes integrales.	554
253.	Ejus partes subjectivæ	554
254.	Ejus partes potentiales	555

III. — De vitiis justitiæ oppositis.

255.	Exponuntur variæ injustitiæ erga proximum in anima, in corpore, in honore et fama, et in bonis fortunæ	556
------	--	-----

§ III. — De fortitudine.

256.	Duplex acceptio fortitudinis	557
------	--	-----

I. — De natura fortitudinis.

257.	Datur definitio fortitudinis	557
258.	Exponuntur ejus officia	557

II. — De partibus fortitudinis.

259.	Assignantur præcipuæ partes quasi integrales et potentiales.	558
------	--	-----

III. — De vitiis fortitudini oppositis.

260.	Exponitur primum vitium, seu timor.	559
261.	Exponitur secundum vitium, seu intimiditas.	560
262.	Exponitur tertium vitium, seu audacia.	560

§ IV. — De temperantia.

263.	Duplex acceptio temperantiæ.	560
------	--------------------------------------	-----

I. — De natura temperantiæ.

264.	Datur definitio temperantiæ.	560
------	--------------------------------------	-----

II. — De partibus temperantiæ.

265.	Ejus partes integrales.	561
266.	Ejus partes subjectivæ.	562
267.	Ejus partes potentiales.	562

III. — De vitiis temperantiæ oppositis.

268.	Duo sunt vitia, unum per defectum, aliud per excessum. .	563
------	--	-----

APPENDIX II. — DE DONIS SPIRITUS SANCTI.

§ I. — De donis Spiritus sancti generatim consideratis.

269.	Donorum Spiritus Sancti natura.	563
270.	Eorum numerus.	565
271.	Eorum effectus.	566

§ II. — *De donis Spiritus sancti in specie consideratis.*

Num.		Pag.
272.	1. De dono sapientiæ.	568
273.	2. De dono intellectus.	569
274.	3. De dono consilii	569
275.	4. De dono fortitudinis	570
276.	5. De dono scientiæ	570
277.	6. De dono pietatis.	571
278.	7. De dono timoris Dei.	571
279.	Corollaria.	572

TRACTATUS DE PRÆCEPTIS DEI ET ECCLESIAE.

1.	Objectum et divisio Tractatus.	573
----	--	-----

PARS. I. — *De præceptis Dei seu de Decalogo.*

2.	Datur Decalogi definitio.	574
3.	Astruitur obligatio præceptorum Decalogi.	575
4.	Dividuntur præcepta Decalogi.	576
5.	Dividuntur præcepta tum erga Deum tum erga proximum.	577

CAPUT I. — *DE PRIMO PRÆCEPTO DECALOGI.*

7.	Enuntiatur primum præceptum.	578
----	--------------------------------------	-----

ART. I. — *De iis quæ hoc præcepto præscribuntur.*

8.	Definitur virtus religionis.	579
	Tria corollaria :	
9.	1. De distinctione religionis a virtutibus theologicis.	580
10.	2. De ejus gradu inter virtutes morales.	580
11.	3. De ejus relatione ad virtutem justitiæ.	580
12.	Actus religionis enumerantur.	581

§ I. — *De devotione.*

13.	Definitur devotio.	582
14.	Species devotionis explicantur.	583
15.	Causæ devotionis exponuntur.	583
16.	Ejus effectus.	584

§ II. — *De oratione.*

17.	Orationis definitio et divisio afferuntur.	584
-----	--	-----

I. — Utrum et quatenus oratio sit necessaria?	
Num.	Pag.
19. Errores exponuntur	584
20. Assertio statuitur de necessitate orationis.	585
Tria quæruntur :	
21. 1. Quandonam obliget præceptum orationis?	585
22. 2. Utrum adsit obligatio recitandi preces matutinas et serotinas?	586
23. 3. An et quale peccatum sit distractio voluntaria in oratione?	586
II. — Utrum et quatenus oratio sit semper efficax?	
24. Efficacia orationis exponitur.	586
III. — Quænam sint circumstantiæ in oratione requisitæ.	
Tria inquiruntur :	
25. 1. Utrum Deus et quidem solus orandus sit?	588
26. 2. A quibus et pro quibus orandum sit?	589
27. 3. Quænam sint in oratione petenda?	590
§ III. — De adoratione.	
28. Ejus notio et species	592
§ IV. — De oblationibus.	
29. Quid sint, et quid circa eas præcipiatur?	593
ART. II. — De iis quæ primo præcepto prohibentur.	
§ I. — De superstitione.	
30. Definitio et divisio superstitionis.	594
Dantur principia :	
31. 1. De cultu veri numinis falso	594
32. 2. De cultu veri numinis superfluo	595
33. 3. De cultu falsi numinis	595
I. — De idololatria.	
34. Definitio et divisio idololatriæ.	595
35. Ejus malitia exponitur	596
II. — De vana observantia.	
36. Ejus definitio datur	596
37. Ejus species explicantur.	596
38. Ejus malitia exponitur	597
39. Quid sit agendum in dubio vanæ observantiæ?	597
III. — De magia et maleficio.	
40. Definitio et divisio magiæ et maleficii	598
41. Existentia magiæ probatur	599
42. Ejus malitia exponitur	599

Num.

Pag.

Duo quærunter :

43. 1. Utrum ad magiam superstitiosam requiratur pactum explicitum cum dæmone? 599
44. 2. Quænam sint remedia contra magiam superstitiosam? . . . 599

IV. — De divinatione.

45. Definitio divinationis ejusque divisio explicantur 599
46. Ejus malitia exponitur 599
- Inquiritur de ejus præcipuis speciëbus :
47. 1. An et quatenus liceat somnia observare? 601
48. 2. Utrum et qualis usus sortium sit illicitus? 601
49. 3. Utrum sit licitum adhibere virgam divinatoriam? . . . 602
50. 4. Quid sentiendum sit de apparitionibus mortuorum vel spirituum, et quomodo sit agendum circa eas? 602

V. — De magnetismo animali et somnambulismo.

51. Ejus natura et effectus exponuntur. 603
53. Phænomenorum magneticorum veritas historica expenditur. . 605
54. Opiniones circa eorum causas 606
55. Probatur illa phænomena nullam aliam causam habere præter spiritus pravy, seu dæmones. — *Assertio*. 606
56. Educitur corollarium de usu magnetismi et somnambulismi. 608

VI. — De spiritismo.

57. Exponitur natura spiritismi. 610
58. Dantur regulæ de usu spiritismi. 612

§ II. — De irreligiositate.

59. Ejus genera distinguuntur 613

I. — De tentatione Dei.

60. Definitur et dividitur tentatio Dei. 614
61. Corollaria deducuntur. 614
62. Ejus malitia exponitur. 615
63. Scholium de judiciis Dei. 615

II. — De sacrilegio.

64. Definitur sacrilegium 616
65. Ejus species distinguuntur et explicantur. 616
68. Ejus malitia exponitur 618

III. — De simonia.

69. Definitur simonia 618
70. Ejus species explicantur. 620
71. Ejus malitia exponitur 622
- Duo inquiruntur :
72. 1. Utrum restituenda sint quæ fuerunt simoniace accepta? . 622
73. 2. Quænam sint causæ seu tituli a simonia excusantes? . . 624

CAPUT II. — DE SECUNDO DECALOGI PRÆCEPTO.

Num.	Pag.
74. Enuntiatur hoc præceptum	627

ART. I. — *De præscriptis ab hoc præcepto.*§ I. — *De juramento.*I. — *De juramenti natura.*

75. Definitur juramentum	627
76. Ejus species distinguuntur	629

II. — *De honestate juramenti.*

77. Errores exponuntur	629
78. Probatur juramentum debitis conditionibus vestitum bonum esse et laudabile.	629
Tria inquiruntur:	
79. 1. Utrum et quatenus veritas in juramento esse debeat? . .	630
80. 2. Utrum et quatenus judicium in juramento sit necessarium? .	631
81. 3. An et quatenus juramentum fieri debeat cum judicio? . .	632

III. — *De obligatione ex juramento promissorio orta.*

82. Exponitur status quæstionis et principium ponitur	633
Duo inquiruntur:	
84. 1. Quænam conditiones requirantur ut obligatio religionis ex juramento promissorio inducatur?	634
85. 2. Quibusnam regulis judicari debeat hujus obligationis extensio?	636
86. Scholium de adjuratione	637

§ II. — *De voto.*I. — *De voti natura.*

87. Votum definitur	638
88. Ejus species distinguuntur	639

II. — *De honestate voti.*

89. Errores circa voti honestatem.	640
Duo probantur:	
90. 1. Votum esse in se bonum et honestum. — <i>Assertio 1^a</i> . .	640
91. 2. Opus ex voto factum melius esse ac magis meritorium quam idem opus sine voto factum. — <i>Assertio 2^a</i>	641

III. — *De obligatione voti.*

92. Duo principia statuuntur de obligatione voti	641
Tria inquiruntur:	
94. 1. Quænam conditiones requirantur ut votum sit validum et inducat obligationem?	642
95. 2. Quomodo judicari debeat hujus obligationis extensio? . .	646

IV. — De cessatione voti.

Num.		Pag.
	Quinque modis cessare potest votum :	
96.	1. Mutatione circumstantiarum	648
97.	2. Mutatione causæ finalis	649
98.	3. Irritatione.	649
99.	4. Dispensatione	649
100.	5. Commutatione	651

ART. II. — *De prohibitis a secundo decalogi præcepto.*§ I. — *De vana usurpatione nominis Dei et sanctorum.*

101.	Utrum et quandonam usurpatio nominum sit illicita ? . . .	652
------	---	-----

§ II. — *De blasphemia.*

102.	Definitur blasphemia	653
103.	Species blasphemiarum distinguuntur	654
104.	Ejus malitia exponitur.	655
105.	Scholium de increpationibus et maledictionibus.	656

CAPUT III. — DE TERTIO DECALOGI PRÆCEPTO.

106.	Enuntiatur hoc præceptum	657
------	------------------------------------	-----

ART. I. — *De natura hujus præcepti.*

Tria quæruntur :

107.	1. Utrum hoc præceptum naturale sit, an positivum ? . . .	658
108.	2. Quandonam fuerit a Deo instituta sanctificatio sabbati ?	658
109.	3. Quandonam cessaverit sanctificatio sabbati, et quonam jure sabbato suffecta fuerit dies dominica ?	659

ART. II. — *De iis quæ præcipiuntur die dominica*§ I. — *An sit præceptum audiendi Missam ?*

110.	Probalur existere præceptum grave Missam integre et modo continuo audiendi diebus dominicis	660
------	---	-----

Quatuor quæruntur :

111.	1. Qualis omissio sit gravis in auditione Missæ ?	661
112.	2. An præceptum impleat, qui duas dimidias partes Missæ audit sive simultanee sive successive ?	662
113.	3. Qualis Missa sit audienda ?	662
114.	4. An præter auditionem Missæ aliquid amplius requiratur ? . . .	663

§ II. — *Quomodo Missa sit audienda ?*

Tria quæruntur :

115.	1. An et qualis requiratur præsentia corporalis ?	664
------	---	-----

Num.		Pag.
116.	2. An et quatenus requiratur attentio sive externa, sive interna?	664
117.	Corollaria	665

§ III. — *Quænam causæ excusent ab auditione Missæ?*

Quinque sunt causæ :

118.	1. Legitima dispensatio	666
119.	2. Impotentia physica et moralis.	666
120.	3. Caritas	667
121.	4. Magna utilitas	667
122.	5. Consuetudo	667

ART. III. — *De iis quæ prohibentur die dominica.*

§ I. — *De operibus prohibitis die dominica.*

124.	Variæ species operum distinguuntur.	668
125.	Principium statuitur	668
	Tria corollaria :	
126.	1. De operibus quæ semper interdiciuntur.	669
127.	2. De operibus quæ semper permittuntur.	669
128.	3. De operibus quæ nunc interdiciuntur, nunc permittuntur	670

§ II. — *De causis ob quas opera servilia fiunt licita die dominica.*

Quinque sunt causæ :

129.	1. Dispensatio legitima	671
130.	2. Consuetudo	672
131.	3. Pietas	672
132.	4. Caritas	672
133.	5. Necessitas.	674

PARS II. — *De præceptis Ecclesiæ.*

134.	Enuntiantur præcepta Ecclesiæ	675
------	---	-----

CAPUT I. — *DE PRIMO ET SECUNDO ECCLESIAE PRÆCEPTIS.*

135.	De institutione festorum	675
136.	De reductione festorum	675
137.	De numero festorum	676

CAPUT II. — *DE TERTIO ET QUARTO ECCLESIAE PRÆCEPTIS.*

138.	Datur decretum Lateranense de annua confessione	677
139.	Datur decretum Lateranense de communione paschali	677

CAPUT III. — DE QUINTO ET SEXTO ECCLESIAE PRÆCEPTIS.

ART. I. — *De præcepto abstinentiæ extra jejunium.*

Num.		Pag.
140.	Principium de hujus præcepti.	678
	Tria quærentur:	
141.	1. Quid eo præcepto nomine carniū prohibeatur?	678
142.	2. Quænam materia sit gravis?	679
143.	3. Quænam causæ ab observatione hujus præcepti excusare?	679

ART. II. — *De præcepto jejunandi certis diebus.*§ I. — *De obligatione et forma jejunii.*

144.	Principium generale de obligatione jejunii	680
	I. — De unica refectione.	
145.	Statuitur principium	681
	Tria quærentur:	
146.	1. Quid præceptum sit quoad durationem et continuitatem refectionis in diebus jejunii?	682
147.	2. An et quatenus præter refectionem permittatur cænula?	683
148.	3. An et quatenus ea quæ, per modum sive cibi sive potus sumuntur extra prandium et collationem, jejunium frangant?	684

II. — *De abstinencia in diebus jejunii.*

149.	Quibusnam alimentis abstinendum sit in diebus jejunii? . . .	685
------	--	-----

III. — *De hora refectionis.*

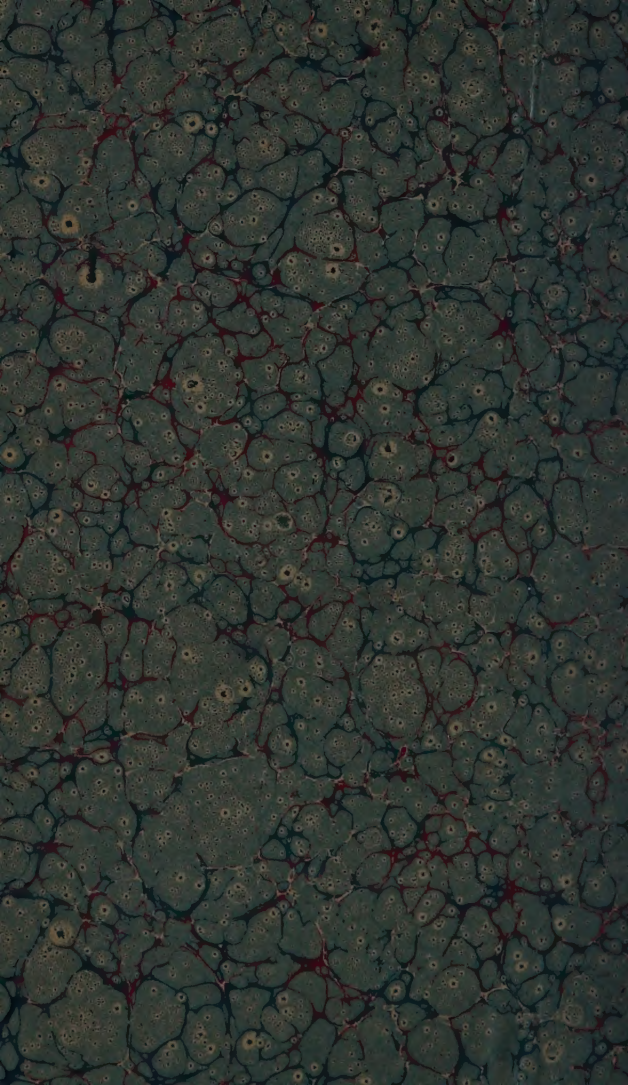
150.	Quid sit præceptum circa horam refectionis?	686
------	---	-----

§ II. — *De causis excusantibus a jejunio.*

Quinque numerantur causæ:

151.	1. Ætas.	687
152.	2. Impotentia.	687
153.	3. Labor	787
154.	4. Pietas	688
155.	5. Dispensatio legitima	689

FINIS INDICIS.

8840

C 563

CLAROMONTENSES V.

AUTHOR
Theologia Dogmatica & Moralis

TITLE

[illegible]

8840

